

Doktori disszertációk
a Magyar Nemzeti Levéltárból

3.

Kőfalviné Ónodi Márta

A MIASSZONYUNKRÓL
NEVEZETT KALOCSAI SZEGÉNY
ISKOLANŐVÉREK TÁRSULATA
1860–1946

Kőfalviné Ónodi Márta:
A Miasszonyunkról nevezett
Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata
1860–1946

Általános társulattörténet
és a II. világháborús események

Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból

3.

Sorozatszerkesztő: Ö. Kovács József és Rácz György

Kőfalviné Ónodi Márta

**A Miasszonyunkról nevezett
Kalocsai Szegény Iskolanővérek
Társulata 1860–1946**

**Általános társulattörténet
és a II. világháborús események**

Budapest, 2022

© Magyar Nemzeti Levéltár, 2022

© Kőfalviné Ónodi Márta, 2022

ISSN 2786-3824

ISBN 978-963-631-328-9 (nyomtatott)

ISBN 978-963-631-329-6 (e-könyv)

Kiadja: Magyar Nemzeti Levéltár

Felelős kiadó: dr. habil. Szabó Csaba főigazgató

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát is.

Lektorálta: dr. habil. Tóth Ágnes DSc

Olvasószerkesztő: Tánczos-Szabó Ágota

Borítóterv: Nagy Attila

Nyomdai előkészítés: Máté István

Nyomdai kivitelezés: Fellini Kft.

Felelős vezető: Marosi Attila

TARTALOM

A társulat általános története	23
A társulat gyökerei és „családfája”	23
A társulat megtelepedése Magyarországon	30
A társulat szervezete és szabályai	34
A társulat elterjedése	45
A társulat vezetése és belső élete	62
Franz Mária Terézia általános főnöknősége (1860–1911)	62
Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknősége (1911–1933)	72
Vojnich Mária Aquina általános főnöknősége (1933–1947)	84
A társulat fiókházai	90
Egy település – több fiókház	93
Megszűnt házak	1061
El nem vállalt házak	109
A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai	118
A nővérek oktató- és nevelőmunkája	168
Növendékek	168
Óvodák, elemi és polgári iskolák	179
Szakképzés	181
Pedagógusképző intézetek	195
A nővérek végzettsége	202
Internátusok és árvaházak	209
A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül (1920–1944) ..	212
Felvidék	212
Bácska	213
Kína	239
Erdély	259
Az 1944–1946 közötti időszak	261
Világháborús készülődés és a háború első évei	261
A német megszállástól az orosz megszállásig	266
Zsidóüldözés	269
Vélemények és tapasztalatok a német katonákkal kapcsolatban ..	272
Felkészülés a front közeledtére	276
Bekapcsolódás az engesztelőmozgalomba	280
Az orosz megszállás és következményei	283
Menekülni vagy helyben maradni?	283
Az egyházi védőháló szerepe	292

A vallásyakorlás lehetőségei	300
A tanítás megkezdése, betegápolás	303
Rémhírek	307
A zárdákba való visszatérés nehézségei	310
Veszteségek	316
Helyreállítás, újjáépítés	344
Vélemények és tapasztalatok az orosz katonákkal kapcsolatban . .	352
Alkalmazkodás a háború utáni nehézségekhez és új viszonyokhoz . .	374
Személyi ügyek	376
Különböző anyagi nehézségek	382
Az oktatás megváltozott szervezeti keretei és tartalmi elemei . .	395
A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül (1944–1946) . .	409
Bácska	409
Kína	419
Erdély	425
Kitekintés	427
Magyarország	427
Bácska	435
Kína	438
Viceprovinciák és az újrakezdés	440
A további kutatás lehetséges irányai	441
Összegzés	445
A kötetben szereplő nővérek életrajzi adatai	453
Bibliográfia	491
Melléletek	517
Ábrák, képek jegyzéke	531

BEVEZETŐ

A Magyar Katolikus Lexikon definíciója szerint a szerzetes intézmény egyházhatóságilag jóváhagyott társaság, amelyben a tagok a társaság szabályai szerint nyilvános szerzetesi fogadalommal töreksenek az evangéliumi tökéletességre.¹ A magyarországi szerzetes közösségek, illetve egyes jeles szerzetesek életének és tevékenységének bemutatásával több átfogó munka is foglalkozik.² Jelen írásban Magyarország egykor egyik legnagyobb, legnépesebb katolikus apácarendjének, a leányok oktatását felvállaló, 1860 és 1950 közti működése során több mint 60 településen, sőt külföldön is fiókházakat alapító Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának történetét dolgozom fel, különös tekintettel az 1944 és 1946 közötti időszakra. Az iskolanővérek 1860-ban telepedtek meg Kalocsán, és kezdetben a kalocsai főegyházmegye területén, főleg a Bácskában alapítottak fiókházakat. Ezen zárdák nagy része az I. világháború után Magyarország határain kívülre került. Később a társulat fő működési területe a Duna–Tisza közére esett, de alapítottak zárdát a Dunántúlon és a Tiszántúlon is. A társulat a kínai misszióba való 1926-os bekapcsolódása révén a római katolikus egyház nemzetközi tevékenységében is szerepet vállalt. A kalocsai iskolanővérek társulatát nemcsak földrajzi elterjedése révén nevezhetjük méltán a korszak egyik legjelentősebb női szerzetes közösségének. A társulat az apácarendek nagyságát vizsgáló, az őket 1927 és 1950 között létszámuk és zárdáik – fiókházai – száma szerint sorrendbe állító listákon mindig az első öt között szerepelt, sőt, a csak tanítással foglalkozó női szerzetes közösségek közül gyakran állt a rangsor élén.³

A rend fent vázolt súlyához viszonyítva azonban szembetűnő a szakirodalmi elhanyagoltsága. Általánosan jellemző, hogy a női szerzetes közösségek története a nagy férfirendekéhez képest kevésbé közismert és feldolgozott.⁴ A huszadik század első felében születtek ugyan összefoglaló

---

¹ Magyar Katolikus Lexikon XIII. 234.

² A hazai szerzetesrendekre vonatkozóan, a teljesség igénye nélkül lásd: Molnár 1991; Puskeley 1990; Puskeley 1995; Puskeley 1998; Szebeni – Lukács 1988; Török 1990. – A szerzetesnőkre vonatkozóan, a teljesség igénye nélkül lásd: Balogh 2015; Diós – Viczián 2014; Mester 1989; Puskeley 2005; Szűcs et al. 2012.

³ Gergely 1997, 193–199.

⁴ Egyes vélemények szerint a női rendek története feldolgozatlanságának az az oka, hogy egyrészt a társulatok működésének első időszakában – azaz általában a 19. században – az egyes női rendek tagjainak többsége alacsonyabb képzettség birtokában, alacsonyabb

jellegű, rendismertető publikációk,⁵ de 1945 után a politikai helyzet nem tette lehetővé sem a kutatást, sem a megjelentetést. Az utóbbi két-három évtizedben azonban örvendetesen gyarapodott azon művek száma, amelyek egy-egy apácarend szabályaival, működésével – rendtörténeti, hely- vagy iskolatörténeti aspektusból – foglalkoznak.⁶

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának történeti feldolgozottsága hasonló képet mutat, mint a többi női szerzetes közösségé. Az első – a társulat magyarországi megtelepedése után mindössze 20 évvel született – összefoglaló munka egy ismeretlen szerző – valószínűleg egyházi férfiú – tollából származik.⁷ A társulat történetét az alapítástól, 1860-tól 1900-ig, majd – a szerzetes közösség első általános főnöknőjének haláláig – 1911-ig társulati tagok dolgozták fel.⁸ Különböző iskolatörténeti összefoglalók megjelentek ugyan a két világháború között az egyes fiókházak értesítőiben és évkönyveiben, de ezek nem a társulat egészének működésére vonatkoztak.⁹ Az iskolanővérek előljáróiban, a kormányzótanács tagjaiban később is megfogalmazódott az igény, hogy megörökítsék a társulat történetét. Mivel a tagok közül idővel egyre többen szereztek történelem szakos egyetemi diplomát, sőt néhányan doktori fokozatot is, a leendő mű szerzőjének szakmai hozzáértése és a téma iránti elkötelezettsége is biztosítottak tűnt, ám az ígéretek kezdeményezések nem eredményeztek kész publikációkat.¹⁰ A kalocsai iskolanővérek társulatát is érintette

---

oktatási fokozaton végezte mindennapi munkáját, másrészt nem is tartották feladatuknak és saját rendjük lelkiségével összeegyeztethetőnek az önreprezentációt. Erdős 2015, 10.

⁵ Lásd például: Géczy 1941; Pokorny 1935.

⁶ Lásd például: Deák 2018; Szobonya 1987; – Büki 1998; Choma 2004; Ciszterci Nővérek 2016; Erdős 2015; Fülöp – Horváth 1992; Merk – Rapcsányi 2003; Németh 2000; Pálos 2008; Rózsás 2009; Tornay 2008; – Belvárosi Krónika 2003; Bíró 2015; Farkas et al. 2018; Farkas 2001; Horváth 2010; M. Jeszenkovits 2001; Paréj-Farkas 2018; Salamin – Vigh 2009; Szekernyés 2002.

⁷ Mi-Asszonyunk 1880. A mű felsorolja az iskolanővérek által addig alapított fiókházakat, azok alapítási körülményeit, az egyes zárdákban működő, illetve ott elhunyt nővérek nevét.

⁸ Iskolanővérek története 1900; Franz 1925. A két mű a társulat 1911-ig tartó működését viszonylag jól leírja, nyomom követhetőek a fiókház-alapítások, az érsekek adományai, a társulat vagyoni helyzete. A második munka alapvetően Franz Mária Terézia alapító-főnöknő életéről szól, levelezését is közölve. Mindkét műből hiányoznak azonban a konkrét statisztikai adatok, illetve gyakran a közölt információk hivatkozásai is.

⁹ Lásd például: Dr. Hevesi Mária Angelika: Intézetünk hetvenöt éve. In: Értesítő Kalocsa 1934/35, 3–15.; Toldy Jenő: A Constantinum róm. kath. leánynevelő-intézet 1914–1917. évi és 1931. évi iskolai építkezéseinek krónikája. In: Értesítő Kiskunfélegyháza 1930/31, 3–8.; A polgári iskolai tanárképző félszázados jubileuma [szerző nélkül] In: Értesítő Kalocsa 1926/27, 3–8.

¹⁰ Rónai (Reichensberger) Mária Gizella nővér, aki magyar–történelem szakos tanítóképző intézeti és gazdasági középiskolai tanárnői diplomával rendelkezett, 1943-ban, egyetemi

a szerzetesrendek feloszlatására vonatkozó 1950. évi 34. sz. törvényerejű rendelet. A kommunizmus évei – a rendtörténeti publikációk vonatkozásában is – hallgatásban teltek. Egyetlen átfogóbb, kéziratban maradt mű született ebből az időszakból, amelyet szerzője a korábban nyomtatásban megjelent két rendtörténeti munka, iskolai értesítők, kortársak elbeszélései és saját élményei felhasználásával írt meg.¹¹ Hasonló műfajú az a dolgozat is, mely 1978-ban született, de nem a társulat egészével, csupán egyetlen fiókház történetével foglalkozik.¹² A működését 1989-ben újra megkezdő szerzetes közösség egyik fiatal tagja, Bangó Beáta – Klára nővér – azonban nagy érdeklődést mutat saját társulatának története iránt. Ezt bizonyítja névtani dolgozata, valamint a nővérek szétszórását, illetve a társulat 1947 és 1997 közötti történetét részben dokumentumok, részben visszaemlékező szerzetes nővérekkel készített interjúk alapján bemutató munkái.¹³ Szintén az ő gyűjtését dicsérik a kalocsai iskolanővérek honlapján megjelentetett hivatástörténetek, amelyek 57 nővér pályafutását ismertetik.¹⁴ A társulat

---

tanulmányai után szeretett volna rendtörténettel foglalkozni. „Akkor készültem megírni a szerzet történelmét. Két ládára való anyagot szereztem, de a háború alatt a katonák megfőztek mellette egy bogrács káposztalevest. Nem szívesen gondolok erre.” Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <http://kalocsainoverek.hu/hivastortenetek/e-g-betus-nevek/gizella-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.) A társulat vezetői 1946-ban bízták meg dr. Dehény Mária Alacoque nővért, a korábbi társulattörténeti mű szerzőjének, Kákonyi Mária Michaela nővérnek az unokahúgát, hogy állítsa össze a szerzetes közösség 1911 utáni történetét. Arról nincs információ, hogy elkészült-e ez a mű. HU-MNL-BKML-XII.6. Társulati jegyzőkönyv, 1946. április 27.

¹¹ Bíró [1980]. A 172 oldalas kéziratot az 1989 után újraéledő társulat központjában, a Budapest, Mária utca 20. szám alatti anyaház archívumában található. A munka nagy erénye a benne található, illusztrációul szolgáló képeslapok, fényképek sokasága. A mű nem tudományos igénnyel és céllal készült, nem tartalmaz hivatkozásokat és jegyzeteket, inkább egyféle emlékkönyvnek tekinthető.

¹² HU-MNL-BKML-XV.43.a. 10. Fazekas Ágnes Mária Blandina: A Constantinum róm. kat. Leánynevelő-intézet vázlatos története, 1908–1948 (kézirat). A kalocsai iskolanővérek kiskunfélegyházi intézményének, a Constantinumnak egykori igazgatója, Fazekas Mária Blandina nővér 27 oldalas összefoglaló művét a Kiskunfélegyházi Városi Tanács V. B. Művelődési Osztálya és Ifjúsági Bizottsága által 1978-ban kiadott pályázati felhívásra írta meg és nyújtotta be, „Alfa és Omega” jelige alatt. A bírálóbizottság nem értékelte a pályaművet, mivel az nem felelt meg az általános iskola megalakulásának és az úttörőmozgalom születésének 30. évfordulója alkalmából meghirdetett pályázat tematikájának. Blandina nővér valószínűleg nem is kívánt eredményt elérni dolgozatával, hiszen az általa feldolgozott iskolatörténet ott ért véget, ahol a pályázatot kiírók szándéka szerint az iskolatörténeti eseményfolyamatnak kezdődnie kellett volna, vagyis 1948-ban, az iskolák államosításának évében. Az utókor szerencséjére azonban a kéziratok gyűjteményében fennmaradt Blandina nővér saját személyes élményeit is tartalmazó, visszaemlékező munkája.

¹³ Bangó 1997; Bangó 2000; Bangó 2002.

¹⁴ Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <http://kalocsainoverek.hu/hivastortenetek/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

más tagja is készített rendtörténeti tematikájú szakdolgozatot.¹⁵ A kommunizmus alatti szerzetesi életutakkal foglalkozó további, főleg vallásszociológiai megközelítésű kiadványokban is felbukkannak kalocsai iskolanővérek emlékei.¹⁶ Feltáratlan azonban a társulat 1911 és 1947 közötti története, bár részeredmények születtek már erre az időszakra vonatkozóan, egy-egy fiókház működésével, illetve a kínai misszióval kapcsolatban is.¹⁷ Áttekintő munkák készültek a társulat levéltári iratanyagának feltárásával összefüggésben, valamint a társulat egy-egy képzési, oktatási formájára vonatkozóan.¹⁸

Hasznos és további kiaknázásra váró könyvészeti források a társulat különböző iskoláiban kiadott értesítők és évkönyvek, valamint az egyházmegyei sematizmusok, illetve a tiszti cím- és névtárak. Ezekből a művekből általában egy-egy zárdaiskola oktatási, tanügyigazgatási történetére vonatkozó adatok nyerhetők ki. Az egész társulat működésének feltérképezéséhez azonban elengedhetetlen a közösség levéltári dokumentumainak vizsgálata.

A szerzetesrendek 1950-es feloszlata után a kalocsai székhellyel bíró társulat iratanyagának egy része a területileg illetékes levéltárba, Kecskemétre került. A 3,05 iratfolyóméternyi, 1857–1950-es évkörű anyag a rendezés után a XII.6. *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetestársulatának iratai 1857–1950* fondszámot és nevet kapta. A szerzetes közösség iratainak egy kisebb – 0,95 ifm-nyi – része a Magyar Országos Levéltárba került, ott a „P” szekció (Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai) 1379. egységét képezte. Mivel ez az anyag szerves egész képez a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban található, XII.6. fondsám alatt nyilvántartott anyaggal,¹⁹ így fondegysítés címén a Bács-Kiskun

¹⁵ Répa 2005.

¹⁶ Bögre – Szabó 2010; Kulics – Tölgyesi 1989; Rózsásné 2014; Rózsásné 2021. A Bögre Zsuzsanna és Szabó Csaba által jegyzett műben négy kalocsai iskolanővér életútja szerepel. A Kulics Ágnes és Tölgyesi Ágnes által szerkesztett kötet 52 apáca visszaemlékezését tartalmazza, ezek közül kilenc származik kalocsai iskolanővérektől. Rózsásné Kubányi Andrea 2021-ben megjelent interjúkötetében többek között hét kalocsai iskolanővrrel készült beszélgetést dolgozott fel.

¹⁷ Bangó 2000; Kőfalviné 2017. Bangó Beáta 2000-ben készült művében vázlatosan kijelölte a társulat életében a korszak főbb sarokpontjait, de műve alapvetően nem ezt az időintervallumot érinti. – A szabadkai fiókházra vonatkozó publikáció: Apró 2010. A bajai zárdára vonatkozó mű: Kóhegyi – Merk 1995. A kiskunfélegyházi Constantinum intézettel kapcsolatos munkák: Kőfalviné 1999; Kőfalviné 2001; Kőfalviné 2009; Kőfalviné 2010a; Kőfalviné 2010b; Kőfalviné 2019. A kalocsai anyaházról készült munka: Kőfalviné 2000a. – A kínai misszióval kapcsolatban lásd: Kőfalviné 2000b.

¹⁸ Apró 2011; Kőfalviné 2000c. – Mészáros 1998; Székelyné 1992.

¹⁹ A két anyagrészt összetartozóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a „Házfőnök-

Megyei Levéltár 2014-ben kezdeményezte a két anyagrészt összevonását. Az egyesítés meg is történt, a társulat legteljesebb levéltári anyagának őrzési helye így a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára lett.²⁰ Bár a társulat iratanyaga még így is hiányos, legalább kísérlet történt az eredeti irattári rend helyreállítására. Az iratanyag zömét az anyaházi iratok teszik ki, a vidéki zárdák tevékenysége is szinte kizárólag a Kalocsára küldött jelentésekből és levelekből ismerhető meg. Természetesen valamennyi zárdában folyt iratkezelés és irattározás, ezeket a dokumentumokat azonban a rend felszámolásakor nem gyűjtötték be, és később sem kerültek levéltárba, egyetlen kivételtől eltekintve: a társulat bajai fiókházának iratai először Pécsen váltak a levéltári állomány részévé, majd ezt az irategyüttest is átszállították a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba. Az 1903–1950-es évekből fennmaradt 0,40 iratfolyóméternyi bajai anyag fondszáma és neve XII.22. *Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Szerzetesháza (Zárdaépület) Baja iratai 1903–1950* lett. Külön fondfőcsoportba – VIII. Intézetek, intézmények – kerültek a társulat különböző településeken működtetett iskoláinak tanítással kapcsolatos iratai, ezek általában iskolai anyakönyveket, tantesületi jegyzőkönyveket, iktatott iratokat tartalmaznak.²¹

A társulat anyaháza, központja Kalocsán működött, így a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban is található iratanyag a szerzetes közösségre vonatkozóan.²² Ezek a dokumentumok azonban inkább a társulat érsekséggel

---

nők kinevezésének jegyzéke” című dokumentum első kötete a Bács-Kiskun megyei anyagban volt, míg a második kötete a Budapesten őrzöttben, továbbá mindkét iratanyag évköre közel azonos (1857–1950, illetve 1857–1949).

²⁰ A munka további részében jelölni fogom, ha a hivatkozott irat eredetileg a HU-MNL-OL-P 1379. egységbe tartozott. Az egyszerűség miatt kivételt képez ez alól a „Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke” II. kötete (P 1379. 14. tétel), mivel több lábjegyzetben együtt szerepel a „Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke” I. kötetével, az utóbbi kötetnek pedig nincsen „P” jelzete.

²¹ Annak ellenére, hogy a nővérek több vármegyében is működtek, csupán a Bács-Kiskun, a Pest, valamint a Tolna megyei levéltárakban őriznek egykor az iskolanővérek által vezetett tanintézetekre vonatkozó iratanyagot. Jellemzően a társulat négy legnagyobb intézményéből (a kalocsai, kiskunfélegyházi, bajai és szabadkai iskolákból) kerültek be a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba maradáno értékű iratok. Az egyesületek iratait tartalmazó X. fondfőcsoportban található a nővérek Leányifjúsági Mária Kongregációjával kapcsolatos dokumentumai. A Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, mint területileg illetékes levéltár, őrzi az iskolanővérek hógyszí polgári iskolájának irategyüttesét. A Pest Megyei Levéltárban található a társulat ceglédi iskolájának maradáno értékű iratanyaga. Lásd a Levéltári forrásokat a bibliográfiában. – A fennmaradt iskolai dokumentumok intézménytörténehez jól hasznosíthatóak, de a társulat egészének vagy akár az adott fiókház szerzetesi közösségének a működéséhez nem sok információt szolgáltattak.

²² A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban legfőképpen a következő iratgyűjtemények tartalmaznak az iskolanővérekre vonatkozó anyagokat: HU-KFL-I.1.a. Kalocsai Iskolanővérek; HU-KFL-I.3.b. Népiskolák iratai (Baja-Zárda, Bácsalmás-Zárda, Foktő-Zárda, Jánoshalma-Zárda, Kalocsa-Zárda, Szabadka-Zárda); HU-KFL-I.3.c. Középsiskolák iratai (Bajai

való kapcsolatáról szólnak. Más egyházi levéltárakban pedig az adott egyházmegye fennhatósága alá tartozó társulati fiókházakkal, az ottani iskolai ügyekkel, tanfelügyelettel stb. kapcsolatos iratok találhatók. Így elmondható, hogy a társulat 1950-ig terjedő történetére vonatkozóan a legteljesebb iratállomány jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárának őrizetében van, jelen munka alapjául is nagyrészt az itt fellelhető dokumentumok szolgáltak. Hasznos lehet a téma további kutatásához feltérképezni egyrészt a társulat saját kezelésében lévő iratait, másrészt áttekinteni azoknak a településeknek a közigazgatási és iskolaszéki iratanyagát, valamint plébániai, egyházközösségi iratait, illetve historia domusait, amely településeken a társulat fiókházakat tartott fent.²³ Harmadrészt érdeklődésre tarthatnak számot a fiókházak felettes egyházi hatóságainak egyházmegyei levéltárakban őrzött, a társulattal, a társulat intézményeivel kapcsolatos iratai is. Az eddigi felmérések szerint azonban ezek a források inkább az egyes fiókházak iskolatörténetéhez, illetve az adott település helytörténetéhez szolgáltatathatnak adalékot, a társulat egészének működési mechanizmusairól nem nyújtanak felvilágosítást. A fent vázolt – szinte országos lefedettséget igénylő, sőt a Bácska miatt országhatáron átnyúló – feltárómunka még várat magára, de egyúttal kijelöli a további kutatás irányát is.

Felsőkereskedelmi Lányiskola iratai, Szabadkai Felsőkereskedelmi Lányiskola iratai, Zombori Felsőkereskedelmi Lányiskola iratai); HU-KFL-I.3.d. Felsőfokú intézmények iratai (Bajai Tanítónőképző és Líceum, Kalocsai Tanítónőképző és Líceum, Kalocsai Óvónőképző és Líceum, Szabadkai Tanítónőképző, Zombori Óvónőképző); HU-KFL-VI.3. Pál Mátyás Missziós Központ iratai; HU-KFL-VI.7. Egyéb intézmények. Kalocsai Iskolánővérek.

²³ A jelenleg is a „Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolánővérek Társulata” néven működő szerzetes közösség saját rendi irattárában szintén őriznek a nővérek a társulat múltjára vonatkozó forrásokat. Ezen iratok, fotók, dokumentumok tudományos feltárására, számbavételére és feldolgozására azonban még eddig nem kerülhetett sor. Köszönöm Dávid Mária Bernadette általános főnöknő, Csatlós Mária Ilona nővér, illetve Bangó Mária Klára nővér segítségét és támogató közreműködését. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek társulatának tulajdonában minimális archív anyag maradt, csupán három háztörténetet tartanak számon. Ezúton is köszönöm Vicsek Mária Livia főnöknő szíves tájékoztatását. – A mintavétel szempontjából megvizsgáltam néhány – elsősorban a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó – község közigazgatási iratát és néhány – elsősorban a mai Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye területén található – település fennmaradt plébániai historia domusát, kifejezetten a jelen írásban részletesebben tárgyalt 1944–1946-os időszakra vonatkozóan. Az anyaggyűjtés során azt tapasztaltam, hogy ezekben az irategyüttesekben minimális a nővérekkel kapcsolatos releváns információ. A kutatás nem eredményezett akkora pozitív hozadékat, mint amennyi energiabefektetéssel ezen iratanyagok feltárása járt. A bácskai levéltárakban – Történelmi Levéltár Szabadka, Történelmi Levéltár Zenta, Történelmi Levéltár Zombor, Újvidék Város Történelmi Levéltára, Vajdasági Levéltár – az előzetes felmérések szerint szintén csak a községi közigazgatási és tanügyigazgatási iratanyagban maradtak utalások, adalékok az iskolánővérek és az adott község viszonyára vonatkozóan. Ezúton is köszönöm Tari László segítségét, amelyet a bácskai iratanyag feltérképezésében nyújtott.

Ahogy a fenti historiográfiai áttekintésből kiderült, a történetkutatás mind a mai napig adós maradt a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata történetének átfogó, 1860–1950 közötti feldolgozásával. Erre a nagy feladatra jelen írás sem vállalkozik, hiszen csak 1946-ig tárgyalja az iskolanővérek történetét.

Munkám két fő fejezetből áll. Az első részben a társulat általános történetét mutatom be. A korábbi rendtörténeti művektől²⁴ eltérően az ismertetés nem szigorúan kronologikus rendben és nem az egyes fiókházak működésére koncentráltan zajlik, hanem a társulat *egészének* tevékenységére fókuszál, tehát egyszerre intézmény- és egyháztörténeti megközelítésű. A társulatot egy közös vezetés és irányítás alatt álló, hasonló elvek és módszerek alapján, de egymástól függetlenül működő oktatási és nevelési intézmények hálózatának tekinthetjük. Ugyanakkor egy jól körülhatárolható, azonos identitással és világszemlélettel rendelkező társadalmi csoport működését, jellegzetességeit, lehetőségeit és stratégiáit vizsgálom problémacentrikusan, írásom tehát egyúttal társadalomtörténeti aspektusú is.²⁵ Katolikus női szerzetesrendről lévén szó, elengedhetetlen továbbá a társulat behelyezése a korszak egyháztörténeti kontextusába.²⁶ Mivel a kalocsai nővérek elsősorban lányok tanításával foglalkoztak, ezért működésük az oktatástörténet – különösen a nőnevelés-történet – szempontjából is számottevő tényezőnek minősül.²⁷

Bár hasznos és releváns lenne az egyes fiókházak iskolatörténetét feldolgozni, munkámban a komplexebb megközelítést alkalmazom. A társulat gyökereinek és kialakulásának felvázolása, valamint a működés jogi kereteinek ismertetése után bemutatom a társulat elterjedését előidéző tényezőket, a nővérek létszámának és a fiókházak számának egymásra ható változásait. A kvantitatív módszer jegyében grafikonok és diagramok segítik szemléltetni a nővérek és a növendékek, valamint a fiókházak számának alakulását. Egy nagy összefoglaló táblázat tekinti át az 1860 és 1946 között alapított fiókházak főbb statisztikai jellemzőit. A fennmaradt, egymásnak olykor ellentmondó számadatok elemzése kapcsán gyakran éltem a forráskritika módszerével. Mivel nem állnak rendelkezésre hasonló kutatások más női szerzetesrendek vonatkozásában, így el kellett tekintenem

²⁴ Franz 1925; Iskolanővérek története 1900.

²⁵ Ö. Kovács 1999; Szijártó 2003.

²⁶ Ehhez lásd: Balogh 2007; Balogh – Gergely 1993; Balogh – Gergely 1996; Balogh – Gergely 2005; Gergely 1985; Gergely 1989; Gergely 1997; László 2005; Spannenberg 2006; Vanyó 1941.

²⁷ A nőnevelés témaköréhez lásd: Kéri 2018; Pukánszky 2006.

a nagyobb léptékű, tágabb kontextusú összehasonlítástól, csupán a társulaton belül, az egyes fiókházak fejlődésének, működésének kapcsán nyílt lehetőség párhuzamok vagy ellentmondások megállapítására. A mű feltérképezi, hogy a társulati vezetés milyen válaszokat adott az egyes korszakokban felmerült, a szerzetes közösség egészét érintő kihívásokra, továbbá a nővérek milyen típusú oktatási és nevelési munkát vállaltak, ezek közül melyik számított a maga nemében átlagosnak vagy újszerűnek. Munkámban megkísérlem meghatározni a társulat pozícióit a katolikus szerzetesrendek között, annak elismertsége, országos elterjedése és nemzetközi kapcsolatai függvényében. Megvizsgálom az egyes társulati főnökök vezetési stílusát, az általuk preferált, a társulat működését érintő stratégiákat. Külön fejezetek foglalkoznak a trianoni Magyarországon kívüli fiókházak sorsával, valamint a társulat kínai missziójával.

Az első fejezet megírásához elsősorban a társulat fent jelzett levéltári dokumentumaira támaszkodtam. Hasznos információkat nyertem továbbá a kalocsai egyházmegyei sematizmusokból és a bibliográfiában részletesen felsorolt iskolai értesítőkből, évkönyvekből.

Míg a mű első fele azt a hosszú, több mint nyolc évtizednyi korszakot elemzi, amelyre a társulat építkezése, kiteljesedése, virágzása a jellemző, addig a második részben egy rövid, ám annál intenzívebb, az 1944 és 1946 közé eső, a társulat életében történelmi törést előidéző, a túlélésért folytatott küzdelmekkel teli időszakot vizsgálom. Az 1860 és 1944 közötti évek intézménytörténeti megközelítését a munka második felében felváltja a társadalomtörténeti aspektusok előtérbe helyezése. Jelen írásnak nem célja a háború politika- vagy hadtörténetét részletesen tárgyalni, a makroszintű vizsgálatok helyett a mikroszintű elemzésekkel a kisebb szerzetes közösségek mindennapjait (Alltagsgeschichte), részletesebb megélés-történeteit (Erfahrungsgeschichte) kívánja illusztrálni.²⁸ Mivel ezt a két viszontagságos esztendőt – a forrásbázis drasztikus lecsökkenése miatt – a személyes élmények és tapasztalatok alapján lehet a legplasztikusabban bemutatni, így a mű második részében nagy hangsúlyt kapnak a szubjektív források, azaz elsősorban az egyes fiókházakban vezetett krónikák. Ez, a plébániai historia domusokhoz hasonló forrás csoportot nem elsősorban a munka első felére jellemző faktografikus feldolgozást támogatja, hanem a globális méretű történelmi traumáknak a helyi társadalom szintjén átélt tapasztalatait ábrázolja.²⁹ A krónikákban azonban nem is annyira az egyes nővérek személyes

²⁸ Szijártó 2003, 7–18.; Gyáni 1997, 151–161.; Ö. Kovács 1999, 258–268.

²⁹ Vértési 2017, 379–380. 1944 őszére a vidéki közigazgatási apparátus szétesett, a tisztviselők jelentős része elmenekült, nem volt, aki iratokat hozott volna létre. A katolikus papság

benyomásai csapódnak le, hanem inkább a közösségnek, a társulat egészének élményei, vagyis tekinthetünk jelen írás második felére korporatív tapasztalattörténetként.³⁰ A fogalom azt takarja, hogy a feljegyzést vagy krónikát író nővérek nemcsak saját tapasztalataikat rögzítették, hanem egy fiókházét, esetleg az egész társulatét. Egyéni sorsuk – pars pro toto – önmagán túlmutató, általános tendenciák megrajzolására alkalmas. A felhasznált forrásokban kevés saját megéleltörténettel lehet találkozni, mert a közösségben való átbeszélés, elmesélés révén összerosódtak a személyes és kollektív emlékek. Mivel a tényleges történeteket, élményeket nem mindig azok jegyezték le, akik azokat átélték, ezért az események távolságtartóban kerültek be a közösségi emlékezetbe.

A II. világháború korszakát sokan sokféleképpen feldolgozták már. A nagy monografikus, illetve adattárjellegű művek mellett születtek megyei összefoglaló munkák, továbbá számos visszaemlékezés, emlékirat, memoár és napló látott napvilágot, amelyek szerzői közt felbukkannak civilek, katonák és hadifoglyok, egyházi személyek, sőt még kamaszok is.³¹ Többen vizsgálták más-más szempontból a szovjet hadsereg magyarországi működését.³² Az egyházmegyei levéltárak sorra jelentetik meg azokat a kiadványaikat, amelyekből kiolvashatóak az adott egyházmegyéék, illetve a területeiken lévő plébániák II. világháborús tapasztalatai, számszerűsíthetők az elszenvedett veszteségek és károk.³³ Más munkák egy-egy férfi, illetve női szerzetes közösség háborús megpróbáltatásait mutatják be.³⁴

– és a szerzetesek jó része – azonban a helyén maradt. Vértesi Lázár találóan fogalmazta meg, hogy a plébániai historia domusok – és hozzátehetjük, hogy azokkal együtt a különböző szerzetesházak krónikái is – ebben a szituációban kapnak kiemelt fontosságot, hangsúlyos forrásértéket.

³⁰ A rendkívül találó kifejezést Gárdonyi Mátétól kölcsönöztem.

³¹ Monografikus munkákra lásd például: Ormos 1998; Ránki 1982; Sipos 1994; Ungváry 1998; Ungváry 2005; Ungváry 2010. – Megyei összefoglalások, a teljesség igénye nélkül lásd: Bálintné – Szabó 1971; Bödő et al. 2016. – Visszaemlékezések: civilek: pl. Fenyő 2014; Márai 2006; Polcz 2005; katonák, hadifoglyok: pl. Farsang 2011; Gosztonyi 1990; Biczók 2015; Palić 2003; Pihurik 2015; Rózsahegyi 2000; Vígh 1990; egyházi személyek: pl. Zimándi Pius 2015; Hoósné – Pál – Rétfalvi 2015; Lisztóczy 2009; Orbán – Vida 1990; Török 1995; kamaszok: pl. Kunt 2017b.

³² Lásd például: L. Balogh 2015; Zombori 2015.

³³ Karlinszky – Varga 2016; Mózessy 2004; Mózessy 2008; Perger 2005; Rétfalvi – Tangl 2017; Varga 2015; Varga 2018. A kalocsai iskolanővérek legtöbb fiókháza a kalocsa-bácsi érsekség területén feküdt. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban eddig még nem készült az egyházmegye II. világháborús történetére vonatkozó átfogó munka.

³⁴ A teljesség igénye nélkül lásd: Antal 2017; Fekete 2009; Fodor 2014; Harangozó 2015; Hetényi Varga 1985; Hetényi Varga 1994; Kálmán 2015.

Jelen írás második része ezen utóbbi munkákhoz kíván csatlakozni.³⁵ Célom, hogy korabeli források felhasználásával szemléltessem, hogyan élte át egy országos hatókörű intézmény, egy katolikus apácarend – mint társulat és benne az egyének – a háborús éveket. A mű második fele arra keresi a választ, hogy a nővérek hogyan reagáltak a háborúra; milyen stratégiákkal készültek a front közeledtére, a háború túlélésére; elmenekültek-e működési területükről; milyen veszteségeket szenvedett el a társulat, illetve az egyes fiókházak. Néhány zárdából viszonylag részletes veszteséglajstrom maradt fenn. Ezek alapján próbálom meg felderíteni azokat a tényezőket, amelyek befolyásolhatták az egyes fiókházak kárainak mértékét. Megvizsgálom, hogy a szerzetesnők milyen interakciókba kerültek a megszálló hadseregekkel; szokásos életük milyen mértékben változott meg, továbbá hogy a nővérek a front elvonulása utáni új viszonyokhoz hogyan tudtak alkalmazkodni, milyen új magatartásformákat kellett elsajátítaniuk, milyen – korábban számukra szokatlan – új munkaterületeken kellett helytállniuk, mekkora áldozatokat hoztak, hogy folytatni tudják eredeti feladataikat, a lányoktatást. Külön fejezetek szólnak a trianoni Magyarországon kívüli fiókházak, illetve a kínai misszió sorsáról.

Korszakhatárul azért 1946-ot választottam, mert a nővérek számára nagyjából eddigre ért véget a háború. 1946 nyarán került vissza a rend kezelésébe az oroszok által lefoglalt utolsó, azaz a kiskunfélegyházi zárda. Szintén ekkor került bevezetésre az új fizetőeszköz, a forint, stabilizálva ezzel a gazdaságot, és véget vetve a nővérek beszámolóiban oly érzékletesen ábrázolt hiperinflációnak. 1946 őszén tértek vissza kétévnyi távollét után a front elől 1944 őszén Németországba és Ausztriába csoportosan eltávozott iskolanővérek. Célszerűnek tűnt tehát az adott naptári év végét választani befejező dátumul, még ha ez nem is esik egybe az iskolanővérek által gyakran alapvetésként értelmezett tanítási év kezdetével vagy végével. A korszakhatár kijelölését az is indokolja, hogy 1946 után jelentősen megváltozott a felekezeti iskolákhoz való politikai hozzáállás, ami az 1948-as államosításig, majd a szerzetesrendek 1950-es felszámolásáig vezetett. A kiépülő diktatúra ellehetetlenítette a nővérek korábbi stratégiáinak hatékony alkalmazását, egyetlen alternatívaként a túlélésért folytatott harcot, majd az

---

³⁵ A női szerzetes közösségek háborús tapasztalatai eddig főleg forrásközlésként jelentek meg, lásd: Antal 2017; Fodor 2014. Intézménytörténeti keretbe ágyazva publikálták a szegedi iskolanővérek debreceni zárdájának háborús „élménybeszámolóját”, lásd: Mellau 2011. Az eddigi hasonló témájú írások tehát egy-egy rendház, nem pedig a társulat egészének háborús megpróbáltatásaira koncentráltak. Tudomásom szerint nem született még olyan mű, amely az egy társulaton belüli fiókházak megéleléstörténeteit, veszteségeit hasonlította volna össze egymással.

illegitimitást hagyva. Így ez az időszak külön tanulmány témáját képezhetné, másrészt pedig ezekről a nehéz évekről a társulat történetére vonatkozóan kimerítően szólnak Bangó Beáta már említett írásai.³⁶ A társulat néhány tagjának kommunizmus alatti életéről részletes képet festenek a korábban már szintén említett interjúkötetek.³⁷ Annak érdekében azonban, hogy ne maradjanak lezáratlanul a jelen írásban részletesen tárgyalt témák – például a bácskai házak vagy a kínai misszió története –, a munka végén a „Kitekin-tés” című fejezetben, a társulat 1946 utáni történetébe ágyazva felvázolom a közösség későbbi, egészen napjainkig terjedő életének főbb eseményeit.

A munka második részének téma- és korszakválasztását elsősorban az indokolja, hogy ebből az időszakból fennmaradt néhány olyan – eddig még nem publikált és csak a 2014-es fondegyesítést követően kontextusba helyezhető – informatív levéltári forrás, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot mind a korszak, mind az érintett települések helytörténetének kutatói számára. Az iskolanővérek anyaházában és fiókintézményeiben is – a plébániáknál bevett szokáshoz hasonlóan – az apácák krónikát, egyfajta historia domust vezettek. A társulat 1950-es feloszlata után ezek közül nagyon kevés maradt fenn, illetve került levéltárba. Amelyek azonban hozzáférhetőek, azok az adott korszakról nagyon is árnyalt képet mutatnak, és mindenképpen hiteles kortörténeti dokumentumként kezelendők, mivel alapvetően tényszerűek, az ábrázolt eseményekkel egy időben vagy közvetlenül azok után keletkeztek kifejezetten azzal a céllal, hogy megörökítsék az átélt eseményeket, rögzítsék a személyes vagy testületi élményanyagot.³⁸

A vizsgált korszakból – azaz az 1944–1946 közötti évekről – ilyen háztörténet-jellegű, napi rendszerességgel vezetett krónika Szabadkáról³⁹ és

---

³⁶ Bangó 2000; Bangó 2002.

³⁷ Bögre – Szabó 2010, 187–214.; Rózsásné 2014.

³⁸ Ahogy arra már Vértési Lázár is felhívta a figyelmet, a szóban forgó források előnye és hátránya is a szubjektivitásukban rejlik. Olyan kivételes leírások ezek egy történelmi eseménysorról, amelyről más, ilyen közvetlenséggel megfogalmazott, egyidejű híradás szinte egyáltalán nincs. Ugyanakkor tendenciózusak, egy kor adott társadalmi csoportjának vallásilag, világnézetileg és kulturálisan meghatározott mentalitásán megszürt feljegyzések. Mivel a korszak adottságai miatt nem állnak rendelkezésre kontrollforrások, így „rá vagyunk utalva” erre a forrásbázisra, ha a nővérek háborús mindennapjait akarjuk megismerni. Vértési 2017, 382–383.

³⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. Szabadkán egy 357 számozott oldalt tartalmazó, keménytáblás, vonalas füzetbe vezették a ház eseményeit, 1931 márciusától 1944. december 31-ig. A krónikában legalább négy különböző kézírás különíthető el. A feljegyzések 1934. októberig magyar nyelvűek, ezt követően 1941. februárig szerbül vezették, majd egy pár hónapos kihagyás után a historia domus 1941 augusztusától kezdődően ismét magyar nyelvű. Az 1941 után keletkezett bejegyzések valószínűleg Bali Mária Ildefonsa házfőnöknő tollából származnak.

Bajáról maradt fenn. Sőt, ez utóbbi településről külön iskolai és külön szerzetesházi krónika is megőrződött.⁴⁰

A társulat generális főnöknője már 1944 decemberében értesítette a fiókházak főnöknőit, hogy szívesen fogadja az egyes elmenekült nővérek beszámolóit arról, hogyan élték át a zárdán kívül töltött időt.⁴¹ Az általános főnöknő azonban nemcsak a személyes sorsokra volt kíváncsi, hanem – felismerve, hogy milyen fontos lehet a jövő szempontjából a történeti idők eseményeinek „másíthatlan” megírása – szorgalmazta az anyagában az adatok pontos gyűjtését és rögzítését.⁴² Körlevélben rendelte el továbbá, hogy a fiókházak részletesen írják meg háborús krónikájukat. „Felhívom kedves Főnöknő-Leányaim figyelmét házuk háborús krónikájának gondos megírására. Történeti időket élünk, amelyekben nemcsak az egyes házaknak, hanem az egyes nővéreknek is szerepük van. Természetes, hogy a nem történeti értékű, kis események nem írandók be, ellenben a háború okozta helyzetváltozások, a megszállással kapcsolatos esetek, az egyes nővérek jellemző, hősiesség magatartása stb. értékes adatokul szolgálnak. Az írás 1944 januárjával kezdődjék és a bekövetkező békekötésig terjedjen; kettő példányban készítsék el, mert egyet bekérünk központi levéltárunkba.”⁴³

Nem ismert, hogy a társulat hány fiókházában készítették el és küldték meg az anyagházi irattár számára a generális főnöknő kívánsága szerinti háborús krónikát. Mivel a társulat központi irattára, valamint a fiókházak iratai az államosítás és a szerzetesrendek feloszlatása után szétszóródtak, csak azokra a krónikákra és beszámolókra van rálátásunk, amelyek levéltárakba kerültek. A fennmaradt forrásokra általánosan jellemző az anonimitás, a legtöbb krónika írójának személyét az ismeretlenség homálya fedi. Ennek oka talán a szerzetesi szerénység és alázatosság, talán a közösségi lét előtérbe helyezése az egyénnel szemben. Míg a levelek legtöbbször aláírás, addig a beszámolók és krónikák esetében gyakran csupán feltevésekre voltam kénytelen hagyatkozni, mikor egy-egy szerzőt próbáltam beazonosítani.

⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. A bajai zárdaiskolában vezetett krónika, 1936–1948. Közli: Kőhegyi – Merk 1995; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1941–1944, 1945–1946. A háborús időszakra vonatkozóan két kötetben maradt fenn a házkronika, mindkettőt Garatva (más forrásokban: Karadva) Mária Mercedes nővér, a zárda titkárnője vezette. Az első krónika 1941. július 12. – 1944. december 31. között íródott, egy 200 számozott oldalt tartalmazó keménytáblás, vonalas kötetben, a második az 1945. január 1. – 1946. december 31. közötti eseményeket rögzítette egy hasonló, 356 oldalas kötetben. A két krónikán kívül hasznos forrás még: HU-MNL-BKML-XII.22. A bajai szerzetesház tanácsülési jegyzőkönyve, 1930–1949 és a fiókház törzskönyve, 1920–1950.

⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. december 20.

⁴² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. február 22.

⁴³ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1945. március 19.

Maradtak fenn az előljárói utasítás szerint elkészített krónikák – amelyek valószínűleg a historia domusok kivonatolt tartalmát közölték –, például Hercegszántóról, és elbeszélő stílusú, inkább visszaemlékezésen alapuló beszámolók, például Bácsbokodról.⁴⁴ A högyészi zárdából mindkét típusú feljegyzés megőrződött.⁴⁵ Beszámolójellegű, sok személyes megélt-történetet tartalmazó források kerültek be a levéltárba Budapestről és a polgári zárdából.⁴⁶ Különböző dokumentumokban található utalások arra, hogy az esztergomtábori zárda háborús eseményeit feljegyezték és el is küldték Kalocsára, de ez a krónika levéltárba már nem került.⁴⁷ A kalocsai

⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Hercegszántói zárda iratai. „Hercegszántói zárdánk háborús krónikája 1944. október hótól 1945. április haváig”. A hercegszántói krónikát a főnöknő, Kránitz Mária Fidencia írta, aláírása szerepel is az irat végén. – HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig. A bácsbokodi beszámoló szerzőjének személye megállapíthatatlan, a szövegből anyai valószínűsíthető, hogy nem a főnöknő, Hack Mária Amaranta tollából származik.

⁴⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. A gépelt beszámolóban nincs nevesítve a szerző, de valószínűsíthető, hogy a magyarkaniszsai főnöknő, Zách Mária Hermenegild írta, aki 1944. október 4-én hagyta el bácskai zárdáját, és előbb Törtelre, majd október 12-én Budapesten át Högyészre menekült. Az általa készített beszámoló bizonyára kivonata annak a krónikának, amelyet még Magyarkaniszsán kezdett írni, majd Högyészen folytatott. A másik krónika: HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel.) „Egy kis krónika december első napjaitól a högyészi ház eseményeiről.” Kézírással, vonalas füzetbe vezetett krónika, szerző nélkül. A krónikát igen nagy valószínűséggel Bodrogi (Bohnert) Mária Benedetta nővér készíthette. A szövegből ugyanis kiderül, hogy feltehetőleg olyan, Bajáról menekült nővér vezette, aki korábban Högyészen is dolgozott, hiszen ismerősként említ több helybeli lakost. A négy, Bajáról Högyészre menekült nővér – Bodrogi Mária Benedetta, Lászlóffy (Eisler) Mária Erzsébet, Stelczer Mária Carissima, Szolnok Mária Stefánia – közül egyedül Bodrogi Mária Benedetta nővér volt az, aki bajai éveit előtt – 1936 és 1943 között – szolgálatot teljesített Högyészen, így elfogadható az a feltevés, hogy ő a szerzője a másik krónikának.

⁴⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz, valamint egy aláírás és dátum nélküli beszámoló. A fővárosi fiókház iratai között található a budai engesztelőkápolna építésében részt vett nővérek háborús emlékeit megörökítő visszaemlékezés is: HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel. Az irat készítője – annak tartalmán alapuló következtetések szerint – feltételezhetően Romvári Mária Lúcia iskolanővér volt. – HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-jétől. A polgári zárda személyzetének háborús élményeit valószínűleg a főnöknő, Schmidt Mária Alexandra vetette papírra, de erre csak a krónika szövegezéséből lehet következtetni. Bár a szerző egyes szám harmadik személyben hivatkozik a „Tiszteendő Főnöknő”-re, olyan eseményeket is részletesen megemlít, amelyeknek csak a főnöknő lehetett a tanúja.

⁴⁷ Az esztergomtábori háborús krónika hányatott sorsáról adnak számot az alábbi levelezésrészletek: „Ugye nem baj, hogy még csak most küldöm a két háborús évről szóló krónikát? Tulajdonképpen én magammal vittem Kalocsára, de a csomagom nem ért oda, visszakerült Nyergesre. [...] Hát most ez alkalommal küldöm. Szabadjon egy kérést is csatolni mellé. Ti csak egy példányban van meg. Így azt szeretném kérni, hogy ha már nem kell, kapná meg Tábor [Esztergomtábor], nekik nincs meg. Úgy szedtem össze a szemétkben a lapokat és állítottam össze a 44-es évet. Nincs időm lemásolni.” HU-MNL-BKML-XII.6. Nyergesújfalui zárda iratai. Kiss Mária Sylvia nővér Nyergesújfalun, 1946.

eseményeket a társulat tanácsülési jegyzőkönyveiből ismerhetjük meg, a kiskunfélegyházi Constantinum intézmény háborús viszontagságait pedig a nővérek anyaházzal folytatott levelezései mutatják be, krónika egyik településről sem maradt fenn. Másutt csak későbbi vizitációs jegyzőkönyvekből lehet következtetni az eseményekre.⁴⁸ Az adatok egyenlenségére jellemző, hogy egyes fiókházaknál csak minimális, illetve semmilyen információ nem áll rendelkezésre arról, hogyan élték át a nővérek a II. világháború nehézségeit.

Szintén csak utalások maradtak fenn arról, hogy az anyaház levéltárában nemcsak a fiókházak, hanem az egyes nővérek írásbeli, személyes visszaemlékezéseit is megőrizték.⁴⁹ A társulat vezetőinek tanácsülési jegyzőkönyve 1945 tavaszán még azzal számolt, hogy a zárdákból további háborús krónikák érkeznek. A kormányzótanács az átélt nehézségekre, lelküzdésre váró akadályokra így hivatkozott: „Mindezekről majd az egyes házak háborús krónikája közölhet részleteket.”⁵⁰

---

május 26-án kelt levele a generális főnöknőhöz. „Azért írtam [...] újból, mert május 26-án Igazgató úrral küldtem levelet és a két évről szóló krónikás füzetet Budapestre továbbítás végett. Ő a Császárfürdőben átadta egy kalocsai kedves nővérnek, akivel ott találkozott. Hogy mikor tetszett megkapni, azt nem tudom, de remélem, hogy mégiscsak odaért.” HU-MNL-BKML-XII.6. Nyergesújfalui zárda iratai. Kiss Mária Sylvia nővér Nyergesújfalun kelt, dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz. „Május 26-án írt levele, amellyel a tábori krónika is jött, csaknem egy időben érkezett az úrnapiján írt leveleivel [...]. Tábor háborús krónikáját egyelőre itt tartjuk. Majd ha lesz idő a kivonatoláshoz, illetve a történeti tények felhasználásához, visszakaphatják az eredetit teljes egészében [...]” HU-MNL-BKML-XII.6. Nyergesújfalui zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1946. június 28-án kelt levele Kiss Mária Sylviához.

⁴⁸ Lásd például: HU-MNL-BKML-XII.6. Ceglédi zárda iratai. Jegyzőkönyv a ceglédi szerzetesházban 1947. január 5-től 18-ig megtartott hivatalos látogatásról; HU-MNL-BKML-XII.6. Garai zárda iratai. Jegyzőkönyv a garai szerzetesházban 1946. szeptember 30. – október 4. között megtartott vizitáció alkalmából.

⁴⁹ „Február 3-án délelőtt 10 órakor [Molnár Mária] Pudenciána nővér az öröm és hála kitörései között borult a Tisztelendő Anya elé, hogy elmondja távolléte élményeit, amelyet azután az ebédelőben az összes nővérek előtt megismételt, s amelyet kéziratban a levéltárban is megőrzünk.” HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30. „[Horgász] Mária Lilióza nővér október 13-tól február 4-ig volt távol. Ezen idő alatt Hőgyészen, Harkányfürdőn és Szenttamáson ette a számkivetés kenyerét, mindenütt a legnagyobb veszélyekben, de az isteni Gondviselés csodás védelme alatt. Tapasztalatai igen értékesek a jelen idők szempontjából, azért mint történelmi okmányt elhelyezzük a kéziratot a levéltárban.” HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30. Az egyes nővérek személyes élményéről szóló beszámolók közül legalább egy fenn is maradt, mégpedig Kocsis Mária Marciána bajai nővér levele, amelyben másfél napos bebörtönzéséről mesél. „A nővérek szenvedéseit, küzdelmeit némiképp megvilágítja Mária Marciána nővér Bajáról írt levele, amelyet elhelyeztünk [az irattárban].” HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30. A nővér levelét lásd: HU-MNL-BKML-XII.6. Bajai zárda iratai. Kocsis Mária Marciána nővér 1945 januárjában kelt levele.

⁵⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 28.

Feltűnő, hogy az anyaházhoz földrajzilag közelebb eső fiókházakból – például: Hajósról, Kiskőrösről, Kecelről, Bátyáról, Foktőről – nem maradt fenn semmiféle krónika, beszámoló vagy levél. A levelezés hiányára választ adhat az a tény, hogy ezekből a fiókházakból könnyebb volt a személyes kapcsolatot fenntartani, üzeni, szóban átadni az információkat, amelyeket gyakran nem is jegyeztek le, így nem maradt nyomuk a társulat iratanyagában. A földrajzi közelség azonban nem magyarázza meg a krónikák hiányát, hiszen azok elkészítésére központi utasítás született. Valószínűsíthető, hogy – több más zárdához hasonlóan – egyszerűen ezekből a házakból sem maradtak fenn krónikák.

A hiányzó krónikák ellenére – mivel az iskolanővéreknek ebben az időben Magyarországon több mint 50 településen volt fiókházuk – országos szinten átfogó képet kaphatunk a korszak történéseiről. Mivel jelen írás nemcsak egy személy, illetve nemcsak egy település II. világháborús eseményeit, emlékeit tárja fel, mód nyílik bizonyos általánosítások, országos tendenciák – elsősorban a katolikus klérus magatartásának – bemutatására is, figyelembe véve természetesen a rendelkezésre álló források gyakran szubjektív jellegét. A munka csak azokat az eseményeket és problémákat tárgyalja részletesen, amelyekre a nővérek fennmaradt irataikban valamilyen módon reflektáltak. Így érintőlegesen szóba kerül a magyarországi németek kitelepítése, a bácskai internálótáborok és az infláció is. Más, a korszakot jellemző témák – például: földosztás, B-listázás, népbíróságok stb. – ugyanakkor szinte teljesen kimaradtak a nővérek beszámolóiból. Szintén ez a helyzet az 1944-es esztendő zsidókat érintő eseményeivel kapcsolatban is, amelyekre a nővérek csak néhány fél szóval utaltak. Az információk lejegyzésének ilyen jellegű szűrése betudható a nővérek óvatosságának, de egyébként is jellemző a fennmaradt forrásokra, hogy inkább foglalkoznak a mindennapi élet olykor apróságoknak tűnő dolgaival, mint a nagypolitika vagy a világtörténelem eseményeivel. Ez az „alulnézeti” perspektíva adja meg a források értékes mikrotörténeti jellegét és jelentőségét.

A munkában szereplő nővérek esetében a mű végén, külön fejezetben megadtam azokat a személyes adatokat – vezetéknev, szerzetesi név, születési dátum és hely, valamint a képzettség, illetve a betöltött tisztség –, amelyek alapján a nővérek identifikálhatóak.⁵¹ Jelen írás bizonyos tartalmi

⁵¹ Nem mindig maradt fenn azonos mélységű információ a nővérek életeseményeivel kapcsolatban. Nem őrződött meg minden nővérről ún. statisztikai adatlap, amely forráscsoport a leginformatívabbnak bizonyult az életrajzok megírásánál. Ennek hiányában – különösen a házi nővérek esetében – nehéz megállapítani a szolgálati helyeket. Az életrajzi adatok a kötet végén, külön fejezetben, a nővérek vezetéckneveinek betűrendjében, „kisllexikon” formában szerepelnek.

elemeinek rendszerezését több táblázat segíti, a grafikonok és diagramok pedig az összegyűjtött számadatokat, statisztikákat teszik szemléletessé. A társulat szempontjából jelentős személyek, épületek képei további illusztrációul szolgálnak.⁵² A mű végén található mellékletek azokról az iratokról készültek, amelyek a bajai és a kiskunfélegyházi zárdák háborús veszteségeit mutatják be igen részletesen.

Az idézett levéltári forrásokban az esetleges helyesírási hibákat javítottam, a részleteket nem betűhíven, hanem szöveghűen közlöm.

---

⁵² A korabeli képek legfőbb forrásai: Iskolanővérek története 1900; Franz 1925, Értesítő Kalooca 1934/35. Mivel a képek ezekben a művekben számozatlan, mindenféle jelölés nélküli oldalakon szerepelnek, ezért a visszakereshetőség miatt a kiadványok azon oldalára hivatkozom, amely a kép előtt található. A kötetet illusztráló diagramok, grafikonok, táblázatok, képek és ábrák a kötet végén található „Ábrák, képek jegyzéké”-ben is szerepelnek, sorrendben, a források megadásával.

*„Vajha, a kik e művet elolvasásra méltatják,
avval a szent meggyőződéssel teljenek el,
hogy egyházunk felvirágzását és hazánk
erkölcsi ujjaszületését azok segítik elő legjobban,
kik a keresztény nőnevelés oltárára anyagi,
szellemi és erkölcsi áldozatokat hordanak!”⁵³*

A TÁRSULAT ÁLTALÁNOS TÖRTÉNETE

A társulat gyökerei és „családfája”

A középkori szerzetesrendek monostoraiban szinte kivétel nélkül meg lehetett találni az iskola valamilyen formáját. A 15. század végétől jelentek meg azok a szerzetes közösségek, amelyek apostoli célkitűzésül kimondottan az oktatást és a nevelést választották. Több rend és kongregáció csupán tevékenységük egyik területét látta a tanításban, mások viszont kizárólagos feladatuknak tartották.⁵⁴ Ez utóbbiak közé tartozik a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata is.⁵⁵

A társulat gyökerei a 16–17. század fordulójáig, Lotaringiába nyúlnak vissza. A korra jellemző általános iskolázatlanság és tanulatlanság ellen küzdve egy haladó gondolkodású pap, Pierre Fourier (a későbbi Fourier Szent Péter)⁵⁶ olyan intézményt szándékozott létrehozni, amelyben az ősi ágostonos lelkiség összekapcsolódik az elhanyagolt lányoktatás színvonalának emelésével mint apostoli szolgálattal. Segítségére sietett plébániájának négy híve – köztük a későbbi Boldog Alix Le Clerc⁵⁷ –, akik a leányifjúság nevelése és tanítása céljából 1597-ben megalapították a Miasszonyunkról (Notre Dame) nevezett szerzetesnők rendjét. A toulai püspök 1598-ban

⁵³ Iskolanővérek története 1900, 2.

⁵⁴ Az első katolikus női tanítórendekről, az orsolyitákról és az angolkisasszonyokról részletesen lásd: Pukánszky 2006, 48–52.

⁵⁵ Puskely 1998, II. 1275.

⁵⁶ Fourier Szent Péter (Pierre Fourier) (1565–1640): ágostonrendi kanonok, az ágostonos kanonisszák kongregációjának egyik ihletője. 1730-ban boldoggá, 1897-ben szentté avatták. Diós 1984, 622.; Puskely 1998, II. 979–980.

⁵⁷ Alix Le Clerc (1576–1622): a Miasszonyunkról nevezett Ágostonos Kanonisszák Kongregációjának alapítója. Fourier Péter segítségével és négy társa közreműködésével 1597 karcsonyán közösségi életet kezdtek azzal a szándékkal, hogy lányokat oktassanak. Az első iskolák a franciaországi Poussayben és Mattaincourt-ban létesültek. A kongregáció gyorsan fejlődött, később Nancy lett a központja. Innen irányította a kongregációt Alix Le Clerc, aki 1617-ben tette le szerzetesi fogadalmát. 1621-ben lemondott vezető tisztségéről, hogy egyszerű szerzetesként haljon meg. 1947-ben boldoggá avatták. Puskely 1998, II. 50.

hagyta jóvá ideiglenesen a keletkező szerzetet és annak szabályait, az ideiglenes pápai jóváhagyást 1615-ben, a véglegeset pedig két évvel később kapták meg a nővérek.⁵⁸ VIII. Orbán pápa 1628-ban kiváltságokban is részesítette a társulatot, s ezen a néven erősítette meg: *A Miasszonyunkról nevezett kanonokrendi szerzetesnők kongregációja, Szent Ágoston szabályai szerint* (ágostonos kanonisszák).⁵⁹

A kongregáció gyorsan terjedt Európában, a társulat tagjai a lánynevelés és -oktatás úttörőinek számítottak. 1792-ben már 4000 nővér nevelte a lányifjúságot, 90 kolostorban.⁶⁰ A társulat eljutott Bajorországba is, ahol a szerzetes közösség működését a francia forradalom és annak szekularizációs utóhatásai megtörték ugyan, hiszen a Notre Dame nővérek bajorországi, stadthamhofi zárdáját 1809-ben feloszlatták, de hamarosan sor került az újjaszervezésére. Első lépésként a regensburgi püspök a rend három egykori növendékét, akik elhivatottságot éreztek a zárdai életre, szerzetesnői szelvényben nevelte és tanítónővé képezte. Ők 1833-ban kezdték meg a közös életet és a tanítást az első iskolában.⁶¹ A társulat a Miasszonyunkról nevezett *Szegény* Iskolanővérek elnevezést vette fel és új, de a Notre Dame nővérek eszmeiségén alapuló szabályzatot állított össze. A bajor király 1834. március 22-én ismerte el az intézményt.⁶² Még ugyanebben az évben a regensburgi püspök is jóváhagyta az intézetet és szabályzatát.⁶³

A gyorsan fejlődő társulat anyaházát 1841-ben Neunburgból Münchenbe helyezték át.⁶⁴ Az új szerzetesrendet IX. Piusz pápa 1859-ben ideiglenesen hat évre, 1865-ben pedig véglegesen is megerősítette.⁶⁵ Újabb és újabb rendházak nyíltak először Bajorországban, majd az országhatárokon túl, sőt Európán kívül is.⁶⁶ 1851-ben Csehországba is meghívták a nővéreket.

---

⁵⁸ Franz 1925, 2.

⁵⁹ Puskely 1998, I. 27–28.

⁶⁰ Puskely 1990, 160.

⁶¹ Puskely 1998, II. 812.

⁶² Szebeni – Lukács 1988, 20.

⁶³ Franz 1925, 6.

⁶⁴ Puskely 1998, II. 811–818.

⁶⁵ Franz 1925, 6.

⁶⁶ Amerikában 1848-ban alapították házat a nővérek, ott azóta hét tartományban dolgoznak. A nemzetközivé váló kongregáció latin-amerikai missziókat is vállalt, fiókházakat nyitottak Chilében, Argentínában, Paraguayban, Bolíviában, Peruban. Letelepedtek Japánban, Belső-Ázsiában és több afrikai államban (Ghánában, Kenyában, Libériában, Nigériában) is. Európában jelen vannak Németországban, Angliában, Olaszországban, Szerbiában, Ausztriában, Lengyelországban, Romániában (Erdélyben), Svédországban, Svájcban, Magyarországon. Puskely 1990, 162–164.

A bajor határhoz közeli, Csehországban található Hirschau plébánosa már az 1840-es évek közepén lányiskolát szándékozott nyitni a községben. 1847-ben el is kezdte az új zárda építését a templom közelében lévő telken.⁶⁷ 1849-ben kereste fel a plébános Münchenben a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek főnöknőjét, és felajánlotta neki a hirschau-i házat. A főnöknő személyesen tekintette meg a leendő zárdát, és elfogadta az ajánlatot, néhány hajadont pedig felvett a müncheni házba, hogy a tanításra és a szerzetesi életre felkészüljenek. A hirschau-i ház 1851 novemberében nyitotta meg kapuit, az első közösséget három müncheni nővér és négy jelöltő alkotta.⁶⁸

A hirschau-i plébános hamarosan tárgyalásokat kezdett a müncheni érsekkel és a budweisi püspökkel a hirschau-i zárda önállósága és függetlensége érdekében.⁶⁹ Mivel a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek társulatának szabályait az Apostoli Szentszék ekkor még nem erősítette meg, ezért a szervezeti változtatásokhoz a püspöki engedély is elegendő volt, a müncheni érsek pedig hozzájárult az önállósodáshoz.⁷⁰ Így 1853-ban a cseh zárda elszakadt a müncheni anyaháztól.

A hirschau-i kicsi zárda csakhamar szűknek bizonyult az egyre nagyobb számban jelentkező tanítványok részére, ezért 1854 októberében a nővérek átköltöztették anyaházukat a csehországi Horazdiowitzba (Horažďovic), egy régi minorita kolostorba.⁷¹ Itt lett főnöknő Franz Mária Terézia, aki – mivel a csehországi iskolanővérek elnyerték önállóságukat – új szabályzatot írt a társulat számára. A társulat Csehországban nagy népszerűsége tett szert, hat év alatt tíz új zárda alakult.⁷² A szerzetesnők jó híre nem sokára a határokon túlra is eljutott.

Időközben Magyarországon is egyre nagyobb lett az igény a lányoktatás színvonalának emelésére. Több egyházi vezető is a Miasszonyunkról (Notre Dame) nevezett nővérekben látta a honi lányoktatás felvirágoztatásának letéteményeseit. Az 1800-as évek közepére az eredeti társulat egy azonos gyökerekből táplálkozó, hasonló működési feladattal bíró, de már

⁶⁷ Franz 1925, 19–20.

⁶⁸ Franz 1925, 22.

⁶⁹ Franz 1925, 24.

⁷⁰ A müncheni érsek kezdettől arra törekedett, hogy a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek társulatának házai ne álljanak egy közös főnöknő kormányzása alatt, hanem mindegyik ház független legyen. Azt a régi felfogást képviselte ugyanis, hogy minden szerzetesház tartozzon a helyi ordinárius joghatósága alá. A Szentszék a vitát a társulat javára döntötte el, 1854-ben Mária Terézia anyát kinevezte az egész kongregáció általános elöljárójává. Franz 1925, 23–24.; Puskely 1998, II. 813.

⁷¹ Franz 1925, 30–31.

⁷² Franz 1925, 38–41.

terjedelmes és szerteágazó „rend-családdá” vált. A rend legrégebbi ágából származó nővérek, a Miasszonyunk Kanonokrend, más néven az ágostonos kanonisszák magyar földön először Pozsonyban nyitottak iskolát 1747-ben. Ezt követték későbbi alapításaik: Pécs (1851), Bölcske (1922), Zalaegerszeg (1929) és Nagykanizsa (1933).⁷³ Csajághy Sándor csanádi püspök⁷⁴ hívására 1858-ban a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek központjából, Münchenből érkeztek nővérek Temesvárra.⁷⁵ Kunszt József kalocsai érsek⁷⁶ viszont 1860-ban a fiatalabb, csehországi rendházhoz fordult, s onnan hívta be székvárosába a nővéreket. Mivel a Kalocsára települt nővérek elszakadtak a csehországi anyaháztól, így Kalocsán hozták létre a Miasszonyunkról nevezett *Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatát*, a jelen írás tárgyát képező szerzetes közösséget. Magyarországon tehát ugyanabban az időben egy azonos töről fakadó lánynevelő szerzetesrend három

⁷³ Puskely 1990, 160.

⁷⁴ Csajághy Sándor (1810–1860): csanádi megyéspüspök 1851–1860 között. Magyar Katolikus Lexikon II. 327.

⁷⁵ Az 1858-ban Temesváron megtelepedett nővérek több településen is alapítottak fiókházakat: 1860-ban egy második házat Temesváron, 1860-ban Perjámoson, 1862-ben Lippán, 1864-ben Oravicán és Versecen, 1873-ban Szegeden, 1874-ben Lugoson. 1876-ban egy árvaházat nyitottak Temesváron, 1880-ban fiókházat alapítottak Nagybecskerekén, 1881-ben egy negyedik házat Temesváron, 1881-ben Földeákon, 1884-ben Kiskunmajsán, 1895-ben Csákon és Dettán, 1896-ban Debrecenben és Temesváron, 1897-ben Új-Aradon, 1903-ban Nagyszentmiklóson, 1904-ben Nákófalván, 1906-ban Désen, 1907-ben és 1908-ban Kolozsváron, 1908-ban Csorváson, 1909-ben Kétegyházán, 1910-ben Budapesten, 1910-ben Makón és Temesváron, 1912-ben Orczyfalván, Battonyán és Gödöllőn, 1916-ban Aradon. Trianon után a temesvári provincia nagy része idegen területre, Romániához és Jugoszláviához került. 1923-tól Szeged lett az anyaországban maradt szegény iskolanővérek tartományi központja. A társulat nem hivatalos, népi elnevezése „szegedi iskolanővérek” lett, megkülönböztetve őket a kalocsai iskolanővérektől. A társulat újabb házakat alapított: 1924-ben és 1932-ben Újszegeden, 1925-ben Eleken, 1926-ban Pusztamérgesen, 1928-ban és 1930-ban Szegeden, 1935-ben Makón, 1936-ban Fonyódon és Zsámbokon, 1940-ben Püspöktelepen és Budapesten, 1945-ben Igalon és Balatonlellén. 1950-ben az egyház és az állam között létrejött megegyezés értelmében a szegedi iskolanővérek – egyedüli női szerzetesrendként – két lánygimnáziumot működtethettek: Budapesten egy másik rend, az Isteni Szeretet Leányainak egykori iskoláját, a Patrona Hungariaet kapták meg szegedi anyaházuk helyett, illetve Debrecenben a Svetits Intézet épületében taníthattak. A társulat 2011-ben hivatalosan is megváltoztatta nevét „Boldogasszony Iskolanővérek”-re. Boldogasszony Iskolanővérek. <https://www.iskolanoverek.hu/kozossegenben-elunk/kik-vagyunk/rendtortenet> (Hozzáférés: 2022. január 29.); Farkas 2001, I. 416–422.; Magyar Katolikus Lexikon IX. 104.; Pálos 2008, 183–184.; Puskely 1990, 162–164.

⁷⁶ Kunszt József (1790–1866): kalocsai érsek 1852–1866 között. Zubrohlován született. Hit tudományi tanulmányait Bécsben végezte. 1813-ban szentelték pappá, 1831-ben pozsonyi, 1836-ban esztergomi kanonokká nevezték ki. 1850-ben kassai püspök, 1851-ben kalocsai érsek lett. Nagy összegeket áldozott jótékony célokra. Kalocsán két nagy intézmény alapítása fűződik nevéhez: a Jézus társasági kollégium és a Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek zárdája. Az érseki székhelyen újjáépíttette a székesegyházat. Balogh – Gergely 1996, 62.; Iskolanővérek története 1900, 4.; Magyar Katolikus Lexikon VII. 549.; HU-KFL-VI.7. Nekrológ a Társulat elhunyt jötevőiről.

különböző ága is működött. Az alapvetően egyforma szabályzatokon nyugvó társulatok ugyanazt a nevelő-, tanítómunkát végezték, de szervezeti elkülönülésük megmaradt.⁷⁷ A három társulat számos fiókházat alapított a történelmi Magyarország területén. Ezek földrajzi elhelyezkedéséből – részletes elemző vizsgálatok hiányában – csak nagyon általános következtetéseket lehet levonni.⁷⁸ A Notre Dame nővérek inkább az ország nyugati településein alapítottak fiókházat, a Temesvár központtal működő Miasszonyunk nővérek inkább a keleti és a középső országrészeket részesítették előnyben, a kalocsai iskolanővérek pedig délen, elsősorban a kalocsa-bácsi egyházmegye területén létesítettek zárdákat.⁷⁹ Az „érdekszférák” között azonban gyakran tapasztalható átfedés.⁸⁰ A magyarországi szerzetesrendek felosztását elrendelő 1950:34. számú törvényerejű rendelet életbe lépése után a Notre Dame nővérek és a kalocsai iskolanővérek társulata is kényszerűségből befejezte nyilvános működését. Egyetlen női rendként a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek társulata folytathatta oktatási tevékenységét 1950 és 1989 között is.

A két világháború között a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatából vált ki a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulata. Trianon után a kalocsai nővérek Bácskában működő fiókházait⁸¹ Budanovich Lajos (Lajčo Budanovič) püspök⁸², bácskai

⁷⁷ Török 1990, 186–187.

⁷⁸ Az érdekszférák megszerezése az iskolanővérek egyes kongregációin kívül más szerzetes közösségek között is tapasztalható. A különböző női rendek, amelyek hasonló szolgálatot végeztek, nemcsak az ország területét „osztották fel” egymás közt, de azon tanítványok körét is, akikkel foglalkoztak. A Sacre Coeur nővérek és az angolkisasszonyok az előkelő és vagyonos osztály fiataljait nevelték, a Notre Dame nővérek a polgárság lányait foglalkoztattak. Az iskolanővérek a középosztály alsó rétegét és a falusi lakosság gyermekeit tanították. A Jó Pásztor nővérek a társadalom peremére szorult fiatal lányokat nevelték, többek között javító-nevelő intézeteket tartottak fenn. A Salvator nővérek nagyobb falvakban árvaházakat és szociális otthonokat vezettek, és ezek mellett nyitottak iskolát. Az Isteni Szeretet leányai városi cselédlányokkal is foglalkoztak. Erdős 2015, 39.

⁷⁹ A fiókházak alapításának helyszínei függtek az egyházmegyék határaitól, illetve természetesen korreláltak az ország politikai határaival is. Az alapítások helyszínei, így az egyes társulatok jelenlétének súlypontjai tehát az idő során eltolódhattak. Jelenleg hiányoznak a három társulat működésének összehasonlító vizsgálatára irányuló alap kutatások, így ezzel a témával jelen írás sem foglalkozik részletesebben.

⁸⁰ Kiskunmajsán például 1894-ben a temesvári nővérek alapítottak zárdát, az ekkoriban szintén a váci egyházmegyéhez tartozó szomszédos városokban, Kiskunfélegyházán, illetve Kiskunhalason pedig a kalocsai iskolanővérek, az előbbi 1908-ban, az utóbbit 1922-ben. A kalocsai iskolanővérek működtek 1916 és 1923 között Pécsen, majd 1921-től Siklóson is, holott Pécsen már 1851-től folyamatosan jelen voltak a Notre Dame nővérek. A kalocsai iskolanővérek az 1910-es években három házat is nyitottak a Felvidéken, holott az igen messze esett működésük központjától.

⁸¹ Trianon után a következő bácskai házak kerültek országhatáron kívülre (felsorolás az alapítás sorrendjében): Óbecse, Topolya, Szabadka, Bács, Újvidék, Temerin, Mohol, Zombor,

apostoli kormányzó felterjesztésére a Szentszék 1930-ban függetlenítette a kalocsai anyaháztól. Ez a határozat 1941-ig volt érvényben, amikor a Szentszék ezeket a házakat ismét Kalocsához csatolta. A II. világháború után megnehezedett a kalocsai anyaház és az ismét határon túlra került zárdák közti kapcsolattartás. A Szentszék ezért a bácskai házakat 1960-ban pápai joghatóságú független tartománnyá, majd 1971-ben önálló szerzetes társulattá nyilvánította.⁸³ Amikor a Bácskai Iskolanővérek Társulata 1941-ben ismét egyesült a kalocsai anyaházzal, néhány szláv érzelmű nővér kivált a közösségből, és zágrábi központtal létrehozták a Družba Sestara Nase Gospe társulatot. Az azonos magból kinövő Miasszonyunk-közösség tehát az évszázadok alatt főleg nemzetiségi és politikai, részben pedig egyház-kormányzati okok miatt ágazott el ennyi irányban.

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulata „családfájának” vázlatos ismertetésekor külön szót kell ejteni a társulat kínai missziójáról. A kalocsai iskolanővérek – a magyar jezsuiták missziós munkáját segítve – 1926-ban kapcsolódtak be a pasztorációs tevékenységbe a Távolszeleten. 1948-ig 26 nővér utazott Kínába, hozzájuk az idők során több bennszülött nővér is csatlakozott. 1946-ig öt missziós telepen működtek, ezek nagy részét azonban 1946–47-ben politikai okok miatt el kellett hagyniuk. Ezek után az európai származású nővérek Ausztráliába menekültek, Kínában csak a bennszülött nővérek maradtak. 1989-ben a kínai nővérek hírt adtak működésükről a Magyarországon ismét tevékenykedni kezdő kalocsai nővéreknek. A társulat azóta is teljes jogú tagjaiként tartja nyilván a kínai nővéreket.⁸⁴

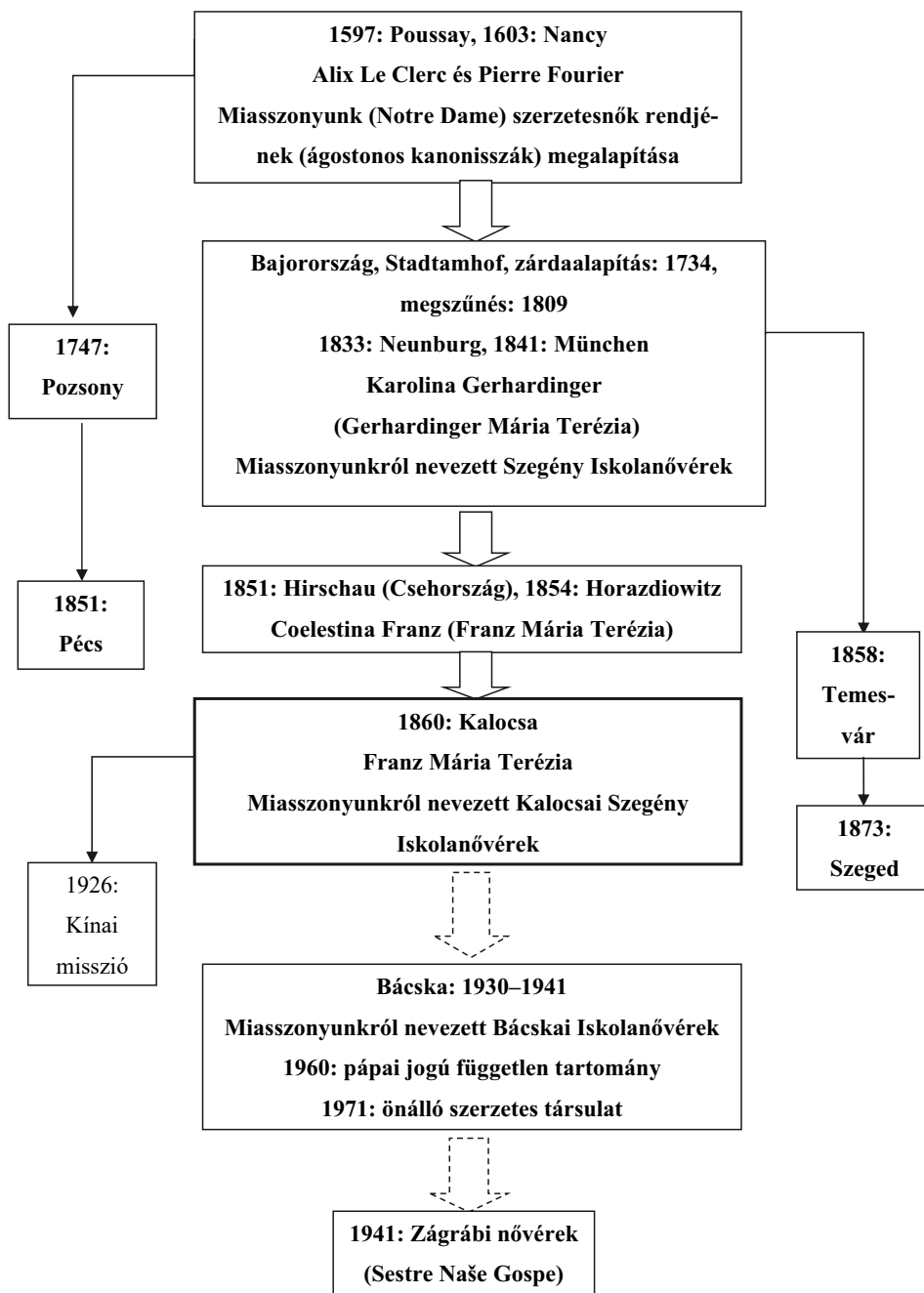

Péterréve, Horgos, Hódtság, Palánka, Magyarkanizsa, Ada, Szentfülöp, Martonos, Szentiván, Szenttamás, Órszállás, Kúla.

⁸² Budanovich Lajos (1873–1958): Bajmokon született, 1897-ben szentelték pappá, káplán volt Hercegszántón, Katymáron, Szabadkán, a Szent György plébánián, majd Zomborban, Újvidéken és Baján is. 1912-től Béregen plébános. 1918 decemberétől baja-belvárosi plébános, majd 1920 januárjától a szabadkai Szent Teréz-templom plébánosa. 1923-tól ő volt a Bácsi Apostoli Adminisztrátúra első kormányzója. Szabadkán hunyt el. Lakatos 2016, 159., 179.

⁸³ Puskely 1990, 166. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek átdolgozott szabályzatát a Szerzetesi Kongregáció 1988-ban hagyta jóvá. Munkaterületük: hitoktatás, lelkipásztori kiegészítő szolgálat a Bácska magyar lakossága körében. A kalocsai iskolanővérek bácskai házainak sorsáról jelen munka „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül. Bácska”, valamint „Az 1944–1946 közötti időszak. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944–1946. Bácska” c. fejezetei szólnak.

⁸⁴ Bangó 2000, Melléklet. Kínai misszióink történetének vázlata. Kínában 1996-ban 33 kínai „kalocsai” iskolanővér tevékenykedett. A kínai misszió 1926 és 1946 közötti történetével jelen írás külön – „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül. Kína”, valamint „Az 1944–1946 közötti időszak. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944–1946. Kína” c. fejezetekben – foglalkozik.

1. Az iskolanővérek „családfája”

A társulat megtelepedése Magyarországon

Kunszt József kalocsai érsek már régóta foglalkozott a gondolattal, hogy székvárosában nevelő- és tanítóintézetet létesít lányok számára.⁸⁵ Annál is inkább szükségesnek tűnt egy leányiskola, mivel ebben az időben az iskolaköteles korú gyermekeknek csak egy része járt iskolába, a mulasztók között pedig lényegesen magasabb volt a lányok aránya, mint a fiúké.⁸⁶

1857-ben a Marienbadban pihenő Kunszt érsek megismerkedett a budweisi püspökkel, akinek egyházmegyéjében, Horazdiowitzban már sikerrel működött a Misszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek anyaháza.⁸⁷ Kunszt arra kérte a

2. Kunszt József (1790–1866) kalocsai érsek

budweisi püspököt, hogy küldjön néhány iskolanővért a Kalocsán alapítandó zárdába.⁸⁸ A püspök továbbította Kunszt József kérését Franz Mária Terézia főnökasszonynak. Bár megemlítette a zárdaalapítással járó nehézségeket, és jelezte a megfelelő munkaerő Csehországban is érezhető hiányát, mégis eleget kívánt tenni a kalocsai érsek kérésének, hogy „Magyarország

⁸⁵ A korszakra általánosan jellemző, több egyházmegyében is megfigyelhető tendencia, hogy a katolikus egyház a keresztény szellemiségű nőnevelés előmozdítására számos új zárdaiskolát nyitott, egyrészt már az országban lévő, másrészt pedig újonnan betelepített apácarendek segítségével. Kunszt érsek tehát követte ezt az országos irányzatot. Kéri 2018, 402.

⁸⁶ Nagyné 1969, 73.

⁸⁷ Franz 1925, 42–43.; Iskolanővérek története 1900, 5.

⁸⁸ Kunszt érsek levelét közli: Franz 1925, 44.; Iskolanővérek története 1900, 5–6.

is élvezhesse a leányifjúság vallás-erkölcsi nevelésének áldásait”.⁸⁹ Franz Mária Terézia főnöknő nem zárkózott el a kérés elől. A magyar nyelvismert hiányából fakadó nehézségek legyőzésére azt a megoldást javasolta, hogy az érsek küldjön a horazdiowitzi anyaházba magyar jelöltöket, hogy őket ott kiképezzék hivatásukra, valamint hogy a csehországi nővéreknek alkalmuk nyíljon a magyar nyelv tanulására.⁹⁰ Kunszt elfogadta a főnöknő ajánlatát, felhívására jelentkezett is öt magyar lány, akik 1858. július 30-án megérkeztek Horazdiowitzba.⁹¹

Franz Mária Terézia főnöknő 1858 nyarán személyesen is találkozott Marienbadban Kunszt érsekkel. Mindketten pozitív benyomásokkal távoztak. Az érsek meghívta a főnöknőt a következő év őszére, hogy tekintse meg az épülő zárdát és templomot Kalocsán, amelyet a horazdiowitzi anyaház által benyújtott tervek, illetve igények figyelembevételével készítettek.⁹² Franz Mária Terézia 1859 szeptemberében látogatott Magyarországra. Kunszt ekkor nyilvánította ki először azon kívánságát, hogy a főnöknő maga kísérje el majd a Magyarországra helyezett nővéreket, és felvetette annak lehetőségét is, hogy a társulat székhelyét helyezték át Kalocsára, mivel a kongregáció itt is gyorsan terjeszkedhetne, és „tág teret találhatna üdvös működésére”.⁹³

Ez idő alatt a magyar jelöltök felkészültek, és méltónak bizonyultak az újoncidő, a noviciátus megkezdésére, így – a szerzetesi szokásokkal ellentétben nem kellett az egy év leteltéig, őszig várniuk – már 1860. május 22-én beöltözhetnek.⁹⁴

Az 1860 nyarára elkészült kalocsai új zárdaeépület ünnepélyes átadását Kunszt érsek szeptember elejére tűzte ki. Horazdiowitzból 1860. szeptember 3-án kelt útra tizenkét nővér – köztük maga a főnöknő és az öt magyar újoncnő –, illetve még három jelöltő, hogy átvegyék az első magyarországi

---

⁸⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860–1869, 3–4.

⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860–1869, 3–4.

⁹¹ Az öt magyar lány neve: Császár Mária (Zombor), Dolberger Szibilla (Baja), László Teréz (Baja), Szűcs Katalin (Baja), Sallay Borbála (Baja). Franz 1925, 47.

⁹² HU-MNL-BKML-XII.6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860–1869, 5–8.

⁹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860–1869, 5–8.

⁹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860–1869, 9.; Franz 1925, 50., 53.

3. A kalocsai zárda 1860-ban

iskolájukat.⁹⁵ A nővérek szeptember 7-én érkeztek meg Kalocsára,⁹⁶ és másnap, Szűz Mária születése ünnepén hallgathattak először misét az érsek által már korábban felszenteltetett zárdatemplomban. A zárda ünnepélyes felszentelésére vasárnap, szeptember 9-én került sor. Kunszt érsek a nővérek számára, a kalocsai zárda örökös ellátása címén, kötvényekben százezer pengő forintos tőkét tett le.⁹⁷ A nővérek október 3-án kezdték meg mind a bentlakó, mind a bejáró növendékek tanítását.⁹⁸ Az internátusban és a ház

⁹⁵ A Magyarországra utazók névsora: Franz Mária Terézia, Stockinger Mária Remigia, Michael Mária Szalézia, Stürzl Mária Andrezia, Raab Mária Brigitta, Fleischmann Mária Zitta, Kindermann Mária Ignácia, Császár Mária Stefána, Szűcs Mária Jozefa, Sallay Mária Emerika, Dolberger Mária Júlia, László Mária Apollónia, illetve a jelöltök: Hajek Mária, Attenberger Anna (a későbbi Mária Márta nővér) és Kohlberger Mária (a későbbi Mária Klára nővér). Hajek Mária neve nem szerepel a társulati tagok törzskönyvében, tehát nem kapott beöltözést. Franz 1925, 53.; Iskolanővérek története 1900, 14. Mivel a Magyarországra induló nővéreket maga a főnöknő is elkísérte, távolléte alatt – amely hosszabbra nyúlt, mint azt bárki is gondolhatta volna – általános helynöknő irányította a csehországi házak ügyeit. Franz 1925, 53.

⁹⁶ Franz 1925, 54.

⁹⁷ Az alapító okirat magyar nyelvű szövegét lásd: Franz 1925, 57–58. Ugyanezt az okiratot a Helytartótanács megerősítésével lásd: Iskolanővérek története 1900, 15–17.

⁹⁸ Franz 1925, 61.

körül munkában hamarosan jelentkezett azonban a megfelelő munkaerő hiánya. Ezért a főnöknő Csehországból kért segítséget, ahonnan decemberben meg is érkezett egy nővér négy jelöltnő kíséretében, akik részben a tanításban, részben az egyéb teendők elvégzésében segédkeztek.⁹⁹

Franz Mária Terézia főnöknő szándéka szerint – miután 1860 őszén a Magyarországra diszponált nővéreket Kalocsára kísérte – egy év múlva visszatért volna Csehországba, ám ez végül nem így történt. Franz Mária Terézia ellenezte a társulat túl gyors terjeszkedését, amit a hirschauai plébános, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek társulatának csehországi meghonosítója igencsak szorgalmazott. Másrészt viszont ekkor indult a német anyanyelvűek elleni cseh mozgalom, így Franz Mária Terézia visszatérése Csehországba nem volt kívánatos. Mindezek következtében megkezdődtek a végleges elváláshoz szükséges intézkedések. A Kunszt érsek és a budweisi püspök között folyó tárgyalások eredményeként Kalocsa önálló, független anyaháza lett a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának.¹⁰⁰ A Csehországból hozott szabályokat Franz Mária Terézia általános főnöknő Kalocsán újra átdolgozta, 1865. január 15-én pedig Kunszt József érsek a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek kalocsai anyaháza számára jóváhagyta azokat, ezzel egyszerű fogadalmas szerzetes társulatként megerősítette az intézményt.¹⁰¹ Franz Mária Terézia azonban a társulatnak szilárdabb alapot, állandó fennmaradást akart biztosítani, ezt pedig csak a szabályok pápai jóváhagyásával érthette el. A szentszéki jóváhagyás érdekében már 1865-ben történtek lépések, de az ügy Haynald Lajos¹⁰² érseksége alatt

⁹⁹ Az 1860. december 5-én érkezők névsora: Michael Mária Staniszlava nővér, Punz Katalin (a későbbi Mária Franciska nővér), Weber Katalin (a későbbi Mária Armella nővér), Jaksch Jozefa (a későbbi Mária Margaréta nővér), Stuíber Mária jelöltnők. Stuíber Mária neve nem szerepel a társulati tagok törzskönyvében, tehát nem kapott beöltözést. Franz 1925, 63–64.; Iskolanővérek története 1900, 15.

¹⁰⁰ Franz 1925, 66–67.

¹⁰¹ Franz 1925, 179.

¹⁰² Haynald Lajos (1816–1891): kalocsai érsek 1867–1891 között. Szécsényben született, 1839-ben szentelték pappá. 1846-ban prímási titkár, majd irodaigazgató. 1852-től 1863-ig erdélyi püspök. IX. Pius pápa 1864-ben karthagói címzetes érsekké nevezte ki. Rómában a rendkívüli ügyek kongregációjának tagja. Kalocsai érseksége idején több plébániát alapított, megszervezte az egyházmegye fő- és altanfelügyelőségeit. Nevéhez fűződik a kalocsai tanítónőképző létrejötté, árvaházakat alapított Kalocsán, Bácsban, Zomborban. Részt vett a kalocsai küsszeminárium létrehozásában. Keresztülvitte a Kalocsa–Kiskőrös szárnyvasút építését. 1871-ben részt vett az I. Vatikáni Zsinaton. 1879-ben bíborossá nevezték ki. Jelentős alapítványokkal és gyűjteményekkel támogatta a Magyar Nemzeti Múzeumot. Alapítványai és adományai meghaladták a négymillió forintot. HU-KFL-VI.7. Nekrológ a Társulat jövevőiről; Magyar Katolikus Lexikon IV. 661.

elakadt.¹⁰³ Utóda, Császka György¹⁰⁴ érseksége idején azonban XIII. Leó pápa 1903. január 12-én három évre megerősítette a szabályokat, az intézményt pedig, mint egyszerű fogadalmas társulatot, jóváhagyta. A szabályok végleges megerősítésére 1907. február 25-én került sor.¹⁰⁵ Miután kiadták az új egyházi törvénykönyvet, a társulat szabályzatát ez alapján ismét át kellett dolgozni. Ezt a Szerzetesek Szent Kongregációja felülvizsgálta, és 1930. január 2-án hagyta jóvá.¹⁰⁶

A társulat szervezete és szabályai

A társulat levéltári anyagában több szabályzat is fennmaradt. A legkorábbi, német nyelvű statútum 1859-ből származik, feltételezhetően a nővérek ezt még Csehországból hozták magukkal. Valószínűleg ez szolgálhatott alapul a Kunszt érsek által 1865-ben jóváhagyott szabályzat számára.¹⁰⁷ A társulat

¹⁰³ Franz Mária Terézia főnöknő nem szándékozott teret adni az egyházmegyei hatóságnak a társulat kormányzásába történő beavatkozásra. Haynald ezzel szemben személyesen és függetlenül kívánt intézkedni az egyházmegyéje területén működő kongregáció ügyeiben. Haynald érseksége idején (1867–1891) nem is került sor a társulat szabályzatának pápai jóváhagyására. Franz 1925, 184–185. – Az érsek feltételezhetően kényelmi szempontból ragaszkodott a helyi igazgatáshoz, az egyházmegyei fennhatósághoz. Felfogása szerint, valószínűleg, a hagyományos férfi-női szerepeknek, az egyházi hierarchiában megszokott alá-fölé rendeltségi viszonyoknak sem felelt volna meg egy önálló, a helyi egyházi vezetőtől viszonylag független női szerzetesi közösség. Azt azonban a nővérek maguk is elismerték, hogy „csupán a kalocsai egyházmegye határain belül, tehát egyetlen főpásztor joghatósága alatt maradván, úgy a szerzetesi fegyelem következetes és szigorú fenntartása, mint a meggyökeresedett helyes nevelő-tanítói eljárás” tekintetében a lehető legjobb biztosítékot nyújthatták. Iskolanővérek története 1900, 56.

¹⁰⁴ Császka György (1826–1904): kalocsai érsek 1891–1904 között. 1850-ben szentelték pappá, 1853-ban Észtergomban szentszéki jegyző és levéltáros, 1856-ban helynöki titkár, 1864-ben prímási irodavezető. 1870-ben esztergomi kanonok, 1874-ben szepesi püspök lett. Sokat áldozott a papság ellátására. Lánynevelő intézeteket, árvaházat, nyomdát alapított, hetilapot indított, műemlékeket mentett meg a pusztulástól. 1891-ben nevezték ki kalocsai érseknek. Itt több, új telepítésű községben templomot és plébániát szervezett, növelte a kántortanítói nyugdíjintézet tőkét, lehetővé tette a kalocsai Tanítók Háza és Szegények Háza építését. Sajat költségén építtette a kalocsai Katolikus Kőr épületét, házat vett a legényegyletnek. Magyar Katolikus Lexikon II. 383.

¹⁰⁵ Franz 1925, 189., 191–192.

¹⁰⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. Záradék.

¹⁰⁷ A Kunszt érsek által jóváhagyott 1865-ös szabályzatra csak a nővérek által készített korabeli rendtörténeti feldolgozások utalnak, maga a szabályzat nem található meg a rend levéltári iratanyagában, sem a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban, sem Kalocsán. Létezik egy évszám nélküli, két különböző kézírással készült német nyelvű szabályzat, amely nem feleltethető meg teljesen az 1859-es statútumnak, ezért elképzelhető, hogy ez készült 1865-ben. Ez a szabályzat a későbbi időkből származókhhoz hasonlóan – bár más sorrendben – tárgyalta a társulati vagyon kezelésének módjait, a novíciák felvételének és esetleges elbocsátásának kérdését, a fogadalmak és egyéni erények sorát, a zárdai élet tökéletesítésére vonatkozó lehetőségeket, valamint az ájtatossági gyakorlatokat. Számba vette a társulaton belüli nagyobb tisztségeket, kitért az elvárt viselkedési normákra, az egészségség

pápai jogúvá válásakor, 1903-ban elkészült latin és magyar nyelvű szabályzatát 1930-ban kellett frissíteni és aktualizálni.¹⁰⁸

A társulat szabályzata a következőképpen határozta meg szerzetes közösség célját: „A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának célja elsősorban és általánosságban Isten nagyobb dicsősége és az, hogy tagjai a szegénység, tisztaság és engedelmesség egyszerű fogadalmának s a Társulat saját szabályainak megtartása által megszentelődjenek. Másodszorban pedig és különösen célja a felebaráti szeretet gyakorlása a leányifjúság nevelése és tanítása által, a katolikus egyház szellemében és elvei szerint. Az ifjúság nevelése és tanítása céljából a Társulat magára vállal, vagy felállít leányok számára városokban és falvakban iskolákat, konviktusokat, árvaházakat, kisdedóvókat s egyéb tanító- és nevelő-intézeteket.”¹⁰⁹ A társulat Szűz Mária oltalma alá helyezkedett, a nővérek őt szeplőtelen fogantatásának címe alatt különös pártfogójukként tisztelték, ami abban is megnyilvánult, hogy szerzetesi nevük elé mindannyian felvették a „Mária” nevet is.¹¹⁰

---

megőrzésére, és részletezte a nővérek által működtetett intézménytípusokat: egyéni tanítás, bentlakásos iskolák, árvaházak, iskolák, „kisgyermek-megőrzők”, azaz óvodák (eigener Unterricht, Convicte, Waisenhäuser, Schulen, Kleinkinder-Bewahranstalten). Ekkor még nem esett szó tanítónőképző intézetről, tehát a szabályzat feltehetően az iskolanővérek első tanítónőképzőjének megnyitása, azaz 1869 előtt keletkezett. A szabályzat tartalmazta a nővérek napirendjét, nem tett említést viszont a belépők hozományának nagyságáról, és nem közölte a fogadalmak szövegét sem. HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 6. tétel) Az iskolanővérek általános szabályzata [é. n.]

¹⁰⁸ Az 1930-as szabályzat felépítése az 1903-ashoz teljesen hasonlóan alakult. Eltérések a megfogalmazás nyelvezetében, illetve a tartalomban fordultak elő. A társulat neve 1930-ban már a modernebb, „Iskolanővérek” formában szerepelt az „Iskolanénék” helyett, a tagokat is „nővéreként”, nem pedig „testvéreként” említették. A szabályzat bővítése azért vált szükségessé, mert az idők során előfordultak olyan esetek, felszaporodtak olyan tapasztalatok, amelyek kezelésére a régebbi szabályzat nem adott módot. Az új szabályzat például rendelkezett a házi újoncnők hitoktatásáról, az esetlegesen megszakitott újoncidió pótlásáról, az örökfogadalom letételekor készült okmányok archiválásáról, a más szerzetbe való átlépés feltételeiről, a gyóntatók kinevezésének időtartamáról, a zárdán kívüli élet és a világiakkal való érintkezés kérdéseiről, a tanítónők feladairól. Az 1930-as státutum részletesebben tárgyalta a társulattól való elbocsátás körülményeit, valamint a kormányzótanács személyi összetételét, továbbá korlátozta a generális főnöknő hivatalviselésének idejét, illetve új elemként belekerültek a tartományalapításra és -működtetésre vonatkozó részletek. Az 1930-as szabályzat értékhatárhoz kötötte a szentszéki jóváhagyást igénylő, az egész társulatra vonatkozó szerződés-kötéseket, adósságvállalásokat, ingatlaneladásokat és -elzáróztatásokat.

¹⁰⁹ A társulat 1930-as szabályzatából csupán a jelen írás és a felhasznált források szempontjából fontos, a későbbiekben még szerepet játszó részeket emeltem ki. HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 1-3. pontok.

¹¹⁰ A társulat tagjai – több magyarországi női szerzetes közösséghez hasonlóan – a beöltözéskor elhagyták eredeti keresztnevüket, és új, szerzetesi nevet kaptak. Ez a rítus – azaz a világi ruha és a világi név elhagyása, majd helyette szerzetesi ruha és szerzetesi név felvétele – azt szimbolizálta, hogy a szerzetes nem ragaszkodhat semmihez, még saját

A társulat tagjai szolgálatuk és munkájuk szerint két csoportot alkottak. Az iskolás nővérek, – más néven tanító nővérek vagy karnővérek – feladatát képezte a különböző fokú oktatási intézményekben az ifjúság tanítása és nevelése. A társulat kormányzatában és vezetésében ők töltötték be a főbb tisztségeket. Annak érdekében, hogy az iskolás nővérek könnyebben áldozhassák idejüket és minden tehetségüket az ifjúság nevelésére és tanítására – amely a társulat elsődleges feladatának számított –, a házimunkát más nővéreknek kellett végezniük. A házi nővérek vagy más néven laikus nővérek a ház körüli teendőket – a mosást, főzést, kenyérsütést, bevásárlást, betegápolást, állatok gondozását, kertészkedést, takarítást; illetve a bentlakó növendékek étkeztetését, ruhatárának karbantartását – látták el. Fogadalomtétel után már nem lehetett átlépni egyik csoportból a másikba.¹¹¹ A nővérek ilyen munkamegosztása lehetővé tette, hogy az oktatási intézmények működtetésén kívül másféle szolgálatba – például a kalocsai érseki kastély háztartásának vezetésébe – is bekapcsolódjanak, ez által még szélesebb feladatkört tudjanak ellátni.

A társulatba csak azokat a jelentkezőket vették fel, akik „természetfölötti okból származó igaz hivatással” bírtak, egészségesek voltak, és nem állt törvényi akadály belépésük útjába.¹¹² Nem vehették fel a kalocsai iskolanővérek társulatába azt, aki nem a katolikus felekezethez tartozott, aki még nem töltötte be a tizenötödik életévét, aki házasság kötelékében élt, akit más társulathoz szerzetesi fogadalom kötött, akit adósság vagy számadási kötelezettség terhelt, vagy akinek idős, szükségben élő szüleit kellett segítenie.¹¹³

Azokat a fiatal, tizenhárom-tizennégy éves lányokat, akik indíttatást éreztek magukban a szerzetesi hivatásra, és felvételüket kérték a társulatba,

---

névéhez sem ezen a világon, hogy teljesen Istené lehessen. A szerzetesi hivatás kiemeli az embert a vér szerinti családjából, és az egyházon belül behelyezi egy nagyobb, teljesebb közösségbe. Az új, szerzetesi élet megkezdését az új név felvétele is megerősítette. A szerzetesi név lehetett egy női szent neve (például: Apollónia, Bernadetta, Borbála) vagy egy férfi szent nevének nőiesített alakja (például: Augusztina, Jozefa, Jakobina) vagy egy hittitok névvé alakított formája (például: Eucharisztika, Expiatrix), esetleg egy pozitív jelentésű latin szó névvé változtatva (például: Grácia, Jusztícia, Blandina). A témához részletesen lásd: Bangó 1997. – A szerzetesi név mellé felvett Mária név írásban gyakran csak „M.”-nek rövidítve jelent meg.

¹¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 6–8. pontok.

¹¹² HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 10. pont.

¹¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 12–13. pontok. Az 1903-as szabályzat ennél szigorúbb feltételeket támasztott: a jelentkező nem lehet harminc évnél idősebb, nem lehet törvénytelen származású, nem lehet özvegy. A fenti és ezen körülmények fennforgása esetén az Apostoli Szentszék felmentésére volt szükség. HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1903. 12. pont.

de még nem léphettek a jelöltnők – azaz a posztulánsok¹¹⁴ – közé, aspiránsoknak nevezték, és különös gondot fordítottak nevelésükre.

A jelöltnők próbaideje egy évig vagy legalább hat teljes hónapig tartott, ami arra szolgált, hogy mind a jelölt, mind pedig a társulat meggyőződ-hessen, hogy alkalmas-e a leendő szerzetesnő a zárjai életre. Az egy évi próbaidő alatt a jelöltnők az újoncnőkhöz hasonló fegyelemben, egy fel-ügyelő nővér irányítása alatt éltek.¹¹⁵ Ennek letelte után ölthette magára a jelölt a társulat szerzetesi ruháját, ekkor kapott szerzetesi nevet. A beöltözéssel kezdődött az egyéves újoncidő (noviciátus), amit az újoncmesternő vezetése alatt, a Szentszék által elismert újoncházak valamelyikében, a lelki képzéssel, a szabályok tanulmányozásával, a fogadalmas szerzetesi életre való felkészüléssel kellett eltölteni. Az egyéves újoncidő alatt az újoncnőket nem alkalmazták sem iskolákban, sem egyéb munkáknál, külön engedély nélkül nem is érintkezhetek a fogadalmas nővérekkel. Mikor az újoncnő letette a fogadalmakat, a társulat rendes tagjává vált.¹¹⁶

A szegénység, tisztaság és engedelmisség egyszerű fogadalmát a tár-sulat tagjai első-, másod- és harmadízben csak egy évre, ezek után pedig három évre tették le. Az ideiglenes fogadalmak hat éve után örökös foga-dalmat tehettek, ha arra méltónak bizonyultak.¹¹⁷ Ha valakit még kötöttek az ideiglenes fogadalmak, illetve már letette az örökös fogadalmat, de ki akart lépni a társulattól, akkor ehhez az Apostoli Szentszék engedélyét kellett kérnie. Ha valaki a fogadalmak alóli fölmentés nélkül lépett ki, akkor egyházbiztosan nem tekintették őt a köteleimről föl szabadítottnak, és soha nem vehették vissza a társulatba. Azokat, akik fogadalmuk idejének letelte után, vagy pedig a Szentszéktől nyert felmentéssel léptek ki, az ál-talános főnöknő később visszafogadhatta, de csak kormányzótanácsának meghallgatásával és a Szentszék jóváhagyásával.¹¹⁸

¹¹⁴ Jelöltnőnek csak a 16. életévüket betöltött lányokat vették fel.

¹¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 14–17. pontok.

¹¹⁶ Az iskolás újoncnők közül néhányan kivételes és nagyon indokolt esetben – a Szentszék engedélyével – minimális heti óraszámú tanítással is foglalkozhattak. HU-MNL-BKML-XII.6. Engedélyek. – HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 20–36. és 50. pontok.

¹¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 44–45. pontok.

¹¹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 52–53. pontok. Így vették vissza például Flögl Mária Celesztia örökfogadalmas nővért, aki 1932-ben átlépett a Szűz Mária Látoga-tásáról nevezett (Vizitációs) Rendbe. A nővér Érden, ebben az új közösségben sem gyakorolhatta azt a kontemplatív életmódot, amelyre vágyott, így kérelmezte, hogy vegyék vissza a kalocsai iskolanővérek közé. A kormányzótanács jóváhagyta kérését. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1932. augusztus 21.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora. Piller Mária Heliodóra

A legfőbb tekintély a társulatban az általános – generális – főnöknőt és az ő tanácsát, azaz a kormányzótanácsot illette meg, rendkívüli esetben pedig az általános káptalant.¹¹⁹ Az általános káptalant akkor hívták össze, ha általános választásokat kellett tartani, vagyis ha az általános főnöknő hivatalviselési ideje lejárt, illetve ha meghalt, lemondott vagy letették tisztéből. Az általános főnöknő hivatala hat évre szólt, ezért a rendes káptalant hatévente mindenképpen össze kellett hívni.¹²⁰ A káptalanban a szükséges választásokat bonyolították le, illetve az egész társulat fontosabb ügyeiről tárgyaltak.¹²¹ A káptalanba meghívást kapott az általános főnöknő, az ő tanácsosnői, az általános titkárnő, az általános gondnoknő, azon házak főnöknői, amelyekben legalább tizenkét iskolás nővér tevékenykedett, valamint egy-egy küldött, akiket e házak örökfogadalmas nővérei közül választottak. A kisebb házakat kerületekbe osztották úgy, hogy együttesen legalább tizenkét iskolás nővérrel rendelkezzenek. Az egy kerületbe tartozók választottak maguk közül egy házfőnöknőt és egy örökfogadalmas küldöttet a káptalanba. A társulat tartományokra osztása esetén a tartományi főnöknőn kívül még két tartományi küldöttnök is részt kellett venni a káptalanon. A választójog minden nővért megilletett, a választhatóság joga azonban csak az örökfogadalmasokra vonatkozott. A káptalan akkor számított határozatképesnek, ha azon a küldötteknek legalább kétharmada jelen tudott lenni.¹²²

Általános főnöknőnek csak olyan nővért lehetett választani, aki betöltötte negyvenedik életévét, legalább öt éve a társulat örökfogadalmas tagjai

---

nővért, aki ideiglenes fogadalmainak letelte után lépett ki a társulattól, azonban még ugyanabban az évben vissza kívánt térni a szerzetes közösségbe, szintén visszafogadta a társulat vezetésébe. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1921. november 27.

¹¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 163. pont.

¹²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 165–167. pontok. Az első káptalani ülésre 1903-ban, a társulat pápai jóváhagyása után került sor. A következőre hat év múlva, 1909-ben. Az első általános főnöknő, Franz Mária Terézia halála miatt 1911-ben is összeült a káptalan, ekkor választották meg a második általános főnöknőt, Bleilőb Mária Bernárdát, akit az 1917-es káptalan megerősített tisztségében. Az elcsatolt területekkel, főleg a Bácskával való nehéz kapcsolattartás miatt halasztották el a következő káptalant 1924-re. A hat év múlva esedékes ülést rendben megtartották. 1933-ban ismét generális főnöknő választása miatt gyűltek egybe a káptalan tagjai, ugyanis tovább már nem lehetett meghosszabbítani Bleilőb Mária Bernárda nővér főnöknőségét. A harmadik generális főnöknő Vojnich Mária Aquina lett, akit a hat év múlva esedékes káptalanon megerősítettek hivatalában. A következő ülést 1945-ben kellett volna tartani, de a II. világháború miatt 1947-re halasztották. Ekkor választották meg generális főnöknőnek Bali Mária Ildefonsa nővért.

¹²¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 168. pont.

¹²² HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 172–181. pontok.

közé tartozott, és törvényes házasságból származott.¹²³ Az általános vagy generális főnöknő – akit „Tisztelendő Anyá”-nak szólítottak – kormányozta és igazgatta az egész társulatot; tanácsosnőivel együtt Kalocsán, az anyaházban lakott. Jogában állt kiosztani a hivatalokat, a nővéreket egyik házból a másikba helyezni. Az általános főnöknő maga vagy akadályoztatása esetén más, erre kirendelt nővér útján – egy társnővér kíséretében –, háromévente vagy szükség esetén többször is, meglátogatta a társulat összes házát. Ezt hívták kötelező vizitációnak vagy hivatalos látogatásnak. Az általános főnöknő nem lehetett egyúttal helyi főnöknő is.¹²⁴ A káptalan választotta meg a négy tanácsosnőt, az általános vagy társulati titkárnőt és az általános vagy társulati gondnoknőt is.¹²⁵ Közülük egyik sem lehetett 35 évesnél fiatalabb, s mindannyiuknak örökfogadalmasnak kellett lenniük. A vezető testület tagjai között nem lehetett szoros rokoni kötelék, testvéreket vagy unokatestvéreket nem választhattak meg.¹²⁶ A tanácsosnők közül az a nővér, akit elsőként választottak meg, lett az általános főnöknő helynöknője, helyettese. A fent megnevezett személyek alkották az általános főnöknő tanácsát. A kormányzótanács az alábbi esetekben bírt döntési jogkörrel: új fiókházak felállítása, meglévő intézmények megszüntetése, helyi főnöknők, újoncmesternők kinevezése, a jelöltneknek beöltözésére és az újoncnőknek fogadalomtételre bocsátása, társulati tagok elbocsátása, szerződés-kötés a társulat nevében, ingatlanok elidegenítése és elzálogosítása, általános látogatónő kinevezése, általános káptalan helyének meghatározása. A tanács általában havonta egyszer ült össze, de az általános főnöknő olyan

¹²³ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 189. pont.

¹²⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 208–214., 222. pontok.

¹²⁵ Az 1903-as első általános káptalanon megválasztott tanácsban nagy szerephez jutottak a még élő, egykori alapító nővérek. Tehát Franz Mária Terézia generális főnöknő mellé régi, kipróbált „harcostársakat” választottak. A tanács összetétele a későbbiekben is hasonló módon alakult. A fiatalabbak fokozatosan, lassú ütemben vették át a stafétát az idősebb nővérektől. A tanácsba való bekerülés egyfajta karrierlehetőséget is jelentett a nővérek számára. Minden későbbi generális főnöknő először tanácsosnőként kezdte. Vojnich Mária Aquina nővér például a negyedik tanácsosnői tisztségből indulva lépett mindig előrébb a ranglétrán. Ez a gyakorlat egyaránt szolgálta az „utánpótlás” kinevelését és az ügyek folyamatos továbbvitelét.

¹²⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 194–195. pontok. A kormányzótanács ügyelt rá, hogy közeli rokonok ne kapjanak túl sok vezetői tisztséget. Faddy Mária Klarissza nővér neve 1927-ben és 1933-ban is felmerült, mint a siklósi ház főnöknői tisztjének lehetséges várományosa. Azért nem személyére esett a választás, mert ugyanebben az időben két édestestvére, Faddy Mária Augustina és Faddy Mária Tiburcia is vezető tisztséget töltött be. Előbbi a kiskunfélegyházi zárda főnöknője, majd Kalocsán általános tanácsosnő volt, utóbbi Kalocsán, illetve Vecsésen működött házfőnöknőként. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1927. július 6.; 1933. július 17.; HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1948/49.

gyakran hívhatta össze azt, ahogy a társulat ügyei megkívánták. A tanácsosnőknek az általános főnöknővel együtt az anyaházban kellett lakniuk, ketten közülük azonban lakhattak más fiókházban is, ahonnan szükség esetén könnyen megjelenhettek a tanácsban. A tanácsosnők nem lehettek egyúttal házfőnöknők is.¹²⁷

Az általános főnöknő eleinte minden harmadik évben, később minden ötödik évben jelentést küldött az Apostoli Szentszéknek a társulat fegyelmi, személyzeti és gazdasági állapotáról (*relatio triennalis, relatio quinquennalis*).¹²⁸

Az általános titkárnő feladatai közé tartozott a társulat történetére és igazgatására vonatkozó minden okmány és ügyirat megőrzése, társulati levéltárba helyezése, a tanácsülési jegyzőkönyvek vezetése, valamint a társulati levelezés intézése.¹²⁹ Az általános gondnoknő kezelte a társulat minden ingó és ingatlan vagyonát, vezette a társulat és az egyes házak vagyoni állapotáról szóló kimutatásokat, amelyről félévente beszámolni tartozott a tanácsnak. Ő kezelte a fiókházak által befizetett ún. fejkvótát, minden ház tartozott ugyanis évente minden nővére után annyi magyar aranykoronát beszolgáltatni a társulat pénztárába, a társulat általános szükségleteinek fedezésére, amennyit az általános káptalan meghatározott.¹³⁰

Az általános főnöknőn kívül természetesen minden püspöknek jogában állt a saját egyházmegyéje területén működő, a társulathoz tartozó templomot, házi kápolnát, nyilvános imaházat, sekrestyét megvizsgálni, illetve ezekkel kapcsolatban intézkedni.¹³¹

A fiókházak főnöknőit az általános főnöknő – tanácsának beleegyezésével – három évre nevezte ki, ezt a tisztséget ugyanazon ház élén csak

---

¹²⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 194–198., 228., 231., 233–236. pontok. A szabályokkal ellentétes módon, de a társulat érdekeit szem előtt tartva, 1936-ban az egyik általános tanácsosnőt, Bali Mária Ildefonsát nevezték ki a bajai fiókház igazgató-főnöknőjévé, miközben megtartotta tanácsosnői tisztségét is. Az Apostoli Szentszék jóváhagyta a döntést, engedélyezte a - társulat vezetősége szerint szükséges - tisztségáthozást. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1936. július 3., szeptember 26.

¹²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 219. pont. Ezek a jelentések igen sok hasznos és jól felhasználható statisztikai adatot tartalmaznak a társulat működésére vonatkozóan. Mivel az itt közölt adatok a Szentszék számára készültek, hivatalosnak fogadhatók el.

¹²⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 238–239. pontok.

¹³⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 240–250. pontok. A fejkvóta 1944–1946 között minden ház bevételének 11%-át tette ki.

¹³¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 216. pont.

egyszer, újabb három évre lehetett meghosszabbítani.¹³² Házfőnöknő csak örökfogadalmas iskolás nővér lehetett. A házfőnöknőt a rábízott zárda kormányzásában két tanácsosnő segítette, a ház javait, ingóságait és ingatlanjait a helyi gondnoknő kezelte.¹³³ A fiókházak vezető tisztségviselői is ugyanúgy tartottak tanácsulést, ahogy a társulat vezetői, ezekről az ülésekről is készült jegyzőkönyv.

A nővérek a következő szerzetesi öltözetet viselték: földig érő fekete gyapjúruha (habitus), a derékon fekete gyapjúövvel, hideg időben fekete palást. Az iskolás nővérek fejét fekete gyapjúfátyol, a házi nővérekét és az újoncnőkéit fehér vászonfátyol fedte, ám házon kívül fejüket még egy vékonyabb fátyollal borították be. Övükön baloldalt, ahol az öv két vége is csüngött, rózsafüzért hordtak. A fogadalmas nővérek jobb kezükön feszülettel díszített ezüstgyűrűt viselhettek.¹³⁴

A társulat tagjai a szerzetbe lépés alkalmával hozományt vittek magukkal, az iskolás nővérek ötszáz magyar aranykoronát, a házi nővérek háromszázat vagy ennek mindenkori értékét.¹³⁵ A hozomány összegének elengedését vagy mérséklését az általános főnöknő csak az Apostoli Szentszék

¹³² Kivételes esetekben a Szerzetesek Szent Kongregációja felmentést adott a szabályzat ezen pontja alól. Ez történt 1928-ban a ceglédi fiókház esetében is. Az 1922 óta főnöknői hivatalban lévő Leberl Mária Pia nővérnek lejárt a második trienniuma is, éppen akkor, amikor a főleg reformátusok lakta Cegléden sikerült felvirágoztatni a társulat fiókházát. Ekkorra vált aktuálissá a polgári iskola bevezetése, illetve a zárda építkezési munkálatokba fogott. A társulat – a városi katolikus előljárók határozott kívánságára – azzal a kéréssel fordult az Apostoli Szentszékhez, hogy a különleges körülményekre tekintettel, Pia nővér újabb három évig a ceglédi ház főnöknője maradjon. A Szentszék hozzájárult a nővér harmadik trienniumra történő kinevezéséhez. Ez az eljárás azonban szinte egyedülállónak minősült a társulat történetében. Ehhez hasonló eset csak a kínai misszionál fordult elő, amikor Hirmann Mária Margit missziós nővér részére kérvényezték meg a főnöknői tisztség viselését a harmadik trienniumra is. A főnöknők hivatali idejének csupán egy-egy évvel történő meghosszabbítása azonban viszonylag többször előfordult, 1946-ban például kétszer: a szegedi és a polgári zárdák esetében. Arra is találhatunk példát, hogy egy személy több ciklusban, néhány év kihagyással újból ugyanazon fiókház vezetésére kapott megbízatást. Például Faddy Mária Augustina nővér 1914 és 1920 között hat évig, majd 1926 és 1930 között négy évig volt a kiskunfélegyházi zárda főnöknője. A kalocsai anyaházat kétszer hat évig (1923–1929 és 1935–1941 között) Faddy Mária Tiburcia nővér vezette. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1928. május 3., 11., 29–30., 1931. június 7., 25.; HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés, 1937., 1947.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.

¹³³ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 282–285., 290. pontok.

¹³⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 18–19. pontok.

¹³⁵ A II. világháború utáni hiperinfláció miatt a hozomány értékét terményben adták meg: az iskolás nővéreknek hat és fél, a házi nővéreknek három és fél mázsa búzát, illetve annak árát kellett beszolgáltatni. A forint bevezetése után a hozomány összegét 500 és 300 forintban határozták meg. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. április 27., 1947. február 20.

4. A kalocsai iskolanővérek egyenruhája

engedélyével eszközölhette.¹³⁶ A nővérek hozományát első fogadalmuk után az általános főnöknő, tanácsosainak hozzájárulásával és a helyi püspök előzetes beleegyezésével, az általuk megengedett módon, „biztosan és gyümölcsözőleg” volt köteles elhelyezni. Az adott nővér életében ezt nem lehetett felhasználni, még építésre vagy adósságtörlesztésre sem.¹³⁷ Egy

¹³⁶ A hozomány mértéke nem jelenthetett akadályt a belépni szándékozók számára, hiszen nagyon sok esetben kérvényezték a hozomány elengedését. Ahogy az 1903-as általános káptalan határozata fogalmazott: „Mégis nem volna tanácsos a valóban szegény, de jó viseletű, tehetséges és alkalmas kérelmezőket visszautasítani, mert így jó tagoktól fosztaná meg magát a Társulat. Ilyenekért folyamodni kell Rómába a hozomány elengedéséért.” A kalocsai érsek az Apostoli Szentcékktől rendszeresen kapott felhatalmazást arra, hogy felmentést adjon a hozomány befizetésének kötelezettsége alól azon jelöltök részére, akik arra rászorultak. Az 1912-es, Szentszékhez beküldött jelentés szerint három év alatt 33 fő mentesült a hozomány befizetésének kötelezettsége alól. Az újabb hároméves időszak alatt ez a szám 45 volt, 1918-ban pedig 50 ilyen esetről számoltak be. Kilenc év alatt tehát összesen 128 főnek nem kellett hozományt fizetnie, ez a szám az ugyanezen idő alatt a szerzetes közösségbe belépett 437 főnek közel 30%-a. A hozományok elengedésének mértéke a következő időszakban is hasonló módon alakult, 1947-ig átlagban a belépők 33%-ától nem kértek hozományt (844 belépő közül 279 fő nem fizetett). Arra is lehetőség nyílt, hogy a szülők néhány évi haladékokat kapjanak a hozomány befizetésére. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött három- és ötéves jelentések. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1931. május 19.; HU-KFL-I.1.a. Beöltözés, fogadalom. A generális főnöknő 557/1904. számú, 1904. június 16-án; 185/1906. számú, 1906. július 9-én; 312/1911. számú 1911. július 3-án kelt levelei a kalocsai érsekhez.

¹³⁷ Különleges engedéllyel mód nyílt arra, hogy a hozományalapot építésre is igénybe lehessen venni. A nővérek elöljárósága a Tanácsköztársaság idején tapasztalható egyház-üldözés kapcsán, felkészülve az esetleges szétszórásra, így nyilatkozott: „Míután a testvérek hozományát beépítettük anyaházunkba és a szanatóriumba, azt egyelőre még nem

nővér kilépése vagy elbocsátása esetén a hozományát visszakapta, de annak kamatai nélkül. A nővér halála után a hozomány a társulatra szállt.¹³⁸

A nővérek a fogadalmak letétele után bármit szereztek saját tevékenységükkel, azt nem tarthatták meg maguknak, hanem mindent a társulat vagy a ház közös hasznára, a közvagyonhoz kellett csatolni. A bútor és az élelem nemcsak névleg, de ténylegesen is közös tulajdonnak számított a társulatban. A nővérek – a társulat nevéből is adódóan – szegénységre törekedtek, ezért minden fölösleget a társulat terjeszkedésére, az irgalmasság cselekedeteire, valamint a szegény lányok nevelésére és tanítására fordítottak.¹³⁹

A nővérek naponta hallgattak szentmisét, hetente legalább egyszer gyóntak. A gyóntatókat a püspök nevezte ki a maga egyházmegyéjének zárdái számára, de a nővéreknek lehetőségük nyílt rendkívüli gyóntatóknál is elvégezni a szentgyónást. A társulat minden házának temploma vagy kápolnája számára a helyi főnöknő megszerezte az illetékes püspök engedélyét, hogy ott az Oltáriszentséget őrizhessék. A zárda napi ájtatossági gyakorlatain minden rendű és rangú nővér részt vett.¹⁴⁰

A társulat minden házához tartozott egy, a többitől elzárt rész – a klauzúra –, amelyben csakis a nővérek tartózkodhattak, ide senki más nem engedtek be. Ha egy nővér bármilyen okból – például: orvosi vizsgálat céljából – kiment a zárdából, akkor mindig egy másik nővérnek kellett elkísérnie. Vendégeket is általában társnő jelenlétében fogadtak. Társulati házon kívül csak nagyon indokolt esetben élhetett egy nővér, hat hónapnál hosszabb ilyen tartózkodáshoz pedig az Apostoli Szentszék külön engedélye kellett. A nővérek csak akkor érintkezhettek világiakkal, és csak akkor utazhattak, ha a tanítás, nevelés, gazdasági vagy egyéb nyomós ok ezt indokoltá tette. Naplementekor a ház kapuit be kellett zárni, a kulcsot

---

kaphatják vissza a testvérek, de lépéseket teszünk, hogy a Tanácsköztársaság a házak kommunizálása fejében a beépített hozományt, mint magántulajdont, visszafizesse.” HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. május 3. Később gondoskodtak a hozományalap pótlásáról, de 1933-ban ismét ehhez a tőkéhez kellett nyúlniuk a Szent Szív Otthon kibővítése miatt. Ekkor a Szerzetesek Szent Kongregációja engedélyezte, hogy a kívánt összeget építésre használják, de kötelezte a társulatot, hogy a felvett összeget évi részletekben, kamatmentesen törlesszék vissza a hozományalapba. Előírta továbbá, hogy ha valamelyik nővér, akinek a hozományát a társulat ilyen módon felhasználta, bármilyen okból kilépne a szerzetes közösségből, annak hozományát a társulat teljes egészében fizesse vissza. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1933. november 1.

¹³⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 37–43. pontok.

¹³⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 69–70., 72. pontok.

¹⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 83–98., 102., 106–107. pontok.

pedig lefekvés előtt a főnöknőnek kellett átadni. Ebéd és vacsora alatt rendszerint felolvasást tartottak valamely jámbor könyvből.¹⁴¹

A társulatot tartományokra felosztani, a már meglévőket egyesíteni vagy másként beosztani, új tartományokat létesíteni vagy meglévőket megszüntetni egyedül az Apostoli Szentszékek állt jogában.¹⁴² A tartományi főnöknőt az általános főnök nő nevezhette ki, tanácsának egyetértésével, három évre. A tartomány kormányzása és a vagyonkezelés ugyanazon szabályok szerint történhetett, mint az egész társulat esetében, de az általános főnöknőtől és tanácsától való függésben. A tartományi főnök nő új házat csakis tanácsa hozzájárulásával, az általános főnök nő és tanácsa előzetes beleegyezésével és a helyi püspök írásbeli engedélyével állíthatott fel.¹⁴³ A társulat 1860–1946 közötti története folyamán – bár a Bácska és Kína esetében felmerült a lehetőség – nem került sor önálló tartomány felállítására.

Az engedelmesség fogadalmának értelmében a szerzetes nővérek szolgálati helyéről az előjárók döntöttek. Elsősorban az illető nővér képzettsége határozta meg munkakörét. A társulat általában hiányt szenvedett magasan képzett munkaerőből, így előfordult, hogy egy-egy nővér a végzettségénél magasabb szintű diplomát igénylő állást is betöltött. Például egy polgári iskolai tanítónői oklevelű nővért polgári iskolába, esetleg tanítónőképzőbe osztottak be, de soha nem elemi iskolába, vagyis soha nem a végzettségénél alacsonyabb szintre. Azt viszont nem szabhatta meg egy nővér sem, hogy a társulat melyik iskolájában szeretne tanítani. Oda helyezték, ahol éppen szükség volt a munkájára. A házi nővérek esetében is hasonlóan alakult a munkakörök betöltése. Diszpozícióra, vagyis egy-egy nővér áthelyezésére elsősorban a társulat érdekében, azaz az elsődlegesnek tekintett tanítási, nevelési munkák zavartalan biztosítása miatt került sor. Előfordult az is, hogy egy-egy fiókháznál a kialakult személyi problémákat diszpozícióval oldottak meg.

A társulat vezetése a házfőnöknők kiválasztásánál is körültekintően járt el. Az a főnök nő, aki már egy nagyobb zárda vezetésével bizonyította rátermettségét, legközelebb jó eséllyel került egy másik, hasonló méretű vagy még népesebb fiókház élére.

¹⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai, 1930. 83–98., 102., 106–107., 23., 125–127. 128., 130., 134., 139. pont.

¹⁴² A társulat tartományokra való felosztásáról szóló rész csak később került be a szabályok közé, annak szentszéki jóváhagyása csak 1930-ban történt meg. A hosszú ideig húzódó jóváhagyásból sok bonyodalom származott a bácskai házak elszakadása idején. Erről részletesen lásd a „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Bácska” c. fejezetet.

¹⁴³ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai. 1930. 257–270. pontok.

A társulat elterjedése

Kunszt József érsek már kezdettől, a társulat letelepítése óta azt tervezte, hogy a nővérek ne csak Kalocsán vezessenek iskolákat, hanem az egyházmegye más településein is.¹⁴⁴ A nővérek teljesítették is alapítójuk ez irányú kívánságát, néhány évvel Magyarországra való megérkezésük után sorra nyitották meg intézményeiket a kalocsai egyházmegyében, majd – miután a társulat pápai jogúvá vált – annak határain túl is.

A földrajzi terjeszkedés előfeltétele volt azonban az iskolanővérek társulatának megerősödése, a nővérek létszámának fokozatos emelkedése. Ahhoz, hogy a nővérek új fiókházakat tudjanak nyitni, vagy több növendéket tudjanak tanítani, több szerzetes nővérre volt szükség. Az 1860-as kalocsai megtelepedéstől kezdődően folyamatosan jelentkeztek a társulati élet után vágyódó új belépők, akik jelölt női, majd újoncnői idejük leteltével munkába is álltak. Mivel egy-egy település lakosság száma néhány év alatt nem emelkedett jelentősen, így a nővérek gondjaira bízott lányok száma sem változott számottevő mértékben. Ennek következtében az egyre gyarapodó szerzetesi közösségnek két módon nyílt lehetősége a terjeszkedésre. Az egyik eshetőség szerint a meglévő zárdaiskolákat új típusú oktatási intézményekkel bővítették ki, ezzel az iskolanővérek működési körébe addig nem tartozó gyermekek felé nyitottak. Ezt a módszert követték azokon a településeken, ahol már meglévő intézményük – például elemi iskola – mellé óvodát is nyitottak.¹⁴⁵ A gyarapodó létszámú nővér foglalkoztatásának másik alternatívája volt, hogy új településeken kerestek munkalehetőséget. Mivel az egyházmegyében lakossági igény jelentkezett a nővérek munkája iránt, így csupán a társulat létszamadottságától függött, hogy a megmutatkozó közösségi akaratot milyen ütemben tudták kielégíteni. Mivel a társulat – a szerzetesi élet maradéktalan megtartása miatt – szabályozta, hogy hány fővel lehet új fiókházat létrehozni, csak akkor kerülhetett sor újabb alapításokra, amikor a nővérek elegendő számban álltak rendelkezésre.¹⁴⁶ A nővérek és újoncnők létszáma 1868-ra harminc főre nőtt, ekkor alapították első fiókházukat, Óbecsén.

¹⁴⁴ Az érsek másik, kevésbé hangoztatott célja a soknemzetiségű egyházmegyében a magyarosítás előmozdítása volt, amelyet az alapfokú oktatáson keresztül az iskolanővérek segítségével kívánt megvalósítani. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

¹⁴⁵ Így történt ez például Óbecsén vagy Topolyán is.

¹⁴⁶ Fiókházat elvileg öt fővel lehetett alapítani, de kivételes esetekben előfordult, hogy 3-4 fő alkotott egy szerzetesi közösséget.

5. Fiókház Óbecsén

A nővérek létszámába a legtöbb esetben beszámították az újoncnőket is, holott a noviciátus alatt ők csak a szerzetesi életre való felkészüléssel foglalkoztak még, a tanítónő végzettségük sem taníthattak. A jelöltnők – posztulánsok – azonban végezhettek képzésüknek megfelelő munkát, létszámukat ugyanakkor általában a zárda személyzetéhez sorolták.

A következő két diagram a kalocsai nővérek társulatának nővérlétszám-változásait mutatja 1860 és 1947 között.¹⁴⁷ Az egyikben a hivatalosan is szerzetesnek minősülő csoportok – iskolás nővérek, házi nővérek és újoncnők – jelennek meg, a másikon a szerzetesi életre készülő aspiránsok és jelöltnők

¹⁴⁷ A diagram adatait több forrásból gyűjtöttem össze. Az 1860 és 1908 közötti létszámadatokhoz lásd: *Sematizmus 1861–1879, 1881–1897, 1899–1908*. A *sematizmusok* tartalmazák az egyes fiókházakban működő aspiránsok és jelöltnők, valamint a világi tanítónők számát is. Ez utóbbiakat – mivel nem tartoztak a társulatba – egyik ábrán sem jelenítettem meg. Mivel a nővérek 1908-ig csak a kalocsai egyházmegye területén tartottak fenn fiókházat, így erre az időszakra a kalocsai egyházmegyei *sematizmusok* teljes körű információval szolgálnak. Az 1909 és 1947 közötti létszámadatokhoz lásd: HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött három- és ötéves jelentések (1906–1909, 1910–1912, 1913–1915, 1916–1918, 1919–1921, 1922–1924, 1925–1927, 1928–1932, 1933–1937, 1938–1942, 1943–1947). Ez utóbbi források csak a beküldés évében adták meg a nővérek létszámadatait, tehát három-, illetve öt évenként (1909, 1912, 1915, 1918, 1921, 1924, 1927, 1932, 1937, 1942, 1947). A diagram ezért 1908-ig szinte évenkénti adatokat tükröz, a későbbi időszak kapcsán azonban nagyobb léptékre vált.

száma is látszik. A társulaton belül az iskolás nővérek létszáma mindig magasabb volt, mint a házi nővéreké. Bizonyos években előfordult, hogy kétszer, sőt majdnem háromszor annyi iskolás nővér működött, mint házi.¹⁴⁸ Ez a létszámbeli eltérés a társulat elsődleges feladatából – a tanításból, nevelésből – adódott.¹⁴⁹ A foglalkozás szerinti megoszlás a legkisebb létszámmal működő fiókházaknál is hasonlóan alakult: három-négy iskolás nővér mellett egy-két házi nővér dolgozott. A nagyobb házakban is másfélszer, kétszer annyi iskolás nővér élt, mint házi nővér.¹⁵⁰ A kalocsai anyaház azonban kivételt képezett. Itt a házi nővérek létszáma többször elérte, sőt meg is haladta az iskolás nővérekét.¹⁵¹ Az újoncnők létszáma nagyobb ingadozást mutatott, mint a nővéreké. Létszámuk a társulat alapításától számított első három évtizedben 5–13 fő, a századforduló után 15–30 fő között mozgott évente. A társulat 1860 és 1947 közötti működése során 1918-ban tartották számon a legtöbb újoncnőt, 46-ot.¹⁵²

---

¹⁴⁸ 1893-ban például 101 iskolás nővérré 37 házi nővér jutott. 1902-ben ez az arány 162 és 58 volt. Az iskolás nővérek létszáma már 1893-ban elérte a százat, a házi nővérek esetében ez csak 1907-ben következett be.

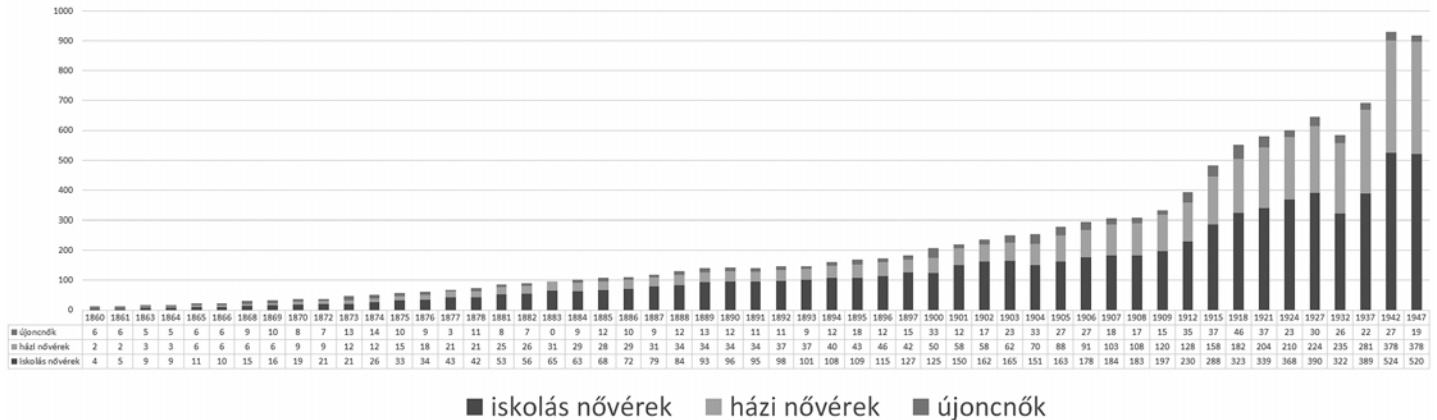
¹⁴⁹ A házi nővérek társulaton belüli, arányosan kisebb létszáma abban az időszakban is megmaradt (1910-es, 1920-as évek), mikor a társulat több fiókházban nem oktatási, hanem kifejezetten háztartási teendők ellátását vállalta el. Ez a tény arra utal, hogy ezen fiókházak alapítását nem az a kényszer ösztönözte, hogy a fölös létszámban lévő házi nővéreknek működési területet biztosítsanak, hanem a már meglévő munkaerőt próbálták minél hatékonyabban kihasználni.

¹⁵⁰ A társulat második legnagyobb házában, a kiskunfélegyházi Constantinumban általában 1,8-szor annyi iskolás nővér tevékenykedett, mint házi. A fiókházankénti nővérlétszámokat részletesebben lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai” c. fejezetben.

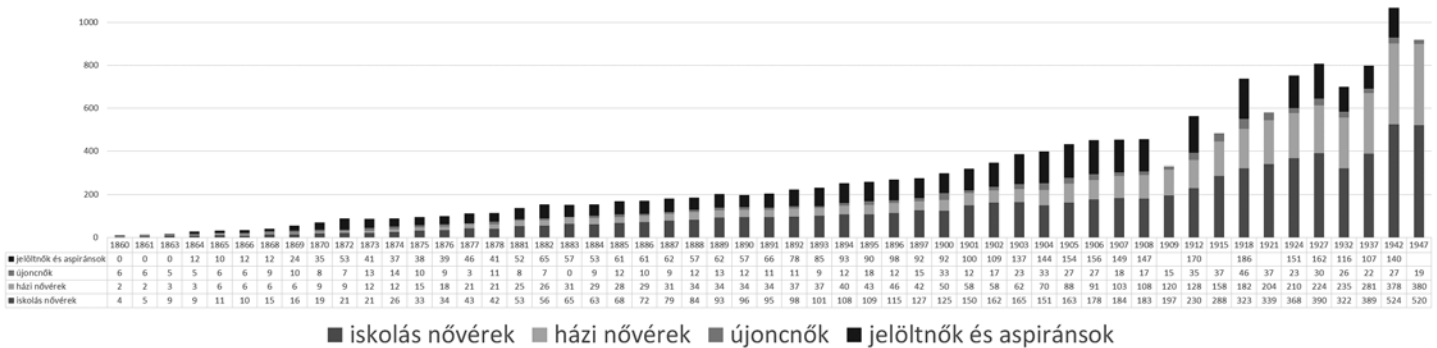
¹⁵¹ A társulat több kalocsai telephelyen csak háztartásvezetéssel foglalkozott. Az ide beosztott nővérek hosszú ideig közvetlenül az anyaháztól függve működtek. Ezen munkakörök alapján önálló fiókházak szervezése csak az 1930-as évek második felében kezdődött meg. Erről részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. Egy település – több fiókház” és „A társulat általános története. A társulat fiókházai. A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai” c. fejezeteket.

¹⁵² Nem találtam magyarázatot az újoncnők 1918. évi, feltűnően magas létszámára, hiszen az 1919. év volt az, amikor a Tanácsköztársaság okozta nehézségek miatt nem tartottak beöltözést. Tehát a következő évben, 1920-ban két „évfolyam” jelölt női kaptak beöltözést, így itt kellene kiugróan magas újoncnői létszámnak lennie. Viszont ha az újoncnők létszámának meghatározásához a Szentszékhöz háromévente beküldött hivatalos jelentéseket vesszük alapul, akkor a beöltözések háromévi átlaga egyenletesebben, kevésbé kirívóan alakul: 1913 és 1915 között 119, 1916 és 1918 között 114, 1919 és 1921 között 109 nővér kapott beöltözést. Azaz ebben a kilencéves időszakban a noviciátust megkezdők számának éves átlaga 36 és 39 fő között mozgott.

6. Nővérek létszáma 1860 és 1947 között

7. Nővérek létszáma a jelelőnőkkel és az aspiránsokkal együtt, 1860 és 1947 között

Az adatok a nővérek létszámának lassú, folyamatos és viszonylag egyenletes növekedését mutatják. A diagramokból kitűnik, hogy a kezdeti 12 fős létszám nyolc év alatt már több mint a duplájára nőtt, majd az 1880-as évek elejére elérte a százat. Nem kellett újabb húsz év, hogy a társulat tagsága 200 fő fölé emelkedjen, majd 1906-tól kezdődően stabilan 300 fő felett maradjon. Gyorsabbnak, nagyobb üteműnek tűnik a létszámnövekedés az 1910-es évektől, de ez abból adódik, hogy nem minden évből maradtak fenn pontos adatok.¹⁵³ Kétségtelen azonban, hogy a kalocsai iskolanővérekre vonatkozó adatok is alátámasztják a két világháború között országosan tapasztalható és számszerűsíthető tendenciát: a hitélet felledülését, a korábban alapított szerzetes társulatok tagságának emelkedését, dinamikus fejlődését.

A nővérek létszáma egyedül 1930-ban mutat csökkenést. Ez a társulat délvidéki zárdáinak elcsatolásával és az önálló, Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulatának létrehozásával függ össze. Ekkor 174, korábban a kalocsai társulathoz tartozó nővér került más joghatóság alá. Az 1937-es létszámadat viszont már túlszárnyalta a tíz évvel korábbit, ami jól bizonyítja az expanzió ütemét: a rend a jelentős létszámvesztést is viszonylag gyorsan kiheverte. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata ezzel a létszámnövekedéssel jól illeszkedett az országos áramlatba: a katolikus reneszánsz idején érzékelhető szerzetesrendi felvirágzásba.¹⁵⁴ A Bácska 1941-es visszatérésével, a korábban különálló két társulat újraegyesítésével a nővérek létszáma hirtelen megugrott, legalább kétszáz fővel mutat többet a diagram, mint öt évvel azelőtt.¹⁵⁵

Mivel a különböző források, illetve feldolgozások következtelenek abban, hogy a társulat teljes létszámába beleszámolják-e az aspiránsokat

---

¹⁵³ 1908-ban alapították a nővérek az első olyan házukat – a kiskunfélegyházi –, amely nem a kalocsai egyházmegyében feküdt. Mivel a kalocsai sematizmusok nem minden esetben tüntették fel az adott társulat más egyházmegyében lévő fiókházainak személyzetét, így ez a forrás 1908 után nem minden esetben releváns a társulat teljes létszámának meghatározásához. A későbbi években ráadásul ez a kalocsai sematizmus sem jelent meg minden évben, illetve már nem tartalmazta az egyes fiókházakban működő nővérek névsorát. Más egyházmegyék sematizmusai pedig közel sem tartalmaznak annyi adatot a kalocsai iskolanővérek létszámára vonatkozóan, mint a kalocsai érsekségé, legtöbbször csak az adott fiókház főnöknőjének nevét szerepeltetik. Ezért vált szükségessé a nővérek létszámadatainak meghatározásakor más forráshoz nyúlni. A korábban említett szentszéki jelentések azonban minden évre vonatkozóan nem tartalmaznak létszámadatot.

¹⁵⁴ Gergely 1997, 179.

¹⁵⁵ A nővérek számítása szerint 178 fővel nőtt a társulat létszáma a Bácska visszatéréssel. A fennmaradó létszámot a Csonka-Magyarországról felvételt kérő új tagok teszik ki.

és a jelöltnöket vagy sem, ezért kellett külön diagram az ő megjelenítésükre.¹⁵⁶ Az egy csoportban kezelt aspiránsok és jelöltnők közül a fiatalabbak, azaz az aspiránsok még iskolába jártak, a jelöltnők pedig már elvégezték tanulmányaikat, és újoncévük megkezdése előtt dolgoztak is a társulat intézményeiben. Mind az aspiránsi, mind a jelöltnői státusz több éven keresztül tarthatott, így egy személy ugyanolyan jogcímen több évig is szerepelhetett az aspiránsi és jelöltnői létszámban. Ez az összesített létszám 1864-től kezdődően minden évben meghaladta az újoncnők számát, 1918-ig még a házi nővérekét is. Sőt, bizonyos években számuk magasabbra tehető, mint az iskolás nővérek létszáma.¹⁵⁷ Az aspiránsok és jelöltnők száma ugyanabban az évben, 1918-ban volt a legmagasabb – 186 fő –, amikor az újoncnőké.

A társulat létszámára vonatkozó, korábban publikált létszámadatokat bizonyos fenntartásokkal kell kezelni.¹⁵⁸ Előfordul, hogy két, azonos évből származó, elvileg autentikusnak számító forrás más-más összlétszámot

---

¹⁵⁶ A jelöltnők és aspiránsok létszámára vonatkozó adat nem maradt fenn minden évből, a szükséges információkhoz pedig különböző forrásokat használtam. Az 1860–1908 közötti adatokat ugyanazokból a kalocsai egyházmegyei sematizmusokból nyertem, ahonnan a nővérek létszámadatait is. A Szentcsékhez küldött három-, illetve öt éves jelentések azonban nem tartalmazzák az aspiránsok és jelöltnők számát. Ezért a későbbi létszámok a következő könyvészeti és levéltári forrásokból származnak: Franz 1925, 273.; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő 1917. évi beszámolója; A generális főnöknő 1924. évi beszámolója.; HU-MNL-BKML-XII.6. Statisztikai adatok. A Misszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolánővérek Társulatának vezetése alatt álló összes intézetek 1927-ben; ugyanaz 1929-ben; HU-MNL-BKML-XII.6. Statisztikai adatok. Adatok a schematismushoz 1933., 1936., 1941.

¹⁵⁷ 1877-ben a társulat 43 iskolás és 21 házi nővér, valamint három újoncnő mellett 46 aspiránssal és jelöltnővel rendelkezett. 1882-ben az iskolás nővérek 56-os létszámához képest 65 jelöltnő és aspiráns tartozott az iskolánővérekhez.

¹⁵⁸ Gergely Jenő az 1927-es Magyar Katolikus Almanachra hivatkozva erre az évre vonatkozóan 444 főben határozta meg a nővérek létszámát. Gergely 1997, 195. Az almanach fiókházanként közli a létszámot, külön az iskolás és külön a házi nővérekét, megnevezve a fiókház főnöknőjét. Az nem derül ki, hogy az iskolás nővérek közé beszámították-e már a külön, névvel megadott főnöknőt is, ahogy az sem világos, hogy a külön helyen szereplő hatfőnyi kormányzótanácsot beleszámították-e a kalocsai anyaház iskolás nővérei közé. Az almanachban még nem szerepel a Németkéren és Budapesten, a Kun utcában 1927-ben megnyitott két fiókház, a kínai misszióba kiküldött tíz nővér és a kalocsai anyaházban lévő újoncnők azonban igen. Ha az almanach adatai szerint a fiókházakban és Kínában lévő nővérek, illetve újoncnők létszámát összeadjuk, akkor 398 főt kapunk. Ha feltételezzük, hogy a házfőnöknők és a kormányzótanács tagjai nem szerepeltek a fiókházak összlétszámában, és őket is beleszámítjuk, akkor 426 fő az eredmény, amely még így sem éri el a Gergely Jenő által közölt 444 főt. A szintén ebből az évből származó levéltári forrásban, a Szentcsékhez küldött hároméves jelentésben – az almanachban is közölt fiókházak vonatkozásában (Németkér és Budapest, Kun utca nélkül, beleszámítva a kínai nővéreket és az újoncnőket) – 429 fő szerepel. Egyik forrás sem számolt a jelöltnőkkel és az aspiránsokkal. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentcsékhez küldött hároméves jelentés (1925–1927); Magyar Katolikus Almanach 1927, 263–264. Munkámban a Szentcsékhez küldött jelentések adatait fogadom el mérvadónak.

közül. Ezért szükséges a társulat 1950-es feloszlásával kapcsolatban megadott viszonylag magas, 1331 fős létszámot¹⁵⁹ revízió alá vonni. A nővérek által a Szentszékhöz küldött utolsó, 1947-es adat szerint 530 iskolás, 380 házi nővér és 19 újoncnő – azaz összesen 929 fő – alkotta a társulat létszámát. 1949-ből év eleji és év végi létszámadat is rendelkezésre áll, mindkettő tartalmazza az aspiránsok, a jelölt nők és az újoncnők számát is.¹⁶⁰ Az év végi kimutatás külön bontásban közli a bácskai és a kínai nővérek számát, ekkor tehát a szóba jöhető összes személyt számításba vették. A februári összesítés 1016 fővel, az év végi 1022 fővel számítja a társulat tagságát.¹⁶¹ Bár az 1947. évihez képest ez az adat kb. 100 fős növekedést mutat, az adott kor politikai viszonyainak ismeretében nincs okunk feltételezni, hogy ez az emelkedés a következő évre olyan mértékben felgyorsult volna, hogy a társulat létszáma 1950-ben meghaladta volna az 1300 főt. Korábban soha, még a katolikus reneszánszként aposztrofált, két világháború közti időszakban és a Bácska visszatérésekor sem fordult elő, hogy egyetlen év alatt 300 fővel gyarapodjon a társulat létszáma. Az egyházi iskolák államosítását követően, a vallási életet mindinkább háttérbe szorító hatalom idején pedig kifejezetten életszerűtlennek tűnik az iskolanővérek létszámának ilyen nagymérvű emelkedése.¹⁶²

A nővérek létszámának emelkedése új fiókházak létesítését tette lehetővé. A társulat fiókház-alapítási gyakorlata általában azonos sémát követett: egy-egy település, egyházközösség vagy egyházi főhatóság meghívta a nővéreket egy-egy adott intézményének – iskolának, óvodának, árvaháznak – szakszerű működtetésére. Miután a nővérek előljárósága megvizsgálta a feltételeket: a felajánlott munkakört, illetve az ezzel járó javadalma-zást, az ingatlanokat és ingóságokat – zárdaépület, kápolna, konyhakert, esetlegesen használatra átadott földbirtok, természetbeni juttatások, bútorok és berendezések –, döntött, hogy a társulat elfogadja-e az új megbízást vagy sem. A nővérek az iskolaépületeket általában készen vették át,

¹⁵⁹ Gergely 1997, 197.

¹⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Statisztikai adatok. Kimutatás a Társulat tagjainak létszámáról, 1949. február 1.; A Társulat statisztikája 1949 év végén.

¹⁶¹ A két szám közti csekély különbség adódhat az idő közbeni elhalálzásból, kilépésből is.

¹⁶² Puskely Mária is közel ezer főre becsüli a társulat tagságát 1948-ban. Lásd: Puskely 1990, 165.; Puskely 1995, 676. Gergely Jenő az 1950-es adatoknál az Állami Egyházügyi Hivatal Archívumának 14. fondját adta meg hivatkozással. Mivel a kalocsai iskolanővérek esetében túlzónak tűnnek az ottani létszámadatok, így feltételezhető, hogy más szerzetesrendeknél is előfordulhatnak hasonló eltérések. Az adatok esetleges pontatlansága viszont megkérdőjelezi a szerzetesrendek létszámuk szerinti összehasonlításának létjogosultságát. Annak vizsgálata, hogy mi készítette az Állami Egyházügyi Hivatalt – a kalocsai iskolanővérek esetében bizonyítottan, más társulatoknál esetleg feltételezhetően – a valóságosnál jóval nagyobb létszámadatok szerepeltetésére, más kutatás témakörébe tartozik.

a zárdaépület kialakítása viszont többször okozott nehézséget. Ha nem állt rendelkezésre kész ingatlan, akkor egy-egy fiókház létrejötté akár több évbe is telhetett. A meghívó közösség vagy hatóság az épület tervezésénél, illetve esetleges átépítésénél legtöbbször figyelembe vette a nővérek speciális igényeit, például a zárdai kápolna elhelyezésére vagy a klauzúra cel-larendszerű kialakítására vonatkozóan. A zárdaépület általában a nővérek vezetésére bízott iskolaépület mellett, azzal egybeépítve – akár annak emeleti részén kialakítva – vagy annak közvetlen közelében helyezkedett el. Ezért is mosódik össze sokszor a „zárdaiskola” kifejezésben a két jelentés-tartalom: a nővérek elkülönült lakóhelye, vagyis a zárdaépület és a nővérek által vezetett oktatási intézmény.

A társulat fiókházainak épületei – sem a zárda, sem az iskola épülete – tulajdonjogilag legtöbbször nem kerültek a nővérek birtokába. A társulat ezeket az ingatlanokat nem vásárolta meg, csupán használták arra a célra, amelyre a fenntartó közösséggel szerződést kötöttek. Előfordult olyan eset is, amikor a társulat egy tehetős jóakarója, például: a kalocsai érsek vagy más egyházi személyek, bizonyos ingatlant a nővéreknek ajándékoztak, de ezek száma viszonylag csekélyre tehető. Így került a nővérek birtokába például a keceli Richárd-telep.¹⁶³ Szintén nagyon kevés azon házak száma, amelyeket a társulat saját vagyonából vásárolt.¹⁶⁴ Így a forrásokban szereplő „siklósi házunk”, „ceglédi zárdánk”, „vecsesi fiókházunk” kifejezések virtuálisan értendők, azaz egyrészt arra a szerzetesi közösségre vonatkoznak, amely az adott településen szolgálatot látott el, másrészt a nővérek vezetése alatt álló ottani intézményre, intézményekre is. A „fiókház” és „zárdá” szavak jelen írás későbbi részében is ilyen értelemben szerepelnek, tartalmuk nem pusztán a fiókház fizikai létezésére, hanem az adott település zárdájában együtt élő és ott tevékenykedő nővérek csoportjának meghatározására szolgál.

A társulat Haynald Lajos érseksége idején kezdett fiókházakat alapítani. Az 1868 és 1891 közötti időszakban 14 fiókház létesült az egyházmegyében. A megtelepedés különböző „forgatókönyvek” alapján zajlott, az azonban szinte minden esetben közös pontnak számított, hogy a zárdaalapítás ötlete „alulról jövő kezdeményezésként” a helyi plébánostól indult ki. Általában

¹⁶³ A Kecel melletti ingatlant a kalocsai nővérek spirituálisja, Povischil Richárd 1916-ban ajándékozta az anyaháznak. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. április 26.

¹⁶⁴ Ilyen ház volt az 1918-ban vásárolt Budapest, Mária utca 20. szám alatti ingatlan, amely 1989-től, a társulat működésének újbóli megindulásától az újraalakult társulat anyaházi feladatait is betölti. Szintén saját forrásokból vásárolt a társulat nyaralót 1929-ben Balatonszabadiban és 1931-ben Bódvarákón.

az ő javaslatára és buzdítására vállalta az egyes településeken a politikai és a hitközösség a zárdaiskola építésének, fönntartásának, valamint a tanítónők ellátásának terheit.¹⁶⁵ Az érsek – látva a kedvező hozzáállást – a legtöbb esetben jelentős összeggel támogatta a fiókház-alapításokat. Segítője, a tanfelügyelő, valamint a helybeli plébános, illetve a káplán anyagi lehetőségeik függvényében szintén sokszor adakoztak erre a célra. Más esetben egy-egy főúri család saját költségén emelt épületet a nővérek számára. Előfordult, hogy egy jótékonykodó társadalmi egyesület – a város hozzájárulásának és érdeklődésének teljes hiányában – egyedül vállalkozott fiókház létesítésére.¹⁶⁶ Bácsban, a kalocsai érsekség címerében szereplő ősi városban, Haynald érsek saját költségén építtetett zárdaiskolát, majd árvaházat.¹⁶⁷ A társulat elsősorban a zárdák belső berendezésének beszerzéséből, finanszírozásából vette ki a részét.

8. Fiókház Bácsban

¹⁶⁵ Így történt ez például Óbecsén, Jánoshalmán és Moholon. Iskolanővérek története 1900, 57–59.

¹⁶⁶ Haynald érsek anyagilag támogatta az óbecsei, a bajai, a szabadkai, az újvidéki, a kunbajai, a jánoshalmi, a temerini, a moholi, a bácsalmási, a zombori, a péterrévei és a magyar-kanizsai házak létrejöttét. – Kubinszky Mihály érseki főtanfelügyelő a bajai, a szabadkai, a jánoshalmi és a temerini zárdák alapításához nyújtott segítséget. – Topolyán Zichy János gróf és felesége, Kray Irma bárónő finanszírozták a zárda alapítási költségeit. Kunbaján Rudics József báró adományozott telket a községnek zárdaépítésre. – Szabadkán az „Első szabadkai nő-egylet” támogatta a zárdaalapítást. Zomborban szintén a nőegyesület kezdeményezte a nővérek meglepedését. Iskolanővérek története 1900, 57–60.

¹⁶⁷ Iskolanővérek története 1900, 58.

Császka György érsek, elődjéhez hasonlóan szintén nagylelkűen támogatta a társulat további elterjedését, folytatta a Haynald által megkezdett építkezéseket; fejlesztette, bővítette a már meglévő zárdaiskolákat. Ezekben az években is a korábbiakkal megegyező támogatási és finanszírozási keretek közt zajlottak a fiókház-alapítások: például Futakon a Chotek grófi család emelt iskolát, Hódságon, Adán és Szentfülöpön az érsek és a községek közösen osztottak a költségeken.¹⁶⁸ 1908-ban Martonoson a hitközség építtetett zárdát.¹⁶⁹

9. Fiókház Hódságon

A későbbiek folyamán az új fiókházak alapításánál – részben a társulat pápai jogúvá válásával, részben a kalocsai érsekek anyagi nehézségeivel összefüggésben – folyamatosan csökkent az érsekek szerepe.

Az nem kíván különösebb indoklást, hogy egy-egy település, illetve közösség miért érezte szükségét annak, hogy gondoskodjon a lányok oktatásáról, neveléséről. A 19. század második felében és a 20. század első évtizedeiben ez az általánosan és széles körben megfogalmazódó igény már

¹⁶⁸ Iskolanővérek története 1900, 61–62.

¹⁶⁹ Franz 1925, 216.

egyáltalán nem számított különlegesnek.¹⁷⁰ A katolikus családnyák és az egyházi előjárók természetesen nem lehettek közömbösek a vallási szellemiségű oktatással szemben. Arra a kérdésre, hogy miért éppen apácák által vezetett iskolákkal akarták ezt az addigi nevelésbeli hiányosságot pótolni, a nővérek maguk a következő választ adták: „Mert bizonyos, hogy ezek [a nővérek] a legolcsóbb tanerők és a legmegbízhatóbb gyermeknevelők. Az önmegtagadó életnek silány emberi igényekre szorító egyszerűsége, az Isten dicsőségére irányzott élettörekvésnek világi szórakozásokra nem ügyelő kizárólagossága, a mindenkor egyöntetű s vállvetett munkásságnak vallási kegyeserek[től] s derült kedvtől ápoltt kitartása olyan előnyeik, a melyekben vetélytársra nem akadhatnak.”¹⁷¹

A társulat fejlődése és terjeszkedése a kezdeti, „inkubációs” szakaszban lassúnak és óvatosnak tűnik. Az első fiókház létesítésére 1868-ban Óbecsén került sor, majd általában két évente nyitottak egy-egy új házat. A tizedik házat 1881-ben alapították, a fiókházak száma a századfordulóra érte el a húszat. Előfordult olyan év, amikor egyszerre több fiókházat is alapítottak.¹⁷²

10. Fiókház Kiskunfélegyházán

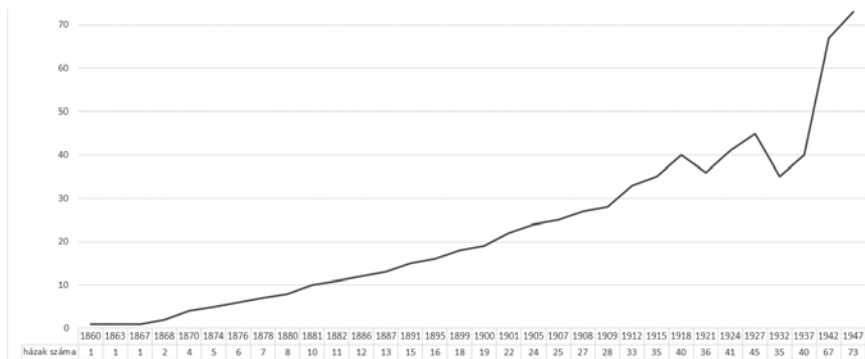
¹⁷⁰ Erről részletesen lásd: Kéri 2018, 609–613.

¹⁷¹ Iskolanővérek története 1900, 56.

¹⁷² Például 1881-ben két helyen nyílt új házuk: Jánoshalmán és Temerinben. 1901-ben Palánkán, Magyarkanizsán és Mélykúton hoztak létre fiókházat. 1922-ben négy településen telepedtek le a nővérek: Esztergomtáborban, Kiskunhalason, Cegléden és Dunakeszin.

A társulat a kiskunfélegyházi fiókház 1908-as alapításáig csak a kalocsai egyházmegye területén rendelkezett fiókházzal, igaz, ott addigra már 26 külön fiókház működött. Bár a társulat korábban is kapott felkérést más egyházmegyéből, de ezt azzal az indokkal utasították el, hogy először a kalocsai egyházmegyében szeretnék minden iskolaalapítási igényt kielégíteni.¹⁷³ Az 1900-as évek első évtizedére azonban a társulat már az egyházmegye minden jelentősebb településén, népesebb városában rendelkezett fiókházzal. Nagyobb, több intézménytípust is magában foglaló fiókház kialakítására tehát csak más egyházmegye területén nyílt lehetőség.

11. A fiókházak számának alakulása 1860 és 1947 között

¹⁷³ Kiskunfélegyháza 1993-ig a váci egyházmegyéhez tartozott, jelenleg a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye része. A város, illetve a váci püspök, Schusztner Constantin már 1888-ban zárdaalapítási kéréssel kereste meg a társulatot. Akkor a generális főnöknő létszámihiány miatt nem tudta teljesíteni ezt a kívánságot. A kérés elutasítását javasolta Haynald érsek is, jelezve, hogy a társulat „első sorban főegyházmegyéim iskolai szükségleteinek kielégítésére van lekötöztetve, mint ahonnan kizárólag nyerik javadalmazásukat. Ebből kifolyólag csak azon esetre bocsáthatnak tanerőket más egyházmegye rendelkezésére, ha itthon minden ily igényeknek elég van téve és a közel jövőben fölmerülhetőkre is kellő tartalék van készletben.” Az egyházmegyei jogú státusz tehát nagy fokú kötöttséget jelentett a társulat földrajzi terjeszkedését illetően. A generális főnöknő Kiskunfélegyháza következő, a társulat pápai jogúvá válásával egy időben benyújtott, 1903-as megkeresésére már pozitív választ adott. A társulat önállósodása, a kalocsai érsektől való függetlenedése ekkor már lehetővé tette, hogy a vezetőség komolyan fontolóra vegyen egy másik egyházmegyébe szóló meghívást. Az általános főnöknő felvetette ugyanakkor azt a lehetőséget is, hogy Kiskunfélegyháza város küldjön a szerzetesnői életre vágyat érző, a társulatba belépni óhajtó alkalmas jelölteket Kalocsára, és anyagilag járuljon hozzá ezen tagok képzéséhez. A nővérek létszámihiánya tehát még mindig érezhetően hátráltatta a terjeszkedést. A levélből kiolvasható, hogy a társulat nem akart visszaélni a kalocsai érsek addigi támogatásaival, nagylelkű adományaival. A nővérek pedagógusképző intézetei ugyanis az érseki alapítványoknak köszönhetően tudtak működni, így az ott végzett nővérek elhelyezésénél továbbra is elsőbbséget élveztek a kalocsai egyházmegye területére szóló meghívások. HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Haynald érsek 1888. augusztus 5-én kelt, 2002. sz. levele a generális főnöknőhöz; Szerlemhegyi Károly polgármester 1903. szeptember 25-én kelt, 7810. sz. levele a generális főnöknőhöz; a generális főnöknő 1903. október 10-én kelt, 140. sz. válasza.

	1860–1907	1908	1909	1912	1915	1918	1921	1924	1927	1932	1937	1942	1947
kalocsai főegyházmegye	25	26	27	28	29	32	28	10	11	17	21	46	44
esztergomi egyházmegye				4	4	5	4	3	4	4	4	4	5
váci egyházmegye		1	1	1	1	2	2	5	5	5	5	5	5
pécsi egyházmegye						1	2	1	2	3	4	4	5
szombathelyi egyházmegye									1	1	1	1	1
egri főegyházmegye										1	1	1	1
csanádi egyházmegye										1	1	2	4
Jugoszlávia								20	20				
Csehszlovákia								2					
gyulafehérvári egyházmegye											1	1	
rozsnyói egyházmegye													1
Kína									1	3	3	4	6

12. A házak számának megoszlása egyházmegyék szerint, 1860 és 1947 között

A nővérek intézményei iránti kereslet, illetve jelentős társadalmi elfogadottságuk nyilvánult meg abban, hogy a kalocsai egyházmegye egymáshoz viszonylag közel fekvő helyiségeiben is sorra tudták megnyitni házaikat. A szomszédos településeken bizonyára gyorsan híre ment a nővérekkel kapcsolatos kedvező tapasztalatoknak. Kezdetben nyilvánvalóan az érseki pártfogás is ráerősített a társulat népszerűsödésére, később azonban a nővérek „saját jogukon”, munkásságukkal, színvonalas oktatásukkal ébresztettek bizalmat. A lakosság számára a szakképzett, elhivatott iskolanővérek a minőségi oktatás garanciáját jelentették. A társulat iránti társadalmi igényt fokozhatta az a tény is, hogy a kalocsai egyházmegyében alig működött másik női szerzetesrend,¹⁷⁴ tanítással pedig egészen a korszak végéig csak a kalocsai iskolanővérek foglalkoztak.

Az első ötven évben tapasztalható viszonylag lassabb terjeszkedés nem volt független a társulat vezetésének óvatos, megfontolt attitűdjétől. Az 1911-es vezetőváltás hatása érzékelhető a társulat terjeszkedési stratégiájában is. Ekkortól már földrajzilag távolabbi egyházmegyékben – például a Felvidéken vagy a Dunántúlon – is vállaltak házakat.¹⁷⁵

Nagy érvágást jelentett a társulat számára a délvidéki zárdák elvesztése. Trianon után az akkori házak több mint fele került határon túlra.¹⁷⁶ A társulat az I. világháború végén, 1918-ban 505 főt számlált, ebből 258 nővér – tehát nagyjából a létszám fele – szolgált a később Magyarországon maradt házakban, 230-an a Bácskában, 17-en pedig a Felvidéken dolgoztak. Trianon

¹⁷⁴ A később letelepedett többi női szerzetesrend főleg a szociális ellátás területén tevékenykedett. Páli Szent Vince Szeretet Leányai működtek Kalocsán a kórházban 1868-tól, az idősek otthonában 1875-től. Az Isteni Megváltóról nevezett Nővérek 1897-től Szabadkán kórházban, 1900-tól Magyarokizsán szegényházban, 1902-től Zentán szegényházban, 1903-tól Baján kórházban, 1912-től Újvidéken kórházban működtek. A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek (keresztes nővérek) 1904-től a futaki kórházban dolgoztak. Az Isteni Üdvözítő nővéreit 1905-ben hívták meg az óbecsei idősek otthonának vezetésére. Kalocsán 1935-től dolgoztak a Szent Péter Apostol Leányai Egyházközségi Nővérek. Az 1930-as években Baján megtelepedtek a szegénygondozó nővérek („Egri Norma”) és a Krisztus Király nővérek is. Sematizmus 1876. 88., 1914. 150–152., 1936. 80–81.

¹⁷⁵ A Felvidéken Alsókorompán, Bélabányán és Vágújhelyen létesítettek a nővérek fiókházakat, a Dunántúlon pedig például Siklóson, Németkén, Hőgyészen.

¹⁷⁶ A felvidéki, Csehszlovákiához került három házból az 1920-as évek folyamán politikai okokból vissza kellett hívni a nővéreket, ezek tehát elvesztek a társulat számára. A felvidéki házakról részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Felvidék” c. fejezetet. A későbbi Jugoszláviához került 23 ház, amelyből háromnak a működését a szerb hatóságok az 1920-as évek elején ellehetetlenítették. A maradék 20 házból tovább működtek a nővérek, 1930-tól külön, önálló társulattá szervezetteren. A bácskai házakról részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Bácska” c. fejezetet. A két elszakított területen lévő házak jelzésére a nővérek sem az egyházmegyék szerinti beosztást alkalmazták, hanem az új államalakulatok nevét (Csehszlovákia, Jugoszlávia). A táblázatban is ezek az elnevezések szerepelnek.

után, 1921-ben 543 nővér tartozott a társulat kötelékébe. Ekkor a szerzetesnők 52%-a, 286 fő tevékenykedett Csonka-Magyarországon, további 257 fő pedig a határon kívülre került.¹⁷⁷ Az anyaországban maradt és a más államok fennhatósága alá jutott nővérek arányában tehát nem történt lényeges változás. A társulat 1918-ban 40 zárdával rendelkezett, ezek közül 14 – azaz az összes fiókház 35%-a – feküdt a későbbi Csonka-Magyarország területén,¹⁷⁸ 23 ház a Bácskában, három pedig a Felvidéken működött. 1921-re a felvidéki és az anyaországi házak száma változatlan maradt,¹⁷⁹ a dél-bácskai házak közül azonban hármat elveszítettek a nővérek. Közvetlenül Trianon előtt és után tehát nem történt lényeges módosulás abban, hogy a nővérek körülbelül fele a házak nagyjából egyharmadában működött, ezek a házak pedig a későbbi Csonka-Magyarország területén helyezkedtek el. Az arányok ilyen alakulásában jelentős szerepet játszott a három legnagyobb zárda: a kalocsai anyaház, valamint a kiskunfélegyházi Constantinum és a bajai fiókház, amelyek sok nővérnek adtak munkát. Bár a bácskai fiókházak már 1920-tól más állam fennhatósága alatt működtek, a társulat egységes vezetése 1930-ig fennmaradt. Ezek a zárdák a nővérek statisztikáiban „jugoszláviai házaink”, „bácskai provincia” néven szerepelnek. A társulat jogilag 1930-ban vált szét, a továbbiakban az önálló Miaszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulata diszponált a délvidéki zárdák felett. Ez a kalocsai anyatársulat szempontjából 20 fiókház – és 174 nővér – elvesztését jelentette. Az 1921-től a szétválásig eltelt kilenc év alatt tehát nem módosult a bácskai fiókházak száma, viszont az ottani nővérek létszáma jelentősen lecsökkent, a szerzetesnők több mint 25%-a „eltűnt” a délvidéki házakból. A létszám csökkenését részben a természetes fogyás okozta, vagyis az a tény, hogy a meghalt nővérek helyett az anyaországból nem lehetett új nővéreket diszponálni. Ezenkívül az 1920-as években megnőtt a társulatot elhagyók száma, sejtethetően közülük a legtöbben a Bácskában teljesítettek szolgálatot.¹⁸⁰ Számolni kell továbbá azokkal a nővérekkel

¹⁷⁷ A Bácskában maradt 239 fő, a Felvidéken pedig 18 fő.

¹⁷⁸ 1918-ban kilenc fiókház maradt Magyarországon, 1921-ben a baranyai háromszög szerb megszállás alóli felszabadulása után további öt ház került vissza magyar fennhatóság alá.

¹⁷⁹ Megszűnt ugyan két ház Budapesten, de nyílt egy új ház szintén a fővárosban, egy másik pedig Siklóson.

¹⁸⁰ Míg 1921 és 1929 között 52 fő lépett ki, illetve bocsátott el a társulattól, addig a következő évtizedben, 1931 és 1939 között ez a szám csak 14 főt tett ki. HU-MNL-BKML-XII.6. Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora. – Egy későbbi beszámoló szerint az 1930-as szétválást megelőző években a bácskai zárdákból 19 nővér hagyta el a társulatot. HU-KFL-I.1.a. Bácskai provincia. Budanovich Lajos apostoli kormányzó 800/1945. számú, 1945. július 27-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

is, akik többé-kevésbé illegálisan lépték át a határt, és maradtak az anyaország területén.¹⁸¹ A társulat vezetése már az 1920-as évek elején lépéseket tett Csonka-Magyarországon új fiókházak létesítése érdekében. Arra próbáltak felkészülni, hogy ha a bácskai zárdákból a szerb hatóságok kiutasítják a nővéreket, akkor legyen hová elhelyezni őket. Így került sor 1921 és 1925 között tíz ház átvételére. Ezen újabb házak miatt nem tűnik a táblázat alapján olyan nagyoknak a bácskai házak elvesztéséből származó csökkenés.

Szintén az 1920-as években kapcsolódott be a társulat a katolikus egyház távol-keleti missziós tevékenységébe. Az első tíz kalocsai iskolanővér 1926-ban utazott ki a magyar jezsuiták kínai missziójába, ezzel a társulat működési területe nemzetközivé vált.¹⁸²

1941-ben, a Bácska visszatéréseivel a délvidéki házak újra a kalocsai társulat keretében működtek tovább, ez jelentősen megemelte a fiókházak számát. Ezek a zárdák a táblázatban újra a kalocsai egyházmegye házai között szerepelnek.¹⁸³

A következő térképen azok a települések jelennek meg, ahol a társulat 1860 és 1946 között fiókházakat alapított. A térképen való megjelenés független attól, hogy egy-egy ház mennyi ideig működött, illetve attól is, hogy a nővérek az adott településen – egy időben vagy egymás után – hány fiókházat tartottak fenn.¹⁸⁴

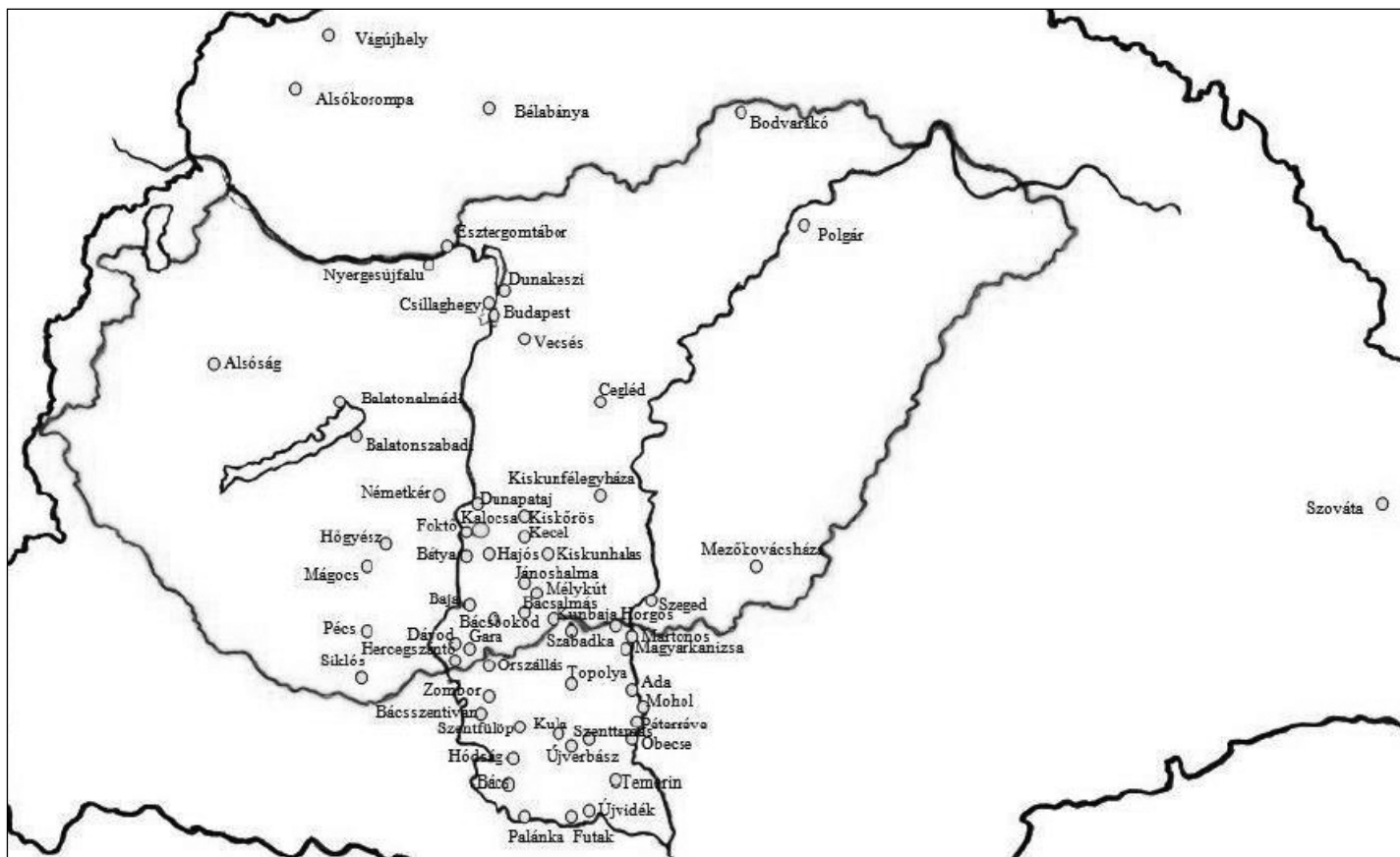
---

¹⁸¹ Bár a társulat iratanyagában találhatóak erre vonatkozó utalások, de az ilyen esetek nem számszerűsíthetőek.

¹⁸² A társulat kínai missziós tevékenységével külön fejezetek („A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Kína”, illetve „Az 1944–1946 közötti időszak. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944–1946. Kína”) foglalkoznak. A Kínában lévő házak jelzésére a nővérek nem a kínai egyházmegyei beosztást alkalmazták, hanem „Kína” néven foglalták őket össze. A táblázatban is így szerepelnek a missziós házak.

¹⁸³ A táblázatban az 1947-es évnél a rozsnyói egyházmegyében is szerepel egy fiókház, ez a társulat bódvarákói üdülőháza. A társulat már 1931 óta rendelkezett ezzel a házzal, de csak üdülőházként, nem pedig állandó tartózkodási helyként használták. 1947-ben kapott saját főnöknőt és nyert fiókházi státuszt. A fiókházakat bemutató térképen ezért is szerepel. A térképen nem jelenik meg viszont a szintén 1947-ben alapított máriagyűdi fiókház, mivel ez 1946 utáni friss alapításnak minősül. A társulat 1946 utáni történetének vizsgálata pedig nem tárgya jelen írásnak.

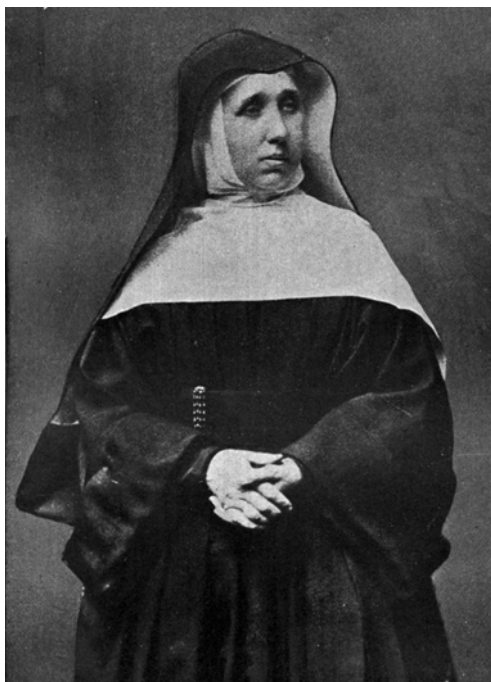
¹⁸⁴ Kalocsán, Zomborban, Budapesten és Szegeden több házuk is volt a nővéreknek. A kínai házak földrajzi helyzetét a jelen írás kínai misszióval foglalkozó „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Kína” c. fejezetében található térkép mutatja.

13. A társulat által 1860 és 1946 között alapított házak

A társulat vezetése és belső élete

Franz Mária Terézia általános főnöknősége (1860–1911)

14. Franz Mária Teréziának (1825–1911), a társulat első főnöknőjének képe 1860-ból

A kalocsai iskolanővérek társulata 1860. évi alapításától Franz Mária Terézia általános főnöknő vezette egészen 1911-ben bekövetkezett haláláig. Működése alatt honosodott meg, vált elismertté a kalocsai iskolanővérek társulata. Mivel a szerzetes közösség 1903-ig egyházmegyei joghatóságú intézményként működött, az egyházmegye mindenkor vezetőjének, a kalocsai érseknek a személye, a nővérekhez való viszonya mindenképpen hatást gyakorolt a társulat tevékenységére, különösen az első 40 esztendőben.

A nővéreket Magyarországra hívó Kunszt József érsek biztosította a társulat megtelepedésének technikai feltételeit: zárdát és templomot építtetett a nővérek számára, gondoskodott a berende-

zésekről. A társulat működésének és az apácák ellátásának biztosítására 100 000 forintos alapítványt tett a kalocsai káptalannál.¹⁸⁵ Viszonylag rövid idő adatott meg Kunszt érsek és a nővérek együttműködésére, hiszen az alapító érsek alig egy évvel az iskolanővérek szabályainak egyházmegyei jóváhagyása után, 1866-ban elhunyt. Utóda, Lonovics József¹⁸⁶ olyan rövid ideig viselhette csak a főpapi tisztséget, hogy nem alakulhatott ki érdemleges kooperáció a nővérekkel.

¹⁸⁵ Iskolanővérek története 1900, 10–17.

¹⁸⁶ Lonovics József (1793–1867): kalocsai érsek 1866–1867 között. A teológiát Egerben végezte, 1817-ben szentelték pappá. 1829-től egri kanonok és teológiai tanár, az egri papnevelő intézet igazgatója. 1834-től csanádi püspök. Az 1848/49-es szabadságharcban vállalt szerepéért később letartóztatták. 1866-ban nevezték ki kalocsai érseknek, de súlyos betegsége miatt nem foglalhatta el a főpapi széket. Magyar Katolikus Lexikon VIII. 90.

A következő kalocsai érsek, Haynald Lajos személyében azonban a nővérek második alapítójukat tisztelték. Támogatásával kibővítették a kalocsai zárda épületét, így létrejöhett a kalocsai tanítónőképző, alapítványával pedig biztosította annak hosszú távú fennmaradását.¹⁸⁷ Bővítette továbbá az intézeti kertet, finanszírozta a természettani szertár gyarapodását, a tan- és irodaszerek beszerzését, sőt a tantermek fűtésére az érseki uradalomból évi tíz öl fát utalt ki. A rászoruló növendékek részére segélyalapot hozott létre. Közreműködött az iskolanővérek óvónőképzőjének és polgári iskolai tanítónőképzőjének létrehozásában. Anyagilag is bőkezűen gondoskodott a társulatról:

15. Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érsek

1889-ben a kalocsai anyaház kibővítésére 80 ezer forintot adományozott, illetve a Haynald-alapból évi 4000 forintot rendelt az intézet fejlődésének biztosítására.¹⁸⁸ Az anyagi és erkölcsi támogatás mellett azonban nem szorgalmazta, sőt ellenezte az iskolanővérek társulatának pápai jogúvá válását. Erre az ő főpapsága alatt nem is került sor. Franz Mária Terézia generális főnöknő így csak élete vége felé, Császka György érseksége alatt és az ő közreműködésével tudta megvalósítani régi elképzelését.¹⁸⁹

A társulat 1903-ban lett pápai jogú, XIII. Leó pápa ekkor hagyta jóvá a szabályokat próbaképpen három évre, az intézményt mint egyszerű fogadalmas társulatot pedig véglegesen. A szabályok végérvényes, szentszéki

¹⁸⁷ Iskolanővérek története 1900, 32–33.

¹⁸⁸ Iskolanővérek története 1900, 46–51.

¹⁸⁹ Császka György az érseki titkárt, Horváth Györgyöt bízta meg, hogy legyen a nővérek segítségére, és tegye meg a szükséges lépéseket a pápai megerősítés elnyerése érdekében. Iskolanővérek története 1900, 187.

16. Császkai György (1826–1904)
kalocsai érsek

17. Városy Gyula (1846–1904)
kalocsai érsek

megerősítése 1907-ben, már Városy Gyula¹⁹⁰ érseksége idején történt. Ezzel az aktussal a főnöknő függetlenítette a társulatot a mindenkori érsek joghatósága alól, így megnyílt a lehetőség a szélesebb körű terjeszkedés előtt is.

A pápai jogú társulattá válás másik hozadékaként csökkent a kalocsai érsek beleszólása a társulat életébe. A függetlenedés ugyanakkor nem jelentette az érseki hivattal korábban fenntartott jó viszony megromlását vagy a szoros együttműködés felszámolását. A nővérek továbbra is élvezték az érsekség támogatását, a korábban létrehozott alapítványok javadalmait, a természetbeni juttatásokat.

Az érseknek személye mellett az általuk a nővérek támogatására delegált „alkalmas papi egyének”, azaz az intézményi igazgatók működése is nagyban befolyásolta a társulat fejlődését. Az igazgató viselt gondot közvetlenül a társulatra, ő képviselte kifelé a zárda érdekeit, közvetített az egyházi és világi hatóságok felé. Kunszt érsek Lichtensteiger Ferencet¹⁹¹ nevezte

¹⁹⁰ Városy Gyula (1846–1910): kalocsai érsek 1905–1910 között. 1870-ben szentelték pappá. 1875-ben érseki levéltáros lett, 1878-tól könyvtárigazgató. 1901-től székesfehérvári püspök, 1905-től kalocsai érsek. Helyreállította a kalocsai székesegyházat, megszervezte az egyházmegyei örökimádást, katolikus egyleteket hozott létre. HU-KFL-VI.7. Nekrológ a Társulat elhunyt jötevőiról; Magyar Katolikus Lexikon XIV. 807.

¹⁹¹ Lichtensteiger Ferenc (1825–1895): 1848-ban szentelték pappá. 1853-tól érseki iktató és szerzetes, majd érseki titkár. 1860-tól főegyházmegyei főtanfelügyelő, a kalocsai iskolánővérek iskoláinak gondnoka, 1867-ig igazgatója. 1867-től apát, 1868-tól a Páli Szent Vincéről

18. *Lichtensteiger Ferenc (1825–1895)*
érseki főtanfelügyelő, iskolaigazgató

19. *Kubinszky Mihály (1824–1881)*
érseki főtanfelügyelő, iskolaigazgató

ki intézeti igazgatónak, aki 1860-tól 1867-ig töltötte be ezt a tisztséget. Nála sokkal mélyebb nyomot hagyott a társulat életében és a nővérek emlékezetében utóda, Kubinszky Mihály.¹⁹²

Kubinszky először mint a nővérek rendkívüli gyóntatója, majd lelki vezetője, később mint az intézetek igazgatója minden lehetséges erkölcsi és anyagi eszközzel támogatta a társulat elterjedését az egyházmegyében. Különösen sokat tett a tanítónő- és óvónőképző intézetek megalapításáért, illetve fejlesztéséért. Külföldi tanulmányútajain szerzett, az oktatással kapcsolatos elméleti tapasztalatait főtanfelügyelőként igyekezett megosztani a tanítóegyesületek tagjaival, a kalocsai zárdaiskolában pedig próbálta azokat

---

nevezett Irgalmas Nővérek igazgatója. 1876-tól általános helynök, 1878-tól a szeminárium rektora, 1879-től drivasztói választott püspök. Ismert volt adományairól, valamint a szegényeknek nyújtott támogatásáról. Magyar Katolikus Lexikon VII. 850.; Iskolanővérek története 1900, 85.

¹⁹² Kubinszky Mihály (1824–1881): 1848-ban szentelték pappá. 1851-ben doktorált teológiából. Kalocsán a szeminárium spirituálisa, később rektora. 1873-tól érseki főtanfelügyelő, 1876-tól tinnini püspök, majd érseki helynök. Kalocsán a már meglévő elemi iskolai tanítónőképző mellé polgári iskolai tanítónőképzőt és óvónőképző intézetet szervezett. Európa több országában a papnevelést és a szemináriumokat tanulmányozta. HU-KFL-VI.7. Nekrológ a Társulat elhunyt jötevőiről; Magyar Katolikus Lexikon VII. 516.; Iskolanővérek története 1900, 37.; Franz 1925, 72–92.

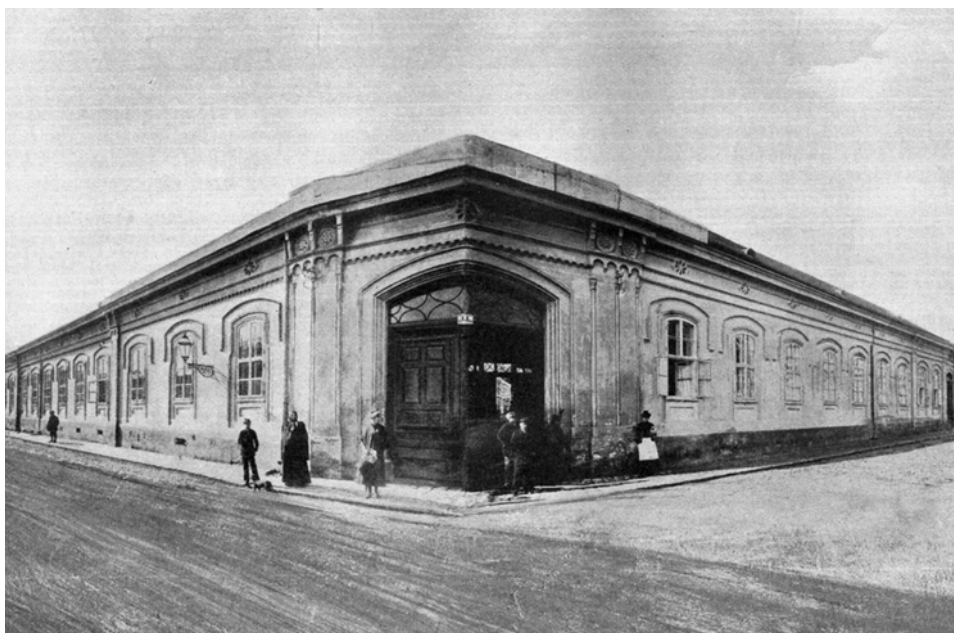
a gyakorlatban is megvalósítani. A lányoktatás terén törekedett mindazon új és hasznos intézkedések meghonosítására, amelyek biztosították a kalocsai nővérek iskoláinak versenyképességét más egyházi, illetve állami tanintézetekkel szemben. Fontosnak tartotta, hogy az arra alkalmas iskolanővérek egyházi szellemű oktatási keretek között szerezhessék meg a működésükhöz elengedhetetlenül szükséges, magasabb szintű végzettséget. Ennek érdekében neves tanárokat hívott meg a kalocsai képzőintézetekbe, gyakran saját pénzéből fedezve tiszteletdíjukat. Támogatta a szerzetesnői utánpótlás kinevelését is. Ebből a célból az aspiránsok részére saját költségén megvett egy házat a kalocsai zárda mellett.¹⁹³ A lányoktatás területén alapvető feladatnak tartotta olyan leendő anyák nevelését, akik később saját gyermekeiket a családi otthon keretei között kezdetektől a megfelelő „vallás-erkölcsi nevelésben” részesítik. Ezt a célt a kalocsai nővérekre bízott iskolák elterjesztésével kívánta megvalósítani. „Azért fő gondja volt, 1.) hogy az iskolanővéreket egyházmegyéjének minden nagyobb városában megtelepítse, 2.) hogy minden zárdaiskolában az 1868-diki törvényeknek megfelelő legyen a tanítás, 3.) hogy ezeket az intézeteket a szülőkkel megkedveltesse.”¹⁹⁴ Kubinszkynak sok akadállyal kellett megküzdenie a

20. Fiókház Szabadkán

¹⁹³ Iskolanővérek története 1900, 38–44.

¹⁹⁴ Franz 1925, 75.

21. Fiókház Újvidéken

22. Fiókház Jánosalmán

zárdák létesítése, építése kapcsán. Először a híveket kellett megnyernie az ügynek. Ebből a célból a zárdák vizsgáira befolyásos személyeket hívott meg, akik az ott nyert pozitív benyomásaik és tapasztalataik alapján a további zárdaalapítások buzgó és lelkes pártolóivá váltak. A főpásztor és a lakosság anyagi támogatásával jöttek létre így az óbecsei, topolyai, bajai, szabadkai, bácsi, újvidéki, kunbajai, jánoshalmi és temerini fiókházak.

Kubinszky gondoskodott mindenütt a kápolnák felszereléséről, több helyütt a tanulók segélyezésére szolgáló alapítványt is tett. Franz Mária Terézia általános főnöknő elismerte Kubinszkynek a nőnevelés terén folytatott tevékenységét, és a társulat vezetésében is hagyatkozott az igazgató tapasztalatára, bölcsességére, tanácsaira. Az aktív és nagy munkabírási Kubinszkyt egyik bérmaútján érte a halál. A nővérek szilárd támaszokat és jöteveőjüket gyászolták benne.¹⁹⁵

A főpásztor 1881-ben utódjául, ideiglenes igazgatóul Schwerer Jánost¹⁹⁶ nevezte ki, őt még ugyanebben az évben Mayer Béla¹⁹⁷ egyházmegyei főtanfelügyelő követte, aki 1888-ig töltötte be a nővérek intézményeinek igazgatói posztját. Nevéhez fűződik a polgári iskolai tanítónőképző három évfolyamának állandósítása és a tanári karnak szükséges mértékű kibővítése.¹⁹⁸ Az érsek 1888-ban következő igazgatóul nem egyházi személyt, hanem Petrovác József¹⁹⁹ segédtanfelügyelőt, tanárt nevezte ki, aki csaknem 40 évig töltötte be ezt a tisztséget. Ő volt egyedül világi az igazgatók sorában a nővérek kalocsai iskoláinak 1860-tól 1948-ig tartó fennállása alatt.

¹⁹⁵ Franz 1925, 87–89.

¹⁹⁶ Schwerer János (1806–1893): 1829-ben szentelték pappá. 1858-ban esperes, 1864-ben kalocsai plébános lett. 1867-től a kegyes alapítványok adminisztrátora. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár honlapja. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/schwerer-janos> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁹⁷ Mayer Béla (1838–1913): 1862-ben szentelték pappá, 1866-tól érseki iktató, majd főszentszéki jegyző és levéltáros. 1870-től hitoktató a kalocsai iskolanővérek intézetében, majd érseki titkár. 1881-től iskolai főtanfelügyelő, a kalocsai nővérek intézetének igazgatója, főszentszéki előadó. 1888-tól bosoni választott püspök. 1905-ben kinevezték szatmári püspöknek, de betegsége miatt nem foglalta el székét. Magyar Katolikus Lexikon VIII. 842.

¹⁹⁸ Iskolanővérek története 1900, 85–86.

¹⁹⁹ Petrovác József (1845–1927): a gimnázium négy osztályát szülővárosában, Baján végezte, 1863-ban Kalocsán tanítói oklevelet szerzett. 1864 és 1878 között Foktón, Bajaszentivánon és Óbecsén tanító. 1878-tól Kubinszky Mihály mellett érseki segédtanfelügyelő. Külföldi tanulmányutakon bővítette a tanítóképzéssel kapcsolatos, pedagógiai ismereteit. 1881-től tanított az iskolanővérek elemi és polgári iskolai tanítónőképzőjében, eleinte természetrajzot, majd pedagógiát. 1888-tól Haynald érsek a kalocsai zárdai lányiskolák igazgatójává nevezte ki. 1913-ban az egyház a Szent Gergely-rend lovagkeresztjével, a király a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki. Több tankönyv szerzője. Ő dolgozta ki a nem magyar ajkú népiskolák tanulóinak magyar nyelvre való oktatását irányító egyházhatósági rendeletet. Foglalkozott a parasztkonviktusok és a gazdasági oktatás kérdéseivel. Magyar Katolikus Lexikon X. 918.; Értésítő Kalocsa 1927/28, 5–8.

23. Petrovác József (1845–1927),
a nővérek kalocsai intézetének igazgatója

működött az általános főnöknő mellett. 1902-ben azonban már többen, Bottea Mária Alojzia, Kubinszky Mária Karolina, Stürzl Mária Andrezia és Michael Mária Staniszlava nővérek látták el a tanácsosnői feladatokat. A szabályok pápai jóváhagyása változást hozott a társulat irányításában. Ekkortól választottak a generális főnöknő mellé döntéshozatali és tanácskozási jogkörrel, hat évre egy négyfős testületet. Az 1903-as első káptalanon – a megválasztás sorrendje alapján – már rangsorolták az ide bekerült tanácsosnőket. A legelső, a pápa által jóváhagyott szabályok alapján hivatalosan megalakult kormányzótanácsban Michael Mária Staniszlava lett az első, Michael Mária Szalézia a második tanácsosnő. Harmadik tanácsosnőnek és egyúttal titkárnőnek Kákonyi Mária Michaelát, negyedik tanácsosnőnek pedig Nagy Mária Ildefonsát választották meg. Az utóbbi nővér 1905-ben bekövetkezett halála után Pfeiffer Mária Leopoldina nővér töltötte be ezt a tisztséget. Az általános gondnoknői feladatokat 1903-tól Schreiner Mária Eulália nővér látta el.²⁰¹ A következő, 1909-es káptalan néhány tagot – Kákonyi Mária Michaelát, Michael Mária Szaléziát és Schreiner Mária Euláliát – megerősített hivatalában, de kerültek új tagok

²⁰⁰ Az eredeti német nyelvű szabályzatban: „Generalat”.

²⁰¹ Franz 1925, 195.

24. A társulat pecsétje 1903-ból

is a vezetőségbe. Első tanácsosnőnek Bleilőb Mária Bernardát,²⁰² negyedik tanácsosnőnek pedig Schreiner Mária Jakobát választották meg.

A társulat hivatalos működése, ügyintézése, iratkezelése is a pápai jogúvá válástól, 1903-tól kezdődően lett szakszerű. Ekkortól kellett a Szentszékhez három-, majd ötévente jelentést feljeszteni a társulat működéséről és helyzetéről, valamint ettől kezdődően kellett hatévente általános káptalant összehívni.²⁰³ Szintén 1903-tól kezdték vezetni a fiókházak főnöknőinek és gyóntatóinak nevét tartalmazó könyveket,²⁰⁴ illetve a társulat ekkor készítette önálló pecsétet is.

A működés professzionalizálódása maga után vonta az egyes feladatok specializációját is. Szükségessé vált általános titkárnő, általános gondnoknő kinevezése, akik feladatuk kapták a társulat egészét érintő hivatali ügyintézés és a felszaporodott bürokratikus teendők elvégzését, illetve a gazdasági működtetést. A társulat fiókházaival való kapcsolattartásra szolgált már az 1890-es években meghonosodott gyakorlat: a generális főnöknő körlevelekben tájékoztatta az anyaháztól távolabb élő nővéreket a társulatot érintő történésekről, illetve így közölte mindenkire vonatkozó intézkedéseit. A körlevelek gyakran tartalmazták az ájtatossági gyakorlatokra, illetve a lelki és imaéletre vonatkozó iránymutatásokat, buzdításokat is. A körlevelek kiküldésének szokása a társulat működése során végig fennmaradt.

²⁰² Bleilőb Mária Bernarda nővér lett a társulat második generális főnöknője 1911-ben.

²⁰³ Az általában havi, néha heti rendszerességgel összegyűlt kormányzótanács ülésein készült jegyzőkönyvek, valamint a Szentszékhez küldött három-, illetve öt éves jelentések számos fontos és hiteles információt őriztek meg a társulat egészére vonatkozóan. - Az általános káptalanok összehívásánál törekedtek a szabályokban foglalt hatévenkénti megtartásra, ám több ízben - például az első általános főnöknő, Franz Mária Terézia halálakor, a Trianon utáni megváltozott országhatárok átjárhatatlansága, illetve a II. világháború miatt - módosítani kellett azokon. Általános káptalan egybehívására 1903-ban, 1909-ben, 1911-ben, 1917-ben, 1924-ben, 1930-ban, 1933-ban, 1939-ben és 1947-ben került sor.

²⁰⁴ Ezekbe a segédkönyvekbe utólag már nem vezették be a korábbi alapítású fiókházak 1903. év előtti házfőnöknőit, illetve gyóntatóit. Tehát a legkorábban alapított fiókházak esetében is csak az 1903. évi és az azt követő állapotokat jegyezték fel.

A generális főnöknő szempontjából könnyebbé tehető, hogy vezetői felelősségét megoszthatta kormányzótanácsával, egyúttal megszabadult az érseki gyámkodástól. Franz Mária Terézia a források alapján türelmes, nyugodt, megfontolt előljárónak tűnik. Vezetése alatt a társulatot az óvatos, lassú, de folyamatos terjeszkedés jellemezte. A fenntartható fejlődés híveként csak annyi fiókház alapítását vállalta el, amennyinek a képzett tanerőkkel történő ellátását, illetve a munkasorból esetleg kikerült tanerők utánpótlását biztosítani tudta. Elsődlegesen a társulat tagjai számára, a társulat iskolás nővéreinek kiképzése céljából hozta létre Kalocsán az elemi iskolai tanítónőképzőt, az óvónőképzőt és a polgári iskolai tanárnőképzőt.²⁰⁵ A működése 51 esztendeje alatt alapított intézmények – szám szerint 30 ház – mind hosszú életűnek bizonyultak.²⁰⁶

Az első főnöknő regnálása szinte teljes egészében a dualizmus időszakára, a „boldog békeidők” korszakára esett. A társulat életében az első ötven esztendő számított a „boldog békeidőnek”, a nyugalmas, kiszámítható, tervezhető munka idejének.

Franz Mária Terézia munkásságát még életében elismerték. Szerzetesi pályafutásának 25. évfordulóján, 1879-ben a király Arany Érdemkereszttel tüntette ki. Kimagasló érényei, illetve a leányifjúság vallásos nevelése és oktatása terén szerzett érdemei elismerésül XIII. Leó pápa 1889-ben a „Pro Ecclesia et Pontifice” érdemkeresztet adományozta neki. A kalocsai anyaház fennállásának 40. évfordulója alkalmából, 1900-ban I. Ferenc József király Koronás Arany Érdemkereszttel ruházta fel. Tíz évvel később, a kalocsai társulat alapításának 50. évfordulóján az általános

25. Franz Mária Teréziának (1825–1911), a társulat első főnöknőjének utolsó képe 1911-ből

²⁰⁵ Ezek működéséről részletesen lásd „A társulat általános története. A nővérek oktató- és nevelőmunkája. Pedagógusképző intézetek” c. fejezetet.

²⁰⁶ Az 1911-ig alapított fiókházak közül csak a zombori I., a futaki és az alsókorompai ház szűnt meg az 1920-as években. Mind a három ház határon túlra került, a megszűnésben nemzetiségi, politikai okok játszottak szerepet.

főnöknő az Erzsébet-rend második fokozatát, a még élő alapító nővérek közül Michael Mária Szalézia, Michael Mária Staniszlava és Stürzl Mária Andrezia nővérek Koronás Arany Érdemkeresztet, Szűcs Mária Jozefa nővér pedig Arany Érdemkeresztet kaptak az uralkodótól.

A társulat első főnöknője 1911. június 24-én hunyt el Kalocsán. A szerzetestársulat alapítójaként abban a kiváltságban részesült, hogy a kalocsai zárdatemplomban temették el. Az iskolanővérek 1925-ben, születésének 100. évfordulóján állítottak emléket Franz Mária Terézia általános főnöknő munkásságának. Ebben az évben jelent meg a két kalocsai iskolanővér tollából származó, korabeli leveleket és visszaemlékezéseket felhasználó, az első generális főnöknő életét és a társulat működését 1911-ig bemutató könyv.²⁰⁷

Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknősége (1911–1933)

26. *Bleilőb Mária Bernárda*
(1857–1939), a társulat második
általános főnöknője

Franz Mária Teréziát mint alapítót az Apostoli Szentszék élethosszig megerősítette általános főnöknői hivatalában.²⁰⁸ A halála után összehívott 1911. évi általános káptalanon az 1909 óta első tanácsosnői tisztséget viselő Bleilőb Mária Bernárda nővért választották meg utódjául. A második általános főnöknő tanácsadó testülete részben a régi gárdából verbuválódott: Kákonyi Mária Michaela lett az első tanácsosnő és Schreiner Mária Jakoba a második. A harmadik tanácsosnői tisztelet Pfeifer Mária Kornélia, a negyediket pedig Vojnich Mária Aquina²⁰⁹ foglalta el. A következő, az 1917-es káptalan ezen tanácsstagok többségét megerősítette hivatalában, egyedül

²⁰⁷ Franz 1925. A mű szerzői nincsenek nevesítve a kiadványban, de a társulati iratokból kikövetkeztethető, hogy Kákonyi Mária Michaela és Leberl Mária Szimplicia nővérek voltak a szerzők. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1924. július 29., 1925. február 13., február 16., október 9.

²⁰⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1903-as általános káptalan iratai.

²⁰⁹ Vojnich Mária Aquina nővér lett 1933-ban a társulat harmadik generális főnöknője.

Kornélia nővér helyét vette át Pfeiffer Mária Leopoldina. Az 1924-es káptalan elsősorban a tanácsosnők rangsorában hozott változást. Leopoldina nővér lett az első, Michaela nővér a második, Aquina nővér a harmadik tanácsosnő és egyúttal a titkárnő is. Az időközben elhunyt Jakoba nővér helyett Habisch Mária Immaculata nővért választották negyedik tanácsosnőnek, a gondnoknő Eulália nővér maradt.

Az 1930-as káptalanon az első tanácsosnői tisztre Aquina nővért választották meg. Michaela nővér maradt a második tanácsosnő, és két új tag került a testületbe: Faddy Mária Augusztina harmadik tanácsosnői, valamint titkárnői, Bali Mária Ildefonsa²¹⁰ pedig negyedik tanácsosnői rangot kapott. Gondnoknővé Pfeiffer Mária Kornéliát választották. A két évvel később elhunyt Michaela nővér helyett Kohlbeck Mária Bonaventura lett a tanácsosnő.

1911-ben, abban az évben, amikor a kalocsai nővérek társulata új főnököt kapott Bleilőb Mária Bernárda személyében, a kalocsai érseki széket is új főpap, Csernoch János²¹¹ foglalta el. Rövid, nem egészen két évig tartó működés után adta át helyét utódjának, Várady Lipót Árpádnak.²¹²

27. Csernoch János (1852–1927)
kalocsai érsek

²¹⁰ Bali Mária Ildefonsa nővér lett később – 1947-ben – a társulat negyedik általános főnök-nője.

²¹¹ Csernoch János (1852–1927): kalocsai érsek 1911–1913 között. 1908-ban csanádi püspökké, 1911-ben kalocsai érsekké nevezték ki, 1912-től esztergomi érsek, 1914-től bíboros. Magyar Katolikus Lexikon II. 425.

²¹² Várady Lipót Árpád (1865–1923): kalocsai érsek 1914–1923 között. 1888-ban szentelték pappá, 1890-ben doktorált teológiából. 1897-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosa. 1902-től szebenikói választott püspök, 1911-től győri püspök, 1914-től kalocsai érsek. Több településen alapított új plébániát, elősegítette Kalocsa törvényhatósági jogú várossá alakítását. Részt vett a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének megalapításában, a hadirokkantak gyámolításában. Azt követően halt meg, hogy megkapta az értesítést, hogy egyházmegyéje bácskai elcsatolt részének igazgatását a pápa apostoli adminisztrátorra bízta. Általános örökösévé az egyházmegyét tette. HU-KFL-VI.7. Nekrológ a Társulat jöteveiről; Magyar Katolikus Lexikon XIV. 758.

28. Várady Lipót Árpád (1865–1923)
kalocsai érsek

módon hogyan működött az adott fiókház a hadba vonuló, megsebesült, elhunyt hősök érdekében, és ezek özvegyeiért, árváiért.²¹⁵ A válaszokból kitűnik, hogy a zárdák jellemző módon a helybeli hadikórházak sebesültjei számára ruhaneműt, levelezőlapot, cigarettát gyűjtöttek. 1915 elején a kalocsai anyaház már közös ájzatosságot rendelt el az esti imádnál az összes házak érintetlen fennmaradásáért és a háború mielőbbi sikeres befejezéséért.²¹⁶ A takarékosági intézkedések is életbe léptek, a hadiállapot miatti nehéz közlekedés miatt több ízben elmaradt a tervezett közös lelkigyakorlat, a nyári szünidőre pedig – a korábbi évek szokásától eltérően – hazabocsátották az aspiránsokat.²¹⁷ A talárszövet nehéz beszerezhetősége a jelölt-nők beöltözési szertartását is megnehezítette.²¹⁸ A társulat házaiban

Bleilőb Mária Bernárda főnöknő számára nem adatott meg az a békés és egyenletes fejlődést biztosító történelmi háttér, mint elődjének.

Az 1914 nyarán kitört nagy háború²¹³ hatásai nem kerültek el a nővérek közösségét sem. A hátszországban működő szerzetes társulatként a mindennapi élet változásai az ő életüket is befolyásolták. Az általános főnöknő már 1914. szeptember 24-én körlevélben hívta fel a nővérek figyelmét a világháború idején teljesítendő kötelezettségekre. Felszólította a testvéreket a betegápoló kurzusok látogatására, az esetleges sebesült hősök ápolására.²¹⁴ Az első háborús év végén pedig arra kérte a házak főnöknőit, hogy közöljék, mit tett, mit adott, gyűjtött vagy más

²¹³ A „nagy háború” korabeli szóhasználat az I. világháború megnevezésére.

²¹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1914. szeptember 24.

²¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1914. december 14.

²¹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. február 11.

²¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. március 19., június 18., június 29., 1916. április 26., illetve uo. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. április 23., 1916. május 16., 1917. június 23., május 7.

²¹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1917. április 6.

található vörösréz tárgyak hadicélra való begyűjtése 1915-ben kezdődött.²¹⁹ A nővérek – a kor általános gyakorlata szerint – vagyonuk jelentős részét hadikölcsönbe fektették, ennek hátrányait később érezték meg.²²⁰ Az I. világháborút követő forradalmak, majd az egész országot sújtó területi és lakosságbeli veszteségek azonban sokkal közvetlenebbül érintették a társulatot.

1919-ben, a Tanácsköztársaság ideje alatt,²²¹ amikor valós veszélyként jelentkezett a katolikus iskolák államosítása, a vallásgyakorlatok tiltása, a társulat vezetősége fontolóra vette egy esetleges külföldi – svájci – áttelepülés lehetőségét.²²² 1919. március 29-én jelent meg a Forradalmi Kormányzótanács XXIV. számú rendelete, amely valamennyi nem állami nevelési és oktatási intézményt köztulajdonba vett.²²³ A proletárkormánynak az oktatás laicizálására vonatkozó rendeletei a társulatot mélyen érintették. A Tanácsköztársaság a nem állami intézetek alkalmazottai közül az egyházi személyeket – azaz a papokat, a szerzeteseket és az apácákat – csak akkor tartotta meg szolgálatában, ha világi személyekké váltak. Ez nemcsak a szerzetesi öltözet polgári ruhával való fölcserélését jelentette, hanem a szerzetesi közös étellel, a szabályokkal és fogadalmakkal való teljes szakítást.²²⁴ Májusban már kénytelenek voltak a nővérek a szétszórátásra felkészülni, az újoncnőket, jelölt nőket és aspiránsokat hazabocsátani, a pénzzé tehető ingóságokat eladni.²²⁵ Nyáron az anyaház Bajára helyezésének gondolata is felmerült.²²⁶ Legsúlyosabb helyzetbe a társulat kiskunfélegyházi zárdája került. Itt az elemi és polgári iskolai tanító nővérek már korábban kénytelenek voltak elhagyni a Constantinumot, de június végén minden nővérnek, azaz a tanítónőképzőben dolgozó és a házimunkás nővéreknek is távozniuk kellett Félegyházáról.²²⁷ A nővérek nagy része a

²¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. március 19.

²²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1914. december 14.

²²¹ 1919. március 21–augusztus 1.

²²² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. március 19.

²²³ Budapesti Közlöny 53. évf. 6. sz. 1919. április 1. 1.

²²⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. április 13.

²²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. május 3., május 26., június 18., július 3.

²²⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. június 28.

²²⁷ Május 28-án az elemiben, május 30-án pedig a polgáriban idő előtt, gyorsan megtartották az évf. záró összefoglalásokat, és még aznap kiutasították az elemi és a polgári iskolában tanító szerzetes nővéreket. A tanítónőképző I–III. osztályaiban június 4–6-án zajlottak le az évf. záró összefoglalások, a IV. osztályban június 13–14-én volt a végképesítő vizsga. Az egész intézet kommunizálásáról június 26-án vették fel a jegyzőkönyvet. A nővérek

bácskai házakban telepedett le, néhányan szüleiknél találtak menedéket.²²⁸ Hasonló sors várt a hajósi árvaház nővéreire és az ott gondozottakra is. A házba világi gondnok költözött, a 70 árvát szét kellett küldeni a rokonihoz, három nővér kivételével a többiek – a félegyházi nővérekhez hasonlóan – a bácskai házakban húzták meg magukat. A hajósi kápolnát megszüntették, az árvaház és iskola helyiségeibe a Tanácsköztársaság katonái költöztek be. A kalocsai anyaház szerencsésen megmenekült ugyan a kommunisták befolyásától, épületeit, iskoláit nem foglalták le, nem üldözték el a nővéreket. A társulat központja anyagilag mégis megszenvedte a márciustól augusztus elejéig terjedő időszakot, hiszen az elbocsátott újoncnők és a Bácskába menekülő nővérek utazási költségeit az anyaház állta. A kommunista igazgatók és gondnokok kíméletlen beavatkozásai, a hitoktatás megszüntetése, a társulat felszámolására tett különböző előkészületek és az aposztáziára – hitehagyásra, a szerzetes közösség elhagyására – való többszöri felszólítás minden nővért megviselt, de nagy többségük hű maradt fogadalmihoz, és a fentebb említett két ház ideiglenes elvesztésén kívül nagyobb kár nem érte a társulatot.²²⁹ Bár aposztatává csak egy nővér vált, de az is igaz, hogy a társulat 90 éves fennállása alatt soha, egyik évben sem nem volt olyan magas – 14 fő, a társulat létszámának két és fél százaléka – a kilépett és elbocsátott nővérek létszáma, mint 1919-ben.²³⁰

Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknő vállalkozóbb szelleműnek bizonyult elődjénél. Generális főnöknősége idején a társulat egyrészt sokkal több fiókház vezetését vállalta el, mint korábban, másrészt a nővérek teljesen új munkakörökben is kipróbálták magukat.²³¹

---

utolsó csoportja június 28-án távozott a Constantinumból. Mikor a Tanácsköztársaság bukása után, augusztus 7-én a nővérek visszatértek a félegyházi zárdába, az éléskamrát üresen, a kertet gyommal benöve találták. Kőfalviné 1999, 35.

²²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. július 3. A bácskai házak – paradox módon – éppen szerb fennhatóság alá kerülésük miatt tudtak menedéket nyújtani a kommunisták elől menekülni kényszerülő félegyházi és hajósi nővéreknek.

²²⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. augusztus 21.

²³⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsátott nővéreink névsora. A kimutatás ebben az évben még nem tett különbséget a kilépett és az elbocsátott nővérek között, illetve a társulattól való távozás okát sem tüntette fel. Ezért nem lehet arra vonatkozóan következtetéseket levonni, hogy a Tanácsköztársaság mekkora mértékben volt oka a nagyarányú távozásnak.

²³¹ A második generális főnöknő regnálása alatt intenzívebbé váló házalapítások, a jól érzékelhető stratégiai váltás oka csak részben keresendő a rendfőnöknő személyiségében. A 19. században, a társulat egyházmegyei jogú állapotában nem is volt meg a vezetőség kellő „szabadsága” a merészebb vállalkozások lebonyolításához. A vezetőváltáson kívül a pápai jogúvá válás és a végleges szentszéki megerősítés, valamint az ezzel járó, a kalocsai érsektől való függetlenedés is hozzájárult a társulat gyorsabb ütemű terjeszkedéséhez.

Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknő 22 évig irányította a társulatot, ez idő alatt 38 új házat alapítottak, amelyek többsége már nem a kalocsai egyházmegye területén feküdt.²³² Igaz, hogy ezek a fiókházak nem minden esetben bizonyultak hosszú életűnek. Közülük csak 28 működött még Bernárda főnöknő halálakor, 1939-ben is. A generális főnöknősége alatt nyitott két felvidéki és egy bácskai házat²³³ politikai okokból kellett megszüntetni. Budapesten négy elvetélt kísérlet is történt a megtelepedésre.²³⁴ A Balaton környéki két ház és a pécsi működés sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket.²³⁵ Szintén Bernárda főnöknő működése alatt történt meg a bácskai házak de facto, 1930-ban pedig de jure elszakadása is, amely igen súlyos veszteséget jelentett a társulat számára. A szerzetes közösség előljárósága az 1920-as évek elején gyors egymásutánban – nem mindig ideális feltételek mellett – elvállalt házakkal kívánt férőhelyet biztosítani a délvidéki nővéreknek, ha esetleg sor került volna a Bácskából való kiutasításukra. A gyakran erőn felüli alapítások viszont felvetették a személyzettel való ellátás kérdését. Mivel a társulat nem tudott ilyen gyors ütemben elég képzett tanerőt rendelkezésre bocsátani, ezért előfordult, hogy néhány iskolanővér megfelelő végzettség nélkül tanított, illetve – főleg a polgári iskoláknál – kiegészítőül világi tanárokat kellett alkalmazni.

Sikeres vállalkozásnak bizonyult ugyanakkor az 1926-ban induló kínai misszió, amely nemzetközi vonatkozásai miatt elismertséget és népszerűséget jelentett a társulat számára.²³⁶

A második generális főnöknő nemcsak földrajzi értelemben vitte tágabb határok közé a társulatot. A működési területek is igen változatosan alakultak. A hagyományos népiskolai és polgári iskolai tanítás, óvodai nevelés és árva-gondozás mellett hangsúlyosabb szerepet kaptak a házi nővérek. A négy, viszonylag rövid életű pesti vállalkozás közül három háztartásvezetéssel, egy

---

²³² Tíz ház az esztergomi, négy-négy ház a pécsi és a váci, két ház a veszprémi, egy-egy ház pedig a szombathelyi, az egri és a csanádi egyházmegyében feküdt. A kínai misszióban három házat alapítottak a második generális főnöknő ideje alatt. A kalocsai egyházmegyében 12 új ház létesült.

²³³ A társulatnak Bélabányán 1912–1926, Vágújhelyen 1912–1928 között működött fiókháza. Zomborban a III. ház, az ún. Koczik-árvaház 1915–1920 között tartozott a társulat kötelékébe.

²³⁴ A budapesti házakról részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. Egy település – több fiókház” c. fejezetet.

²³⁵ Balatonalmádiban 1915–1917 között, Balatonszabadiban 1917-ben, Pécsen 1916–1923 között működtek a nővérek. Ezekről részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. Megszűnt házak” c. fejezetet.

²³⁶ A kínai misszióról a részleteket lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Kína” c. fejezetben.

pedig nyomdai tevékenységgel függött össze. 1916-ban a nővérek elvállalták a kalocsai nagyszeminárium²³⁷ – papnevelő intézet – konyhájának ellátását, 1918-ban a kalocsai jezsuiták konyhájának és mosóházának vezetését, 1919-től pedig az érseki kastély háztartásának vezetését. A nővérek Kalocsán külön gazdasági telepet is fenntartottak az anyaház, illetve a bennlakó növendékek ellátása céljából.²³⁸ A társulat két tagja 1918 és 1927 között Kalocsán dolgozott a Rózsafüzérgyárban,²³⁹ ahol az ott alkalmazott lányok felügyeletét és a könyvelést végezték. A munkakör nem felelt meg teljesen a szerzetesi szellemnek, ezért kilenc év után visszahívták onnan a nővéreket.²⁴⁰ Bleilőb Mária Bernárda főnöknő rugalmasságát bizonyítják azok a vállalkozások, amelyek keretében a kalocsai nővérek különböző háziipari ágakban próbáltak hasznot hajtani a társulat és az anyaház számára. A nővérek 1917-ben Kalocsán cipésműhelyt nyitottak, ahol három nővér foglalkozott cipőfoltozással és részben új cipők varrásával. Csak az anyaházbeli nővérek, a jelöltnők és a növendékek számára dolgoztak. Két évvel később, több kötőgép megvásárlása után három nővér már harisnya-, sőt kesztyűkötést is végzett. Bár eleinte csak saját részre, illetve a kalocsai papság és a jezsuita atyák számára dolgoztak, utóbb már világiak számára is vállaltak munkát. Egy nővér 1919-től könyvkötéssel foglalkozott, az érsek által beszerzett papírvágó- és fűzőgépet használva. Néhány kalocsai nővér a vásárolt, illetve ajándékba kapott szövőszékeken nemcsak dolgozott, hanem az 1920-as évek elején szövőtanfolyamot is indított az érdeklődőknek. Más nővérek megtanultak kosarat fonni, meszelőket, ecseteket, keféket gyártani, néhányan a kárpitós vagy a szobafestő szakmát sajátították el.²⁴¹ A kalocsai anyaház saját birtokán jól működő gazdaságot,

²³⁷ A kalocsai nagyszeminárium volt 1733 és 1951 között a főegyházmegye papképző intézménye. Magyar Katolikus Lexikon VI. 85.

²³⁸ A különböző helyszíneken háztartási és gazdasági teendőket ellátó nővérek számára idővel külön fiókházakat szerveztek. Ezek történetét „A társulat általános története. A társulat fiókházai. Egy település – több fiókház” c. fejezet tárgyalja.

²³⁹ A kalocsai olvasógyárat Schweitzer József nagyprepost alapította 1904-ben, és a nagyszeminárium tulajdonába adta. Az intézményben ostyasütés, valamint kegytárgyak gyártása folyt, kisipari keretek között. 1937-től egyházközségi nővérek dolgoztak itt. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár honlapja. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kalocsai-olvasogyar> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

²⁴⁰ A Rózsafüzérgyárban dolgozó nővérek számára nem alapított a társulat önálló fiókházat. A visszahívás okát nem részletezték a jegyzőkönyvben, feltételezhetően az elárusítóbolttal is rendelkező gyárban megforduló világi személyekkel való gyakori közvetlen érintkezés sérthette a szerzetesi szellemet. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1917. szeptember 19., 1918. szeptember 11., 1927. május 17.

²⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közti időszakról.

állattartó farmot alakított ki. Hét nővér már 1917-ben méhészeti tanfolyamot végzett.²⁴²

Ezek a vállalkozások, az önellátásra való törekvés, illetve a kiadások mérséklése nem voltak függetlenek a társulat I. világháborút követő gazdasági nehézségeitől. Az I. világháború alatt hadikölcsönbe fektetett alapok és alapítványok elértéktelenedése,²⁴³ illetve az ország megcsonkítása miatt a bentlakó, ez által tartásdíjat fizető növendékek számának jelentős csökkenése azt eredményezte, hogy az anyaház képtelenné vált segítség nélkül fedezni a kiadásait. A társulat anyaházának kapcsolata a mindenkori kalocsai érsekkel az I. világháború időszakáig jónak minősült. Az érsek alapítványokkal, adományokkal támogatták a nővérek működését, a társulat terjeszkedését. Az anyaház fenntartására korábban Kunszt érsek és utódai alapítványainak kamatjövödelmei szolgáltak, de ezek pénzürtéke az I. világháború után jelentős mértékben visszaesett. A devalváció miatt az alapítványok értéke a korábbi évi 60 000 korona jövedelem helyett évi 14 pengő 11 fillérre csökkent.²⁴⁴ A csekélyre zsugorodott összegből nem lehetett az anyaházat fenntartani és a társulat közös terheit, általános szükségleteit – aspiránsok, posztulánsok, újoncnők, betegek, aggok eltartását, az egyetemen tanuló nővérek képzését – fedezni. Korábban a fiókházak az év végén a megmaradt pénzösszegük harmadrészét beszolgáltatták az anyaházba a társulati közös költségekhez való hozzájárulásként. A megváltozott helyzet azonban a fiókházak illetményének újbóli meghatározását tette szükségessé. 1924-ben a társulat elöljárósága úgy döntött, hogy minden ház, minden iskolás testvér után évenként és fejenként 50 aranykoronát szolgáltatson be a társulat általános pénztárába, a társulat közös szükségleteinek fedezésére.²⁴⁵

Míg a korábbi kalocsai érseknek szándékukban és módjukban állt az iskolanővéreket támogatni, addig az 1923-tól adminisztrátorként, majd 1925-től kinevezett érsekként működő Zichy Gyula²⁴⁶ kénytelen

---

²⁴² HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról.

²⁴³ A társulat 637 900 korona névértékű hadikölcsönt jegyzett. HU-MNL-BKML-XII.6. Különféle iratok. A generális főnöknő 88/1935. számú, 1935. január 31-én kelt kérvénye a belügyminiszterhez.

²⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Különféle iratok. A generális főnöknő 88/1935. számú, 1935. január 31-én kelt kérvénye a belügyminiszterhez.

²⁴⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1924. szeptember 15.

²⁴⁶ Zichy Gyula, zichy és vásonkeői gr. (1871-1942): 1905-től pécsi megyés püspök, 1923-tól a pécsi szék megtartásával a kalocsai érsekség adminisztrátora, 1925-től haláláig kalocsai érsek. Magyar Katolikus Lexikon XV. 559.

29. Zichy Gyula (1871–1942)
kalocsai érsek

volt szűkkeblűbben banni a nővérekkel. Kalocsai érseksége előtt két évtizeden át pécsi püspökként működött, az ottani nagyvonalú alapításainak és megkezdett építkezéseinek fennmaradó költségeit később a kalocsai egyházmegye javadalmaiból fedezte.²⁴⁷ Továbbá a trianoni békeszerződés következtében, az egyházmegyei terület tetemes részének elvesztése miatt az érseki uradalom bevételei is csökkentek, ráadásul nagyonak számított a megmaradt javadalom anyagi terheltsége. Mindezek mellett az egyházi birtokokon általában sem volt korszerű a gazdálkodás, például a kalocsai érseki uradalom vagyonkezelésének vizsgálatára és adósságainak rendezésére 1937-ben szanalóbizottságot neveztek ki.²⁴⁸ Ezen okok miatt Zichy érsek nem tudta a szükséges –

és a régebben megszokott – mértékben támogatni a társulatot. Így a korábban rendszeresen juttatott tűzifa-járandóságot is megvonta tőlük, illetve nem járult hozzá a szokott módon a nővérek kalocsai intézetének igazgatói fizetéséhez.²⁴⁹ A pénzbeli vagy természetbeni juttatások helyett különböző javaslatokkal az önellátás útjára próbálta terelni a nővéreket, illetve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál lobbizott a szerzetes tanítónők javadalmazása érdekében.²⁵⁰ A nővérek túl ridegnek és elutasítónak érzékeltek az érsek magatartását, ezért a társulat és az érsekség viszonya ebben

²⁴⁷ Lakatos 2007, 116.

²⁴⁸ Lakatos 2007, 119–120.

²⁴⁹ A társulat 1932-től kezdve semmiféle természetbeni juttatást nem kapott az érseki uradalomtól. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1930. december 5., 1933. április 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Különböző iratok. A generális főnöknő 88/1935. számú, 1935. január 31-én kelt kérvénye a belügyminiszterhez.

²⁵⁰ A javaslatok – többek között – a következő területeket érintették: a tandíj, a beíratási díj és a privát órák díjának emelése, a háztáji gazdálkodás intenzívebbé tétele, az anyaházban megszálló vidéki nővérektől étkezési és szállásdíj kérése, jótékony célú előadások gyakoribb rendezése stb. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1924. november 6. – Lakatos 2007, 118.

az időszakban elhidegült. A nővérek részéről még az a – később keresztül nem vitt – vélemény is megfogalmazódott, hogy mivel az érseki hatóság nem vállalta jogilag a fenntartói tisztséget és a kötelességeket gyakorlatilag sem teljesítette, ezért el kellene hagyni a nővérek intézetének címéből az „érseki” jelzöt.²⁵¹

Az általános főnöknő Kalocsa városától is igényelt támogatást, amelyet a városi tanács 1925-től kezdődően – lehetőségeihez képest – folyósítani kezdett. Ez azért számított nagy fegyverténynek, mert a kalocsai anyaház 1860-as alapításától kezdve a város soha nem segélyezte a társulatot,²⁵² igaz, erre az addigi jelentős egyházmegyei támogatás miatt nem is volt szükség. A város anyagi pártfogása bebizonyította a nővérek helyi elfogadottságát, valamint azt, hogy a város vezetői mennyire fontosnak tartották ottani működésüket.

Szintén anyagi veszteséget okozott a bácskai házak elszakadása, mivel a társulat nem számíthatott tovább az onnan beszolgáltatandó fejkvótára sem.²⁵³ Súlyos terhet jelentett a polgári iskolában és a tanítónőképzőkben oktató nővérek taníttatása is, mivel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az 1928/29-es iskolai évben megszüntette a kalocsai anyaházban működő polgári iskolai tanárnőképzőt. Így ezután a társulat kényszerűségből saját tagjait is Szegeden, illetve Budapesten képezett ki. A kalocsai polgári iskolai tanárnőképző megszűnésével jelentősen csökkent az iskolanővérek internátusát igénybe vevő növendékek száma, ami szintén további bevételkiesést jelentett.

A sok nehézség mellett azért Bernárda főnöknő működése alatt is történtek pozitív fejlemények a társulat és az anyaház életében. A szerzetes közösség iskolái továbbra is jó hírnévnek örvendtek, sok helyre hívták őket. Ahogy egy későbbi levél fogalmazott: „az állami iskolai hatóságok is nemcsak elismerik és méltányolják, de sok helyen a világi tanerők munkája fölött értékelik nővéreink tanító- és nevelő munkáját.”²⁵⁴ A nővérek számára a változó és egyre nehezedő körülmények között biztos és szilárd támaszt jelentettek az intézeti igazgatók. Petrovác József kiemelkedően hosszú

---

²⁵¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. december 5.

²⁵² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. január 10., 1926. január 13.

²⁵³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. május 25.

²⁵⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1933 és 1939 közötti időszakról; HU-MNL-BKML-XII.6. Új házak. 1213/1937. A generális főnöknő 1937. augusztus 4-én, Kalocsán kelt levele Merva Imre kispesti prépostnak.

ideig, 1888-tól 1927-ig állt az intézet élén. Utóda, Pál Mátyás²⁵⁵ pedig tíz évig, 1928–1938 között töltötte be ezt a tisztséget.

A súlyos gazdasági helyzet ellenére a társulat fejlődése nem tört meg. Ebben az időszakban történt meg a Szent József Otthonnak nevezett kalocsai gazdasági telep fejlesztése, nagyobb földvásárlások Kalocsa környékén, az anyaház modernizálása, a Balatonszabadiban található nyaraló megvétele, Baján a tanítónőképző megnyitása, a vecsési zárdaiskola tornateremmel, színpaddal és zeneszobával történő kibővítése, Kiskunfélegyházán a két évfolyamos középfokú gazdasági lányiskola indulása és a Constantinum intézmény új szárnyának felavatása.²⁵⁶ Ebben szerepet játszhatott az is, hogy Bernárda főnöknő működése idejére esett gróf Klebelsberg Kunó²⁵⁷ vallás- és közoktatásügyi minisztersége, őt pedig a társulat támogatójaként tartották számon. Klebelsberg kultuszminiszteri tevékenysége alatt készségesen folyósította a kalocsai nővérek állásához az államsegélyt, az iskolaépítésekhez pedig az államkölcsönt, ennek köszönhetően az új zárdák vagy a régi zárdáépületek újabb szárnyai szinte egymás után nőttek ki a földből.²⁵⁸ A társulat 1934-től megtorpanó zárdaalapítási expanziója talán részben Klebelsberg visszavonulásával, majd halálával is magyarázható. A társulat a terjeszkedés híveként tartotta számon Révay Tibor²⁵⁹ érseki irodaigazgatót is, aki „buzgóságában azt szerette volna,

---

²⁵⁵ Pál Mátyás (1885–1938): Katymáron született, 1907-ben ott szentelték pappá. Doroszlón, Bácsbokodon, Kalocsán káplánkodott. 1913-tól a kalocsai tanítónőképző hitoktatója. 1916-tól tanított a kalocsai iskolanővérek polgári iskolai tanítónőképzőjében. 1919-től az iskolanővérek lelki igazgatója. 1927-től a kalocsai zárdai intézetek (5 iskola) igazgatója. Az intézetben működő Mária Kongregációnak 21 éven át volt prézese, papi elnöke. Nagy támogatója volt a missziós munkának. 1921-ben Kalocsán nagyszabású missziós ünnepséget szervezett. 1938-ban Kalocsán bekövetkezett halála után az iskolanővérek boldoggá avatási eljárását kezdeményezték. Magyar Katolikus Lexikon X. 452.; Értesítő Kalocsa, Tanítónőképző 1938/39, 3–7.

²⁵⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1924 és 1930 közötti időszakról. – Évkönyv Vecsés 1943/44, 2. – Kőfalviné 2001, 20., 30.

²⁵⁷ Klebelsberg Kunó (1875–1932): művelődéspolitikus, 1922 és 1931 között vallás- és közoktatási miniszter. Működése alatt számtalan tanyai népiskolát és tanítói lakást építtetett. Magyar Katolikus Lexikon VII. 10. – Klebelsberg Kunó kérte fel a társulatot 1923-ban a budapesti Ferenc József Nevelőintézet háztartásának ellátására. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1923. október 1.

²⁵⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1933 és 1939 közötti időszakról.

²⁵⁹ Révay Tibor (1874–1956): 1897-ben szentelték pappá, 1903-tól pápai káplán, majd érseki titkár. 1915-től érseki irodaigazgató, 1916-tól főszékesegyházi kanonok. 1930-ban belépett a jezsuita rendbe. Jezuita névtár [2016]. <http://jezsuita.hu/nevtar/revay-tibor/> (Hozzáférés: 2022. január 31.); Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár honlapja. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/revay-tibor> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

hogy a főegyházmegye területén mindenütt a nővérek kezében legyen a leánynevelés.”²⁶⁰

Az 1924. évi káptalanon változtatták meg a társulat nevét, az addig használt „Iskolanénék” kifejezést „Iskolanővérek”-re módosították, igazodva így a köznyelv változásaihoz.²⁶¹

A társulat az intézményesülésben egy fokkal feljebb lépett, amikor 1925-ben elkészült a szerzetes közösség címere. A címerpajzs közepén Szűz Mária alakja látható az angyali üdvözlés jelenetében, a pajzsfőben e szavakkal: „Íme az Úr szolgálója, legyen nekem a te igéd szerint”. A címer homlokzatát kereszt, szentostya és liliomok díszítik. A pajzsot körítő szalagon az alapító, Fourier Szent Péter mondata olvasható: „Senkinek sem ártani, mindenkinek használni”, illetve a társulat „bölcsőjének”, a matta-incourt-i zárda alapításának, valamint a kalocsai anyaház alapításának évét tüntették fel. E címer alapján pecséteket is készítettek a nővérek.²⁶²

30. A társulat címere

31. A társulat pecsétje

²⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1933 és 1939 közötti időszakról.

²⁶¹ Bangó 2000, 15.

²⁶² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. május 25–27. A szárazbélyegző és a tintás bélyegző lenyomatát lásd: HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. december 11., utolsó oldal.

A társulat második főnöknőjének munkásságát kortársai is elismerték. A kalocsai érsek 1926-ban pápai kitüntetést kérelmezett számára, szerzetesi fogadalmának 50. évfordulója alkalmából. XI. Pius pápa ez alkalomra a „Pro Ecclesia et Pontifice” arany érdemkeresztrel jutalmazta „a bölcs vezetése alatt álló társulatban kifejtett buzgó és eredményes működésének elismeréseként.” Az érsek az érdemkeresztet június 6-án, bensőséges ünnep keretében adta át az általános főnöknőnek, mint „méltán megérdemelt kitüntetést”.²⁶³

A második főnöknő regnálása idején a társulat sorsa kicsiben leképezte az ország történetét. A vesztes I. világháború okozta erkölcsi károk és anyagi nehézségek, a Trianon utáni megcsonkítottság, az új utak és viszonyítási pontok keresése egyaránt jellemezte ebben az időszakban a kalocsai iskolanővérek társulatát és Magyarországot.

Bleilőb Mária Bernárdát az általános káptalanokon – a Szentszék megerősítésével – négy ízben is megválasztották általános főnöknőnek. A szabályok értelmében ez a lehetőség 1933-ban megszűnt. Az ekkor választott új kormányzótanácsban mint helynöknő szerepelt, 1939-ben bekövetkezett haláláig.

Vojnich Mária Aquina általános főnöknősége (1933–1947)

Az 1933-as káptalan után új, sorrendben a harmadik generális főnöknő került a társulat élére. A megválasztott Vojnich Mária Aquina – aki 1933 és 1947 között töltötte be a társulat vezetői tisztségét – végigjárta a hivatali ranglétrát. A vezető testületben 1911 óta különböző rangú tanácsosnői és titkárnői feladatok ellátása során nagy tapasztalatra és rutinra tett szert. Tanácsadó testülete eleinte a régi tagokból állt. Az előző általános főnöknő, Bleilőb Mária Bernárda általános helynöknői és első tanácsosnői posztot kapott, majd sorrendben: Faddy Mária Augusztina, Bali Mária Ildefonsa, Kohlbeck Mária Bonaventura nővérek a II-III-IV. tanácsosnői tiszteket töltötték be.

32. *Vojnich Mária Aquina (1874–1951), a társulat harmadik általános főnöknője*

²⁶³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. június 9.

Faddy Mária Augusztina végezte továbbra is a titkárnői teendőket, általános gondnoknővé pedig Singer Mária Fidest választották. 1939-ben jelentős veszteség érte a társulatot és a tanácsot is, hiszen két tanácsosnő, Bleilőb Mária Bernárda és Kohlbeck Mária Bonaventura nővér is eltávozott az élők sorából. Szükségessé vált a tanácsot az év nyarán megrendezésre kerülő káptalanig ideiglenesen kiegészíteni. Szintén ekkor neveztek ki egy külön általános titkárnőt is, aki nem viselt tanácsosnői hivatalt. A társulat sokrétű ügyeinek írásbeli intézése ugyanis egész embert kívánó feladattá növekedett. A korábbi tanácsosnők, Faddy Mária Augusztina és Bali Mária Ildefonsa nővérek, valamint az általános gondnoknő, Szendrői (Singer) Mária Fides nővér mellé ekkor tették meg tanácsosnőnek dr. Tukats Mária Anunciátát és Ambruzs Mária Alfrédát, általános titkárnőnek pedig Molnár Mária Konstanciát. A fent nevezett tisztségviselőket az 1939. évi káptalan is megerősítette hivatalukban. A háborús években különféle nehézségek miatt több tanácsosnő huzamosabb ideig távol maradt Kalocsától. Őket az üléseken ideiglenes helyettesekkel pótolták.

A nővérek kalocsai működését továbbra is lelkiismeretesen segítették az intézeti igazgatók. Pál Mátyás 1938-ig még minden iskolafokozat igazgatójaként szerepelt, utóda, Erdős József²⁶⁴ azonban már csak a tanítónő- és óvónőképző intézetek vezetését látta el. Az alsóbb fokú iskolák 1939-től apáca-igazgató felügyelete alatt álltak.

A társulat Zichy érsekkel való viszonya Vojnich Mária Aquina nővér főnöknősége ideje alatt továbbra is korrektnek, de távolságtartónak mondható. Zichy érsek halála után Glattfelder Gyula²⁶⁵ kapott kinevezést a főpapi székbe, aki azonban betegsége miatt nem tudta betölteni ezt a tisztséget. 1943-ban Grósz József²⁶⁶ lett a kalocsai érsek, aki szívén viselte az iskolanővérek működését, minden tőle telhető módon támogatta őket.

---

²⁶⁴ Erdős József (1900–1971): 1922-ben szentelték pappá. Bácsalmáson, Jánoshalmán, Baján káplán és hitoktató volt. 1935-ben doktorált. 1938-tól a hittudományi főiskola vicerektora. 1939–1948 között a kalocsai tanítónőképző- és óvónőképző intézet igazgatója. Magyar Katolikus Lexikon III. 220.

²⁶⁵ Glattfelder Gyula (1874–1943): kalocsai érsek 1942–1943 között. 1896-ban szentelték pappá. A vidéki egyetemisták részére szolgáló Szent Imre Kollégiumok megalapítója. 1911-től csanádi püspök. 1923-ban el kellett hagynia székhelyét, Temesvárt, és Szegedre költözött. Nevéhez fűződik a szegedi szeminárium és a Fogadalmi templom felépítése. 1942-ben kalocsai érsekké nevezték ki, székét azonban betegsége miatt nem foglalta el. Magyar Katolikus Lexikon IV. 114.

²⁶⁶ Grósz József (1887–1961): 1929-től győri, 1939-től szombathelyi püspök. 1943-tól kalocsai érsek. 1944 októberében székhelyén maradt, így népe sem menekült nyugatra. 1945-től a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke. Magyar Katolikus Lexikon IV. 232.

33. Grósz József (1887–1961) kalocsai érsek

1928-ban Apátfalván adódott zárdaalapítási kezdeményezést. Hangsúlyozta, hogy előre láthatóan egy ideig nem lesz annyi alkalmas tagja a társulatnak, hogy a már előzetesen elvállalt házak mellett újak alapítására is gondoljanak. Szintén felhívta a figyelmet arra, hogy a csanádi egyházmegyében ez lenne a társulat első háza, tehát a nővérek újabb egyházmegyei főhatóság alá kerülnének, holott az általuk ismert, kedvelt és öt helyen már betelepített váci egyházmegyében is lennének zárdaalapítási lehetőségek. Véleményével egyedül maradt a kormányzótanácsban, a többi tag támogatta a fiókház megnyitását, amely azonban egyéb okok miatt végül mégsem valósult meg.²⁶⁷ Generális főnöknőként pedig az 1930-as évek végén már azért nem sürgette az újabb letelepedéseket, mert reménykedett a Bácska minél előbbi visszatértében, és oda tartalékolta a társulat erőit.²⁶⁸ Tehát a szerzetes közösség vezetése által hozott tudatos döntés eredményeként lassult le a terjeszkedés, hiszen a társulat egyre jobban érezte a

A társulat Vojnich Mária Aquina generális főnöknő hivatali ideje alatt 16 új házat alapított, ám ezek többségében – tíz házban – a nővérek nem oktatási-nevelési feladatot láttak el, csak a háztartást vezették. Ráadásul az újonnan fiókházzá szervezett öt kalocsai telep már régóta a nővérek működési területét képezte, csak nem önálló főnöknő, hanem az anyaház közvetlen irányítása alatt álltak. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő próbált visszatérni Franz Mária Terézia alapító főnöknő elveihez. A megfontolt, lassabb terjeszkedés híveként nem követte a merészebb, vállalkozóbb szellemű Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknőt. Vojnich Mária Aquina még tanácsosnő korában egyedülként ellenezte például az

²⁶⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1928. július 23.

²⁶⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. február 11.

megfelelő képzettségű iskolás nővérek hiányából fakadó hátrányokat. A társulat 1939-ben, amikor már öt éve nem alapítottak tanítással foglalkozó új fiókházat, sem rendelkezett elegendő okleveles és diplomás szerzetes taggal.²⁶⁹ A nővérek egyetemen és főiskolán való taníttatása viszont súlyos anyagi terheket rótt a szerzetes közösségre. A képzett nővérek elégtelen száma mellett azonban arra is panaszkodott az előljáróság, hogy nincsenek kívánatos megtelepedési lehetőségek.²⁷⁰ Az általános főnöknő levelezésben állt egy Kalocsáról Brazíliába került pappal. Neki is említette azt a tényt, hogy a gazdasági válság miatt Magyarországon nem tudnak új házakat létesíteni. A Brazíliában élő magyar atya olvasatában ez a közlés – tévesen – azt jelentette, hogy az iskolanővérek külföldi megtelepedést akarnak vállalni, a generális főnöknő „szeretné átplántálni Dél-Amerikába is a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Szerzetes Társulatát.”²⁷¹ A magyar pap már egy brazil püspökökkel is tárgyalt, és 1938-ban konkrét iskolaalapítási tervekről írt a nővéreknek. A dél-amerikai kiutazás – feltételezhetően, a nővérek részéről komoly szándék hiányában vagy a háborús helyzet miatt – nem valósult meg. Vojnich Mária Aquina főnöknő idején viszont a társulatnak Kínában két új háza is nyílt, Kinghsienben és Süchow-ban.

Az első bécsi döntés értelmében megvalósult területi revízió nem érintette a társulatot. A kormányzótanácsi üléseken nem került szóba, hogy a nővérek igényt tartanának a korábbi három felvidéki házra. A második bécsi döntés azonban már érezte hatását a társulat életében. A visszacsatolt erdélyi területen a nővérek új működési helyet választottak, megtelepedtek Szovátán.²⁷²

A társulat életében kiemelkedő jelentőségű eseménynek számított a Bácska 1941-es visszacsatolása. A korábban elszakított délvidéki házak ismét a kalocsai anyaház fennhatósága alá kerültek. Ekkor nemcsak a társulat létszáma emelkedett számottevően, hanem a fiókházak száma is. Az 1920-as évek elején a szerbek által megszüntetett fiókházak²⁷³ kivételével valamennyi korábbi ház visszatért az anyatársulat kebelébe, sőt – az 1939-ben, a Bácskai Társulat idején Szabadkán alapított „Paulinum” házzal

²⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939-es káptalan iratai.

²⁷⁰ Valószínűleg itt az alacsonyabb képzettségű – elemi iskolai tanítónő és óvónő – nővérek foglalkoztatási lehetőségére, illetve annak hiányára gondoltak.

²⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1938. április 26.

²⁷² Az erdélyi zárdáról részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920-1944. Erdély” c. fejezetet.

²⁷³ A futaki és a Zombor III. jelű házakról van szó.

együtt – még eggyel több is. A bácskai házak nővérekkel való ellátása miatt 1941 után alig került sor új ház alapítására.

A társulat anyagi helyzete nem sokat javult az 1930-as években sem. A gazdasági válság miatt a fiókházak nem tudták támogatni a kalocsai anyaházat. Az állam fokozatosan csökkentette a tanítónők díjazásának jelentős részét biztosító államsegélyt. Az iskolafenntartó hitközségtől, illetve a települési önkormányzattól pedig hónapokig nem kaptak fizetést, mert nem folytak be az adók.²⁷⁴ A szülők anyagi lehetőségei is megváltoztak. Ezért a tanintézetek különböző takarékosági intézkedéseket vezettek be, így például nem szerveztek a diákoknak tanulmányi kirándulásokat.²⁷⁵ A kalocsai anyaház 1935-ben fennállásának 75. évfordulóját ünnepelte, a súlyos gazdasági viszonyok miatt – kényszerűségből – nagyon szerény kezek között.²⁷⁶ Az anyaházban a nővérek különben is nehéz anyagi körülmények között éltek. Mivel a szerzetesi utánpótlás szinte egésze, az összes újoncnő és a legtöbb aspiráns, illetve jelöltő Kalocsán tartózkodott, az ő ellátásuk is az anyaházra hárult. Szintén Kalocsán működött az idős, beteg szerzetesi tagok lakhelyéül szolgáló Szanatórium, más néven Szent Szív Otthon. Az itteni nővérek ételmezéséről, ápolásáról és ellátásáról ugyancsak az anyaháznak kellett gondoskodni. Ezért fordulhatott elő, hogy míg az anyaházban egy hónapra egy nővér szükségleteinek fedezésére 36 pengő jutott, addig más fiókházakban ez az összeg 48–81 pengőre rúgott. A különbség a ruházkodásra fordítható összeg esetében még inkább szembevetendő. Kalocsán egy-egy nővér ilyen kiadásaira évi 65 pengőt számoltak, a többi házban 79–99-et, de 20-nál több házban 100 pengőn felül költöttek, sőt voltak olyan fiókházak is, ahol 170–197 pengőt, vagyis háromszor annyit, mint Kalocsán. Az 1939-es káptalanon ezeket a kiugró különbségeket próbálták mérsékelni. Elvetették a társulati költségekhez való korábbi, fejkvótarendszerű hozzájárulást, és ettől az évtől kezdődően áttértek arra a rendszerre, hogy a fiókházak jövedelmük után, százalékos arányban támogassák az anyaházat.²⁷⁷ Korábban egy-egy fiókház az ott élő nővérek arányában fizetett be adott összeget a közös kasszába,²⁷⁸ 1939 után minden ház a jövedelmeinek 11%-át küldte be Kalocsára. A társulati közös költségek

²⁷⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1934. december 5.

²⁷⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1932. március 29.

²⁷⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1935. április 3., szeptember 11.

²⁷⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. 1939. évi általános káptalan előterjesztései.

²⁷⁸ Néhány ház esetében ez az összeg a bevételeknek csupán 3%-át tette ki, más házaknál azonban elérte a jövedelem 10%-át is.

átláthatóbb könyvelése miatt minden fiókházban új, egyszerűbb számla-könyvet kellett vezetni.

Az 1939-es káptalan olyan új és modern témákkal is foglalkozott, mint a célszerűbb, vitamindúsabb és táplálóbb étkezési rend bevezetése a zár-dákban, amelyhez segítségül kéthetes téli-nyári mintaétrendet is mellékeltek. A korábbi káptalani ülésekhez hasonlóan ezen a tanácskozáson is megvitatták a nővérekre nézve kötelező, az öltözködésben követendő szabályokat,²⁷⁹ valamint a különböző ájtatossági gyakorlatok végzésére vonatkozó előírásokat.

A kalocsai iskolanővérek társulata a II. világháború után számos nehézséggel nézett szembe. Az egyik sürgető probléma a társulat legfőbb döntéshozó szervének, az általános káptalannak 1945-ben való összehívása volt. Az előljáróság a kalocsai érseknél már 1945 elején kérvényezte, hogy a háborús helyzetre való tekintettel engedélyezze az abban az évben esedékes általános káptalan elhalasztását. Az érsek jóváhagyta a kérést, és egy év haladékot adott a kormányzótanácsnak a káptalan összehívására.²⁸⁰ De a megadott idő lejártakor sem volt sokkal jobb a helyzet. Ezért a társulat vezetősége a közlekedési és forgalmi akadályok, a jugoszláviai házak helyzete, a tanácsosnők egy részének külföldön tartózkodása, valamint a fiókházak kötelező vizitációjának hiánya miatt a káptalan újbóli elhalasztását kérvényezte az érsektől. Mivel a főpásztor a rendkívüli körülmények miatt indokoltnak látta a kérést, így megadta az engedélyt.²⁸¹ A káptalant végül 1947-ben tartották meg. Ezen a gyűlésen választották meg a társulat negyedik általános főnöknőjét, Bali Mária Ildefonsa nővért. Bali Mária Ildefonsa működése idején, 1948-ban következett be a felekezeti iskolák államosítása és 1950-ben a szerzetesrendek feloszlata.²⁸²

---

²⁷⁹ Kerülni kellett a magas sarkú cipő viselését, a házi munkáknál ajánlott volt megfelelő minőségű kötényt hordani, megengedetté vált a műselyem alsónemű viselése, stb. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. 1939. évi általános káptalan előterjesztései.

²⁸⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30., február 22., március 28.

²⁸¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. február 26., március 18.

²⁸² Mivel Bali Mária Ildefonsa nővér főnöknősége már túlmutat a jelen írás által tárgyalt időhatáron, ezért működésével a munkában nem foglalkozom részletesebben. Az 1947-ben megválasztott kormányzótanács összetételét lásd a „Kitekintés” c. fejezetben.

A társulat fiókházai

A társulat 1908-ig csak a kalocsai egyházmegye területén alapított fiókházakat, ott viszont egymáshoz igen közel. Amíg a szerzetes közösség csak egyházmegyei jogú volt, természetes is, hogy területileg koncentráltabban nyitott új házakat. Később azonban sorra nyíltak zárdái a kalocsai anyaháztól távol, meglehetősen messze az eredeti központtól. Mivel a nővérek a legtöbb esetben konkrét hívásra érkeztek egy-egy településre, magától adódik a kérdés: hogyan jutott el a nővérek működésének híre például a Felvidékre? Ha néhány letelepedés körülményét megvizsgáljuk, általánosságban megválaszolhatjuk a kérdést.

A nővérek a kalocsai egyházmegye határán túl legelőször Kiskunfélegyházán nyitottak zárdát.²⁸³ Ezen a településen az akkori váci püspök, Schuster Constantin²⁸⁴ már 1888-ban 40 000 aranykoronáról szóló alapítványt hozott létre egy létesítendő zárda és nevelőintézet céljára. A püspök korábbi kalocsai működése során már megismerte a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatát. Bizonyára respektálta is a nővéreket, hiszen rájuk akarta bízni a váci egyházmegyében alapítandó zárdaiskolákat.²⁸⁵ Ezt a felkérést a generális főnöknő ekkor visszautasította, mert figyelembe kellett vennie az akkori szerzetes tanerők viszonylag csekély létszámát, valamint a kalocsai egyházmegye több településén mutatkozó és a közeljövőben kielégítést igénylő iskolaalapítási szükségleteket.²⁸⁶ Kiskunfélegyháza városa így egy másik tanítással foglalkozó apácátársulattal, az angolkisasszonyokkal kezdett tárgyalásokat. Mikor 1903-ban a zárdaiskola – hosszas huzavona után – a megvalósuláshoz közeledett, az angolkisasszonyokat meghátrálásra készítette az a tény, hogy az általuk átvenni szándékozott iskolaegyüttesben a polgári lányiskola korábbi világi vezetője

²⁸³ A nővérek kiskunfélegyházi letelepedéséről részletesen lásd: Kőfalviné 2009.

²⁸⁴ Schuster Constantin (1817–1899): 1831-ben lépett a piarista rendbe, 1857-ben kalocsai egyházmegyei pap lett. Kunszt József kalocsai érsek mellett szentszéki jegyző, majd érseki titkár és könyvtáros. Kitűnő képességei miatt Haynald Lajos érsek 1870-ben érseki jószágigazgatónak nevezte ki. 1877-ben kassai, majd 1886-ban váci püspök lett. Magyar Katolikus Lexikon XI. 968. – Bár a szakirodalom a főpap nevét általában „Konstantin” alakban közli, jelen műben mégis a „Constantin” változat szerepel, az egykori váci püspök saját kezű aláírása ugyanis több, a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában őrzött dokumentumon ilyen formában olvasható.

²⁸⁵ A püspök három településre hívta meg a kalocsai nővéreket: Hódmezővásárhelyre, Kecskemétre és Kiskunfélegyházára.

²⁸⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Constantin püspök 2327/1888. számú, 1888. július 10-én kelt levelének hátirata (1888. szeptember 12-én kelt válaszfogalmazvány).

megtartotta volna igazgatónői címét és rangját. A város vezetősége ekkor ismét a kalocsai iskolanővérekhez fordult, akiket nem zavart ez a helyzet, és ekkor már nem utasították el a felkérést.²⁸⁷

A Felvidéken az első, 1910-ben Alsókorompán megnyitott ház alapítása gróf Chotek Rezső és neje, Ráday Irma grófnő nevéhez fűződik. A házaspár 1900-ban a futaki zárda alapításánál is közreműködött, vagyis korábban már ők is személyes kapcsolatba kerültek a kalocsai nővérekkel.²⁸⁸

Siklóstra 1921-ben hívták meg a társulatot. Az ottani plébániát vezető ferencrendi szerzetes főnök, Unyi Athanáz²⁸⁹ szülőföldjén, Bácsban ismerte meg a társulat tagjait. Siklóstra azért hívta meg a kalocsai nővéreket, hogy az ottani, magánjellegű polgári lányiskola vezetését átvegyék, így ellensúlyozva a „rivális” református polgári lányiskola szellemi hatását.²⁹⁰

A mágocsi letelepedés ügyében jelentős érdemeket szerzett az ottani esperes plébános, Braun István, akit régi jó kapcsolat fűzött a nővérek anyaházához, ahogy a nővérek fogalmaztak: „kosztos diák volt kalocsai záránkban.”²⁹¹

A Balatonalmádiban és Balatonszabadiban fenntartott gyermekszanatóriumok vezetői a társulatot budapesti fiókházának működése során ismerték meg. Bizonyára jó benyomásokat szereztek a kalocsai nővérekről, hiszen nekik ajánlották fel a két Balaton-parti gyermeküdülő ellátásának feladatait.²⁹²

---

²⁸⁷ Abban, hogy Kiskunfélegyháza város vezetőségének figyelme ismét a kalocsai nővérek felé fordult, szerepet játszhatott az a tény, hogy a város akkori polgármesterének, Szerelemhegyi Károlynak a felesége, Tassy Hermina Kalocsán, a nővérek képezdájében szerzte polgári iskolai tanítónői oklevelét. Ráadásul a polgármesterné édestestvére, Tassy Júlia kalocsai iskolanővérként tevékenykedett Mária Prudencia szerzetesi néven. Tehát a személyes ismeretségek, rokoni kapcsolatok nagymértékben befolyásolhatták a társulat újabb házalapításait. HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Kiskunfélegyháza város és a társulat között kötött 1907. augusztus 21-én kelt (szám nélküli) szerződés; Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár honlapja. Anyakönyvi adatbázis. Házasultak anyakönyve, Kiskunfélegyháza, Újtemplom, 1892. július 30. 77.; Félegyházi Hírlap 1892. május 15. 2–3. „Hymen”; 1892. július 31. 2. „Fényes esküvő”; 1923. október 28. 2. „Halálzás”.

²⁸⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

²⁸⁹ Unyi Athanáz (1889–1936): 1904-ben lépett a kapisztránus rendtartományba, 1912-ben szentelték pappá. 1928-ban Szegeden házfőnök, 1930-ban Szolnokon helyettes plébános. Magyar Katolikus Lexikon XIV. 552.

²⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924. A református túlsúly ellenpontosításának igénye a kiskunhalasi és a ceglédi zárdaalapítások esetében is felmerült.

²⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1930. december 5.

²⁹² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. április 23.

E néhány megvizsgált esetből kitűnik, hogy a nővérek a legkülönbözőbb személyes ismeretségek révén jutottak el távolabbi településekre. Az egykor a kalocsai jezsuita gimnáziumba vagy szemináriumba járó kispapok elvitték magukkal a kalocsai iskolanővérek jó hírét, és évek múlva, plébános korukban előszeretettel működtek velük együtt. Mások a társulat egy, már működő fiókházával kerültek kapcsolatba, és az ottani pozitív tapasztalatok birtokában ajánlottak fel később más munkaköröket a nővéreknek.

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata működésének 1860 és 1946 közötti ideje alatt 84 házat alapított. Ezek többségében a nővérek – a társulat hagyományainak megfelelően – oktatással, neveléssel foglalkoztak.²⁹³ Néhány fiókházat azonban speciális feladata vagy rövid működési ideje miatt érdemes külön tárgyalni.

Így szót kell ejteni a társulat üdülőházairól, amelyeket önálló főnöknő nélkül, de kvázi-fiókházként, idényszerűen használtak. A társulat előljárósága ugyanis gondoskodni kívánt a tanév során megfáradt nővérek nyári pihenéséről és felüdüléséről. Az első ilyen jellegű adatok a kalocsai Szanatóriummal kapcsolatosak, ugyanis a nővérek ezt a telepet 1889 és 1903 között nyári üdülőként használták. A nővérek pihenőhelyéről való gondoskodni vágyás olvasható ki a társulat egyik 1912-es megállapodásából is. A felvidéki Vágújhelyen a társulat csak azzal a feltétellel vállalta el a zárdaalapítást, ha az ottani plébános belegezi, hogy „a szünidőben a gyengélkedő testvérek Vágújhelyre mehessenek üdülni, mert a község igen szép és egészséges helyen fekszik.”²⁹⁴ A Balatonalmádiban lévő gyermekszanatórium vezetésének elvállalásában is döntő érvként jelentkezett, hogy a nővérek számára így üdülési lehetőség is adódik.²⁹⁵

Az első, kifejezetten a felüdülést szolgáló ingatlant, a Kecel mellett lévő, ún. Búrtanyát – az ötholdnyi területen fekvő, négy épülettel bíró gyümölcsös- és szőlőkertet – 1916-ban kapta ajándékba a társulat.²⁹⁶ Mivel itt csak nyáron tartózkodtak a nővérek, nem alapítottak külön fiókházat,

---

²⁹³ Jelen írás nem tárgyalja részletesen minden egyes fiókház történetét, a nővérek letelepedésének körülményeit. Ehhez szükséges lenne minden egyes fiókházi település közigazgatási és egyházkormányzati iratanyagát átvizsgálni. Tekintettel a fiókházak nagy számára, illetve azok egy részének határon túli voltára, ez az anyagfeltárás további kutatások feladata lehet.

²⁹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1912. február 14.

²⁹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. április 23.

²⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. április 26. A birtokon állt egy háromszobás villa, egy kétszobás, konyhás gazdasági épület, egy hasonló adottságú vincellérház, egy présház és egy istálló. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1917-es káptalan iratai.

nem neveztek ki külön főnöknőt. 1930-ban renoválni kellett a nyaralóépületet, ekkor emeltek egy új, kápolnával, ebédlővel, cellákkal ellátott üdülőházat, amelyet – az adományozó, néhai dr. Povischil Richárd, a kalocsai nővérek egykori spirituális iránti kegyeletből – Richárd-telepnek neveztek el.²⁹⁷ A kecei nyaralóban főleg az anyaházban élő nővérek üdültek, a másik két, későbbi alapítású házat a társulat bármely tagja igénybe vehette.

A társulat régi vágya teljesült 1929-ben, amikor házat tudtak venni a Balaton partján, Fokszabadiban.²⁹⁸ Az újonnan épült, nyolcszobás, gazdasági melléképülettel ellátott villa 800 négyszögölnyi fenyves területen állt. Az első nyáron már 30 nővér tudott üdülni a Mária-villában, a fürdőzés és a kitűnő fenyvesi levegő jó hatást gyakorolt a nővérek idegzetére és kedélyére.²⁹⁹ Ez az üdülő sem vált soha önálló főnöknő vezetése alatt álló, tényleges fiókházzá.

A társulat vecsési háza 1931-ben megvásárolt egy telket Bódvarákón, az Aggteleki barlangtól tíz kilométerre. A nővérek 1934-ben egy „Patrona Hungariae” névre keresztelt nyaralót építettek ide. Így a társulat egy magaslati klímájú, kellemes fekvésű, 10–12 fő befogadására alkalmas üdülőházzal gyarapodott. Mivel év közben ezt a házat sem lakták rendszeresen, így itt sem létesült önálló fiókház, 1947-ig ide sem neveztek ki főnöknőt.³⁰⁰

Egy település – több fiókház

A társulat története folyamán adódtak olyan helyzetek, amikor egy településen több, egymástól függetlenül – bár olykor egy időben, egymás mellett párhuzamosan – működő fiókházat hoztak létre. Ezek közé a speciális esetek közé tartozott Zombor.

A társulat először ezen a településen tartott fenn több házat. Itt 1887-ben nyílt meg az első fiókház elemi iskolával és óvodával. A második házat – önálló főnöknő vezetése alatt – 1891-ben alapították, árvaház számára. A II. számú ház, emeletráépítés után, 1896-ban helyet adott a Kalocsáról ide telepített óvónőképző intézetnek és a hozzá kapcsolódó óvodának. Ez a két intézmény 1905-ig működött a Zombor II. fiókházban. Ekkor az óvónőképzőt visszahelyezték Kalocsára, az óvoda pedig a Zombor I. fiókházban folytatta munkáját, ahol korábban, 1895-ig működött. A Zombor II.

²⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1930. július 18.

²⁹⁸ Fokszabadi neve ma Balatonszabadi.

²⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1929. június 4., szeptember 15.

³⁰⁰ A bódvarákói nyaralót 1947-ben szervezték önálló fiókházzá, hogy megelőzzék az épület kisajátítását. Ekkor neveztek ki oda önálló főnöknőt is. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. február 3., 1933. szeptember 20., 1934. október 8., 1947. október 10.

34. *Fiókház Zomborban*

ház növendéklétszáma néhány évig igen alacsony volt, hiszen 1906 és 1911 között csak árvák nevelésével foglalkoztak. 1912-ben azonban újra megnyílt az óvoda, mellette elemi iskola és internátus is megkezdte működését. A Zombor I. fiókház növendéklétszáma már 1905-től emelkedni kezdett, hiszen ebben az évben került ide vissza az óvoda, és ekkor nyílt meg a polgári iskola. Ez a ház internátust csupán egy évig – 1910 és 1911 – között tartott fenn. Szintén a növendékek számát növelte a női felső kereskedelmi iskola, amely 1917-ben kezdte meg működését. A két, egyébként egymással szomszédos telken álló zombori ház 1905 és 1911 között – éppen a II. számú ház viszonylagos elnéptelenedése miatt – egy közös főnöknő vezetése alatt állt.

A Zombor III. nevű fiókház, az ún. Koczik-árvaház 1916-ban létesült, amikor a nővérek a Koczik Pál és neje, Schweighoffer Erzsébet alapítványából létesített árvaház vezetését, benne az I. világháború folytán árvaságra jutott 20–25 vagyontalan gyermek gondozását vették át.³⁰¹

Trianon után, a szerb megszállás idején a nővéreknek el kellett hagyniuk a Zombor I. és a Zombor III. fiókházakat, mert ezeket az épületeket a szerb hatóságok lefoglalták. A testvérek nagy része a társulat kezelésében meghagyott Zombor II. fiókházba költözött át. Mivel kiderült, hogy a nővérek hiába reménykedtek legalább az I. ház visszaszolgáltatásában, így 1922-ben

³⁰¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1909. november 19., 1915. június 18., június 29.

a társulat elöljárósága a korábbi zombori fiókházak lakóit egy főnöknő vezetése alatt egyesítette.³⁰²

A Bácska 1941-es visszacsatolása után újra megnyílhatott a két korábbi – I. és II. számú – zombori fiókház. Az elsőben óvoda, a másodikban internátus működött.³⁰³

Kalocsa is azon települések közé tartozott, ahol a társulat több fiókházat tartott fenn. Itt a nővérek az 1940-es évek közepén párhuzamosan hét, önálló főnöknő vezetése alatt álló telephelyen működtek. Ezek döntő többségében – a társulat elsődleges tanítási feladataitól eltérően – háztartási teendőket láttak el.

Az 1860-ban alapított anyaház, az általános főnöknő székhelye számít a társulat első kalocsai házának. A második ház alapjait Lichtensteiger Ferenc püspök, a nővérek kalocsai tanintézetének egykori igazgatója 1889-ben vetette meg. Ekkor ajándékozta a nővéreknek az ún. Nagy Ignác-féle ötholdnyi, Kalocsa külterületén található eperöldi kertet, a rajta lévő régi épülettel együtt. A terület 1903-ig csak nyári üdülőhelyül, ezt követően pedig állandó lakhelyül szolgált a beteg és munkaképtelen idősebb nővérek, valamint a gazdaságot vezető nővérek részére. A birtokhoz kápolna, cellarendszerű klauzúra és gazdasági épületek is tartoztak. Az addig az anyaház kiegészítő részét képező, Szanatórium néven szereplő létesítmény 1910-ben került saját főnöknő vezetése alá, vagyis ekkor lett önálló fiókház. Az akkori kalocsai érsek a telek keleti oldalán fekvő épületet, amely addig a nővérek hálószobáit foglalta magába, 1916-ban óvodává alakíttatta át.³⁰⁴ A Szanatórium nevet felváltotta a Szent Szív Otthon elnevezés.

A társulat Kalocsán különböző gazdasági munkaköröket is elvállalt. A nővérek Várady érsek kifejezett óhajára, 1916-ban a nagyobb papnevelő intézetben – vagyis a nagyszemináriumban – a konyha, 1919-ben pedig az érseki kastélyban a konyha és a mosókonyha vezetésére vállalkoztak. A kalocsai jezsuita atyák rektora is hasonló kéréssel fordult a nővérekhez. Az I. világháborúban elesett jezsuita fráterek munkáját kellett 1918-tól ellátniuk, de csak ideiglenes jelleggel, míg meg nem történt az új jezsuita rendtagok kiképzése. A nővérek a jezsuita kollégium konyháját csak 1923-ig vezették,

³⁰² HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I–II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1911. augusztus 16., 1920. június 7., 1921. szeptember 8., 1922. augusztus 13.; HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924; Franz 1925, 151–159., 164–165.

³⁰³ Évkönyv Kalocsa, Óvónőképző 1941/42, 47.

³⁰⁴ Franz 1925, 193–198.; HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

de az azzal egy időben átvett, ám a kollégiumtól teljesen külön álló mosóház vezetését továbbra is vállalták. Az utóbbi feladatot ellátó nővéreket tömörítette az 1918-ban Szent Ignác Otthonnak elnevezett fiókház. A fent említett házak – vagyis az érseki kastélyban dolgozó, a nagyszeminárium konyháját ellátó és a jezsuita kollégium mosodáját vezető nővérek – az 1930-as évek közepéig közvetlenül az anyaház irányítása alatt álltak. Az anyaházból időről időre kiküldött főnöknő felügyelte munkájukat.³⁰⁵ A nagyszeminárium 1936-ban, a Szent Ignác Otthon 1937-ben vált önálló fiókházzá és kapott saját főnöknőt. Az érsek véleményére hallgatva ekkor még nem szervezték meg az érseki kastélyban dolgozó nővérek külön fiókházát.

A társulat 1928-ban a tulajdonában lévő, a Szanatórium – azaz a Szent Szív Otthon – szomszédságában fekvő telket gazdasági villává alakíttatta át. Kőfallal vették körbe, valamint cselédházat, illetve sertésenyésztőt és csirkenevelőt építettek. Az itt állandó jelleggel tartózkodó házi nővérek egy ideig a szomszédos Szent Szív Otthon főnöknőjének irányítása alatt álltak. 1937-ben neveztek ki ide először főnöknőt, ekkor kapta az új fiókház a Szent József Otthon nevet.

Az 1940-es években két újabb fiókházzal bővült a kalocsai intézmények sora. A nővérek a II. világháborús sorozások miatt munkaerőhiánnyal küzdő jezsuita atyák kérésére ismét elvállalták a korábban – 1918 és 1923 között – már ellátott feladatot: a jezsuita kollégium konyhájának vezetését. Erre a feladatra 1942-ben szerveztek külön fiókházat. A nővérek 1919 óta vezették az érseki kastély háztartását, ám önálló főnöknő nélkül, végig az anyaháztól függve. A társulat Zichy Gyula érsek halála idején felhagyott ezzel a tevékenységgel. Az új érsek, Grósz József azonban igényt tartott munkájukra, így 1943-ban sor került az itteni – és ezzel az utolsó – kalocsai fiókház megalapítására is.³⁰⁶

³⁰⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

³⁰⁶ Az érseki kastélyban szolgáló nővéreket 1942. június 15-i hatállyal bocsátották el. HU-MNL-BKML-XII.6. Érseki kastély, 1919–1949. Beresztóczy Miklós miniszteri tanácsos 1942. június 1-jén kelt levele. – Az új érsek 1943. január 1-jei dátummal alkalmazott négy nővért az érseki kastélyban, havi 200 pengős tiszteletdíjért. HU-MNL-BKML-XII.6. Érseki kastély, 1919–1949. Havass Géza érseki titkár 1942. október 29-én kelt levele. – A nővérek közül néhányan 1918 és 1927 között a kalocsai Rózsafüzérgyárban dolgoztak, az itteni működés azonban nem járt önálló fiókház létrehozásával. – HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I–II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. június 29., 1916. május 16., július 11., szeptember 19., 1918. február 25., június 7., 1919. augusztus 21., 1936. szeptember 26., 1937. január 29., 1937. szeptember 21., 1938. április 26., 1942. május 18. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött három- és ötéves jelentések 1924., 1927., 1932., 1937.; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közötti időszakról; HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

A kalocsai anyaház 1907-es építkezése során az addig ott működő árvaházat a hajósi üres érseki kastélyba költöztették. A nővérek két év múlva átvették az itteni óvodát és a község összes lánygyermekének tanítását is. A hajósi fiókház tehát közvetlenül a kalocsaiból nőtt ki.³⁰⁷

A következő település, ahol több fiókház-alapítási kísérlet is történt: Budapest. Az itteni hat ház közül azonban csak kettő működése bizonyult hosszú távon eredményesnek és sikeresnek.³⁰⁸

Az 1910-es évek elejére egyre sürgetőbb kényszerként jelentkezett az igény, hogy a társulat letelepedjen Budapesten. Ennek a növevelés előmozdításán túl az volt a gyakorlati oka, hogy az egyetemet látogató, illetve orvosi vizsgálatra és kezelésre szoruló, valamint a különböző árucikkek beszerzésére a fővárosba utazó testvéreknek legyen hol megszállniuk, a társulatnak legyen egy „bázisa” Budapesten is. Mindezek mellett a társulat ismertségének és népszerűsítésének szempontjából sem ártott, hogy a nővérek megvetették lábukat az ország kulturális, művelődési és oktatási központjában.³⁰⁹ Ezért a második generális főnöknő, Bleilőb Mária Bernárda egyik első intézkedése egy budapesti munkakör elvállalására irányult. Az elöljáróság a főváros „meghódításához” nem klasszikus iskolaalapítási tevékenységgel kezdett hozzá. Minden bizonnyal felmérték, hogy a Budapesten már jól bejáratott intézményekkel rendelkező más, jelen esetben konkurensnek számító tanító apácarendek mellett – tehetős fővárosi mecénás nélkül – nem sok eséllyel nyithatnak lányiskolát.³¹⁰ Ezért a szociális szférában kerestek maguknak

---

³⁰⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

³⁰⁸ A források következtlenül használják a budapesti házak megkülönböztetésére a római számokat. Eleinte az 1913–1919 között működő Mária u. 7. sz. alatti fiókház szerepelt „Budapest I. ház” cím alatt, majd annak megszűnése után a társulat saját tulajdonú háza, a Mária utca 20. szám kapta ezt az elnevezést. Római kettessel jelölték előbb az Apostol Nyomdához tartozó házat, majd a Kun utcai óvodát is.

³⁰⁹ Hogy a „tűz közelébe” kerülve mennyire gyorsan nyíltak meg új működési területek a nővérek előtt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a társulat – alig három évvel az első budapesti ház megnyitása után – már a Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület látókörébe is bekerült. Az egyesület két Balaton-parti ház vezetését bízta a nővérekre. Az 1910-es, 1920-as években egyre gyakoribbá váló budapesti és Pest környéki meghívásokról részletesebben lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. El nem vállalt házak” c. fejezetet.

³¹⁰ Az 1910-es években Budapesten már jól működő lánynevelő intézeteket fenntartó apácarendek közül elég megemlíteni az angolkisasszonyokat, akik 1856-ban nyitották meg az ország első tanítónőképzőjét. A budapesti Sancta Maria Intézetük nagy népszerűségnek örvendett. A Páli Szent Vince Szeretet Leányainak Társulata (irgalmas nővérek) 1875 óta vezette a magas színvonalú oktatást nyújtó Ranolder Intézetet. Az orsolyiták szintén jó nevű lányiskolát működtettek Budapesten. Magyar Katolikus Lexikon I. 279., V. 350., X. 199., XI. 477., XI. 847.

működési területet. A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége³¹¹ által fenntartott Úrinők Otthonának vezetését vállalták el 1912-ben.³¹² A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége és a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata közötti együttműködés azonban a kezdeti időben nem bizonyult felhőtlennek.³¹³ A nővérek a próbaév leteltével ezt a tevékenységet nem is folytatták tovább, de a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége által felkínált másik munkakört elfogadták.

A nővérek új munkaköre 1913-tól a szövetség Mária utca 7. szám alatti házában a háztartásvezetés, a cselédképző vezetése, majd két év múlva a cselédhelyező iroda adminisztrációjának végzése lett.³¹⁴ Azonban ez a munkakör sem felelt meg teljesen a társulat céljainak, már 1918-ban előre látható volt a nővérek hamarosan bekövetkező visszahívása.³¹⁵ Mikor egy év elteltével a szövetség új, megváltozott munkakörökben szerette volna foglalkoztatni az iskolanővéreket – amely azonban a társulat szellemével, szabályaival és az

³¹¹ Az egyházi felügyelet alatt álló Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége 1908-ban jött létre. Mint nővédelemmel foglalkozó társadalmi szervezet – a háziasszonyok tömörítésével – a háztartásban dolgozó katolikus nőket irányító és védő intézmények és szakosztályok központi szervezeteként működött 1941-ig, majd tevékenységét Családvédelmi Alapítvány néven folytatta tovább. Célja a háziasszonyok lelki életének és családban betöltött szerepének támogatása, a háztartási alkalmazottak összefogása és a leányvédelem. Háztartási, főző- és varrótanfolyamokat, kiállításokat rendezett. Irányította a Szent Zita Körök munkáját, fenntartotta a Vasúti Misszió kirendeltségeit, az Úrinők Otthonát és az Átutazó Nők Otthonát. Magyar Katolikus Lexikon VI. 351.; Kocsis 2018.

³¹² Az Úrinők Otthonában a tanulmányaik, illetve állásuk miatt a családjuktól távol levő, valamint az átutazó hölgyek kaphattak szállást, illetve ellátást. – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1912. június 17., szeptember 19. Egyik forrás sem említi, hogy a nővérek konkrétan hol, Budapest melyik utcájában kezdték meg tevékenységüket. A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének Központja a Mária utca 7. szám alatt működött, az Úrinők Otthonának helyszínénél az egyik forrás a Váci utcát jelölte meg. Kocsis 2018.

³¹³ A budapesti ház főnöknője a társulat elöljárósága felé jelezte, hogy az Úrinők Otthonában lakó nők „botrányosan viselkednek”. Az otthon elnöknője nagyon engedékenyen bánt velük, és nem tartotta be a házfőnöknővel közösen megállapított határozatokat sem. Továbbá – többszöri felszólítás ellenére is – elmulasztotta a társulattal kötendő szerződés elkészítését és a házirend megszerkesztését. Mivel a kormányzótanács nem táplált reményt a visszaélések megszűnésére vonatkozóan, ezért a próbaév leteltével a nővérek visszahívásáról döntöttek. Inkább lemondtak arról, hogy Budapesten házuk legyen, „minthogy a társulat hírneve beszennyeződjék, s az ott lakó testvérek idegen bűnök részeseivé legyenek.” HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1913. május 21. Ez a fiókház nem szerepel a házfőnöknők kinevezésének jegyzékében, pedig önálló főnöknő vezetésé alatt működött. Mind a tanácsülési jegyzőkönyvek, mind a kalocsai sematizmusok megadják azonban a főnöknő nevét, és megerősítik az egyéves tevékenység tényét. Ezért ezt a működést is önálló fiókháznak tekintve szerepeltetem a társulat fiókházainak listáján. HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I–II.; Sematizmus 1913, 145., 1914, 149.

³¹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1913. június 29., 1915. szeptember 15.; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése 1917-ben.

³¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1918. március 28.

engedelmesség fogadalmával nem bizonyult összeegyeztethetőnek –, az előjáróság elutasította a feladatokat és felmondta a szerződést.³¹⁶ Ez a kormányzótanácsnak két okból sem esett nehezére. Egyrészt az együttműködés éveiben megtapasztalták, hogy a világi vezetőséggel nem könnyű közös nevezőre jutni, az ott alkalmazott nővérek pedig a világiak kiszolgálása körüli teendők miatt csak igen nehezen és igen sok áldozat árán teljesíthették szerzetesi kötelességeiket. Másrészt a nővérek idejekorán, már 1918-ban biztosították, hogy legyen hová menniük Budapesten, ha végleg elhagyják a szövetség házát. Addig ugyanis az átutazó, Pestre érkező nővérek itt szálltak meg, ráadásul ingyen, mivel a szövetséggel kötött szerződés értelmében a társulat tagjai díjtalanul részesültek ellátásban. Belátva azt, hogy a tanulás, gyógykezelés, bevásárlás miatt Budapestre utazó testvérek részére szükség lenne a fővárosban egy nagyobb, saját tulajdonú házra, a társulat házvásárlásra vállalkozott.³¹⁷ Azt kezdettől fogva nyilvánvalónak tartották, hogy a ház fenntartása érdekében valamilyen bevételi forrást eredményező tevékenységet kell ott folytatniuk. A társulat szellemiségéből fakadóan úgy döntöttek, hogy kollégiumot – korabeli szóhasználattal élve „penziót” – nyitnak egyetemista hallgatók számára. A nővérek elképzeléseire megfelelőnek tűnt a Budapest, VIII. kerület Mária utca 20. szám alatti háromemeletes ház, amelyet még 1918 tavaszán megvásároltak 400 000 koronáért.³¹⁸ A ház ekkor tulajdonjogilag ugyan a társulat birtokába került, de a nővérek jó ideig még nem tudták azt saját céljaikra használni. A nagy lakásínség miatt ugyanis szigorú rendeletek tiltották a kilakoltatást. Kétévi várakozás után, önként kiköltözők által átadott lakásokban vehettek birtokba először hat szobát. Ekkor történt meg az itteni fiókház megalapítása saját főnöknő kinevezésével.³¹⁹ A nővérek azonban csak nyolc évvel később tudtak három megüresedett lakásban 20 fő részére kollégiumot berendezni. A penziót Lisieux-i Kis Szent Teréz pártfogása alá helyezve a következő hivatalos címet adták a létesítménynek: „Főiskolai hallgatók Kis Szent Teréz otthona (Collegium Theresianum)”. A lakószobákon kívül közös társalgó és ebédlő állt a beköltözők rendelkezésére, életükre a házfőnöknő és a prefekta felügyelt.³²⁰ Újabb öt év telt el, mire az összes világi lakó elhagyta a Mária utca 20. számú házat, és a

³¹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. március 19., július 6. A felkínált új munkakörök mibenlétéről nem áll rendelkezésre pontosabb információ.

³¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1918. március 28.

³¹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1918. március 28., május 7.

³¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1920. augusztus 2.; 1921. december 18.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.

³²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1928. szeptember 11.

nővérek birtokba vehették az egész épületet. Ekkor vált lehetségessé a klauzúrára vonatkozó szabályok pontos betartása is.³²¹

Az 1910-es évekhez visszakanyarodva említést kell még tenni a nővérek egy másik próbálkozásáról, amely Budapesten való megtelepedésükhöz kapcsolódott. Bangha Béla jezsuita atya³²² – aki a katolikus sajtó költségvetésként átszervezését tervezte nyugati mintára – 1914-ben kereste meg a társulatot egy új működési terület lehetőségével.³²³ Az elképzelés szerint árva lányok – úgynevezett Mária-lányok – végezték volna a munkát a nyomdában és a könyvkötészetben, szerzetesnők vezetése mellett. Bangha páter az egész Apostol Nyomdat ilyen módon kívánta átszervezni. A páternél már jelentkezett 15–20 fiatal lány, akiket apácaközösséggé akart szervezni, francia szerzetesnők közreműködésével pedig be akarta vezetni őket a nyomdai tevékenységekbe. A tervek szerint később ez a közösség foglalkozott volna az árva lányokkal és a nyomdai munkákkal. A páter elsősorban ezen leendő szerzetesnők lelki kiképzésében kérte a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatának segítségét.³²⁴ A rendi előljáróság elfogadta a sajtópropagandával, nyomdai munkákkal kapcsolatos árvalány-nevelési programot, de azt teljesen a társulat keretei közé akarta integrálni. Engedélyezte, hogy a belépni szándékozó 15–20 lány a jelöltnei idő alatt a budapesti nyomdában tartózkodjon, ahhoz viszont ragaszkodott, hogy az újoncét mindannyian a kalocsai anyaházban töltsék. A rendi előljáróság azt ajánlotta, hogy nyomdászatban jártas francia apácák kérjék az Apostoli Szentszéktől, hogy átléphessenek a kalocsai társulatba.³²⁵ A kormányzótanács

³²¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1933. november 1.

³²² Bangha Béla (1880–1940): hithirdető, szerkesztő, író. 1895-ben lépett be a jezsuita rendbe, 1909-ben szentelték pappá. Munkássága leginkább a katolikus sajtó megújítása és terjesztése köré szerveződött. 1917-ben létrehozta a Katolikus Sajtóvállalatot. Magyar Katolikus Lexikon I. 589.

³²³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1914. május 1.; július 8.; 1915. január 14.

³²⁴ A kalocsai nővérek eme budapesti, sajtómunkás tevékenységükkel kvázi bábáskodtak a Jézus Szíve Népleányai Társaság megszületésénél. A Horánszky utcai kongregációs otthonban kezdte meg ugyanis 1919 elején néhány későbbi tag a közös életet. Az evangéliumi tanácsokat követő közösség alapítója, P. Bíró Ferenc jezsuita szerzetes „előbb a soproni, majd a kalocsai nővéreket kérte meg, hogy segítsék őket a közös élet kialakításában. Az utóbbi nővérek egészen a kommün kitöréséig együtt is voltak a jövőbeli tagokkal, de miután a kommün után nem jelentkeztek, az alapító az isteni Gondviselésre bízta az intézmény belső fejlesztését. Belátta, hogy a fejlődés legegészségesebb útja lesz, ha megőrzi annak teljes függetlenségét.” Fülöp – Horváth 1992, 21.

³²⁵ A francia nővérek átlépésére – a későbbi önálló közösség, a Jézus Szíve Népleányok Társaság megalakulása miatt – valószínűleg nem került sor, legalábbis a kalocsai nővérek törzskönyvében ennek nincs nyoma. Bangó Beáta említ ugyan két francia nővért, ám ők mindketten korábban, 1904-ben, a francia egyházúldözés idején léptek át a kalocsai társulatba. Bangó 1997, 11.; HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 417., 418.

szükségesnek vélte, hogy már az első időben is legalább három kalocsai iskolánövér tartózkodjon a budapesti házban, egyrészt hogy a fiókháznak már a kezdetektől meglegyen a zárda jellege, másrészt a nyomdai munkák elcsúszása miatt. A nővérek 1916 elején már bizonyos nyomtatványokat „Budapestre, az általunk nemrégiben megnyitott Szent Szív fióknymdájába” küldtek szedés, az Apostol Nyomdájába pedig nyomás céljából.³²⁶ A társulat tehát elvállalta a nyomdában a betűszedés és a korrektúra munkálatait, valamint a nyomdászlányok felügyeletét. Az év nyarán „Sajtóház, Baross u. 34.” névvel megtörtént a fiókházzá szervezés és a saját főnöknő kinevezése.³²⁷ A társulat szempontjából a katolikus sajtó fellendülése és felvirágzása idején az ilyen jellegű működés igen nagy népszerűséget és presztízsemelkedést jelentett volna. Az ígéretesen induló budapesti tevékenységnek azonban az 1918-as forradalom véget vetett. Az Apostol Nyomdában kitört szociáldemokrata zavargások miatt a nővéreknek és a nyomdászlányoknak el kellett hagyniuk addigi munkahelyüket.³²⁸ Az előjárók visszahívták a nővéreket, csak a főnöknő maradt Budapesten két társával. Ők Bangha páter kérésére a Mária Kongregáció Otthonába, a Horánszky utca 20. szám alá költöztek át. Itt a Szív című újság szerkesztőségének és kiadóhivatalának munkájába kapcsolódtak be, egyelőre háztartási munkákat végezve. A társulat előjárósága – annak ellenére, hogy korábban visszautasította Bangha Béla újabb kérését – beleegyezett az új munkakör elvállalásába, mert a páter felajánlotta, hogy a havi 200 koronás fizetésért alkalmazott nővérek mellett szívesen ad lakást és teljes ellátást az egyetemre járó két iskolás nővérnek is.³²⁹ Erről a munkakörről nincs több információ, a nővérek valószínűleg a Tanácsköztársaság idején távoztak innen is.³³⁰

A társulat két budapesti házát – a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének székházában alapított fiókházat és az ún. Sajtóházat – tehát 1919-ben feloszlatták, a saját tulajdonukban lévő Mária utca 20. szám alatti

---

³²⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. február 11.

³²⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. június 17.

³²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1918. december 30.

³²⁹ A páter korábban a Szív újság rikkancsszervezetének igen sokfelé ágazó, nagy nehézségekkel járó munkakörét ajánlotta fel a társulatnak. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. január 27. – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. január 27.; Sematizmus 1919, 65.

³³⁰ A nővérek nyomdai munkája különböző egyházi előjárók figyelmét is felkeltette. A társulat 1918-ban két helyre is kapott meghívást nyomdai munkára: Pécsre és Szabadkára. A nővérek egyik munkakört sem vállalták el. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1918. január 4., december 15.

ingatlant pedig még nem vehették birtokba. Így ismét gondot okozott az egyetemre járó nővérek elhelyezése.

A társulat 1923-ban felkérést kapott a Budapest, II. kerület Ilona utca 4. sz. alatti Ferenc József Nevelőintézet háztartásának – konyha, mosókonyha és ruhatár – vezetésére.³³¹ A nővérek azzal a feltétellel vállalták el ezt a munkakört, hogy az intézet – a házi nővérek járandóságán kívül – biztosítani tartozott a társulat budapesti főiskolát, illetve egyetemet látogató négy-öt tagjának ingyenes lakhatását, beleértve a fűtést, világítást és az ételmezést, sőt még a kedvezményes villamosjegy-váltásra jogosító igazolványokat is.³³² Az első évben tíz kalocsai nővér kezdte meg működését az új munkakörben, az 1924/25-ös évben már 11 nővér és három jelölt nő tevékenykedett itt.³³³ A társulat szempontjából két ok miatt számított nagyon előnyösnek az új fiókház alapítása. Egyrészt rendeződött a felsőoktatási intézményekbe járó szerzetes nővérek lakhatási és ellátási problémája, másrészt a szintén ebben az évben feloszlott pécsi fiókház nővéreinek elhelyezése is megoldódott, mivel a budapesti internátus ellátása ugyanannyi nővért igényelt, mint ahányan korábban Pécsen működtek. Az ottani nővéreket tehát testületileg áthelyezték az új, budapesti, ám a korábbihoz hasonló tevékenységi körbe.³³⁴ A társulat itteni munkája 1932-ig különösebb fennakadások nélkül folyt. Ebben az évben azonban a Ferenc József Nevelőintézet fenntartója a kollégiumi helyiségek egy részét tantermekké akarta átalakítani. Az internátusi létszám csökkenése maga után vonta az alkalmazott nővérek létszámának csökkenését is. A korábban ott dolgozó nővérek harmadára, csak öt nővérré lett volna szükség, akiknek ráadásul egy szuterénhelyiségben lévő egyetlen szobában kellett volna összezsúfolódniuk. Az egyetemista nővérek pedig

³³¹ A Ferenc József Nevelőintézet a Budapest II. kerületi katolikus főgimnáziummal kapcsolatban álló internátus volt. Az itt lakó fiúk a gimnáziumot látogatták, ezenkívül intézeti keretek között részesültek külön nyelvi, zenei és sportoktatásban is. Kislexikon [é. n.] http://www.kislexikon.hu/ferenc_jozsef-nevelointezet.html (Hozzáférés: 2022. január 31.) – Az intézmény háztartásának átvételére kérte a társulatot gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, sógora, dr. Kováts Gyula intézeti főigazgató és dr. Horváth Győző püspök is. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1923. október 1.

³³² A nővérek az éves járandóság mellett természetbeni juttatásokra is jogosultak voltak: évente fejenként egy pár cipőt, tíz méter fekete ruhaszövetet, húsz méter sifont (pamutvásznat) kaptak, illetve az intézet fedezte a nővérek számára szükséges cipőjavítást, valamint az orvosi kezelést és a gyógyszerellátást is. – HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közti időszakról.

³³³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1924. június 15.

³³⁴ A pécsi fiókházról lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. Megszűnt házak” c. fejezetet. – A korábban Pécsen dolgozó nővérek magukkal vitték az általuk vezetett historia domust, és annak feljegyzéseit Budapesten, az Ilona utcai fiókházban folytatták. HU-MNL-BKML-XII.6. Fiókházak iratai. Budapest, Ilona u. 4. sz. alatti fiókház iratai és a pécsi fiókház iratai.

csak ellátási díj fizetése fejében maradhattak volna a fiókházban.³³⁵ A társulat előljárósága – mivel eddig is jobbra csak a tanuló nővérek grátisz elhelyezése céljából vállalták el ezt a munkakört – a megváltozott viszonyokra való tekintettel, az 1931/32-es tanév végén visszahívta az Ilona utcából a rendtagokat.³³⁶ A döntést megkönnyítette egyrészt az a tény, hogy a fiúkollégium háztartásának ellátása távol állt a társulat eredeti feladatától, a lányoktatástól, másrészt az az örvendetes fejlemény, hogy az iskolanővérek 1932-re már birtokba vehették a Mária utca 20. szám alatti házukat, ahol kényelmesen elhelyezhették saját egyetemista tagjaikat is.

A társulat Budapesten utolsóként alapított fiókháza a Kun utca 3. szám alatti óvoda működtetésére irányult.³³⁷ Bár a társulat korábban csak szociális és háztartásvezetési tevékenységgel tudta Budapesten a lábát megvetni, igazából soha nem adta fel azt a tervet, hogy eredeti tevékenységi köréhez jobban igazodóan iskola, vagy legalább óvoda átvételére lehetőséget találjon. Ennek értelmében kötött szerződést 1927-ben a Józsefvárosi Kisdedővó Egyesülettel a Budapest, Kun utca 3. szám alatti óvoda vezetésének elvállalására. Az óvoda az I. világháborúig a keresztes nővérek vezetése alatt állt, majd az épületet 1927-ig a cseh konzulátus foglalta el. A kalocsai iskolanővérek az év őszén vették át az intézményt. Az óvoda mellett napközi otthont is működtettek a környékbeli munkás szülők elhanyagolt gyerekei részére, akiknek élelmezéséről a főváros gondoskodott. Mivel az óvodát egy egyesület tartotta fenn, és nem tartozott hozzá sem konyhakert, sem kisebb gazdaság, ezért az ott alkalmazott nővérek nagyon kevés pénzből éltek, ellátásuk „nyomorúságosnak” bizonyult, a létminimumhoz szükséges pénzt könyöradományok kérésével és az óvodások előadásainak bevételeiből fedezték.³³⁸ A fiókház főnöknője – a szűkös anyagi forrásokra hivatkozva – több ízben is kérvényezte a társulat előljáróságánál, hogy a minden házra kötelezően kirótt közteherviselési kvótát a Kun utcai zárda esetében mérsékeljék, vagy tekintsenek el annak befizetésétől.³³⁹ Az óvoda hasonló körülmények között működött a II. világháborúig.

A kalocsai iskolanővérek szegedi megtelepedését – a budapestihez hasonlóan – a főiskolás nővérek ellátásának és elszállásolásának igénye hívta

³³⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1932. március 29.

³³⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1932. április 14.

³³⁷ Az óvoda elődjét még Brunszvik Teréz alapította. Bangó 2000, 17.

³³⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1936. február 13.

³³⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1933. október 3., 1937. február 18., 1940. február 27.

életre. Mivel a kalocsai társulat „testvére”, a temesvári székhelyű Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Társulata 1873-ban már megtelepedett Szegeden, és ott színvonalas lánynevelő-intézetet nyitott, így a kalocsai társulatnak – ha nem akart vetélytársként fellépni – az iskolaalapítást mellőzve más megoldást kellett találnia a szegedi fiókház-alapításra. Így adódott, hogy 1930-ban a kalocsai nővérek Újszegeden vállalták el egy óvoda és napközi otthon vezetését, mellette – az ottani plébános kifejezett kérésére – a szociális munkába is bekapcsolódtak.³⁴⁰ A következő évben már megszervezték a Katolikus Leányok Országos Szövetségének³⁴¹ újszegedi csoportját és az Anyák Körét³⁴² is, hamarosan pedig az iskolából kimaradt szegény lányok foglalkoztatását – szövést, gépi kötést, játékkészítést – tartalmazó program megvalósítását vették tervbe.³⁴³ Az újszegedi ház csekély jövedelemből tartotta fenn magát és gazdálkodta ki a felsőoktatásban tanuló nővérek ellátási költségeit. Az itteni házi nővérek a bevételek emelése céljából világiak számára is vállaltak fehérneművarrást, mosást, kifőzést.

Egy egyetemisták számára Szegeden nyitandó tanulóotthon terve már 1930-ban felmerült a kormányzótanács ülésén.³⁴⁴ Ez a lehetőség ugyan nem valósult meg, de öt év elteltével ismét napirendre került egy főiskolás és egyetemista lányok részére, szerzetesnők felügyelete alatt álló internátus létesítése, ezúttal Újszegeden.³⁴⁵ A nővérek már konkrét házak megnézéséig, építéssel való tárgyalásig is eljutottak, de kellő anyagi fedezet hiányában ismét letettek a lánykollégium alapításáról.

A szegedi fiókház megvalósításához újra a már Budapesten megismert Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége segítette hozzá a társulatot. A vezetőség a szegedi kirendeltség által fenntartott cselédotthon és cselédhelyező intézmény irányítását kívánta a kalocsai iskolanővérekre bízni, mivel így látta biztosítottnak „a vallásos szellem bensőséges ápolását és a

---

³⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1930. július 18.

³⁴¹ A Katolikus Leányok Országos Szövetsége (KLOSZ) a magyar katolikus lányifjúság összefogására alapított szervezet, amelynek célja, hogy olyan lányokat neveljen, akik híven teljesítik vallásos kötelességeiket, komolyan készülnek nemzetnevelő feladatukra, töreksenek az egészséges életmódra, képességeiket minden irányban harmonikusan fejlesztik, az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit fokozott mértékben gyakorolják. Magyar Katolikus Lexikon VI. 364.

³⁴² A Katolikus Anyák Köre az Országos Katolikus Nővédő Egyesület által szervezett közösség fiatal anyák támogatására. Magyar Katolikus Lexikon VI. 337.

³⁴³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. február 22. és 1932. január 11.

³⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1930. november 12.

³⁴⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1935. november 25., 1935. december 11., 1936. január 4., január 11.

katolikus jelleg kidomborítását.”³⁴⁶ A kalocsai iskolanővérek elvállalták az új munkakört, a cselédotthon mellett főiskolai „penziót” nyitottak, valamint néhány saját, főiskolás nővérüket ugyancsak itt szállásolták el. A cselédelhelyező mellett a Zita Kör³⁴⁷ irányítása szintén az ő feladatuk lett, valamint szó esett egy esetleg beállítandó cselédképző felügyeletéről is. A szövetség biztosította a nővérek lakását, vállalta a fűtési és világítási költségek fedezését, havonta pedig 134 pengőt fizetett az alkalmazott öt nővér részére.³⁴⁸ Az új fiókház, a Boldog Margit Otthon, 1939. augusztus 1-jén nyílt meg az Árpád tér 4–5. szám alatt, részben a szövetség helyiségeiben, részben az amellet bérelt házban. Kezdetben csak tízfős internátus fenntartására kaptak engedélyt.³⁴⁹ Alig egyévnnyi működés után azonban el kellett hagyniuk ezt a házat, mivel a tulajdonos felmondta a bérletet.³⁵⁰ A nővérek szegedi fiókháza 1940-ben átköltözött a jezsuita rendház egyik kibérelt épületébe, a két évre megürült probációs házba.³⁵¹ A jezsuita atyák örömmel és igen kedvező feltételekkel adták bérbe ingatlanukat a kalocsai nővéreknek, mert attól tartottak, hogy azt különben a katonaság fogja lefoglalni. Az új helyen a nővérek nagyobb internátust tudtak nyitni, 50–60 fő befogadásával számoltak.³⁵² A ház benépesültségét jól mutatja, hogy 1940-ben már 35 világi és 23 szerzetes főiskolai hallgató mellett hat saját tanuló és nyolc kalocsai nővér lakott a házban.³⁵³ Szegeden, az egyébként egyetlen katolikus szellemű és ilyen jellegű internátus nyitása jó befektetésnek bizonyult, hiszen két év alatt 20 000 forint nyereséget termelt a társulatnak.³⁵⁴ A további eredményes munkát megalapozta, hogy a társulat 1942-ben újabb öt évre szerződést kötött a jezsuitákkal az épület bérletéről.³⁵⁵

---

³⁴⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1938. december 15.

³⁴⁷ A Zita Kör vagy Szent Zita Kör a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének tagozata háztartási alkalmazott lányok számára. Célja a lányok nevelése, érdekvédelme, vallásos művelése volt. Magyar Katolikus Lexikon XII. 930.

³⁴⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1939. január 24.

³⁴⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1939. március 26., március 28., július 15., szeptember 27.

³⁵⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1939. december 19.

³⁵¹ Probációs ház: a jezsuitáknál a kétéves noviciátus idejéhez tartozó, a hivatás elmélyedését szolgáló nagy gyakorlat, a probáció helyszínéül szolgáló ház.

³⁵² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1940. április 23., szeptember 30.

³⁵³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1940. október 19.

³⁵⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1942. október 12.

³⁵⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1942. szeptember 2.

A következő két szegedi fiókház már 1945-ben létesült. A rövidebb életű ház a mai Mórahalom területén helyezkedett el. 1945. január 26-án négy nővér – közülük ketten Szabadkáról menekültek el – telepedett le Szeged-Alsóközpontban³⁵⁶, a Szent László Egészségházban, hogy a betegek ápolását átvegyék. Először úgy tűnt, hogy az ottani munka megfelel a nővérek erejének és képességének, ráadásul kaptak felszerelést, és a megélhetésük szintén biztosítottnak látszott. A szegedi püspök tudomásul vette a társulat eme vállalkozását, a kormányzótanács pedig kinevezte az új ház főnöknőjét.³⁵⁷ Később azonban több probléma merült fel ezzel a munkahellyel kapcsolatban: a nővérek nem tudták megvalósítani a hivatásszerű, szabályok szerinti életmódot, mivel nem rendelkeztek klauzúrával, illetve a katonaság is igényt tartott a kórházi épületre. Ezért a társulat vezetősége úgy döntött, hogy 1945. november közepén visszahívja onnan a nővéreket.³⁵⁸

Egy másik, szintén szegedi új alapítás azonban tartósabbnak bizonyult. 1945. augusztus 15-én a Szegedi Püspöki Fiúinternátus és tanonc-diákotthon háztartási és gazdasági munkáinak végzésére telepedett le hét nővér Bali Mária Ildefonsa tanácsosnő főnöksége alatt. A Londoni körúton található intézményhez később csatlakozott a piaristák középiskolai internátusa, így több mint 100 fiú nevelése zajlott az épületben. A nővérek a háztartás vezetésén túl „imáikkal, áldozataikkal, vezekléseikkel »hátvédet« képeztek” a nevelők munkája mellett.³⁵⁹

Megszűnt házak

A társulatnak az idők során több fiókházát is meg kellett szüntetnie. A politikai okokból bezárt bácskai, felvidéki és kínai házakról külön fejezetekben lesz szó.³⁶⁰ A budapesti házak esetében fentebb már részletesen kitértem a nővérek visszahívásának okaira. Ezekon kívül a társulat 1860 és 1946 közötti története során három esetben kényszerült fiókház bezárására. Ezek többnyire olyan tevékenységi körökhöz kapcsolódtak – például fiúk inter-

³⁵⁶ Szeged-Alsóközpont 1950-ben Mórahalom néven önálló település lett. Juhász 1992.

³⁵⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. február 22.

³⁵⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. október 31.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

³⁵⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. június 22., november 27.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

³⁶⁰ Lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Felvidék, Bácska, Kína”, valamint „Az 1944–1946 közötti időszak. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944–1946. Bácska, Kína” c. fejezeteket.

nátusának ellátása –, amelyek különben sem vágtak egybe az iskolanővérek eredetileg vállalt feladataival, azaz a népoktatással és a lányneveléssel.

A társulat 1915 nyarán megkeresést kapott, hogy vállalja el a Julián Egyesület³⁶¹ által Pécssett létesítendő fiúinternátus vezetését és gondozását, valamint az ezen intézet tőzsomszédságában épülő iparostanonc-otthonban a főzést és a mosást.³⁶² Az egyesület az intézetbe főleg horvát-szlavóniai és boszniai magyar családok gyermekeit, 6–12 éves fiúkat vett fel, elsődlegesen a magyar szellem és nyelv terjesztése céljából. A gyermekek közül sokan hadiárvának minősültek, létszámuk 120 főt tett ki.³⁶³ A társulat elfogadta a meghívást, a pécsi fiókház alapítására 1916 októberében került sor.³⁶⁴ Az iskolanővérek hétévi működés után, 1923 őszén oszlatták fel a házat, mert a kultuszminisztérium a pozsonyi egyetem mellett szerveződött, majd Pécsre áthelyezett gyermekklinika céljára foglalta le az intézet épületét.³⁶⁵ A Julián Egyesület elismerőleg nyilatkozott a nővérek munkájáról, a fiókház megszűnése után pedig meleg, respektáló sorok kíséretében a kápolna teljes felszerelésén kívül 1 000 000 koronát utalt ki a nővérek kártalanítására.³⁶⁶ A korábban Pécsen tevékenykedő nővérek a társulat 1923-ban újonnan megnyitott, Budapest, II. kerület Ilona utcai fiókházába kaptak beosztást, hasonló munkakörben. A pesti internátus a kultuszminiszter közbenjárására átvette a Julián Egyesülettől mindazon felszerelési tárgyakat, amelyek Pécssett addig amúgy is az iskolanővérek kezelése alatt álltak.³⁶⁷

A kalocsai iskolanővérek a Balatonalmádiban, majd a Balatonszabadiban fenntartott gyermeküdülők ellátására és háztartásvezetésére a társulat budapesti fiókházának főnöknőjén keresztül kaptak meghívást. A Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület³⁶⁸ vezetősége 1915-ben arra kérte fel a nővéreket, hogy vállalják el az egyesület fenntartásában, Balatonalmádiban lévő 150 fős gyermekszanatórium vezetését és az üdülő beteg gyermekek

³⁶¹ A Julián Egyesület 1904 és 1944 között működött. Célja Bosznia-Hercegovina és Horvát-Szlavónia magyar szórványtelepüléseinek, valamint a folyami hajósoknak és gyermekeiknek nemzeti, társadalmi és művelődési gondozása, gazdasági támogatása. Magyar Katolikus Lexikon V. 963.

³⁶² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. július 13.

³⁶³ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentés, 1918.

³⁶⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.

³⁶⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1923. június 12–14.

³⁶⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

³⁶⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1923. október 1.

³⁶⁸ A Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület egy 1911-ben alapított, gyermekvédelemmel foglalkozó társadalmi szervezet volt. Glatz et al. 1997, 38.

gondozását. A meghívás a nyári szezonra – május 16-tól október 15-ig – szólt. A nővérek feladatul kapták az élelmiszercikkek beszerzését, étlaptervezést a beteg gyermekek számára, a gyermekek gondozását és ápolását, a konyha vezetését, a mosást, a kenyérsütést és a takarítást.³⁶⁹ Az itt dolgozó nővérek a teljes ellátáson kívül fejenként 100 korona tiszteletdíjat kaptak, emellett az egyesület szívesen fogadta a társulat más, Balatonalmádiba üdülni jövő tagjait is. Az iskolanővérek előjárósága – tekintettel az egyesület humánus céljaira és a nővérek számára ajánlott üdülési lehetőségre – elfogadta a felkínált munkakört, de óvatosságból csak egy próbaévre. Az egyesület vezetősége elégedett lehetett a nővérek munkájával, hiszen már ősszel felkérte a társulatot a munka folytatására, illetve egy Balatonszabadiban újonnan építendő, hasonló, 200 ágyas gyermekszanatórium vezetésére.³⁷⁰ A társulat előjárósága elfogadta mindkét felkérést. A Balatonszabadiban létesítendő Bezerédy Viktor Gyermekszanatórium megnyitása késett, így csak 1917-ben vált esedékessé az ottani munkakör betöltése.³⁷¹ Az egyesülettel való együttműködés azonban nem alakult zökkenőmentesen. A két fiókház főnöknői panaszkodtak a rendkívül hiányos felszerelésre, az épületek alkalmatlan beosztására, az intézmények igazgatója és gondnoka részéről tapasztalt mostoha bánásmódra. A nővérek a súrlódások és elmérgeződött visszás állapotok miatt mindkét balatoni fiókház felosztatása és az egyesülettel kötött szerződés felbontása mellett döntöttek.³⁷² A problémák olyan súlyosnak és orvosolhatatlannak bizonyultak, hogy néhány évvel később hiába „könyörgött” a társulatnak a Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület vezetősége, a veszprémi püspök, illetve a siófoki plébános, hogy a nővérek ismét vállalják el a két Balaton-parti gyermekszanatórium vezetését, a társulat előjárósága határozottan elutasította a kérést.³⁷³

A megszűnt házak fentebb vázolt története, rövid működése arra enged következtetni, hogy a társulat földrajzi terjeszkedésének felgyorsítása és a nővérek számára ismeretlen egyházmegyékben való megtelepülés nem

³⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. április 23.; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése 1917-ben.

³⁷⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1915. szeptember 15., október 20.

³⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1917. április 30.

³⁷² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1917. augusztus 6. A hivatalos álláspont szerint a társulat azért mondott le erről a munkaköréről, mert az nem felelt meg a társulat szellemiségének, illetve mert a közös életmód fegyelmének megtartása nagy nehézségekbe ütközött. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közti időszakról; HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentések, 1918.

³⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1922. március 20.

minden esetben váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A nagy távolság miatt sokszor hiányozhatott a kellő helyismeret, valamint a „saját”, azaz a kalocsai egyházmegyében korábban megszokott érseki pártfogás.

El nem vállalt házak

A kalocsai iskolanővérek népszerűségéről nemcsak az alapján alkothatunk képet, hogy hány településen alapítottak házat, hanem aszerint is, hogy hány felkérést voltak kénytelenek elutasítani. A társulat által 1905 és 1946 között³⁷⁴ el nem vállalt házak száma több mint az 1860 és 1946 között létesített zárdák száma. A különböző források százegy meg nem valósult meghívást tartanak számon.³⁷⁵ Ez a sok megkeresés mindenképpen a társulat iránt megnyilvánuló bizalomként, a nővérek jó hírvénekek, sikerességének eredményeként könyvelhető el.³⁷⁶

A felsorolt meghívások az ország számos pontjáról érkeztek. A megvalósult házak esetéhez hasonlóan itt is felvetődik a kérdés: hogyan jutott el a kalocsai nővérek híre ennyi helyre? A válasz is hasonló: általában különböző egyházi személyeken keresztül. Zsámboekra például a település plébánosa hívta meg a nővéreket, annak a Kolossváry Mihály³⁷⁷ váci preláthus-tanfelügyelőnek az ajánlására, aki a nővérek kiskunfélegyházi letelepedésénél is közreműködött.³⁷⁸ Szintén Kolossváry asszisztálását sejthetjük több, váci egyházmegyéhez tartozó település meghívási szándéka mögött. A jezsuitákhoz is több fiókház-alapítási felkérés köthető.³⁷⁹

³⁷⁴ A társulat pápai jogúvá válását megelőző időszakból – a korábbi, nem szakszerű ügyvitel miatt – nincsenek források az elutasított házakra vonatkozóan. Az ezt az időszakot tárgyaló könyvészeti források sem tesznek említést erről. Mivel jelen írás nem tekint 1946-nál tovább, így csak a „Kitekintés” című fejezet foglalkozik azzal a számos – jórészt elutasított – zárdalapítási felkéréssel, amely 1946 után keletkezett. Szintén nem szerepelnek azok a települések, amelyek az első megkeresés idején elutasításban részesültek, később azonban megvalósult ott egy fiókház, mint például Máriagyúd, ahol 1947-ben nyílt háza a társulatnak.

³⁷⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1905–1946.; HU-MNL-BKML-XII.6. Új házak. 1931–1945 között kelt levelek.

³⁷⁶ A táblázatban a települések neve mellett az 1913-as vármegyebeosztás szerepel. Lelkes 2011. Az egyházmegyei beosztásnál a Magyar Katolikus Lexikon adatai számítottak mérvadónak.

³⁷⁷ Kolossváry Mihály (1867–1947): Katymáron született, 1890-ben szentelték pappá. Kiskunfélegyházára 1893-ban került, 1899-től 1910-ig volt a félegyházi Sárlos Boldogasszony-tempлом plébánosa. 1910-ben kinevezték a váci káptalan kanonokává és Vác alsóvárosi plébánossá, majd hamarosan egyházmegyei főtanfelügyelő lett. 1915-ben pápai preláthus, 1934-ben püspöki helynök és a váci káptalan nagyprépostja lett. 1927-ben Pest vármegye törvényhatósági közgyűlése felsőházi rendes taggá választotta. Az Országos Katolikus Tanügyi Tanács tagja, a nőnevelési szakosztály elnöke volt. 1947-ben Vácon hunyt el. Lénár 2014, 225.

³⁷⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1927. január 5.

³⁷⁹ Például a kispesti és a székelyudvarhelyi megtelepedést közvetlenül a jezsuiták ajánlották a társulatnak.

	Település neve	vármegye	egyház- megye	meghí- vás év- száma	elvállalásra kínált intézménytípus
1.	Katymár	Bács-Bodrog	kalocsai	1905, 1923, 1947	óvoda, elemi iskola
2.	Dés	Szolnok-Do- boka	erdélyi	1905	polgári iskola, internátus
3.	Sándorfalva	Csongrád	váci	1906	óvoda
4.	Mindszent	Csongrád	váci	1906, 1940	óvoda
5.	Bajmok	Bács-Bodrog	kalocsai	1906	elemi iskola
6.	Zagyvarékas	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1907	óvoda, elemi iskola
7.	Gödöllő	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1907	elemi iskola
8.	Veprőd	Bács-Bodrog	kalocsai	1908	óvoda, elemi iskola
9.	Csantavér	Bács-Bodrog	kalocsai	1908, 1941	elemi iskola
10.	Tornóc	Nyitra	esztergomi	1910	elemi iskola
11.	Cífer ³⁸⁰	Pozsony	esztergomi	1911	elemi iskola
12.	Lippa	Temes	csanádi	1913	cselédképző
13.	Újvidék	Bács-Bodrog	kalocsai	1914	főgimnázium háztartása
14.	Kisvárda	Szabolcs	egri	1914	elemi iskola
15.	Gyón	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1914	árvaház
16.	Vajszka	Bács-Bodrog	kalocsai	1916	óvoda
17.	Zenta	Bács-Bodrog	kalocsai	1917	polgári iskola
18.	Budapest	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	esztergomi	1917	Szív-leányok sajtó- társulat vezetése
19.	Kiskunmajsa	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1917	elemi iskola átvétele a temesvári iskolanővérektől

³⁸⁰ A nővérek helytelenül, Ciffernek írták a település nevét. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanács-
ülési jegyzőkönyv, 1911. december 1.

	Település neve	vármegye	egyház- megye	meghí- vás év- száma	elvállalásra kínált intézménytípus
20.	Kishegyes	Bács-Bodrog	kalocsai	1917	
21.	Szabadka	Bács-Bodrog	kalocsai	1918	Szent Antal Nyomda
22.	Pécs	Baranya	pécsi	1918	nyomda
23.	Pécs-Bányatelep	Baranya	pécsi	1920	elemi iskola
24.	Nagymányok	Tolna	pécsi	1920	elemi iskola
25.	Gyömrő	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1920	polgári iskola
26.	Budapest	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	esztergomi	1920	jezsuita vendégház
27.	Püspöknádasd	Baranya	pécsi	1921	fiúnevelő internátus háztartása
28.	Nagykőrös	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1921	
29.	Monor	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1921	
30.	Albertirsa ³⁸¹	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1921	
31.	Nemes- nádudvar	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	kalocsai	1922	elemi iskola
32.	Vác	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1923	papnevelő intézet háztartása
33.	Amerikai Egye- sült Államok			1923	
34.	Szekszárd	Tolna	pécsi	1924	elemi iskola, polgári iskola, internátus, árvaház
35.	Tápiószecső	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1925	elemi iskola
36.	Kalocsa	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	kalocsai	1925	csecsemőotthon
37.	Budatétény	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	székes- fehérvári	1925	elemi iskola

³⁸¹ A nővérek ebben a formában szerepeltették a helység nevét, holott Alberti és Irsa települések hivatalosan csak 1950-ben egyesültek. Lelkes 2011, 78.

	Település neve	vármegye	egyház- megye	meghí- vás év- száma	elvállalásra kínált intézménytípus
38.	Vaskút	Bács-Bodrog	kalocsai	1926	
39.	Sükösd	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	kalocsai	1926	óvoda, elemi iskola
40.	Badacsonytomaj	Zala	veszprémi	1926	
41.	Zsámbok	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1927	
42.	Kocsér	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1927	óvoda
43.	Borsod- szemere ³⁸²	Borsod	egri	1927	
44.	Vác	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1927	siketnéma intézet
45.	Apátfalva	Csanád	csanádi	1928	elemi iskola
46.	Verpelét	Heves	egri	1929	óvoda, elemi iskola
47.	Pér	Győr	győri	1929	óvoda, elemi iskola
48.	Kenyeri	Vas	szombat- helyi	1930, 1935	
49.	Kecskéd	Komárom	győri	1930	elemi iskola
50.	Tiszafüred	Heves	egri	1931	elemi iskola
51.	Miske	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	kalocsai	1931	óvoda
52.	Szombathely	Vas	szombat- helyi	1931	háztartási és gazdasági iskola
53.	Újszeged	Csongrád	csanádi	1932	vakok intézete
54.	Püspökladány	Hajdú	egri	1932	elemi iskola
55.	Ráckeve	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	székes- fehérvári	1932	árvaház
56.	Csanak (Csanakhegy)	Győr	győri	1933	elemi iskola

³⁸² A nővérek helytelenül, BorsodszereMLE néven említették a települést. HU-MNL-BKML-
XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1927. január 5.

	Település neve	vármegye	egyház- megye	meghí- vás év- száma	elvállalásra kínált intézménytípus
57.	Kispest	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	esztergomi	1935	elemi iskola
58.	Somberek	Baranya	pécsi	1937	óvoda, elemi iskola
59.	Brazília			1938	
60.	Bajaszentistván	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	kalocsai	1938	elemi iskola
61.	Ménfőcsanak, Győr-Szabad- hegy	Győr	győri	1938, 1942	háziasszonyképző
62.	Nagymaros	Hont	esztergomi	1939	polgári iskola
63.	Máriaremete ³⁸³	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	esztergomi	1939	magánjellegű polgári iskola
64.	Losonc	Nógrád	rozsnyói	1939	leánylíceum
65.	Ungvár	Ung	szatmári	1939	gimnázium
66.	Jánosháza	Vas	szombat- helyi	1939, 1941	
67.	Karád	Somogy	veszprémi	1940	elemi iskola, óvoda
68.	Dunaszekcső	Baranya	pécsi	1940	óvoda
69.	Nagymegyer	Komárom	esztergomi	1940	elemi iskola
70.	Szentlőrinc	Baranya	pécsi	1941	óvoda, elemi iskola
71.	Csót	Veszprém	veszprémi	1941	óvoda
72.	Bátaszék	Tolna	pécsi	1941	elemi iskola
73.	Bezdán	Bács-Bodrog	kalocsai	1941, 1943	elemi iskola
74.	Székely- udvarhely	Udvarhely	erdélyi	1942	óvoda, elemi iskola, polgári iskola
75.	Kassa	Abaúj- Torna	kassai	1942	jezsuita rendház háztartása

³⁸³ Ma Budapest városrésze, az egykori Pesthidegkút község területén.

	Település neve	vármegye	egyház- megye	meghí- vás év- száma	elvállalásra kínált intézménytípus
76.	Kunszent- márton	Jász-Nagy- kun-Szolnok	egri	1942	óvoda
77.	Salgótarján	Nógrád	rozsnyói	1942	gimnázium
78.	Csepel	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	székes- fehérvári	1942	elemi iskola
79.	Szépliget	Bács-Bodrog	kalocsai	1943	óvoda, elemi iskola
80.	Rábahídvég	Vas	szombat- helyi	1943	óvoda
81.	Kerény	Bács-Bodrog	kalocsai	1943	elemi iskola
82.	Mándok	Szabolcs	egri	1943	elemi iskola, óvoda
83.	Rakamaz	Szabolcs	egri	1943	óvoda
84.	Báta	Tolna	pécsi	1943	elemi iskola
85.	Parajd	Udvarhely	erdélyi	1944	
86.	Dunaföldvár	Tolna	pécsi	1944	
87.	Abafája	Maros- Torda	erdélyi	1944	
88.	Alap	Fejér	székesfe- hérvári	1944	elemi iskola, óvoda
89.	Csala-pusztá ³⁸⁴	Fejér	székesfe- hérvári	1945	
90.	Remete- kertváros ³⁸⁵	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	esztergomi	1945	óvoda
91.	Baja	Bács-Bodrog	kalocsai	1945	ciszterci rendház internátusának ellátása
92.	Magyarkeszi	Tolna	pécsi	1945	elemi iskola
93.	Ragály	Gömör	egri	1945	elemi iskola
94.	Perkupa	Abaúj- Torna	rozsnyói	1946	elemi iskola

³⁸⁴ Ma Székesfehérvár része.

³⁸⁵ Ma Budapest városrésze, az egykori Pesthidegkút község területén.

	Település neve	vármegye	egyház- megye	meghí- vás év- száma	elvállalásra kínált intézménytípus
95.	Nagymaros	Hont	esztergomi	1946	elemi iskola
96.	Feldebrő	Heves	egri	1946	
97.	Jászdózsa	Jász-Nagy- kun-Szolnok	egri	1946	
98.	Aszód	Pest-Pilis- Solt-Kiskun	váci	1946	
99.	Paks	Tolna	pécsi	1946	internátus
100.	Szeged	Csongrád	csanádi	1946	Borromeai Szent Károly Irgalomház
101.	Alsószentiván	Fejér	székes- fehérvári	1946	plébánia háztartása, óvoda

35. El nem vállalt házak a felkérés időrendjében, 1905–1946 között

A táblázatból kitűnik, hogy a nővéreket bizonyos településekre – például Katymárra, Mindszentre – nem csak egyszer hívták meg, ám az újbóli, sokszor évtizedekkel későbbi próbálkozás is sikertelennek bizonyult. Más településekre – például Pécsre, Vácra – különböző időpontokban más-más feladat ellátására invitálták őket. Több településnél nem áll rendelkezésre információ, hogy milyen intézménytípust kínáltak átvételre, milyen feladatok ellátását bízták volna a nővérekre.³⁸⁶

Mivel az iskolanővérek működésüket egyházmegyei jogú társulatként kezdték, ezért a kalocsai egyházmegyéből érkezett felkérések mindig is elsőbbséget élveztek az ország távolabbi pontjairól kapott meghívásokkal szemben. Ennek ellenére viszonylag több kalocsai egyházmegyei település található az elutasítottak listáján. A nővérek innen olyan városokból is kaptak meghívást, ahol már működött zárdájuk, viszont az újonnan felkínált munkalehetőség nem találkozott a nővérek elképzelésével. Így Kalocsán nem vállalták el a csecsemőotthon vezetését, mivel ők csak „lábonjáró kisdedek” – azaz óvodás korú gyermekek – gondozását végezték.³⁸⁷ Szabadkán nyomdai teendők ellátását, Újvidéken a főgimnázium háztartásának

³⁸⁶ A források ilyen esetekben csak annyit említenek meg, hogy az adott településre vonatkozóan letelepedési vagy zárdaalapítási lehetőséget kaptak.

³⁸⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. augusztus 5.

ellátását utasították el.³⁸⁸ Több esetben is előfordult, hogy a nővérek nem rendelkeztek a felkínált feladatok szakszerű ellátásához szükséges képzettséggel. Ezért utasították el 1927-ben a váci siketnéma intézetnek és 1932-ben az újszegedi vakok intézetének ellátását.³⁸⁹

Egyes esetekben más szerzetesrendi nővérek helyett választották a kalocsai iskolanővéreket. Cíferen például a ferencendi missziós nővérek távozása után kínálták fel a zárdaiskolát a társulatnak.³⁹⁰ Amikor a Kiskunmajsán működő temesvári iskolanővérek fontolgatták ottani iskolájuk feladását, a váci püspök szintén a kalocsai iskolanővérekhez fordult.³⁹¹

A társulat az alapítások elutasításának leggyakoribb okaként a létszámihiányt hozta fel. Az indokok között szinte állandóan szerepelt, hogy a szerzetes közösség „nem rendelkezik fölös számú tanerőkkel”, illetve, hogy „meglévő házainkat sem tudjuk kellőképpen ellátni.” Máskor viszont éppen azért nem vállaltak el egy-egy házat, mert oda csak kevés – egy-két – nővérre lett volna szükség. Az előírások értelmében azonban ennyire kevés fővel nem lehetett szabályos fiókházat létrehozni, mert sérült volna a szerzetesi fegyelem megtartása. Szintén sokszor előfordult, hogy a felajánlott épületek nem megfelelő minősége, a javadalmazás elégtelensége vagy a későbbi fejlődés lehetetlensége akadályozta meg egy-egy új ház megnyitását. Amennyiben például a társulati előljárók nem láttak esélyt arra, hogy a felkínált óvoda mellé előbb vagy utóbb sikerül elemi iskolát is szervezni, inkább elálltak a zárdaalapítástól.³⁹² Az 1920-as években a kínai misszió kötötte le a nővérek erejét, az 1940-es évek elején pedig a bácskai iskolák tanerőkkel való ellátása miatt hiúsult meg több ígéretes kezdeményezés. A két bécsi döntés során Magyarországhoz visszakerült területekről, majd 1941 után a Délvidékről is több megkeresés érkezett a társulathoz

---

³⁸⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1918. január 4.; 1914. március 5. A társulat előljárósága 1914-ben még a következő megokolással utasította el a háztartás vezetésének elvállalását: „Mivel a működés ilyen ága teljesen nélkülözi a Társulat fő feladatát, a nevelést és tanítást s csak cselédmunkára szorítkozik, így elvetik a kérvényt.” Később azonban megváltozott a csak háztartásvezetésre szolgáló fiókházakkal kapcsolatos álláspont; az 1910-es és 1920-as években egyre több helyen vállaltak ilyen munkát (Kalocsa, Budapest).

³⁸⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1927. május 5., 1932. január 11.

³⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1911. december 1.

³⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1917. június 21. A temesvári iskolanővérek végül is maradtak Kiskunmajsán.

³⁹² Jánosháza és Kocsér esetében is ez a helyzet állt elő. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1927. június 27., 1941. január 5.

zárdalapítási ügyben.³⁹³ Ezeket a lehetőségeket a társulat vezetősége szintén létszámihiány miatt utasította el.

A meg nem valósult házak közül ki kell emelni a külföldi, tengeren túli megtelepedési lehetőséget. Az első megkeresés 1923-ban érkezett a társulathoz, amikor egy magyar származású, az Amerikai Egyesült Államokban tevékenykedő plébános azt ajánlotta, hogy a társulat vállaljon ott tanítást vagy hitoktatást, mert az amerikai magyarok „igen sok helyen nagy lelki elhagyatottságot szenvednek.” A kezdeményezést lelkesen fogadták a nővérek, de a tervek később nem valósultak meg.³⁹⁴ A társulat a kínai misszióba való bekapcsolódás évében, 1926-ban kapott egy dél-amerikai misszióra vonatkozó felkérést a Magyar Kir. Belügyminisztérium Kivándorlási Osztályától. Az Argentínába és Brazíliába korábban kivándorolt, kb. 25 ezer főnyi magyarság számára kellett volna iskolákat, kórházakat, menhelyeket működtetni. Az előjáróság a kínai misszió melletti korábbi elköteleződés miatt elutasító választ adott a dél-amerikai meghívásra.³⁹⁵ A harmadik külföldi megkeresés 1938-ban, egy két évvel korábban a kalocsai egyházmegyéből Brazíliába kiutazott paptól érkezett, aki szerette volna a nővéreket Dél-Amerikában megtelepíteni. Az ottani püspök is támogatta a kezdeményezést, és felajánlott egy iskolát a nővéreknek. Bár a nővérek vállalták volna a brazíliai missziós munkát, mégsem valósult meg ez a letelepedés.³⁹⁶

A társulat előjárósága az új zárdalapítási kérelmeket általában a tanácsuléseken tárgyalta meg, illetve ott született döntés a további teendőkről. Az 1930-as, 1940-es években azonban többször előfordult, hogy az eleve vállalhatatlan feltételekkel jelentkező, általában jószándékú, de tájékozatlan magánszemélyek letelepedésre szóló meghívását a generális főnöknő saját hatáskörében – tagadó választ küldve – elintézte, nem is terjesztette a tanács elé az ügyet.

---

³⁹³ A Felvidékről Losoncról (1939), Nagymegyeryből (1940) és Kassáról (1942), Kárpátaljáról Ungvárról (1939), Erdélyből Sepsiszentgyörgyből (1941) Székelyudvarhelyről (1942), Parajdról (1944) és Abafájáról (1944), a Bácskából pedig Szépligetről (1943), Kerényből (1943) és Bezdánból (1941, 1943) kaptak felkérést a nővérek letelepedésre.

³⁹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1923. április 16.

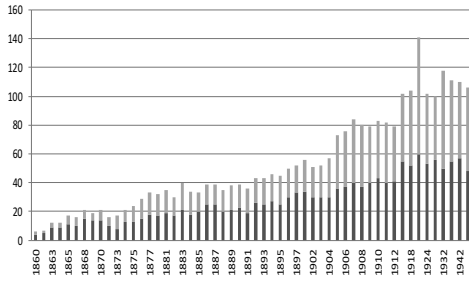
³⁹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1926. november 5.

³⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1938. április 26.; HU-MNL-BKML-XII.6. Új házak. 683/1938. Brazíliai megtelepedésünk céljából az érsek részére tájékoztató adatok. Nincsenek további információk a letelepedés meghiúsulásával kapcsolatban.

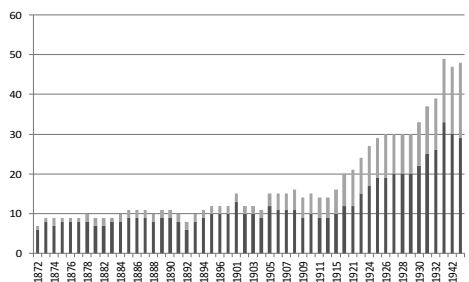
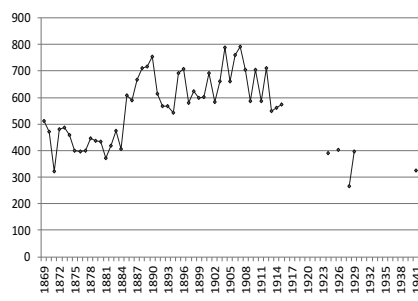
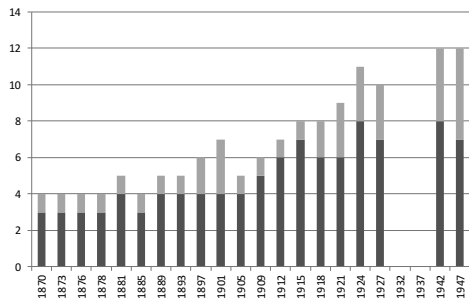
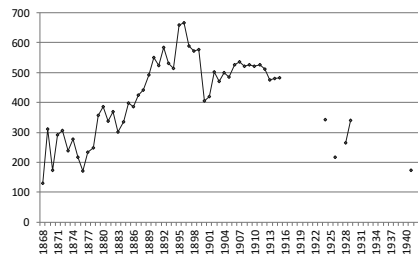
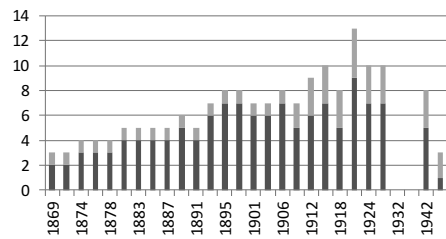
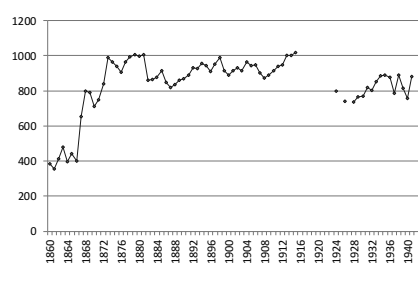
A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
1.	Kalocsa	Pest, Pilis és Solt	kalocsai	1860		elemi népiskola: 1860- internátus:1860- óvoda: 1867- elemi iskolai tanítónőképző: 1869- polgári iskolai tanárképző: 1875-1929 óvónőképző: 1877-1896, 1906-1922, 1926- polgári iskola: 1877- árvaház: 1873-1907
2.	Óbecse (Stari Bečej)	Bács-Bodrog	kalocsai	1868		elemi népiskola: 1868- óvoda: 1879-
3.	Topolya (Bácstopolya, Topola)	Bács-Bodrog	kalocsai	1869		elemi népiskola: 1869- óvoda: 1885-
4.	Baja	Bács-Bodrog	kalocsai	1870		elemi iskola: 1870- óvoda: 1870- polgári iskola: 1904- elemi iskolai tanítónőképző: 1929- internátus: 1914-

nővérek létszáma

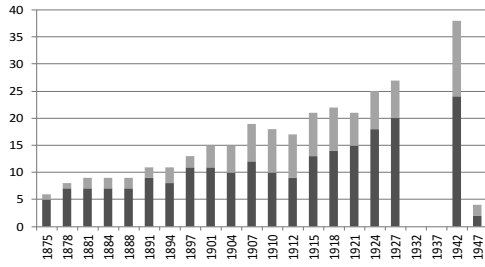
nővendékek létszáma

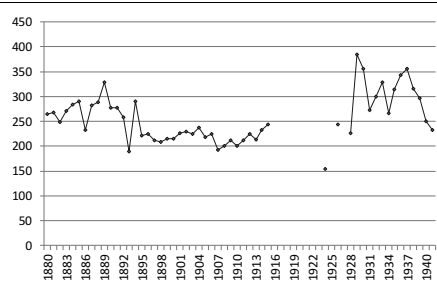
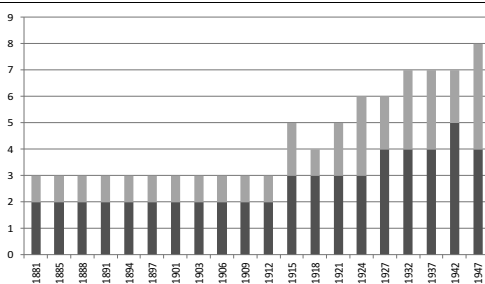
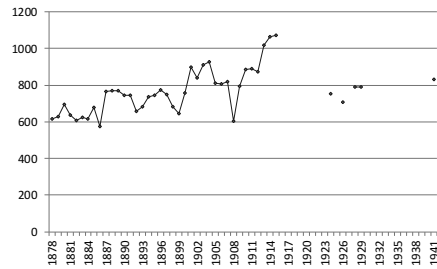
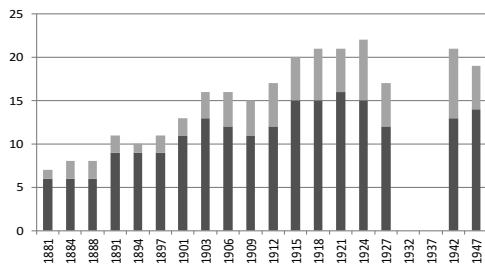
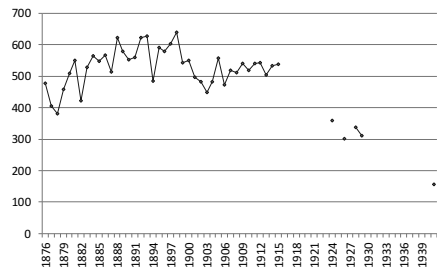
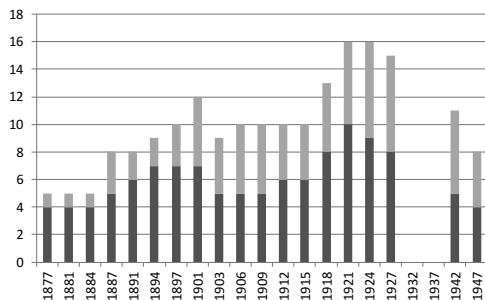
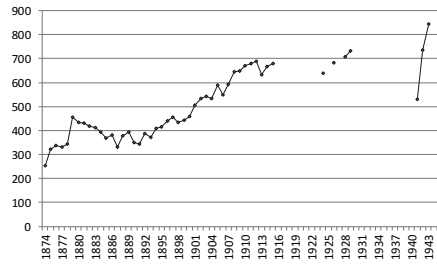

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
5.	Szabadka (Subotica) [Tereziánium]	Bács-Bodrog	kalocsai	1874		elemi népiskola: 1874– polgári lányiskola: 1898– árvaház: 1874– internátus: 1879– óvoda: 1879–1884 női felső kereskedelmi iskola és női kereskedelmi tanfolyam: 1916–1921 elemi iskolai tanítónőképző: 1941–1944
6.	Bács (Bač)	Bács-Bodrog	kalocsai	1876		elemi népiskola: 1876– óvoda: 1876– árvaház: 1884–
7.	Újvidék (Novi Sad)	Bács-Bodrog	kalocsai	1878		elemi népiskola: 1878– óvoda: 1878– internátus: 1912– polgári iskola: 1913–
8.	Kunbaja	Bács-Bodrog	kalocsai	1880		elemi népiskola: 1880– óvoda: 1929–

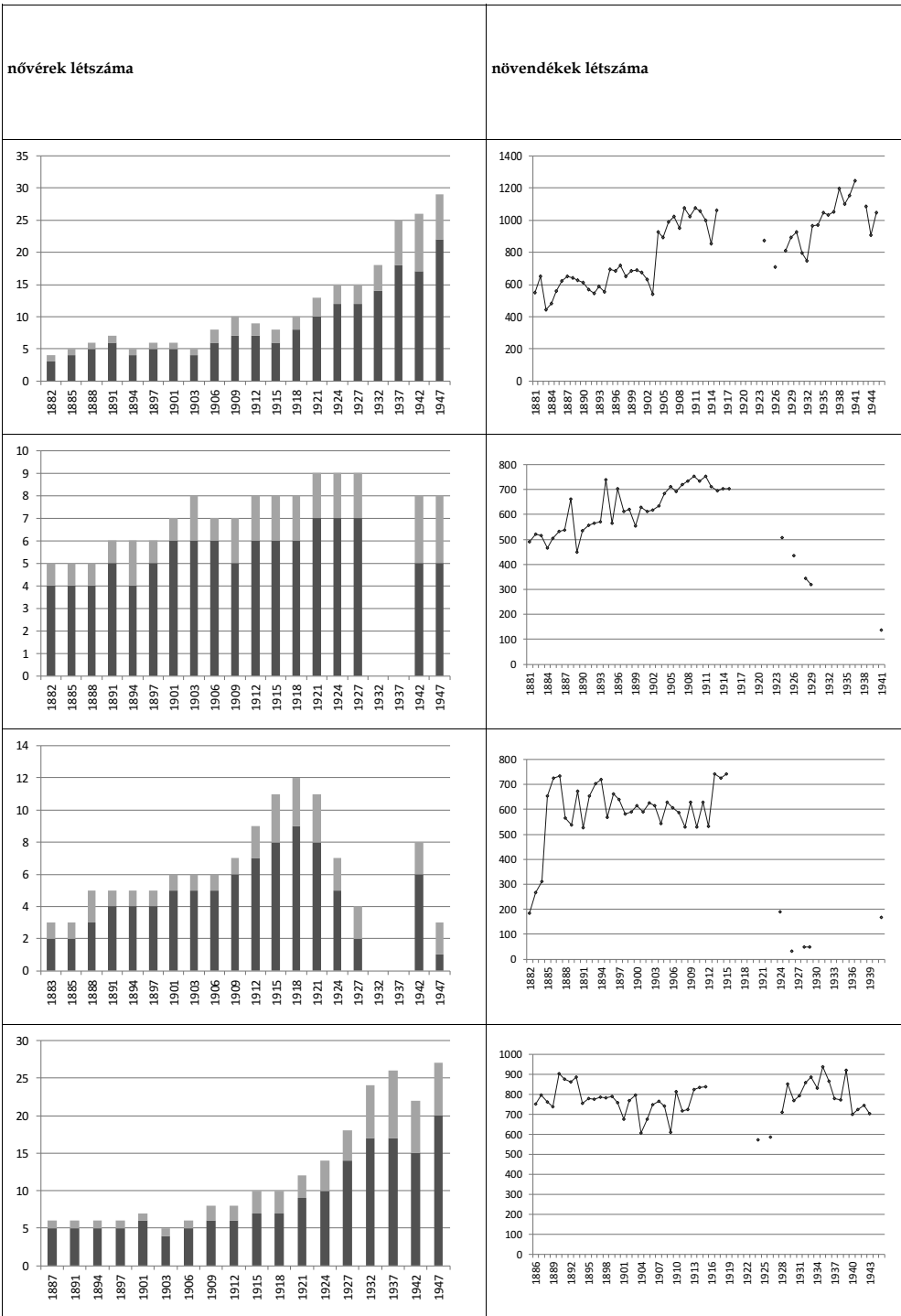
nővérek létszáma

növendékek létszáma

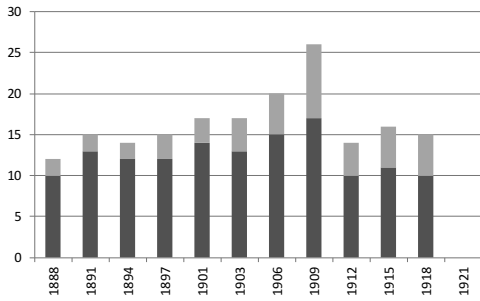

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
9.	Jánoshalma (Jankovác)	Bács-Bodrog	kalocsai	1881		elemi iskola: 1881- óvoda: 1904- polgári iskola: 1925-
10.	Temerin	Bács-Bodrog	kalocsai	1881		elemi népiskola: 1881-
11.	Mohol (Moholy, Mol)	Bács-Bodrog	kalocsai	1882		elemi népiskola: 1882- óvoda: 1885-
12.	Bácsalmás	Bács-Bodrog	kalocsai	1886		elemi iskola: 1886- óvoda: 1886- polgári iskola: 1925- internátus: 1925- nőipariskola: 1939-1942

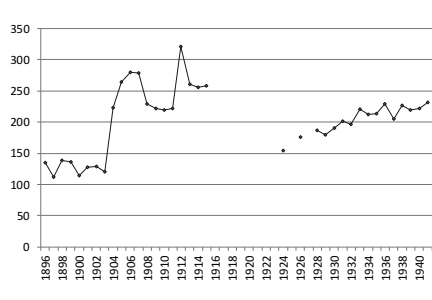
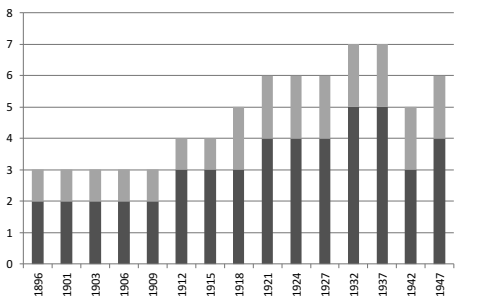
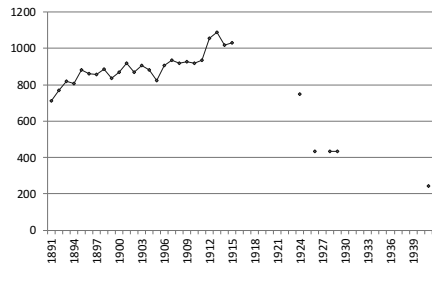
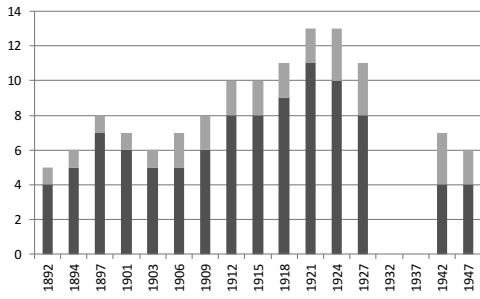
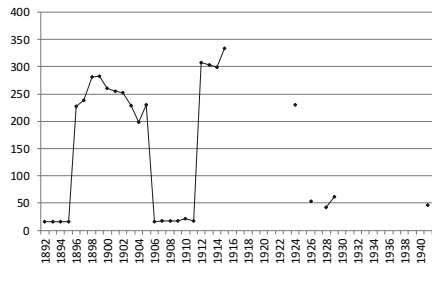
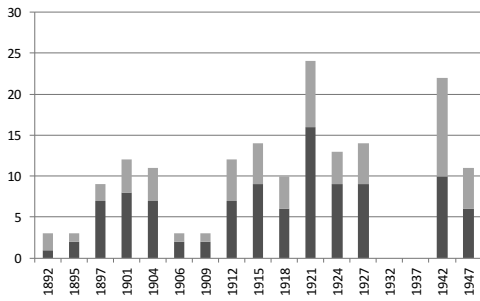
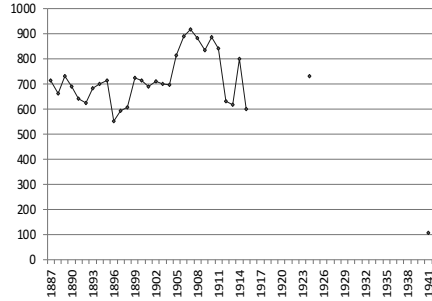

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
13.	Zombor I. (Sombor)	Bács-Bodrog	kalocsai	1887	1921	<p>elemi iskola: 1887–1921</p> <p>óvoda: 1887–1895, 1905–1921</p> <p>polgári iskola: 1905–1921</p> <p>internátus: 1910–1911</p> <p>női felső kereskedelmi iskola: 1917–1921 (újra megnyílt 1941-ben az óvoda és az internátus)</p>
14.	Zombor II. (Sombor)	Bács-Bodrog	kalocsai	1891		<p>árvaház: 1891–</p> <p>óvónőképző: 1896–1905</p> <p>óvoda: 1896–1905, 1912–</p> <p>internátus: 1912–</p> <p>elemi iskola: 1912–</p>
15.	Péterréve (Petrovo Selo, Pertovoszelló)	Bács-Bodrog	kalocsai	1891		<p>elemi népiskola: 1891–</p> <p>óvoda: 1891–</p>
16.	Foktő	Pest-Pilis-Solt- Kiskun	kalocsai	1895		<p>óvoda: 1895–</p> <p>elemi népiskola: 1905–</p>

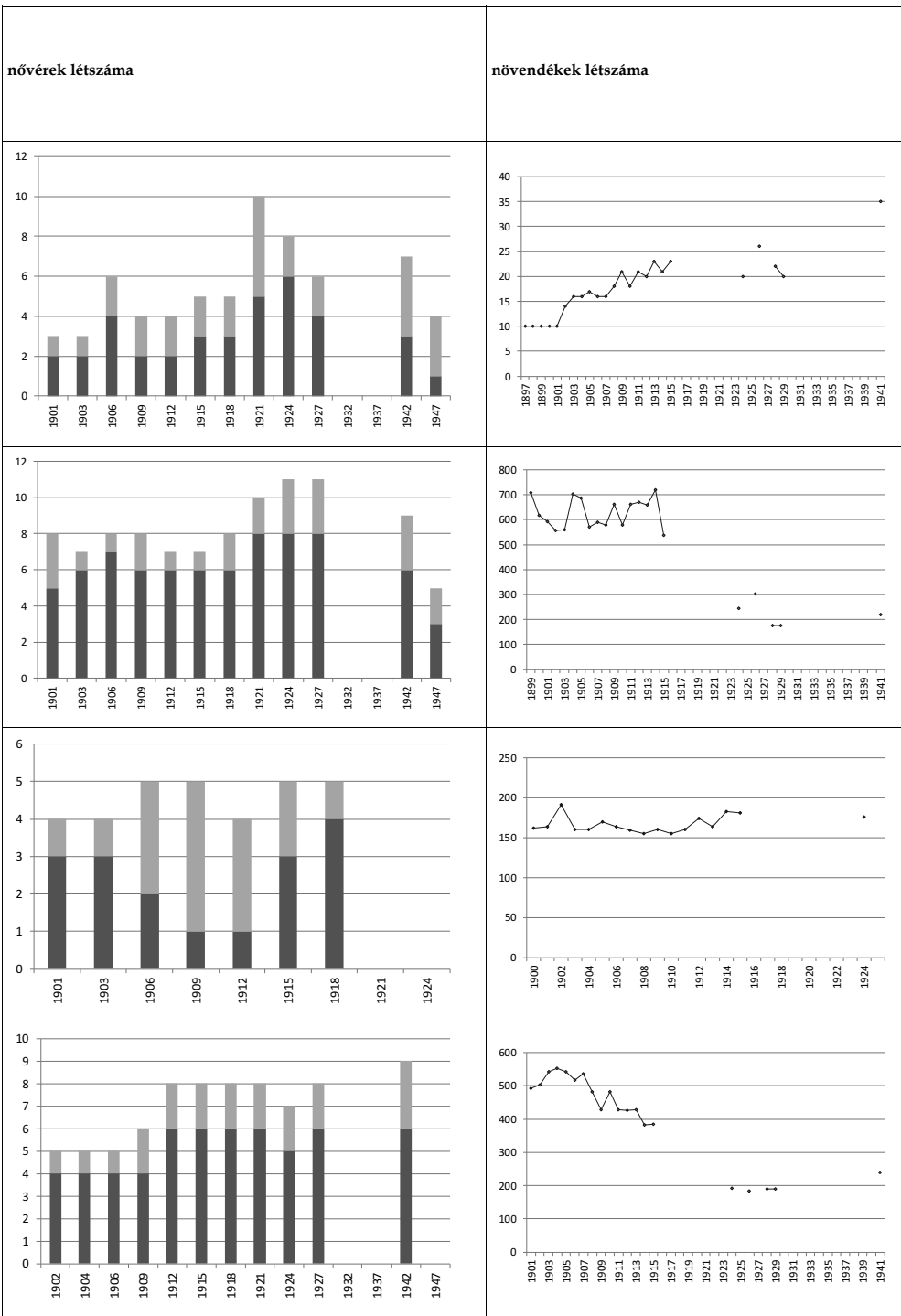
nővérek létszáma

növendékek létszáma

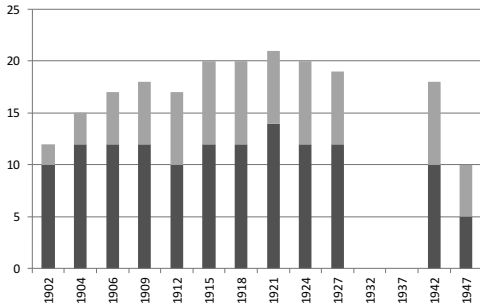
	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
17.	Horgos	Csongrád	kalocsai	1897		árvaház: 1897- elemi népiskola: 1897-
18.	Hódság (Odžaci)	Bács-Bodrog	kalocsai	1899		elemi népiskola: 1899- óvoda: 1899-
19.	Futak	Bács-Bodrog	kalocsai	1900	1921	óvoda: 1900-1921 árvaház: 1900-1921
20.	Palánka (Németpalánka, Stara Palanka)	Bács-Bodrog	kalocsai	1901		elemi népiskola: 1901-

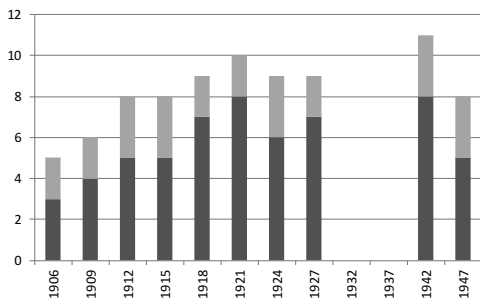
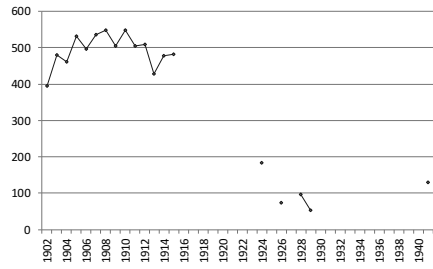
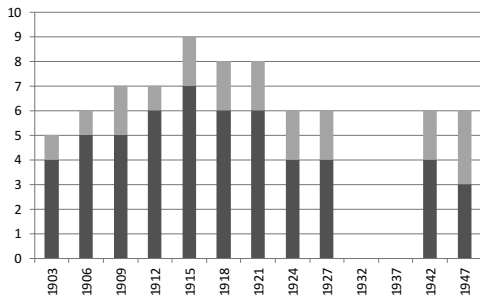
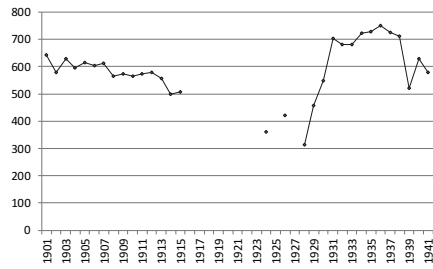
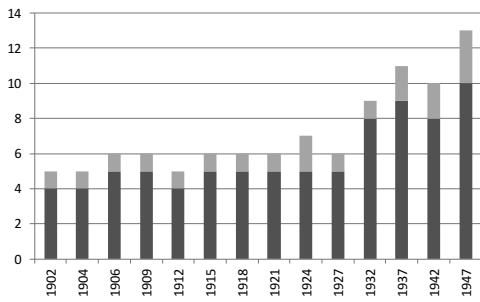
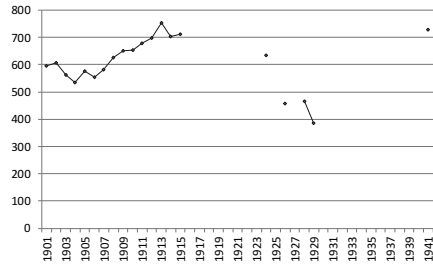

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
21.	Magyarkanizsa (Ó-Kanizsa, Stara Kaniza, Kanjiža)	Bács-Bodrog	kalocsai	1901		elemi népiskola: 1901- polgári iskola: 1901- internátus: 1901-
22.	Mélykút	Bács-Bodrog	kalocsai	1901		elemi népiskola: 1901- óvoda: 1929-
23.	Ada	Bács-Bodrog	kalocsai	1902		elemi népiskola: 1902-
24.	Szentfülöp (Filipovo)	Bács-Bodrog	kalocsai	1905		elemi népiskola: 1905- óvoda: 1905-

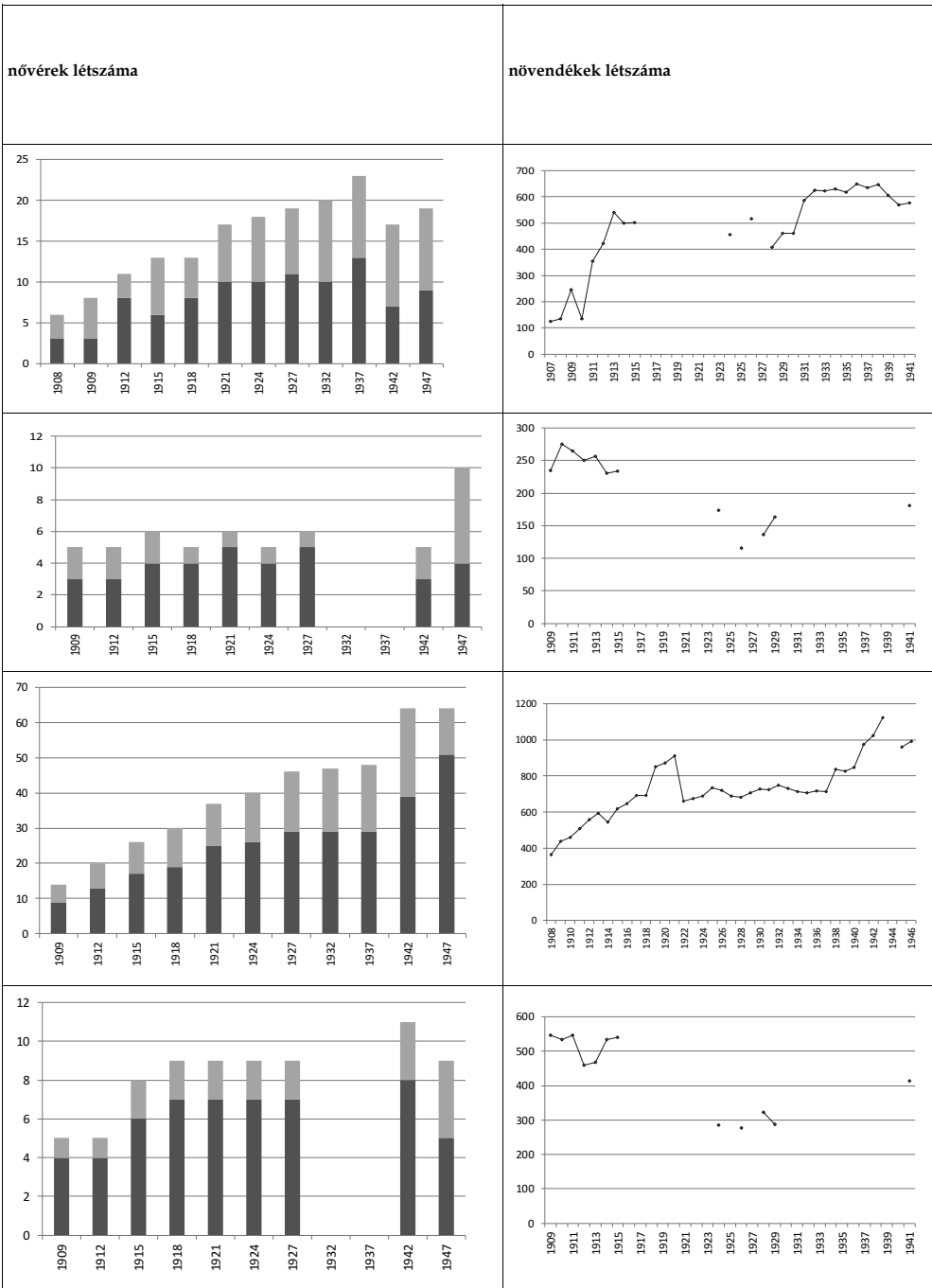
nővérek létszáma

növendékek létszáma

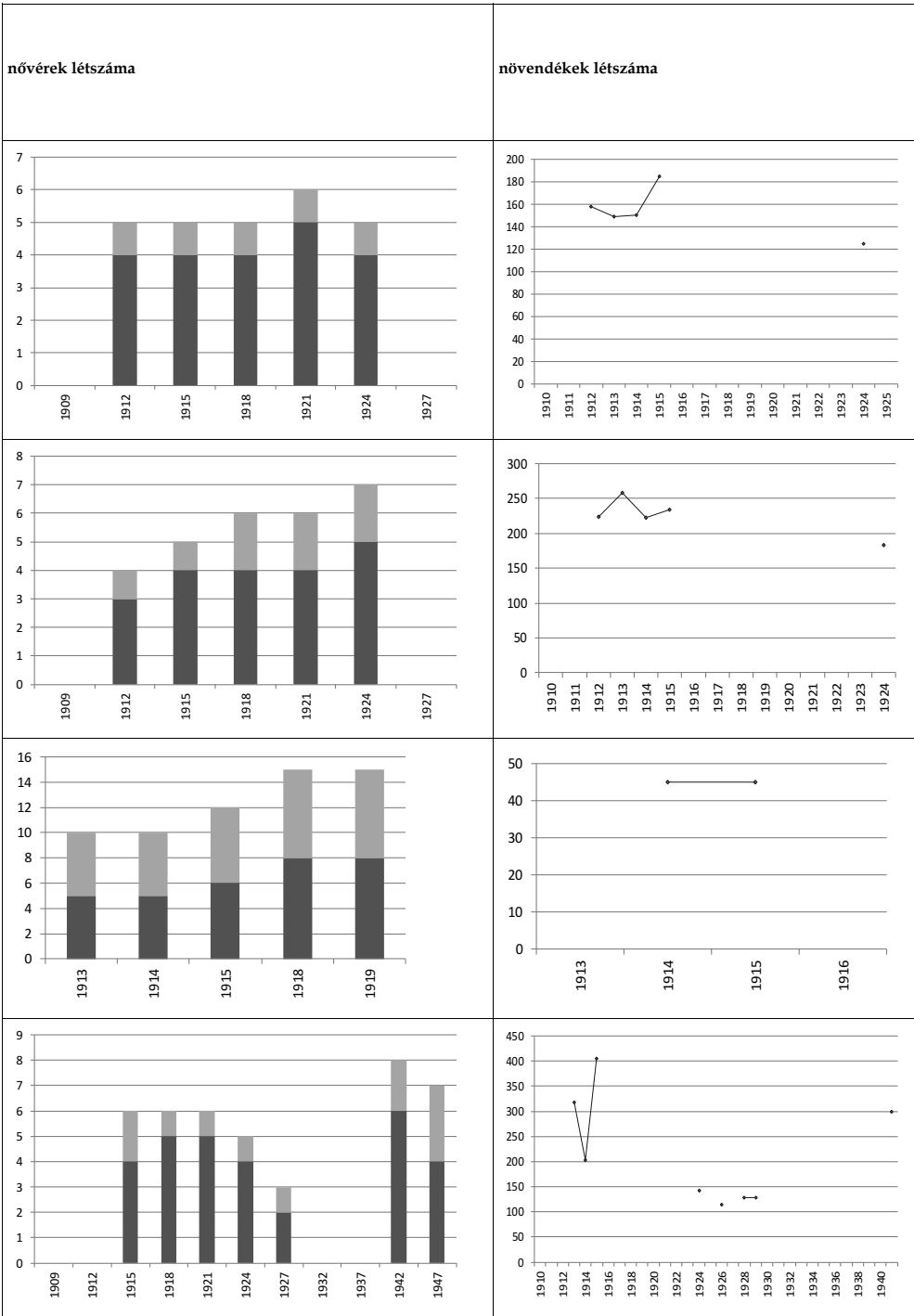
	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
25.	Hajós	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1907		árvaház: 1907- elemi iskola: 1909- óvoda: 1909-
26.	Martonos	Bács-Bodrog	kalocsai	1908		elemi népiskola: 1908-
27.	Kiskunfélegyháza [Constantinum]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1908		elemi népiskola: 1908- polgári népiskola: 1908- (1913-) tanítónőképző: 1909- középfokú gazdasági lányiskola: 1924-1938 mezőgazdasági lányközépiskola: 1938-
28.	Bácsszentiván (Szentiván)	Bács-Bodrog	kalocsai	1909		elemi népiskola: 1909- óvoda: 1909-

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
29.	Alsókorompa (Dolna Krupa)	Pozsony	esztergomi	1910	1924	elemi népiskola: 1910-1924 óvoda: 1911-1924
30.	Kalocsa, Szanatórium [Szent Szív Otthon]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1910		beteg és elaggott tagok ellátása (1903-tól külön fiókház, 1910-től került önálló főnökség alá): 1903- óvoda (Eperföldi óvoda): 1916-
31.	Budapest, Mária utca 7.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1912	1913	Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége Úrinők Otthonának vezetése: 1912-1913
32.	Bácsszenttamás (Srbobran, Szenttamás)	Bács-Bodrog	kalocsai	1912		elemi népiskola: 1912-

nővérek létszáma	növendékek létszáma																																																								
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1909-1924)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összes létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1909</td><td>0</td></tr> <tr><td>1912</td><td>5</td></tr> <tr><td>1915</td><td>6</td></tr> <tr><td>1918</td><td>6</td></tr> <tr><td>1921</td><td>6</td></tr> <tr><td>1924</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Összes létszám	1909	0	1912	5	1915	6	1918	6	1921	6	1924	0	<table border="1"> <caption>növendékek létszáma (1910-1925)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1910</td><td>230</td></tr> <tr><td>1911</td><td>220</td></tr> <tr><td>1912</td><td>230</td></tr> <tr><td>1913</td><td>220</td></tr> <tr><td>1914</td><td>430</td></tr> <tr><td>1915</td><td>430</td></tr> <tr><td>1916</td><td>0</td></tr> <tr><td>1917</td><td>0</td></tr> <tr><td>1918</td><td>0</td></tr> <tr><td>1919</td><td>0</td></tr> <tr><td>1920</td><td>0</td></tr> <tr><td>1921</td><td>0</td></tr> <tr><td>1922</td><td>0</td></tr> <tr><td>1923</td><td>0</td></tr> <tr><td>1924</td><td>310</td></tr> <tr><td>1925</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1910	230	1911	220	1912	230	1913	220	1914	430	1915	430	1916	0	1917	0	1918	0	1919	0	1920	0	1921	0	1922	0	1923	0	1924	310	1925	0								
Év	Összes létszám																																																								
1909	0																																																								
1912	5																																																								
1915	6																																																								
1918	6																																																								
1921	6																																																								
1924	0																																																								
Év	Létszám																																																								
1910	230																																																								
1911	220																																																								
1912	230																																																								
1913	220																																																								
1914	430																																																								
1915	430																																																								
1916	0																																																								
1917	0																																																								
1918	0																																																								
1919	0																																																								
1920	0																																																								
1921	0																																																								
1922	0																																																								
1923	0																																																								
1924	310																																																								
1925	0																																																								
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1918-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összes létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1918</td><td>13</td></tr> <tr><td>1924</td><td>21</td></tr> <tr><td>1927</td><td>22</td></tr> <tr><td>1932</td><td>30</td></tr> <tr><td>1937</td><td>41</td></tr> <tr><td>1942</td><td>43</td></tr> <tr><td>1947</td><td>43</td></tr> </tbody> </table>	Év	Összes létszám	1918	13	1924	21	1927	22	1932	30	1937	41	1942	43	1947	43	<table border="1"> <caption>növendékek létszáma (1916-1940)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1916</td><td>0</td></tr> <tr><td>1918</td><td>0</td></tr> <tr><td>1920</td><td>0</td></tr> <tr><td>1922</td><td>0</td></tr> <tr><td>1924</td><td>80</td></tr> <tr><td>1926</td><td>0</td></tr> <tr><td>1928</td><td>170</td></tr> <tr><td>1930</td><td>160</td></tr> <tr><td>1932</td><td>180</td></tr> <tr><td>1934</td><td>140</td></tr> <tr><td>1936</td><td>100</td></tr> <tr><td>1938</td><td>145</td></tr> <tr><td>1940</td><td>100</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1916	0	1918	0	1920	0	1922	0	1924	80	1926	0	1928	170	1930	160	1932	180	1934	140	1936	100	1938	145	1940	100												
Év	Összes létszám																																																								
1918	13																																																								
1924	21																																																								
1927	22																																																								
1932	30																																																								
1937	41																																																								
1942	43																																																								
1947	43																																																								
Év	Létszám																																																								
1916	0																																																								
1918	0																																																								
1920	0																																																								
1922	0																																																								
1924	80																																																								
1926	0																																																								
1928	170																																																								
1930	160																																																								
1932	180																																																								
1934	140																																																								
1936	100																																																								
1938	145																																																								
1940	100																																																								
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1912-1913)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összes létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1912</td><td>7</td></tr> <tr><td>1913</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Összes létszám	1912	7	1913	0																																																			
Év	Összes létszám																																																								
1912	7																																																								
1913	0																																																								
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1909-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összes létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1909</td><td>0</td></tr> <tr><td>1912</td><td>5</td></tr> <tr><td>1915</td><td>6</td></tr> <tr><td>1918</td><td>8</td></tr> <tr><td>1921</td><td>9</td></tr> <tr><td>1924</td><td>7</td></tr> <tr><td>1927</td><td>5</td></tr> <tr><td>1932</td><td>0</td></tr> <tr><td>1937</td><td>0</td></tr> <tr><td>1942</td><td>5</td></tr> <tr><td>1947</td><td>4</td></tr> </tbody> </table>	Év	Összes létszám	1909	0	1912	5	1915	6	1918	8	1921	9	1924	7	1927	5	1932	0	1937	0	1942	5	1947	4	<table border="1"> <caption>növendékek létszáma (1913-1941)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1913</td><td>260</td></tr> <tr><td>1915</td><td>310</td></tr> <tr><td>1917</td><td>0</td></tr> <tr><td>1919</td><td>0</td></tr> <tr><td>1921</td><td>0</td></tr> <tr><td>1923</td><td>0</td></tr> <tr><td>1925</td><td>330</td></tr> <tr><td>1927</td><td>220</td></tr> <tr><td>1929</td><td>180</td></tr> <tr><td>1931</td><td>180</td></tr> <tr><td>1933</td><td>0</td></tr> <tr><td>1935</td><td>0</td></tr> <tr><td>1937</td><td>0</td></tr> <tr><td>1939</td><td>0</td></tr> <tr><td>1941</td><td>150</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1913	260	1915	310	1917	0	1919	0	1921	0	1923	0	1925	330	1927	220	1929	180	1931	180	1933	0	1935	0	1937	0	1939	0	1941	150
Év	Összes létszám																																																								
1909	0																																																								
1912	5																																																								
1915	6																																																								
1918	8																																																								
1921	9																																																								
1924	7																																																								
1927	5																																																								
1932	0																																																								
1937	0																																																								
1942	5																																																								
1947	4																																																								
Év	Létszám																																																								
1913	260																																																								
1915	310																																																								
1917	0																																																								
1919	0																																																								
1921	0																																																								
1923	0																																																								
1925	330																																																								
1927	220																																																								
1929	180																																																								
1931	180																																																								
1933	0																																																								
1935	0																																																								
1937	0																																																								
1939	0																																																								
1941	150																																																								

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
33.	Bélabánya (Banska Bela)	Hont	esztergomi	1912	1926	elemi népiskola: 1912-1924 óvoda: 1912-1924 (nővérek visszahívása: 1926)
34.	Vágújhely (Novo Mesto)	Nyitra	esztergomi	1912	1928	elemi népiskola: 1912-1924 (nővérek visszahívása: 1928)
35.	Budapest, Mária utca 7.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1913	1919	Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, cselédképző vezetése, háztartás ellátása: 1913-1919
36.	Őrszállás (Stanišić)	Bács-Bodrog	kalocsai	1913		elemi népiskola: 1913-

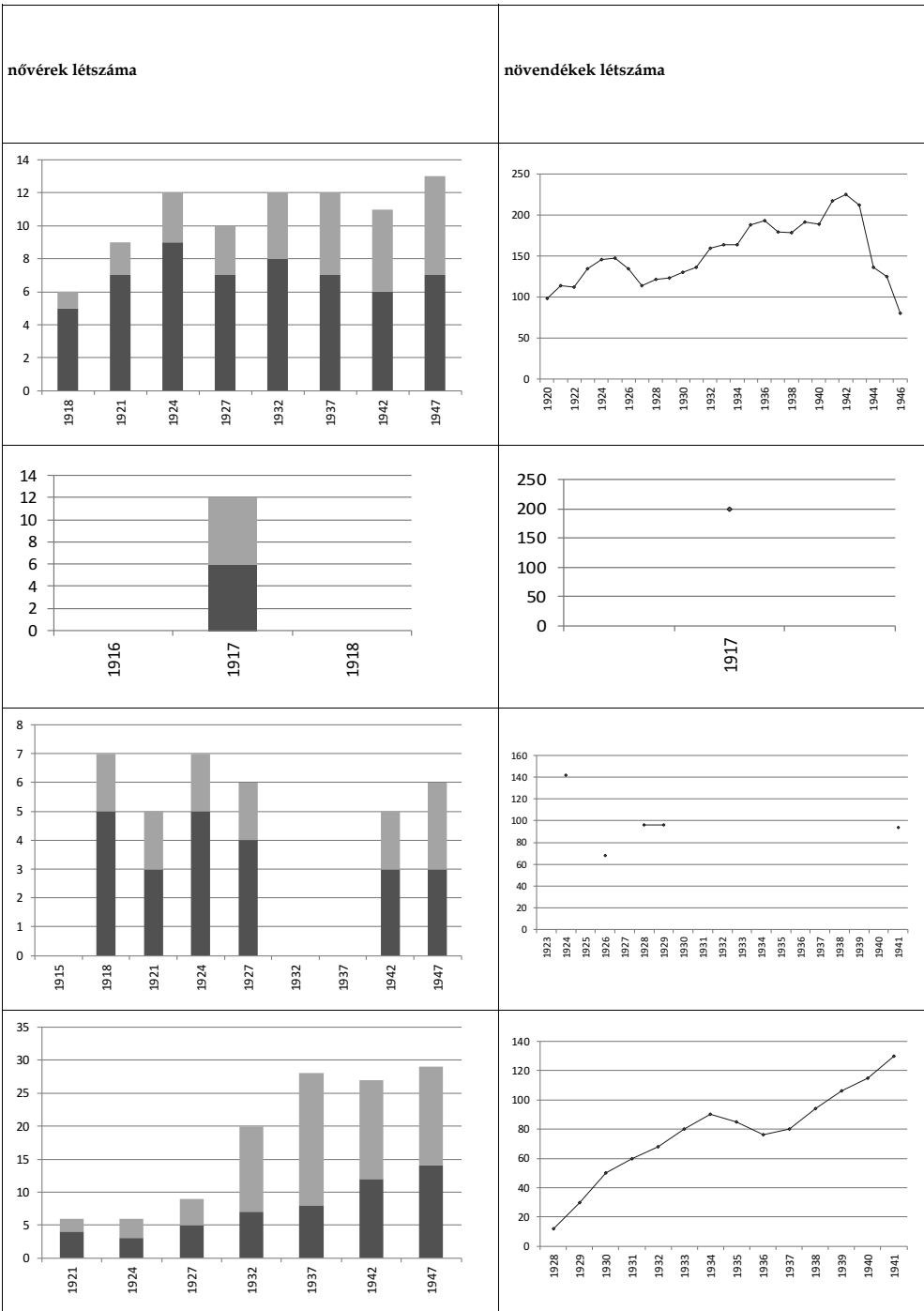

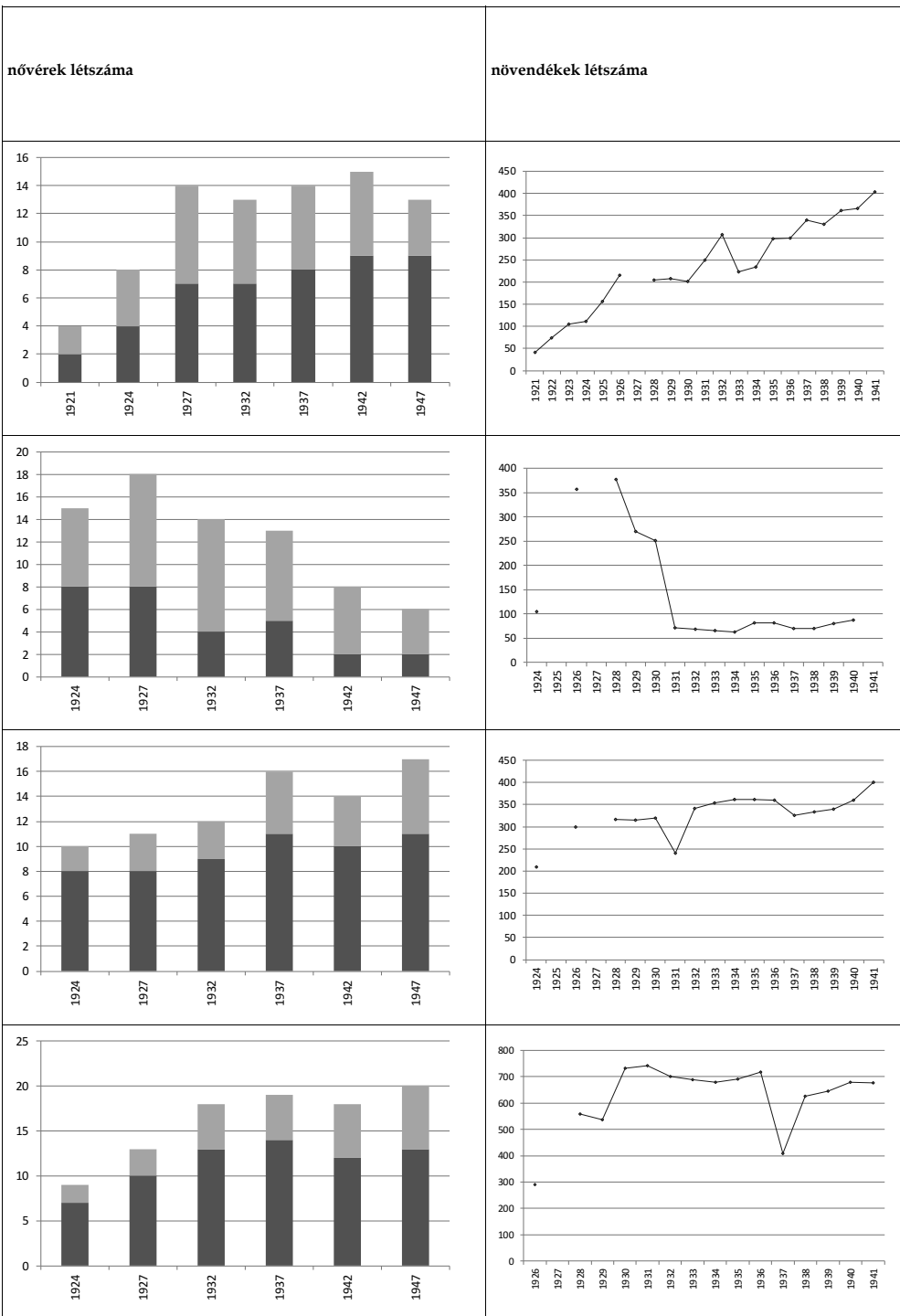
	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
37.	Balatonalmádi	Veszprém	veszprémi	1915	1917	Zsófia Országos Gyermekszanatórium háztartásának vezetése, betegek gondozása: 1915-1917
38.	Zombor III. (Sombor) [Koczik-árvaház]	Bács-Bodrog	kalocsai	1915	1920	árvaház: 1915-1920
39.	Budapest, Baross u. 34., Horánszky u. 20. [Sajtóház]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1916	1918	Apostol Nyomdában a betűszedés és korrektúra munkálatai, nyomdászlanyság felügyelete: 1916-1918 (1919)
40.	Pécs [Julián Intézet]	Baranya	pécsi	1916	1923	Julián fiúnevelő intézet vezetése (hadiárva fiúk ellátása): 1916-1923

nővérek létszáma	növendékek létszáma																				
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1912-1918)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1912</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1915</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1912	0	1915	8	1918	0	<table border="1"> <caption>növendékek létszáma (1915-1917)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1915</td> <td>150</td> </tr> <tr> <td>1916</td> <td>150</td> </tr> <tr> <td>1917</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1915	150	1916	150	1917	0				
Év	Létszám																				
1912	0																				
1915	8																				
1918	0																				
Év	Létszám																				
1915	150																				
1916	150																				
1917	0																				
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1915-1921)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1915</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1919</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1921</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1915	0	1918	4	1919	4	1921	0	<table border="1"> <caption>növendékek létszáma (1923-1925)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1923</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>25</td> </tr> <tr> <td>1925</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1923	0	1924	25	1925	0		
Év	Létszám																				
1915	0																				
1918	4																				
1919	4																				
1921	0																				
Év	Létszám																				
1923	0																				
1924	25																				
1925	0																				
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1915-1921)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1915</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>1919</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>1921</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1915	0	1918	9	1919	9	1921	0	<table border="1"> <caption>növendékek létszáma (1923-1925)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1923</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1925</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1923	0	1924	0	1925	0		
Év	Létszám																				
1915	0																				
1918	9																				
1919	9																				
1921	0																				
Év	Létszám																				
1923	0																				
1924	0																				
1925	0																				
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1915-1924)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1915</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>13</td> </tr> <tr> <td>1919</td> <td>14</td> </tr> <tr> <td>1921</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1915	0	1918	13	1919	14	1921	9	1924	0	<table border="1"> <caption>növendékek létszáma (1923-1925)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1923</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>120</td> </tr> <tr> <td>1925</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1923	0	1924	120	1925	0
Év	Létszám																				
1915	0																				
1918	13																				
1919	14																				
1921	9																				
1924	0																				
Év	Létszám																				
1923	0																				
1924	120																				
1925	0																				

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
41.	Vecsés	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1916		polgári iskola: 1916-
42.	Balatonszabadi	Veszprém	veszprémi	1917	1917	Bezeredy Viktor Gyermekszanatórium vezetése 1917
43.	Kúla (Kula)	Bács-Bodrog	kalocsai	1918		elemi népiskola: 1918-
44.	Budapest, Mária utca 20. [Collegium Theresianum]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1920		Kis Szent Teréz-otthon, főiskolai és egyetemi hallgatónok részére, nővérek szállóháza: 1920-

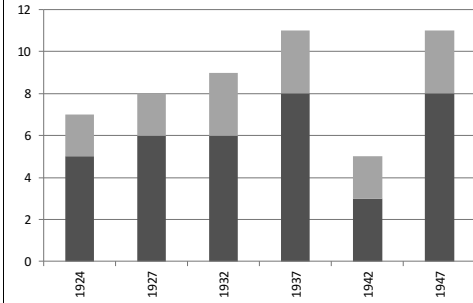

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
45.	Siklós	Baranya	pécsi	1921		polgári iskola: 1921- internátus: 1921- elemi iskola: 1926-
46.	Esztergomtábor	Esztergom	esztergomi	1922		M. Kir. Állami Fiú-nevelőotthon (1925-től a szalézi rend Szent József Fiúotthona) (12 éven aluli fiúk teljes gondozása, nevelése, iskolai oktatása, a háztartás ellátása): 1922-
47.	Kiskunhalas	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1922		elemi iskola: 1922- polgári iskola: 1922-
48.	Cegléd [Szent József Leánynevelő Intézet]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1922		elemi iskola: 1922- polgári iskola: 1927-

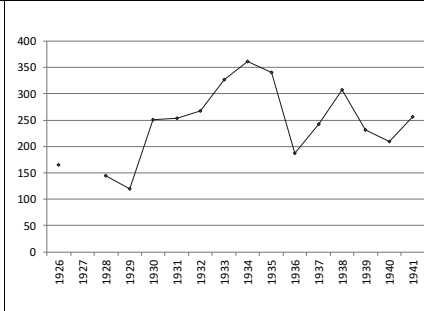
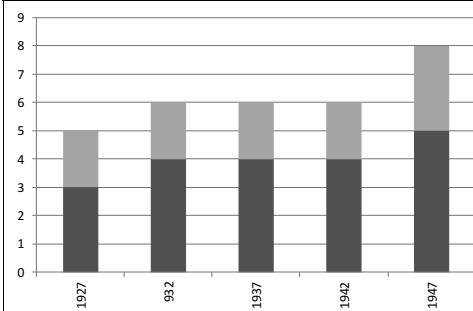
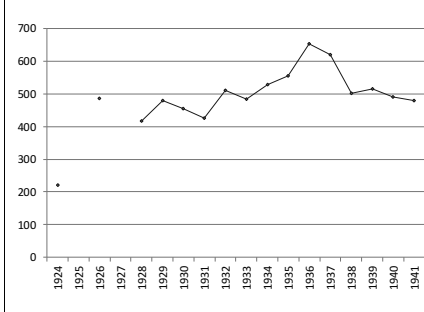
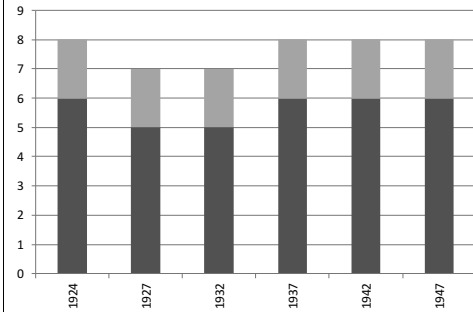
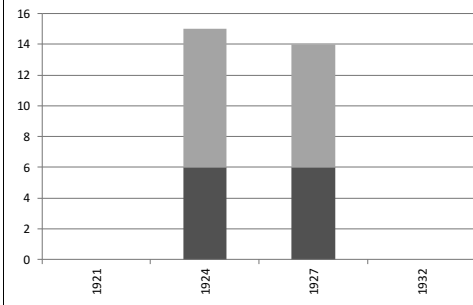
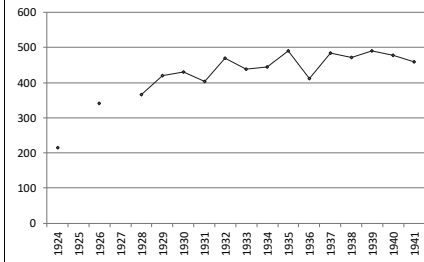

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
49.	Dunakeszi	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1922		óvoda: 1922- elemi népiskola: 1922-
50.	Budapest, Ilona utca [Ferenc József Nevelőintézet]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1923	1932	Ferenc József Állami Fiúnevelő Intézetben konyha, mosókonyha és ruhatár vezetése, a társulat egyetemre járó nővéreinek szállása: 1923-1932
51.	Kecel	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1923		elemi népiskola: 1923-
52.	Bátya	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1925		óvoda: 1925- elemi népiskola: 1930-

nővérek létszáma

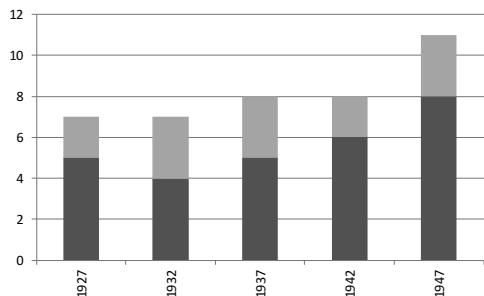
növendékek létszáma

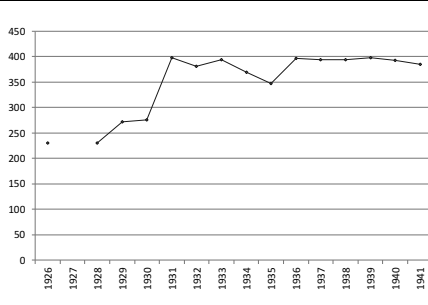
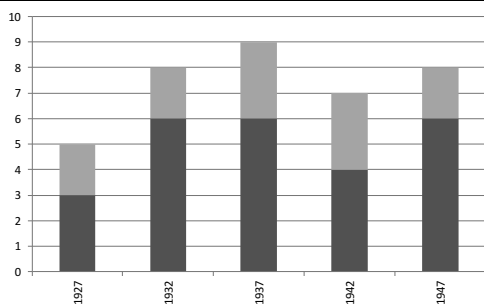
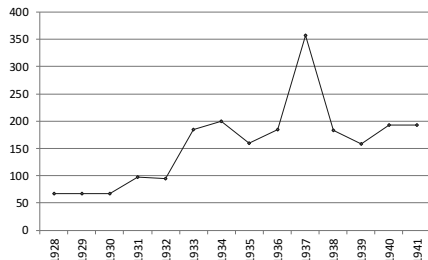
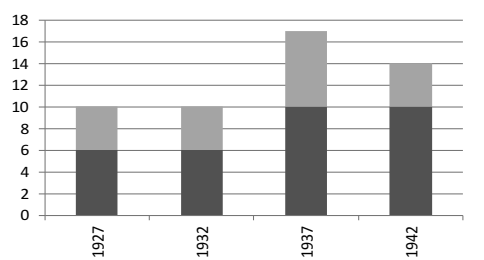
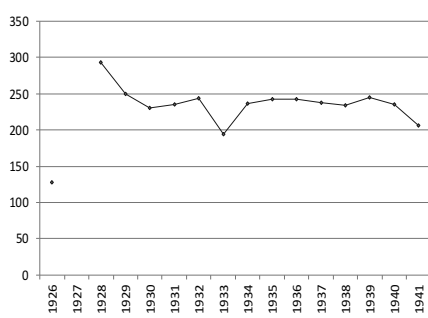
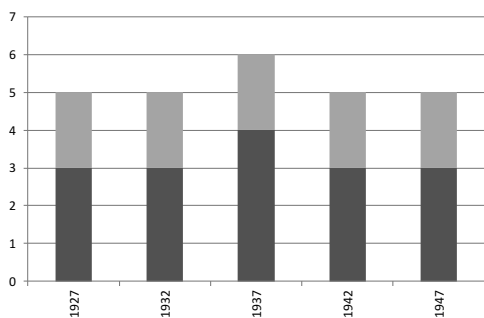
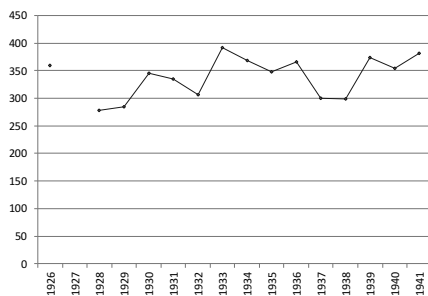

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
53.	Hercegszántó	Bács-Bodrog	kalocsai	1925		óvoda: 1940- elemi népiskola: 1925-
54.	Alsóság	Vas	szombathegyi	1925		óvoda: 1925- elemi népiskola: 1928-
55.	Kína, Taming (Tamingfu)	Kína, Hopej tartomány	siensziemi apostoli vicariátus	1927	1946	missziós iskolák: 1927-1946
56.	Németkér	Tolna	pécsi	1927		óvoda: 1927- elemi népiskola: 1927-

nővérek létszáma

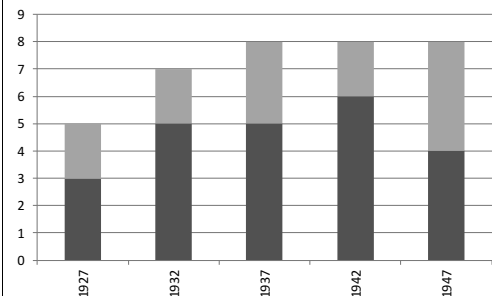

növendékek létszáma

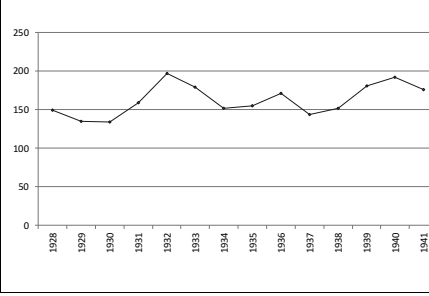
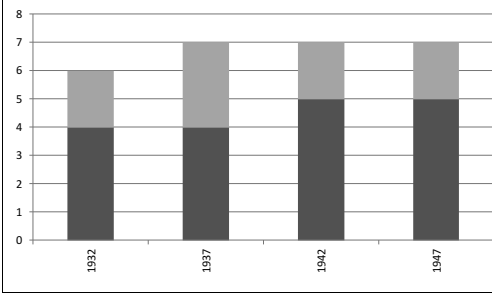
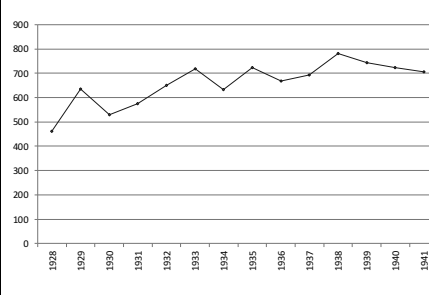
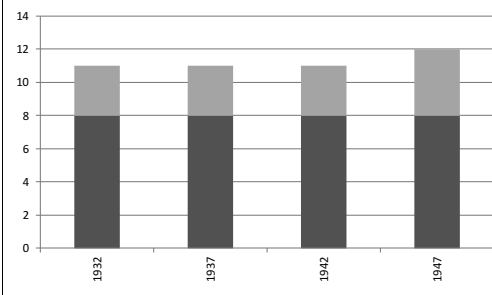
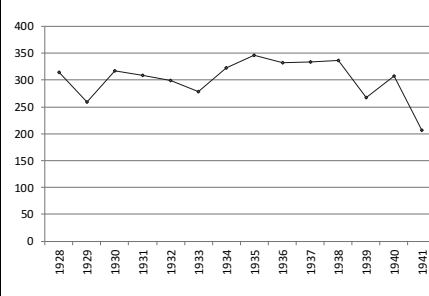
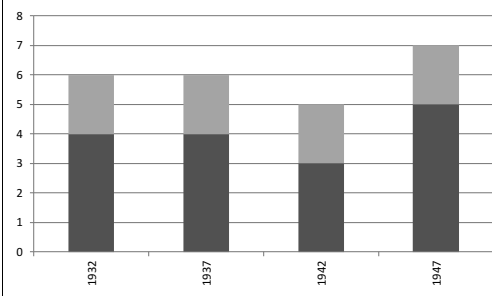
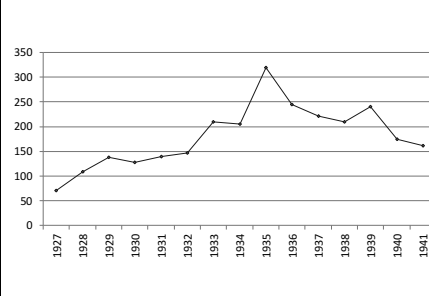

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
57.	Budapest, Kun u. 3.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1927		óvoda és napközi otthon: 1927–
58.	Dávod	Bács-Bodrog	kalocsai	1928		óvoda: 1928– elemi népiskola: 1928–
59.	Polgár	Szabolcs	egri	1928		elemi népiskola: 1928–
60.	Kiskörös	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1928		óvoda: 1928– elemi népiskola: 1928–

nővérek létszáma

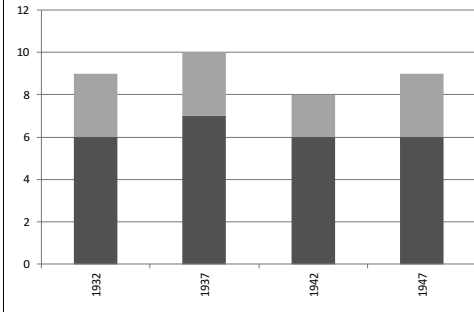

növendékek létszáma

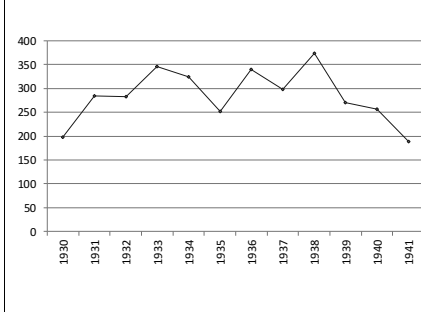
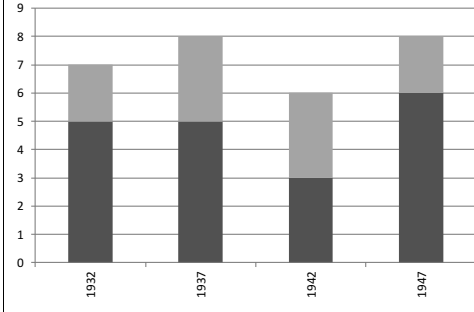
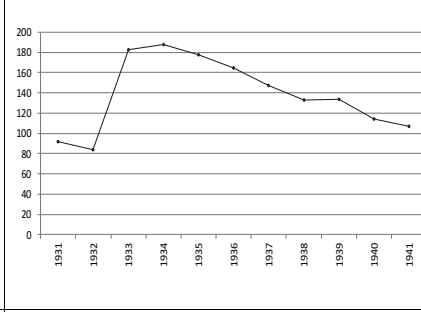
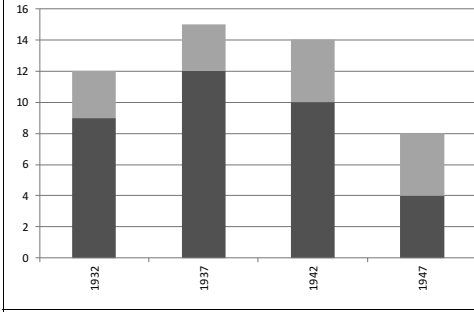
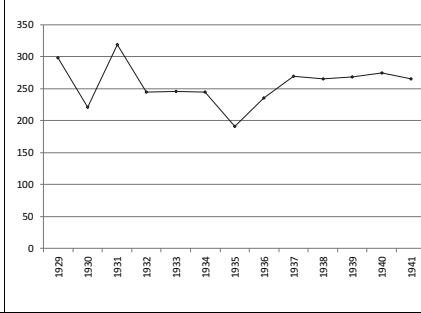
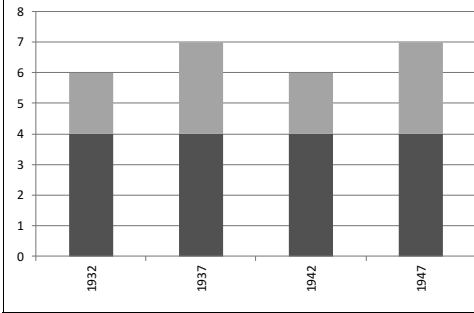
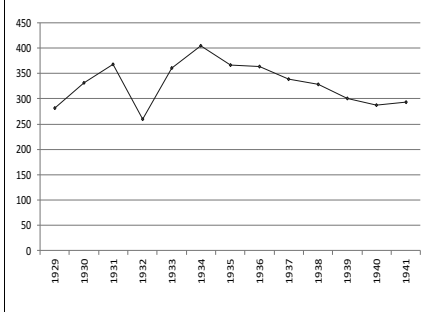

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
61.	Bácsbokod	Bács-Bodrog	kalocsai	1929		óvoda: 1929- elemi népiskola: 1929-
62.	Dunapataj	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1929		elemi népiskola: 1929- óvoda: 1929-
63.	Újszeged	Csongrád	csanádi	1930		óvoda: 1930- főiskolai rendtagok otthona: 1930-
64.	Gara	Bács-Bodrog	kalocsai	1930		óvoda: 1930- elemi népiskola: 1930-

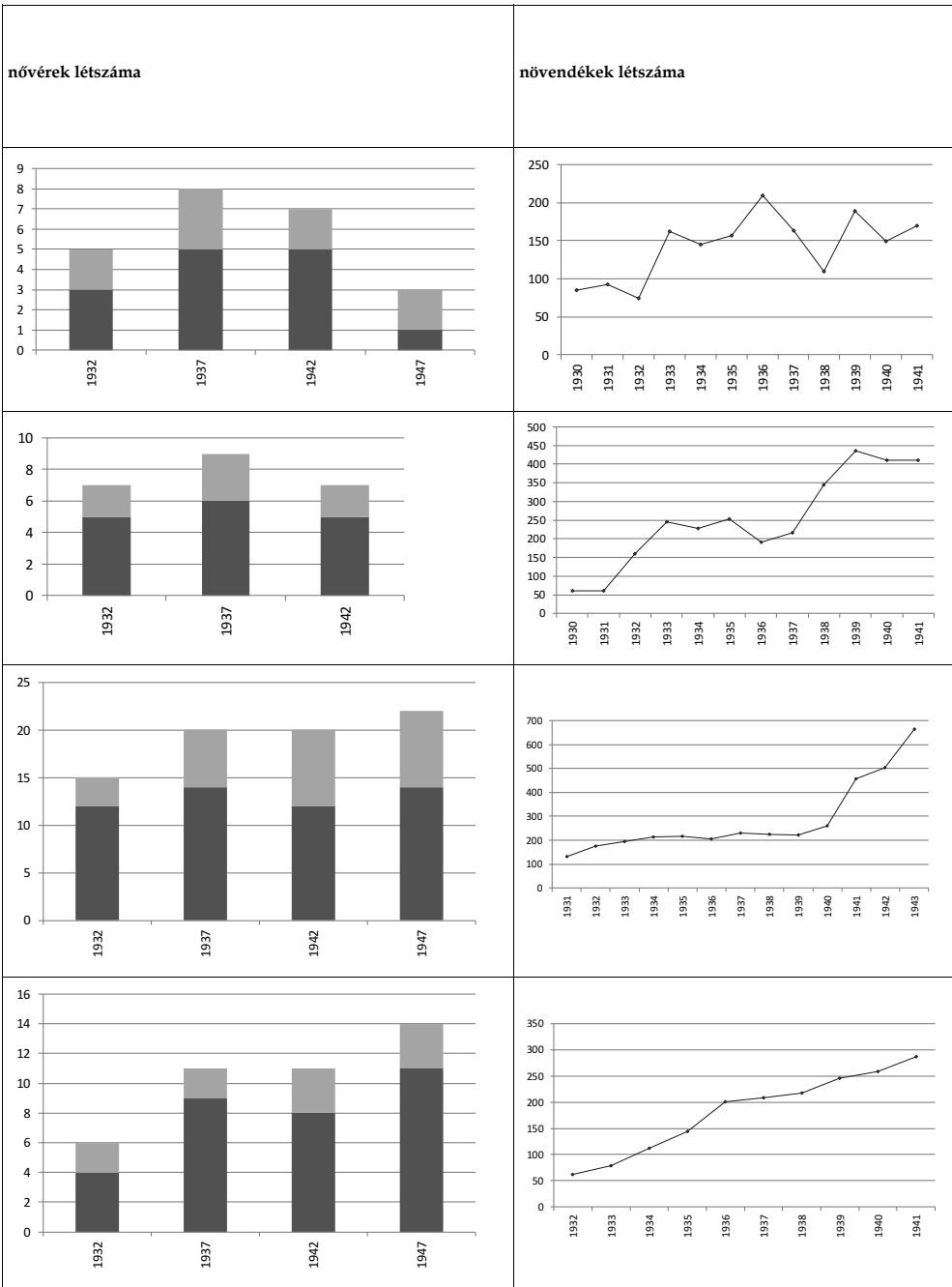
nővérek létszáma

növendékek létszáma

	Település	vármege	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
65.	Kína, Kaichow (Kajcsou) (Pujang, Puyang)	Kína, Honan tartomány	sienhsieni apostoli vicariatus	1930	1946	missziós iskolák
66.	Kína, Taming II. (Tamingfu II.)	Kína, Hopej tartomány	sienhsieni apostoli vicariatus	1931	1946	missziós iskolák: 1931-1946
67.	Hőgyész	Tolna	pécsi	1931		polgári iskola: 1931- internátus: 1931-
68.	Csillaghegy (Budapest)	Pest-Filis-Solt-Kiskun	esztergomi	1932		polgári iskola: 1932- óvoda: 1935- elemi iskola: 1935-

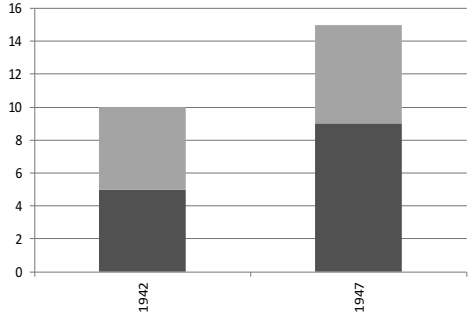
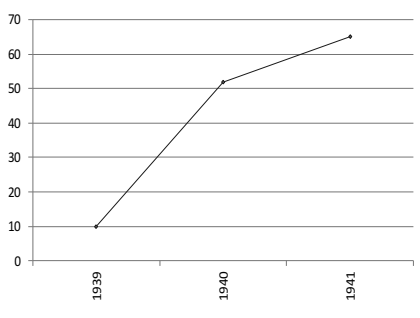
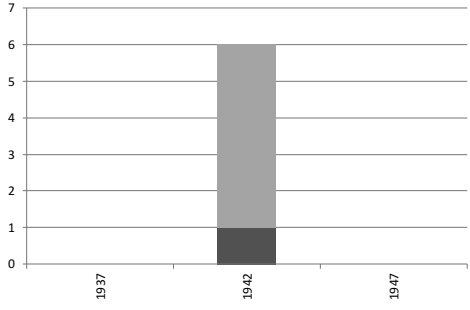
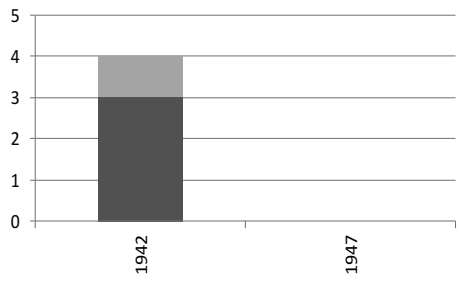
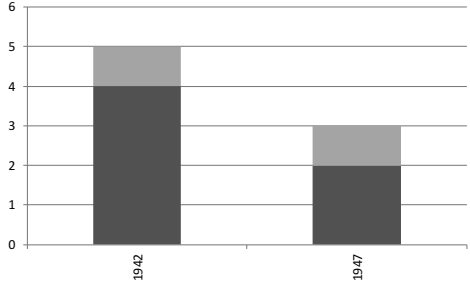
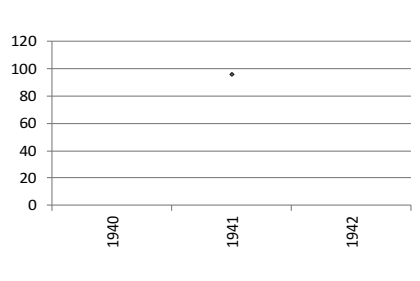

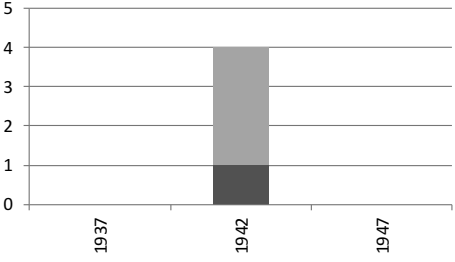
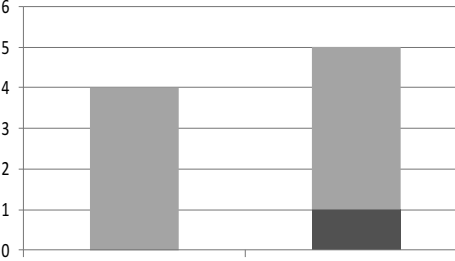
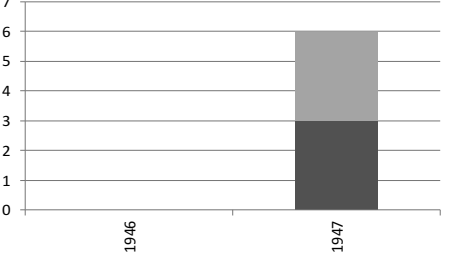
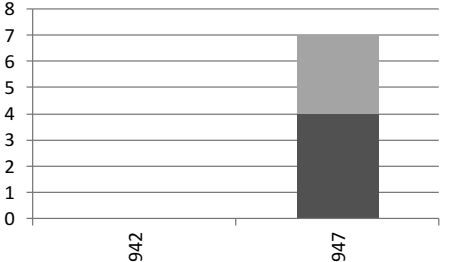
	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
69.	Mágocs	Baranya	pécsi	1934		elemi iskola: 1934- polgári iskola: 1937-
70.	Kalocsa [Nagyszeminárium]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1936		háztartás ellátása: 1936-
71.	Kalocsa [Szent Ignác Otthon]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1937		Jézus társasági kollégium mosodája: 1937-
72.	Kalocsa [Szent József Otthon]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1937		gazdasági telep, állattenyésztés: 1937-

nővérek létszáma	növédek létszáma																																		
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1937-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>5</td> <td>3</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>4</td> <td>4</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>8</td> <td>4</td> <td>12</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1937	5	3	8	1942	4	4	8	1947	8	4	12	<table border="1"> <caption>növédek létszáma (1934-1941)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1934</td> <td>165</td> </tr> <tr> <td>1935</td> <td>100</td> </tr> <tr> <td>1936</td> <td>110</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>130</td> </tr> <tr> <td>1938</td> <td>130</td> </tr> <tr> <td>1939</td> <td>125</td> </tr> <tr> <td>1940</td> <td>140</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>110</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1934	165	1935	100	1936	110	1937	130	1938	130	1939	125	1940	140	1941	110
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																																
1937	5	3	8																																
1942	4	4	8																																
1947	8	4	12																																
Év	Létszám																																		
1934	165																																		
1935	100																																		
1936	110																																		
1937	130																																		
1938	130																																		
1939	125																																		
1940	140																																		
1941	110																																		
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1937-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>1</td> <td>6</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>1</td> <td>7</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>1</td> <td>5</td> <td>6</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1937	1	6	7	1942	1	7	8	1947	1	5	6																			
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																																
1937	1	6	7																																
1942	1	7	8																																
1947	1	5	6																																
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1937-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>1</td> <td>6</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>1</td> <td>6</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>1</td> <td>6</td> <td>7</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1937	1	6	7	1942	1	6	7	1947	1	6	7																			
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																																
1937	1	6	7																																
1942	1	6	7																																
1947	1	6	7																																
<table border="1"> <caption>nővérek létszáma (1937-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>1</td> <td>7</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>1</td> <td>5</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>2</td> <td>4</td> <td>6</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1937	1	7	8	1942	1	5	6	1947	2	4	6																			
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																																
1937	1	7	8																																
1942	1	5	6																																
1947	2	4	6																																

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
73.	Szeged, Árpád tér 5., Kálvária u. 1., Bús Pater u. 22. [Boldog Margit Otthon]	Csongrád	csanádi	1939		főiskolai tanulók Szent Margit Kollégiuma, cselédotthon, cselédképző, cselédelhelyező: 1939-
74.	Szabadka II. [Paulinum]	Bács-Bodrog	kalocsai	1939	1945	Paulinum kispapnevelő intézet háztartása: 1939-1945
75.	Kína, Kingsien (Csinghszien, Tzing-tsao-ho)	Kína, Hopej tartomány	osztrák missziós tartomány	1940		missziós iskolák: 1940-1947
76.	Szováta	Maros-Torda (Erdély)	gyulafehérvári	1941		elemi iskola: 1941-1945 (nővérek visszahívása: 1949)

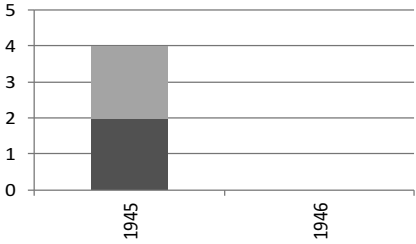
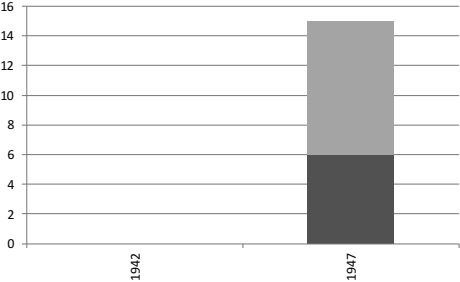
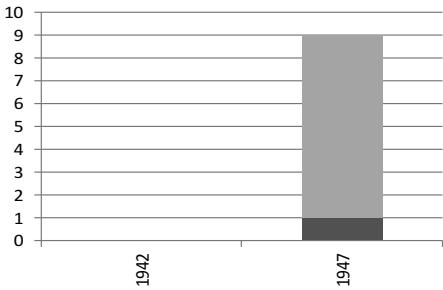
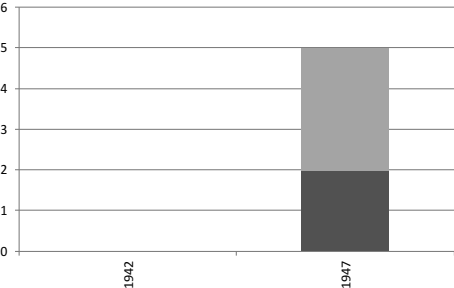
nővérek létszáma	növédek létszáma																				
 <table border="1"> <caption>nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>5</td> <td>5</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>9</td> <td>6</td> <td>15</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1942	5	5	10	1947	9	6	15	 <table border="1"> <caption>növédek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1939</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1940</td> <td>52</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>65</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1939	10	1940	52	1941	65
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																		
1942	5	5	10																		
1947	9	6	15																		
Év	Létszám																				
1939	10																				
1940	52																				
1941	65																				
 <table border="1"> <caption>nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>1</td> <td>5</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1937	0	0	0	1942	1	5	6	1947	0	0	0					
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																		
1937	0	0	0																		
1942	1	5	6																		
1947	0	0	0																		
 <table border="1"> <caption>nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>3</td> <td>1</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1942	3	1	4	1947	0	0	0	nincs adat								
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																		
1942	3	1	4																		
1947	0	0	0																		
 <table border="1"> <caption>nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Sötét szürke</th> <th>Égő szürke</th> <th>Összes</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>4</td> <td>1</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>2</td> <td>1</td> <td>3</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes	1942	4	1	5	1947	2	1	3	 <table border="1"> <caption>növédek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1940</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>95</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1940	0	1941	95	1942	0
Év	Sötét szürke	Égő szürke	Összes																		
1942	4	1	5																		
1947	2	1	3																		
Év	Létszám																				
1940	0																				
1941	95																				
1942	0																				

	Település	vármegye	egy/házmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
77.	Újverbász	Bács-Bodrog	kalocsai	1941	1943	Albertinum fiúnevelő intézet háztartása: 1941-1943
78.	Kalocsa [jezsuita kollégium]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1942		háztartás ellátása: 1942-
79.	Kalocsa [Érseki kastély]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1943		háztartás ellátása: 1942-
80.	Kína, Süchow (Hszücsou)	Kína, Csiangszu tartomány	kanadai missziós tartomány	1944		missziós iskolák: 1944-

nővérek létszáma	növédek létszáma								
 <table border="1"> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1937	0	1942	4	1947	0	
Év	Létszám								
1937	0								
1942	4								
1947	0								
 <table border="1"> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>5</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1942	4	1947	5			
Év	Létszám								
1942	4								
1947	5								
 <table border="1"> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1946</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>6</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1946	0	1947	6			
Év	Létszám								
1946	0								
1947	6								
 <table border="1"> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>7</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1942	0	1947	7	nincs adat		
Év	Létszám								
1942	0								
1947	7								

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje
81.	Szeged-Alsóközpont [Alsóközpont]	Csongrád	csanádi	1945	1946	Szent László Egészségház, kórházi munka végzése: 1945-1946
82.	Mezőkovácsháza (Tanyaközpont)	Csanád	csanádi	1945		tanyai internátus: 1945- külterületi általános iskola: 1945- míntagazdaság: 1945-
83.	Szeged, Londoni utca [Püspöki tanulóotthon]	Csongrád	csanádi	1945		Püspöki fiúinternátus és tanonc-diákothon háztartásának vezetése, gazdasági munkák ellátása: 1945-
84.	Nyergesújfalu	Esztergom	esztergomi	1945		Szalézi Intézet háztartásának ellátása: 1945-

36. A társulat 1860 és 1946

nővérek létszáma	növédek létszáma												
 <table border="1"> <caption>Sisters' numbers</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Dark Grey</th> <th>Light Grey</th> <th>Total</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1945</td> <td>2</td> <td>2</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1946</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Year	Dark Grey	Light Grey	Total	1945	2	2	4	1946	0	0	0	
Year	Dark Grey	Light Grey	Total										
1945	2	2	4										
1946	0	0	0										
 <table border="1"> <caption>Sisters' numbers</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Dark Grey</th> <th>Light Grey</th> <th>Total</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>6</td> <td>9</td> <td>15</td> </tr> </tbody> </table>	Year	Dark Grey	Light Grey	Total	1942	0	0	0	1947	6	9	15	nincs adat
Year	Dark Grey	Light Grey	Total										
1942	0	0	0										
1947	6	9	15										
 <table border="1"> <caption>Sisters' numbers</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Dark Grey</th> <th>Light Grey</th> <th>Total</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>1</td> <td>8</td> <td>9</td> </tr> </tbody> </table>	Year	Dark Grey	Light Grey	Total	1942	0	0	0	1947	1	8	9	
Year	Dark Grey	Light Grey	Total										
1942	0	0	0										
1947	1	8	9										
 <table border="1"> <caption>Sisters' numbers</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Dark Grey</th> <th>Light Grey</th> <th>Total</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>5</td> </tr> </tbody> </table>	Year	Dark Grey	Light Grey	Total	1942	0	0	0	1947	2	3	5	
Year	Dark Grey	Light Grey	Total										
1942	0	0	0										
1947	2	3	5										

között alapított fiókházai

A fenti táblázat olyan fiókházakat tartalmaz, amelyek külön házfőnöknő vezetése alatt álltak. A település nevénel kerek zárójelben feltüntettem a forrásokban előforduló – szerb, szlovák, illetve különböző módon írt kínai – névváltozatokat is.³⁹⁷ Szögletes zárójelben szerepel az adott településen lévő intézmény speciális, a köztudatba átment és a forrásokban többször használt külön megnevezése.³⁹⁸

A települések oszlopát követően jelöltem, hogy az alapítás évében a fiókház melyik vármegyéhez, illetve egyházmegyéhez tartozott. Ahogyan arról már korábban esett szó, a kiskunfélegyházi fiókház – amely egyébként a nővérek 27. házának számított – 1908-as megalapításáig a társulat csak a kalocsai egyházmegyében terjeszkedett. Az 1910-es évektől – a vállalkozó szellemű második generális főnöknő, Bleilőb Mária Bernárda személyéhez köthetően – sorra nyíltak a társulat fiókházai más egyházmegyékben. Az 1860 és 1946 között alapított 84 fiókház döntő többsége – 47 ház – így is a kalocsai egyházmegye területén feküdt. A fiókházak közül 12 az esztergomi, 5-5 a váci, a pécsi és a csanádi egyházmegye joghatósága alatt állt. Kínában szintén öt ház nyílt. Két ház a veszprémi, egy-egy ház a szombathelyi, az egri és a gyulafehérvári egyházmegye területén kezdte meg működését. A házak száma – az alapítások és megszűnések függvényében – állandóan változott. A társulat 1947-ben rendelkezett egyszerre a legtöbb házzal, a vezetőség ekkor 73 fiókház fölött diszponált egyidejűleg.³⁹⁹

A táblázat ötödik oszlopa, az alapítás éve – értelemszerűen – a fiókház létrejöttének, az első önálló főnöknő kinevezésének évét jelöli. A megszűnés événél csak akkor szerepel évszám, ha az adott fiókház a jelen írás által tárgyalt időszak végéig, tehát 1946-ig befejezte működését. Ebből következik, hogy a magyarországi iskolák 1948-as államosítását már nem tüntettem fel megszűnési időpontként.⁴⁰⁰ A bezárt iskolákról fentebb már részletesen esett szó. Egyébként a legtöbb megszűnt ház – szám szerint

---

³⁹⁷ Nem szerepelnek viszont a helyiségek – sematizmusokban előforduló – latin nevei.

³⁹⁸ Például a kiskunfélegyházi zárdaiskola a Constantinum nevet kapta. A források később a Constantinum elnevezést gyakran a település megjelöléseként, a Kiskunfélegyháza szó kiváltására is használták. „Nővéreink megérkeztek a Constantinumba”, azaz: a nővérek megérkeztek Kiskunfélegyházára.

³⁹⁹ A társulat földrajzi elterjedéséről „A társulat általános története. A társulat elterjedése” című fejezetben már esett szó.

⁴⁰⁰ Szintén nincs jelezve, ha egy adott településen – ez főleg az 1945 után újra határon túlra került bácskai és erdélyi fiókházakat érintette – a nővérek már nem taníthattak tovább, de szerzetes közösségként továbbra is együtt éltek. Ilyenkor a fiókház nem szűnt meg, csak a nővérek tevékenysége változott.

hét – az esztergomi egyházmegye területén feküdt.⁴⁰¹ A társulat a veszprémi egyházmegye területén csak a két Balaton-parti fiókházzal rendelkezett, amelyeket rövid működés után feloszlattak. A két ház megszűnésével meg is szakadt a társulat közvetlen kapcsolata a veszprémi egyházmegyével.

A táblázat következő oszlopa a fiókházakban létezett különböző intézménytípusokat sorolja fel, a működés kezdetének és esetleges végének időpontját is megadva. Amennyiben nincs megjelenítve záró dátum, úgy a vizsgált korszak végéig fennállt az adott intézménytípus. Az egyszerűsítés érdekében a különböző típusú népiskolák – ismétlőiskola, felső elemi népiskola – adatait összevontam „elemi népiskola” címszó alatt. Hasonló módon tartalmazzák az elemi iskolai tanítónőképzők a líceumokra vonatkozó adatokat is. A táblázatból kitűnik, hogy a társulat általában azt a stratégiát követte, hogy egy településen egyfajta intézménytípussal kezdte meg működését, majd később, az adott viszonyok függvényében – és miután kialakult a nővérek iránti bizalom a lakosság körében –, újabb intézmény meghonosításával bővítette tevékenységi körét.⁴⁰² A települések egy részében először alsóbb fokú oktatási-nevelési intézmény nyílt, azután erre ráépítve kezdtek a nővérek magasabb szintű működésbe.⁴⁰³ Ám – különösen a századfordulóig – inkább az ellentétes irányú folyamat számított gyakoribbnak: az először elvállalt elemi iskola mellé óvodát vagy a polgári iskola mellé elemi iskolát nyitottak.⁴⁰⁴ Ez a tendencia – különösen az 1800-as évek második felében – annak tudható be, hogy az óvodáztatás nem rendelkezett hagyományokkal a kalocsai egyházmegye kistelepülésein. A szülőknek először is meg kellett barátkozniuk ezzel az intézménytípussal, meg kellett szokniuk, ki kellett tapasztalniuk az ezzel járó előnyöket, így viszonylag későn éledt fel az igény a nővérek által vezetett óvodák iránt. Ugyanakkor a nővérek az óvodával biztosították az elemi iskola tanulói utánpótlását. Ugyanez a motiváció vezethette őket, amikor polgári iskola

---

⁴⁰¹ Ide tartoztak a felvidéki zárdák és a négy, rövidebb-hosszabb életű budapesti fiókház is.

⁴⁰² Különösen igaz ez a speciálisabb képzést nyújtó iskolák – elemi iskolai tanítónőképzők, óvónőképző, felső kereskedelmi iskolák stb. – esetében. Ezeket mindig már meglévő, alsóbb fokú iskolák mellett nyitották meg.

⁴⁰³ Foktón és Bányán először óvoda nyílt meg, majd néhány év múlva elemi iskola. Cegléden és Mágocson az elemi iskola megnyitását követte pár éven belül a polgári iskola beindítása is.

⁴⁰⁴ Elemi iskola mellé később nyitottak óvodát Óbecsén, Topolyán, Kunbaján, Jánoshalmán, Moholon, Mélykúton és Hercegszántón. A már meglévő polgári iskola mellett idővel elemi iskola is megkezdte működését Siklóson és Csillaghegyen.

mellé elemi iskolát nyitottak. Más településeken többféle intézménytípus is egyszerre kezdte meg működését.⁴⁰⁵

A legtöbb fiókházban egy-két iskolatípus működött. Ennél több intézményt csak néhány nagyobb fiókház tartott fenn: a kalocsai anyaház, a bajai, a szabadkai, az újvidéki, a bácsalmási, a zombori és a kiskunfélegyházi fiókházak. Ezen zárdák alapítása mind az első generális főnöknő, Franz Mária Terézia idején történt, igaz, hogy felfutásuk, bővülésük már későbbre esett. Az 1910-es évektől kezdődően azonban a társulat már nem tudott létrehozni ennyire jelentős központokat, működése felaprózódott. Ekkoriban a földrajzi terjeszkedés dominált az erők koncentráltabb összpontosítása helyett.

Az egyes fiókházakban működő nővérek létszámát diagram ábrázolja.⁴⁰⁶ A sötét színű oszlopok az iskolás, a világos színű oszlopok a házi nővérek számát mutatják. Az oktatási intézményekkel kapcsolatos házak esetében az iskolás nővérek száma mindig több volt, mint a házi nővéreké. A csak háztartási teendők ellátására szervezett fiókházakban – például a kalocsai Szent Ignác és Szent József Otthonokban – értelemszerűen a házi nővérek létszáma a magasabb, itt általában csak a házfőnöknő tartozott az iskolás nővérek közé. A diagramok kezdő dátuma általában a fiókház alapítási éve. Ettől csak abban az esetben tértem el, ha abból az évből nem áll rendelkezésre adat, ilyenkor a diagram az alapításhoz legközelebbi dátumú létszámadattal indul.⁴⁰⁷ A nővérek létszámára vonatkozóan 1947-ből áll rendelkezésre az utolsó, Szentszékhez küldött információ, így ezek az adatok szerepelnek a diagramon, feltéve, ha az adott fiókház nem fejezte be előbb a működését.⁴⁰⁸ Nem áll rendelkezésre adat a bácskai zárdák azon időszakára vonatkozóan, amíg azok – 1930 és 1941 között – önálló társulatként működtek. Így ezen települések diagramja az adott években üresen maradt. A diagramoszlopok szélessége különböző, de ennek nincs jelentősége. A régóta működő házakhoz több adat tartozik, ott tehát sűrűbbek

---

⁴⁰⁵ Például Bácsban, Péterrévén, Szentfülöpön ugyanakkor kezdte meg működését az óvoda és az elemi iskola is.

⁴⁰⁶ A nővérek fiókházankénti létszámának meghatározásához a következő forrásokat használtam: Sematizmus 1861–1879, 1881–1897, 1899–1915; HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések.

⁴⁰⁷ Például az 1928-ban alapított dávodai fiókház esetében az alapításhoz legközelebbi létszámadat az 1932-ben készült, a Szentszékhez beküldött öt éves jelentésben található.

⁴⁰⁸ Igaz, hogy az 1947-es létszámadatok megadásával túllépek a munkám által tárgyalt időhatárt, de a Szentszékhez küldött öt éves jelentések két dátuma, 1942 és 1947 között nincs más forrás, amelyet használni lehetne a társulat egészére vonatkozóan az egyes fiókházak nővérlétszámának megadásához.

és keskenyebbek az oszlopok, mint a hasonló méretben megjelenített fiatalabb fiókházaknál. Néhány esetben – vagy a fiókház rövid működése vagy a rendelkezésre álló információk hiányos volta miatt – csak egyetlen oszlop szemlélteti a nővérek számarányát.⁴⁰⁹ A diagramok léptéke különböző, hiszen hasonló méretben kellett ábrázolni a nagy, több mint ötvenfős házak – például Kalocsa és Kiskunfélegyháza –, valamint a viszonylag kicsi, tíz fő alatti zárdák – például Palánka és a Budapest, Kun utcai fiókház – létszámadatait.

A legtöbb nővér a kalocsai anyaházban élt, létszámuk 1915-től kezdődően folyamatosan meghaladta a 100 főt.⁴¹⁰ Két fiókházban pedig – Kiskunfélegyházán és Baján – megközelítően 50 nővér lakott. Ezek a zárdák tekinthetőek a társulat három legnagyobb házának, itt működtek a legmagasabb szintű végzettséget adó iskoláik, a speciális órák miatt itt volt szükség a legtöbb iskolás nővérré, internátusaik pedig sok házi nővér munkáját igényelték. A következő kategóriát jelentő házakban a nővérlétszám egyes években elérte a 20 főt, de a 30-at soha nem haladta meg.⁴¹¹ A társulat ezeken a településeken általában tartott fenn polgári iskolát is, így Vecsésen, Siklóson, Kiskunhalason, Cegléden, Csillaghegyen és Mágocson is. A társulat házainak kicsivel több mint a felében – 43 házban – a nővérek létszáma soha nem lépte túl a tíz főt. Ide tartoztak a csak háztartás ellátására létesült fiókházak, valamint a felvidéki házak és a kínai zárdák többsége is. A társulat tehát sok kis létszámú házat működtetett. Ez magában hordozta az erők szétforgácsolódásának és az egységes kormányzás nehézségeinek veszélyét.

Az egyes fiókházak fejlődése lemérhető a nővérek számának változásán. Legnagyobb mértékben a kalocsai anyaház nővérlétszáma emelkedett, hiszen a kezdeti létszám 1947-re a 14 és félszeresére nőtt.⁴¹² Hétszer annyi nővér

⁴⁰⁹ Például az 1943 után alapított zárdák vagy a Budapest, Mária utca 7. szám és Baross utca 34. szám alatti fiókházak esetében.

⁴¹⁰ A kalocsai anyaházban a nővérek létszáma 1936-tól enyhe csökkenést mutat. Ez a folyamat az addig az anyaháztól függő, ám ettől az időszaktól kezdődően saját főnöknő vezetése alatt, új fiókházat alkotó telepek leválásával, önállósodásával magyarázható.

⁴¹¹ Az alábbi házak tartoztak ide: Szabadka, Újvidék, Jánoshalma, Bácsalmás, Zombor, Magyarokanizsa, Hajós, Hőgyész. Szabadkán csak a Délvidék visszatérését követően emelkedett a nővérlétszám 30 fő fölé. Szintén 20 fő fölötti nővérlétszámmal rendelkezett a kalocsai Szent Szív Otthon és a budapesti Mária utca 20. sz. alatti fiókház. Az előbbiben a már nem aktív, idős, beteg társulati tagok emelték meg a létszámot, az utóbbiban pedig az egyetlenre járó nővérek.

⁴¹² A kalocsai anyaházban működő nővérek létszáma 1921-ben kiugróan magas. Ebben az évben ugyanis a hivatalos jelentésekben ide számították a szanatóriumi (azaz a Szent Szív Otthonban lévő) nővéreket is.

dolgozott a vizsgált korszak végén Baján és Jánoshalmán is, mint alapítási éveikben. Kiskunfélegyházán és Bácsalmáson ez az arányszám a négyszerezésére tehető. A kisebb fiókházaknál az emelkedés mérsékeltebb volt: Foktón a legalacsonyabb nővérlétszám – három fő – csak megduplázódni tudott, Futakon pedig a kezdeti négyfős közösség mindössze egy fővel gyarapodott.

A táblázat utolsó oszlopa – grafikon formában – a fiókházakban oktatót és nevelt növendékek létszámát mutatja.⁴¹³ 1915-ig minden évből rendelkezésre áll erre vonatkozó információ.⁴¹⁴ A helyzet a későbbi években korántsem ilyen kedvező.⁴¹⁵ Az 1911 és 1915 között évente megjelenő kalocsai egyházmegyei sematizmusok továbbra is közölték ugyan az érsekiség területén lévő zárdák statisztikai adatait, de csak az utolsó három évben tettek egyáltalán említést az egyházmegye határán túl fekvő fiókházakról, illetve csak 1914-ben és 1915-ben adták meg az itteni növendékek létszámadatait. A növendékek statisztikai adataira vonatkozóan igen hasznos információkat tartalmaznak a korabeli iskolai életet leghitelesebben tükröző források, az egyes tanévek lezárultával rendszeresen nyomtatásban kiadott iskolai évkönyvek, értesítők. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánővérek Társulata által vezetett iskolák közül a századforduló után azonban ilyen kiadvánnyal csak a magasabb fokú – legalább polgári – iskolát fenntartó intézmények jelentkeztek. Ahol tehát csak elemi iskola vagy óvoda működött, ott nem készült ilyen jellegű összefoglaló mű. Ráadásul a társulat nagyobb fiókházai közül sem a bajai, sem

⁴¹³ A grafikon választott formája lehetővé teszi a nem folytatólagos, hanem önmagukban álló adatok megjelenítését is. – Az adatok a következő forrásokból származnak: HU-MNL-BKML-XII.6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolánővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek, 1860–1910.; Sematizmus 1861–1879, 1881–1897, 1899–1915; Értesítő Kalocsa 1910/11, 93–94.; Értesítő Kalocsa 1911/12, 87–88.; Értesítő Kalocsa 1912/13, 90–92.; Értesítő Kalocsa 1913/14, 85–87.; Értesítő Kalocsa 1914/15, 76–78.; Értesítő Kalocsa 1915/16, 70–72.; Értesítő Kalocsa 1928/29, 60–61.; Értesítő Kalocsa 1929/30, 64–65.; Értesítő Kalocsa 1930/31, 67.; Értesítő Kalocsa 1931/32, 59.; Értesítő Kalocsa 1932/33, 64.; Értesítő Kalocsa 1933/34, 70.; Értesítő Kalocsa 1934/35, 77.; Értesítő Kalocsa 1935/36, 83.; Értesítő Kalocsa 1936/37, 78.; Értesítő Kalocsa 1937/38, 91.; Értesítő Kalocsa, Tanítónőképző 1938/39, 55.; Évkönyv Kalocsa, Tanítónőképző 1939/40, 46.; Évkönyv Kalocsa, Tanítónőképző 1940/41, 49.; Évkönyv Kalocsa, Óvónőképző 1941/42, 47–48.

⁴¹⁴ Az erre vonatkozó források: HU-MNL-BKML-XII.6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolánővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek, 1860–1910; illetve: Értesítő Kalocsa 1910/11, 93–94.; Értesítő Kalocsa 1911/12, 87–88.; Értesítő Kalocsa 1912/13, 90–92.; Értesítő Kalocsa 1913/14, 85–87.; Értesítő Kalocsa 1914/15, 76–78.; Értesítő Kalocsa 1915/16, 70–72.

⁴¹⁵ A növendékek létszámadatai könyvészeti forrásokból származnak. Mivel az óvodák iratanyaga levéltári szempontból értékhatar alattinak minősül, így azokat a levéltárak nem is gyűjtik. Tehát levéltári primer forrás az óvodások létszámára vonatkozóan nem áll rendelkezésre. Az elemi iskolák anyakönyvei, törzskönyvei, beírási naplói is csak ritkán kerültek be a levéltárakba, tehát ezekre a forrásokra sem lehetett alapozni.

a kalocsai nem adott ki nyomtatott értesítőt az 1910-es, 1920-as évek jelentős részében.⁴¹⁶ Ebből a szempontból üdítő kivételnek számít a kiskunfélegyházi Constantinum intézmény, itt ugyanis szinte minden évben megjelent ez a kiadvány. Bár a kalocsai 1937/38-as értesítő retrospektíven közölte a polgári iskola, az óvónőképző és az elemi iskolai tanítónőképző 1920 és 1938 közötti benépesülési adatait, nem szólt az elemi iskolába és az óvodába járó növendékek létszámáról.⁴¹⁷ Mivel a korábbi növendéklétszámokban ezek száma is szerepelt, eltekintettem a visszamenőleges adatok felhasználásától, nehogy torzított, csökkenő létszámok szerepeljenek a grafikonon. Hasonló probléma merült fel azoknál az iskoláknál, amelyek adtak ki ugyan értesítőt, illetve évkönyvet, de abban csak a polgári iskola növendékei szerepeltek, az elemi iskolások viszont még említés szintjén sem.⁴¹⁸ Az értesítőket az 1938/39-es tanévtől felváltották az évkönyvek, amelyekben már külön-külön szerepeltek az egyes iskolatípusok. Kiskunfélegyházán például a korábbi összintézményi értesítő helyett ugyanabban a tanévben külön évkönyvet adott ki a Constantinum elemi iskolai tanítónőképzője, polgári iskolája és mezőgazdasági leányközépiskolája. Ugyanez volt a helyzet Baján és Kalocsán is. Nagyon hasznosnak bizonyultak a kalocsai iskolai értesítők, illetve évkönyvek, amelyek az 1928/29-es tanévtől kezdődően az 1941/42-es iskolaévig bezárólag a társulat összes fiókházának növendéklétszámát megadták intézménytípusonként. A legtöbb fiókház grafikonja ezért is ér véget 1941-ben, mert ez az utolsó, fiókházakra lebontva megadott létszámadat.⁴¹⁹

⁴¹⁶ Kalocsán 1916 és 1925 között nem jelent meg értesítő. Baján 1913/14 és 1929/30 között nem adtak ki értesítőt. Jánoshalma első értesítője 1930-ból maradt fenn. Bácsalmás első értesítőjét az 1929/30-as tanévben adták ki. Gráberné – Léces 1996, 111., 144.; Gráberné – Léces 2001, 35., 101.; Értesítő Kalocsa 1925/26, 6.; Értesítő Baja 1929/30, 3.

⁴¹⁷ Értesítő Kalocsa, 1937/38, 41., 61., 77.

⁴¹⁸ A siklósi fiókház 1943/44-es évkönyve például visszamenőleg közli a polgári iskola benépesülési adatait, az iskola alapításától kezdve. Az elemi iskola öt évvel a polgári iskola alapítása után nyílt meg, és az elemista növendékek száma nem szerepel ezekben a kimutatásokban. Az évkönyv adatai tehát csak azokban az években egyeznek meg az összintézményi növendéklétszámmal, amikor Siklóson még csak polgári iskola működött. Évkönyv Siklós 1943/44, 26. Hasonlóan nem segít hozzá az összintézményi növendéklétszám meghatározásához a szintén csak polgári iskolások adatait – visszamenőleg – tartalmazó kiskunhalasi, ceglédi és csillaghegyi iskolák évkönyve. Évkönyv Kiskunhalas 1943/44, 26.; Évkönyv Cegléd 1943/44, 25.; Évkönyv Csillaghegy 1943/44, 18. A vecsési fiókház esetében viszont – mivel ott csak polgári iskola működött – a visszamenőleg megadott létszámok használhatóak. Évkönyv Vecsés 1943/44, 24.

⁴¹⁹ Ahol lehetett – Vecsés, Kiskunfélegyháza, Baja, Jánoshalma esetében – saját intézeti értesítők alapján megadtam a későbbi növendéklétszámokat is. Azon házak esetében, amelyek hamarabb fejezték be működésüket, természetesen korábbi dátumú az utolsó létszámadat.

Azokon a településeken, ahol az 1915 és 1928 közötti évekből sem a korabeli értesítőkből, sem a későbbi évkönyvek retrospektív statisztikáiból nem nyerhető ki növendékekre vonatkozó létszámadat, csak két évből – 1924-ből és 1926-ból – rendelkezünk pontos információkkal.⁴²⁰ Ezért a grafikon nem folyamatos vonallal jeleníti meg a növendékek számát. Ahol csak egy évből áll rendelkezésre létszámadat, ott csak az az egy érték jelenik meg. A grafikonok léptéke – hasonlóan a nővérlétszámot ábrázoló diagramokhoz – egymástól eltérő, hiszen azonos méretű koordinátarendszerben kellett ábrázolni azon iskolák növendékeinek számát, ahol évente ezernél is több diák tanult, és azokat is, ahol a gyermekek száma soha nem emelkedett 200 fő fölé.⁴²¹

Azoknál a fiókházaknál, ahol a nővérek csak háztartást vezettek, értelemszerűen nem szerepel növendéklétszámot bemutató grafikon. Néhány zárdánál – a kínai missziós házak és Mezőkovácsháza esetén – nem áll rendelkezésre erre vonatkozó információ, ezért ott a „nincs adat” felirat olvasható a grafikon helyén.

Az egyes fiókházak növendékeinek létszámadatai – hasonlóan „A nővérek oktató- és nevelőmunkája” című fejezetben szereplő és a társulat egészére vonatkozó létszámadatokhoz – rejthetnek magukban pontatlanságokat.⁴²² Összességében azonban a grafikonok – a fentebbi, kritikai megjegyzések figyelembe vételével – alkalmasak a főbb tendenciák nyomon követésére.

Jól látható például egy-egy fiókház esetében, hogy egy új intézménytípus bevezetése mennyire növelte meg a gyermeklétszámot. Jánoshalmán 23 évig csak elemi iskola működött, 445 és 717 fő között változó létszámmal. Amikor 1904-ben megnyílt az óvoda, a gyerekek száma ugrásszerűen 926-ra emelkedett.⁴²³ A polgári iskola 1925-ös megnyitása

---

⁴²⁰ Tehát az utolsó – ebből a szempontból – informatív kalocsai érseki sematizmus és az első, össztársulati növendéklétszámot tartalmazó kalocsai értesítő dátuma közötti időszakról (1915–1928) van szó. – Az 1924. és 1926. évi adatok forrása: HU-MNL-BKML-XII.6. Statisztikák. Adatok Társulatunkról a Kath. Almanach részére 1926; HU-MNL-BKML-XII.6. A Míasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánék letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

⁴²¹ Az első esetre példa Baja és Jánoshalma, a másodikra Futak és Kúla.

⁴²² Az adatok pontatlanága itt is ugyanazokra az okokra vezethető vissza, mint az összesített létszámadatoknál. Eltérés adódhat a naptári évre, illetve a tanévre vonatkozó adatok között; a beiratkozott és bizonyítványt kapott tanulók száma között, illetve előfordulhat az internátusi, árvaházi és napközi otthonos gyermekek létszámának kettőzött feltüntetése.

⁴²³ A moholi fiókházánál is ugyanez a helyzet állt elő, az óvoda megnyitásával a növendékek létszáma megduplázódott.

ugyanakkor nem eredményezett ilyen nagymérvű emelkedést, mivel a magasabb iskolai végzettség elérése nem volt általános a parasztcsaládok iskoláztatási stratégiájában. A Zombor II. fiókháznál érhető tetten a legszembetűnőbben az iskolatípusok alapításával, illetve megszüntetésével együtt járó létszámingadozás. Amíg csak árvaház működött itt, 16 fő szerepelt a növendéknyilvántartásban. Miután azonban Kalocsáról áttelepítették ide az óvónőképzőt és óvoda is nyílt, a létszám 200 és 300 fő között mozgott. Ezen intézménytípusok megszűnésével a létszám ismét a korábbi szintre zuhant vissza, hogy pár évi stagnálás után – az elemi iskola és az internátus megnyitásával – ismét a magasba szökjön. A vecsési polgári iskolában az 1945 utáni erőteljes létszámcsökkenést az általános iskola bevezetése okozta. A korábbi polgári iskolások felmenő rendszerben az általános iskolák fennhatósága alá kerültek, így számuk a statisztikákban egyre csökkent.

Feltűnő a bácskai iskolák többségének elnéptelenedése a szerb megszállás idején. Az 1918-tól 1930-ig – a bácskai házak teljes elszakadásáig – terjedő időszakban csak néhány évből maradtak fenn létszámadatok, de azokból drasztikus csökkenés tűnik ki. Adán, Temerinben, Moholon, Péterrévén, Hódságban, Palánkán, Őrszálláson a korábbi létszámok töredékére zsugorodott a zárdaiskolák, -óvodák benépesültsége. A nagyobb délvidéki intézmények – Újvidék, Magyarakanizsa – esetében nem következett be ennyire nagyarányú létszámcsökkenés, sőt Szabadka esetében még minimális emelkedés is mutatkozott. A tendencia összefügg a bácskai iskolák állami kezelésbe vonásával és az erőszakos szerbesítési törekvésekkel.

Egy új intézménytípus bevezetése nemcsak a növendékek, hanem általában a nővérek létszámának emelkedésében is tükröződik. Kiskunfélegyházán a mezőgazdasági leány-középiskola 1938-as beindítása után nőtt a növendékek létszáma és ezzel párhuzamosan a – főleg gazdasági szaktárgyakat oktató – pedagógusoké is. Siklóson az elemi iskola megnyitása eredményezett hasonló emelkedést mindkét statisztikában. A növendéklétszámok egyéb, tehát nem új intézménytípus bevezetésével összefüggő ingadozásait azonban nem követte a nővérlétszám hasonló hullámozása. A tanulók száma minden évben a beiratkozásoknál dőlt el, addigra pedig már lezajlott a nővérek szokásos évi diszpozíciója. Tanév közben csak a legtrikább esetben történtek áthelyezések.

Kézenfekvő feltételezésnek tűnik, hogy a több intézménytípust is magában foglaló, több iskolás nővért foglalkoztató iskolakomplexumokhoz tartoztak a legmagasabb növendéklétszámok. Ehhez képest meglepő, hogy

két, viszonylag kis fiókház, a jánoshalmi és a péterrévei ezer főt meghaladó létszámú növendéket tanított és gondozott például 1912-ben, amikor a kalocsai anyaház ennél kevesebb gyermeket fogadott be.

Ha a nővérek és a növendékek arányát az egyes fiókházaknál összevetjük, látható, hogy a két érték mennyire nem korrelált egymással. A kisebb házakban, ahol általában csak óvodát és elemi iskolát tartottak fenn a nővérek, nagyon magasra rúgott az egy iskolás nővérre jutó gyermekek száma. Óbecsén például 1889-ben 491 gyermekre hat nővér jutott, akik közül csak öt tartozott az iskolás nővérek közé. Tehát egy nővér körülbelül száz gyermekkel foglalkozott. Ennél is magasabb arányszám jellemezte Temerint 1909-ben, mikor 752 növendékre öt iskolás nővér felügyelt. Ezek a számok igen jelentős társadalmi igényt tükröznek.

Általánosságban elmondható, hogy a kis házakban létesített óvodák és elemi iskolák nagyon magas növendéklétszámmal és alacsony nővérlétszámmal működtek. Ha társulati szinten emelkedett is a nővérek létszáma, a noviciátusból kikerült új elemi iskolai vagy óvónő-nővéreket a sorra megnyitott új intézmények „szívták fel”, nem pedig a már meglévő intézetekben bővítették velük a tantestület létszámát. Ám az elemi iskolánál magasabb szintet képviselő, már polgári iskolát is fenntartó fiókházak helyzete sem számított sokkal kedvezőbbnek. Bácsalmáson 1935-ben 17 iskolás nővér dolgozott, 939 diák tartozott hozzájuk, egy nővérre tehát 55 gyermek jutott. Ugyanebben az évben Kiskunfélegyházán ez a szám 24-et tett ki, azaz 705 tanulóval 29 iskolás nővér foglalkozott. A két ház közti különbség abból adódott, hogy Félegyházán működött elemi iskolai tanítónőképző is, Bácsalmáson pedig nem. A három kivételezett helyzetű, tanítónőképzőt is fenntartó zárda tehát sokkal ideálisabb oktatási feltételeket tudott biztosítani. Kalocsán például 1915-ben egy nővérre 18 növendék jutott – 1017 diák 55 nővérre –, Kiskunfélegyházán 1924-ben 26 tanuló – azaz 687 gyermek 26 iskolás nővérre –, Baján 1937-ben 25 diák – tehát 845 fő 33 iskolás nővérre. Összevetve ezeket a számokat azzal a ténnyel, hogy a társulat legjobban képzett tagjai különben is ebbe a három nagyobb intézménykomplexumba kaptak beosztást, levonható az a következtetés, hogy ezekben – a frekvenciáltabb helyzetben, „kirakatban” lévő – iskolákban hatékonyabb, magasabb színvonalú tanítás folyt még az elemi iskolában is, mint a társulat kisebb településeken lévő intézményeiben.

A nővérek oktató- és nevelőmunkája

Növendékek

A nővérek létszámának emelkedése és a földrajzi elterjedés mellett a társulat által fenntartott intézménytípusok változatosságán, illetve a növendékek létszámán is lemérhető, hogy mennyire számított keresetnek és népszerűnek a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata a lányok oktatásával foglalkozó szerzetes társulatok között.

A társulat által oktatott növendékek létszámának pontos meghatározása szinte lehetetlen feladat. A különböző források azonos időszakból is eltérő adatokat közölnek. Álljon itt példaként három év létszámadata négy különböző forrás tükrében!⁴²⁴

	1906	1907	1908
Kalocsai értesítő	12 500	12 528	13 074
Növendékek kimutatása	13 837	14 250	13 985
Szentszéki jelentés	13 504	13 539	13 951
Kalocsai sematizmus	13 345	13 411	13 503

37. Növendéklétszámok 1906–1908 között, különböző források alapján

A különböző forrásokban megadott háromévi létszámadat közötti eltérés minimuma 34 fő, maximuma pedig 1722 fő. A legnagyobb eltérés 12%-os hibahatárt eredményez. A számok közti különbség több okból eredhet. Két forrás tanévekben számolt, a másik kettő naptári évben.⁴²⁵ Nincs információnk továbbá arra nézve, hogy a fenti források a tanév eleji vagy végi növendéklétszámot szerepeltetik-e. A beiratkozott és a bizonyítványt kapott tanulók száma között ugyanis – a tanév közbeni lemorzsolódás, kimaradás, elköltözés, elhalálozás miatt – egy-egy iskolánál is jelentős különbségek fordulnak elő. Különösen igaz ez, ha a társulat egészét vizsgáljuk. A számadatok pontatlanságához hozzájárul az is, hogy a növendéklétszámokat

⁴²⁴ A példaként kiválasztott három évben a társulat még csak a kalocsai egyházmegye területén tartott fenn fiókházakat, így a kalocsai egyházmegyei sematizmus adatai is relevánsnak tekinthetők. Az adatok forrásai: Értesítő Kalocsa 1905/06, 82., 1906/07, 90., 1907/08, 100.; HU-MNL-BKML-XII.6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek, 1860–1910; HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések; Sematizmus 1861–1879, 1881–1897, 1899–1915.

⁴²⁵ Tanévben számolt a következő két forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek, 1860–1910; illetve a kalocsai értesítők.

fiókházanként megadó három forrás többször tartalmaz összeadási hibát, azaz a fiókházak egyes adatait összesítve nem ugyanazt a számot kapjuk eredményül, amelyet a forrás összesített adatként közöl.⁴²⁶ Nem tisztázott, hogy az egyes források csak a nyilvános rendes tanulók számaadatait közlik-e, vagy a magántanulókét is. További anomáliát jelent a növendéklétszámok pontos meghatározásánál, hogy a források következtlenül jártak el az internátusi és az árvaházi növendékek nyilvántartásánál. A nővérek által vezetett internátusokban eleve olyan lányok laktak, akik a társulat valamelyik típusú iskoláját – általában a polgárit vagy az elemi iskolai tanítónőképzőt – látogatták. Ha tehát létszámuk egyszer szerepel az internátusi növendékek között, egyszer pedig például a polgári iskolások között, az a duplázódás miatt a tényleges eredmények torzulásához vezet. Ugyanez a helyzet az árvaházak mellett fenntartott elemi iskolák, illetve óvodák esetében is. Nem egyértelmű, hogy az árvaházi növendékeket beleszámították-e az iskolai létszámba, vagy sem.

A társulat összes növendékére vonatkozó áttekintő adatsorból ki lehetett volna hagyni az internátusi és árvaházi gyermekek számát, de ez egyrészt torzította volna a társulat széles körű működését bemutatni kívánó ábrázolást, másrészt a források követhetetlen és visszafejthetetlen adatkezelési gyakorlata magában hordozza az adatvesztés lehetőségét. Mivel egyes években külön szerepeltetik a fenti két csoportba tartozó növendékeket, más esetben viszont teljesen elhagyják említésüket, így fennáll az a veszély, hogy a két intézménytípus létszámaadatainak negligálásával bizonyos években ezek a növendékek egyszer sem szerepelnek a kimutatásokban. Legjobb megoldásnak tűnt az összlétszámba minden olyan évben belevenni mind az internátusi, mind az árvaházi növendékeket, amely években létszámukat a felhasznált forrásokban külön tüntették fel. Ezzel együtt el kell fogadni azt a tényt, hogy az így kapott grafikon és diagram nem pontos adatokat közöl, segítségével csupán nagyságrendi változásokat és tendenciákat lehet nyomon követni.⁴²⁷ A feltárt és összegyűjtött

---

⁴²⁶ A növendékek létszámát fiókházanként feltüntető források: HU-MNL-BKML-XII.6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek, 1860–1910; Sematizmus 1861–1879, 1881–1897, 1899–1915; Értesítő Kalocsa 1905/06, 1906/07, 1907/08.

⁴²⁷ Az 1942-es, kiugróan magas növendéklétszámba a forrás 1200 fő internátusi és 666 fő árvaházi növendéket számolt be. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés, 1942. A társulat korai időszakában ennél lényegesen alacsonyabb a két növendékcsoportba tartozók száma. 1905-ig összlétszámuk 28 és 188 fő között változott, 1906-tól 1941-ig viszont 235 és 1451 fő között ingadozott. Az internátusi növendékek száma a társulati összesített növendéklétszámban 1943-tól kezdődően nem került feltüntetésre, viszont 1924-ben és azt követően külön tételként szerepelnek az aspiránsinternátusban lakó növendékek.

adatok fent vázolt megbízhatatlansága, valamint az egyelőre hiányzó alap-
kutatások miatt jelen írás eltekint attól is, hogy összehasonlítást tegyen a
Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata által
működtetett intézményekbe járó növendékek létszámadatai és más, szintén
szerzetesnői fenntartású hasonló intézmények adatai között.

38. A növendékek létszámának alakulása 1860 és 1947 között

A társulat meglepedésekor az első tanévben a nővérek még csupán egy városban, Kalocsán működtek, itt 385 leány tanításáról és neveléséről gondoskodtak. Ez a szám csak az első fiókház 1868. évi megnyitása után kezdett számottevően emelkedni. Ezután egy stabil és egyenletes ütemű fejlődés következett. A társulat működésének 20. évfordulójára a növendékek száma elérte az ötezer főt, újabb 20 év elteltével, a századfordulón pedig a tízezer főt. Innentől kezdve azonban felgyorsult a növekedés, hiszen a 15 ezres létszám eléréséhez már csak újabb nyolc évre volt szükség. Ez az 50 éves időszak – amely egy kiszámítható, békés gyarapodásként írható le – nagyjából egybeesett az első általános főnöknő, Franz Mária Terézia regnálásával. Az 1911 utáni időszak nemcsak a társulat vezetésében hozott változást, de a növendékek létszámadataiban is. A korábbi, közel lineáris növekedést hullámzó görbék váltják fel. A nővérek majdnem 18 000 gyermekkel foglalkoztak 1916-ban, ezután azonban változó képet mutat a grafikon. Ennek oka, hogy több újonnan alapított fiókház csak rövid ideig működött, átmenetileg megemelve a létszámot.⁴²⁸ Sok fiókházban az I. világháborút követő

⁴²⁸ Lásd például a pécsi fiókházat, a zombori Koczik-árvaházat vagy a felvidéki három házat.

politikai változások miatt csökkent a növendékek száma, a megszállt területek hatóságai ugyanis akadályozták az ifjúság Magyarországon való tanulását.⁴²⁹ Több házat politikai okokból kellett megszüntetni. A kínai misszió által gondozott lányok és nők létszáma az 1920-as évek második felében némi emelkedést eredményezett a társulat növendékeinek összlétszámában. A bácskai társulat hivatalos elszakadásakor, 1930-ban azonban ismét zuhant a növendékek létszáma. Ekkor, a két világháború közötti időszak mélypontján a nővérek alig több mint 12 000 diákot tanítottak. A növendéklétszám lassú emelkedése 1941-ben, a Délvidék visszacsatolásakor érte el csúcspontját, ebben az évben a rend több mint 20 000 gyermeket oktatott. A rendelkezésre álló utolsó adat 1947-ből származik, ekkor a társulat 11 755 gyermek tanításáról gondoskodott.⁴³⁰ Bácskában ekkor már nem taníthattak a nővérek, illetve a kínai misszió is válságos időszakot élt át. Az iskolák magyarországi államosításakor tehát kb. 10–11 000 fős diákság járhatott a kalocsai iskolanővérek iskoláiba.

A nővérek kifejezetten lányok nevelésével, oktatásával foglalkoztak, ehhez minden iskolafokozaton – az elemi és gyakorló népiskoláknál, polgári iskoláknál, a szakképzésben, valamint a pedagógusképző intézeteknél – ragaszkodtak. Óvodáik azonban koedukáltak voltak, ide „mindkét nembeli kisdedeket” felvettek.⁴³¹ Az árvaházakban is gondoskodtak fiúnövendékekről.

A kalocsai iskolanővérek zárdaiskolái nem voltak kirekesztőek a más vallású tanulókkal szemben sem.⁴³² Igaz azonban, hogy – az iskolák szerzetesi fenntartása miatt – jelentős túlsúlyba kerültek a római katolikus diákok. Az elemi iskolák vizsgálatára jelen írásban nem kerül sor, mivel egyrészt ezek tanulóinak vallási megoszlásáról sokkal kevesebb adat maradt fenn, mint a magasabb szintű iskolák esetében, másrészt valószínűsíthető, hogy az elemi iskolákba szinte 100%-ban római katolikus gyerekek jártak, mivel a más vallásúak a legtöbb esetben választhattak vagy az állam, illetve

⁴²⁹ A kalocsai érsek 1919-ben szóvá is tette, hogy „Bács megyéből a megszálló sereg parancsnokai nem bocsájtják át az egyetemi és középiskolai ifjúságot a határvonalon. Némelyikük szökve átjut a demarkációs vonalon, de ez ritka kivétel, a nagy része otthon reked, mulasztja az iskolát.” Lakatos 2016, 162. Bár az érsek panasza elsősorban a fiútanulókra vonatkozott, nem lehetett más a helyzet a tanítónő-, illetve óvónőképzőket, valamint polgári iskolákat látogató lányok esetében sem.

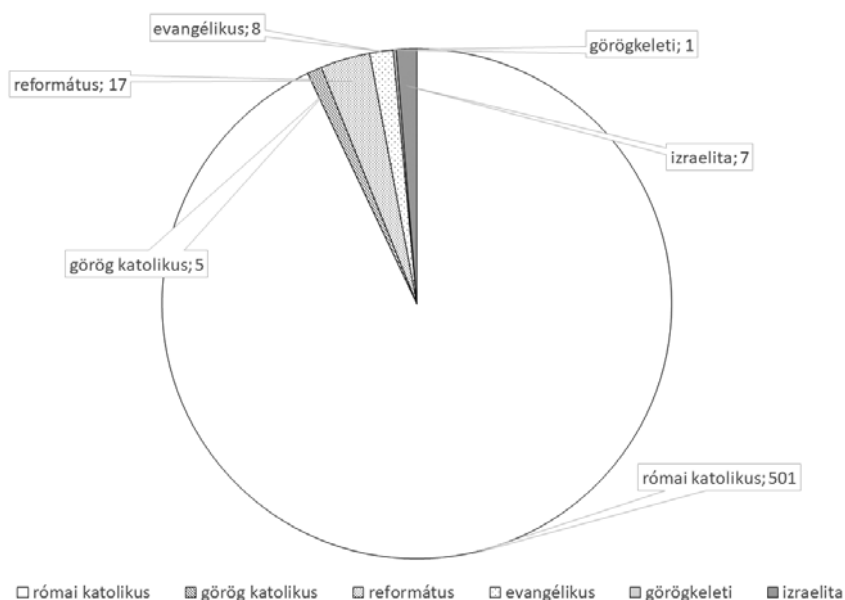
⁴³⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött három- és ötéves jelentések. A számadat tényként való elfogadásától a fent vázolt anomáliák miatt tartózkodni kell.

⁴³¹ Értesítő Kalocsa 1912/13, 89.

⁴³² „Nemcsak a katolikus, hanem más vallású szülők is szívesen küldték gyermekeiket a zárdaiskolába, mert tapasztalták, hogy azok nemcsak értelmesebbek és ügyesebbek, hanem jobbak is lesznek.” Franz 1925, 142.

a község, vagy pedig a saját felekezetük által fenntartott alapfokú oktatási intézmények között.⁴³³ Csak abban az esetben valószínűsíthető, hogy nem római katolikus gyerekek is a nővérek zárdaiskolájában végezték elemi iskolai tanulmányaikat, ha az adott településen nem létezett más iskola a nővérekén kívül. Ezért itt inkább csak a polgári iskolai és a tanítónőképző intézeti növendékek vallási hovatartozására érdemes koncentrálni.

Ha a mintavétel szempontjából megvizsgáljuk a bajai, kalocsai, kiskunfélegyházi és szabadkai leánylíceumba és tanítónőképző intézetbe az 1942/43-as tanévben járó hallgatók számát, akkor azt tapasztaljuk, hogy a négy városban ekkor összesen 539 diák tanult ilyen képzési formában.⁴³⁴ Döntő többségük, 92%-uk római katolikus vallású volt, a többiek görög katolikusok, reformátusok, evangélikusok, görögkeletiek, illetve izraeliták.

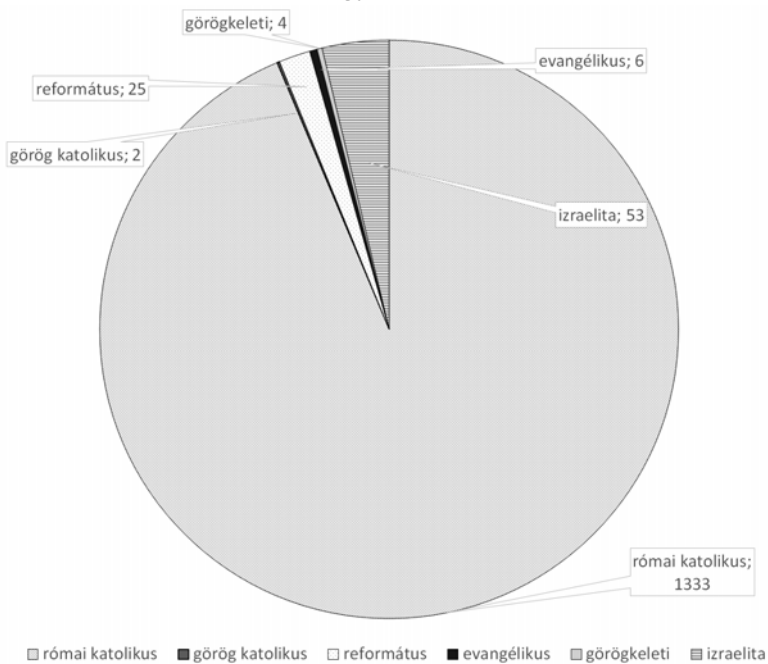

39. A társulat összes tanítónőképző intézeti növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43-as tanévben

⁴³³ Baján például az 1938/39-es és az 1942/43-as tanévek esetében mindig 96–98%-os volt a római katolikus elemi iskolai növendékek aránya. Évkönyv Baja 1938/39, 96., 1939/40, 103., 1940/41, 89., 1941/42, 98., 1942/43, 79. – Baján működött külön evangélikus, izraelita és református elemi népiskola is. Irataikat lásd: HU-MNL-BKML-VIII.209; HU-MNL-BKML-VIII.211; HU-MNL-BKML-VIII.212.

⁴³⁴ Évkönyv Baja 1942/43, 35., 67.; Évkönyv Kalocsa, Polgári 1942/43, 26.; Évkönyv Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1942/43, 18.; Évkönyv Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1942/43, 28.; Évkönyv Kiskunfélegyháza, Polgári 1942/43, 30.; Évkönyv Szabadka 1942/43, 36., 55.

Ugyanebben a tanévben az említett négy város – iskolanővérek által vezetett – polgári lányiskolájába 1423 fő járt, akiknek döntő többsége, 93%-a szintén a római katolikus vallást gyakorolta.

40. A társulat kalocsai, kiskunfélegyházi, bajai és szabadkai polgári iskolai növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43-as tanévben

A növendékek vallási megoszlása tehát nem függött az iskolák típusától. Pedig a tanítónőképzők szélesebb beiskolázási körből merítettek, mint a polgári iskolák. Ez utóbbiakat főleg a helybeli és a környékbeli lányok vették igénybe. Míg a tanítónőképzőkben a második legnépesebb felekezetnek a református számított, addig a polgári iskolák esetében ezt a helyet az izraeliták foglalták el.

A másik vizsgálati szempont, a települések szerinti vallási megoszlás sem eredményezett lényeges különbséget, hiszen mind a négy városban, mindkét iskolatípus esetében 90% fölötti volt a római katolikus növendékek létszáma. Baján képviseltette magát a legtöbb felekezet, de Kalocsán, az érseki székhelyen is tanultak református és izraelita diákok a zárdaiskolában.

A növendékek etnikai összetételéről kevesebb adat maradt fenn, mint a vallási hovatartozásukról. A diákok anyanyelvéről készültek ugyan különböző kimutatások, de ezek nem feleltethetők meg teljesen a nemzetiségi

identitásnak. Ha a tanulók anyanyelvét és az általuk beszélt nyelveket vizsgáljuk, nagyobb megoszlást tapasztalunk településenként, mint a vallási hovatartozás esetében.⁴³⁵ A többen nemzetiségű városokban, különösen Szabadkán szembe tünő a nyelvi sokszínűség. Az itteni tanítónőképző 149 tanulója közül az 1942/43-as tanévben 128 főnek magyar, háromnak német, 14-nek bunyevác⁴³⁶, egy-egynek pedig szlovák, horvát, szlovén, illetve vend volt az anyanyelve. A diákok többsége több nyelven is beszélt: 16 fő a magyar mellett németül is értett, 106-an pedig a magyar mellett a szerbet és a bunyevácot is megjelölték nyelvismeretként.⁴³⁷ Kevesen, csupán 23-an beszéltek csak egy nyelven, magyarul.⁴³⁸ Akadtak néhányan, akik a magyar mellett szerbül és oroszul vagy szlovákul is tudtak. A szabadkai polgári iskolában is hasonlóan alakultak a nyelvismereti mutatók. A tanulók 80%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát (261 diák a 323-ból), 20-an a németet, 38-an a bunyevácot, négyen a szerbet jelölték meg anyanyelvüknek. Viszont itt is többséget alkottak a legalább két nyelven értők: 236-an beszéltek a magyar mellett bunyevácul, 29-en németül, 20-an pedig mind a három nyelven. Mellettük csekélynek tűnik a csak magyarul beszélők – 58 személy – száma.

Kiskunfélegyházán, a nemzetiségi szempontból homogénebb városban sem a tanítónőképzőben, sem a polgári iskolában nem jelent meg ez a nyelvi sokszínűség. Szintén az 1942/43-as tanévben a félegyházi tanítónőképzőben a 135 magyar anyanyelvű diák mellett csak egy vallotta magát német anyanyelvűnek, a polgári iskolában pedig mind a 371 tanuló magyar anyanyelvűnek minősült. Kevesebben beszéltek más nyelvet is a magyaron kívül és a beszélt nyelvek választéka is szűkebb. A tanítónőképzőben 12 fő értett németül, a polgári iskolában öt fő, egy diák itt szerbül is tudott. Más beszélt nyelv nem jelent meg egyik iskolafokozaton sem.

Baján a német nemzetiségűek alkottak számottevő kisebbséget. Bár az 1942/43-as tanévben a tanítónőképző növendékei közül csak két fő jelölte meg a németet anyanyelveként, de beszélt nyelvként 26 esetben szerepelt a német. A polgári iskolában sokkal többen, 33 fő – a tanulók 7%-a – tartotta

⁴³⁵ A „beszélt nyelv” kategória nem az iskolai nyelvoktatás keretében elsajátított idegen nyelv-ismeretről szól, hanem a hétköznapi életben, a családi körben használt vagy megértett nyelvekre kérdezett rá.

⁴³⁶ Bunyevác: délszláv népcsoport.

⁴³⁷ A németül tudó tanulók esetében a bácskai sváb családok lányairól lehet szó. A szerbül, bunyevácul beszélő diákok családjai feltételezhetően magyar nemzetiségűnek tartották magukat, azonban a szerb uralom idején elsajátították az akkori állam hivatalos nyelvét is.

⁴³⁸ Ők valószínűleg azok a tanulók lehettek, akik eredetileg Kalocsán tanultak volna, csak a tanítónőképző Szabadkára helyezése miatt kerültek nemzetiségi környezetbe.

anyanyelvének a németet, beszélt nyelvként azonban még többen, 61 fő – a tanulók 14%-a – jelölte ezt meg. A polgári iskolában a német után a bunyevác számított a második leggyakoribb beszélt nyelvnek, ezt a tanulók 4%-a értette. Szlovákul, románul, szerbül vagy horvátul összesen hét tanuló értett. A tanítóképzőben és a polgári iskolában is volt egy-egy tanuló, aki beszélt angolul.

Kalocsán a tanítónőképzőben szintén a vizsgált 1942/43-as tanévben 78-an magyar, ketten német anyanyelvűnek vallották magukat. A többség – 66 fő – csak magyarul értett, 13-an németül, ketten pedig szerbül is. A polgári iskolában a tanulók 6%-a – 16 fő a 258-ból – jelölte meg a németet anyanyelvűként, 28-an beszélt nyelvként. Két fő minősült bunyevác anyanyelvűnek, illetve ketten beszélték a magyar és a német mellett a szerbet is.

A fentiekből kitűnik, hogy vallási megoszlás tekintetében nem volt lényeges különbség az iskolanővérek által fenntartott intézményeknél sem az iskolafokozat, sem a település vonatkozásában. Ezzel szemben a tanulók nemzetiségi összetételére erősen rányomta a bélyegét az adott iskola földrajzi elhelyezkedése. Az etnikailag sokszínűbb területen fekvő iskolák tanulóinak anyanyelve és nyelvismerete sokkal színesebb képet mutatott, mint az egységesebb nemzetiségű települések esetében. Különösen igaz ez a polgári iskoláknál, ahol a szülők általában a közeli iskolákat választották gyermekeiknek. A nagyobb mobilitást feltételező tanítónőképzők vonzáskörzete sem bizonyult azonban olyan nagynak, hogy számottevő változást eredményezzen például a kiskunfélegyházi iskola tanulóinak nemzetiségi hovatartozásában.

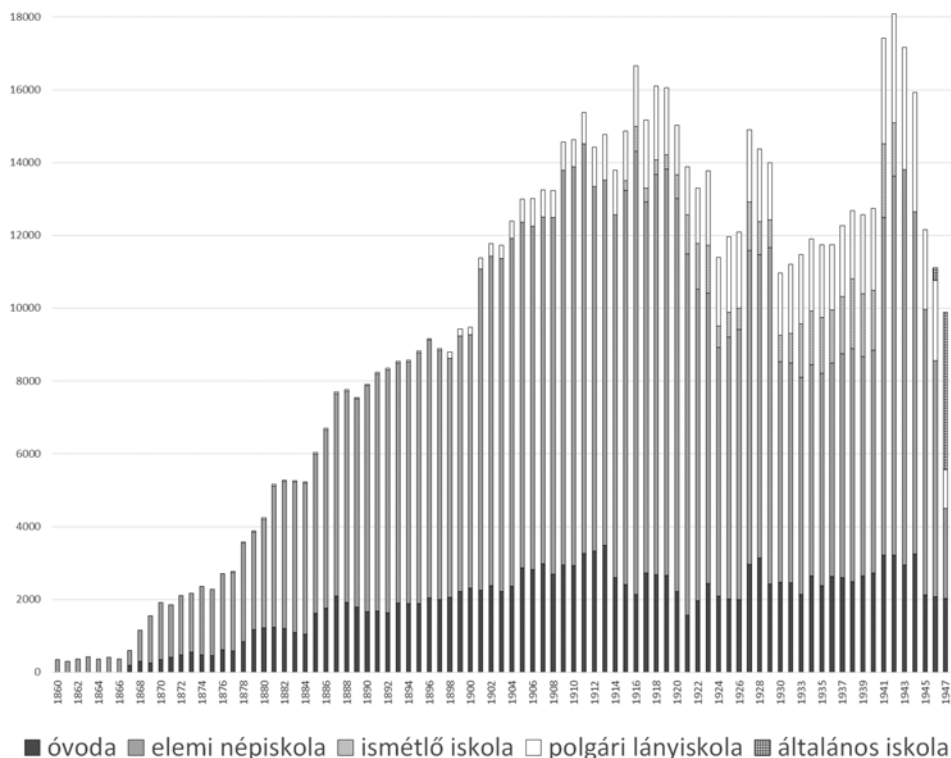
A nemzetiségi területen lévő iskolákban mindenképpen előnynek számított, ha az ott tanító nővérek is értették, beszélték az adott etnikum anyanyelvét. Bácsalmáson például 1889-ben és 1900-ban horvát – a sematizmusban „illyr” és „dalmát” – nyelven is tanítottak.⁴³⁹ A nemzetiségi nyelv használata a társulat tagjainak jelentős része számára nem jelentett problémát, hiszen nagyon sok nővér a Bácskából származott, illetve többen születtek német nemzetiségi családba.⁴⁴⁰ A többnyelvűség, a nemzetiségi közegben való otthonos mozgás mindenképpen segítette a nővérek helyi közösségbe való beilleszkedését, növelte irántuk a lakosság bizalmát, szimpátiáját, illetve a társulat egészében erősítette az elfogadást és a nyitottságot.

⁴³⁹ Sematizmus 1889, 104.; Sematizmus (A Kalocsai Érsekmegye népiskoláinak és tanüggyel foglalkozó egyéneinek évkönyve) 1900, 18.

⁴⁴⁰ Bár egyik kijelentés sem támasztható alá számszerűsíthető adatsorral, de azon társulati tagok esetében, akikről maradt fenn ún. statisztikai adatlap, beazonosítható a születési hely, illetve egyes nővérek németes vezetéknevéből következtetni lehet sváb származásukra.

A kalocsai iskolanővérek által fenntartott intézmények típusait vizsgálva kijelenthető, hogy a kor lehetőségeihez képest a lehető legszélesebb oktatási spektrumban mozogtak, a lányoktatás minden lehetséges területén tevékenykedtek.

Óvodák, elemi és polgári iskolák

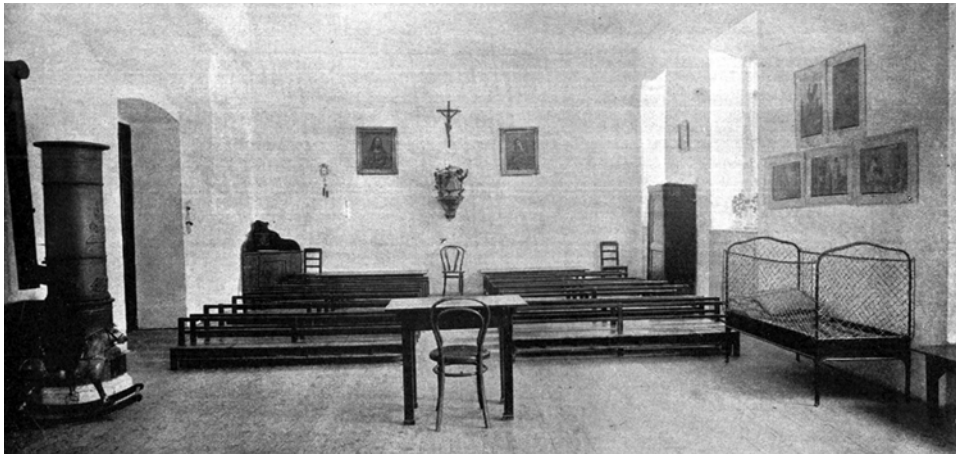

41. Növendékek létszáma a társulat óvodáiban, elemi népiskoláiban, ismétlő iskoláiban, polgári lányiskoláiban és általános iskoláiban, 1860–1947

Az iskolanővérek által működtetett legalsóbb fokú oktatási intézménynek az óvodák számítottak, ide fiúkat és lányokat is egyaránt felvettek.⁴⁴¹

Bár Kunszt József alapító érsek nem kötelezte a nővéreket óvodák vezetésére, az apácák mégis vállalták tevékenységi körük ilyenét kiszélesítését. 1866-ban két nővér utazott a prágai óvónőképző intézetbe, hogy

⁴⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek, 1860–1910.

42. Kisdedóvó

elsajátítsák a kisdedekkel való foglalkozáshoz szükséges ismereteket.⁴⁴² Vezetésükkel nyílt meg 1868-ban az iskolanővérek első óvodája Kalocsán, amelyet még sok további követett a különböző fiókházakban.⁴⁴³ Az óvónővérek mindennapi munkájában fontos szerepet kapott az egészséges életmódra nevelés népszerűsítése: tisztaságra, rendre, környezetkultúrára szoktatták a gyerekeket. Nagyon korán felismerték a játék fontosságát a nevelésben és a személyiségformálásban.⁴⁴⁴ Az egyházi vezetők a nemzetiségi vidékeken a magyarosítás egyik eszközeként tekintettek a katolikus, szerzetes nővérek által vezetett óvodákra.⁴⁴⁵ A társulat leghíresebb óvodájának a Budapest, Kun utcai intézmény számított. A Józsefvárosi Kisdedóvó Egyesülettel 1927-ben kötött szerződés értelmében a kalocsai iskolanővérek

⁴⁴² Iskolanővérek története 1900, 41.

⁴⁴³ A nővérek kalocsai óvodájába az első években 130-180 gyermek járt. Sematizmus 1869, 95.; Székelyné 1992, 43. – A társulat az első, 1908-ig tartó, csak a kalocsai egyházmegyére szorítkozó működés idején majdnem minden fiókházában tartott fenn hosszabb-rövidebb ideig óvodát. Csak Temerinben, Horgoson, Palánkán, Magyarkanizsán, Adán és Martonoson nem volt a társulatnak óvodája. A későbbi időszakban, más egyházmegyék területén alapított fiókházak esetén már egyre gyakoribbá vált, hogy nem üzemeltettek óvodát a zárdaiskola mellett. Így nem volt óvodájuk Kiskunfélegyházán, Vecsésen, Siklóson, Kiskunhalason, Cegléden, Kecelen, Polgáron, Hőgyészen és Mágocson sem. Ezen a településeken valószínűleg a politikai közösség, az önkormányzat, esetleg nőegyletek kezelésében lehettek óvodák, míg a lányok taníttatását, magasabb szintű oktatását a helyi közösségek szerették volna a nővérekre bízni. Arról nincs adat, hogy a nővérek a kínai misszióban tartottak volna fenn intézményt óvodás korú gyermekek számára. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések alapján.

⁴⁴⁴ Székelyné 1992, 46.

⁴⁴⁵ Értesítő Kalocsa 1930/31, 9.

vették át az addig a keresztes nővérek által vezetett óvoda működtetését. Ezzel egy igen patinás intézmény került az iskolanővérek kezelésébe, hiszen az óvoda elődjét 1828-ban Brunszvik Teréz⁴⁴⁶ alapította mint a főváros első óvodáját.⁴⁴⁷

A legtöbb helyen fenntartott és a legtöbb diákot befogadó intézménytípusnak az elemi iskolák bizonyultak. Nem véletlenül, hiszen a társulat deklarálta a népoktatást tekintette elsődleges feladatának. Az iskolanővérek működésük során számos elemi iskolát működtettek, szinte minden – oktatási intézményhez kapcsolódó – fiókházukban vezettek elemi népiskolát.⁴⁴⁸ Ezek között előfordultak osztott és osztatlan, valamint négy-, illetve hatosztályos iskolák is. Több helyen, ahol nem nyílt mód a továbbtanulásra, ismétlőiskolák, vasárnapi iskolák, felső elemi népiskolák is működtek, egy, illetve két osztállyal.

Az elemi iskoláknál magasabb fokú képzést nyújtottak a négyosztályos polgári iskolák, a legtöbbhez internátus – kollégium vagy a korabeli szóhasználat: növelde, nevelde – is tartozott. A polgári iskola elvégzése után mód nyílt a továbbtanulásra, de az itt végzett lányok hivatali, kereskedői pályán is el tudtak helyezkedni. A korábbi elemi iskolák és polgári iskolák összevonásával 1945-ben hozták létre a nyolcosztályos általános iskolát.⁴⁴⁹

Szakképzés

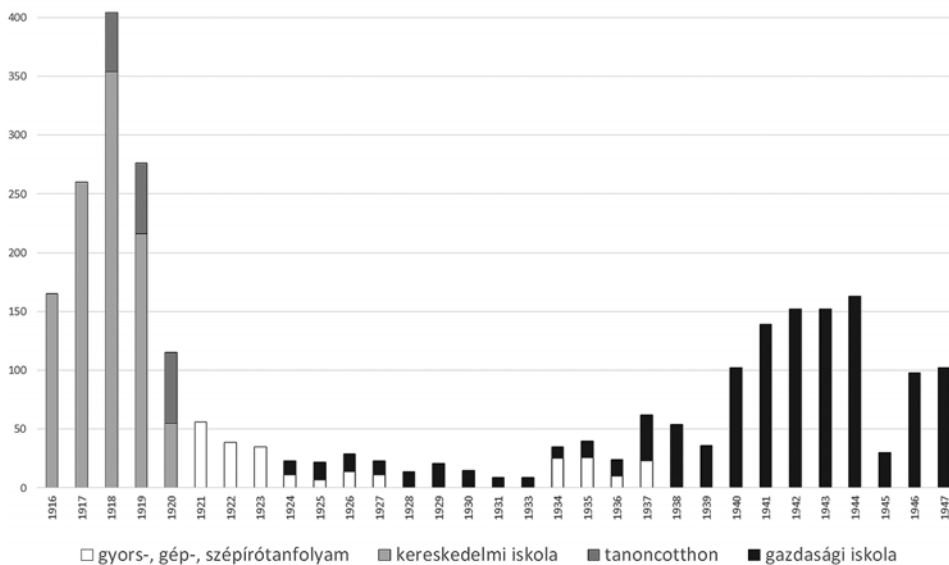
A nővérek – hallgatva a kor szavára – új típusú, gyakorlati képzést nyújtó iskolák, tanfolyamok bevezetésével is próbálkoztak. A célt minden esetben azonosan fogalmazták meg: a polgári iskolát végzett lányok számára olyan praktikus ismereteket nyújtó képzési formát kínálni, amelyek elvégzésével a növendékek azonnali kenyérkereseti lehetőséghez tudnak jutni.

⁴⁴⁶ Brunszvik Teréz (1775–1861): a magyarországi óvodaügy úttörője, a nőnevelés jelentőségének hirdetője. Magyar Életrajzi Lexikon 1981, I. 270.

⁴⁴⁷ Az Angyalkertnek nevezett óvoda először Budán, a Vérmező mellett, a Mikó utcában működött, majd Brunszvik Teréz szüleinek házában. Pár év múlva a Mária utca 30. sz. alá került át, az 1850-es évektől pedig a Kun utcába. A keresztes nővérek azért adták fel az óvoda vezetését, mert az épületet 1918–1927 között a cseh konzulátus foglalta el. Bangó 2000, 17.

⁴⁴⁸ A társulatnak először 1900-ban nyílt olyan háza, Futakon, amelyhez nem tartozott elemi iskola. Itt az árvák részére csak óvodát vezettek. Később a klasszikus értelemben vett – azaz nem háztartás ellátására vagy speciális feladat végzésére létrehozott – fiókházak közül csak Vecsésen és Hőgyészen nem működtettek elemi népiskolát.

⁴⁴⁹ 1945. augusztus 16-án írta alá az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke az általános iskola létesítéséről szóló 6650/1945. M.E. számú rendeletet. Ennek értelmében a népiskola I–VIII. és a gimnázium, illetve a polgári iskola I–IV. osztályai helyett általános iskola elnevezéssel új iskolát kellett szervezni. Mészáros 1991, 22.

43. *Növendékek létszáma a társulat tanfolyamain, tanoncotthonában, kereskedelmi és gazdasági iskoláiban, 1916–1947*

Az újfajta végzettséget adó képzések közül először a gyors-, gép- és szépirótanfolyamok honosodtak meg. Kiskunfélegyházán az 1915/16-os, majd az 1920/21-es tanévben indultak ilyen jellegű tanfolyamok, Kalocsán pedig a következő tanévben.⁴⁵⁰

A társulat a lányoktatás területén régóta érződő hiányt kívánta pótolni a gazdaságilag és iparilag is jól fejlődő, földrajzilag kedvező helyen fekvő Szabadkán, amikor az 1916/17-es tanévben megnyitotta a három évfolyamos női felső kereskedelmi iskolát és az egyéves női kereskedelmi szaktanfolyamot. A polgári iskola vagy felsőbb lányiskola, illetve gimnázium 4. osztályának elvégzésére épülő képzési formák közül az egyéves szaktanfolyam azokat a szerényebb igényű növendékeket várta, akik a kereskedelmi alapismeretek elsajátítása mellett az üzleti és egyszerűbb irodai teendők végzésében kívántak gyakorlatot szerezni. A növendékek a tanfolyam elvégzésével gazdasági szakalkalmazottként helyezkedhettek el nagyobb vállalatoknál, vagy besegíthettek akár a családi üzletbe is. Az első tanévben 28 lány jelentkezett erre a képzésre. A magasabb képzettséget nyújtó női felső kereskedelmi iskola három évfolyamon oktatta az általánosan művelő tantárgyak mellett a következő szakmai tárgyakat: német és

⁴⁵⁰ Kőfalviné 2001, 24. – HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közti időszakról.

francia nyelv – mint a nemzetközi kereskedelemben használt idegen nyelvek –, könyvvitel, kereskedelmi levelezés, szépírás és gyorsírás, közgazdaságtan, jogi ismeretek, vegytan és áruismeret, kereskedelmi és politikai számtan, földrajz, statisztika, természettan. Az iskolát elvégzők nagykereskedőknél, pénzügyi, ipari, mezőgazdasági és forgalmi vállalatoknál tudtak elhelyezkedni, illetve esélyük nyílt bizonyos közigazgatási tisztviselői munkakörök betöltésére is. A szabadkai lakosság körében akkora kereslet mutatkozott az új iskolai képzés iránt, hogy már az indulás évében párhuzamosítani kellett az első osztályt. Az illetékes minisztérium azzal a feltétellel járult hozzá az iskola megnyitásához, hogy annak megfelelő fenntartásáról a társulat anyagháza saját erejéből gondoskodik. A fenntartó kötelességei közé tartozott továbbá az iskolát megfelelően szervezni, fejleszteni, célszerűen elhelyezni, fölszerelni, a tanári személyzet alkalmazására, az iskola tanulmányi és adminisztratív igazgatására, működésére és felügyeletére nézve a szervezeti szabályokat, a tantervet, és az összes idevonatkozó rendeleteket követni.⁴⁵¹ Az iskola fejlődésének és működésének a Délvidék szerb megszállása vetett véget.

44. Fiókház Bácsalmáson

⁴⁵¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. július 11.; Értesítő Szabadka 1916/17, 64–66., 70., 82–84., 87.

A szabadkai kereskedelmi iskola megnyitását követő évben, 1917-ben, Zomborban kezdte meg működését hasonló felső kereskedelmi lányiskola. A zombori apátplébános és a polgármester kérésére a társulat hozzájárult, hogy a nővérek vezetése alatt lévő ottani polgári lányiskola szükséges tantermeit, felszereléseit és könyvtári állományát a felső kereskedelmi lányiskola díjmentesen használhassa. A nővérek elvállalták az új iskolatípusban a lányok felügyeletét is. Mivel a zombori katolikus felső kereskedelmi iskolának a nővérek intézetében való elhelyezését ugyanazok a – nem részletezett – „magasabb katolikus érdekek” indokolták, mint a szabadkai esetben, a társulat nem térhetett ki a sürgető kérés elől.⁴⁵² Feltételezhető, hogy nemzetiségi, illetve valláskülönbségből fakadó érdekek állhattak a háttérben. A zombori iskola is a szerb fennhatóság alá kerülés idején fejezte be működését.

A társulat 1937-ben – a község előljárósága és a közönség kérésére – Bácsalmáson indított három évfolyamos női ipariskolát. Mivel ebben az időben nem létezett ilyen irányú szakiskola a környéken, a növendékek a település széles vonzáskörzetéből, gyakran vonattal jártak be az iskolába. Az intézményben fehérnemű- és felsőruhavarró-szakosztály működött. Az 1940/41-es tanévben 32 fő nyert felvételt. Az intézetben folyó szakmai munkáról év végi kiállítások és ruhabemutatók adtak számot, ahol a növendékek által készített különféle termékeket – pólyapárna, csecsemőing, ágynemű, falvédő, férfi és női fehérnemű – tekinthették meg az érdeklődők. Mivel azonban az iskola nem kapott államsegélyt, illetve a község sem támogatta, lehetetlennek bizonyult a fejlesztéshez szükséges tantermek építése és az internátus bővítése. Ráadásul a társulat az ebben az időszakban visszatérő bácskai iskolák tanerőkkel történő ellátása miatt nem tudta tovább biztosítani a bácsalmási női ipariskola személyzetét, így 1942-ben ez az oktatási intézmény befejezte működését.⁴⁵³

A kiskunfélegyházi kétféle gazdasági iskola megnyitására, azok újszerűsége és országos elsősége miatt részletesebben is ki kell térni.⁴⁵⁴ Egy gazdasági típusú, a polgári iskolából kikerült lányok számára jól használható, praktikus ismereteket nyújtó iskola felállításának eszméje a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból indult ki. Az ötletet a váci püspök is támogatta, az ő felhívására vállalta az iskolanővérek kiskunfélegyházi fiókháza – a Constantinum – az iskola megszervezését.⁴⁵⁵ Ez a két évfolyamos

⁴⁵² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. október 11.

⁴⁵³ Évkönyv Bácsalmás 1940/41, 7., 11., 12., 16.; Évkönyv Bácsalmás 1941/42, 6.

⁴⁵⁴ Erről részletesen lásd: Kőfalviné 2010a.

középfokú gazdasági lányiskola az első ilyen jellegű intézménynek számított az országban, megnyitására az 1924/25-ös tanévben került sor. Az iskola beindításához nélkülözhetetlen gyakorlóterületet az egyik félegyházi nővér, Fazekas Mária Blandina apai földbirtoköröksége biztosította. A szervezők szándéka szerint az iskola célja és feladata abban állt, hogy a „növénykéket vallásos és művelt lelkű, emellett ügyes, dolgozni tudó és szerető háziasszonyokká és gondos családanyákká készítse elő, akik egyéniségükkel és rátermettségükkel meg tudják teremteni a családi életnek azt a zavartalanságát, komolyságát, meghittségét, amely a földi boldogság és boldogulás alapja.”⁴⁵⁶ A nővérek igyekeztek a képzést a helyi viszonyokhoz igazítani. Egyrésztől mindent megtettek, hogy a szakmai oktatást a tudomány eredményeinek felhasználásával is mélyítsék, másrésztől törekedtek arra, hogy sem a belső háztartási, sem a külső gazdasági berendezkedésben, eljárásokban ne támasszanak a növendékekben a középosztály erőit meghaladó igényeket. A tanítás tárgyai mind a két évfolyamon elméletiek és gyakorlatiak voltak. Az elméleti oktatás részét képezték az alábbi tantárgyak: hittan, lélektan, neveléstan, egészségtan, közgazdaságtan, háztartástan, illetan, háztartási és gazdasági kémia, gazdasági üzemetan, anya- és csecsemővédelem, áruismeret, ügyirattan, az állattenyésztés különböző ágai – általános és részletes állattenyésztéstan, takarmányozástan, méhészet –, tejjgazdaságtan, földméréstan, a növénytermesztés különböző ágai – mezőgazdasági növénytermesztés, zöldség- és gyógynövénytermesztés, gyümölcs- és szőlőművelés, dísznövénytermesztés-tan, hajtatastan, gyümölcsfeldolgozás-tan, növénykörtan, kerttervezés, virágkertészet –, ezenkívül magyar, német, francia nyelv. A gyakorlati tantárgyak sorába tartozott a szabás-varrás, ruhajavítás, szövés, a háztartási, kertészeti, állattenyésztési, mezőgazdasági és növénytermesztési gyakorlatok, gépírás, szépírás és ének. A gazdasági iskolában nagy gondot fordítottak a gyakorlati képzésre is. A főzési gyakorlatok végzésére külön felszerelt konyha állt a diákok rendelkezésére. Az intézet állatállománya jó alkalmat adott az állatok körüli háziasszonyi teendők elsajátítására. A növendékek heti váltásban mindenféle háztartási munkát végeztek, az erről szerzett tapasztalataikról jegyzetet vezettek.

Az iskola fennállásának 14 éve alatt összesen 135 lány járt ide. Az iskola mindvégig inkább helyi jellegű maradt, a beiratkozott tanulók több mint 70%-a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből érkezett. Jogos azt feltételezni,

---

⁴⁵⁵ Értesítő Kiskunfélegyháza 1937/38, 41.

⁴⁵⁶ Értesítő Kiskunfélegyháza 1928/29, 33.

45. Konyhai gyakorlat a Constantinumban

hogy azok a családok küldték gazdasági iskolába a lányukat, ahol a szülők maguk is kötődtek a gazdálkodáshoz. Ha megvizsgáljuk a diákok családi hátterét, kitűnik, hogy földbirtokos családból jöttek a legtöbben. Jólal kevesebb azok száma, akiknek szülei gazdálkodók, gazdatisztek, földbérlők vagy földművesek voltak. A köz- és közlekedési tisztviselők, a kereskedők, az iparosok közül azonban többen is ezt a képzési formát választották gyermeküknek. Feltűnően kevés a szülők között az értelmiségi – tanár, tanító, orvos, ügyvéd –, ők mindig szívesebben adták lányukat inkább a tanító-nőképzőbe. Ez a gazdasági alapú iskolatípus azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem tudta kielégíteni ugyanis azokat – az 1930-as években egyre inkább érezhetővé vált – társadalmi igényeket, amelyek a lányok számára is a hivatali állások betöltéséhez vagy felsőfokú tanulmányok végzéséhez szükséges képesítések elnyerését, konkrétan az érettségi bizonyítvány megszerzését sürgették. Érezték ezt a nővérek is, és meg is állapították, hogy „a nőnek a világháború okozta sajátságos elhelyezkedése mindinkább kiszorította őt a családi környezetből és más hivatali pályákon való boldogulás lett célja az otthon, a család, a gyermeknevelésen

46. Kertészeti gyakorlat a Constantinumban

kívül, általánossá vált az a felfogás, hogy kenyeret, megélhetést, biztos jövőt nem adhat más, csak a kimondottan szellemi pályákon való elhelyezkedés. [...] Népünk – s itt nincs különbség a gazdálkodó és középosztály elgondolása között – érthetetlen mohósággal kap a diploma után, megélhetésének s gyermeke jövőjének biztosítását csakis a hivatali elhelyezkedésben látja.”⁴⁵⁷ A társadalomnak a lányoktatás iránti igénye és szükséglete részben nagyobb, részben pedig más irányúnak bizonyult, mint amennyit a két évfolyamú iskola adhatott, így az iskola majdnem másfél évtizedes működése inkább helyi jellegű kísérlet maradt. Két évfolyamú gazdasági iskolából 1938-ig – a kiskunfélegyházi intézményt mintául véve – az egész országban mindössze hét nyílt meg. A kudarcok láttán az iskolanővérek nem az iskola bezárását választották, hanem a problémák megoldását a képzési struktúra továbbfejlesztésében vélték megtalálni. Az illetékes minisztériumokkal együttműködve a kiskunfélegyházi Constantinum tantestülete kapta meg azt a feladatot, hogy készítsék elő a

⁴⁵⁷ Értésítő Kiskunfélegyháza 1936/37, 38.

gazdasági iskola átszervezését, és dolgozzák ki egy négy évfolyamos gazdasági lányközépiskola tantervét, illetve érettségi utasítását. Ez a felkérés már annak tudatában történt, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban küszöbön állt a középiskolai oktatás átszervezése, a tervek között szerepelt az új típusú, gyakorlati irányú gazdasági középiskolák kialakítása. Az 1938. április 27-én kelt 1938. évi XIII. törvénycikk szabályozta a gazdasági vagyis a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi középiskolák működését. Az iskolanővérek – felhasználva a kiskunfélegyházi, majdnem másfél évtizedes gazdasági oktatás tapasztalatait, az iskolába befektetett anyagi és szellemi erőforrásokat – a Constantinumban szervezték meg az ország első mezőgazdasági leányközépiskoláját, amelynek első évfolyama már a törvény megszületésének esztendejében, 1938 szeptemberében megnyílhatott.⁴⁵⁸ A lányok gazdasági oktatása területén a kiskunfélegyházi Constantinum immár másodszor is élenjáró szerepet vállalt. Először 1924-ben indítottak ilyen jellegű képzést, és ahogy akkor, úgy 1938-ban is az országban először itt kezdődött meg a lányok középfokú gazdasági oktatása. A félegyházi gazdasági leányközépiskola olyannyira úttörőnek számított a maga nemében, hogy a minisztérium ezt kívánta a többi ilyen típusú iskola szervezésénél mintául kijelölni.⁴⁵⁹ Később, a más szerzetesrendek által hasonló mezőgazdasági leányközépiskolák alapítására beadott igények kapcsán az illetékes minisztériumok a Constantinum igazgató-főnöknőjét, Fazekas Mária Blandinát bízták meg az új iskolák megszervezésével.⁴⁶⁰

A mezőgazdasági leányközépiskola céljai közt szerepelt, hogy vallásos alapon és nemzeti szellemben általános műveltséggel rendelkező nőket, jó háziasszonyokat és családanyákat neveljen, illetve az itt végzett lányok szükség esetén önálló kenyérkeresőként is megállják a helyüket. A mezőgazdasági

⁴⁵⁸ A kiskunfélegyházi Constantinum a 14 év óta működő középfokú gazdasági lányiskola jóvoltából már rendelkezett gyakorlóterülettel, beállított szántóföldi növénytermesztéssel, törzskönyvezett sertés-, juh-, szarvasmarha-, baromfi- és nyúltenyésztéssel, bolgárrendszerű növénytermesztéssel, növényházal, szőlő- és gyümölcskertészettel. Az újonnan szervezett, négy évfolyamos, érettségit adó iskola a gyakorlóterületeket teljesen készen kapta. Az átszervezés így, az elengedhetetlenül szükséges tantermi helyiségek építésén kívül, majdnem kizárólag tantervi kérdés maradt.

⁴⁵⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Dr. Oetter György 1938. április 18-án kelt levele.

⁴⁶⁰ A soproni orsolyiták, a hódmezővásárhelyi domonkosok, Budapesten az Isteni Szeretet leányai, Pécelen a Jézus Szíve népleányok kérvényezték, hogy érettségit adó mezőgazdasági leányközépiskolát nyithassanak. A Constantinum berendezése alapján állították fel a soproni felekezeti és a mezőtúri állami mezőgazdasági leányközépiskolát, valamint ezt vették figyelembe a nagykarolyi ipari leányközépiskola szervezésénél is. HU-MNL-BKML-XV.43. a. 10. Fazekas Ágnes Mária Blandina: A Constantinum róm. kat. Leánynevelő-intézet vázlatos története, 1908–1948 (kézirat) 22.; HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele.

lánycözépiszkola negyedik évének elvégzése után a tanulók érettségi vizsgát tettek. Ennek birtokában mindazon állásokra pályázhattak, amelyek elnyerését az 1883. évi I. törvénycikk vagy más jogszabály érettségi bizonyítványhoz kötötte, illetve tanulmányaikat különböző felsőoktatási intézményekben is folytathatták.⁴⁶¹

Az új típusú, gyakorlati irányú középiskola nem számított alárendeltebbnek az addigi, általános műveltséget nyújtó középiskoláknál, hiszen nem a tananyagban, hanem annak feldolgozási módjában különböztek egymástól. A mezőgazdasági középiskola gyakorlat-orientáltságának megfelelően a növendékek az iskola már működő gyakorlóterületein – baromfitelep, zöldségkertészet, gyümölcsös és szőlőtelep – szerezhették meg a nagyüzemek vezetéséhez szükséges ismereteket.

A háztartási, mosási és főzési gyakorlatokat eleinte az intézet helyiségeiben, tankonyhájában végezték, majd a növendékek 1940 novemberétől birtokba vehették azt a Minta Otthonnak, illetve Családi Háznak⁴⁶² nevezett, az iskolahelyiségektől teljesen elütő, azoktól különálló középosztálybeli magánházat, amelynek háztartását a növendékek teljes felelősséggel, önállóan vezették.

A gyakorlati képzést szolgálták a szakmai kirándulások is. A diákok megtekintették a félegyházi jég-, tégl- és ecetgyárakat, az olaj- és villanymalmokat, a pékséget, a szikvízüzemet, a rézműves, illetve kelmefestő műhelyeket, a különböző virágkertészeteket, a benzinkutakat, a bútorcsarnokot,

47. Fazekas Mária Blandina
(1897–1981) iskolanővér,
a Constantinum főnöknője, igazgatónője

⁴⁶¹ Diplomát szerezhettek a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának Mezőgazdasági Osztályán, Közgazdaságtudományi Karának Közgazdasági és Kereskedelmi Osztályán, valamint Gazdasági Szaknárképző Intézetében.

⁴⁶² Az ún. Családi Ház alatt a Constantinum közelében lévő, 1940 óta a mezőgazdasági leányközépiszkola gyakorlóhelyéül szolgáló ötszobás épületet kell érteni, amelyet a nővérek „Minta Otthon”-nak rendeztek be. A ház a zárda tulajdonát képezte, a mezőgazdasági középiskolás lányok itt gyakorlatban tanulhatták meg a háztartásvezetést. Kőfalviné 2010a, 51–52.

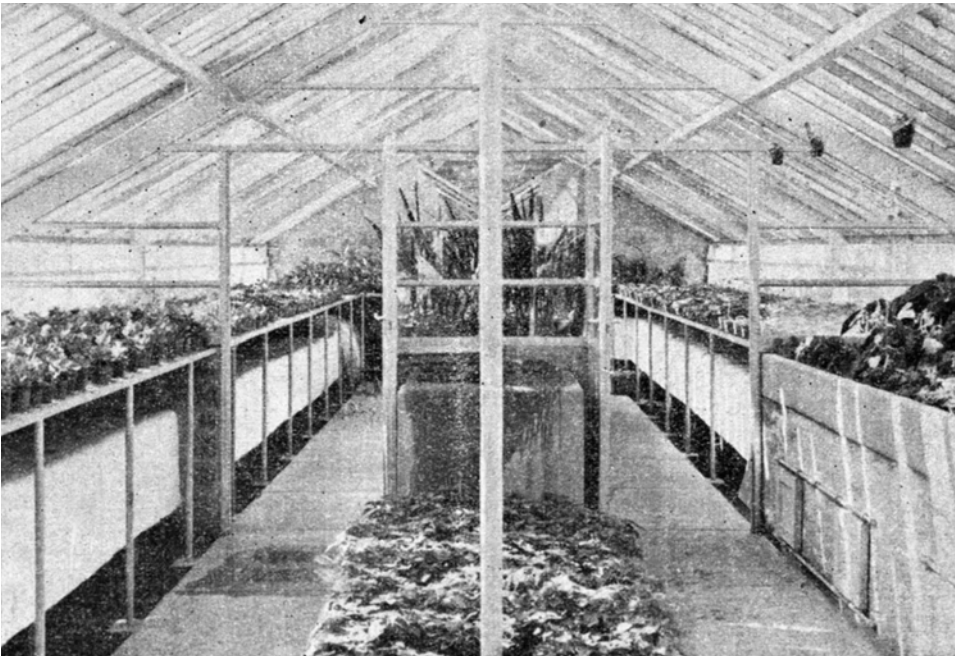
48. Salátaszüret a zöldségeskertben

49. A modern főzés gyakorlati órája

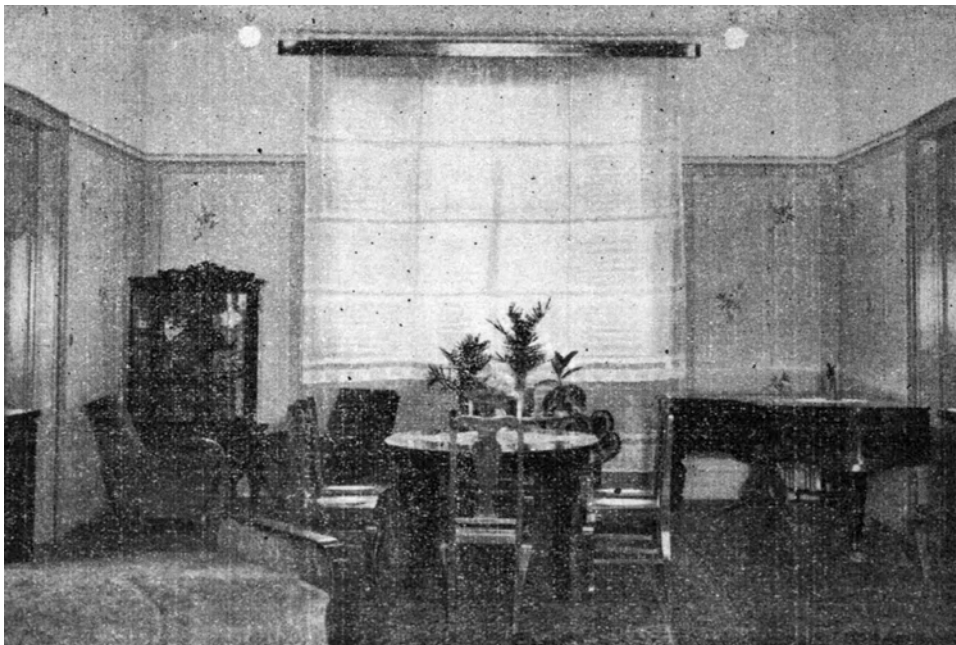
50. Telettető növényház a Constantinum gazdaságában

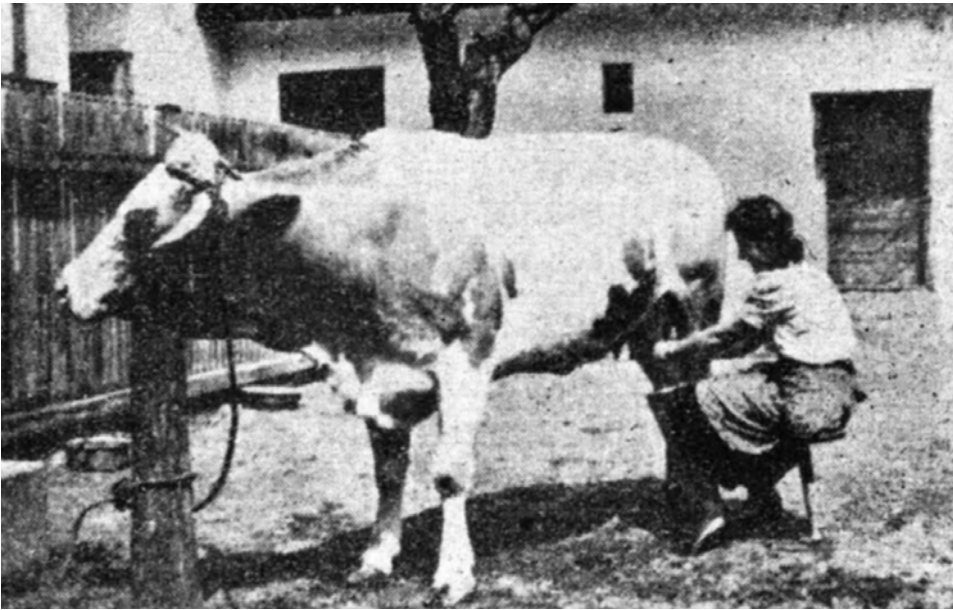
51. Szaporító növényház a Constantinum gazdaságában

52. A Constantinum Minta Otthonának előszobája

53. A Constantinum Minta Otthonának ebédlője

54. Tehénfejési gyakorlat

valamint a vágóhidat és a méntelepet. A vasútállomáson megismerték a gőzgép, a tejszarnokban a fölözőgép működését, ez utóbbi helyen tanulmányozták a túrókészítés menetét is. Hogy a növendékek a gyakorlati életben talpraesetten föl tudják magukat találni, a nővérek elvitték a diákokat a helyi takarékpénztárba, a szülőotthonba, a járásbírószágra, a hegyközségi irodába, a városi szeretetházba, az adóhivatalban pedig az adóívek kitöltési módját tanulmányozták. A város külterületén gyógynövényt gyűjtöttek, megfigyelték az őszi vetés fejlődését, a vásártéren tanulmányozták a környék állatállományát, a város parkjában rovargyűjtési és cserjemegfigyelési gyakorlatokat végeztek.

Ez a képzési forma már túllépett a helyi jellegű, országos beiskolázásúnak minősült, és igen nagy népszerűségnek örvendett. A későbbi tanévekben előfordult, hogy csak az első évfolyamra felvételért folyamodók száma meghaladta a 300-at. A megengedett osztálylétszámot 35 főben állapították meg, de a sok jelentkező miatt előfordult 45 fős létszámú osztály is.⁴⁶³ A szülők foglalkozását tekintve kitűnik, hogy leginkább a középbirtokosok és a

⁴⁶³ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. 21/1944-45 3. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele; HU-MNL-BKML-XV.43.a. 10. Fazekas Ágnes Mária Blandina: A Constantinum róm. kat. Leánynevelő-intézet vázlatos története, 1908–1948 (kézirat) 13.

55. Sertések etetése

gazdasági leányközépiskolában, és sikeres érettségi vizsgát tett 1948-ban. Gróf Széchenyi Kornélia csak egy tanévet, az 1943/44-est töltötte Félegyházán. Az 1943-ban az intézménybe beiratkozó báró Waldbott Bassenheim Stefánia édesanyja Mária Alice királyi hercegnő volt. Ezeket a lányokat, csakúgy, mint társnőik többségét, a II. világháború eseményei miatt szüleik 1944 októberében kivették az iskolából, és gróf Eszterházy Mónika kivételével nem is hozták vissza.⁴⁶⁴ A Constantinumban 1942-ben zajlott az első érettségi vizsga, ezt az 1948-as államosításig még hat másik követte. Ez idő alatt összesen 169-en szereztek itt érettségi bizonyítványt. A középiskolai végzettség megszerzése után a lányok harmada tanult tovább a felsőoktatásban. A továbbtanulási lehetőségek közül elsősorban a szakirányú – mezőgazdasági, közgazdasági, kertészeti – egyetemeket, illetve főiskolákat választották, de továbbra is vonzó maradt a tanítónői végzettség. Többen jelentkeztek a testnevelési, a zeneművészeti vagy a képzőművészeti főiskolákra. Más lányok nem tanultak tovább, hanem állást vállaltak varrónőként, cukrászként, bőrdíszművesként. Valószínűleg a háborús viszonyok miatt maradt otthon az érettségit szerzett lányok 37%-a, vagy otthoni munkájukra volt szüksége a családnak, vagy a pénz és a lehetőség hiányzott továbbtanulásukhoz.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ HU-MNL-BKML-VIII.630. Iskolai anyakönyvek, 1938–1948.

⁴⁶⁵ Kőfalviné 2010a, 59.

A fenti adatokból kitűnik, hogy országos szinten is egyre nagyobb igény mutatkozott az érettségit adó lányiskolák iránt.⁴⁶⁶ A kalocsai iskolanővérek társulata ezt az igényt csak Kiskunfélegyházán elégítette ki, ott is gyakorlati irányú szakközépiskolával.⁴⁶⁷ A társulat a gimnáziumi oktatástól elvi okokból elzárkózott, mert a szerzetes közösség szabályai értelmében a nővérek működésük elsődleges céljának a népnevelést és a népiskolák ellátását – tehát az alsóbb fokú iskolák vezetését – tekintették.⁴⁶⁸ A középiskolai tanári diplomát szerző nővéreket is átképeztették tanítónőképző intézeti tanárrá, hogy a társulat elemi iskolai tanítónőképző intézeteiben dolgozhassanak.⁴⁶⁹ Ezáltal a társulat saját maga is hozzájárult az 1930-as években tapasztalható állástalan tanítók és tanítónők számának emelkedéséhez, hiszen kalocsai, kiskunfélegyházi és bajai tanítónőképzői évente számos – később végzettségüknek megfelelő állást hiába kereső – pedagógust bocsátottak útjára. A társulat próbálkozott ugyan egy gazdasági szaktanítóképző intézet felállításával Kalocsán, de az állam nem támogatta a felekezeti jellegű szaktanítóképzés beindítását, így ez a kezdeményezés kudarcba fulladt.⁴⁷⁰

A mezőgazdasági, kereskedelmi vagy ipari jellegű szakközépiskolák az érettségi és a továbbtanulási lehetőség mellett a biztosabb elhelyezkedés lehetőségét is kínálták növendékeiknek. A kalocsai iskolanővérek csak később ismerték fel ezt a lehetőséget, így a fent említett szakiskolai próbálkozások csupán kuriózumként – nem pedig általánosan követendő irányvonalként – jelentek meg a társulat működésében.⁴⁷¹ Bár ezek a speciálisabb

---

⁴⁶⁶ Ez a tendencia már az I. világháború előtt jelentkezett. A leánygimnáziumok létjogosultságával kapcsolatos társadalmi vitákról lásd: Kéri 2018, 445–455.

⁴⁶⁷ A félegyházi iskola megvalósítása körül multhatatlan érdemeket szerzett Fazekas Mária Blandina, aki személyes vagyonával, kapcsolati tőkájével és agilis személyiségével keresztül tudta vinni elképzelését.

⁴⁶⁸ Az 1920-as években azonban találhatók arra vonatkozó utalások, hogy a társulat lánygimnáziumot akart nyitni. Kalocsán 1923-ban, éppen az érseki szék üresedése idején merült fel a gimnáziumalapítás lehetősége. Horváth Győző püspök, káptalani helynök azonban nem volt meggyőződve arról, hogy a társulat a felállítani szándékozott gimnáziumot képes lenne-e a maga erejéből – azaz érseki segítség nélkül – berendezni, felszerelni, fenntartani és fejleszteni. A széküresedés ideje alatt pedig nem akart semmi újításba fogni, nehogy az új érsekre nem várt terheket rójon. 1925-ben, amikor a kérdés a polgári iskolai tanárképző átszervezése folytán ismét napirendre került, a szükséges tantermek hiányát és a megfelelő képzettségű nővérek kellő számát kifogásolta. HU-MNL-BKML-XII.6. Engedélyek 27/1923., 94/1925. A másik gimnáziumalapítási kísérletre Budapesten, egy bérelt villában került volna sor. Anyagi fedezet hiányában ez az elgondolás sem valósult meg. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. május 25.

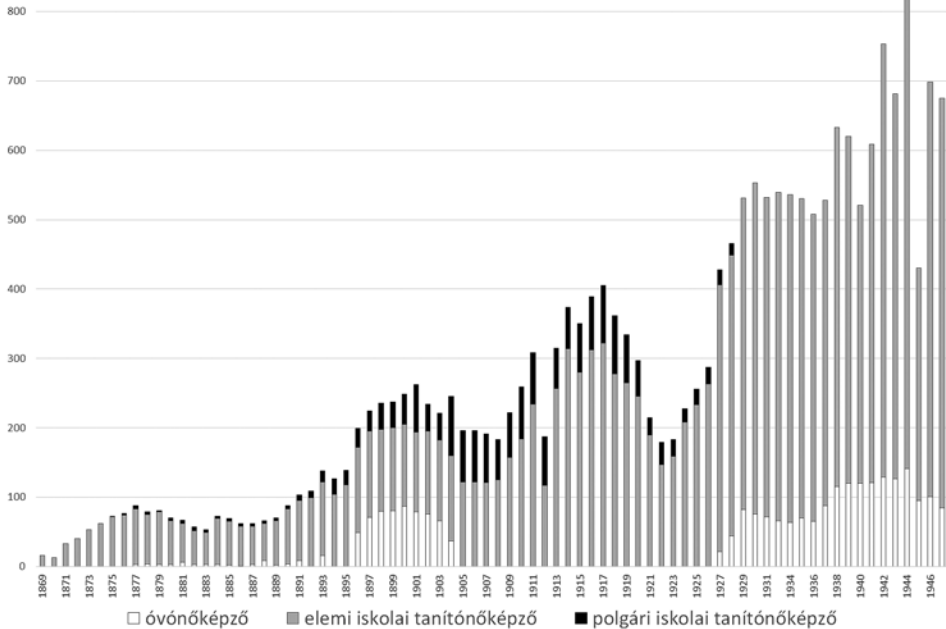
⁴⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Új házak. 1372/1942. A generális főnöknő 1942. augusztus 5-én, Kalocsán kelt levele.

⁴⁷⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

⁴⁷¹ Ehhez hozzájárult az ilyen típusú iskolák alapításának viszonylag késői, 1938-as törvényi

végzettséget nyújtó iskolák a társulat egészségének növendéklétszám-adataiban csak kis szeletet jelentenek, de éppen újszerűségük, úttörő voltuk miatt szükséges rájuk irányítani a figyelmet.⁴⁷²

Pedagógusképző intézetek

56. Növendékek létszáma a társulat pedagógusképző intézményeiben 1869–1947

A polgári iskolát végzett növendékek számára a továbbtanulás egyik lehetséges és szokványos módját kínálták a pedagógusképző intézmények. Az iskolanővérek eleinte saját tagjaik kiképzésére, a szerzetes társulat megnövekedett működési területének hatékony ellátása céljából szerveztek tanítónő-

szabályozása is. Szintén akadályozta az ilyen jellegű iskolák alapítását a jogszabályban előírt gyakorlóterület biztosításának kötelezettsége. A szegényebb fiókházak nem rendelkeztek az ehhez szükséges anyagi feltételekkel. A bácsalmási ipariskola rövid, ötéves működése igazolja, hogy egy vagyonos, áldozatra kész, jó társadalmi kapcsolatokkal rendelkező, magabiztos vezető, illetve mecénás nélkül mennyire kevés esély adatott meg az átlagostól eltérő oktatási formát kínáló intézménynek, még ha nagy társadalmi kereslet mutatkozott is iránta. Kiskunfélegyházán egyértelműen Fazekas Mária Blandina nővér személyéhez köthető a gazdasági középiskola sikerre vitele.

⁴⁷² A különböző intézménytípusokba járó növendékek létszámát ábrázoló grafikonon szerepel egy „tanoncotthon” nevű tétel is. Ez a nővérek pécsi, 1916 és 1923 között fenntartott intézményére utal. Itt azonban fiúkkal foglalkoztak, és főleg a háztartás ellátása volt a feladatuk, ez tehát nem tekinthető különutas, új oktatási formát meghonosító intézménynek.

majd óvónőképző intézetet. Később ezekben az iskolákban a szerzetes jelölt-nők mellett világi növendékek is tanultak, sőt idővel ők lettek többségben.

Az 1868-as népoktatási törvény oklevéllel igazolt szakképzettséget követelt meg a tanítónőktől.⁴⁷³ Ahhoz, hogy a nővérek – Kunszt alapító érsek kívánsága szerint – több településen is fiókházat nyithassanak, szükségessé vált először saját tagjaik megfelelő kiképzése. Így a társulat kalocsai anyaháza sem nélkülözhetette tovább tanítónőképző működését, amely végül is az 1869/70-es tanévben nyílt meg az első és második évfolyammal.⁴⁷⁴ A törvényesen előírt hároméves képzés utolsó éves tananyagát egy ideig a növendékek a második évfolyamon végezték el, majd 1872/73-tól ténylegesen háromosztályos lett az intézmény, 1883/84-ben pedig beindult a negyedik évfolyam is.⁴⁷⁵

A társulat létszámbeli növekedése és földrajzi elterjedése maga után vonta, hogy más településeken is nyissanak tanítónőképzőt. Így történt ez 1909-ben a kiskunfélegyházi, 1929-ben a bajai és – a kalocsai tanítónőképző időszakos áthelyezésével 1941-ben – a szabadkai fiókházak esetében is.⁴⁷⁶ A törvényi változások miatt a tanítónőképzőket 1923-tól öt évfolyamosra kellett átalakítani. 1938-tól vezették volna be a hatosztályos tanítónőképzést, a négyéves líceumra épülő, két évfolyamos tanítóképző akadémia keretei között. A reform a II. világháború kitörése miatt torzóban maradt, így a növendékek 1948-ig vegyes – líceumi és tanítóképzős – tanterv szerint tanultak.⁴⁷⁷ A tanítóképzők gyakorlóiskolájaként az adott fiókházban működő elemi népiskolai osztályok, később a direkt erre a célra kialakított, hatosztályos, osztatlan gyakorlóiskola szolgált. A társulat tanítóképző intézetei nagy népszerűségnek örvendtek. Amikor még csak Kalocsán működött tanítóképző, növendékeinek létszáma 1893-tól minden évben meghaladta a száz főt. Ahogy ez az intézménytípus a kiskunfélegyházi fiókházban is megerősödött, társulati szinten a növendékek létszáma 200 és 300 fő között mozgott. A bajai tanítóképző megnyitásával tartósan 400 fő fölött maradt a diákok száma. A társulat életében 1944-ben emelkedett a legmagasabbra az elemi iskolai tanítóképzős növendékek száma, ebben az évben 688 tanuló járt ide.

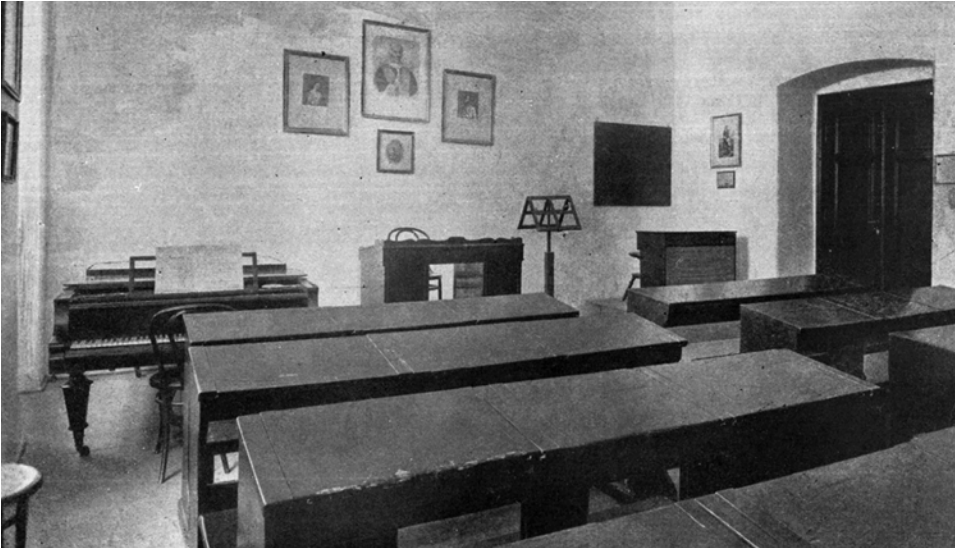
⁴⁷³ 1868: XXXVIII. tc. 133. paragrafus.

⁴⁷⁴ Kalocsán nyílt az ország harmadik tanítóképző intézete. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

⁴⁷⁵ Iskolanővérek története 1900, 33., 45–46.

⁴⁷⁶ Kőfalviné 2001, 22.; Kőhegyi – Merk 1995, 9.; Apró 2010, 23.

⁴⁷⁷ Mészáros 1991, 77–78.

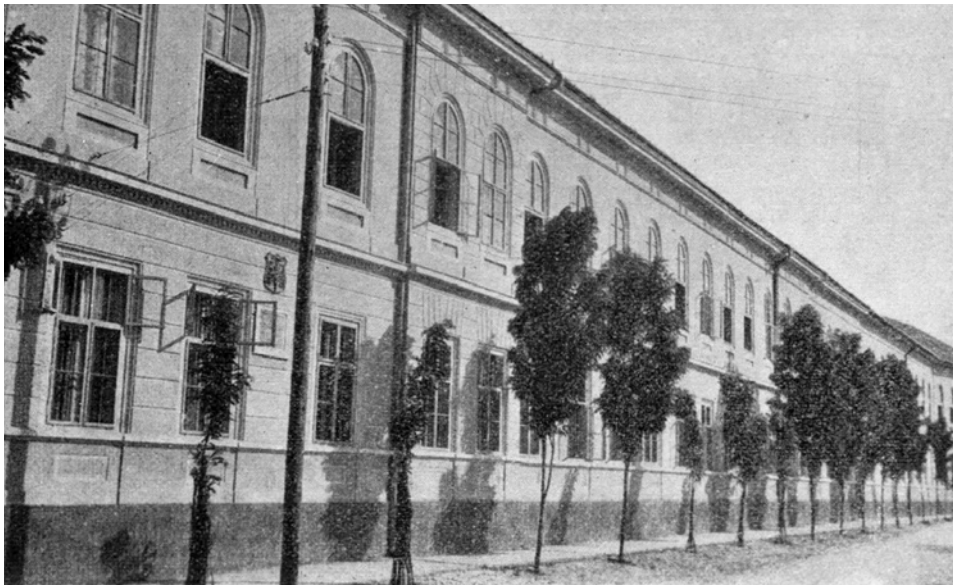

57. A tanítónőképző egyik tanterme Kalocsán

58. Elemi iskolai tanítónőképzős növendékek Kalocsán

A társulat kiskunfélegyházi tanítónőképzőjébe 1909 és 1938 között beiratkozott növendékek statisztikai adatait megvizsgálva kitűnik, hogy milyen családi háttérrel rendelkezők preferálták ezt a pályát.⁴⁷⁸ Leginkább a kisiparos, illetve tanári és tanítói foglalkozású szülők adták lányaikat tanítónőképzőbe. A diákok egyharmada származott ilyen családból. A tanulók szüleinek kb. 20%-a dolgozott köz- vagy közlekedési tisztviselőként, hivatalnokként, altisztként. További 13% szülei földbirtokosok, illetve őstermelők voltak. Közülük a kisbirtokos családok azonban sokkal nagyobb arányban választották lányaiknak a tanítónői pályát, mint a közép- vagy nagybirtokosok. A „más értelmiségi” kategóriába eső szülők 8, a kereskedők csak 5%-ban küldték tanítónőképzőbe gyermeküket. Elenyészően kevés katona, illetve csendőr választotta ezt a képzési formát, náluk is ritkábban, az esetek fél százalékában volt munkás vagy szolga a növendék gondviselője. A pályaválasztásnál tehát egyrészt szerepet játszott a családból hozott minta, azaz a tanítók lányaiból jó eséllyel lettek tanítónők. Másrészt ez a foglalkozás bizonyos kitörési lehetőséget jelentett az iparos közegből. A közhivatalnok és köztisztviselő családfőket az motiválhatta lányuk iskolaválasztásánál, hogy stabil, még ha nem is túl magas jövedelmet biztosító foglalkozáshoz, kenyérkereseti lehetőséghez

59. Fiókház Baján

⁴⁷⁸ Értesítő Kiskunfélegyháza 1909/10, 38., 1913/14, 69., 1916/17, 39., 1917/18, 17., 1925/26, 33., 1927/28, 26., 1928/29, 25., 1929/30, 30., 1930/31, 26., 1931/32, 34., 1932/33, 24., 1933/34, 27., 1934/35, 25., 1935/36, 31-32., 1936/37, 22., 1937/38, 20.

juttassák gyermeküket. A tehetősebb, vagyonosabb családoknál – például nagybirtokosok, ügyvédek, bankárok esetében – azonban nem bizonyult vonzónak a csekély fizetéssel járó tanítónői hivatás. Bár ezek az adatok csak a kiskunfélegyházi tanítónőképző növendékeire vonatkoznak, de a levont következtetések – a hasonló földrajzi és társadalmi adottságok miatt – érvényesek a társulat két világháború között fennálló másik két tanítónőképzőjére, a kalocsaira és a bajaira is.⁴⁷⁹

A társulat gyors elterjedése az óvodáztatásnak – kisednevelésnek – is nagy lendületet adott. Ezért szükségessé vált egy óvónőképző intézet felállítása is, hogy az anyaház képzett óvónőkkel tudja ellátni fiókházait. Az óvónőképzés kezdetben külföldön is a tanítóképzéshez kapcsolódott, ehhez hasonlóan próbálták ezt 1873-ban Kalocsán is felállítani. Kubinszky Mihály főtanfelügyelő azonban belátta, hogy az óvónőknek hivatásuk minél magasabb fokú betöltéséhez sajátos képzésre van szükségük, ezért az Országos Magyar Egyleti Óvóképző Intézet megalakulása után ennek tanterve szerint szervezte meg az óvónőképzőt, amely az 1877/78-as tanévben kezdte meg működését Kalocsán, három tanulóval. Az intézmény eleinte csak szerzetes tagok képzésére szolgált, de miután az 1891. évi XV. tc. az óvónőképzést törvényesen rendezte, világiakat is fölvettek a tanulók közé. Évente 16–24 fő kapott a kalocsai intézményben óvónői oklevelet. A nővérek kalocsai épületegyüttese hamar szűknek bizonyult az addigra már ott működő többféle iskolatípusnak. Ezért Császka György érsek az óvónőképzőt áthelyezte az iskolanővérek zombori intézetébe.⁴⁸⁰ Ezen a településen a képző jobban benépesült, évente 30–53 oklevelés óvónőt bocsájtott pályára. A nemzetiségi vidékekre való tekintettel a német és a bunyevác nyelvet is fölvettek a tantárgyak közé. Az óvónőképzőt 1906-ban helyezték vissza Kalocsára, ekkor ismét csökkent a növendékek létszáma, leginkább újra csak társulati tagok képzésére szolgált. Mivel a szerzetes közösség hosszabb időre rendelkezett kellő számú, megfelelő végzettségű óvónővel, ezért az óvónőképző intézet 1922 és 1926 között felfüggesztette működését. Felmenő rendszerben 1927-ben kezdődött meg a – szintén a kalocsai anyaházban lévő – polgári iskolai tanárnőképző intézet megszűnése. A felszabaduló tantermek, internátusi helyiségek kihasználása miatt 1927-ben újra elindult Kalocsán a négy évfolyamú óvónőképzés, amely az

---

⁴⁷⁹ A kalocsai tanítónőképző adatai is hasonló képet mutatnak. Lásd: Pál Mátyás: Tanítónőképzőnk benépesülése. In: *Értesítő Kalocsa 1937/38*, 3–14.

⁴⁸⁰ Az áthelyezés másik oka a magyar nyelv terjesztése a vegyes nemzetiségű és nyelvű Bácska lakossága körében. Franz 1925, 158.

államosításig folyamatosan itt működött.⁴⁸¹ Az 1930/31-es tanévben lehetett tehát újra óvónői oklevelet szerezni Kalocsán. Ekkor 18 növendék végezte el a képzést. Az 1942/43-as tanévig évente 11 és 32 fő között változott az oklevelet szerzettek száma, az intézet benépesültsége pedig évente 61 és 127 fő között ingadozott.⁴⁸²

Szintén a pedagógusképző intézetek sorába tartozik az iskolanővérek 1875-ben Kalocsán megnyitott polgári iskolai „tanítónő-képezdéje” is.⁴⁸³ Ez az intézet képviselte hosszú ideig nemcsak a kalocsai anyaház, hanem az egész katolikus magyar nőnevelés legmagasabb fokú oktatási típusát, hiszen az egyetemen való továbbtanulás lehetősége még 1895-ben is csak kivételes esetekben nyílt meg a nők előtt.⁴⁸⁴ Az intézetben az első években csak egy-egy évfolyam működött. Csak minden második, illetőleg az 1883/84. tanévtől – amikor három évfolyamú lett a képző – minden harmadik évben történt felvétel. A polgári tanítónőképző az 1893/94-es iskolaévben – az intézeti épület tetemes kibővítése után – épült ki teljesen, azontúl mind a három évfolyam folyamatosan rendszeres oktatásban részesült. A társulat elsősorban saját tagjait képezte ki, de már az első években is fölvettek világiakat, főként az elemi tanítónőképzőt végzett növendékek legjobbjait. Időközben más, szintén leányneveléssel foglalkozó szerzetesrendek is kérték tagjaik felvételét a kalocsai polgári iskolai tanítónőképző intézetbe. Hat angolkisasszony az 1889/90-es iskolaév végén sikeresen tette le a képesítővizsgákat, utat mutatva ezzel más szerzetes társulatoknak is. Másfél évtized alatt – a társulat saját tagjait nem számítva – 112 szerzetesnő vizsgázott és szerzett oklevelet a kalocsai polgári tanítónőképzőben.⁴⁸⁵ Így ez az intézmény országos, a maga nemében első képzési központ lett a különböző, tanítással foglalkozó női szerzetesrendek tagjai számára. Az intézet folyamatosan fejlődött, a tanítványok száma növekedett, az 1910-es években 80–100 fő között váltakozott.

---

⁴⁸¹ Értesítő Kalocsa 1934/35, 6–7.

⁴⁸² Évkönyv Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1942/43, 35.

⁴⁸³ Iskolanővérek története 1900, 48.

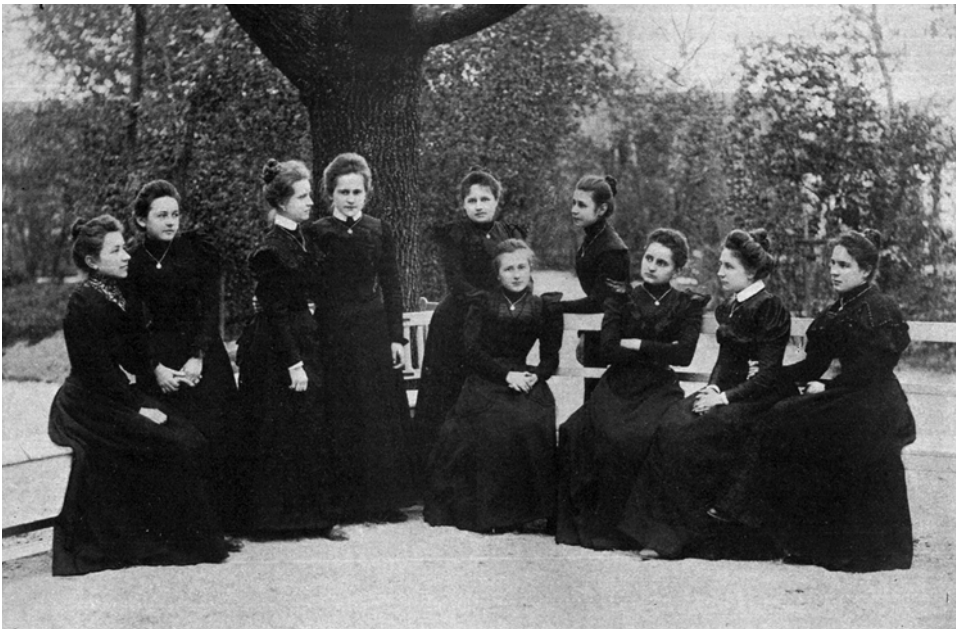
⁴⁸⁴ Értesítő Kalocsa 1926/27, 4. Wlassics Gyula kultuszminiszter 65.719/1895. számú rendelete lehetővé tette, hogy nők is tanulhassanak a budapesti és a kolozsvári egyetem egyes karain. Ezután bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti tanulmányokat már nők is folytathattak. A nők magyarországi egyetemi képzéséről részletesebben lásd: Kéri 2018, 466–478.

⁴⁸⁵ A következő nyolc szerzetesrend tagjai szereztek oklevelet a kalocsai polgári iskolai tanítónőképző intézetben: angolkisasszonyok, Orsolya-rend, szatmári irgalmas nővérek, Szent Vince Társulat, az Isteni Megváltó leányai, Szent Ferenc-rendi nővérek, a pozsonyi Notre Dame Társulat, kereszties nővérek. Értesítő Kalocsa 1926/27, 4.

60. A polgári iskolai tanítónőképző egyik tanterme Kalocsán

61. A polgári iskolai tanítónőképző növendékei Kalocsán

Az I. világháború utáni mostoha viszonyokat azonban az intézet is megérezte, a tanulók száma a korábbi létszám ötödére apadt. A kalocsai egyházi hatóság a vallás- és közoktatásügyi miniszter 204.064/1918 sz. felhívására a hatáskörébe tartozó polgári iskolai tanítónőképzőt tanárképző főiskolává szervezte át, majd a 39.445/1920. sz. határozat alapján három szakcsoportra osztották a képzési struktúrát.⁴⁸⁶ Az átalakítások azonban nem biztosították a fennmaradást. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a szegedi egyetem benépesítése céljából a polgári iskolai tanárképzést egyesítve Szegedre helyezte át, az egyetemhez kapcsolva. Ez az intézkedés a kalocsai polgári iskolai tanárnőképző intézet megszűnését is magával vonta. Az utolsó vizsgákra 1929-ben került sor.

A nővérek végzettsége

A kalocsai polgári iskolai tanárnőképző bezárása súlyos nehézség elé állította a nővéreket. Az intézményt addig látogató növendékek tartásdíjának elmaradása csak a kisebbik problémát jelentette. Nagyobb gondot okozott, hogy a társulat ezután csak komoly anyagi ráfordítással tudta polgári iskolái számára saját nővéreit kiképeztetni. A nővérek csak Szegeden, a tanárképző főiskolán szerezhettek diplomát, viszont a társulat ott még nem rendelkezett fiókházzal. A tanuló – a forrásokban „studens” – nővérek szállása, étkeztetése így jelentős többletköltséget jelentett. A budapesti Pázmány Egyetemre járó nővérek ellátása is hasonlóan nagy anyagi problémát okozott.⁴⁸⁷ A társulatnak viszont meg kellett hoznia ezeket az áldozatokat, mert az egyházi és állami tanfelügyelet minden iskolafokozaton szigorúan megkövetelte a tanárok megfelelő végzettségét.

A társulat már 1918 óta küldött nővéreket egyetemi tanulmányok folytatására. Egyre több nővér szerzett középiskolai tanári oklevelet, illetve végzte el az Apponyi Kollégiumot.⁴⁸⁸ A rajz-, ének- és tornatanárok képzésére

⁴⁸⁶ A három bevezetett szakcsoport: 1. magyar nyelv- és történettudományi szakcsoport, 2. földrajz, természetrajz és vegytani szakcsoport, 3. mennyiségtan, természettan és vegytani szakcsoport. Kiegészítő szakcsoportok: 1. kézimunka, 2. ének, 3. torna. Értesítő Kalocsa 1926/27. 6.

⁴⁸⁷ A társulat törekvéseit, hogy Budapesten és Szegeden is alapítsanak fiókházat, elsősorban a nővérek taníttatásának szükségessége motiválta. A budapesti és a szegedi megtelepedésekről részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. Egy település – több fiókház” c. fejezetet.

⁴⁸⁸ Az Apponyi Kollégium 1906–1949 között a tanítóképző intézeti tanárképzés önálló intézete volt. A polgári iskolai tanárképzésre épített kétéves képzés az első – 1906–1930 közötti – időszakban Budapesten a Tudományegyetemmel, a Képzőművészeti Főiskolával és a Zeneművészeti Főiskolával együtt oldotta meg a hallgatók elméleti képzését. A második időszakban – 1930 és 1949 között – Szegeden az Apponyi Kollégiumnak mint koedukált oktatási intézménynek a Szegedi Tudományegyetem volt a partnere.

is külön gondot fordítottak. A társulat működésének egyre magasabb szintre emelkedését, a tanárok munkájának egyre professzionálisabbá válását jelzi, hogy a nővérek közül többen elmélyedtek saját szakterületük művelésében és tudományos fokozatot is szereztek. Elsőként Dehény Mária Alacoque nővér magyar-történelem szakos tanárként a Pázmány Péter Tudományegyetemen doktorált.⁴⁸⁹ 1924 és 1930 között három nővér szerzett tudományos fokozatot: Flögl Mária Celesztá, Hevesi Mária Angelika és Tukats Mária Annunciáta.

A kalocsai iskolanővéreknek a lányoktatás terén kifejtett eredményes működését országos szinten is elismerték. Serédi Jusztinián hercegprímás Bali Mária Ildefonsa nővért a Katolikus Tanügyi Tanács III. képzői szakosztályának tanácsosává nevezte ki 1935. július 6-án, 1736 sz. leiratában, 1940. július 31-ig szóló hatállyal. A nővér kinevezése a Katolikus Tanügyi Tanácsba, amely nevelés- és oktatásügyi kérdésekben a magyarországi püspöki kar tanácsadó testületének és a katolikus iskolaügy jelentős szervének számított, mindenképpen megtisztelő megbízatást, a társulatban folyó oktatómunka megbecsülését jelentette.⁴⁹⁰ A kiskunfélegyházi mezőgazdasági lányiskolák alapítása körül kiváló érdemeket szerzett Fazekas Mária Blandina nővért szintén bevonták a Katolikus Tanügyi Tanácsba és az Országos Közoktatási Tanácsba. Később az Országos Szakoktatási Tanács tagjává választották, 1941-ben pedig a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság hatáskörébe tartozó mezőgazdasági leányközépiskolák tanulmányi felügyelőjévé nevezték ki.⁴⁹¹

Az iskolás nővérek tudományos, műfordítói és irodalmi munkássága nem tartozott ugyan hozzá szorosan az oktatáshoz, de az így született művek áttételesen beépültek a szerzetes közösség mindennapjaiba, és jól hasznosultak a lánynevelés több területén.

Iskolanővérek írták a társulat történetére vonatkozó két alapvető kötetet.⁴⁹² A különböző fiókházak évente megjelenő értesítőiben, illetve

---

A kormányzati rendelkezés, amely a tanítóképző intézeti tanárképzést a polgári iskolai tanárképzésre építette, lehetőséget adott arra is, hogy a középiskolai tanárok oklevelük érvényességét – kiegészítő vizsgával – a tanítóképző intézetekre is kiterjeszthessék. Tóth 1992, 285.

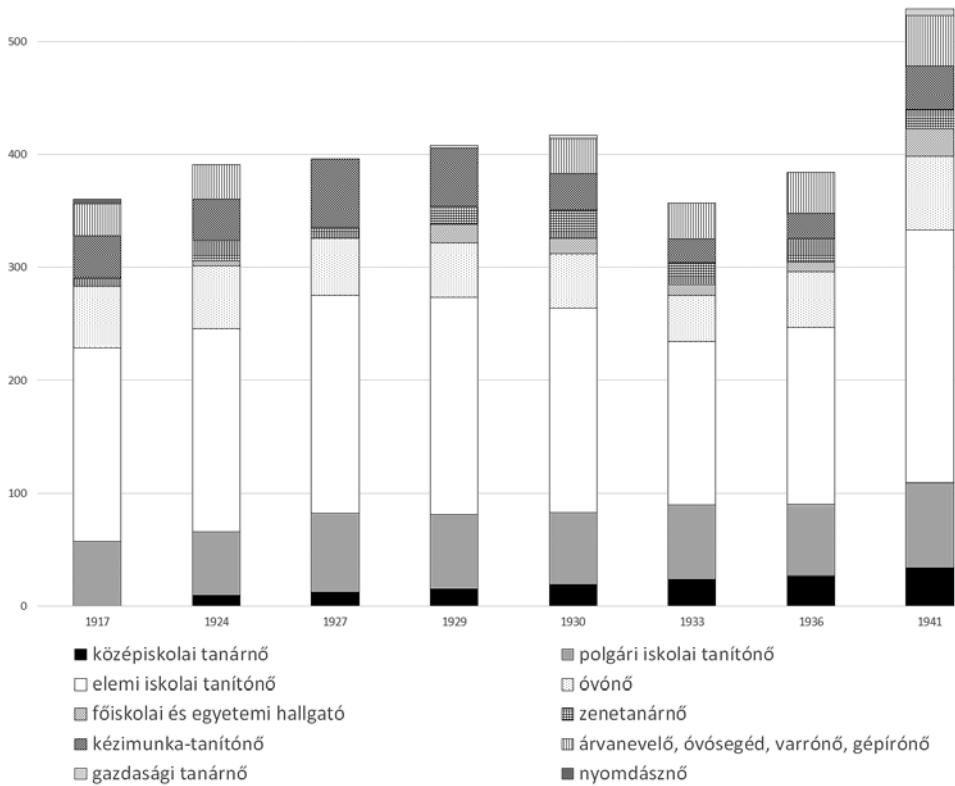
⁴⁸⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közötti időszakról.

⁴⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

⁴⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele.

⁴⁹² Iskolanővérek története 1900; Franz 1925.

évkönyveiben többen rövidebb tanulmányokat publikáltak.⁴⁹³ Más nők alkalmi színműveket és költeményeket írtak.⁴⁹⁴ Az idegen nyelvek ismerői ájtatos műveket, zsolozsmás könyveket fordítottak le, legtöbbször németről.

62. Az iskolás nők végzettség szerinti kimutatása 1917 és 1941 között

⁴⁹³ Lásd például: Dehény Mária Alacoque: Olvasmánytárgyalás a népiskolában az új tanterv szellemében. In: Értesítő Kalocsa 1929/30, 3–9.; Hevesi Mária Angelika: Intézetünk hetvenöt esztendeje. In: Értesítő Kalocsa 1934/35, 3–15.; Fazekas Mária Blandina: Mezőgazdasági leányközépiskolánk az 1938. évi XIII. tc. szellemében. In: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1938/39, 3–10.; Kiss Mária Hortenzia: Diáktársadalmunk. In: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Polgári 1940/41, 3–14.

⁴⁹⁴ Többek között Hevesi Mária Angelika, Kiss Mária Generóza, Papp Mária Róberta és Gosztola Mária Vilma nevéhez fűződik alkalmi színdarab írása. HÚ-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közti időszakról.

A diagramból⁴⁹⁵ kitűnik, hogy a tanítással foglalkozó nővérek száma a vizsgált korszakban – a bácskai zárdák elcsatolásának és visszatérésének időszakától eltekintve – lassú emelkedést mutat. Az egyetemet végzett középiskolai tanárnők száma szintén – ha lassan is, de biztosan és egyenletesen – emelkedett. A polgári iskolai tanárnők száma nem mutat nagy változást, 57 és 75 fő között mozgott. Legnagyobb létszámú az elemi iskolai tanítónők csoportja, számuk 145 és 224 fő között ingadozott. Az óvónők létszáma 1936-ig csökkenést mutat, majd 1936-ban és 1941-ben megemelkedett. A maximális létszámot ez utóbbi évben érték el, ekkor 65 óvónő végzettségű nővér volt tagja a társulatnak. Az iskolás nővérek közül az elemi iskolai tanítónők és az óvónők száma volt mindig a legtöbb, az ő képzésük a társulat keretein belül zajlott, viszonylag kevesebb anyagi ráfordítást igényelve. A zene- és kézimunka-tanárnőket a polgári iskolák és az elemi iskolai tanítónőképzőket fenntartó intézmények alkalmazták. Tanulmányaikat 1929 után Szegeden és Budapesten folytatták. A gazdasági tanárnők nagyon alacsony létszámmal szerepelnek a diagramon, ők Kiskunfélegyházán, a Constantinum különböző fokozatú mezőgazdasági iskoláiban működtek. A nyomdászok a budapesti Apostol Nyomdában tevékenykedtek, ahol csak 1916 és 1918 között tartott fenn a társulat fiókházat, így létszámuk a későbbi kimutatásokban nem szerepel.

Az iskolanővérek éltek a tanórán kívüli ismeretátadás eszközével is. Különösen a magasabb szintű képzést – legalább polgári iskolai oktatást – nyújtó iskolával rendelkező fiókházak szerveztek rendszeresen különböző tanfolyamokat a növendékeknek, illetve külsős résztvevőknek is. A nővérek saját iskoláikban jellemző módon idegen nyelvi képzést, kézimunka-tanfolyamot, valamint zeneoktatást hirdettek, amelyekért azonban általában térítési díjat szedtek.⁴⁹⁶

Az oktatási tevékenységhez kapcsolódtak, de ugyancsak tanórán kívüli elfoglaltságot jelentettek a különböző önképzőkörök, szakkörök, amelyek

---

⁴⁹⁵ Viszonylag kevés forrás adja meg az iskolás nővérek számát végzettség szerinti bontásban. A legtöbb adatba belefoglalták az újoncnőket, viszont az aspiránsokat és jelölt nőket nem minden esetben. Az 1927-es adatsorban a kézimunkás végzettségű nővérek közé számították a varrónőket és gépírókat is, másik években külön kategóriába sorolták őket az árvannevelőkkel és óvosegédekkel együtt. A középiskolai tanárok között tüntették fel a tanítónőképző intézeti tanárokat is. Az adatokhoz lásd: HU-MNL-BKML-XII.6. Statisztikai adatok. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának vezetése alatt álló összes intézetek 1927-ben; Kimutatás a nővérek képzéséről 1929; Adatok a schematismushoz 1933/34; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1911–1917 közötti időszakról; 1924. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közötti időszakról; 1930. Az általános titkárnő jelentése az 1924–1930 közötti időszakról.

⁴⁹⁶ Kőfalviné 2000a, 331.; Kőfalviné 2001, 24.

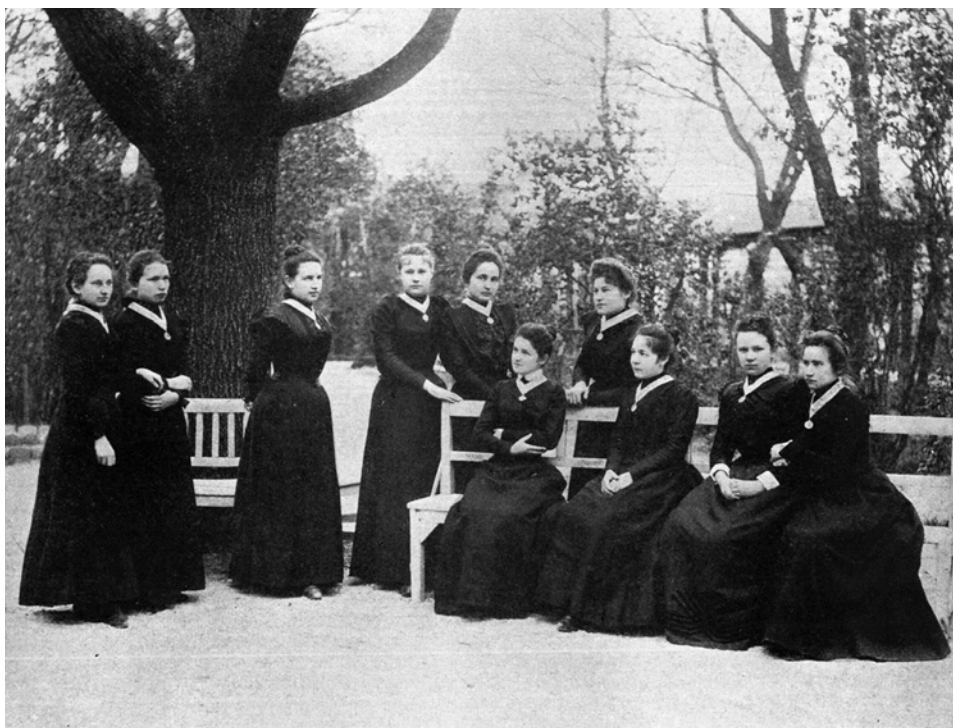
63. A kalocsai intézet egyik zeneterme

szintén a legalább polgári iskolával rendelkező intézmények sajátosságai voltak. Ezen foglalkozások elsősorban az önkifejezés különböző módjainak gyakorlását, a diákok nyilvános szerepléshez szoktatását, az önálló gondolkodásra és véleményformálásra való képesség kialakítását szolgálták.

Az iskolanővérek – szerzetesnői létükből fakadóan – nagy hangsúlyt fektettek a rájuk bízott növendékek vallásos nevelésére. A különböző korosztályú lányok számára más-más lehetőséget kínáltak a vallásos egyesületekbe való belépésre, így segítve őket ahhoz, hogy az egyház tanítását mélyebben megéljék, és részt vehessenek a különböző jótékonyági és karitatív tevékenységekben. A tanítónőképzős növendékek a Mária Kongregációba léphettek be.⁴⁹⁷ A kongregáció vezetője az adott intézet hittanára, igazgatónője egy iskolanővér volt. A végzett növendékek a kongregáció kültagjai lehettek. A belső tagok hetente közös ájtatosságot végeztek, vagy buzgó intelmeket hallgattak. A kongreganistákat a szoros összetartozás-tudat jellemezte, a külső tagok is tartották a kapcsolatot az

⁴⁹⁷ A Mária Kongregáció egy, a jezsuiták által kezdeményezett vallásos, apostolkodó társulat, amelynek közvetlen célja, hogy tagjait, főként az ifjúságot a Mária-tisztelet hangsúlyozott gyakorlása által az önmegszentelés és apostolkodás magasabb fokára nevelje. Távlatos célja, hogy a tevékeny szeretetben és Mária követésében átforgalmazott személyiségekkel a társadalomra hasson, azt Isten országának képére alakítsa. Egy-egy Mária Kongregáció általában azonos korú, műveltségű, társadalmi helyzetű, érdeklődési körű embereket fogott össze, ezért működött férfi, női, ifjúsági stb. tagozata. Magyar Katolikus Lexikon VIII. 651.

elhagyott intézettel. A kongregáció fő ünnepét december 8-án, Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepén tartották, a rendes tagfelvételre általában május első vasárnapján került sor. Később a kongreganisták különböző – például: eucharisztikus, missziós, sajtó- – szakosztályokba szerveződtek. Mivel a hitélet mozgatóereje a szentségek használata, ezért a kongreganisták hetente gyóntak és naponta áldoztak.⁴⁹⁸ A nővérek – bekapcsolódva az adott település társadalmi életébe – egyes helyeken megszervezték az Úrinők Mária Kongregációját vagy a Dolgozó Nők Mária Kongregációját is. Budapesten és Szegeden az iskolanővérek vezették a háztartási alkalmazottak, cseléd lányok számára létrehozott Szent Zita Köröt. Az elemi és polgári iskolás korú lányokat a Szívárdába, illetve az Őrangyal Társulatba tömörítették.⁴⁹⁹

64. A kalocsai intézet Mária Kongregációjának előjárói

⁴⁹⁸ Kőfalviné 2001, 66–67.

⁴⁹⁹ Az 1920 és 1948 között működött Szívárda a Jézus Szentséges Szívét tisztelő és Jézusért apostolkodni akaró 6–14 éves katolikus fiúk és leányok szervezete volt, a Jézus Szíve Szövetség gyermektagozata. Céljai közé tartozott a valláserkölcsei és hazafias nevelés elmélyítése, ezen belül a családi élet megszerettetése, a tekintélytiszteltet fejlesztése, a munkára és a kötelességteljesítésre nevelés. Magyar Katolikus Lexikon V. 816.; XIII. 321.

65. A kiskunfélegyházi intézet Mária Kongregációjának zászlószentelési ünnepélye

A társulat az 1930-as évek végén bekapcsolódott a katolikus jellegű lány-szervezetek országos összefogását sürgető kezdeményezésekbe. Kiskunfélegyházán a Constantinumban 1937 és 1938 nyarán a katolikus falusi lánykörök vezetőinek tartottak tanfolyamot, ez utóbbi évben több nővér is részt vett a továbbképzésben.⁵⁰⁰ A szerzetesnők leginkább az egyesületek megszervezése, központi egyesítése, a megfelelő egyesületi tevékenység és a korszerű nevelés témájában vártak javaslatokat. Szükségesnek vélték a világi vezetőkkel való kapcsolattartást a „leánylelek nemesítését célzó szépen megindult irodalom” megismerése céljából is. Baján 1939-ben került sor hasonló rendezvényre a Katolikus Nőszövetség Faluszervező Irodája szervezésében. A nővérek ekkor ismerkedhettek meg alaposabban a KALÁSZ-mozgalom⁵⁰¹ célkitűzéseivel. A társulat egyetértett az alapvető elgondolásokkal, vagyis azzal, hogy a falusi lánykörök munkáját országszerte azonos nevezőre kell hozni, egységes elgondolás, a katolikus klérus által jóváhagyott irányítás

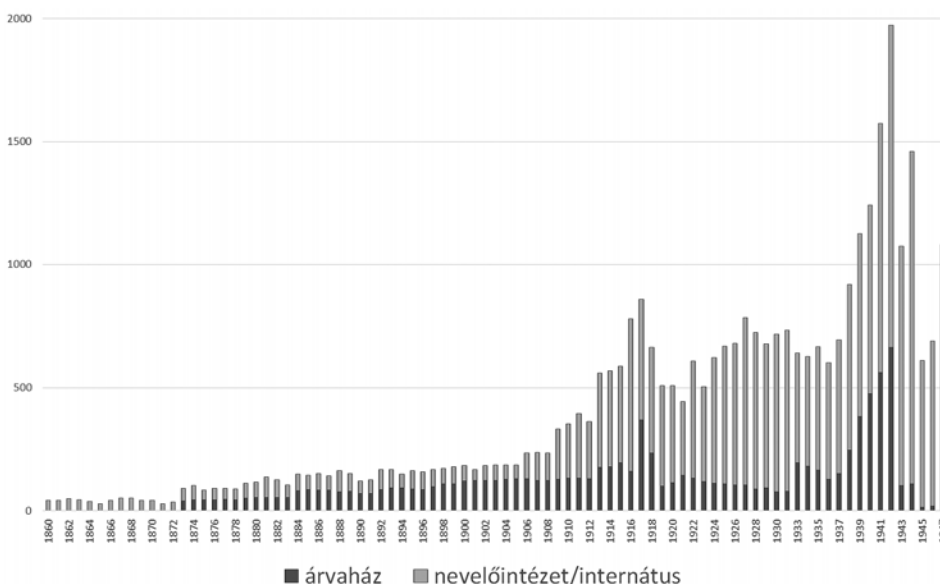
⁵⁰⁰ Félegyházi Hírlap 1937. augusztus 29. 3. „Beszámoló”; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

⁵⁰¹ KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Szövetsége) A szövetség 1935/36-ban jött létre. Céljai között szerepelt a falusi lányok családanyai feladatra való felkészítése, keresztény és nemzeti szellemű nevelése, művelődésük és szórakozásuk megszervezése. A kezdeményezés a Katolikus Nőszövetség kereteiből indult Budapesten. A szövetség felépítése illeszkedett az egyházmegyei és plébániai struktúrához. Lénár 2014, 158.; Sándorfi 2004, 151–155.

mellett kell az egyesületi munkát irányítani. A társulaton belül az elgondolás azért is talált pozitív fogadtatásra, mert megkönnyítette a diszponálásokból fakadó nehézségek kiküszöbölését. Egységes útmutatás alapján vezetett lánykörök esetében ugyanis az áthelyezések alkalmával könnyebben átvehette, folytathatta egyik nővér a másik munkáját.⁵⁰² A kormányzótanács az 1939. év végén döntött arról, hogy a társulat lányegyesületei bekapcsolódnak a KALÁSZ-mozgalom szervezetébe.⁵⁰³ A kalocsai egyházmegyében az érsek pártfogolta a falusi lánykörök megalakítását, az ezzel kapcsolatos titkári teendőkkkel Ladányi Mária Judit nővért bízta meg, aki kinevezése alapján tagja lett a Katolikus Lánykörök Szövetsége intézőbizottságának.⁵⁰⁴

Internátusok és árvaházak

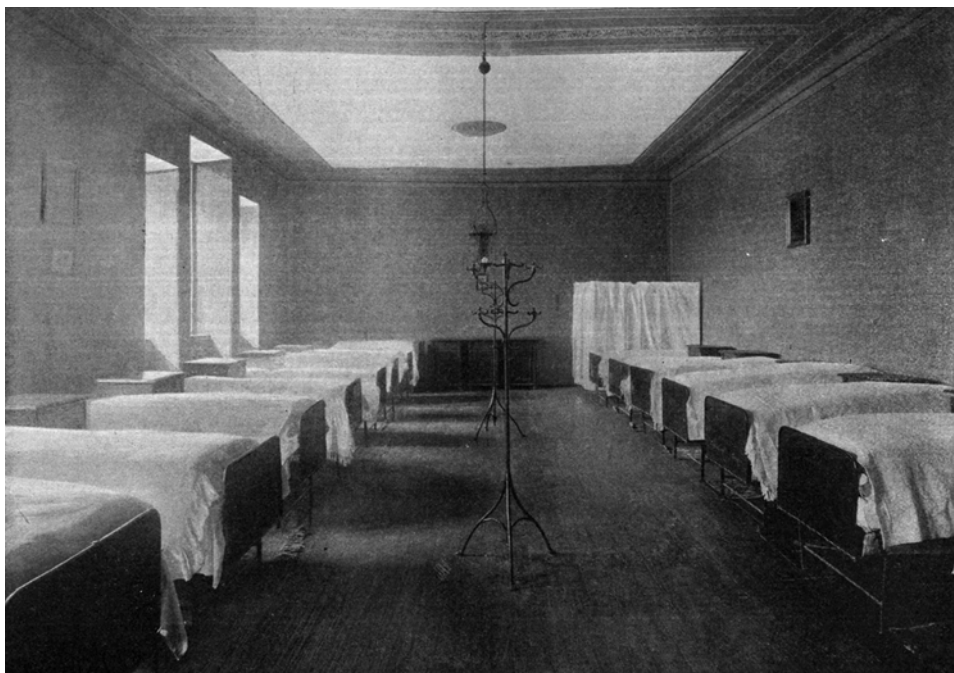
66. *Növendékek létszáma a társulat árvaházaiban és internátusaiban, 1860–1947*

Az iskolanővérek által fenntartott internátusok és árvaházak már átvezetnek a szociális gondoskodás területére. A nővérek a tanítónőképzők, sőt a polgári iskolák mellé rendszerint internátust is szerveztek. Ez az intézménytípus az adott iskolák mellett működött, a vidéki, „bentlakó” növendékek

⁵⁰² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. szeptember 27.

⁵⁰³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. december 19.

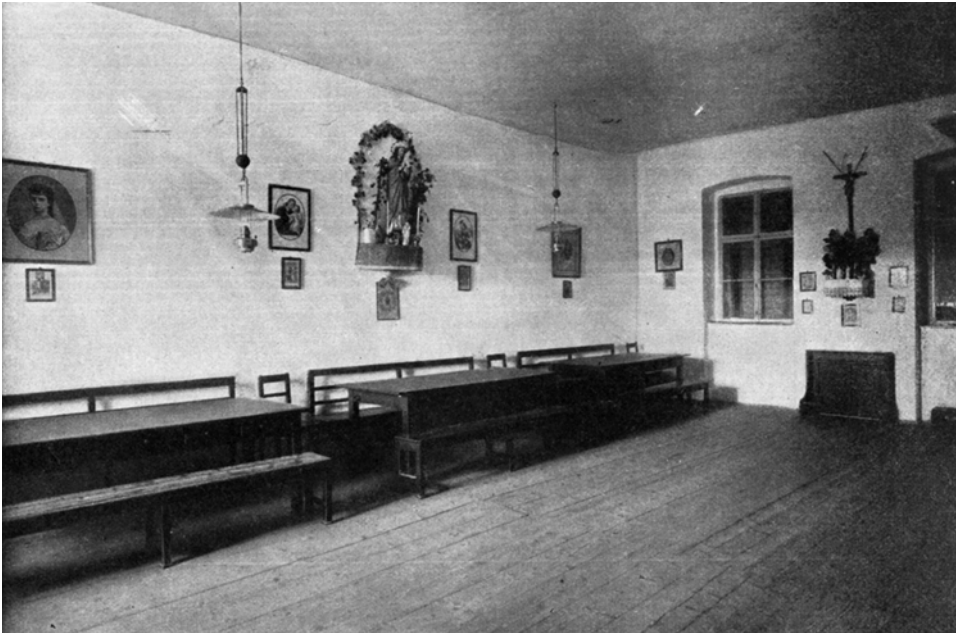
⁵⁰⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1940. február 27.

67. A növendékek hálóterme Kalocsán

68. Az internátus egyik hálóterme Kiskunfélegyházán

69. Az árvák egyik lakószobája Kalocsán

70. Árva lányok Kalocsán

részére biztosított kosztot és kvártélyt, természetesen a nővérek felügyelete mellett. Ezekben az intézményekben az átlagosnál nagyobb arányban működtek házi nővérek, ők gondoskodtak a növendékekkel kapcsolatos háztartási teendők elvégzéséről, főztek, mostak, takarítottak rájuk, betegség esetén ápolták őket. Az internátussal rendelkező fiókházakban azért tehető magasabbra a házi nővérek száma, mint a csak elemi iskolát vagy óvodát működtető fiókházaknál, mert ez utóbbiakban a házi nővérekre „csupán” a zárdában élő nővérek háztartásának ellátása hárult.

A szerzetesi utánpótlás elhelyezésére szolgált évekig a magyarkanizsai zárda mellett létrehozott úgynevezett aspiránsinternátus. Ez a bentlakást biztosító kollégium azonban a bácskai házak szerb fennhatóság alá kerülésével már nem tudta tovább szolgálni eredeti célját. A szerzetesi életre készülő polgári iskolás korú lányok ezután a társulat más fiókházainál nyertek elhelyezést.

Szintén sok házi nővérnek adott feladatot az árvaházak működtetése. Ezek alapítása többnyire a társulat 90 éves működésének első felére, területileg pedig a dél-bácskai vidékre esett.⁵⁰⁵ Az árvaházakba 3–8 éves korú gyermekeket vettek fel, általában lányokat és fiúkat is, akik 12 éves korukban elhagyták az intézetet. Sokan közülük később papi vagy szerzetesi pályára léptek, többük kalocsai iskolanővér lett.⁵⁰⁶

---

⁵⁰⁵ A társulat – hosszabb-rövidebb ideig – a következő településeken tartott fenn árvaházat: Kalocsa, Szabadka, Bács, Zombor, Horgos, Futak, Hajós.

⁵⁰⁶ Franz 1925, 166.; Iskolanővérek története 1900, 81.

A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül (1920–1944)

Magyarország számára az I. világháborút lezáró békeszerződés aláírására 1920. június 4-én, a versaillesi Nagy Trianon-kastélyban került sor, a magyar nemzetgyűlés pedig a következő év nyarán iktatta azt törvénybe.⁵⁰⁷ A békeszerződésben rögzítették az új határokat, ennek értelmében jelentős létszámú, egy tömbben lakó magyar közösségek is átkerültek a szomszédos államokhoz. Az ország korábbi 325,4 ezer km² területe 92,9 ezer km²-re, lakossága 20,8 millióról 7,6 millióra csökkent.⁵⁰⁸

A történelmi Magyarország felbomlása, a területi veszteségek súlyosan érintették az iskolanővérek társulatát is, hiszen legkorábbi alapítású házaik nagy része a délszláv államhoz, a későbbi Jugoszláviához, három felvidéki házuk pedig Csehszlovákiához került. A társulat korabeli zárdáinak alig ötöde maradt az anyaország területén.

Felvidék

1918 őszén, az I. világháború végén a kalocsai iskolanővéreknek 37 magyar településen összesen 40 házuk működött, ezek közül azonban csak kilenc feküdt viszonylag békés, meg nem szállt területen.⁵⁰⁹ Északon a csehszlovák seregek elfoglalták a Felvidéket, így az ottani három házzal való kapcsolattartás nagyon megnehezedett.⁵¹⁰ Az általános főnöknő 1919 őszén látogatta meg a felső-magyarországi – „tótszlovák” – három házat, amelyeket rendben talált. A kalocsai iskolanővérek zárdái – ellentétben több más szerzetesházzal – megmenekültek a cseh lefoglalástól, a nővérek helyben maradhattak. Az ottani nővérek – akik kénytelenek voltak elsajátítani a szlovák nyelvet – eleinte zavartalanul taníthattak tovább, de természetesen csak szlovákuul.⁵¹¹ Az 1920-as évek elejére azonban az itteni zárdák

⁵⁰⁷ 1921. XXXIII. törvénycikk. 1921. július 26-án cikkelyezték be, 1921. július 31-én emelkedett törvényerőre. Az 1921. évi törvények 1922, 501–1185.

⁵⁰⁸ Pölöskei – Gergely – Izsák 1995, 49.

⁵⁰⁹ Ezek a házak a következők: Kalocsa és Kalocsa-Szanatórium, Foktó, Hajós, Jánoshalma, Kiskunfélegyháza, Budapest (két ház), Vecsés. Az egyik budapesti fiókház ráadásul 1918 őszén befejezte működését. Így a Csonka-Magyarországon maradt házak száma nyolcra csökkent.

⁵¹⁰ A három ház: Alsókorompa (Pozsony vármegye, Esztergomi Főegyházmegye), a zárda alapítása: 1909; Bélabánya (Hont vármegye, Esztergomi Főegyházmegye), a zárda alapítása: 1912; Vágújhely (Nyitra vármegye, Esztergomi Főegyházmegye), a zárda alapítása: 1912.

⁵¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1919. október 27.

helyzete jelentősen romlott. A cseh kormány nem tűrt meg semmiféle kapcsolattartást Csonka-Magyarországgal, így a felettes egyházi főhatósággal sem. Ez a felvidéki zárdák esetében az Esztergomi Főegyházmegyét és a társulat kalocsai anyaházát jelentette. A vágújhelyi nővérek – mivel idegen állampolgároknak minősültek – a csehszlovák államtól ekkor már két éve nem kaptak fizetést. A nővéreknek 1921 végéig kérvényezni kellett volna ugyanis a csehszlovák belügyminisztériumnál az állampolgárságot, és ezzel egy időben fel kellett volna adni a magyar honosságot. A nővérek azonban az ottani bizonytalan viszonyok miatt nem merték feladni magyar állampolgárságukat, nehogy Csehszlovákiából való elűzetésük esetén hontalanná váljanak. Így viszont nem kaptak fizetést, és felfüggesztették őket állásukból, zongoratanításból és magánszemélyek adományaiából tartották fenn magukat. Ez utóbbi azonban koldulásnak minősült, amit az egyház jog tiltott a nővérek számára.⁵¹² Az immár külföldön lévő házak fenntartása, ellenőrzése és kormányzása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, ezért először 1924-ben az alsókorompai házból hívta vissza a kormányzótanács a nővéreket, majd 1926-ban a bélabányai, 1928-ban pedig a vágújhelyi zárda is felfüggesztette működését.⁵¹³

Bácska

Lényegesen más volt a társulat bácskai házainak helyzete.⁵¹⁴ Az 1918. november 3-i páduai fegyverszünet után a francia és szerb csapatok Dél-Magyarországot és ezzel a kalocsai főegyházmegye kb. 4/5 részét megszállták. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés Bács-Bodrog vármegye nagyobbik felét a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak ítélte, ezzel a főegyházmegye területének kb. 3/4 része hivatalosan is délszláv uralom alá került. Tekintettel arra, hogy az érsekség központjával, a Kalocsán székelő

⁵¹² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1920. november 25.; 1924. február 10.; 1925. augusztus 5.

⁵¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentések, 1922–1924, 1925–1927.

⁵¹⁴ A társulat bácskai házainak történetére, a későbbi elszakadásra és újraegyesülésre vonatkozóan a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára és a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár őrizetében lévő irategyüttesekre hagyatkozhattam. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek jelenlegi (2020) általános főnöknője, Vicsek Mária Lívia nővér tájékoztatása szerint a délvidéki zárdák iratanyaga elveszett, illetve megsemmisült 1944–1945-ben, amikor a nővérek bácskai házait államosították, és a nővéreknek a zárdákat haladéktalanul el kellett hagyniuk. A főnöknőnek nincs tudomása arról, hogy ezeket az iratokat bármilyen levéltár begyűjtötte volna. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek Társulatának tulajdonában csak három fiókház – Ada, Kúla és Szenttamás – házkronikája található. Ezúton is köszönöm Vicsek Mária Lívia főnöknő szíves közlését.

érsekkel a kapcsolattartás szinte lehetetlenné vált, a Szentszék a főegyház-megye elcsatolt bácskai részén 1923. február 10-én Szabadka székhellyel apostoli kormányzóságot alapított, azaz létrehozta a Bácskai Apostoli Adminisztratúrát.⁵¹⁵ Néhány héttel később a szabadkai Szent Teréz-templom plébánosát, Budanovich Lajost (Lajčo Budanovičot) nevezték ki bácskai apostoli kormányzóvá, más néven apostoli adminisztrátorrá.⁵¹⁶ Az apostoli kormányzóság az érsekségtől független adminisztrációs központot szervezett, új plébániákat alapított; az egyház kormányzásában a szláv elemet erősítette.⁵¹⁷ Az egyházkormányzatban bekövetkező változások komolyan érintették a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatát is.

Az iskolanővérek 1860 és 1918 között legtöbb házukat a történeti Kalocsa-Bácsi Érsekség területén alapították. Az érsekség területének déli, nagyobbik része, vele együtt a nővérek 28 háza 1918 őszén szerb megszállás alá került.⁵¹⁸

Mivel a nővérek hónapokig nem tudtak érintkezni a megszállt területen lévő zárdáikkal, így már 1918-ban a zombori ház főnöknőjét, Pfeiffer Mária Kornéliát bízták meg, hogy a legjobb belátása szerint intézze a bácskai zárdák ügyeit.⁵¹⁹ Ebben az évben még sem a forradalom, sem a szerb invázió nem okozott nagyobb bajt a bácskai fiókházakban, de az már ekkor is látszott, hogy ezen házak jövője meglehetősen bizonytalan.⁵²⁰ A belgrádi kormány minisztertanácsi határozattal már 1919. július 23-án kiterjesztette a volt magyar részekre is az 1904-ben hozott szerbiai népiskolai törvényt, amely csak állami és magánjellegű népiskolákat ismert el. Ezzel egy csapásra

---

⁵¹⁵ A kalocsai érsekség számára ez a területvesztés – leszámítva az 1941–1944 közötti időszakot – véglegessé vált, bár Róma csak 1968-ban nyilvánította a Bácskai Apostoli Adminisztratúrát önálló püspökséggé, Szabadkai Egyházmegye néven. Lakatos 2016, 150., 179.

⁵¹⁶ Salacz 1975, 107.

⁵¹⁷ A II. világháború idején, amikor a Bácska ismét Magyarországhoz került, a Bácskai Apostoli Adminisztratúra mint a kalocsai érsekség hatáskörébe tartozó hivatal működött. A háború után Budanovich Lajos visszakerült a bácskai adminisztratúra élére. Magyar Katolikus Lexikon I. 507.

⁵¹⁸ 1920 tavaszán a következő házak voltak szerb megszállás alatt (a házak alapításának időrendjében): Óbecse, Topolya, Baja, Szabadka, Bács, Újvidék, Kusbaja, Temerin, Mohol, Bácsalmás, Zombor (3 fiókházzal), Péterréve, Horgos, Hódság, Futak, Palánka, Magyar-kanizsa, Mélykút, Ada, Szentfülöp, Martonos, Bácsszentiván, Bácsszenttamás, Órszállás, Pécs, Kúla.

⁵¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. június 18.; HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. A generális főnöknő 1920. június 28-án kelt levele Pfeiffer Mária Kornéliához.

⁵²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1918. december 15.

ellehetetlenítették az összes magyar felekezeti iskolát.⁵²¹ A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság nem titkolta szerbesítési törekvéseit, ezért vált szükségessé például, hogy a társulat Szabadkára bunyevácul jól beszélő főnöknőt nevezzen ki.⁵²² Mivel a kalocsai anyaházból továbbra is problémás volt a bácskai nővérekkel való kapcsolattartás, illetve a szerb kormány sem nézte jó szemmel, hogy a bácskai házakat Kalocsáról kormányozták, ezért a tanács 1920-ban Pfeiffer Mária Kornéliát a bácskai házak ideiglenes helynöknője címmel az addiginál szélesebb, leginkább ellenőrzési hatáskörrel ruházta fel. A társulat vezetősége a körleveleket és egyéb rendelkezéseket általa, az ő közvetítésével közölte a bácskai házakkal.⁵²³ Erre azért volt szükség, mert a Magyarországra, illetve onnan küldött levelek a szerb cenzúra miatt gyakran nem értek célba.⁵²⁴ A cenzúra kikerülésére és a levelek célba juttatására különböző utakat, módokat találtak. Magassy Antal, a női kereskedelmi iskola volt igazgatója magyarországi látogatása kapcsán így írt a kalocsai általános főnöknőnek: „[...] kedves kötelességemnek ismerem, hogy a zárdákról és a tisztelendő nővérekről referáljak teljesen nyíltan és őszintén, amit innen meg lehet tenni, míg onnan alulról [ti. délről] nem. [...] [A zombori nővérek] gyakorta, kerülővel, idegen névre, (nem rendi névre) is küldtek tudósítást, de ezek éppúgy, mint a felülről, Kalocsáról érkező levelek közül a legtöbb, nem kézbesítetik. Úgy látszik, titkos utasítás van a posta részére, a zárdából menő és oda jövő levelek visszatartására, bizonyára nem a levéltitok megszegése nélkül. [...] Amennyiben Tisztelendőséged bizalmasan óhajt írni Zomborba, méltóztassék Schlachter Józsefné úrnő címére írni (Galamb u. Pintinger-ház), a borítékon a Sombor nevet tessék ívalakúan aláhúzni, [...] úgy a levél felbontatlanul megy

⁵²¹ Salacz 1975, 108.

⁵²² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1920. június 7.

⁵²³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1920. június 7.

⁵²⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat. Szintén a levelek cenzúrázására utal a következő idézet: „E napokban kaptunk egy felszólítást a főszolgabírótól, hogy Kalocsáról érkező minden hivatalos levelet át kell adni a hatóságnak a borítékkal együtt. Ellenkező esetben szigorú büntetés jár.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Léh Mária Hilda nővér 1921. június 27-én kelt levele Kunbajáról. A kalocsai érsek, Várady Lipót Árpád szintén a cenzúrára panaszkodott: „A censura kezelése a megszállott területeken túl szigorúnak mutatkozik. Megtörténik, valószínűleg az eljáró közegek nagy elfoglaltsága, esetleg kényelemszeretete okából, vagy talán azért, mivel nem ismerik ki magukat, hogy teljesen ártatlan folyóiratok, mint közveszedelmek lefoglaltatnak, újságlapok tömegesen megsemmisíttetnek [...]. Egyházi leveleket kapok ugyan Bács megyéből, de több jel oda mutat, hogy számos küldemény útközben elvész.” Lakatos 2016, 157.

Kornélia főnöknő kezébe. Viszont kérünk bizalmas címet, hogy hasonló jelzéssel írhasanak a [tisztelendő] nővérek Kalocsára.”⁵²⁵

Még nagyobb gondot okozott a határ átlépése. A két ország közti problémamentes közlekedésre elsősorban az áthelyezések, illetve a jelöltnők beöltözése – vagyis a novícius idő megkezdése – miatt lett volna szükség. A nővérek azonban csak a legkritikább esetben kaptak útlevelet, így kénytelenségből szökve lépték át a határt. Ezt többük egészsége megsínylette, mások zaklatást szenvedtek. A határon való átszökés következtében egy nővért és két jelöltnőt Baján tartóztattak le, ahol átvizsgálás miatt teljesen levetkőztették őket. Egy másik nővért pedig saját ernyőjével, majd puska-tussal ütlegeltek, mert megsürgette a határon való átbocsájtását.⁵²⁶

A jugoszláv legfőbb tanügyigazgatási hatóság – a szerbnek mint tanítási nyelvnek mielőbbi bevezetése érdekében – 1921-ben kötelezte a bácskai iskolákban működő tanítókat és tanárokat, tehát a kalocsai iskolanővéreket is, hogy a szerb nyelvet a vonatkozó rendelet kiadásától számított két éven belül sajátítsák el.⁵²⁷ További problémát okozott, hogy a jugoszláv tanfelügyelők nem akceptálták a tanítónő-nővérek és a jelöltnők diszponálását, egyik zárdából a másikba való – olykor Csonka-Magyarországból a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba és viszont – áthelyezését.⁵²⁸ Ez a békeszerződés ratifikációja (1920. június 4.) után még nagyobb nehézségekbe ütközött. A nővéreknek és jelöltnőknek szinte lehetetlen volt átszökni a határon, az útlevél megszerzése továbbra is igen hosszadalmasnak és bizonytalanak ígérkezett. A rend vezetése által társulati érdekből elmozdított tanerők

⁵²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Magassy Antal Baján, 1922. július 20-án kelt levele az általános főnöknőhöz. A levelek címezésénél gyakran nem a szerzetesi, hanem az illető nővér polgári nevét adták meg, ahogy ezt a következő levélrészletek is bizonyítják: „Ilyen címezzel talán könnyebben kikerüljük az ellenőrzést, a cenzúrát. Mert bizony árgus szemekkel figyelik a mi levelezésünket. Komplottot [összeesküvést] szimatolnak, szegények!” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Az újvidéki zárdából Kalocsára, 1921. augusztus 16-án küldött levél. „A levél külső címezéséért bocsánatát kérem. Azt hiszem, meg tetszik érteni.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Magyarkanizsáról Gere Vince káplán 1921 nyarán küldött levele.

⁵²⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat.

⁵²⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1921. január 20.; HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. A kalocsai érsek 179/1921. sz. levele a generális főnöknőhöz.

⁵²⁸ A nővérek diszponálásának gyakorlati okai között szerepelt, hogy az elhunyt, megbetegedett vagy a novíciátusba behívott tanerőket pótolni kellett, illetve az esetlegesen megváltozó tantárgyfelosztás új tanerők munkába állítását tette szükségessé. Neheztelte a délvidéki zárdák helyzetét, hogy a Magyarországról újonnan a Bácskába küldött tanítónő-nővérektől a szerb hatóságok megvonták a fizetést. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat.

helyére a jugoszláv tanfelügyelet szinte azonnal szerb világi tanítónőket nevezett ki.⁵²⁹ Így az új állomáshelyére érkező nővér már nem találta üresen leendő állását, ebből kifolyólag fizetést sem kapott.

A tarthatatlan állapotokról az általános főnöknő saját szemével, hivatalos vizitáció útján szeretett volna meggyőződni, de ő sem kapott útlevelet. Ekkor megszüntették az ideiglenesen megszervezett helynökséget, és ezzel egy időben általános látogatónőnek neveztek ki egy Bácskában lévő, rátermett és szerbül is jól tudó örökfogadalmas nővért, Marczekovich Mária Leticciát.

Az ő feladata lett a délvidéki házak viszonyainak felülvizsgálata, a lelkigyakorlatok, a szerb nyelvi kurzusok és iskolai ügyek intézése, a diszpozíciókra vonatkozó előterjesztések megtétele.⁵³⁰ A kormányzótanács 1921 nyarán még nem tartotta szükségesnek és indokoltnak egy vikária – azaz helyettes, helynök – kinevezését.⁵³¹ A trianoni békeszerződés megkötése ellenére a nővérek még mindig bíztak a politikai visszarendeződésben. Erre Baranya és a bajai háromszög szerb megszállás alóli felszabadulása adott okot.⁵³² Ezzel az aktussal ugyanis őt, korábban elszakított házat kaptak vissza a nővérek, igaz, további 23 maradt szerb fennhatóság alatt.⁵³³ Ezek közül 1921 őszére „a jogot, törvényt, tulajdon szentségét lábbal tipró szerbek” teljesen lefoglalták

71. Marczekovich Mária Leticia
(1868–1944) iskolanővér

⁵²⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1921. március 15.

⁵³⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1921. június 6.; HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Az általános főnöknő 1921. augusztus 6-án kelt levele Marczekovich Mária Leticciához.

⁵³¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1921. július 6.

⁵³² A 33 hónapos szerb uralom 1921. augusztus 21-én ért véget.

⁵³³ Az öt visszakerült ház: Baja, Bácsalmás, Kusbaja, Mélykút, Pécs.

a futaki és a két zombori házat, a nővéreknek mindháromat el kellett hagyniuk.⁵³⁴ A szerb hatóság 1920 szeptemberében birtokba vette az iskolanővérek zombori I. számú intézetében a kereskedelmi és polgári iskola tantermét a teljes felszereléssel együtt, és oda helyezte át a szerb tanítónőképzőt.⁵³⁵ A nővérek a megmaradt két tanteremben és a kis hálószobákból kialakított szobákban tanították a polgári és kereskedelmi iskolák összes tanulóját, a székeket a tanulók hozták magukkal. A nővérek a fiókházat 1921. augusztus 21-én voltak kénytelenek teljesen átadni a szerb tanítónőképző intézet részére.⁵³⁶ A Zomborban lévő ún. Koczik-árvaházból⁵³⁷ a nővéreknek már az előző év augusztus 31-én távoznuk kellett. Az árvaház fenntartására végrendeletileg hagyományozott készpénzből, értékpapírokból és ingatlan vagyonból álló alap a szerbek kezelése alá kerülve gyorsan kimerült. A nővérek sem drágasági pótlékot,⁵³⁸ sem fizetés-emelést nem kaptak, kénytelenek voltak önellátásra berendezkedni. Kényszerűségből be kellett szüntetni a cselédtartást, és csökkenteni kellett a gondozott árvák számát. Ez utóbbi intézkedés visszás helyzetet teremtett, hiszen az árvaházat eredetileg a zombori születésű gyermekek elhelyezésére hozták létre. A háború után az új hatóság azonban montenegrói és szerb árvákat helyezett itt el, túllépve az intézmény ideális befogadóképességét. A megszorítások miatt szükségessé váló elbocsájtások elsősorban a zombori árvákat érintették kedvezőtlenül. Mikor a nővérek már semmiféle fizetést nem kaptak, és a főnöknőnek a létfenntartásuk biztosítására pénzkölcsönt kellett felvennie, a nővérek lemondtak az árvaház fenntartásáról.

---

⁵³⁴ Futakon a 14 árva és 162 óvodás gyermek ellátását végző nővérek zárdáját és árvaházát 1920-ban a szerbek erőszakosan lefoglalták, oda saját gazdasági iskolájukat helyezték el. HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924. – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1921. szeptember 8. A zombori nővérek csak az erőszaknak engedve hagyták el a fiókházat. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Kivonat a zombori fiókház krónikájából, 1921. augusztus hónap.

⁵³⁵ Az iskolanővérek a kalocsai érseknek is beszámoltak a zombori zárdát ért sérelmekről. Idézi: Lakatos 2016, 173–176.

⁵³⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Kivonat a zombori fiókház krónikájából, 1921. augusztus hónap.

⁵³⁷ A Zomborban 1916-ban létrehozott, alapítója után Koczik-árvaháznak, illetve „Zombor III. háznak” nevezett fiókházról van szó. Miután a nővérek az intézet elhagyására kényszerültek, a szerbek elfoglalták az árvaházat, az épületet pedig raktárnak használták. HU-MNL-BKML-XII.6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924.

⁵³⁸ A drágasági pótlék olyan fizetési többlet, amelyet a hivatalnokok kaphattak „nagyobb drágaság alkalmával”. Utóbb helyi pótlék jelleggel csak egyes városok éltek ezzel a fizetésekiegészítéssel saját alkalmazottaik esetében. Kislexikon [é. n.] http://www.kislexikon.hu/dragasagi_potlek.html (Hozzáférés: 2022. január 31.)

Az árváknak is távozniuk kellett, csupán néhány szerb gyermek maradhatott ott a helyi szerb nőegylet gondozására bízva.⁵³⁹ A megszűnt zombori fiókházak személyzete a Zombor II. néven szereplő zárdában zsúfolódott össze. Az itteni nővéreket később egy főnöknő vezetése alatt egyesítették.⁵⁴⁰

A jugoszláviai katolikus magyarságot kezdettől fogva kulturális, főként iskolai téren érték a legsúlyosabb sérelmek. Így a nővérek zárdáinak és tantermeinek elvétele sem tekinthető egyedi esetnek, hanem a szerb nacionalista és katolikusellenes propaganda hatásának tulajdonítható. Még az egyáltalán nem magyarbarátként ismert Budanovich Lajos bácskai apostoli adminisztrátor is arra panaszkodott 1923 nyarán a szerb kormánynak, hogy addigra 20 bácskai zárdát és 212 katolikus iskolai tantermet vettek el az állami iskolák számára. Az iskolai valláserkölcsi, illetve pasztorális egyesületeket, többek között a Mária Kongregációkat kezdetben csak üldözték, majd 1924-től rendeletileg meg is szüntették.⁵⁴¹

Szintén ebben az időben a szabadkai intézet értesítést kapott, hogy a zárda elemi iskoláját államosították, kötelezővé téve a szerb–horvát nyelvet.⁵⁴² A korábban a katolikus hitközségek kezelésében lévő többi egyházi iskolák államosítása is megkezdődött, ahogy ez Magyarkanizsán és Újvidéken történt.⁵⁴³ A szerb közoktatásügyi minisztérium megengedte ugyan, hogy azok a felekezeti vagy nemzetiségi jellegű népiskolák, amelyek még nem voltak bezárva vagy államosítva, az 1920/21-es tanév végéig folytathassák munkájukat, egyúttal azonban felszólította a tanfelügyelőket, hogy a „legenergikusabban legyenek azon”, hogy a következő tanévre ezek az iskolák is államosításra – ellenkező esetben bezárásra – kerüljenek.⁵⁴⁴

---

⁵³⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat. A generális főnöknő így interpretálta az eseményeket: „1920. augusztusában a Zomborban fennálló Koczik-árvaházból vissza kellett hívunk testvéreinket, mert a szerb hatóság megvonta tőlük az intézetet fenntartó alapítványt s általában minden anyagi támogatást s így éhhalál veszedelme nélkül nem maradhattak ott testvéreink.” HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentés, 1919–1921.

⁵⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1922. augusztus 13.

⁵⁴¹ Salacz 1975, 108.

⁵⁴² HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat.

⁵⁴³ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Az újvidéki zárdából Kalocsára 1921. augusztus 16-án küldött levél; Magyarkanizsáról Gere Vince káplán 1921 nyarán küldött levele.

⁵⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. A szerb közoktatásügyi miniszter rendelete a felekezeti iskolákról, 1921. április 19.

A következő évben a bácskai nővérek újabb dilemma elé kerültek, hiszen a szerb kormány rendelete értelmében csak akkor folytathatták működésüket, ha beadták kérvényüket a szerb állampolgárság megszerzésére. Ez két problémát is felvetett: ha a nővéreket a szerb állampolgárság hiánya miatt kiutasították volna a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból, akkor a társulat képtelen lett volna őket a Csonka-Magyarországon működő 13, jobbára kisebb házban elhelyezni.⁵⁴⁵ A szerb állampolgárság elutasítása továbbá egyenértékű lett volna azzal, hogy a társulat lemond a még meglévő 20, jobbára nagy múltú és jól működő bácskai házáról, mert a szerb kormány a kiutasított nővérek helyét világi, szerb tanerőkkel töltötte volna be.⁵⁴⁶ Így is félt volt, hogy több nővér nem kap állampolgárságot, mert a rendelet értelmében csakis a bácskai születésűeket túrték meg.⁵⁴⁷ A szerb hatóságok 1922-ben két nővért „magyar érzületük megnyilatkozása” miatt el is tiltottak a tanítástól.⁵⁴⁸

A fent vázolt politikai okok miatt a társulat az 1923 nyarán esedékes általános káptalant sem tudta megtartani, azt egy évvel el kellett halasztani. A trianoni béke miatt a társulat házainak nagyobb része eddigre határon túlra került. A szomszédos országokban működő, a káptalanba beküldendő nővérek pedig nem tudták volna átlépni a határt, illetve – amennyiben a delegáltak szerencsésen meg is érkeztek volna Kalocsára – a saját házaikba való visszatérés ütközött volna akadályokba.⁵⁴⁹ Az 1923. május 17-i tanácsülésen merült fel először annak a kérdése, hogy az Apostoli Szentszék engedélyének megszerzésével a társulat létrehozza-e a bácskai házakból

---

⁵⁴⁵ Eddigre a budapesti két ház már megszűnt, viszont a nővérek 1921-ben alapítottak Siklóson is egy házat. A többi anyaországi házról pedig fentebb már volt szó. Időközben a társulat felkészült arra is, hogy lehetőséget biztosítson a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból esetlegesen kiutasított vagy elűzött nővérek elhelyezkedésére: 1922-ben Csonka-Magyarország területén négy ház vezetését is elvállalták (Esztergomtábor, Kiskunhalas, Cegléd, Dunakeszi). Tehát 1922-re az anyaországi házak száma 18-ra nőtt. Ugyanekkor a Bácskában húsz, a Felvidéken három házuk működött.

⁵⁴⁶ A kalocsai érsek hasonló problémával nézett szembe egyházmegyéjének a Bácskában szolgálatot teljesítő papjai kapcsán. A bácskai tanszemélyzettől (hitoktatóktól, apácáktól) elvárt hivatali eskü letételével kapcsolatos aggályokat úgy próbálta elsimítani, hogy hangsúlyozta: az eskü megtagadása várhatóan erőszakos kiutasításokhoz vezet. Azt pedig senki sem szeretné, „hogy a hívő nép utolsó és úgyszólván egyetlen vezetőitől is megfosztassék. Az sem hallgatható el, hogy a Bács megyei egyházi személyzet tömege-sebb kiutasítása a legsúlyosabb zavarokat vonná maga után. Egyfelől könnyű prédának bocsátaná a megürült állomáshelyeket, idegen személyzet hatalmaskodásának és térfoglalásának, másfelől a meg nem szállott területeken olyan túltömöttséget idézne elő, amely a papság megélhetését is kockáztatná.” Lakatos 2016, 163.

⁵⁴⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1922. január 22.

⁵⁴⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1922. augusztus 13.

⁵⁴⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1923. február 6., április 16.

a jugoszláviai provinciát. Ezt ekkor még nem tették meg, de 1924-ben, az elhalasztott általános káptalan megtartása miatt újból felvetődött a Jugoszláviában szükségessé váló provincia problémája.⁵⁵⁰ A társulat vezetősége a kalocsai érseken keresztül az Apostoli Szentszékhez fordult a bácskai nővérek ügyében. Felsorolták a szerb kormánynak a társulatot érintő visszaéléseit, a nővéreket direkt és indirekt ért atrocitásokat és sérelmeket, a katolikus iskolák, kifejezetten a zárdaiskolák működését megbénító intézkedéseket.⁵⁵¹ Ezek közül kiemelkedtek a szerzetesi életmód folytatását, a klauzúra megtartását nehezítő rendelkezések, a levelezéssel, útlevelkiadással, a tanítónők diszponálásával járó nagy nehézségek.⁵⁵² A tanács sürgős rendelkezést kért az Apostoli Szentszéktől arra nézve, mit tegyenek a

⁵⁵⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1924. január 5. Az elhalasztott, végül 1924. július 12-én megtartott általános káptalanra azonban még így sem tudott elutazni hét bácskai nővér, akik a sok utánjárás ellenére sem kaptak útlevelet. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1924. évi káptalan jegyzőkönyve.

⁵⁵¹ Lásd a korábbi példát a határt átlépő nővérek fizikai bántalmazásáról. Szintén idevágó esetnek minősült, amikor a zombori nővéreket a helyi tanfelügyelő államellenes egyéneknek nyilvánította. Jelentése alapján az illetékes miniszter minden fegyelmi vizsgálat nélkül felfüggesztette őket állásukból. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Magassy Antal Baján, 1922. július 20-án kelt levele az általános főnöknőhöz. – A zárdaiskolák ellehetlenítésére jó példa a zombori fiókház esete. Az iskolanővérek két zombori fiókháza közül azt, amelyikben az internátus, a polgári és kereskedelmi iskola, valamint az apácák zárdahelyiségei voltak, a szerbek rekvirálták. Az épületben lévő összes iskolai és egyéb felszerelési tárgyakat is lefoglalták, és átadták a szerb női tanítóképző iskolának. A tanulók száma azonban csak feleannyi volt, mint előzőleg, a nővérek által vezetett intézetben. Így a sok fölöslegesen maradt helyiséget magánlakások céljára utalták ki. Eközben a nővérek a társulat másik zombori fiókházában összezsúfoltan éltek. Az iskola megszüntetése miatt a magyar családok sem tudták taníttatni lányaikat. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Nemzeti Újság 1922. június 7. 5. „A zombori magyarság sérelmei”.

⁵⁵² Több ízben előfordult, hogy a szerb hatóságok a világi tanárokat a szerzetesnők zárdáiban szállásolták el, megnehezítve így a klauzúra megtartását. A moholi zárdaeépület földszintjét például 1923-ban teljesen a világi tanerőknek adták át. HU-MNL-BKML-XII.6. A Miaszszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanénék letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése, 1924. A diszponálás és a világi tanerőkkel való együttműködés nehézségeiről így írt az egyik nővér: „A tanítónőket egyik házból a másikba áthelyezni teljes lehetetlenség volt. Nyíltan kijelentették: államban nem lehet állam, nem tűrik tehát, hogy a [generális] főnöknő diszponáljon és az elhelyezésbe bármiféleképpen is beavatkozzék. Ez, miután az állam kezében van az iskola, az állam dolga. »Ha mindezeknek dacára mégis elhelyezik az illetőt, az állását elveszettnek nyilvánítjuk – mondták – és mi fogjuk betölteni.« Úgy is cselekedtek. Mindenki maradhatott a helyén, de ha valaki megbetegedett, meghalt, vagy valami oknál fogva kénytelenek voltak elhelyezni az előjárók, akkor állását kéréletlenül világgal töltötték be, akinek lakását is a zárdából vették el. Nem ritkán az iskolák bővítéséhez a testvérek lakását és nagytermét is lefoglalták. Elgondolhatjuk, hogy micsoda következményei voltak és vannak annak, hogy a világiakat a testvérek közé tették. [...] Ők dirigálják a testvéreket a főnöknőtől kezdve végig [...]” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Bácskai házaink a szerb megszállás óta. Írta [Agócs] Mária Fidélia 1924. február 1-jén. – A szerb hatóság valóban cenzúrával gátolta az anyaországi és a bácskai nővérek kapcsolattartását. A levelekből idézett példákat lásd fentebb.

bácskai házak további kormányzását illetően.⁵⁵³ Amíg a válaszra vártak, az általános főnöknő 1925. február 17. és április 17. között hivatalos vizitáción járt a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban, ahol 20 házat és 220 nővért látogatott meg. Tapasztalatai szerint a szerb nyelv elsajátítása, a szerb igazgatás alá került és államosított iskolák ügyei nagy súllyal nehezedtek a nővérek lelkületére, és nem csekély akadályt képeztek a szerzetesi fegyelem tökéletes megtartásában. Mind az egyházi, mind a világi hatóságok egyedül a provincia megalakításától várhatták a helyzet jobbra fordulását.⁵⁵⁴ A Szerzetesek Szent Kongregációja 1925. június 6-án kelt, 1625/1925. sz. alatti határozatával engedélyt adott a belgrádi apostoli nunciusnak⁵⁵⁵, hogy a délszláv államban új tartomány létesítéséhez fogjon. A nővérek tanácsa – abban a hiszemben, hogy jogosan jár el – a felhatalmazás értelmében egyhangúlag megválasztotta a bácskai tartomány főnöknőjének Marczekovich Mária Leticiát, a bácskai házak addigi hivatalos látogatónőjét, valamint kineveztek mellé négy tanácsosnőt, egy titkárnőt és egy gondnoknőt is. A tartomány székhelyül Szabadkát (Suboticát) jelölték ki, mert ez egyúttal az apostoli adminisztrátor, Budanovich Lajos székhelye is volt, és közlekedési csomópontként a nővérek számára mobilitást biztosított.⁵⁵⁶

Az új tartomány létrehozása azonban korántsem zajlott zökkenőmentesen. A belgrádi nuncius ugyanis – mivel nem ő nevezte ki a tartományfőnöknőt – nem írta alá a provincia megalakításának engedélyezését tartalmazó dekrétumot.⁵⁵⁷ Az általános főnöknő tudniillik elkövette azt a mulasztást, hogy a provincia felállításának kezdeményezésekor nem kérte a Szerzetesek Szent Kongregációjától a tartományfőnöknő kinevezésére vonatkozó felhatalmazást. Bár az egyházjog szerint a generális főnöknő jogkörébe tartozott a tartományfőnöknő és tanácsának kinevezése, a társulat régi szabálykönyve még nem tartalmazott új tartomány megalakítására vonatkozó szabályokat. Az újabb, ezt is szabályozó, kibővített kódex pedig ekkor még nem nyert pápai jóváhagyást, ezért lett volna szükség a

---

⁵⁵³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1924. április 5.

⁵⁵⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. február 13., 16., április 19.

⁵⁵⁵ Jugoszlávia apostoli nunciusa 1922 és 1937 között Ermenegildo Pellegrinetti (1876–1943) püspök volt. Hamerli 2017; Catholic Hierarchy. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpele.html> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

⁵⁵⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. július 1., 2.

⁵⁵⁷ Egyes források szerint a provincia megszervezése azon bukott meg, hogy Budanovich püspök számára elfogadhatatlan volt a bácskai házak akkori elöljárójának, Marczekovich Mária Leticia nővérnek a személye. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Brenner Mária Soteris 1931. január 4-én, Kúlán kelt levele.

szentszéki felhatalmazásra.⁵⁵⁸ A kongregáció az általános főnöknő ilyen irányú kérése dacára úgy határozott, hogy minden döntés érvénytelen, amit eddig a társulat a provincia felállításának ügyében hozott. Az új provinciális főnöknő kinevezésének jogát a Szerzetesek Szent Kongregációja fenntartotta magának, és arra kérte a társulat kormányzótanácsát, hogy tegyen három javaslatot a tartományfőnöknő személyére.⁵⁵⁹ Az általános főnöknő 1926 októberében személyesen utazott Rómába, hogy a jugoszláviai provincia súlyos problémáinak ügyében, valamint az átdolgozott szabályok jóváhagyásának megsürgetése tárgyában személyesen tárgyalhasson a kongregáció bíboros-prefektusával.⁵⁶⁰ A bíboros kijelentette, hogy a provincia megszervezésével a belgrádi nunciust bízta meg, és bár elfogadja, hogy a tanács jóhiszeműen járt el, a tanácsnak a provinciával kapcsolatos intézkedéseit semmisnek nyilvánította. Kijelentette, hogy a provincia főnöknőjét maga az Apostoli Szentszék fogja kinevezni, de csakis ebben az első esetben, később mindig a generális főnöknőt és tanácsát fogja ez a jog megilletni. A bíboros azt kérte, hogy ne tétessék tartományfőnöknőnek olyan nővér, akinek a személye az apostoli adminisztrátorra, azaz Budanovich Lajosra nézve kellemetlen. A tanács a bíboros kijelentése nyomán a provinciára vonatkozó valamennyi intézkedését megsemmisítette: visszavonta a tartományfőnöknő és tanácsosnőinek kinevezését, Leticia nővér újra hivatalos látogatónői megbízást nyert, de diszponáló és tagfelvevő, valamint a fogadalmak megújítását engedélyező joga megszűnt.⁵⁶¹ A belgrádi nuncius azonban a megállapodás ellenére sem szervezte meg a provinciát.

Az 1930. július 11-én megtartott általános káptalanon részt vettek a bácskai zárdák kiküldöttei is. Igaz, csupán négyen, a többi tizenkét délvidéki meghívott nem tudott megjelenni. Ekkor még tárgyalták a jugoszláviai fiókházak kéréseit is. Így például azt, hogy az ott élő nővérek is igénybe vehessék a kalocsai szanatóriumot, illetve a társulat balatoni és keceli üdülőjét, természetesen ellátási díj fejében. A generális főnöknő szívesen hozzájárult a kéréshez.⁵⁶² Ekkor még egyáltalán nem esett szó a bácskai

⁵⁵⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. október. 25. Az új egyházi törvénykönyv szerint átdolgozott szabályokat a nővérek még 1925. szeptember 24-én terjesztették fel Rómába. A jóváhagyást 1930. január 2-án kapták meg, 7207/26 sz. alatt. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1924–1930 közötti időszakról.

⁵⁵⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. június 23.

⁵⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1924 és 1930 közötti időszakról. Az ügyben Camillo Laurenti bíboros volt illetékes.

⁵⁶¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. október 11., október 30.

⁵⁶² HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. 1930. július 11-i jegyzőkönyv.

zárdák esetleges elválásáról. Ezért is fogadhatták az anyaországi nővérek meglepődve a csakhamar bekövetkezett eseményeket.

A Szerzetesek Szent Kongregációja 1930. június 12-én, 4277. sz. alatt kelt levelében a belgrádi apostoli nuncius jelentése alapján arról értesítette a kalocsai érseket, hogy a jugoszláviai területen felállítani szándékolt önálló rendtartomány létrehozása súlyos nehézségekbe ütközik. Az alapítandó provincia ugyanis azon kapcsolatnál fogva, amely közte és az anyaház, illetve a magyar területen lakó általános főnöknő között megmaradna, politikai és nemzetiségi okokból állandó gyanakvásnak és minden valószínűség szerint üldöztetésnek lenne kitéve. A belgrádi nuncius ezért azt javasolta, hogy célszerű lenne a jugoszláv területen lévő házakat az anyaháztól teljesen elválasztani, és azonos szabályok mellett külön, független renddé szervezni, amely a Bácskai Szegény Iskolanővérek nevet viselné. A nővérek kormányzótanácsa 1930. július 13-án fontolóra vette a lehetőségeket. Ha az addig fennálló helyzet marad érvényben, akkor a bácskai házakban az utánpótlás lehetetlenné válik, a házak elnéptelenednek, az iskolákban a nővérek állását lassan jugoszláv világi tanerők foglalják el. Tehát a szerb állam bizonyos településeken, ahol a zárdák érdekében létesített szerződések arra lehetőséget hagytak, az iskolákkal együtt fokozatosan a fiókházakat is elveszi. Ha a bácskai házak az anyaháztól függő, annak fennhatósága alá tartozó, külön tartománnyá alakultak volna, akkor a jugoszláv kormány a magyar befolyástól való félelmében mindent elkövetett volna, hogy a tartomány működését akadályozza, sőt teljesen ellehetetlenítse. A bácskai házak fennmaradása és további működése tehát csak úgy látszott biztosítottnak, ha azok az anyaháztól független, autonóm társulattá alakulnak, és fölveszik a „Miasszonyunkról nevezett Bácskai Szegény Iskolanővérek” nevet. E kényszerítő körülmények miatt a tanács a következő feltételekkel az elválás mellett döntött: 1. Az új társulat közvetlenül a római Szent Kongregáció védelme és a titkár személyes igazgatása alatt álljon. 2. Az Apostoli Szentszék nyújtson biztosítékot arra, hogy a bácskai társulat jogilag a kalocsai társulathoz tartozik. 3. A bácskai társulat a meglevő szabályok szerint működjön. 4. A Szentszék nyújtson biztosítékot, hogy a politikai viszonyok változásával, vagyis Magyarország megcsonkításának megszűnésével, a bácskai társulat független, autonóm jellegét elveszítse, és a kalocsai iskolanővérek társulatához visszacsatlakozzék, működését a régi társulat keretében folytassa.⁵⁶³

---

⁵⁶³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1930. július 13.

A bácskai nővérek 1930 novemberében értesültek a két társulat szétválasztásáról.⁵⁶⁴ Hamarabb kapták meg a hírt, mint a kalocsai anyaház, az általános főnöknő ugyanis csak november 23-án vette kézhez a Szerzetesek Szent Kongregációjának erre vonatkozó, 4277/28. számú, 1930. október 23-án kelt dekrétumát.⁵⁶⁵ „A szerzetesek Szent Kongregációja, figyelemmel ama különös körülményekre, melyekben a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata, melynek anyaháza Kalocsa városában és egyházmegyében fekszik, forog, figyelemmel továbbá a főtisztelendő Belgrádi Apostoli Nuncius és a főtisztelendő Bácsi Ordinárius előterjesztésére, jelen határozat értelmében akként rendelkezik, hogy a nevezett Társulatnak minden egyes háza, mely Bácska területén van, mint Pápai Jogú Társulat különálló és elválasztott egy testületet képezzenek, melynek neve lesz: »A Miasszonyunkról nevezett bácskai szegény iskola-nővérek társulata«, az összes jogokkal és ingó és ingatlan javakkal, és hogy minden egyes nővér ugyanabban az osztályban levőnek tekintessék és fogadalmának ugyanazon jogait élvezze, mint eddig. Megbízatik egyben a F[ő]t[isztelendő] Bácsi Ordinárius, hogy jelen határozatot az említett területnek új társulatot képező házaiban meghirdettesse és gondoskodjék arról, hogy ennek példánya az új társulat levéltárában és az egyházmegyei iratok között őriztessék.” A szeparációt, az elszakítást maga a püspök, Budanovich ajánlotta a Szerzetesek Szent Kongregációjának, holott a jugoszláv területen lévő házak kormányzása ugyanúgy megoldható lett volna provincia alakításával is, mint más szerzetekben és kongregációkban. Feltételezhetően Budanovich püspök azon szándékát kell sejteni a dolgok ilyen alakulása mögött, hogy létrehozzon egy „saját”, szerb kötődésű és irányítású nővértársulatot a Bácskában.⁵⁶⁶ A magyar származású és magyar érzelmű nővéreket nagyon lesújtotta a szétválás híre. Reakcióikat jól tükrözik Kalocsára küldött leveleik. „Az általános közérzetem még mindig az, mintha most vezettek volna haza temetés után az anyám sírjától. [...] Ó, hogy ilyen árvaságra kellett jutnunk. Annak a kínai testvérünknek szabad

⁵⁶⁴ A társulat szétválását 1930. november 19-én hirdették ki a bácskai zárdákban.

⁵⁶⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1930. november 22., december 5.

⁵⁶⁶ Egy bácskai nővér szerint a magyar nővérekre csak addig lesz szüksége a püspöknek, míg kellő létszámú szerb tanítónővel nem rendelkezik a bácskai társulat. „15 év óta küzdünk, de mindig jobban éreztetik azt, hogy csak túrt, szükség-emberek vagyunk, csak a pénzünk kell, hogy azzal neveljék a szláv utódokat. Budanovich püspök maga mondta nekem egy éve: »Csak addig túrjenek és maradjanak, még nekünk lesz képzett tagunk!« Amilyen keservesen jutnak egy kész taghoz, azt lehetetlen kivárni [...]” HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

összefüggni anyaházával, s nekünk nem.”⁵⁶⁷ „Csak úgy lézengek, mert ágyba döntött, annyira hatott rám a megrendítő hír, hogy végleg elszakítottak bennünket az Anyaháztól.”⁵⁶⁸ „Nem is lehet [...] leírni, micsoda keسرűség van ideát a házakban.”⁵⁶⁹

A szerb származásúak között azonban voltak, akik lelkesen fogadták a társulati autonómiát.⁵⁷⁰

Az új bácskai társulat alakulásával kapcsolatosan Bácsban 1931. január elsején gyűlést tartottak. Ezen egy hattagú előkészítő bizottságot választottak, amelynek feladata a pünkösdre összehívott rendkívüli, általános főnöknőt választó káptalannal kapcsolatos teendők intézése volt. Abból a tényből, hogy a gyűlés szerb nyelven zajlott, és ezen a tényen a szerbül nem beszélő nővérek kérése ellenére sem voltak hajlandók változtatni, azt a következtetést lehet levonni, hogy a társulat létrejötte, megszerveződésének elsősorban nemzetiségi vonatkozásai voltak.⁵⁷¹ A tavasz folyamán a kalocsai anyaház hivatalosan átadta a bácskai új társulat számára az ott működő nővérek okmányait, törzskönyvi adatainak jegyzékét, a hozományukról szóló kimutatást és a 20 elszakított, illetve a már korábban megszüntetett három házra vonatkozó hivatalos okmányokat.⁵⁷² Az új bácskai társulat általános főnöknője Kopunovics Mária Róza nővér lett, aki társulati főnöknőként megváltoztatta szerzetesi nevét Annunciátára.

---

⁵⁶⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Aláírás nélküli, 1930. december 1-jén, Hódságon (Odžaci) kelt levél.

⁵⁶⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Brenner Mária Soteris 1930. november 26-án, Kúlán kelt levele.

⁵⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Brenner Mária Soteris 1931. január 4-én, Kúlán kelt levele. Soteris nővér szerint a Bácskában működő iskolanővérek 95%-a magyar és német származású volt. A kisebbségben lévő szerb és horvát érzelmű nővérek – valószínűleg ellenkező előjelű – érzelmeit nem őrizték meg az anyaházba küldött levelek.

⁵⁷⁰ A bácskai társulat önállóságának hívei a társulat történetéből vett analógiával próbálták magyarázni a különválás jogosultságát. Azzal érveltek, hogy 1860-ban a kalocsai ház is így szakadt el a csehországi társulattól. A magyar érzelmű nővérek felhívták viszont a figyelmet arra, hogy akkor mindössze hat nővérről és hat jelöltőről volt szó, akik – ha kíváncsiak volna – akár vissza is mehettek volna Csehországba. „De most 200 testvért erőszakolnak ellenség közé, ez egészen másként fest.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Brenner Mária Soteris 1931. január 4-én, Kúlán kelt levele.

⁵⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. január 8.; HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Dobó M. Borgiász nővér 1931. január 6-án, Szenttamáson (Srbobran) kelt levele.

⁵⁷² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. március 5. Valószínűleg ezek az iratok a későbbi újraegyesülés után sem kerültek vissza az anyaház irattárába, hiszen a társulat később állami levéltárba került anyagából feltűnő módon hiányoznak a bácskai házakra vonatkozó iratok.

Az elszakításkor a 20 házban 174 nővér élt.⁵⁷³ A bácskai nővérek többsége nagyon elkeseredett, nehezen tudták elfogadni az új, szerb nemzetiségi alapon létrehozott társulatot.⁵⁷⁴ A nemzetiségi hovatartozás kérdése – a szerzetesi szellemiséggel szöges ellentétben – kezdetektől viszályt szított a nővérek között, különösen miután olyan hírek kaptak lábra, hogy a szeparáció csupán 16 nővérnek és a szabadkai háznak „köszönhető”. Állítólag ugyanis ők kezdeményezték írásban egy külön bácskai generális főnöknő kinevezését.⁵⁷⁵ A nővérek – igen kevés kivétellel – szerettek volna visszatérni Magyarországra, a kalocsai társulatba. Egymás után érkeztek a Kalocsán székelő általános főnöknőhöz a bácskai nővérek panaszos levelei, amelyekben azt kérték, hogy a kalocsai társulat fogadja be őket.⁵⁷⁶ Többen kijelentették, hogy ha új provincia létesülne, akkor hajlandóak lennének meghozni az áldozatot, hogy jugoszláv területen működve, a még kellőképpen el nem sajátított szerb nyelven tanítanak, de a teljes szakítást az új társulat szerb orientáltságú vezetése alatt nem tudják elviselni.⁵⁷⁷ A nemzetiségi érzelmek szinte felül-

⁵⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés, 1928–1932.

⁵⁷⁴ Jól szemlélteti a kisebbségi létbe kényszerülést egy nővér panaszja, aki már-már hivatásában is megingott a kényszerű szeparáció miatt. Különösen fájlalta, hogy a bácskai nővérek között nemzetiségi alapon széthúzás indult, holott eddig a társulaton belüli többségi magyarság toleráns volt a kisebbségben lévő nemzetiségekkel szemben: „Nem vagyunk többé Krisztusnak szabad jegyesei, nem, kényszerzubbonyt viselő rabnók vagyunk. Igen, a szlávok rabláncait viseljük! [...] A legelső gyűlésen láttuk, hogy a szláv szellemet tűzzel-vassal fogják ránk erőszakolni. Nem törődnek a lelkünkkel, sem azzal, vajon érti-e mindenki az ő nyelvüket. [...] Mindenki menni, szabadulni óhajt s nincs menekvés. Az egyház ellen cselekedni nem merünk. Elszárad a lelkünk. [...] Kérdezzék meg bármelyik német vagy bunyevác nővérünket, hogy érezték-e kalocsai Társulatunk részéről, hogy ők németek vagy bunyevácok? Hát most úgy nézzék, hogy mi ne érezzük, hogy magyarok vagyunk. Ha kimondják azt, hogy mehetünk át, ez idő szerint kevesen maradnánk itt.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Dobó Mária Borgiász nővér Szenttamáson (Srbobran), 1931. január 6-án kelt levele.

⁵⁷⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi káptalan iratai.

⁵⁷⁶ Annak ellenére kérték többen az átlépési engedélyt, hogy az új társulat előjárói kijelentették, hogy a nővérek nem mehetnek vissza a kalocsai társulatba, „halálos bűn terhe alatt” kötelezték a nővéreket a helyben maradásra. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Fábíán Mária Specióza dátum és hely nélküli levele.

⁵⁷⁷ Lásd például: HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Tomik Mária Margitta Zomborban 1933. november 5-én kelt levele. Egy másik nővér – elkeseredettségében szinte felülbírálván Róma döntését és megfélemlézve a szerzetességi engedelmeség fogadalmáról – így írt egy lehetséges provinciaalapításról: „[...] a nővérek többsége a provincia mellett tart ki hűségesen. [...] kérjük drága Tisztelendő Anyát, kegyeskedjék számunkra Rómától egy vizitátor kiküldését kieszközölni (csak ne szlávot, mert akkor veszve vagyunk), az itteni helyzet felülvizsgálása céljából és kinek jelenlétében egyúttal minden nővér leadhatná titkos szavazatát e kérdésre vonatkozóan, hogy provinciát vagy teljes elszakadást kíván-e? Akik azután teljesen el akarnak szakadni az anyaháztól, csoportosuljanak Szabadka körül s menjenek, ha úgy vélik, hogy ez lelkük üdvére szolgál. Bennünket pedig, kik más nézetet vagyunk, provinciába egyesítsenek,

írta a szerzetesi engedelmesség fogadalmát is. Sokan elvesztették lelki békéjüket, egészségüket, csökkent a munkabírásuk, sőt némelyek veszélyeztetve érezték szerzetesi hivatásukat is.⁵⁷⁸ Ezért a generális főnöknő azt kérte a Rómába utazó kalocsai érsektől, hogy a Szerzetesek Szent Kongregációjánál előszóval járjon közbe a különválasztásra vonatkozó dekrétum hatályon kívül helyezése, illetve provincia létesítése érdekében. A Szerzetesek Szent Kongregációja azonban nem tartotta időszerűnek a provincia létesítését, csupán egy vizitátor kiküldését helyezte kilátásba.⁵⁷⁹

A tanácsülési jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1931. március 21. és 1940. november 8. közötti kilenc és fél év alatt összesen 40 nővér – a Bácskában rekedt nővérek mintegy 22%-a – kérte hivatalosan a bácskai társulattól a kalocsai társulatba való átvételét.⁵⁸⁰ Közülük nem mindenkit tudott befogadni Kalocsa, legtöbbször a meglévő jugoszláv állampolgárság, betegség vagy meg nem kapott útlevél hiúsította meg az átlépést.⁵⁸¹ A kalocsai általános főnöknő – a kalocsai érsek állásfoglalásához igazodva – több, átlépési lehetőséget kérő nővért is helyben maradásra biztatott, hogy az elszakított

---

tömörítsenek, mely a kalocsai anyaháztól függne. Inkább vesszen egy-két osztály, mint a jó zárdai szellem!” HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

⁵⁷⁸ Az egyik nővér így indokolta meg a kalocsai társulatba való átlépésének szándékát: „Én a zárdába azért jöttem, hogy az egyetlen halhatatlan lelkem üdvét könnyebben biztosítsam magamnak. Ebben a [fi. bácskai] társulatban – sajnos – a lelkem üdvé is veszélyeztetve van.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Mihalecz Mária Syra 1933. november 6-án, Zomborban kelt levele

⁵⁷⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. október 2., 1932. január 11.

⁵⁸⁰ Egy 1939-es adat szerint a bácskai társulattól az évek során 35 főt vett át a kalocsai társulat. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Dr. Mosonyi Dénes nagyprépost úrnak küldött kimutatások Rómába küldés céljából 776/1939. Más forrás szerint 1931 és 1939 között 43 nővér kapott hivatalos nyilatkozatot az átvételről. A bácskai nővérek minden esetben csak törvényes úton, a Szerzetesek Szent Kongregációjának – illetve felhatalmazása folytán a kalocsai érseknek – engedélyével léphettek át a kalocsai társulatba. Zichy Gyula kalocsai érsek azonban – feltételezhetően nem kívánva szembe szegülni Róma döntésével – nem szívesen járt közben azokért a nővérekért, akik jugoszláv illetőségűek voltak. Gyakran a polgári hatóságok is megnehezítették a magyar állampolgárság megszerzését. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

⁵⁸¹ A Kalocsai Érseki Hatóság nem támogatta a bácskai nővérek tömeges átlépését. Állásfoglalását így indokolta: „Nem helyeslem és előmozdítani sem kívánom olyan nővérek átlépését a Kalocsai Társulatba, akik jugoszláviai születésűek és illetőségűek, vagy nem odavalók ugyan, de módjuk van arra, hogy ott szerzetesi életet éljenek s szerzetesi működést fejtsenek ki. A Bácskai Társulat fennmaradása és további áldásos működése csak úgy remélhető, ha tagjai a kényelmesebb átlépés helyett a gyakran súlyos áldozatot jelentő ottmaradást választják. Az ugartörés és magvetés munkája verejtéket és könnyeket kíván, de a fáradozó munkást a jól végzett munka öntudatával tölti el s megadja neki a reményt a dús aratásra.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Az általános főnöknő Kalocsán, 1933. november 18-án Szrenkó Mária Richárdisz nővérhez írt levele.

területek magyar lakosságának gyermekei ne maradjanak nevelő nélkül.⁵⁸² Több nővér ezt az utat választotta.⁵⁸³ Előfordult olyan eset is, hogy egy bácskai település, Péterréve lakói ragaszkodtak annyira egy nővérhez, hogy még politikai befolyást is latba vetettek, hogy az áttelepülni kívánó nővért maradásra bírják.⁵⁸⁴ A helyzet azonban összességében nagyon szerencsétlenül alakult, hiszen a magyar érzelmű bácskai nővérek között is feszültséget szült, hogy egyes nővéreknek sikerült átlépniük a kalocsai társulatba, másoknak viszont maradniuk kellett.

Az elutasított átlépési kérelmek tükrében különösen fájdalmasan érintette a kalocsai társulati előjáróságot Budanovich püspök azon vádja, hogy Kalocsa próbálja elcsábítani a bácskai nővérek „legjavát”, a munkabíró, fiatal, okleveles tanítónőket, akik „intelligenciájuknál és koruknál fogva az új viszonyokhoz tudnának alkalmazkodni.”⁵⁸⁵ A vád alapjául azok a formanyomtatványok, előre legévelt folyamodványok szolgáltak, amelyeket Kalocsáról küldtek kitöltésre és aláírásra azoknak a nővéreknek, akik átlépését – előzetes levélváltás útján – a kalocsai társulat előjárósága jóváhagyta. „Átcsábításról” tehát szó sem volt. Az azonban feltételezhető, hogy valóban a jobban képzett iskolás nővérek írtak ismételten átlépési kérelmeket – amelyeket aztán vagy elfogadott Kalocsa, vagy nem –, nem pedig a képzetlenebb, házimunkát végző, levélíráshoz, ékesszóló fogalmazáshoz nem szokott házi nővérek.

A két világháború között a Bácskai Iskolanővérek Társulatának központja Szabadkán működött, az ottani zárdaiskolának az 1934/35-ös iskolaévig magyar és szerb tagozata is volt. Ezt követően 1941-ig csak szerb-horvát osztályokban folyt az oktatás.⁵⁸⁶ Az iskolanővérek legtöbb bácskai iskolájában már az 1920-as években – tehát még a közös vezetőség ideje alatt – drasztikusan lecsökkent a növendékek létszáma.⁵⁸⁷

⁵⁸² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1935. július 19., 1938. november 14.

⁵⁸³ Közülük Peich Mária Polyxéna nővér 1942-ben, a Bácska visszatérése után abban a kitüntetésben részesült, hogy Nemzetvédelmi Keresztet kapott „az idegen uralom alatt tanúsított magyar hűségéért és a sok szenvedésben való kitartásáért”. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1942. július 18.

⁵⁸⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1937. január 29.

⁵⁸⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

⁵⁸⁶ Apró 2010, 23.

⁵⁸⁷ Lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai” c. fejezetben lévő, a nővérek működését áttekintő táblázatban az óbecsei, topolyai, bácsi, temerini, moholi, péterrévei, hódási, palánkai, adai, bácsszentiváni, őrszállási zárdák növendéklétszáma vonatkozó adatokat.

A kalocsai általános főnöknő – bár a bácskai nővérekkel kapcsolatban többször hangot adott együttérzésének – kénytelen volt felülemelkedni a társulatot ért sérelmeken. A lehető legjobb módját választotta a megmásíthatatlan tények elfogadásának: nagyvonalúan a békés egymás mellett élés elvét gyakorolta. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az 1938. május 25–29. között Budapesten megtartott XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus rendezvényeire meghívta a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulatának képviselőit is, felajánlva nekik szállásul a kalocsai iskolanővérek budapesti fiókházát. A generális főnöknő a meghívás indoklásában előadta, hogy számára fontosabb az elszakított magyar nővérek lelki élménye, mint a sérelmek felemlgetése.⁵⁸⁸ Gesztusértékűnek számított az általános főnöknő azon szándéka is, hogy a nagyszabású és fényesnek ígérkező ünnepélyre nemcsak a tőlük elszakadt bácskai társulat tagjait hívta meg, hanem annak a csehországi kongregációnak – „Schulschwwestern” – a tagjait is, akik kötelékéből 1860-ban a kalocsai nővérek társulata kivált.⁵⁸⁹ A bácskai általános főnöknő elfogadta a felajánlott lehetőséget.⁵⁹⁰ Válaszlevegében nyolc nővért – köztük saját magát – nevezett meg, akik részt kívántak venni a budapesti rendezvényeken.⁵⁹¹ Három délvidéki nővér később – a bácskai főnöknőtől függetlenül – jelezte részvételi szándékát. A kalocsai nővérek próbáltak nekik is segíteni a szálláskeresésben.⁵⁹²

⁵⁸⁸ „A magyar püspöki kar megbízásából most április 5-én érkezik meg Amerikába a székesfehérvári püspök abból a célból, hogy személyesen meghívja ott élő magyar testvéreinket. Látogatást tesz érsekeknél és püspököknél, különösen azoknál, akiknek egyházmegyéje területén magyarok vannak. [...] Engem a Szentségi Úr Jézus iránt viseltető szeretetem arra ösztönöz, hogy tőlem telhetőleg én is közreműködjem az Eucharisztikus Kongresszus fényének és lelki hatásának fokozására. Ezzel a lelkülettel hívom meg szeretettel kedves Nővéremet, hogy lelki leányaival látogasson el az Eucharisztikus Kongresszusra, Magyarországra. Ha a magyar püspöki kar reményt táplál arra, hogy Amerikából is követik a meghívást magyar testvéreink, mennyivel inkább elvárható ez a mi jugoszláviai Nőveinktől, akiket nem az óceán választ el a régi hazától, hanem az emberek által létesített gyászos trianoni határ, de amelyen pár perc alatt átrobog az a vonat, amelybe Suboticán beülve egy-két óra alatt már a Kongresszus székhelyén, Budapesten vannak. A kedves Tisztelendő Anya és a nővérek részére szállásról nagy szeretettel gondoskodunk budapesti két zárdánkban.” HU-MNL-BKML-XII.6. Eucharisztikus Világkongresszus, 1938. A generális főnöknő 1937. április 2-án, Kalocsán kelt levele a bácskai általános főnöknőhöz.

⁵⁸⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Eucharisztikus Világkongresszus, 1938. A generális főnöknő 1937. április 2-án, Kalocsán kelt levele a bácskai általános főnöknőhöz. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy a csehországi nővérek elfogadták-e a meghívást.

⁵⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Eucharisztikus Világkongresszus, 1938. 602/1937. Kopunovics Mária Annunciata bácsi generális főnöknő Szabadkán, 1937. április 14-én kelt levele.

⁵⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Eucharisztikus Világkongresszus, 1938. 1609/1937. Kopunovics Mária Annunciata bácsi generális főnöknő Szabadkán, 1937. november 30-án kelt levele.

⁵⁹² HU-MNL-BKML-XII.6. Eucharisztikus Világkongresszus, 1938. 175/1938. A generális főnöknő 1938. február 25-én, Kalocsán kelt levele Milovánovich Mária Benicia nővérhez.

Az 1938-as év a fontos vallásos események – Eucharisztikus Világkongresszus, Szent István-émlékév – mellett igen jelentős politikai fejleményeket is hozott Magyarország számára. A Horthy-korszak legfontosabb külpolitikai célja, a trianoni békeszerződés revíziójának egy része megvalósulni látszott az első bécsi döntés értelmében.⁵⁹³ A történések a kalocsai iskolanővéreket is érintették.

Már 1938 novemberében, a Felvidék visszacsatolásakor felmerült az iskolanővérek tanácsülésén, hogy lépéseket kellene tenni Rómában a bácskai házak majdani zavartalan visszatérése érdekében.⁵⁹⁴ A tervszerű felkészülést mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a tanács megbízta Bali Mária Ildefonsa tanácsosnőt, hogy menjen át a Bácskába családi látogatásra, és ott tájékozódjon a zárdaiskolákkal – az ottani osztályok és tanulók számával – kapcsolatban.⁵⁹⁵ 1939 februárjában a tanácsülésen a nővérek már „biztos reménykedéssel” néztek a bácskai zárdák „közeljövőben várható” visszacsatolása elé.⁵⁹⁶ Ugyanakkor azzal is számoltak, hogy a szerbektől kifosztva fogják visszakapni a házakat. Azt is fontolóra vették, hogy a Bácska felszabadulása esetén a szabadkai állami tanítónőképzőt hogyan tudná esetleg a társulat átvenni.⁵⁹⁷ Tudatosan tartalékolták a tanerőket, nem vállalták újabb fiókházak nyitását arra készülve, hogy kellő létszámban álljon rendelkezésre iskolás nővér a hamarosan újra birtokba veendő bácskai házak számára.⁵⁹⁸

A társulat valószínűleg szintén a bácskai zárdák zökkenőmentes visszatérése érdekében igyekezett Rómában magasrangú, befolyásos pártfogóra szert tenni. Ennek kieszközlése érdekében a generális főnöknő 1939 áprilisában kérvényezte az Apostoli Szentszéknél a társulat számára egy bíboros

---

⁵⁹³ Az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében Magyarország visszakapott a korábban elcsatolt területéből 12 000 km²-t, Szlovákia déli és Kárpátalja délnyugati sávját a magyar határ mentén.

⁵⁹⁴ Az általános főnöknő már 1938. november 15-én azt kérte a kalocsai érsektől, hogy „Bácska felszabadulásának biztos reményében” eszközölje ki az Apostoli Szentszéknél, hogy a Délvidék területének visszacsatolásakor az ottani házak újra egyesülhessenek a kalocsai társulattal. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. A generális főnöknő 1938. november 18-án, Kalocsán kelt, 1716/1938 számú levele a kalocsai érsekhez.

⁵⁹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1938. november 14.

⁵⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. február 11.

⁵⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. február 11.

⁵⁹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. február 11. A bácskai házak nővérekkel való ellátása 1941-től kezdődően különösen nagy prioritást élvezett a társulat minden ügyében. Az 1937-től Bácsalmáson működő női ipariskola 1942-es bezárásánál is az egyik érv az volt, hogy a Bácska sok tanerőt von el, és a délvidéki házak „megfelelő tanerőkkel való ellátása most elsőrendű kötelesség.” Évkönyv Bácsalmás 1941/42, 6.

védő, más néven bíboros protektor kinevezését. A társulat elöljárója arra hivatkozott, hogy a bevett szokás szerint a legtöbb szerzetesrendnek megvan a saját római bíboros protektora, aki közvetítőként működik a szerzetes közösség és a Szentszék között. Bár a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanövér Társulata 1903 óta pápai jogú társulatként funkcionált, mégis hosszú évtizedekig nélkülözte a közvetlen római közbenjárót. Ennek hiánya – a generális főnöknő szavaival élve – különösen a világháborút követő válságos időszakban mutatkozott meg.⁵⁹⁹ Az általános főnöknő feltételezhetően itt a bácskai zárdák elszakadására, a meghíusult provinciaalapítási kísérletre és az önálló bácskai társulat létrejöttére utalt. Valószínűleg úgy érzékelték a nővérek, hogy a szerb nacionalizmusáról híres Budanovich püspök az 1920-as években eredményesebben tudta saját érdekeit – ebben az esetben egy független, önálló bácskai iskolanövér-társulat létrehozását – érvényesíteni Rómában, mint a kalocsai iskolanövér-ek. A társulat vezetősége – tanulva a korábbi hibából és nagyobb politikai érzékenységről tanúságot téve – igyekezett idejekorán felkészülni a várható délvidéki határrevízió következményeire. Zichy Gyula kalocsai érsek és Mosonyi Dénes nagyprépost Rómába utazva közbenjártak a bíboros védő ügyében. Talán ennek is köszönhető, hogy a kérvény beadása után viszonylag gyorsan, alig egy hónap múlva a Szentszék főtisztelendő Caccia Dominioni Camillo római bíborost ki is nevezte a kalocsai társulat „legmagasabb jogokkal, kiváltságokkal és hatalmakkal felruházott” protektorává.⁶⁰⁰

Az Apostoli Szentszék a „bíbornok-védő” kijelölése mellett egy másik fontos intézkedést is hozott. Tekintettel a kalocsai társulat „különleges körülményeire”, illetve a társulati házak kapcsolatának megerősítése, valamint a társulat javának előmozdítása érdekében indokoltnak és célszerűnek találta egy apostoli vizitátor kiküldését. A Szentszék választása Dr. Walter János⁶⁰¹ piarista atyára, a római rendi főiskola tanárára, a rend generális

---

⁵⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékkel kapcsolatos iratok. 688/1939. A generális főnöknő 1939. április 10-én, Kalocsán kelt levele.

⁶⁰⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. június 2.; HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékkel kapcsolatos iratok. A kalocsai érsek 1939. május 29-én, Kalocsán, 1864/1939. szám alatt kelt levele az általános főnöknőhöz; 1471/1939. Pápai brève a bíboros védő kinevezéséről 1939. október 11. dátummal; 1470/1939. A generális főnöknő 1939. november 19-én, Kalocsán kelt üdvözlőlevele a bíboros protektornak. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1933–1939 közti időszakról.

⁶⁰¹ Walter János (1886–1972): 1908-ban tett szerzetesi fogadalmat, 1910-ben szentelték pappá. 1928 és 1944 között Rómában a piarista rendfőnök asszisztense. Magyar Katolikus Lexikon XV. 334.

asszisztensére esett, aki azt a feladatot kapta, hogy a helyszínen vizsgálja meg a társulat ügyeit, és arról jelentést tegyen a Szerzetesek Szent Kongregációjának.⁶⁰² Walter János 1939 júliusában érkezett Kalocsára, ahol beszélt az ott összegyűlt nővérekhez, majd értekezett a generális főnöknővel és tanácsával. Elnökölt a káptalani választó- és az ügytárgyaló gyűlésen, majd konferenciabeszédet tartott a főnöknők gyűlésén. Egy heti kalocsai tartózkodás után tíznapos körútra indult, felkereste a társulat több – bajai, bácsalmási, jánoshalmi, kiskunhalasi, ceglédi, kiskunfélegyházi, csillaghegyi – fiókházát, és mindkét budapesti házat is. Július végén, Kalocsán ő vezette a beöltözés és fogadalomtétel szertartását.⁶⁰³ A vizitátor atya a következő év nyarán ismét Kalocsára látogatott, ekkor is felkeresett néhány házat.⁶⁰⁴ Működésének igazi célja azonban a két társulat egyesülésének előkészítése volt,⁶⁰⁵ amire a Délvidék 1941 áprilisi magyar megszállása után került sor.

A Bácska visszacsatolása tehát nem érte felkészületlenül a nővéreket. A kormányzótanács szinte azonnal hozzálátott a bácskai házak újbóli birtokbavételének előkészítéséhez. A rendi előljáróság a kalocsai érsek útján kérvényt intézett az Apostoli Szentszékhez a két társulat újraegyesítése tárgyában.⁶⁰⁶ A kérés indoklásául a Szerzetesek Szent Kongregációjának 1930. évi október 23-án kelt, 2477/28 sz. dekrétumát idézték, amely szerint a társulat szétválasztása politikai és nemzetiségi okokból történt, ezért ezen okok megszűnésével az egyesülés automatikusan bekövetkezik. A volt általános főnöknő, Bleilőb Mária Bernarda annak idején azzal a feltétellel egyezett bele ugyanis a szétválasztásba – miként azt fentebb már érintettem –, hogy a Szentszék nyújtson biztosítékot arra, hogy a politikai viszonyok változásával a bácskai társulat független, autonóm jellegét veszítve az anyatársulathoz visszacsatlakozzék, és működését a régi társulat keretében folytassa.⁶⁰⁷ Az iskolanővérek előljárósága több érvet sorakoztatott fel, hogy alátámassza az egyesülésre való igény jogosságát. A generális főnöknő

⁶⁰² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. július 5.; HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. 924/1939. sz.; Az Érseki Hatóság 2244/1939 számú, 1939. július 1-jén kelt értesítése a vizitátorral kapcsolatban.

⁶⁰³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. szeptember 27.

⁶⁰⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. szeptember 30.

⁶⁰⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Walter János 1941. május 22-én kelt levele. A vizitátor megbízása 1942 őszén véget ért. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1942. október 25.

⁶⁰⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Kérelem a bácskai zárdák visszacsatolásáért, 387/1941.

⁶⁰⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. április 14., 16.

hivatkozott arra, hogy a bácskai társulat tagjai közül sokan, 130 fő⁶⁰⁸ még a különválás előtt a kalocsai általános főnöknő kezeibe tette le a fogadalmaikat. Nagy többségük a magyar hadsereg bácskai bevonulása után nyíltan megvallotta a kalocsai anyaházhoz való hűségét. Sőt, néhány fiatalabb nővér⁶⁰⁹ kivételével azok is az egyesülés mellett foglaltak állást, akik már a bácskai társulatban tették le fogadalmaikat. Az azonos szabályok követése az elkülönülés ideje alatt is biztosította a két társulat közti lelki kapcsolatot. A nemzetiségi kérdés sem okozott problémát, hiszen a két társulat összesített létszámának több mint a fele bácskai származásúnak számított, jó részük tehát beszélt szerbül. Ráadásul a kalocsai iskolanővérek közül többen rendelkeztek nemzetiségi nyelvű iskolák vezetésére képesítő oklevéllel. A generális főnöknő emlékeztetett továbbá arra is, hogy a Bácskában lévő zárdaiskolák a szerb igazgatás alatt – katolikus szellemük rovására – állami jelleget nyertek. Az egyházi érdekek eme csorbulásán – a társulat előljárósága szerint – az iskolák újbóli szerzetesi kézbe adásával lehetne segíteni.⁶¹⁰

A kalocsai előljárók több fórumon is sürgették a két társulat egyesítését. Nemcsak a kalocsai érsek, hanem magas rangú egyházi pártfogójuk, a bíboros protektor útján is érintkezésbe léptek a Szentszékkel, illetve a Bácskában is akciót indítottak.⁶¹¹ A bácskai nővéreket arra kérték, egyértelműen jelezzék illetékes előljáróik felé a kalocsai társulathoz való csatlakozási szándékukat.

A két társulat egyesítéséről a Szerzetesek Szent Kongregációja 1941. május 13-án, 4152/41. számú határozatával döntött: mindkét társulat összes házainak és iskoláinak kormányzását a Szentszék rendelkezéséig a kalocsai generális főnöknőre bízta. A magyar érzelmű nővérek számára örvendetes hírt a kormányzótanács levélben közölte a fiókházakkal. A generális főnöknő megbízta két tanácsosnőjét, hogy látogassák meg az

⁶⁰⁸ Egy 1939-es adat szerint a szétváláskor a bácskai házakban élő 174 nővér közül az évek során 35 főt vett át a kalocsai társulat, kilencen pedig meghaltak. Tehát 130 nővér működött a „régiek” közül a Bácskában. Ezzel szemben nyolc év alatt 62 nővér csatlakozott az új bácskai társulathoz. 1939-ben tehát a nővérek 68%-a volt „ex-kalocsai nővér”, 32%-a pedig már eleve a bácskai társulatba kérte felvételét. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Dr. Mosonyi Dénes nagyprepost úrnak küldött kimutatások Rómába küldés céljából, 776/1939.

⁶⁰⁹ A forrás 6–8 nővért említ. A későbbi történések fényében az önálló bácskai társulathoz hűséges nővérek létszáma 20 főre tehető.

⁶¹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Kérelem a bácskai házak visszacsatolásáért. 387/1941. Vojnich Mária Aquina általános főnöknő 1941. április 26-án, Kalocsán kelt levele; 945/1941. Vojnich Mária Aquina általános főnöknő 1941. június 4-én, Kalocsán kelt levele a Szerzetesek Szent Kongregációjához.

⁶¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. A generális főnöknő 1941. április 26-án, Kalocsán kelt levele.

összes délvidéki zárdát, és hirdessék ki mindenütt a római döntést a társulat egyesítéséről, továbbá végezzék el az előkészületeket a házak és az iskolák átvételére. Erre 1941. június 12-én került sor. Bár a Bácskában élő 191 nővér – akik közül 99 iskolás és 92 házi nővérként tevékenykedett – nagy része örömmel fogadta az újraegyesülés lehetőségét, néhány fiatal, horvát érzelmű bunyevác nővér – Budanovich Lajos püspök ösztönzésére – önálló, független, horvát társulatban gondolkodott.⁶¹² Kijelentették, hogy nem óhajtanak a kalocsai társulatba tartozni. Azzal érveltek, hogy nem tudnak magyarul, így nem tudnák magukat hasznosítani. Kérvényezték, hogy Horvátországban a horvát katolikus lánynevelés területén szolgálhassák az egyház érdekét.⁶¹³ A tanácsosnők nem akarták rábeszéléssel vagy megfélemlítéssel rábírní a nővéreket szándékuk megváltoztatására. Nem gördítettek akadályt az elé sem, hogy az érintett nővérek Zágrábba utazzanak, és ott várják be a rájuk vonatkozó római döntést. Az első számítások szerint Kopunovics Mária Rózával, a volt bácskai általános főnöknővel 16 fiatal bunyevác nővér – azaz a bácskai társulat létszámának kevesebb mint 10%-a – távozott el.⁶¹⁴ A Szerzetesek Szent Kongregációja 1941. július 17-én engedélyezte, hogy a Bácskai Társulat Zágrábban folytathassa a maga önálló életét és munkáját. Valamennyi nővér szabadon választhatott, hogy visszatér-e a kalocsai társulatba, vagy az új társulatban marad. A zágrábi székhelyű új társulat ugyanakkor igényt tartott arra a három – Zágráb, Seget,

⁶¹² 1939-ben 192 bácskai nővérről esett szó, 1941-ben 191-ről. A társulati tagok létszámának két időpont közötti változásáról (halálozás, kilépés, beöltözés) nincsenek információink. – Az újraegyesüléssel kapcsolatos az a 0,03 ífm terjedelmű iratsomó, amely a kalocsai anyaházba 1941 folyamán beküldött, a bácskai nővéreknek a „visszatérés” okán érzett örömet és hálálkodását kifejező leveleit tartalmazza. Az általános főnöknő a Bácskában működő valamennyi házból kapott hasonló tartalmú levelet. HU-MNL-BKML-XII.6. A bácskai zárdákból a visszatérés alkalmából írott levelek. – A forrás 8-9 fő horvát érzelmű nővért említ meg. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. A bácskai r. k. iskolák ügyében római rescriptum, 943/1941. – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. május 5.

⁶¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Kopunovics Mária Róza 1941. július 1-jén, Szabadkán kelt levele.

⁶¹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. július 7. Eredetileg 19 nővér kívánt átlépni az új társulatba, de kettejük neve mellé később ceruzával odaírták: „visszajött”. Egy további nővér 1941 nyarán távozott el Zágrábba, a kalocsai társulat nem gördített akadályt útjába. 1941 őszén ismét nyilatkoztak a nővérek, hogy melyik társulathoz kívánnak tartozni. Ekkor újabb három nővér kérte átvételét a zágrábi székhelyű szerzetes közösségbe, de közülük ketten már 1943 elején visszatértek a kalocsai társulatba. Összesen tehát 21 fő lépett át a zágrábi társulatba, de közülük ketten később megváltoztatták döntésüket. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák, 1918–1944. Jegyzőkönyv, amelyet 1941. július 1-jén, Szabadkán vettek fel; 1750/1941. Válasz Mosonyi nagyrépost levelére; 64/1943. Vojnich Mária Aquina nővér Kalocsán, 1943. január 25-én kelt levele. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. szeptember 15.; 1941. november 30.; 1942. december 28.; 1943. január 24.

Dobrna – házra, amelyeket a szétválasztás ideje alatt alapítottak.⁶¹⁵ A volt bácsi társulathoz tartozott nővérek írásban nyilatkoztak hovatartozási szándékukról, amelynek eredményeként 178 nővér⁶¹⁶ a kalocsai, további három nővér pedig a zágrábi társulathoz kívánt tartozni.⁶¹⁷

A Bácska visszacsatolása után a kormányzótanács azonnal bejelentette a tanügyi kormányzatnál, hogy a bácskai 22 zárdaiskola a társulat tulajdona, és maga kívánja ottani iskoláit ellátni.⁶¹⁸ A tanügyi kormányzat természetesnek tartotta, hogy a kalocsai iskolanővérek töltsék be a bácskai zárdák megüresedett tanítói állásait. Azt azonban nem tanácsolták, hogy a nővérek a társulat újraegyesítésére vonatkozó egyházi döntés megérkezése előtt el is utazzanak oda. A társulat vezetése készített egy előzetes tervezetet, amely szerint átmenetileg 26 elemi és hét polgári iskolai tanárnőt küldenének a Bácskába, de csak akkor, ha ehhez megkapják az Apostoli Szentszék engedélyét.⁶¹⁹ A bácskai házak látogatását végző két kalocsai tanácsosnő által összeállított kimutatás szerint azonban 55 elemi iskolai tanítónő, 20 polgári iskolai tanárnő és 11 óvónő lett volna szükséges az ottani állások betöltéséhez. A társulat előjárósága beadványt intézett a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz, kérve, hogy erősítsék meg állásukban mindazokat a szerzetes tanerőket, akiket a Bácska visszacsatolása után a katonai parancsnokság átvett, és nevezék ki állami tanítóknak a bácskai munkavégzésre kijelölt 86 iskolanővért.⁶²⁰ A minisztérium azonban nem teljesítette maradéktalanul a társulat kívánságát, ugyanis a felterjesztett nővérek közül csak hat polgári iskolai tanárnőt és 17 elemi iskolai tanítónőt nevezett ki a bácskai zárdákhoz, a többi állásba világiakat helyezett. A nővérek a számukra sérelmes eljárás ellen több fórumon is szót emeltek, hangoztatva a társulat nyolc évtizedes jogait, valamint azt az áldozatos munkát, amelyet a zárdaiskolák a Bácska kultúrájáért a különválás idején is végeztek. Az állam részéről tanúsított – a nővérek szerint mostoha – elbánás érlelte meg a társulat vezetésében azt az elhatározást, hogy a Bácskáért Erdélyben

---

⁶¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. szeptember 15.

⁶¹⁶ Ezen a második szavazáson nem vettek részt a már korábban Zágrábba távozott nővérek. Figyelembe kell venni továbbá a nyár folyamán beöltözött korábbi jelöltnöket is, akik a noviciátusba való belépéssel a társulat tagjaivá váltak, tehát szavazhattak is. Ezért tér el az őszi szavazó nővérek száma a korábban említett 191 fős bácskai nővérlétszámtól.

⁶¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. november 30.

⁶¹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. április 14., 16.

⁶¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. május 5.

⁶²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. július 7.

keressenek kárpótlást.⁶²¹ A társulat ugyanakkor elutasította Zombor város azon ajánlatát, hogy az ottani állami tanítónőképző intézetbe kineveznek négy iskolanővért.⁶²² A generális főnöknő a létszámhiányra hivatkozva tért ki a felkínált lehetőség elől. A társulat fennállása óta a vezetőség soha ennyire érzékenyen nem tapasztalta még, hogy „az aratnivaló sok, de a munkás kevés” – fogalmazott.⁶²³ Az előjáróság a társulat legjobban képzett tanerőit nyilvánvalóan saját iskolái számára tartogatta, előre gondolván egy szabadkai tanítónőképző megnyitására is.

Bár a társulat délvidéki iskoláinak fejlesztésére irányuló törekvései a bácskai iskolák állami kézbe vétele miatt meghiúsultak, az előjáróság mindenképpen ragaszkodott a szabadkai leánylíceum megnyitásához. Ezt a szándékát a társulat 1941. augusztus 7-én az érseki hatóság útján bejelentette a Déli Hadsereg Közigazgatási Főparancsnokságának, valamint dr. Hóman Bálint kultuszminiszternek is, kérve az iskola nyilvánossági jogának megadását. Mivel a terv ellen az illetékes helyekről nem érkezett kifogás, szeptember elején megtörtént a líceum 1. osztályába jelentkező 68 tanuló beírása, és abban a hiszemben, hogy az iskola megnyitásához szükséges állami hozzájárulás csak technikai okokból késhet, 1941. szeptember 9-én megnyitották az iskolát. A tankerületi főigazgató, Dr. Balogh Ányos azonban – a hiányzó állami hozzájárulás miatt – kevés jóindulatot tanúsított az iskola iránt, és mint zugiskolát kezelte. Kifogásainak a kultuszminisztérium is helyt adott, illetve azt az álláspontot képviselte, hogy az adott tanévben csak állami iskolák létesülhetnek. Így 1941. november 15-én kelt, 63.826/1941 V-3 ü.o. számú leiratában értesítette az érseket, hogy a Szabadkán létesített új leánylíceumot nem veszi nyilvántartásba. A kalocsai érsekség azonban kiállt az iskola mellett, rávilágítva arra, hogy az egyháznak a magyar törvények szerint joga van iskolákat alapítani, és ebbéli elhatározását csak bejelenteni tartozik a kultusz-kormányzatnál. A kalocsai érseki hatóság e bejelentési kötelezettségének maradéktalanul eleget tett. Szabadka város magyar társadalmában – az érsek véleménye szerint – szinte parancsolólag mutatkozott meg az igény egy apácák által működtetett leánylíceum és tanítónőképző

⁶²¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. szeptember 15. Az erdélyi zárdalapításról részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Erdély” c. fejezetet.

⁶²² A város magyar vezetői szerint a 23 éves szerb fennhatóság alatti lét tapasztalatai szerint azok a magyar lányok és asszonyok, akik nevelésüket a kalocsai iskolanővérek zárdáiban nyerték, „úgy a pánszlávizmussal, mint a pravoszlávizmussal szemben a legnagyobb mértékben ellent tudtak állni.” HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. november 30.

⁶²³ Lk 10, 1-9 – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. november 30.

megnyitása iránt. A szerb fennhatóság alól fölszabadult magyar katolikus lakosság 1941-ben már-már követelte ennek felállítását. Az érsek mindenképpen méltánylandónak ítélte a bácskai magyarság kalocsai iskolánővérekhez való hűségét. A tapasztalatok szerint a Tisza menti magyarság inkább támogatta Szabadkát, mint a tanítónőképző helyeként államilag kijelölt Zombor városát. Az érvek meghallgatása után a kultusztárca képviselője is hajlandónak mutatkozott arra, hogy a földrajzi helyzeténél és szerencsétlen közlekedési viszonyainál fogva sorvadásnak indult kalocsai római katolikus tanítónőképző fokozatos Szabadkára telepítését elfogadja.⁶²⁴ A továbbiakban a Szabadkán működését 1941 őszén megkezdő leányiskola a kalocsai tanítónőképző odahelyezett első osztályaként szerepelt. Így a líceum megszüntetése miatt nem érte jogsérelem a kalocsai érseket és a szerzetesi társulatot. Továbbá a minisztérium sem szenvedett presztízsveszteséget, Szabadka magyar érzelmű lakossága pedig megelégedve vette tudomásul a döntést. Az addig nyolc évtizeden keresztül Kalocsán működött római katolikus tanítónőképzőt tehát Szabadkára helyezték át, az érvelés szerint azért, hogy a „sajnálatosan laicizáló irányzatú” Bácskában a következő tanítónő generációt – a főegyházmegye hagyományai szerint – a kalocsai iskolánővérek nevelési rendszerében képezzék ki. A nővérek komoly lehetőséget láttak abban, hogy Szabadka városa rendelkezésükre bocsátotta hatalmas, az állami tanítónőképző számára emelt iskolaépületét, ahol nemcsak iskolájukat helyezhették el, hanem az internátust is. Azt is tényként kezelték, hogy a kalocsai tanítónőképző jövője – a közelben, Baján, Zomborban, Szegeden nyílt másik tanítónőképzők miatt – bizonytalanná vált, kedvezőtlen földrajzi helyzete miatt az elsorvadás veszélye fenyegette. Továbbra is megmaradt viszont Kalocsán az óvónőképző, amelyben ezután is kenyérkereső pályára készülhettek a helybeli, tanulni akaró leányok.⁶²⁵

Az illetékes minisztérium 1942 januárjában tudomásul vette a szabadkai líceum működését úgy, hogy azt a megszűnő kalocsai intézet kihelyezett

⁶²⁴ A kalocsai tanítónőképző benépesülési adatai évről évre csökkenő tendenciát mutattak. Az 1928/29-es tanévben 173 fő látogatta a kalocsai elemi iskolai tanítónőképzőt, az 1933/34-es évben már csak 131 fő, az 1937/38-as iskolai évben pedig csupán 119 növendéke volt az intézménynek. Az iskola létszáma tehát kilenc év alatt 54 fővel csökkent. Ugyanezen időtartam alatt a társulat kiskunfélegyházi intézményében a tanítónőképzőt látogató tanulók száma 151 és 185 fő között ingadozott. Baján 1933 és 1937 között 182 és 159 fő között változott a tanítónőképző hallgatói létszáma. A társulat másik két tanítónőképzőjében tehát nem történt olyan mértékű létszámcsökkenés, mint Kalocsán. Értesítő Kalocsa 1928/29, 61.; Értesítő Kalocsa 1929/30, 26., 46., 64., 65.; Értesítő Kalocsa 1930/31, 67.; Értesítő Kalocsa 1931/32, 59.; Értesítő Kalocsa 1933/34, 70.; Értesítő Kalocsa 1934/35, 73., 77.; Értesítő Kalocsa 1935/36, 79., 83.; Értesítő Kalocsa 1936/37, 74., 78.; Értesítő Kalocsa 1937/38, 87., 91.

⁶²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. november 30.

I. osztályának tekintette. Tantervileg kötelezővé tette azonban a bunyevác nyelv tanítását, hogy a tanítójelöltek a szláv tannyelvű iskolákban való működésre jogosító oklevelet is szerezhessenek. Ez mindenképpen a nemzeti-ségek felé gyakorolt gesztusként értékelhető. A nővérek – éles jövőbe látásról téve tanúbizonyságot – kikötötték, hogy a társulat általános főnöknője fenntartja magának azt a jogot, hogy az intézményt rendi érdekekből – a megfelelő hivatalok engedélye, illetve tudomásul vétele mellett – bármikor visszahelyezheti Kalocsára.⁶²⁶

Az 1941/42-es iskolai évben a szabadkai intézet a magyar nyelvű katolikus tanítás és nevelés központja lett. Az addigi elemi és polgári iskola mellett fokozatosan kiépülő líceum-tanítónőképző miatt nagyobb helyre lett szüksége a nővéreknek, így a társulat sokat fektetett ebbe az iskolájába. 1942-ben elkezdődött az intézmény udvari épületének felújítása. A tervek szerint a lebontott régi épület helyén új, egyemeletes épületet emeltek a meglévő zárda mellé. Az utcai épület II. emeletének megépítésére és egy új, kétemeletes szárny hozzáépítésére az építési engedélyt 1943 februárjában kapták meg a szabadkai nővérek.⁶²⁷ Az építkezések miatt az ideiglenes elhelyezési gondokat úgy oldotta meg a város, hogy az 1942/43-as és az 1943/44-es tanévben a líceum-tanítónőképző I. és II. évfolyamának párhuzamos osztályai a szabadkai Magyar Királyi Állami Óvónőképző Intézetben nyertek elhelyezést.⁶²⁸

A szabadkai intézetbe járó tanulók létszáma látványos növekedést mutatott. Az 1941/42-es tanévben még csak 530 tanulója volt az iskolának, a következő évben már 736, az 1943/44-es iskolai esztendőben pedig 844 diák tanult a kalocsai iskolanővérek szabadkai házában.⁶²⁹

Kína

Az iskolanővérek két világháború közötti történetének jelentős állomása a kínai missziós munkába való bekapcsolódás.⁶³⁰

A szerzetesek mindig is élharcosai voltak mind a tágabb értelemben – Isten országának hirdetése és építése –, mind a szűkebb értelemben – emberek, csoportok, területek evangelizálása – vett missziónak. Kína

⁶²⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. január 11.

⁶²⁷ Apró 2010, 24–25.

⁶²⁸ Az óvónőképző intézet épülete a Damjanich utca 53. szám alatt volt. Apró 2010, 25.

⁶²⁹ Évkönyv Szabadka 1941/42, 14.; Évkönyv Szabadka 1942/43, 11.; Évkönyv Szabadka 1943/44, 10.

⁶³⁰ A témáról részletesebben lásd: Kófalviné 2000b, 105–142.

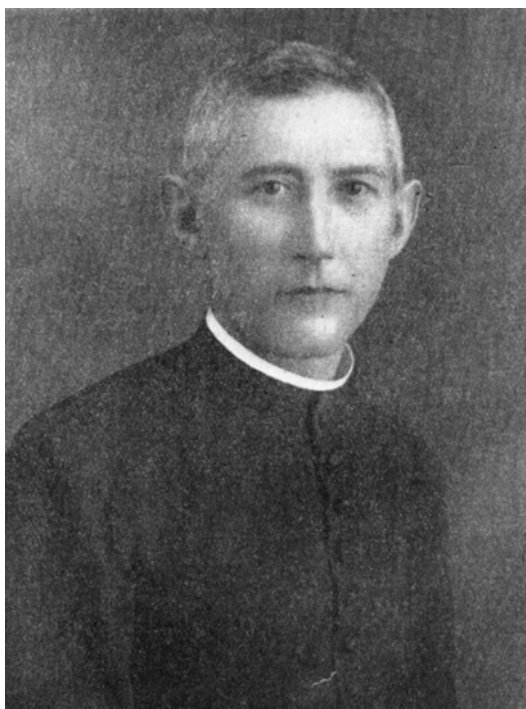

evangelizálásában a jezsuiták vállaltak fontos szerepet. Az ópiumháborúk után, 1860-ban az európai hatalmak követelésére a kínai kormány szabad vallásgyakorlatot és misszionáriusok számára letelepedést engedélyezett. Ekkor a missziók felvirágoztak, bár az idegen- és kereszténygyűlölet⁶³¹ végigkísérte működésüket. A Kínai Köztársaság 1912-es kikiáltása óta Kína állandó forrongások színhelye lett. Bár az új alkotmány biztosította a vallás szabad gyakorlását, de a belháborúk, a mindenfelé garázdálkodó fegyveres rablóbandák és a túlzó nacionalizmus megnyilvánulásai nagyon sok kárt okoztak a misszióknak. Ezeket növelték a járványok, az éhínségek és a gyakori árvizek. Az I. világháború is hozzájárult a missziók válságához, hiszen a hittérítőket vagy katonai szolgálatra hívták be, vagy elűzték, internálták. A misszionáriusok nélkül maradt területeken megbénult a missziós tevékenység.

Az I. világháború által okozott, a katolikus hitlejlesztő munkát ért károk helyrehozatalában elsősorban a pápák tettek sokat. XV. Benedek pápa 1919-ben kiadott missziós enciklikájában a legfontosabb teendőként a bennszülött papság kiképzését jelölte meg. A missziós munka fellendítésében nagy szerepet játszott XI. Pius pápasága (1922–1939) is, aki legfőbb feladatai közt tartotta számon a missziós ügy népszerűsítését és támogatását. Ennek érdekében, 1922-ben missziós kongresszust hívott össze Rómába, három évvel később pedig a Vatikánban jelentős missziós kiállítást rendezett. Az 1926-ban kiadott missziós körlevelében a püspököket felszólította a missziók ügyének előmozdítására, a papságot és a híveket pedig a missziók minden lehetséges módon való támogatására kérte. Az egyház a bennszülött papság kiképzése mellett a hazai nyelvű és szellemű vallásos irodalom, valamint a hittudomány fejlesztésére is törekedett, és igyekezett minél nagyobb anyagi erőforrásokat biztosítani a missziók számára. E folyamatok hatásaként Magyarországon is érzékelhetővé vált a missziós gondolat térhódítása. Az 1920-as években a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának elöljárósága és a Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány vezetése is úgy döntött, hogy misszionáriusokat küld Kínába. Az egyházi elöljárók a missziós gondolatot olyan eszköznek látták, amely az ország megcsonkítása utáni helyzetben fontos szerepet tölthet be a keresztény magyar nemzet fennmaradásában és újjászületésében. Érthető tehát, hogy 1925-ben, a missziók egyház általi erőteljes felkarolását látva, a kalocsai iskolanővérek általános főnöknője is kedvező választ adott egy kínai misszió alapítására vonatkozó felkérésre.

⁶³¹ A legsúlyosabb atrocitásokra az 1870-es tiencsini vérfürdő és az 1899–1901-es bokszer-lázadás idején került sor.

A kalocsai iskolanővérek társulatában már régóta érlelődött a missziós hivatás, néhányan korábban is foglalkoztak a külföldi missziós munka gondolatával.⁶³² A kalocsai érsek buzdítására már 1916-ban megfontolták egy esetleges bulgáriai megtelepedés lehetőségét.⁶³³ Ez a terv azonban Magyarország I. világháborús veresége miatt megghiúsult. Később, a Tanácsköz-társaság idején, a kormányzótanács ülésén felmerült az az ötlet, hogy a várható egyházüldözés esetén az egész társulat külföldön keressen magának működési területet.⁶³⁴ Erre a kommunista rezsim viszonylag rövid ideig tartó regnálása miatt nem került sor. A missziós eszme akkor tudott teljes egészében meggyökeresedni és kibontakozni az iskolanővérek társulatá-

72. Pál Mátyás (1885–1938),
a nővérek kalocsai intézetének igazgatója

ban, amikor közvetlen környezetükből, ismerőseik közül indult útnak egy jezsuita atya 1922-ben a kínai misszióba. A kalocsai iskolanővérek anyaházában még ebben az évben megtartotta a Leányifjúsági Mária Kongregáció első nyilvános missziós színelőadását, a papok és a hívek számára pedig megalapították a Missziós Egyesületet. A kalocsai nővérek élen jártak a missziós irodalom terjesztésében és az egyesület számára történő tagtoborzásban. A nővérek által magyarrá fordított missziós színdarabok és énekek országszerte közkézen forogtak. Az általános főnöknő 1924-ben három nővért küldött el – továbbképzési céllal – egy alsó-ausztriai missziós

⁶³² Pfeiffer Mária Leopoldina nővér, a kínai misszió későbbi vikáriája már 1899-ben jelentkezett missziós nővérnek, amikor híthírdetők először tartottak előadást a kalocsai iskolanővéreknek. Kőfalviné 2000b, 126.

⁶³³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. január 17. Amikor szóba került a Bulgáriába való missziós meghívás terve, Leopoldina nővér már el is kezdett bolgáru tanulni. Kőfalviné 2000b, 126.

⁶³⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. március 19.

kurzusra.⁶³⁵ Mindez szinte felkészülésnek számított arra a nagy vállalkozásra, amit a jezsuiták kínai missziójába való bekapcsolódás jelentett.

A missziók ügyét Zichy Gyula érsek is támogatta, ebben a munkában fő segítője Kalocsán Pál Mátyás lett, aki 1925 és 1938 között szerkesztette a Katolikus Világmisszió című negyedéves folyóiratot, amelynek jövedelméből tízezer pengőtt juttatott a missziók céljaira. Részt vállalt 1925-ben a budapesti nemzetközi missziós kongresszus szervezésében, valamint Missziós Központot alapított Kalocsán, ahonnan összefogta és irányította a munkában részt vevő szervezeteket és egyesületeket, illetve kezelte az erre a célra szánt pénzforrásokat.⁶³⁶ Pál Mátyás hatása elvitathatatlan a kalocsai nővérek missziós szerepvállalásában, hiszen kapcsolata a társulattal 1927-től – miután az érsek őt nevezte ki a nővérek kalocsai intézményeinek igazgatójává – még élénkebbé és intenzívebbé vált.

Kínában az ópiumháborúkat lezáró békeszerződések után, a 19. század közepén telepedhettek meg misszionáriusok. A francia jezsuiták az 1860-as években érkeztek Sanghajba és Hopej tartomány dél-keleti részébe. A későbbi magyar misszió központjának számító Tamingban 1862-ben alapítottak házat. Itt imaiskolát nyitottak, rendházat és templomot építettek, műhelyeket és jól működő gazdaságot tartottak fenn. Mivel a Kínában dolgozó francia szerzetesek megöregedtek, utánpótlásra pedig nem számíthattak, ezért a misszió püspöke 1921-ben úgy határozott, hogy a hatalmas területet több kisebb misszióra osztják fel. A francia jezsuiták kínai missziójának felosztásáról szóló hírek Magyarországra is eljutottak. Itt pedig a hír értő fülekre talált, hiszen a magyar rendtartomány főnöke, Somogyi Jenő 1919-ben fogadalmat tett: ha a jezsuitáknak a Tanácsköztársaság idején nem esik bántódásuk, a rendtartomány pogány missziós területet vállal. Az ígérethez híven az előljárók fel is vették a kapcsolatot a francia jezsuitákkal, és hamarosan kiválasztották az első két magyar misszionáriust.⁶³⁷ Egyikük, Szarvas Miklós⁶³⁸ a Kalocsától alig 30 km távolságra lévő Sükösdön

⁶³⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917–1924 közti időszakról. Szintén itt olvasható, hogy „Tiszteendő Anyánk lelkét az utóbbi évek óta állandóan foglalkoztatja egy missziós ház létesítése Amerikában, ha Isten is úgy akarja.”

⁶³⁶ Lakatos 2007, 127.

⁶³⁷ Vámos 2003, 44–54., 65–68.

⁶³⁸ Szarvas Miklós (1890–1965): Sükösdön született kilencgyermekes kántortanítói családban. Gimnáziumi tanulmányait Kalocsán kezdte a jezsuiták intézményében, majd ő is belépett a Jézus Társaságba. Bölceleti tanulmányokat folytatott Innsbruckban, majd Kalocsán a konviktus felsőseinek magisztere lett. 1920-ban szentelték pappá. A magyar jezsuiták közül elsőként utazott misszionáriusként Kínába, ahová 1922. szeptember 22-én érkezett meg. Először egy idős francia misszionárius mellett dolgozott káplánként, majd

született, érettségijét az érseki székhelyen szerezte; két lánytestvére, Szarvas Mária Fidélisz és Szarvas Mária Adolfina pedig a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának tagjaként működött.

Tehát Szarvas Mikós személyes ismeretsége jelentette a kapcsolódási pontot a magyar jezsuita misszió és a kalocsai iskolanővérek között. A nővérek már Szarvas Miklós elutazása óta készültek a misszióra. Az egyik nővér szerint „már P[ater] Szarvastól való búcsúzásunk alkalmával és azután is leveleinkben kértük őt, hogy ha a misszióban leánynevelő intézetet alapítanak, gondoljanak a Kalocsai Miasszonyunk Társulatára.”⁶³⁹

73. Szarvas Miklós (1890–1965) jezsuita misszionárius
a magyar hívektől kapott motorbiciklivel, Kínában

1924-ben Tamingban teljesített szolgálatot. Esperessé történt kinevezése után hamarosan a déli részek püspöki vikáriusa lett. A magyar misszió 1936-ban, Szarvas Miklós mint apostoli prefektus vezetése alatt, önállóvá vált. A kommunista zaklatások, bebörtönzések miatt 1948-ban kénytelen volt elhagyni Kínát, 1952-től a pannonhalmi papi otthonban élt, Budapesten halt meg. Jezsuita Névtár [2016]. <http://jezsuita.hu/nevtar/szarvas-miklos-kinai-neven-csa-cunghsza/> (Hozzáférés: 2022. január 31.); Vámos 2003, 68., 353.

⁶³⁹ Vámos 2003, 132.

A közös együttműködésre hamarosan sor került. A kínai misszió előjárósága⁶⁴⁰ a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérekhez fordult, amikor szerzetesnőket akartak letelepíteni Tamingban, s ezt a munkát sem francia, sem amerikai nővérek nem vállalták. A magyar hithirdetők révén az iskolanővérekhez 1925-ben érkezett meg a missziós munkába való bekapcsolódásra vonatkozó hivatalos felkérés.⁶⁴¹ A magyar jezsuiták a 8640 km² nagyságú és kb. kétmillió lakosú, Kína legsűrűbben lakott vidékei közé tartozó tamingi missziós területen folytatták munkájukat. A magyar missziós terület központja a Sárga folyótól északra található, 60 ezer lakosú Taming volt.⁶⁴² A nővérek arra kaptak ajánlatot, hogy az ezen a településen létesítendő lányiskolát vezessék. A missziós püspök tíz nővért kért a következő feladatok ellátására: nevelés, tanítás, árvaház és agg nők menedékháza, illetve gyógyszertár vezetése, gyógyszerek kiosztása, betegek ellátása. Az iskolanővérek általános főnöknője körlevélben tájékoztatta a társulat tagjait a kínai misszióba való meghívás tényéről, és felszólítást intézett a nővérekhez, hogy aki missziós hivatást érez magában, írásban adja be kérvényét a kalocsai anyaháznál. A tíz missziós helyre 86 nővér jelentkezett – a társulati tagság kb. 15%-a –, közülük választott ki a tanács két polgári iskolai tanárnőt, két elemi iskolai tanítónőt, két óvónőt és négy házi nővért.⁶⁴³ A francia missziós püspök és az iskolanővérek közötti szerződést 1926 februárjában kötötték meg. Ebben a kínai misszió előjárósága vállalta, hogy a tamingi missziós telepen a nővérek rendelkezésére bocsát egy megfelelő klauzúrával rendelkező lakást, gondoskodik a nővérek lelki vezetéséről, vállalja a misszió anyagi terheit, köztük a mindenkori kiutazás költségét, a zárda- és iskolaépítés, valamint a nővérek eltartásának költségeit. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata pedig kötelezte magát, hogy nemcsak átmenetileg, hanem véglegesen is elvállalja a kínai missziót, vagyis az első tíz nővér után – a társulat lehetőségeihez képest – további tagokat küld a misszióba. Ígéretet tettek, hogy nem zárkoznak el a bennszülött jelöltek felvételétől és később egy ottani novíciátus felállításától, valamint vállalták, hogy a nővérek minden missziós

⁶⁴⁰ A kínai misszióban a magyar jezsuiták 1936-ig a francia missziós püspökség keretein belül működtek. 1936-ban kapta meg a tamingi magyar misszió az önállóságot, ekkortól lett Szarvas Miklós apostoli prefektus.

⁶⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1925. augusztus 20.

⁶⁴² Vámos 2003, 91–92.

⁶⁴³ A tíz kiutazó nővér: Bérczi Mária Coelestina, Burgstaller Mária Angelina, Eichinger Mária Ulrika, Friedrich Mária Georgina, Graul Mária Nikodéma, Hirmann Mária Margit, Kovács Mária Gonzalva, Pecze Mária Erna, Reuz Mária Virgilia, Surányi Mária Foreria. Kőfalviné 2000b, 112–114.; Vámos 2018, 793.

munkát elvégznek. A társulat 1926 áprilisában nyert engedélyt arra, hogy a sienhsieni apostoli vikáriátus területén átvegye a leánynevelő intézet vezetését.⁶⁴⁴ Az első tíz iskolanővér 1926 szeptemberében érkezett meg Kínába, ahol első évüket nyelvtanulással és akklimatizálódással töltötték.⁶⁴⁵

74. A kalocsai iskolanővérek 1926-ban Kínába induló első csoportja

A jezsuiták – és mellettük az iskolanővérek – Kínában elsősorban tanítással és igehirdetéssel foglalkoztak. Azonban a tevékenységük egyre inkább kiegészült orvoslással is, hiszen Kínában az 1920-as években ismeretlen fogalom volt a közegészségügy. Sem a központi kormányzat, sem a tartományfőnökök nem gondoskodtak egészségügyi hálózat kialakításáról, képzett orvosok alig működtek. Magas volt a gyermekhalandóság, az átlagéletkor 35 év körül mozgott. Ezért a missziós munka fontos részét

⁶⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai, 1925–1926. 24/1926. sz.

⁶⁴⁵ Érdekesség, hogy szintén 1926-ban kapott a kalocsai iskolanővérek társulata egy dél-amerikai misszióra vonatkozó felkérést a Magyar Kir. Belügyminisztérium Kivándorlási Osztályától. Az Argentínába és Brazíliába korábban kivándorolt, kb. 25 ezer főnyi magyarság számára kellett volna iskolákat, kórházakat működtetni. Bár az iskolanővérek számára anyagilag is vonzónak tűnt ez a vállalkozás, a kínai misszió melletti elköteleződés miatt elutasító választ kellett adniuk a dél-amerikai meghívásra. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. november 5.

képezte a gyógyítás. Ahol a misszionáriusok megjelentek, ott kisebb-nagyobb kórházakat, rendelőintézeteket szerveztek.

A kínai missziós munka során a nővérek szinte minden korosztályú lányokkal és nőkkel foglalkoztak. Az elemi ismeretek átadásán kívül törekedtek arra, hogy a lányokat kézimunkázni is megtanítsák, illetve a katekétanó-, azaz hitoktató-képzőben hittant és imamagyarázatot is tartottak számukra.

A kalocsai iskolanővérek első kínai házukat, a „Jézus Szíve Otthont” 1927 júniusában a jezsuita atyák missziós területének központjában, Tamingban,⁶⁴⁶ a városon kívül nyitották meg. A nővérek itt kórházakban laktak, konyhakert és külön kápolna is rendelkezésükre állt. A vezetésük alatt működő iskolák közül legmagasabb szintű a katekista tanítónőképző volt. Itt folyt a bennszülött hitoktatók képzése. Középfokú iskolának számított a 14–16 éves lányok számára megnyitott előkészítő iskola, ahová a katekétanónek készülő lányok járhattak. Az alsófokú iskolába főleg pogány lányok iratkoztak be, nekik a nővérek írást, olvasást, imákat és katekizmust tanítottak. Az iskolák mellett a nővérek működtettek egy ún. dispensaire-t, vagyis betegéelyező-, illetve beteggondozó intézetet és gyógyszertárat is. Az egészségügyi ellátáson kívül az ide betérők gyakran kaptak lelki vigaszt, a meggyógyultak közül pedig sokan meg is keresztelkedtek. Ezért is szerepel a következő táblázatban a „keresztelés” rovat a betegkezelőhöz kapcsolódóan.⁶⁴⁷

év- szám	iskolák				betegkezelő		
	keresztény iskola		pogányiskola		betegek	keresz- telés	kötözés
	kateké- tanók	előké- szítő	pogá- nyok	keresz- teltek			
1927	24	–	31	1	–	–	–
1928	40	26	31	1	8874	43	90
1929	37	65	39	1	4850	103	641
1930	38	63	14	1	6933	126	105
1931	34	58	28	2	7948	722	103
1932	43	49	30	1	15311	438	167
1933	44	33	30	1	19500	536	1000

75. A tamingi missziós ház tevékenysége 1927 és 1933 között

⁶⁴⁶ Az iratokban Taming, Tamingfu, Taming I. ház néven szereplő fiókházról van szó.

⁶⁴⁷ Kőfalviné 2000b, 121.

A táblázatból kitűnik, hogy a fentebb vázolt okok miatt a betegkezelő lényegesen nagyobb forgalmat bonyolított le, mint az iskola. A betegkezelések alatt nem hosszabb, kórházi jellegű ápolást kell érteni, hanem járóbeteg-ellátást. Az iskolában a keresztény tanulók száma általában duplája volt a pogány lányokénak, a magasabb szintű képzést nyújtó oktatást pedig eleve a hitükben elkötelezett hívek választották. Kínában – nem lévén tan kötelezettség – a pogány családok lányaik oktatására nem fordítottak nagy figyelmet. Az iskolai képzés addig tartott, amíg a család vagyoni helyzete lehetővé tette, hogy akár egy dolgos kezet is mellőzzön.⁶⁴⁸

76. A tamingi hitoktató-nő-képző növendékei Erna nővérrel (1.)

Az általános főnöknőnek a társulat szabályaiban is lefektetett feladata volt, hogy háromévente köteles volt minden fiókházat meglátogatni. 1929-ben Bleilőb Mária Bernárda generális főnöknő arra készült, hogy négy további nővért kísér el Kínába, megejtve a kötelező vizitációt is. Betegsége azonban meggátolta ebben, így helynöknője, Pfeiffer Mária Leopoldina utazott helyette, 1929 őszén.⁶⁴⁹ Leopoldina nővér kínai tartózkodása azonban

⁶⁴⁸ Vámos 2003, 163.

⁶⁴⁹ Az 1929-ben kiutazott nővérek névsora: András Mária Dafróza, Bán Mária Skolasztika, Hippich Mária Aloysia, Pfeiffer Mária Leopoldina, Varga Mária Matróna. Kőfalviné 2000b, 114–116.; Vámos 2018, 793–794.

77. A tamingi hitoktató-nőképző növendékei Erna nővérral (2.)

hosszabbra nyúlt, mint azt elutazása előtt bárki gondolta volna. 1930 januárjában ugyanis azt kérte levélben a nővérek kormányzótanácsától, engedjék meg számára, hogy végleg Kínában maradjon.⁶⁵⁰ A társulati előjáróság beleegyezett a „hősiességre valló, alázatos kérelembe”.

A kalocsai iskolanővérek második missziós háza 1930-ban nyílt meg az első teleptől kb. 70 kilométernyire fekvő Kaichow-ban.⁶⁵¹ Az új zárda alapítása körüli teendők ellátására 1930 őszén újabb négy magyarországi nővér utazott Kínába.⁶⁵² A „Szent József Otthon” névre keresztelt új házban folytatott missziós tevékenység hasonlított az addig végzetekhez. A nővérek itt is vezettek katekétanó-képzőt és dispensaire-t, újabb munkakörként pedig átvették az imaiskola, az árvaház és az agg nők otthonának vezetését is. Az imaiskolába keresztény kislányok jártak, akiket a hithirdetők olyan helyekről küldtek be, ahol még katekétanó sem működött. A növendékek bentlakókként háromhónapos tanfolyamon a katekizmus alapelveivel és az imákkal ismerkedtek meg, közhasznú tárgyakat nem tanítottak nekik. Az árvaházba olyan kislányok kerültek, akiket pogány szüleik kivettek, eldobtak maguktól, vagy eladták őket. Ők nem voltak a szó szoros értelmében árváknak tekinthetők, hiszen szüleik éltek, de nem gondoskodtak

⁶⁵⁰ Leopoldina nővér missziós elhivatottságának – ahogy fentebb már erről volt szó – elég korán, 1899-ben és 1916-ban is tanújelét adta.

⁶⁵¹ A forrásokban Kaicsou és Pujang (Puyang) néven is előfordul.

⁶⁵² Az 1930-ban kiutazott nővérek névsora: Bükk Mária Rosaria, Erdélyi Mária Nicéta, Iselstóger Mária Canisia, König Mária Lidvina. Kőfalviné 2000b, 116.; Vámos 2018, 794.

gyermekükről. A nővérek keresztényektől csak valódi, tehát apátlan-anyátlan árvákat fogadtak be az intézménybe. Az agg nők otthonába csak 60 éven felüli pogány nőket vettek fel. Mivel a keresztényeknek kötelessége a szülők gyámolítása, ezért közülük nem fogadtak be idős nőket gondozásra. A pogányok azonban gyakran durván bántak az idős nőkkel, sokszor elüldözték őket otthonról. A kaichow-i missziós ház működési adatairól is készült kimutatás.⁶⁵³

évszám	iskola		szociális ellátás		betegkezelő		
	katekétanők	imaiskola	árvaház	agg nők	beteg	keresztelés	kötözés
1931	50	40	12	8	10 424	242	64
1932	33	30	12	8	6 607	188	257
1933	23	120	12	8	6 774	125	170

78. A kaichow-i missziós ház 1931 és 1933 közötti tevékenysége

A táblázat alapján megállapítható, hogy a tamingi házhoz hasonlóan Kaichow-ban is a betegellátás vette igénybe jobban a nővérek munkaidejét. A katekétanők kiképzése is közel azonos számban zajlott, mint Tamingban. Az árvaház és az agg nők otthona állandó létszámmal működött, valószínűleg korlátozott volt ezen szociális intézmények befogadóképessége. Mivel nincs későbbi adat az intézmények bővítésére vonatkozóan, feltételezhető, hogy a nővéreknek ennél nagyobb igényt nem is kellett kielégítenie.

A harmadik missziós házat, a „Mária Kegyelem Anyja Otthon”-t Taming belvárosában vették át a nővérek.⁶⁵⁴ Itt korábban más rendbeli apácák működtek, ám közülük többen megbetegedtek, és utánpótlást sem kaptak társulatuktól, így a jezsuita atyák felkérték a kalocsai iskolanővéreket, hogy vezessék ők az intézetet. A nővérek elvállalták a feladatot, és 1931 őszén átvették a missziós telepet. A vezetésük alá tartozó intézmények – imaiskola, népiskola, agg nők otthona, árvaház, özvegy és elhagyott, veszélyben lévő fiatalasszonyok menhelye, dispensaire – közül kettő, a népiskola és a fiatalasszonyok menhelye jelentett új tevékenységet. A népiskolába városbeli keresztény és pogány családok gyermekei jártak, akiknek hittant, írást, olvasást és közhasznú tárgyakat oktattak. Kézimunkaóra keretében tanul-

⁶⁵³ Kőfalviné 2000b, 121.

⁶⁵⁴ A forrásokban Taming II., Tamingfu II. néven szereplő fiókház.

tak meg varrni, hímezni, kötni, horgolni. Az iskola a gyerekeken keresztül a családokat célozta meg. Noha azt sok esetben nem sikerült elérni, hogy a szülők is megkeresztelkedjenek, legalább elnézték, hogy gyerekük megismerkedik a katolikus vallás tanaival, és az idegenekre sem tekintettek többé ellenszenvvel. A veszélyben lévő fiatalasszonyok menhelyére olyan keresztény nőket vettek fel, akiket pogány anyósuk – legtöbbször a férj távollétében – bántalmazott, vagy el akart adni. A fiatalasszonyok szállásért és étellemezésért dolgoztak a missziós házban, és addig maradhattak, míg a családban kedvezőbb nem lett a helyzetük. A Taming belvárosában működő intézmények tevékenységéről is készült összefoglaló.⁶⁵⁵

év- szám	iskola		szociális ellátás			betegkezelő			
	népiskola	imaiskola	árvaház	agg nők	fiatal- asszonyok	beteg	kötözés	foghúzás	keresztelés
1931	48	38	14	24	5	4 897	72	32	41
1932	87	73	14	19	6	10 709	79	-	143
1933	94	73	18	18	19	17 376	929	12	419

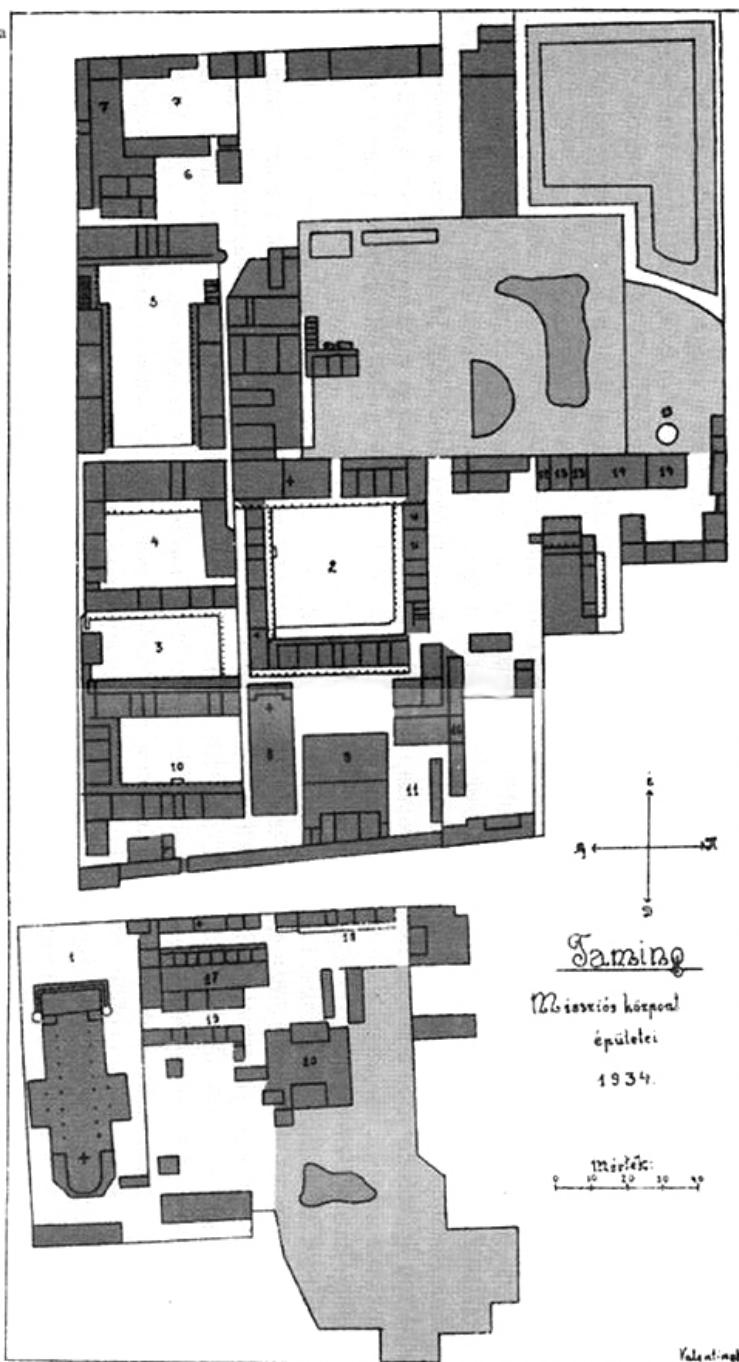
79. A Taming belvárosában működő missziós intézmények tevékenysége 1931 és 1933 között

A korábbi intézményekhez hasonlóan ebben a rendházban is a betegkezelés képviselte a fő tevékenységi kört, ez ráadásul kiegészült a foghúzással is. A bentlakó ellátottak – árvák, agg nők, veszélyben lévő fiatalasszonyok – száma csak mérsékelten ingadozott, hiszen férőhelyük adott volt. Az iskolarendszerű oktatás évente 90–170 gyermeket érintett. Bár a kezdeti létszámhoz képest a harmadik évben már megduplázódott a növendékek száma, ahhoz azonban valószínűleg később kevésnek bizonyult, hogy a családok révén Taming lakosságának jelentős részéhez elérjen a katolikus szellemű oktatás hatása.

A nővérek harmadik háza szoros összeköttetésben állt a jezsuiták tamingi missziós telepével, amely Taming város keleti főutcájának két oldalán terült el. Az északi oldalon helyezkedett el a jezsuita rendház, a műhelyek,

⁶⁵⁵ Kőfalviné 2000b, 122.

1. A Misszó temploma
2. A misszionáriusok központi rendháza
3. A kínai kollégium Kaoteng része
4. A kínai kollégium Tch'outeng (Csu teng) része
5. Francia kollégium
6. Mong-Hiao (Meng hsziao): Pogány-iskola
7. Imaiskola
8. A kollégium kápolnája
9. Diszterem és fizikai előadó
10. Betegterem
11. Istállók
12. Lakatosműhely
13. Festőműhely
14. Asztalosműhely
15. Lovas-járgány a gépek hajtására
16. Malmok

A misszióvérek városi telepe:

17. Zárdaépület
18. Betegkezelő
19. Iskolák
20. Aggok menhelye

80. A tamingi missziós központ alaprajza

a gazdasági udvar, az orvosi rendelő, a misszió iskoláinak épületei, a bentlakó diákok kollégiumai. A déli oldalon magasodott a templom, körülötte pedig a kalocsai iskolanővérek városi telepe és zárdája. A misszió a városfalon kívül is vásárolt egy földdarabot, amely a „villa” névre hallgatott, és konyhakertet, valamint gazdasági épületeket foglalt magában. Itt alapították zárdát először az iskolanővérek. A misszió területét a városban és a villán is fallal vették körül.⁶⁵⁶

Kezdetben – mint ahogy azt korábban már bemutattam – a magyar jezsuiták francia vezetés alatt működtek Tamingban, de már az 1920-as évek közepén felmerült az önálló magyar jezsuita misszió gondolata. A rend generálisa 1931-ben Szarvas Miklóst kinevezte a tamingi misszió helyettes elöljárójává. A pápa négy év múlva megalapította Taming apostoli prefektúráját, rá egy évre pedig Szarvas Miklóst nevezte ki apostoli prefektussá. Ezzel a tamingi magyar jezsuita misszió teljesen önállóvá vált.⁶⁵⁷

A kínai misszióba való bekapcsolódás tizedik évfordulóján, 1936-ban ismét küldött nővéreket Kalocsa, ezúttal öt apáca csatlakozott a Kínában lévő közösséghez.⁶⁵⁸ Az addigi missziós munkát a társulat vezetősége pozitívan értékelte, amit a társulatba belépő bennszülött nővérek nagy száma, az iskolák és karitatív intézmények fejlődése és népesedése, az egyházi és polgári hatóság által a nővérek iránt tanúsított nagy tisztelet bizonyított.

A kedvező tapasztalatok hatására 1940-ben az osztrák jezsuita misszió kért iskolanővéreket saját missziójuk számára, mivel ők is szerettek volna bekapcsolódni a kínai lányoktatásba, de az Ausztriából meghívott nővérek – a háborús viszonyok miatt – nem kaptak kiutazási engedélyt.⁶⁵⁹ A Szarvas Miklós jezsuita missziós főnökkel való egyeztetés után három nővér indult 1940 nyarán az új szolgálati helyre, a szintén Hopej tartományban fekvő, Tamingtól észak-keletre található Kinghsienbe, az osztrák misszió központjába. A nővérekre egy katekéta-tanítónőképző vezetését bízták.⁶⁶⁰

Ötödik házukat 1944-ben alapították a nővérek, a Tamingtól délre, Sanghajtól északra fekvő Süchow-ban. A kanadai missziós tartományban

---

⁶⁵⁶ Vámos 1997, 26.

⁶⁵⁷ Vámos 1997, 17–21.

⁶⁵⁸ Az 1936-ban kiutazott nővérek névsora: Ádám Mária Amatóra, Juhász Mária Alexia, Kasza Mária Agréda, Kovács Mária Remigia, Zemplén Mária Mediatrix. Kőfalviné 2000b, 117–118.; Vámos 2018, 794.

⁶⁵⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. 1940. L. Brellinger jezsuita atya 1940. július 21-én kelt levele.

⁶⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Hirmann Mária Margit 1940. augusztus 28-án és 1941. január 1-jén kelt levelei.

dispensaire-t vezettek, és kórházban tevékenykedtek.⁶⁶¹ Időközben szükségessé vált a több településen lévő kínai missziós házak élére egy közös főnöknő, vikária kinevezése. Ezt a tisztséget a tanács 1932-ben Leopoldina nővérré bízta, majd 1941-ben helyettes vikáriává választották Hirmann Mária Margit nővért, aki már 1926 óta élt Kínában. Az utolsó magyar nővérek kiküldésére 1948-ban került sor, ekkor két fő utazott ki.⁶⁶²

A kalocsai iskolanővérek társulata a sienhsieni apostoli vikáriussal 1926 februárjában kötött szerződésben kötelezte magát, hogy nem zárkózik el bennszülött jelöltek felvételétől. Az első, zárdába belépni óhajtó kínai lány alig egy hónappal a kalocsai nővérek első csoportjának Kínába érkezése után jelentkezett.⁶⁶³ A Szentszék 1927 nyarán engedélyezte, hogy a nővérek noviciátust állítsanak fel Kínában. A továbbiakban a kínai misszióban tevékenykedő főnöknők, illetve a vikáriák a Kalocsán működő kormányzótanácsnak levélben rendszeresen beszámoltak a bennszülött jelöltnőkről, újoncnőkről, fogadalmat megújító nővérekről. A kormányzótanács ülésein felolvasták az ezzel kapcsolatos információkat, és minden esetben jóvá is hagyták a kinti magyar nővérek rájuk vonatkozó javaslatait, jelentéseit. Ez a nagy távolság és a lassú postaforgalom miatt pusztán formális volt ugyan, de a Kínában működő magyar nővérekben erősítette a társulathoz való tartozás, a felelősségmegosztás tudatát, a szabályokhoz való ragaszkodás pedig kifejezte alázatukat és engedelmességüket saját kalocsai előjáróik iránt. A kínai misszióban 1946-ig összesen 15 bennszülött apáca öltette magára a kalocsai iskolanővérek szerzetesi ruháját.⁶⁶⁴ A kínai nővérek

⁶⁶¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Surányi Mária Foreria 1946. május 28-án kelt levele; Hirmann Mária Margit 1946. május 16-án kelt levele; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. szeptember 1.

⁶⁶² Az 1948-ban kiutazott nővérek nevei: Markovich Mária Jozefa, Schmidt Mária Gertrúdisz. Kőfalviné 2000b, 118–119.; Vámos 2018, 794.

⁶⁶³ A jelentkező a missziós püspök kínai titkárának testvére volt, aki a nővérek kínai nyelvtanáráként működött. A nővérek intelligensnek, jámbornak és egészségesnek találták, bizonyára katolikussága is kifogástalannak bizonyult. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. november 30.

⁶⁶⁴ Az iratokban az alábbi kínai bennszülött nővérek neve fordul elő: Jang Róza Mária Stefánia, Jinn Mária Xavéria, Li Paula Mária Immaculata, Li Teréz Mária Petra, Ly (Li) Georgina Mária Electa, Na (Ngan) Anna Mária Jozefa, Sán Róza Mária Ignácia, Tchang Mária Nikola, Tchang Terézia Mária Selina, Tchao Mária M. Colombiera, Tchenn Mária M. Johanna, U Terézia Mária Berchmana, U Borbála Mária Sztaniszla. HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1932. november 26., 1935. február 21., december 11., 1936. február 10., december 14., 1937. január 29., június 14., december 28., 1938. június ö., december 15., 1939. június 2., december 19., 1941. május 5., 1943. május 30. Bangó Beáta még két kínai nővérről tesz említést: Li Terézia Mária Etienne-ről és Tzoi Mária Xavériáról. Nála a „Berchmana” szerzetesi nevű kínai nővér „Bernárda” név alatt szerepel. Bangó 1997, 63–64.

SZEMÉLYZET

I. A nővérek missziós anyaháza: Taming-külváros (Jézus Szíve-Otthon)

Postai címzés: China. Hopeh. Taming. Catholic Mission.

河北大名天主堂

				karnővér
1. Pfeiffer M. Leopoldina	雷 Lei	vikária főnöknő	..	
2. Bán M. Skolasztika	班 Pan	házfőnöknő	..	
3. Bérczi M. Coelestina	貝 Pei	ujoncmesternő	..	
4. Pecze M. Erna	裴 P'ei	tanítóképző igazgató	..	
5. Iselestőger M. Canisia	司 Se	betegrendelő vezetője	..	
6. Reuz M. Virgilia	雷 Lei	elemiskola vezetője	..	
7. Li M. Immaculata	李 Li	tanít	..	
8. Li M. Electa	李 Li	tanít	..	
9. Ou M. Berchmana	武 Ou	tanít	..	

segítő nővér

10. Kovács M. Gonzalva	高 Kao	gazdasági felügyelő	..
11. Erdélyi M. Nicéta	德 Te	munkásnök vezetője	..
12. König M. Lidvina	桂 Koei	konyha vezetője	..
13. Ou M. Stanislav	武 Ou	ruhatáros	..
14. Yang M. Stefánia	楊 Yang	betegápoló	..
15. Tchao M. Colombiera	趙 Tchao	ruhatáros	..

JELÖLTNŐK

1. Tchang Ágota	張 Tchang	(tanítónő)
2. Yinn Terézia	尹 Yinn	(segítőnővér)
3. Lien Mária	連 Lien	(..)

Karnővér 9; segítő nővér 6; jelöltő 3; tanítónő 4.

II. Taming Belváros. (Mária Kegyelem Anyja-Otthon).

Postai címzés: China. Hopeh. Taming. Catholic Mission.

河北大名天主堂

				karnővér
1. Hirmann M. Margit	奚 Hi	házfőnöknő	..	
2. Hippich M. Aloysia	伊 I	a betegrendelő vezetője	..	
3. Ngan M. Josepha	安 Ngan	tanít	..	
4. Tch'en M. Johanna	陳 Tch'en	betegrendelő	..	
5. Eichinger M. Ulrika	邢 Hing	sekrestyés	..	
6. Friedrich M. Georgina	費 Fei	konyhák felügyelője	..	

Karnővér 4; segítő nővér 2; tanítónő 7.

III. Puyanghsien : (Szent József-Otthon).

Postai címzés: China. Hopeh. Puyang. Catholic Mission.

河北濮陽天主堂

				karnővér
1. Burgstaller M. Angelina	步 Pou	házfőnöknő	..	
2. Surányi M. Foreria	舒 Chou	aggok menhelye és árvaházigazgatója	..	
3. Bükk M. Rosaria	于 Yu	tanulmányi felügyelő	..	
4. Chan M. Ignatia	單 Chan	tanít	..	
5. Li M. Petra	李 Li	tanít	..	

segítő nővér

6. Varga M. Matrona	范 Fan	gazdasági felügyelő	..
7. András M. Daphrosa	能 Neng	konyhák, ruhatár vezetője	..
8. Tchang M. Selina	張 Tchang	mindenes	..

Karnővér 5; segítő nővér 3; tanítónő 5.

81–82. Ismertető a kalocsai iskolanővérek kínai missziós tevékenységéről 1936-ban

közül tizenegynek a családi háttéréről maradtak fenn adatok. Ezekből kiderül, hogy a bennszülött nővérek szülei többnyire földművesként vagy napszámosként keresték kenyerüket, egy-egy kereskedő, illetve tanító fordult csak elő az apák foglalkozása között. A testvérek általában a 20-as éveik közepén léptek be a társulatba, a legfiatalabb nővér 19 évesen, a legidősebb 36 évesen. Egyes esetekben tudni lehet megkeresztelésük dátumát is. Erre nem csecsemőkorukban, hanem fiatal, 14–18 éves korukban került sor. Ha a szülők is részesültek a keresztség szentségében, akkor az ő kínai keresztnévük helyére védőszentjük nevét írták: „apja: József, földműves”. Ha a szülők pogányok voltak, akkor a statisztikai lapra megpróbálták leírni a kínai nevet, vagy csak jelezték, hogy nincs keresztény neve az illetőnek. A tizenegy bennszülött nővér közül négyen házimunkát végeztek, heten pedig tanítottak, általában kateketanó-végzettséggel. Többen a nővérek missziós iskoláiban szerezték képesítésüket.

83–84. Ismertető a tamingi misszióról és a missziós terület térképe 1939-ből

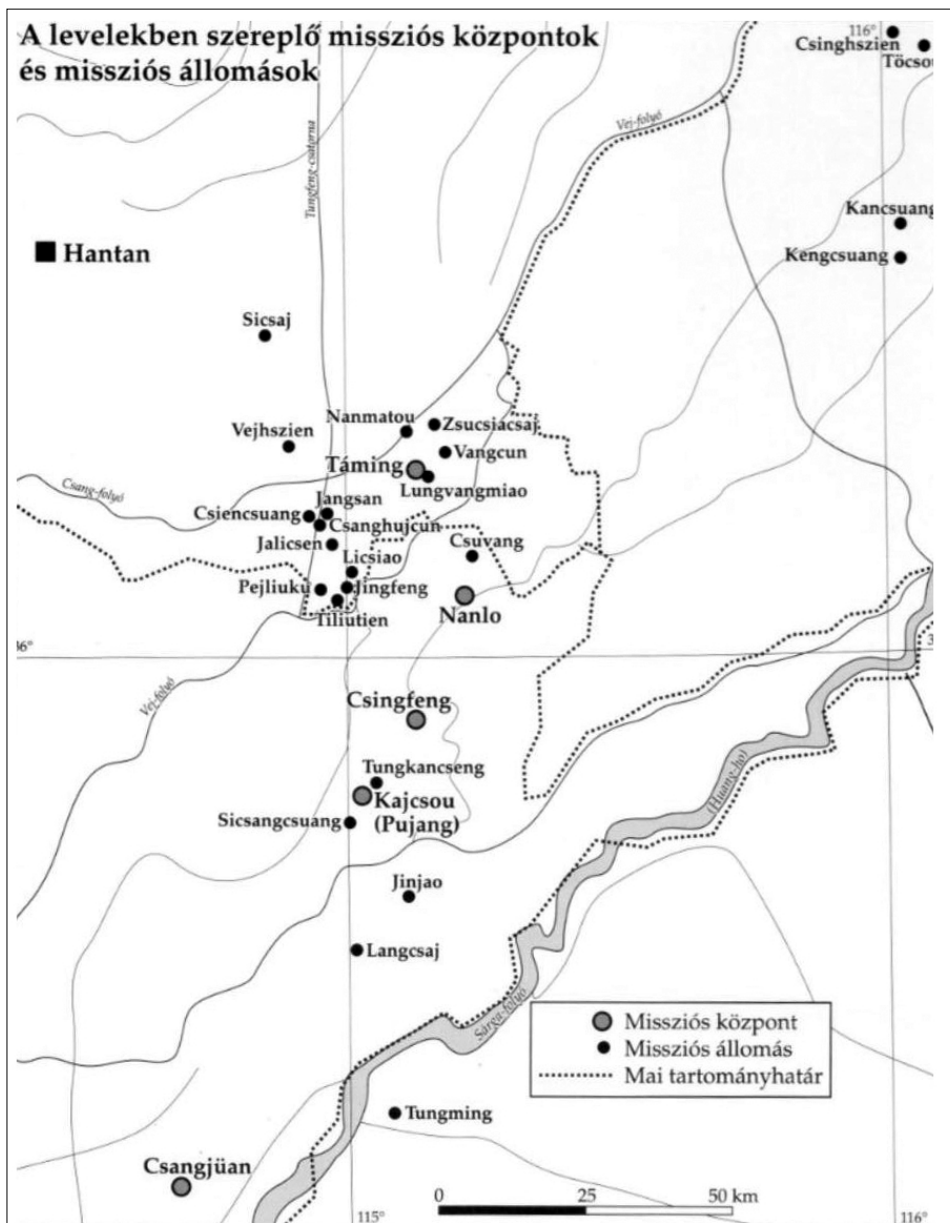
A kínai misszióban tevékenykedő nővérek a társulatnak teljes jogú tagjai maradtak, a kommunikációs nehézségek ellenére az általános főnöknőn kívül több nővér is állandó levelezésben állt velük, és a társulat előljárósága értesítette őket minden fontosabb, a társulatot érintő döntésről, változásról. Az általános főnöknőnek gondjuk volt arra is, hogy a Kínában működő nővérek áldozatvállalása élénken éljen a társulat tagjainak tudatában: körlevélben ismertették a missziós nővérek életkörülményeit, az új házak alapítását, a kínai bennszülött nővérek belépését stb. A missziós nővérek sorsa mellett az egész kínai misszió ügyét is szívében viselte az egész társulat. A misszió javára gyűjtést rendeztek, adományozókat toboroztak, színelőadásaik bevételeit a kínai misszió számára ajánlották fel.⁶⁶⁵ Az anyagi támogatás mellett

⁶⁶⁵ A nővérek a Katolikus Misszió című folyóirat terjesztésével közvetve szintén a kínai missziót támogatták. Közvetlen segítség gyanánt pedig növendékeikkel együtt tavasszal gyógynövényeket (kamillát, hársfa- és bodzavirágot, borsmentát, zsályát, fehérürmöt, ezerjófűvet) gyűjtöttek a misszió javára. HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. 1939. évi káptalan. Előterjesztés a kínai missziók segélyezéséről.

85. A magyar jezsuiták kínai missziós telepei (1.)

86. A magyar jezsuiták kínai missziós telepei (2.)

imákat, szentmiséket és szentáldozásokat is felajánlottak kínai szerzetes társaik és a misszió céljaira. A misszió számára befolyt adományokat és a misszióból érkező kérések teljesítését az anyaházban működő, külön ezzel a feladattal megbízott procurator nővér végezte. Olyan speciális felszerelések beszerzéséről és Kínába juttatásáról is ő gondoskodott, mint a misebor előállításához szükséges szőlőtőkék kezelésére használatos permetezőgép. A misszió felszerelésének hiányosságaira következtethetünk abból, hogy Magyarországról küldtek ki a Kínában élő nővéreknek orvosi műszereket, egy cipésműhely teljes felszerelését, írógépet, szappant. A missziós adományok egységesítésével, kiküldésének és elosztásának központi koordinálásával az 1939. évi általános káptalan is foglalkozott.⁶⁶⁶

A kínai misszió kétségtelenül hozzájárult a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatának elismertségéhez és népszerűségéhez. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulatának egyik tagja 1934-ben azzal az indokkal kérte átvételét a kalocsai társulatba, hogy életét kínai missziós nővérként szeretné folytatni, és erre csak a kalocsai társulat keretében lenne módja.⁶⁶⁷ Valószínűleg nem ő lehetett az egyetlen, aki azért vágyott a kalocsai iskolanővérek társulatába, mert itt lehetőséget kaphatott missziós hivatástudatának kiélésére. Pedig a nővérek korántsem kerültek ideális körülmények közé. Már az első turnussal Kínába érkezők is zűrzavaros politikai viszonyokkal szembesültek a távoli országban. Az 1920-as években az egymás ellen harcoló kínai hadurak jelentették a legfőbb problémát. A tamingi misszió a belháborúk során sokat szenvedett, a kínai rablók többször zaklatták, kifosztották. 1927-től a kínai nacionalista párt, a Kuomintang és a Szovjetunió által támogatott kommunista erők küzdöttek a hatalomért. A két szembenálló fél későbbi összefogását egy külső hódító elleni harc ösztönözte. A nagyhatalmi ambíciókkal fellépő Japán ugyanis igyekezett egyre nagyobb befolyásra szert tenni Észak-Kínában. A japán nagyhatalmi törekvés és a japán ipar fejlesztéséhez szükséges természeti kincsek feletti befolyás érvényesítése érdekében 1931-ben japán csapatok szállták meg Mandzsúriát. 1937-ben kitört a japán–kínai háború. A japán erők néhány héten belül elfoglalták Pekinget, később megszállták Észak-Kína nagyobb városait. Taming 1937. november 11-én került japán fennhatóság alá.⁶⁶⁸ A japán megszállás ideje alatt a misszió viszonylag

⁶⁶⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. 1939. évi káptalan. Előterjesztés a kínai missziók segélyezéséről.

⁶⁶⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1934. június 1. Schwendner Mária Adrienne nővéréről van szó.

⁶⁶⁸ Vámos 2003, 83–86.

békésen folytathatta munkáját, mert a japánok nem avatkoztak bele a kínai vallási életbe, a helyi vallások gyakorlását nem akadályozták. A tamingi japán katonai parancsnok a magyar misszionáriusokkal jó viszonyt tartott fenn, mert a magyarokat szövetségesként kezelte.⁶⁶⁹ A kínai erők 1938-ban háromszor tettek kísérletet Taming visszafoglalására. 1941-ben a misszió egész területe hadszíntérré vált. Miután december 7-én Japán bekapcsolódott a II. világháborúba, illetve Kína hivatalosan hadat üzent Japánnak és szövetségeseinek, Kína újult erővel lépett fel a japán megszállókkal szemben. Közben a Szovjetunió által támogatott kínai kommunisták egyre nagyobb befolyásra tettek szert Észak-Kínában, így a magyar misszió területén is. Az irreguláris csapatok létszáma a kommunisták által elfoglalt területek nagyságának növekedésével párhuzamosan nőtt. 1944-ben Tamingban is kettős hatalom alakult ki, a falvak lakói a japánoknak és a kommunista parancsnokságnak is fizettek adót. Amikor Tamingban a japán hadműveletek idején kis létszámú helyőrség maradt, a kommunisták kétszer is betörték a városba.⁶⁷⁰

A II. világháború idején az akadozó postaforgalom miatt a magyarországi nővérek alig tudtak kapcsolatot teremteni a kínai misszióban lévő szerzetes társaikkal. A háborús pusztításokat és a kommunizmus térhódítását azonban a missziós nővérek is megtapasztalták, ezekről későbbi leveleikben beszámoltak.⁶⁷¹

Erdély

A Délvidék 1941-es visszacsatolása oktatási szempontból nem hozta meg a társulat számára a várt eredményeket. Az állam csak kevés iskolanővért alkalmazott az ottani iskoláknál, új felekezeti iskolák alapítását pedig nem támogatta. Az ottani csalódás után a nővérek úgy érezték, hogy egy másik visszacsatolt területen⁶⁷² próbálnak új működési területet találni. Ebben befolyásolta őket az irredenta korszellem mellett az is, hogy így részt vesznek a visszatért, magyarlakta területek kulturális felvirágoztatásában. Az apropót

---

⁶⁶⁹ Japán 1936. november 25-én aláírta Németországgal az Antikomintern Paktumot. Mivel Magyarország mind Németországgal, mind Olaszországgal jó kapcsolatokat ápolt, ezért tekintették a japánok a magyar misszionáriusokat szövetségeseiknek. Taming japán főparancsnoka korábban a berlini követségen szolgált, és Magyarországon is megfordult. Vámos 2003, 120–123.

⁶⁷⁰ Vámos 2003, 127–130.

⁶⁷¹ A kínai misszió 1944 utáni történetét részletesen lásd „Az 1944–1946 közötti időszak. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944–1946. Kína” c. fejezetben.

⁶⁷² Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapott Észak-Erdélyben több mint 40 000 km² területet, benne a Székelyfölddel.

az adta, hogy egy jezsuita páter beszámolt az iskolanővéreknek arról, hogy erdélyi missziós útjain milyen sok hiányosságot tapasztalt a nőnevelés terén. Biztatására a társulat előljárói érintkezésbe léptek a kolozsvári püspöki helynökkel, aki szívesen fogadta a nővérek letelepedési szándékát, Szovátát ajánlva figyelmükbe. Az itteni plébános támogatta a társulat zárdaalapítási terveit, és Kalocsára utazott a generális főnöknővel való tárgyalásra. A megállapodások értelmében 1941. szeptember 10-én négy nővér – egy elemi iskolai tanítónő, egy óvónő, egy óvósegéd és egy házi nővér – utazott el Szovátára új fiókház létesítése céljából. A leendő zárda azonban még nem készült el, így a nővérek a plébánián kaptak három szobát használatra. A nővérek Szovátán kezdetben tervezték a fürdő panziójának átvételét is, amelyet ebben az időben a plébános kezelt, de később ennek üzemeltetésére a plébános nem a kalocsai, hanem román nővérekkel kötött szerződést.⁶⁷³ A szovátai plébános a fürdő panziójának vezetésére – igaz, hogy csak egy szezonra – 1942 tavaszán mégis a kalocsai általános főnöknőtől kért két nővért, egyiküknek irodai munkát, a másikuknak a vendégek ellátását ajánlotta munkakörként. A nővérek elvállalták a feladatokat, sőt jelezték a plébánosnak, hogy ha a román apácák ingatlanai eladók lennének, arra is pályáznának.⁶⁷⁴ Később azonban kiderült, hogy ezek megvétele – a kalocsai apácák anyagi lehetőségeihez képest – túl sokba kerülne.⁶⁷⁵ A szovátai plébános 1943-ban a polgári iskola szervezéséhez kérte az iskolanővérek segítségét, akik erre a feladatra küldtek is egy megfelelő tanárnőt.⁶⁷⁶

---

⁶⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1941. szeptember 15. és 1942. január 11.

⁶⁷⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1942. április 22.

⁶⁷⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1942. szeptember 2.

⁶⁷⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1943. október 20.

„...a háború állatiasságával a lelki kultúrát kell szembeállítanunk...”⁶⁷⁶

AZ 1944-1946 KÖZÖTTI IDŐSZAK

Világháborús készülődés és a háború első éve

A nővérek, bár általánosan tájékozódtak a világpolitikai eseményekről, de fennmaradt irataikban – még a tanácsülési jegyzőkönyvekben is – ritkán reflektáltak ezekre. Az 1935. október 18-i tanácsülésen vetődött fel először olyan ügy, amely köthető a II. világháború előszeléhez. A 43 éves Szalma Mária Szeréna, aki 1911 óta volt tagja a Münchenben anyaházzal bíró Mi-asszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának, és Kolozsvárott a Marianum leánynevelő intézet polgári iskolájának tanárnőjeként működött, 1935 őszén átvételét kérte a kalocsai iskolanővérek társulatába. Átlépésének okául magyar érzelműségét hozta fel. Állítása szerint a temesvári, német nemzetiségi származású szerzetesi előjárói a magyar kisebbség rovására erősen agitáltak, így a magyar és sváb nővérek között meghasonlás ütötte fel a fejét. A nővér nem értett egyet ezekkel a németesítő törekvésekkel. „Hitler számára talajt készíteni a Duna-medencéjének elfoglalása érdekében nem akarok” – fogalmazott. A nővér – csakúgy, mint rendtársainak jó része – Trianon után Erdélyben maradt. Bár szenvedett a honvágtyól, csak a fent vázolt politikai okok bírták rá, hogy apáca mivoltát megtartva, ám eredeti társulatából kilépve, egy másik, hasonló tevékenységi körű szerzetes közösségben folytassa működését. A nővér Magyarországon lévő tartományuk⁶⁷⁷ főnöknőjéhez is folyamodott átvétele érdekében, de ő nem teljesíthette kérését. Erdélyből ugyanis azt az utasítást kapta, hogy a magyar tartományba átlépni óhajtókat vagy valamennyit fogadja be, vagy egyet sem. Mivel a romániai tartományból több nővér szeretett volna átjönni Magyarországra, az itt lévő házakban viszont nem tudták volna elhelyezni őket, ezért nem teljesíthette a kérést.⁶⁷⁸ A kalocsai társulat

⁶⁷⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Idézet a generális főnöknő 101/1945 sz., Kalocsán, 1945. február 22-én kelt leveléből.

⁶⁷⁷ A magyarországi tartomány központja Szeged lett.

⁶⁷⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1935. október 18.; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

végül felvette tagjai közé Szalma Mária Szeréna nővért.⁶⁷⁹ Ebből a példából is látszik, hogy a kalocsai iskolanővérek „testvér-társulata” Trianon után hasonló gondokkal – azaz az anyaországba vágyó, de helyben maradásra kényszerült nővérek sokaságával – küzdött, akárcsak a kalocsai közösség. A két társulat helyzetében eltérést jelentett, hogy míg a temesvári Miasszonyunk nővérek anyaháza Trianon után határon kívülre került, addig a kalocsai nővérek anyaháza Csonka-Magyarország területén maradt. A temesvári nővérek tudtak – Szeged központtal egy magyarországi – önálló tartományt létrehozni, a kalocsai nővérek azonban nem jártak sikerrel a bácskai provincia alapításával. A fenti konkrét eset, Szalma Mária Szeréna nővér helyzete viszont azt is bizonyítja, hogy az egy társulathoz, de más tartományhoz való tartozás sem jelentett garanciát a nemzetiségi konfliktusok feloldására. Figyelemre méltó, hogy a nővér könnyebben elérte célját – vagyis hogy Magyarországra kerüljön – így, hogy elhagyta eredeti társulatát, és új közösségbe lépett át, mint hogy a társulaton belül, egyik tartományból a másikba átkerülhetett volna.⁶⁸⁰

A közelgő háborús veszélyt jelezte, hogy 1937 tavaszán a kalocsai anyaháznak be kellett terjesztenie a polgármesteri hivatalba légvédelmi tervét. A zárda a költségesebb légoltalmi berendezések beszerzését és az óvóhely átalakítását önerőből nem tudta vállalni, de a nővérek megkezdték a padlás lomtalanítását, hogy az esetlegesen ledobott gyújtóbombák kisebb kárt okozhassanak.⁶⁸¹ A következő év őszen a kalocsai nővérek már homokot és vízzel töltött hordókat helyeztek el a padlásra a gyújtóbombák elleni védekezés céljából.

---

⁶⁷⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1935. november 25. A nővér a társulathoz átlépve valószínűleg más szerzetesi nevet kapott, hiszen Szeréna nevű nővér – Dudás Mária Szeréna – ekkor működött a kalocsai társulatban. A fennmaradt iratokban egy Szalma Mária Ignácia nővér szerepel, aki adatai alapján azonosítható az átlépő nővérral.

⁶⁸⁰ Szalma Mária Szeréna (Ignácia) nővér esete is bizonyítja azt a – Trianon után a kalocsai társulat bácskai nővéreinél is tetten érhető – folyamatot, hogy a nemzetiségi érzés erősége olykor felülírta a szerzetesi engedelmisségi fogadalmat is. Részletesebb adatok hiányában lehetetlen annak megállapítása, hogy Szalma Mária Szeréna (Ignácia) nővér elsődleges célja a Magyarországra jutás lehetett-e, vagy a németesítő törekvésekkel bíró sváb előljáróktól való megszabadulás. Ha a második eset forgott fenn, akkor szerzetesi körökben nagyon „magyar” hírének kellett lennie a kalocsai társulatnak, hiszen a rendtagok jelentős része itt is sváb származású volt. Mivel a társulat tagjainak nemzetiségi hovatartozásáról nem készült kimutatás, csak a vezetéknevek alapján tehető ez a kijelentés. Esetükben, mint katolikus apácáknál, kizárható, hogy a németes hangzású családnév izraelita származást takarjon, így a németes név náluk valószínűsíthetően egyet jelent a sváb származással.

⁶⁸¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1937. április 7.

A rend előjárósága közvetlenül az Anschluss – 1938. március 12. – után már a várható háborús helyzetre való felkészülésről tárgyalt. Egyrészt aggodalmuknak adtak hangot, hogy Németország hatalmát kiterjeszti Magyarországra is, másrészt az ausztriai tapasztalatok alapján próbáltak előre tervezni. Azaz: milyen működést folytathatnának abban az esetben, ha a világi kormány betiltaná a szerzetesek vezetete iskolákat, kivenné kezükből az ifjúság nevelését, oktatását, és internátust sem engedne fenntartani. Ebben az esetben elvállalható munkaköröknek tekintették a betegápolást, a kertészkedést, a napközi otthonokban és szociális intézményekben való tevékenykedést. Szintén ezen az ülésen intézkedtek arról, hogy az általános titkárnő gyűjtse egy helyre, és adott esetben semmisítse meg az általuk kompromittálónak ítélt, a társulat fegyelmi ügyeire vonatkozó iratokat.⁶⁸²

A háborús helyzetre való felkészülés a társulat pénzügyi stratégiáját is érintette. Az előjáróság ugyanis a hozományalapot – a készpénz biztosítása miatt – ki akarta venni az Egyházmegyei Takarékpénztárból.⁶⁸³ A háborús hírek és az I. világháború utáni, takarékpénztárban őrzött tőkék elértéktelenedéséből adódó rossz tapasztalat arra készítette a vezetést, hogy elővigyázatosságból házi őrizetben tartsák pénzvagyonukat. A következő évben már az merült fel, hogy a tőkét ingatlanba fektessék, attól féltek ugyanis, hogy a háború miatt a pénz elértéktelenedik. 1944 februárjában szintén napirendre került a földvásárlás, mivel a háborús gazdasági élet állandó hullámban tartotta a készpénz vásárlóértékét. Az érseki jóváhagyás késlekedése, valamint valószínűleg a front közeledése, később pedig az infláció miatt a nővérek nem kezdtek bele a tranzakcióba.⁶⁸⁴

Magyarország két világháború közötti közgondolkodását mélyen átítatta a revizionizmus. Így nem számít különlegesnek, hogy a korábban elcsatolt területek – az első és második bécsi döntések nyomán való – visszacsatolása pozitív visszhangot keltett a társulaton belül. Természetesen a társulatot legélénkebben a délvidéki területek kérdése foglalkoztatta. A nővérek már a Felvidék visszacsatolása – 1938. november 2. – után egyre komolyabb és realisabb lehetőségként tekintettek a bácskai házak újbóli birtokba vételére, ugyanakkor a társulat három egykori felvidéki házának

⁶⁸² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1938. március 15.

⁶⁸³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1938. szeptember 28.

⁶⁸⁴ A társulat szabályai értelmében a hozományalappal kapcsolatos ügyek intézéséhez kérni kellett a helyi püspök – jelen esetben a kalocsai érsek – jóváhagyását is. HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai. 1930. 40. pont. – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1940. április 28., 1941. február 18., szeptember 15., 1944. február 6.

visszaszerzése még lehetőség szintjén sem merült fel a tanácsuléseken.⁶⁸⁵ A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata társadalmi beágyazódottságát és a korábban elszakított területek reintegrálódásának fontosságába vetett hitét egyaránt bizonyítja, hogy mennyire érzékenyen reagáltak a politikai változásokra. A társulat bekapcsolódott a visszatért területek segélyezése céljából létrehozott Magyar a Magyarért Mozgalom⁶⁸⁶ akcióiba, színelőadások, hangversenyek rendezésével adományokat gyűjtöttek a felvidéki magyarság támogatására. A felvidéki iskolák tankönyvekkel való ellátása érdekében több száz kötetet küldtek az illetékes tanfelügyelőségeknek. A Felvidéken kilenc elemi iskolát könyvekkel, egyet pedig iskolai padokkal szereltek fel. A kalocsai internátusba díjmentesen vették fel a felvidéki tisztviselők gyermekeit.⁶⁸⁷ A nővérek nemcsak a Felvidék visszatérésekor tartottak igényt saját növendékeik ez irányú figyelmére. Kárpátalja 1939. márciusi, Erdély egy részének 1940. szeptemberi és különösen a Bácska 1941. áprilisi visszacsatolásáról a tanácsulési jegyzőkönyveken kívül az iskolai értesítőkben – köszöntő és üdvözlő írások, a tennivalókat számbavevő cikkek formájában – is megemlékeztek.⁶⁸⁸ Az előljárásság gondoskodott róla, hogy a társulatnak az erdélyi Szovátán alapított új iskolájáról, illetve a bácskai nővérekkel való egyesülésről minden nővér és minden iskola tudomást szerezzen.

A háború hatása az iskolai életbe azonban nem csak ilyen formában gyűrűzött be. A nővérek hazafias és szociális nevelés keretében vonták be

---

⁶⁸⁵ A bácskai házakkal kapcsolatban lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Bácska” c. fejezetet. – Mivel a Felvidéken – a Bácskával ellentétben – nem maradtak kalocsai nővérek, illetve az ottani három fiókház viszonylag rövid ideig működött, a társulat ezeket a házakat feltehetően véglegesen elveszettnek tekintette.

⁶⁸⁶ A Magyar a Magyarért Mozgalom 1938. november elején indult azzal a céllal, hogy a visszacsatolt területek magyarságán segítsenek, a Felvidék népe előtt kifejezzék „a magyar haza társadalmának népszerűségét és szociális érzületét.” Fővédnöki tisztét Horthy Miklósné, elnöki posztját pedig Imrédy Béláné töltötte be. A mozgalom a segélyezéshez szükséges fedezetet társadalmi gyűjtés, pénz-, illetve természetbeni adományok útján kívánta előteremteni. Működését elsősorban nőegyletek és nőszervezetek támogatták. Bárány-Szilfai 2017.

⁶⁸⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Új házak. 719/1939. Elekes Klára 1939. március 3-án, Ungváron kelt levele. 720/1939. A generális főnöknő 1939. április 24-én, Kalocsán kelt válasza.

⁶⁸⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1939. március 26., 1940. szeptember 30. A Bácska visszatéréséről részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920–1944. Bácska” c. fejezetet. – Lásd továbbá a következő írásokat: Bali Mária Ildefonsa: Erdély, Bácska – és a mi feladataink. In: Évkönyv Baja 1940/41, 3–10.; (Ismeretlen szerző): Testvéri kézfogas. In: Évkönyv Kalocsa, Polgári 1940/41, 3.; Hevesi Mária Angelika: Bácska hazatért. In: Évkönyv Kalocsa, Tanítónőképző 1940/41, 3.; Kézai Mária Prudentia: Isten hozott Bácska. In: Évkönyv Kalocsa, Óvónőképző, 1940/41 3.

növendékeiket az életkoruknak megfelelő hátországi munkálatokba. A kiskunfélegyházi Constantinumban például a diákok minden iskolafokozaton bekapcsolódtak a különböző gyűjtésekbe, iskolai színelőadásaiuk bevételét a katonák megsegítésére fordították. A fronton harcoló magyar katonáknak érmelegítőt és lábszárvédőt kötöttek, tollból talpbetétet készítettek, édes tésztát és kecszet sütöttek, szeretetsomagot állítottak össze, amelyekbe cukor, cigaretta, dohány, gyufa, szappan, fogkrém, konzerv került. Küldtek a katonáknak imakönyvet, rózsafüzért, újságokat és egyéb olvasnivalót is. Az 1942-ben Félegyházáról induló zászlóalj tagjai között a lányok nemzeti szalagos Szűzanya-érmeket osztottak ki. Később segédkeztek a frontról hazajött katonák megvendégelésében, többször felkeresték a kecskeméti hadikórházban ápolat sebesülteket is. Ruhaneművel, élelmiszerral támogatták a hadigondozott családtagokat, hadiárvékat. A rászoruló családoknál segítettek a gyerekeknek a tanulásban, az anyáknak a házimunkában. Előfordult, hogy egy hadi ellátott család répföldjét a Constantinum növendékei kapálták meg, illetve babakelengyét állítottak össze a szegény, sokgyermekes hadigondozott családok újszülöttjei számára. Amikor lakásukból kibombázott pesterzsébeti menekültek érkeztek a városba, a diáklányok főztek számukra, részt vettek a részükre rendezett gyűjtésben. Munkájukat – az iskolanővérek hathatós irányítása alatt – a Vöröskereszt szervezésében, illetve a Női Önkéntes Honvédelmi Munkaszervezet keretében végezték.⁶⁸⁹ Ahogy a fenti példákban is kitűnik, a szociális gondoskodás keretében a nővérek különösen nagy hangsúlyt helyeztek a személyes segítségnyújtásra, ez által is erősítve a helyi közösség összetartását, társadalmi szolidaritását.

A nővérek a II. világháború első éveiben – a lakosság többségéhez hasonlóan – a hátországi mindennapi életüket élték. Érezték ugyan a háború hatását, hiszen a társulat például az 1939 októberére tervezett tíznapos római zarándoklatról az időközben fokozódó háborús helyzet miatt kényszerült

---

⁶⁸⁹ Női Önkéntes Honvédelmi Munkaszervezet: a miniszterelnök 1940-ben a nők önkéntes honvédelmi munkájának megszervezésére országos felügyelőt nevezett ki. Hatáskörébe tartozott a honvédelmi munkára önként jelentkező nők szükséges kiképzése, munkára beosztása. Az országos felügyelő a feladatokat az erre önkéntesen vállalkozó női egyesületek és egyéb női társadalmi szervezetek útján látta el. A 16. életévüket betöltött nőket elsősorban egészségügyi, ápolói és gondozási munkakörben, illetve otthon végezhető fehérnemű- és ruhakészítő munkakörben alkalmazták. A m. kir. minisztérium 1939. évi 9.300. M.E. sz., 1940. évi 1.080. M.E. sz. és 6570. M.E. sz. rendeletei. In: Rendeleték Tára 1939, 1903–1905; Rendeleték Tára 1940, 36., 3303–3311. – Évkönyv Kiskunfélegyháza, Polgári 1942/43, 4–8.; Évkönyv Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1941/42, 14–16., 1942/43, 3–4., 1943/44, 10–12.; Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1942/43, 4–5., 1943/44, 14.

lemondani.⁶⁹⁰ Bekapcsolódtak továbbá a nőtársadalomban kibontakozó, fentebb vázolt karitatív kezdeményezésekbe is. A háborús helyzet az oktató-nevelő munkát azonban már érzékenyebben érintette. Az 1943/44-es tanév mindössze öt hónapig – november 1-jétől április 1-jéig – tartott. A szerzetesnők a szeptemberi és októberi kényszerszünet alatt is próbálták a növendékeket hasznos időtöltésekkel lekötni, kirándulásokat szerveztek, megnyitották előttük az ifjúsági könyvtárakat, iskolán kívül kisebb csoportokban foglalkoztak velük, számonkérték a rádióban hallott, központilag sugárzott tananyagot, utasításokat adtak a tanulnivaló önálló feldolgozásához, és otthon megoldandó feladatokat osztottak ki.⁶⁹¹ A nővérek az egész iskolai évre megállapított tananyag átadását erőltetett ütemben is csak nehezen tudták befejezni. A különben is túlterhelt csonka tanévben ráadásul többletfeladatot jelentett a légoltalmi ismeretek oktatása. A legtöbb iskolában testnevelés- és egészségtan órán foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Házi riasztást rendeztek, gázálarcpróbát végeztek, begyakorolták az óvóhelyre vonulás rendjét, a tűzoltás és az életmentés módját, ismertették a repülőgépek felségjeleit. A tanítás ideje alatt biztosítani kellett a rádióügyeletes-szolgálatot, gondoskodni kellett a bejáró tanulók esetleges szükség alakásáról.⁶⁹² A háború különösen a gyerekek fejlődésére és egészségi állapotára gyakorolt negatív hatást. A tápláló élelmiszerek és ruházat hiánya nagyban befolyásolta a tanulmányi eredményt, és hozzájárult a mulasztások számának növekedéséhez. A nővérek a minden szempontból sok nehézséggel járó tanév korai befejezéséről több helyütt csak a rádióból értesültek.⁶⁹³

A német megszállástól az orosz megszállásig

Magyarország 1944. március 19-i német megszállása, a keleti front közeledése és a háború „elérhető közelségbe kerülése” gyökeres változásokat hozott az addig legfőképp csak a tanításra koncentráló, zárt szerzetesi közösségben élő apácák számára. A társulat vezetősége minden eshetőséggel

⁶⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1939. április 20., november 13.

⁶⁹¹ Évkönyv Bácsalmás 1943/44, 4.; Évkönyv Csillaghegy 1943/44, 6.; Évkönyv Hőgyész 1943/44, 8.; Évkönyv Kalocsa, Polgári 1943/44, 6.; Évkönyv Kiskunhalas 1943/44, 4.

⁶⁹² Évkönyv Cegléd 1943/44, 9.; Évkönyv Hőgyész 1943/44, 14.; Évkönyv Kiskunhalas 1943/44, 10.; Évkönyv Vecsés 1943/44, 8.

⁶⁹³ Kőhegyi – Merk 1995, 12. Kiskunfélegyházán a középfokú iskolákban elhúzódott a tanítás. A tanítónőképző képesítővizsgálataira, illetve a mezőgazdasági leányközépiskola érettségi vizsgáira április és május hónap folyamán került sor. Évkönyv Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1943/44, 3.; Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1943/44, 4.

számolva próbálta felkészíteni a nővéreket a bizonytalan jövőre. A többi egyházi vezetőhöz hasonlóan a kalocsai iskolanővérek generális főnöknője 1944. március 27-én körlevelet bocsátott ki a társulat házai számára, melyben a német megszállás ellenére kitartásra és helyben maradásra buzdította a nővéreket.⁶⁹⁴ Nem tartotta ajánlatosnak sem a szülői házba, sem egy másik zárdába való menekülést. Felhívta a figyelmet a felesleges utazások elkerülésére, és utasította a nővéreket, hogy a templomba járáson kívül ne mutatkozzanak az utcán, ne kérdezősködjenek napi hírek, esetleg rémhírek után, és ha értesülnek is ilyenekről, ne továbbítsák azokat. Úgyszintén szigorúan megtiltotta a nővéreknek a külföldi rádióadások hallgatását, és elrendelte, hogy a nővérek gondosan kerüljék a politikai, különösen a nemzetiségi kérdések megvitatását, „mert az könnyen rést üt a felebaráti szeretet erényén.”⁶⁹⁵ Ekkor még arra kérte a nővéreket, hogy a ruhaneműjüket, azaz szinte egyetlen személyes értéktárgyukat, ne helyezték ki magánházakhoz, illetve ne készítsenek civil ruhát, vagyis ne rendezkedjenek be esetleges menekülésre vagy bujkálásra.

A „változott helyzetre” való tekintettel 1944 áprilisában a generális főnöknő újabb köriratot küldött ki a fiókházakba.⁶⁹⁶ Ebben közölte, hogy nem tartja meg a tervezett vizitációs körútját, mivel a társulat érdeke azt diktálja, hogy a bizonytalan és folyton változó események idején ő a központban, Kalocsán maradjon. Arra utasította a fiókházak főnöknőit, hogy mindenki otthon tartsa meg az évi szokásos, nyolcnapos lelkigyakorlatot, ne utazzanak el a nagyobb házakba közös lelkigyakorlatra. Azt kérte, hogy a nővérek az esetleges honvédelmi közmunkát lehetőleg a helyszínen teljesítsék, vállaljanak betegápolást, napköziotthon-vezetést, és gondozzák a menekültek gyermekeit. Ha alkalom adódik rá, akkor gondoljanak kenyérkereső foglalkozásokra is: zongora- vagy kézimunka-tanításra, varrásra, kifőzésre. Elővigyázatosságból minél kevesebbet utazzanak, az utcákon is csak végső esetben járjanak. Ismét kérte a nővéreket, hogy nagyon hallgatagok legyenek, beszédjükre, írásaikra vigyázzanak. A generális főnöknő úgy rendelkezett,

---

⁶⁹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. március 27.

⁶⁹⁵ A körlevélben foglalt utasításokkal a tanács nem csupán a nővérek lelki nyugalmát próbálta megőrizni. Nem tűnik életszerűnek az a feltételezés, hogy a társulat tagjait a külvilág eseményeivel kapcsolatban „boldog tudatlanságban” lehetett volna tartani, szeparálni lehetett volna őket az információktól. Valószínűbb, hogy az előjáróság felülről, központilag kívánta irányítani adott kérdésekben a közös, egységes álláspont kialakítását.

⁶⁹⁶ A bővebben ki nem fejtett „változott helyzet” érthető a tanév április 1-jei, hirtelen befejezésére, illetve arra, hogy az amerikai légierő 1944. április 3-án támadta először az országot bombázó repülőgépekkel. – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. április 18–19.

hogy a fiókházak főnöknői és az ő tanácsosnőik a végsőkéig maradjanak a házakban, ijesztgetésre ne adják fel a házakat, csak a karhatalomnak engedjenek. Ekkor már felhívta arra is a figyelmet, hogy gondoljanak értékeik mentésére, ruhájukat, tárgyaikat becsomagolva, biztos helyre helyezték el. De még ekkor sem támogatta azt, hogy világi ruhákat varrjanak maguknak. Jelentést kért a zárdákból, hogy hol, hány nővér tud szükség esetén hazamenni a családjához, hány keresőképes és hány ellátásra szoruló nővér lakik az egyes fiókházakban. A vezetőség magatartásában tehát tetten érhető az előrelátás, az esetlegesen bekövetkező menekülésre való fokozatos felkészülés.

Tavasszal már elkezdődtek a hadi célú foglalások, és a nővéreknek is be kellett kapcsolódnia a honvédelmi közmunkába. Az apácák – a tanév április 1-jei lezárásával – a tanítás alól mentesülve intenzívebben vettek részt a betegápolásban. Kalocsán a négy hadikórház közül kettőt, a „C” és „D” jelűt a nővérek látták el. Az anyaházban lévő „D” kórházat 200 sebesült részére rendezték be. Itt állandóan 10–12 nővér, míg a külső, „C” kórházban kilenc nővér teljesített szolgálatot. A két kórházban összesen 21 nővér végzett ápolómunkát, fejenként 130 pengő díjazásban részesültek.

A hadi események közvetlenül érintették a házak működését is. Baján a zárdaiskola földszinti megüresedett termeit – szám szerint tizenkettőt – május 2-ától a Bács Megyei Pénzügyigazgatóság Kataszteri és Térképészeti Ügyosztálya foglalta le, a mosókonyhát pedig katonaruha-mosásra jelölték ki. A hónap közepétől naponta két-két nővér járt ki a kórházba segíteni és egyben gyakorolni a betegápolást. A katonaság júniusban bejelentette igényét a zárda épületére. Az első megállapodások értelmében egy 200 ágyas kórház berendezésére lehetett számítani, de mellette a zárda ezerfőnyi diákságának is hagytak volna meg helyiségeket. A katonák 1944. július 10-én kezdték el kiüríteni a lefoglalt termeket, hamarosan ágyakkal is berendezték azokat.⁶⁹⁷ Szabadkán, március 20-án német katonák foglalták el a nővérek által használt óvónőképző épületét. Április 1–22. között 40 német katonát szállásoltak el a zárdaiskola két tantermében. A folyamatos légi-veszély miatt elmaradtak az elemi iskolai vizsgák. Április közepén, majd június elején a nővérek betegápolói tanfolyamot szerveztek a polgári iskola magasabb évfolyamú növendékei és külsős, fiatal lányok számára. Július 4-én megkezdődött az óvóhelyek kiépítése, a borospincét alakították át vészkijárással rendelkező, szabályszerű, 50 személyes óvóhellyé. Ezen kívül

⁶⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve, 1944. május 22.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. május 2., 15., 22., 27., 31., június 24., július 10., 19.

négy hengersizű (dongarendszerű), 17 méter hosszú, két méter átmérőjű óvóhelyet ástak az udvarban, szintén 50-50 személy részére.⁶⁹⁸ Zomborban a nővérek házát – a klauzúra kivételével – szintén német alakulatok foglalták le. Itt a nővérek – ellenérték fejében, illetve fizetés mellett – teljes ellátást adtak a katonáknak, de ápolást nem végeztek. A kiskunfélegyházi Constantinum tavasszal még a honvédelmi miniszter védnöksége alatt állt, így a katonaság addig nem foglalhatta le, amíg a miniszter erre engedélyt nem adott. Cegléden az iskola négy termét a német hadsereg részére vették igénybe, a helyiségek a német hadikórházban dolgozó 31 ápolónő lakásául szolgáltak. Mivel ők nem igényelték a nővérek szolgálatát, az apácák kijártak beteget ápolni a magyar vöröskeresztes kórházba.⁶⁹⁹ Vecsésen az iskola épületében április elején magyar katonaságot szállásoltak el.⁷⁰⁰

A fennmaradt források nem utalnak arra, hogy a német megszállás – az iskolák működésének rendjében hozott változástól eltekintve – gyökeres fordulatot jelentett volna a társulat életében. A nővérek próbáltak alkalmazkodni az új viszonyokhoz, elővigyázatosan viselkedtek, de sem a katonáktól, sem a jövőtől való félelmük nem tükröződik az iratokban.

Zsidóüldözés

Közvetlenül a II. világháború előtt a katolikus egyház kétfrontos harcra kényszerült a bal- és a jobboldali szélsőségek ellen. Ezek közül a szélsőjobb számított a közvetlenebb és fenyegetőbb veszélynek. A szellemi honvédelem jegyében a katolikus egyház eszmei és pedagógiai fegyverrel szállt szembe a nemzetiszocializmussal. Az egyház síkraszállt az erőszakos német iskolapolitika ellen, próbálta megakadályozni az egyetemista diákegyesülések és a leventemozgalom jobbratolódását. A Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT)⁷⁰¹ vidéken próbálta ellensúlyozni a Volksbund⁷⁰² hatását. Az Egyházközösségi

⁶⁹⁸ A szabadkai krónika július 27-i bejegyzése szerint a tervezett négyből csak két óvóhely valósult meg, 25 ezer pengős költséggel.

⁶⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1944. május 30., június 29.; Évkönyv Cegléd 1943/44, 4.

⁷⁰⁰ Évkönyv Vecsés 1944/45, 2.

⁷⁰¹ A Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) 1938 és 1946 között a földművesek és földmunkások legényegyleteit vagyoni helyzetre és vallásfelekezetre tekintet nélkül összefogó országos szervezet volt. Célja az agrárfjúság szellemi, anyagi támogatása, összefogása és érdekvédelme. Magyar Katolikus Lexikon VI. 89-92.

⁷⁰² A Volksbund der Deutschen in Ungarn, azaz a Magyarországi Németek Népi Szövetsége 1939 és 1945 között a Magyar Királyság németajkú lakosságának pángermán szervezete volt. A svábok egyedüli képviselőit törekedett, a náci propaganda szócsöveként működött. Magyar Katolikus Lexikon XV. 293-295.

Munkásszakosztály (EMSZO)⁷⁰³ és a Karitás⁷⁰⁴ illegális, náciellenes röplapok gyártásába és terjesztésébe kapcsolódott be.⁷⁰⁵ Serédi Jusztinián hercegprímás többször tiltakozott a miniszterelnöknél a magyar zsidókkal való bánásmód miatt.

Bár a katolikus egyház központilag nem szervezett zsidómentési akciót, de a pápai nuncius, a különböző szerzetesházak, internátusok, árvaházak, plébániák és más keresztény szervezetek saját indíttatásból, spontán, egyénilig mentésekbe fogtak. 1944 őszén–telén megnyíltak a budapesti egyházi intézmények és zárdák kapui, ahol az üldözöttek menedékre leltek.

Szembetűnő, hogy az iskolanővérek fennmaradt, 1944-es beszámolóí és iratai mennyire nem utalnak a magyar zsidósággal kapcsolatos eseményekre. Ha véletlenül elő is fordul valamilyen említés, az abszolút érintőlegesen tárgyalja a témát. A nővérek zsidókérdéstől való távolságtartásának több oka is lehetett. Katolikus apácáként elvárás volt feléjük az apolitikus magatartás. A megőrződött háborús beszámolók egy része házkronika-kivonat, tehát csak az adott fiókház eseményeire, az ott át- és megélt élményekre koncentrált, a nővérek személyes életét kívánta megőrkíteni, a nagypolitika kívül esett a lejegyzésre méltó információk körén.

A beszámolók legnagyobb része az oroszok bevonulásától, 1944 őszétől kezdődik, tehát a vidéki zsidók 1944 tavaszán és nyarán történt gettósítása és deportálása kronológiailag sem fért bele a feljegyzésekbe. A generális főnöknő 1944. március 27-i körlevele különösen a nemzetiségi kérdés megvitatását tiltotta. Tehát a társulaton belül működött egyfajta belső tabusítás a zsidókérdés kapcsán. Ha bármiféle kapcsolat kialakult is a zsidók és az apácák – mint magánemberek és nem mint a társulat tagjai – között, azt valószínűleg nem volt tanácsos írásban rögzíteni, nehogy veszélybe sodorják magukat vagy akár az egész társulatot. Egy családban fennmaradt szóbeli közlés például úgy tartja számon, hogy egy kalocsai iskolanővér Bódvarákón bújtatta zsidó származású sógornőjét, aki így élte túl a deportálást, de erről nem maradt fenn levéltári írásos bizonyíték.⁷⁰⁶ A Budapest ostromát

⁷⁰³ Az Egyházközösségi Munkásszakosztály (EMSZO) 1937 és 1946 között az egyházközségek keretében működő csoport volt. Célja a munkások támogatása, valláserkölcsei és hazafias nevelése, a plébániái életbe való bevonása, valamint gazdasági és szociális érdekeik védelme. Magyar Katolikus Lexikon II. 929–930.

⁷⁰⁴ A Karitás⁷⁰⁴ Központot 1931-ben hozták létre a gazdasági válság okozta népnymor enyhítésére, az emberbarát katolikus szervezetek működésének összehangolására. Magyar Katolikus Lexikon VI. 207.

⁷⁰⁵ Meszlényi 1947, 9–20.

⁷⁰⁶ Dr. Pák Zoltán Árpád 2017-es szíves közlése. A szóban forgó nővér dr. Hevesi Margit Mária Angelika volt. Az információt megerősíti a következő mű: Diós – Viczián 2014, 209.

a budai irgalmas nővérek zárdájában átvészelő egyik kalocsai nővér beszámolójában elhagyott gyermekek befogadásáról ír, de meg sem említi, hogy ezek zsidó gyermekek voltak, holott a Magyar Katolikus Lexikon szerint ebben a házban legalább 200 zsidó személyt, jórészt gyerekeket bújtattak.⁷⁰⁷ A kalocsai iskolanővérek – szintén a Magyar Katolikus Lexikon adatai alapján – saját budapesti házukban, a lánykollégiumnak berendezett Collegium Theresianumban 30 zsidó lányt rejtegettek. A nyilasok háromszor tartottak házkutatást, de az egyik lebombázott házrész mögé a romok közül rejtett folyosó vezetett, a lányok ezen keresztül bújtak el ilyen esetekben. A nyilasok nem tudták a másik házrészre megközelíteni.⁷⁰⁸ A társulat iratai erről a konkrét zsidómentésről is hallgatnak. A nővérek a zsidók elleni atrocitások idején feltételezhetően óvatosságból nem rögzítették az eseményeket. Azokkal párhuzamosan nem is lett volna ajánlatos ezekről feljegyzést készíteni. Viszont később sem foglalták írásba, amit a zsidóüldözések idején tettek. Valószínűleg nem akartak kérkedni emberbaráti cselekedeteikkel. Úgy érezhették, hogy azt tették, amit a lelkiismeretük diktált, ezért pedig nem vártak semmi elismerést. A hatalomtól való ösztönös távolságtartás, a jövő kiszámíthatatlansága miatti bizonytalanság, valamint a szerzetesi szerénység és alázat is arra sarkalhatta a nővéreket, hogy írásban később se emlékezzenek meg ezekről a tettekről, mintegy öncenzúrát gyakorolva kihagyták ezeket az eseményeket a feljegyzéseikből.

A fennmaradt forrásokban tehát csak információmorzsákat találhatunk a zsidókkal kapcsolatos eljárásra vonatkozóan. A szabadkai krónika például 1944. június 26-án megemlíti, hogy „Növendékeink mint munkaszolgálatosok, egy nővér vezetése mellett részt vesznek a zsidóktól hátrahagyott »nemzeti vagyonnak« nyilvánított holmik leltározásában.” Július 10-én szintén Szabadkán „A zsidóktól lefoglalt ú. n. »nemzeti vagyon«-ból a hatóság intézetünk és iskoláink részére több értékes dolgot: zongora, varrógép stb. kiutalt.” Október 17-én feljegyezték, hogy a nővérek gyermekholmikat kötnek a szegények részére „maradék (zsidó)” fonálból.⁷⁰⁹

A szócikk szerint Angelika nővér 1944-ben Bódvarákón és Bódvafalván bújtatta az apácnak öltöztetett, zsidó Kálmán Kata fotóművészt (Hevesy Iván feleségét) és Kálmán Klára grafikusot.

⁷⁰⁷ Magyar Katolikus Lexikon V. 350.

⁷⁰⁸ Magyar Katolikus Lexikon XV. 643.; Meszlényi 1947, 172.

⁷⁰⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 17.

A budapesti beszámoló egyetlen témába vágó bejegyzése, hogy 1944. október utolsó napjaiban „a nagy zsidóüldözés miatt a forgalom is igen nehézkes volt.”⁷¹⁰

Cegléden, 1944. november 13-án a nővéreknek el kellett hagyniuk másodszor is kórházzá lett zárdájukat, és két hétig egy zsidó házban, székeken ülve töltötték az éjszakákat.⁷¹¹

Meg kell jegyezni, hogy nemcsak a zsidókra vonatkozóan szerepel igen kevés adat a nővérek iratanyagában. Nem fordul elő például a „nyilas” kifejezés sem, ami szintén azt erősíti meg, hogy a nővérek mindenféle politikai jellegű vagy annak tekinthető megnyilvánulástól – feltehetően óvatosságból – tudatosan tartózkodtak.

Vélemények és tapasztalatok a német katonákkal kapcsolatban

Ahogy azt már fentebb említettem, Magyarország német megszállását követően a hadsereg több zárdaiskolát is igénybe vett. A nővérek közvetlen tapasztalatokat szerezhettek a német katonák viselkedésével kapcsolatban. A kezdeti benyomásokat – miszerint a német katonák kulturáltak, fegyelmezettek – nagyban befolyásolta a korabeli propaganda által évek óta sugalmazott németbarátság, illetve az a tény, hogy a sváb származású vagy iskolázottabb nővérek tudtak a német katonákkal anyanyelvükön beszélni.⁷¹² Sokan konkrétan védelmezőiket látták a német katonákban, akik érkezésének több helyen – így például Szabadkán is – kifejezetten örültek. „Szabadkai házainkba Ildefonsa tanácsosnő és a nővérei már márciusban örömmel és szeretettel fogadták be a német katonákat. Őszinte bajtársi szeretettel vendégelték őket, ami meleg visszhangra talált a hős német katonák szívében” – rögzítette a társulat tanácsülési jegyzőkönyve.⁷¹³ A szabadkai nővérek saját krónikájukban is pozitívan számoltak be a német katonákkal kapcsolatos élményeikről: „40 német katona kért elhelyezést nálunk. Két tantermet bocsátottunk rendelkezésre. Katonai autók is álltak be az udvarba. [...] Német katonáink ma utolsó napjukat töltik itt, holnap levonulnak délre, a horvát partizánok ellen biztosítani a rendet. Szinte sajnáljuk őket, úgy megszoktuk ittlétüket. Jelenlétük, örködésük megnyugtató volt.

⁷¹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Dukai Mária Amancia nővér dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

⁷¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.

⁷¹² A vidéki plébánosok Vértesi Lázár által közölt kezdeti tapasztalatait a nővérek feljegyzései is megerősítik: A Wehrmacht-egységek viselkedéséről, vallásgyakorlathoz való viszonyáról és tisztjei magatartásáról általánosan jó véleményt formáltak. Vértesi 2017, 390.

⁷¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. május 30.

[...] Reggel ½ 7-kor a német katonák az udvaron csoportokba állva köszöntek el. A schef⁷¹⁴ mindegyikük nevében megköszönte az itt tapasztalt megértést és szeretetet. Megőrzik szívükben a szabadkai zárda emlékét, kéri, hogy mi is emlékezzünk meg róluk.”⁷¹⁵

A bajai nővéreknek később, 1944 őszén akadt dolguk a német katonákkal, az ő tapasztalataik azonban kevésbé voltak pozitívak. A beszállásolás okozta teherterhelés, kényelmetlenség és a németek önkényeskedése különösen érzékenyen érintette a testvéreket. „Ma [október 11.] délelőtt minden megkérdezés nélkül udvarunkba behajtott egy sereg német autó, 110 emberrel, Athénből jöttek. Mindenhová bementek, azokba a termekbe, ahol kórház volt. Egyre kérdezték, hogy nem akarunk-e mi innen menni, úgy látszik nem bánták volna s így övéké lett volna a ház. A németek ma [október 12.] reggel csomagoltak és mentek, maguk után hagytak rengeteg rendetlenséget, piszkot, nem győztük a takarítást. [...] Ma [október 17.] délelőtt két német tiszt megnézte a házat s délután minden szó nélkül egyszerűen behajtottak az udvarra rengeteg kocsival és felszereléssel. Ezek a múltkoriaktól eltérően kértek ugyan mindent, de számtalan követelésük volt. [október 17.] Az új csoportnak ezer kívánsága van, mindegyiknek ágy is kellene. Összevissza hurcolták a két háló ágyait. Még az emeletre is vitték szalmát a zeneterembe. Egy nővér állandóan csak a kéréseket tolmácsolja. [...] Ma [október 19.] este 8-kor kezdtek a németek csomagolni és az új folyamán el is mentek, pedig de mondták, hogy megvédeni jöttek. Egy szó nélkül mentek el, maguk után hagyva sok rendetlenséget. Ma [október 20.] egész nap takarítottunk. Rengeteg kenyérdarab, szétdobált ételmaradék mindenütt, ezeket összeszedtük, a szalmát az összes termekből kosarakkal kihordtuk, összesöpörtünk, s így kis tűrhető rendet teremtettünk.”⁷¹⁶ A fenti panaszok az adott helyzetben adekvátnak tűnnek, hiszen a német katonák a szépen rendben tartott, igényesen berendezett zárdában felfordulást okoztak. A nővérek ekkor még nem tudhatták, hogy milyen sors vár a zárdára az orosz katonák megérkeztével, hogy a háborús igénybevétel neheze még ezután következik. Csak az orosz hadsereg által később okozott károk mértékéhez viszonyítva tűnnek ezek a „rongálások” pusztán kellemetlenségnek.

A tiszántúli Polgárról a dunántúli Szomódra menekült Tímár Mária Antida nővér kétféle személyes tapasztalatot szerzett a német katonákkal kapcsolatban. Egyrésztől érzékelte, hogy a katonák megdézsmálták a szál-

⁷¹⁴ Schef (német): főnök, parancsnok.

⁷¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. április 1., április 21–23.

⁷¹⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. október 11–20.

láshely élelmiszertartalékait, másrésről pedig bebizonyosodott, hogy nem tisztelték apáca mivoltát. „Szomódon is rengeteg német volt. Jutott belőlük a kedves nővér rokonságához is. Egyik este eszébe jutott, hogy elfelejtette bezárni az éléskamrát. Alapos gyanúja támadt, hogy reggelre jóval üresebb lesz, ha idejében nem segít a bajon. Felkelt tehát és kiment. El kellett haladnia a katonák mellett. Azok, mikor észrevették, hogy közeledik, ízetlen tréfának [ízetlen tréfa] kapkodtak a lába után. A nővér nem szólt semmit, de a kamrában felszerelte magát a sodrófával. Visszafelé menet újra incselkedni kezdtek vele. De ő sem volt ám rest. Szaporán osztotta az áldást a nyújtófával. Sötét lévén, hol kezét talált, hol fejet. Reggel lesték ám a katonák, hogy mivel kaptak ki. Nevetve fedezték fel az ágy végénél a Nudelholzot.⁷¹⁷ Úgy látszik, megemlegették az esetet, mert mikor egy idő múlva újra visszatért a csapat, felkeresték az első vendéglátó házat, hogy barátai-iknak bemutathassák azt, aki őket »Nudelholzzal« megabrichtolta” – szá-
molt be a nővér élményeiről működési helyére visszatérve.⁷¹⁸

A legkellemetlenebb tapasztalatokról a budai engesztelőmozgalomban részt vevő, az irgalmas nővérek zárdájában megszállt nővérek számoltak be.⁷¹⁹ Igaz, ők már a visszavonulás zűrzavaros napjaiban kerültek kapcsolatba a német hadsereg tagjaival. A házat – ahol az irgalmas nővérek sok kisgyermeket is gondoztak – éjjel foglalták le a németek, a háziakat kis helyen zsúfolták össze.⁷²⁰ Felélték a zárdá élelmiszertartalékait, eladták a nővérek burgonyáját.⁷²¹ Az egyik tiszt egy cselédlányt lelőtt, a konyhás nővért

⁷¹⁷ Nudelholz (német): sodrófa.

⁷¹⁸ Abrichten (német): megleckéztet, idomít. – HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁷¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁷²⁰ „Éjnek idején kellett kitakarodnunk. Ott álltunk hajnali 2-től kicsi, pici gyerekekkel együtt, dideregtünk, ölünkben tartogattuk a kisebbeket. Aztán nagy kegyesen megengedték, hogy néhány ágyat mégis használhassunk. Apáca, gyerek, néha nem is egy, aludtunk együtt. De hiába, kimerültek és fáradtak voltunk. Annyira kevés helyet hagytak meg részünkre, hogy ha ebédeltünk, az ágy tetejére kuporodtunk.” HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁷²¹ „Még az élelmünket is használták, pedig volt nekik. Egyszerűen bejöttek, egész csapat és asztalhoz ült. Vízet kellett melegítenünk, amikor pedig veszélyes volt minden füstölő kémény. Egy alkalommal a konyhás nővérré fogták fegyverüket, ha rögtön elő nem adja zsír- és lisztkészletét. Hiába kértük, hogy tekintsen[ek] az éhező 30 kisgyerekre, szoptatós anyákra, a végén azzal hagytak ott bennünket, hogy rövidesen kipusztítják még a fajtánkat is – az apácákra értették. [...] Hogy végkép megmutassák lelkiületüket, búcsúzásul elhordták éjnek idején a romok alul az odamentett dolgokat. [...] A babunkat egyszerűen vállukra vették és konyhájukra szállították.” HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

pedig lelövással fenyegette. A beszámolót író nővér fájdalmas tényként említette meg a német katonák kegyetlen bánásmódját a magyar sebesültekkel szemben.⁷²² Az oroszok elől menekülve a házban lakó német tisztek minden értéket és élelmet elvittek, illetve megsemmisítettek.⁷²³

A források alapján jól kirajzolódik, hogy míg a német megszállás kezdetén sokan – főleg a németajkú lakossággal rendelkező településeken – örömmel fogadták a német katonákat, addig az összeomláshoz közeledve már más megítélés alá estek. A szimpátia kialakulásánál leginkább az számított, hogy mennyire embertelenítette el a harc a katonákat. A pihent és a végletekig még ki nem zsigerelt katona várhatóan udvariasabban viselkedett, mint aki a közvetlen harcokból érkezett, vagy menekülni volt kénytelen. Míg 1944 tavaszán a sztereotipizálásnak és propagandának köszönhetően sokan a német katonákat a „jóval” azonosították, az oroszokat pedig a „rosszal”, addig őszre, illetve Budapesten tére a nővérek is revideálták álláspontjukat. Véleményüket már nem a pozitív előítéletek, hanem a konkrét, egyedi tapasztalatok alapján formálták meg. Mivel ez sokféle lehetett, így a megítélés is sokféleképpen, néha egymásnak ellentmondóan alakult. A nővérek 1944 őszén-telén kifejezetten negatívan írtak a német katonákról. Ebben benne rejlett az a csalódás is, hogy a németektől mást, a megtapasztaltnál emberségesebb magatartást vártak volna el, tőlük „ennél jobbra” számítottak. Mint minden hadsereg, így a német is egyes emberekből állt, akiknek személyes tetteik azonban sokszor rossz fényt vetettek

⁷²² „S amit magyar sebesültjeinkkel tettek, elmondhatatlan. Sokszor jöttem haza földült lélekkel, amit kórházainkban látnom kellett. A mieink ott feküdtek szinte haldokolva, s még csak orvosságot sem adhattam nekik, mert még a parancs nem érkezett meg, hogy mi legyen velük. De ugyanakkor az övéket állandóan szállította a magyar vöröskeresztes kocsik egész tömege. Itt is volt pár finom orvos. Különösen a beöltöztetett katonalelkészek s egyben orvossegédek bántak egyformán a betegekkel. Sokat szenvedtek lelkileg. Majdnem belehaltam a szörnyűségbe, amit egy magyar járőr mondott el egy útja után. Már fölbomlott a rend, csak úgy látszott, hogy jön a fölmentő sereg. Tehát orvos, tiszt, a maga életét akarta menteni. A közlegényeknek állni kellett az utolsó percig. A sebesülteket hordágyon vitték ki a hullahegyre. Élő a holt hátán nyögött teljes öntudattal, üvegesedő szemmel bámult a szanitészekre, nyújtogatta néhány a megmaradt kezét, de hiába, sietni, sietni muszáj! A kihordott élő-halott tömegén átfutott néha a rohanó tank, ez természetes volt, hisz a vár körül már oroszok voltak. Nem számított élet és ember, úgy gázoltak át egymáson, mint a döglött békán, ami kidüllesztett szemmel az útjába került. Már napok óta nem temettek, lovak és drága emberek száza borították a földet.” HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁷²³ „A Generál [tábornok] és segédlete szinte lopva, pár óra alatt hagyták el házunkat. Már reggel égettek, törtek, zúztak minden értéket. A nagy nincstelenségben sírt a lelkünk a fölhasított tiszti csizmán, a szétzúzott írógépen, a széttépett fehérneműn. Az élelmet használhatatlanná tették. Puskáikat összetörve találtuk.” HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

az egész alakulatra. A fegyvertársnak és szövetségesnek tekintett németekkel kapcsolatban szerzett ilyen szélsőséges élmények nagyon megdöbentették a nővéreket, ezek után még nagyobb félelemmel és aggodalommal várták a szovjet csapatokat.

Felkészülés a front közeledtére

Nyár végén az egyes településeken felkészültek az 1944/45-ös tanévre. A szeptember közepén induló iskolai évben több helyütt a már ekkor a katonaság által lefoglalt, más iskolaépületek diákjait a zárdaiskolákban helyezték el. Baján az iskolanővérek – váltott, délelőtti és délutáni oktatással – adtak helyet a kereskedelmi nőiskola és az állami polgári lányiskola növendékeinek és tanárainak.⁷²⁴ Kiskunfélegyházán, 1944 őszén megkezdődött ugyan a tanítás a város közép fokú oktatási intézményeiben, de mivel a fiúk főgimnáziumát és az állami tanítóképző intézet épületét is a katonai kórház számára tartották fenn, ezek az iskolák is a nővérek Constantinum intézetében kaptak helyet. A váltakozó rendszerű – délelőtti-délutáni – tanítás 1944. október 5-ig működött.⁷²⁵ Kiskunhalason a zárdaiskola helyiségeit délutánonként a római katolikus népiskola használta.⁷²⁶ Cegléden a nővérek a tanulókat – mivel a zárdaiskola tantermei német hadikórház célját szolgálták – a tornateremben és az öltözőben váltakozó rendszerben, felváltva délelőtt és délután foglalkoztatták.⁷²⁷ A front közeledtével megsokasodó légiriadók azonban mindenütt erősen hátráltatták a tanítást. Egyrészt több tanórát kellett emiatt félbeszakítani, másrészt a szinte folytonos riasztás következtében az osztályok folyamatosan elnéptelenedtek, egyre kevesebb diák látogatta az iskolát.

A szovjet hadsereg – Románia augusztusi átállását követően – 1944 őszén sikeresen nyomult előre a Kárpát-medencébe, Magyarország területére. A társulatnak az országban szétszórta fekvő házait más-más időpontban érte el a front. Újvidéken szeptemberben már olyan állapotok uralkodtak a városban, amelyet a gyengébb idegzetű nővérek alig bírtak elviselni. Minden órában várták a kiürítési parancsot. Eddigre a legkele-

⁷²⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve, 1944. szeptember 25.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. augusztus 19., szeptember 11.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

⁷²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. október 9., december 10.; Bálintné – Szabó 1971, 465–466., 476.

⁷²⁶ Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül) 1944. szeptember 12.

⁷²⁷ Évkönyv Cegléd 1944/45, (oldalszám nélkül) 1944. szeptember 13.

tebben lévő fiókházból, az erdélyi Szovátáról már eljött az ottani nővérek nagy része.

Szabadkán augusztus 28-án megtörtént az első légitámadás. Ekkor még nem keletkezett jelentősebb kár, és a támadás nem követelt emberéletet. A másnapi, második bombázás azonban már házakat söpört el, óvóhelyek dőltek romba, több halálos áldozat és sebesült is volt, az egyik plébánia-épület összeomlott. A hajléktalanná vált bombakárosultak egy része a nővéreknél talált menedéket. A menekültek részére a város utalt ki ruhane-műt, élelmiszert, és a zárda konyháján főztek számukra. Szeptember elején a nővérek városhoz közeli szőlőjében álló kis kápolna is megsérült, így az addig a kinti gazdaságban tartózkodók beköltöztek a zárdába. Szeptember 5-én, az újabb bombabecsapódás következtében a zárda közelében ismét házak dőltek össze, ekkor két család is meghalt. A következő héten megkezdődött ugyan a tanítás, ám a délutáni oktatáson csak a helybeli növendékek vettek részt. Egy hét múlva egy szőnyegbombázás egész utcasorokat döntött romba, és jelentős emberáldozatot is követelt. A bombakárosultak egy része ismét a zárdában talált elhelyezést, közülük ötvenen a nővéreknél étkeztek, húszan, harmincan ott is éjszakáztak.⁷²⁸

Baján a Duna-híd szeptember 21-i lerombolása miatt nehezedett meg a közlekedés, ezért több növendék kényszerült távol maradni.

A front közeledtére a társulat vezetősége is reagált, újabb utasításokat juttatva el a fiókházakhoz. Korábban az előljárók feltétlen kitartásra buzdították a nővéreket, de viszonylag rövid idő elteltével a döntések mögött egyfajta elbizonytalanodás figyelhető meg. Feltételezhetően az érkező hírek miatt a nővérek körében – hasonlóan a lakosság többi tagjához – egyre intenzívebbé vált a félelem. A társulat előljárósága úgy határozott, hogy a menekülni kénytelen nővérek a legközelebbi nem veszélyeztetett házba vagy hozzátartozóikhoz menjenek, de a tartózkodási helyét mindenki köteles volt bejelenteni az anyaházba.⁷²⁹ Október elején – mivel a frontvonal közeledtével egyre realisabb közelségbe került a zárdák elhagyása, sőt több házban ekkorra már lehetetlenné vált a közös szerzetesi élet folytatása – a generális főnöknő újabb körlevelet küldött ki a fiókházakhoz, amelyben módosította korábbi rendelkezéseit. Eszerint – „mérvadó egyházi férfiak” véleményét alapul véve – nem tartotta tanácsosnak, hogy a „bolsevikek,

⁷²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája, 1944. szeptember 20.

⁷²⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. szeptember 12., 14.

vagy pedig a partizánok szerzetesi ruhában találják a nővéreket.”⁷³⁰ Így elrendelte, hogy a nővérek gondoskodjanak maguknak világi ruháról, akár saját, egyik szerzetesi öltözékük átszabásával is. Ha az illetékes hatóság rendeletére el kell hagyniuk a várost, akkor a nővérek menjenek szüleikhez, rokonaikhoz, mert egy-egy személy elrejtése és eltartása könnyebb, mint egy egész csoporté. Néhány nővér felajánlotta, hogy szükség esetén magával tudja vinni egyik olyan társát, akinek nincs hozzátartozója. A generális főnöknő melegen javasolta az ilyen felkínált lehetőségek elfogadását. Akik nem tudtak hová menni, azokról a társulat kívánt gondoskodni, az anyaházba, a keceli Richárd-telepre, illetve a dunántúli zárdákba akarták őket elhelyezni.⁷³¹ Az általános főnöknő nem határozta meg, hogy ki maradjon a végsőig a zárdában, a házfőnöknőtől sem várta el, hogy életüket kockáztassák vagy feláldozzák. „Tehát, ha a keresztény okosság azt diktálja, hogy elérkezett az idő, amikor [...] menekülniök kell, akkor távozzanak ők is” – rendelkezett a körlevél.⁷³² Felhívta a figyelmet az esetleges gyors menekülésre való előkészületek megtételére, illetve az ehhez szükséges ruhaneműk, okmányok készenléiben tartására. Kérte a házak főnöknőit, hogy a ház és a kápolna értékesebb felszereléseit igyekezzenek „okos körütekintéssel” biztonságba helyezni. Titokban felhatalmazta a főnöknőket, hogy a túlzottan félnék és ideges nővéreket a település hivatalos kiürítése előtt is hazaengedhetik, ha a tanítási szünetet már elrendelte az iskolai hatóság.⁷³³ 1944 őszére az anyaház sorsa is bizonytalanná vált. Az összes bentlakó növendéket hazaküldték a rokonokhoz. Azok elhelyezéséről, akiknek a szülőföldje eddigre már hadszíntérré vált, a társulat

⁷³⁰ Nem tudni, hogy kik lehettek ezek a „mérvadó egyházi férfiak”, hiszen Grósz érsek azt tanácsolta a nővéreknek, hogy maradjanak szerzetesi ruhában. Török 1995, 39. Más egyházi vezetők is a megszokott életvitel fenntartását szorgalmazták, igaz, elsősorban nem a szerzetesekre és a szerzetesnőkre vonatkozott az utasítás. A veszprémi püspök például 1944. október 8-án elrendelte plébánosainak, hogy esetleges kiürítés esetén a hívekkel vagy híveik többségével kell maradniuk, de az anyakönyveknek, a jogbiztosító iratoknak, egyházi és liturgikus tárgyaknak rejtkehelyet kell keresni, akár megbízható, minden gyanú felett álló híveknél is. Felhívta figyelmüket, hogy a vészterhes időkben mutassanak példát imával és lelki békével, legyenek erősek a hitben, forduljanak szeretettel az elesettek felé. Varga 2015, 20–21. – HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. október 5.

⁷³¹ Más női szerzetes társulatok is hasonlóan gondolkodtak. Az Isteni Szeretet Leányai Társulat elöljárósága a budapesti tartományházban kínált helyet a menekülni kénytelen nővéreknek. A szegedi iskolanővérek menekültjei pedig Dunántúlra, a társulat fonyódi rendházába húzódtak. Erdős 2015, 139.; Harangozó 2015, 34.

⁷³² HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. október 5.

⁷³³ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. október 5.

gondoskodott.⁷³⁴ Szintén hazabocsájtották az összes aspiránst, posztulánst, az újoncnőket és több fiatal nővért. Az idősebb nővéreknek engedélyezték, hogy hozzátartozóikhoz menjenek, vagy elfogadják ismerőseik, tanítványaik meghívását, de elrendelték, hogy 2-3 nővérnél több ne legyen egy helyen.⁷³⁵

A nővérek elöljárósága hasonlóan járt el, mint más női szerzetes közösségek vezetősége. Az Isteni Szeretet Leányai Társulat főnöknője hasonló értelmű körlevelet küldött saját társulata tagjainak.⁷³⁶ A tervezhetetlen jövő, a lehető legrosszabbra való felkészülés jegyében a vezetők tehát a tagok saját belátására bízták, hogy az adott helyzetekben kik és mennyi időre váljaljanak zárdán kívüli életet.

Az iskolanővérek a fiókházakból is hazaküldték a bentlakó növendékeket, de a helybeli diákok is csak szórványosan látogatták az oktatási intézményeket. A szülők, a legtöbb esetben, nagyobb biztonságban tudták gyermekeiket maguk mellett. Október elejére, közepére a Duna-Tisza közén lévő, egyre inkább elnéptelenedő zárdaiskolákban megszűnt a tanítás. Cegléden a nővérek összeállítottak egy körlevelet, amelynek segítségével az iskolától távol lévő tanulókat próbálták tanulmányaikban irányítani, tájékoztatni.⁷³⁷ A nővérek a kényszerű iskolaszünet idején Siklóson is igyekeztek tartani a kapcsolatot a tanítványokkal. Vagy a diákok mentek el az iskolába a tanulnivalóval kapcsolatban iránymutatást kérni, vagy a nővérek keresték fel őket otthonaikban.⁷³⁸ A társulat eredeti céljához, a tanításhoz való ragaszkodás és a nővérek végsőkig kitartó kötelességtudata figyelemre méltó.

A front érkezésére való felkészülés jegyében a nővérek több helyen próbálták biztonságba helyezni értékeiket. Baján, szeptemberben a fontos könyveket, számadásokat már az óvóhelyre, a pincébe menekítették. Előkészületként a házfőnöknő élelmiszert küldött a Dunántúlon fekvő hógyészi

⁷³⁴ Bár erre nem térnek ki a források, de feltételezhető, hogy ezek a növendékek bent maradhattak az internátusban, vagy a nővérek által fizetett tartásdíj fejében magánszemélyek fogadhatták be őket.

⁷³⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. október 9.

⁷³⁶ „Ha - amitől Isten óvjon bennünket - bekövetkeznék az orosz megszállás, az a tervem, hogy a fiatalabb testvéreket a családjuk vagy közelebbi rokonok körébe küldöm, ahol szükség esetén civilben is járhatnak. (Ez mentől szegényesebb, annál jobb.) Az öregebb testvérek a házakban maradnak, amíg maradhatnak. Ha elvonnék házainkat, talán valahol hagynak egyet, ahol betegjeinket és öregjeinket összegyűjthetjük és ez esetben az elszedett fiatalságnak minden lehetőséget fel kell használnia az idős és beteg tagok támogatására.” Harangozó 2015, 34.

⁷³⁷ Évkönyv Cegléd 1944/45, (oldalszám nélkül) 1944. szeptember 25.

⁷³⁸ Évkönyv Siklós 1945/46, 1.

zárdába, hogy az esetlegesen oda menekülő bajai nővéreknek legyen miből élniük. Szintén ekkor vittek el ugyanoda egy, a kápolna ruhakészletéből és miseruhákból összeállított csomagot is. A bajai zárdában ugyanakkor edényeket, szappant és egyebeket rejtettek el, részben elásva, részben befalazva ezeket.⁷³⁹ Cegléden, Dávodon és Mélykúton a zárda értékesebb holmijait magánházakhoz mentették ki.⁷⁴⁰ Hercegszántóról két nővér 1944. október 6-án – készülve az esetleges szétszórásra – a Duna jobb partján lévő Dunaszekcsőre vitt néhány becses dolgot, ruhát és némi élelmiszert.⁷⁴¹ A polgári zárda nővérei szeptember közepétől éjjelente mélyíteni és bővíteni kezdték a kertben ásott óvögödrt, ahol a ház porcelánedényeinek egy részét rejtették el. Egy másik, embermagasságú gödörbe ruhásládát tettek, amelybe kevés megmaradt lisztjüket öntögették. Szintén ide menekítették vödreiket, mosdótálaikat is.⁷⁴² Az elővigyázatosságból hozott óvintézkedések utólag helyesnek és hasznosnak bizonyultak, az elrejtett dolgok például Baján és Polgáron is sértetlenül kerültek elő.

Ezen kívül a fiókházakban maradó nővérek több helyen előkészületeket tettek saját személyes biztonságuk megóvása érdekében. „Menekülési útvonalakat” dolgoztak ki, azaz egyeztettek megbízható családokkal, szomszédokkal, ahová értékeiket kimenekíthették, vagy baj esetén – a kerítés előre meglazított lécein keresztül – segítségért futhattak. Gondoskodtak továbbá arról, hogy legyen olyan civil személy a házban, akit szükség esetén különböző üzenetekkel, megbízásokkal ki tudnak küldeni.⁷⁴³ A nővérek ilyen előrelátása a későbbiekben igen célravezető túlélési stratégiának bizonyult.

Bekapcsolódás az engesztelőmozgalomba

A háborús helyzetben megtapasztalható tehetetlenségre, az egyéni létbizonytalanságra és kiszolgáltatottságra sokan felfokozott transzcendens reakciókkal válaszoltak. A természetfelettiben kerestek és találtak reményt, illetve kapaszkodót. A pusztítás és felfordulás közepette is építeni, alkotni

⁷³⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve 1944. szeptember 25.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 17., 21.

⁷⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. március 28., április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁷⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Hercegszántói zárda iratai. „Hercegszántói zárdánk háborús krónikája 1944. október hótól 1945. április haváig” (szerző: Kránitz Mária Fidencia főnöknő), HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30., március 28., április 28.

⁷⁴² HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁷⁴³ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944. szeptemberétől 1945. januárjáig.

akartak. A kalocsai nővérek közül néhányan ezt az utat választották: 1944 őszén kapcsolódtak be egy nagyszabású budapesti kápolnaépítési munkába.⁷⁴⁴ A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatából négy nővér, Láng Mária Leoncia, Romvári Mária Lúcia, Zékány Mária Evariszta és Horváth Mária Teotima vettek részt a svábhegyi Világ Királynője-engesztelőkápolna építésében és az engesztelési munka népszerűsítésében.⁷⁴⁵ Közülük Leoncia és Lúcia nővérek 1944. október elején Szabadkáról érkeztek, hogy segítsenek az engesztelés gondolatát terjesztő iratok sokszorosításában.⁷⁴⁶ Teotima nővér Kalocsáról menekült először Balatonszabadiba, majd november 7-én onnan Kapuvárra, „lelkét azonban csakhamar magával ragadta az engesztelő kápolna építésének híre. Az utolsó autóval Pestre utazott, hogy építőmunkása legyen a Világ Királynéja kápolnának.”⁷⁴⁷ Evariszta nővér Ceglédről utazott Pestre.⁷⁴⁸

A Szabadkáról érkezett két nővér – tervezett munkájuk befejeztével – október 7-én már nem tudott hazamenni, mert megszűnt a vasúti forgalom. Feltehetően a társulat Mária utca 20. alatti zárdájában kaptak szállást, ahonnan Budára jártak át, az engesztelőmunka központjába. Hetente kétszer vettek részt gyűlésen a Szent Anna-plébánián, gépelték, sokszorosították és sajtó alá rendezték az engesztelőbeszéd-sorozatokat. Később Budán az irgalmas nővérek Gellérthegy utcai zárdájában⁷⁴⁹ szálltak meg, hogy közelebb

⁷⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁷⁴⁵ Kovacsics Mária Natália (1901–1992) előbb orsolyita, majd Jó Pásztor nővér kezdeményezte a Világ Győzedelmes Királynője-tiszteletét és -engesztelést. Az ő kezdeményezésére szándékoztak Budán, a Normafánál, a Szent Anna-réten Világ Királynője-engesztelőkápolnát építeni. Látomásaiban ígéretet kapott arra, hogy ha elkészül a kápolna, Magyarország mentesül a világháború dúlásaitól és borzalmaitól. Az engesztelőkápolna építését a felsőbb egyházi hatóságok jóváhagyták. Fogas 2004; Magyar Katolikus Lexikon IX. 622.

⁷⁴⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 1.; HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁷⁴⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. október 29.

⁷⁴⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁷⁴⁹ Az irgalmas nővérek, más néven Páli Szent Vince Szeretet Leányainak Társulata egy betegápolással és szegénygondozással foglalkozó, de az oktatásba és a nevelésbe is bekapcsolódó női szerzetes közösség. A Gellérthegy utca 7. szám alatt óvodát, elemi iskolát és internátust is fenntartottak. A Svábhegyen (Budapest, III. kerület) két intézményük is működött: a Szentlélek tér 10. szám alatt a Szent Lujza Intézetben óvodát, elemi iskolát, polgári iskolát és óvónőképzőt vezettek, a San Marco utca 50. szám alatti Irgalomházban gyógyíthatatlan betegeket ápoltak. Ménési úti (Budapest, XI. kerület, korábban Nagybaldogasszony út) anyaházukban 1944-ben 50 zsidó felnőttnak és 150 olyan gyereknek adtak menedéket, akiknek a szüleit már elhurcolták. A zárdában rejtőzködők mindannyian túléltek a nyilas uralmat. Magyar Katolikus Lexikon V. 350.

legyenek az „engesztelés főhadiszállásához”. Itt laktak december elejéig, ekkor Leoncia és Teotima nővérek a svábhegyi zárdába⁷⁵⁰ költöztek, hogy a kápolnaépítési munkában tevőlegesen is részt vehessenek. Kékre fagyott kezekkel, hangos imával és énekkel kísérvé ásták az alapot, hordták a cementet. Az építkezés azonban lassan haladt, mert késett az építési engedély és vele együtt az anyagkiutalás is. A hivatalokban nehezen jutott előre az ügy, az októberi kormányváltás⁷⁵¹ pedig tovább hátráltatta az építkezést.

Az engesztelési mozgalom vezető tagjai az október utolsó vasárnapján megtartandó Krisztus Király ünnepére⁷⁵² plakátot és levelezőlapot szándékoztak készíteni, hogy így szólítsák meg a híveket, így öntsenek erőt a csüggedőkbe. A plakátot Feszty Masa⁷⁵³ tervezte, Krisztust magyar koronával, koronázópalásstal ábrázolta, a föliratok pedig így hangzottak: „Jöjjetek hozzám mindnyájan!” és „Mit féltek kicsinyhitűek?”. A plakátterv engedélyeztetésének ügyében a német cenzúránál, illetve a polgármesteri hivatalban is Lúcia nővér járt el. Szintén ő kereste fel Alcsúton a hithű katolikus József Ferenc főherceget is, aki támogatásáról biztosította ugyan az ügyet, bár az ő ajánló, pártoló sorai már nem igazán tudták előrébb mozdítani a helyzetet. A kápolna építési engedélye és az anyagkiutalás megsürgetése miatt az elszánt kalocsai nővérek kieszközöltek egy csobánkai, személyes találkozást a nemzetvezetővel, Szálasi Ferencsel is, aki magánemberként fogadta őket. Az engesztelőmozgalmat Szálasi „laposnak és erőtlennek” nevezte, szerinte az „ostoros Jézusra” van szükség. Véleménye szerint „most a kard kell, nem az ájtatosság”, jobban bízott a németek „baráti segítségében”, mint a Magyarok Nagyasszonya pártfogásában. Némi támogatást azért csak adhatott a mozgalomnak, mert a találkozó után valamivel gyorsabban folyt az építkezés: a katonai parancsnokság autót utalt ki, amivel kavicsot, cementet és terméskövet hordhattak az alapozáshoz.

⁷⁵⁰ Valószínűsíthető, hogy ez a svábhegyi zárda az Isteni Szeretet Leányai Kongregáció háza volt. A krónika nem nevesíti a befogadó szerzetesrendet, de más forrásban található erre utalás. „Tegnap [1945. február 15.] Gologi atya két kalocsai nővérrel a Gellérthegy-utcai zárdában volt. Borzalmakról referált. [...] [1945. március 9.] Ma ment el főtisztelendő Pater Gologi és a négy Notre Dame nővér Kalocsára. A jó nővérek könnyezve távoztak, kik az ostrom összes borzalmi alatt nálunk voltak.” Antal 2017, 54., 57.

⁷⁵¹ A Szálasi-kormány 1944. október 16-i hatalomra jutása.

⁷⁵² Krisztus Király vasárnapja: 1925 óta Krisztus királyi méltóságának ünnepe. Eredetileg október utolsó vasárnapján tartották, 1969 óta az utolsó évközi vasárnap, advent előtt, november végén ünneplik. Magyar Katolikus Lexikon VII. 491.

⁷⁵³ Feszty Masa Mária (1895–1979): festőnő. Feszty Árpádnak és Jókai Mór fogadott lányának, Jókai Rózának a lánya. Az 1940-es évektől csaknem kizárólag vallásos témák foglalkoztatták, képei expresszív hatásúak. Egy ideig tagja volt Szegváron a Szociális Testvérek Társulatának. Működése során szentképek százait festette. Magyar Katolikus Lexikon III. 652.; XVI. 465.

Önkéntes munkások is akadtak: „Előkelő grófnők, egyszerű kishivatalnokok, aprócska elemista, magas rangú katonatiszt, rendőrfőtanácsos, apáca és mosónő ásták egymás mellett alázatos tisztelettel a sárga kemény agyagba a mély fundamentumot. Menekült családok, elüldözött papok, kifosztott magyarok dolgoztak kenyéren és vízen.”⁷⁵⁴ Az alapköletétel ünnepe december 8-ára⁷⁵⁵ tűzték ki, az elhelyezendő emlékményt is egy kalocsai iskolanővér, Kákonyi Mária Konstantina nővér „írta remekbe”. A hercegprímás, Serédi Jusztinián az alapköletételkor megkülönböztetett jóindulatát és áldását küldte mindazoknak, akik az engesztelőkápolna építésében a legkisebb mértékben is részt vettek. Az alapköletéleti ceremónia alatt ellenséges bombázórepülők köröztek a Normafa felett, de nem lőttek az összegyűlt tömegre.

A háborús helyzet miatt karácsonyra végképp abba kellett hagyni a kápolna építési munkáit. A nővérek is óvóhelyekre kényszerültek, a karácsonyt ágyúdörgés közt ünnepelték. A Gellérthegy utcai zárdában rekedt nővérek nem tudtak kapcsolatba lépni sem a Mária utcai, sem a Svábhegyre húzódott rendtársaikkal, mert a telefonvonalak nem működtek. Az iskolanővérek a számukra otthont adó zárda szerzetesnőivel együtt betegket, sebesült katonákat ápoltak egészen 1945. február 12-ig, az oroszok bejöveteleig.

Az orosz megszállás és következményei

Menekülni vagy helyben maradni?

A Duna–Tisza közén, 1944. október első felében, amikor az orosz hadsereg már három helyen átkelt a Tiszán, és erőteljesen nyomult Szeged, illetve Baja irányába, a lakosság körében általánossá vált a félelem. A hatóságok elrendelték a városok és falvak kiürítését, és megindultak a menekülők száz ezrei a Dunántúlra. Ebben a hónapban csaknem az összes fiókházban megmozdultak a nővérek. A társulat előljáróságának körlevele értelmében néhányan idejekorán elmenekültek, másokat az orosz hadsereg kényszerített a szerzetesház elhagyására, többen azonban a végsőig kitartottak, és bent maradtak a zárdában. A nővérek magatartása – azaz hogy elmenekültek, vagy helyben maradtak-e – szinte minden esetben egyéni döntésükön múlott, ám ez nagyban befolyásolta egy-egy zárda további sorsát.

⁷⁵⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁷⁵⁵ December 8.: Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepe.

Amennyiben a nők mindannyian elhagyták zárdájukat, azt általában csak a hatóságok rendeletére tették. Így történt ez Bácsalmáson és Garán is.⁷⁵⁶ Más településeken a közigazgatási kiürítési parancson túl a katonaság is kifejezetten nagy nyomást gyakorolt a szerzetesnőkre, hogy eltávozásra bírja őket. Cegléden a főnöknő az ott állomásozó német tisztek tanácsára és „erős nőgatására” ajánlatosnak tartotta a nővéreket elbocsátani, majd velük együtt ő maga is elhagyta a házat.⁷⁵⁷ Kiskunfélegyházán a nők többsége nem akart elmenni a városból, amit a magyar katonák nagy megütközéssel vettek tudomásul. Azt mondták, hogy a nők felelőtlenek, és nem számolnak a következményekkel. Rájuk hallgatva az apácák nagy többsége, 61 fő mégis elmenekült Félegyházáról.⁷⁵⁸ Polgáron a kelet felől folyamatosan érkező magyar tisztek és a menekült egyházi személyek is egyértelműen azt tanácsolták a nőknek, hogy hagyják el a települést. Eredetileg csupán hat nő szándékozott elutazni, a többi öt nő – köztük a főnöknő – a zárdában kívánt maradni. Mivel azonban a front egyre közelebb került hozzájuk, és a község határában már partizánok bukkantak fel, a plébános az összes nő előbbi és haladéktalan távozását sürgette. Innen annyira sietve kellett távozniuk, hogy még a kenyérsütéshez előkészített kovász is ott maradt egy tálban, a konyhában.⁷⁵⁹ Vecsésen a német katonák kilakoltatással zaklatták a nővéreket, és agyonlövésel fenyegették őket, ha nem hagyják el a községet. A kényszernek engedve hat nő, köztük a fiókház főnöknője, november 2-án Zánkára távozott.⁷⁶⁰

Más településeken a nők nagy része ellent tudott állni a kiürítési parancsoknak, és nem menekült el. Bácsbokodon – egy nő kivételével – plébánosuk sürgetésére sem hagyták el a zárdát.⁷⁶¹ Baján október elején a polgármester közölte a nőkkel: szükségesnek látná, hogy elhagyják a

⁷⁵⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. április 28.

⁷⁵⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.

⁷⁵⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. október 9., december 10.

⁷⁵⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁷⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Vecsési zárda iratai. Verney Kornél plébános Vecsés telepén, 1945. február 25-én kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő Kalocsán, 1945. május 1-jén kelt válasza a plébánosnak.

⁷⁶¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nők élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.

város területét. Másnap már a főispán is távozásukat szorgalmazta. A zárda főnöknője a rendtagok szabad akaratára bízta a döntést, senkit el nem küldött, senkit vissza nem tartott. A 48 nővérből végül 13 fő választotta a helyben maradási.⁷⁶² Kalocsán a polgármester és a nemzetőrség parancsnoka az érseket és a nővéreket is a város elhagyására biztatta. A papság – főpásztoruk vezetésével – a helyben maradás mellett döntött. Az anyaházi nővérek nagy többsége is együtt maradt a zárdában. A város kiürítését elrendelő határozatnak rájuk nézve tehát kevés foganatja volt.⁷⁶³

Az egyéni túlélési stratégiák kihatottak egy-egy fiókház helyzetére is. A minden nővér által elhagyott zárdákat könnyebben lefoglalhatta az orosz hadsereg, amely elsősorban kórházi célra vette igénybe ezeket az épületeket.⁷⁶⁴ Így járt például a társulat Polgáron lévő háza.⁷⁶⁵ Más településeken az el nem menekült nővérek azt az eljárást követték, hogy nappalra bennmaradtak ugyan a zárdában, de ezt általában civil ruhában tették, éjjelente pedig ismerős családoknál, magánházaknál kaptak szállást. Így állandóan felügyelheték, szemmel tarthatták a zárdát, ugyanakkor azt érezhették, hogy személyes biztonságukról is gondoskodtak. Az ismerősök segítségének elfogadása, a civil lakosság támogató, befogadó magatartása jól mutatta a nővérek társadalmi beágyazódottságát. Mivel a nővérek a magán-szállások igénybevételével nem távolodtak el messzire a zárdától, minden esetleges változásra gyorsan tudtak reagálni. Dávodon bevált ez a technika, az ottani zárda megmenekült a lefoglalástól.⁷⁶⁶ Cegléden viszont ez a módszer nem vezetett eredményre, az oroszok ugyanis 16 hónapra lefoglalták a zárdaiskolát.⁷⁶⁷ Igaz, hogy Cegléd közlekedési csomópontként nagyobb

⁷⁶² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. október 9., 10.; HU-MNL-BKML-XII.22. A bajai szerzetesház jegyzőkönyve, 1930–1949. Az 1944. november 19-i ülés jegyzőkönyve.

⁷⁶³ Török 1995, 11., 17., 20., 21.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.

⁷⁶⁴ A legtöbb lefoglalt zárdában hadikórházat rendeztek be, de Kiskunfélegyházán 1945-ben már hadifogoly-elosztó tábornak használták a Constantinumot.

⁷⁶⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. Jegyzőkönyv a polgári zárda 1947. május 14–19-én megtartott hivatalos látogatásáról; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁷⁶⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. március 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁷⁶⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.), HU-MNL-BKML-XII.6. A generális

jelentőséggel bírt a hadsereg számára, ráadásul 18 nővérből csak hárman maradtak a városban. Hasonló okokból Kiskunfélegyházán sem sikerült a zárdát szerzetesi kézben megtartani. Itt is csupán néhány nővér⁷⁶⁸ tartózkodott a városban az orosz hadsereg megérkezésekor, ráadásul közülük senki nem maradt a zárda épületében, hanem vagy a tanyagazdaságban, vagy az iskola közelében lévő, a mezőgazdasági leányközépiskola gyakorlóteréül szolgáló ún. Családi Házban húzták meg magukat. A bevonuló orosz katonaság az üres épületet azonnal igénybe vette, amelyet a nővérek csak 1946 nyarán kaptak vissza. Ez idő alatt a kiskunfélegyházi rendtagok a város különböző pontjain, civileknél laktak.⁷⁶⁹ Általánosan jellemző azonban a zárdájukat elhagyó, de a közelben, legtöbbször az adott településeken, ismerős magánházaknál maradó nővérekre, hogy igyekeztek minél előbb visszatérni a zárdába és ezzel együtt szerzetesi életük hétköznapijaiba.

Dunapatajon, Kecelen és Kiskőrösön hiába maradt helyben néhány nővér, létszámuk túl kevésnek bizonyult a zárdák megmentéséhez. Rákényszerültek a fiókházak elhagyására, magánházakhoz kellett költözniük, mert az orosz hadsereg – jelenlétük ellenére is – lefoglalta intézményeiket.⁷⁷⁰

Baján kezdetben úgy tűnt, hogy elég lesz a helyben maradt és az oda menekült nővérek létszáma a zárda társulati kézben való megtartásához. A 18 fős közösség a zárdában vészelt át az orosz hadsereg októberi bevonulását. Ezután a nővérek két hónapig viszonylag zavartalanul élhettek, sőt létszámuk még gyarapodott is visszatért rendtársaik révén. Ez sem akadályozta meg azonban az oroszokat abban, hogy december 19-én lefoglalják az épületegyüttes nagy részét. A nővérek részére csak a templom

---

főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.; Évkönyv Cegléd 1944/45, (oldalszám nélkül), 1945/46, (oldalszám nélkül).

⁷⁶⁸ A források eltérnek a helyben maradt nővérek számára vonatkozóan. Először csak négy, majd hat, később kilenc nővérről szólnak az említések. Elképzelhető, hogy a környéken bujkáló, családoknál szállást találó rendtagok folyamatosan „szivárogtak” vissza a zárda közelébe. 1942-ben 64 nővér élt Félegyházán, tehát a jelentős többség választotta a menekülést. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1944. október 9., december 10.; Historia Domus Kiskunfélegyháza 174. Vedres Béla plébános 1944. október 12-i bejegyzése.

⁷⁶⁹ Bálintné – Szabó 1971, 465–466., 476.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1944. október 9., 1944. december 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁷⁷⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., 1945. április 28., április 29.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Dunapataji zárda iratai. A generális főnöknő 21/1945. számú, Kalocsán, 1945. január 19-én kelt levele az Érseki Hatósághoz; Bálintné – Szabó 1971, 368.

melletti épületet és a klauzúra egy részét hagyták meg. Egy hétig éltek az apácák egy fedél alatt a katonákkal, amikor a számukra fenntartott lakrészt is lefoglalták, és kórháznak rendezték be. Karácsony másnapján minden nővérnek el kellett hagynia a zárdát, és kénytelenek voltak különböző magánházaknál berendezkedni.⁷⁷¹

Baján kívül más településeken is előfordult, hogy a nővéreknek hosszabb-rövidebb ideig meg kellett osztaniuk zárdájukat az orosz hadsereg tagjaival. Hercegszántón a partizánok hét hétre lefoglalták a tantermeket, a nővéreknek azonban nem esett semmi bántódásuk. Az épület emeleti, zárt részére csakis a tisztek mehettek fel, de ők is csak szükség esetén.⁷⁷² Mélykúton a cellákat nyolc napra lefoglalták ugyan kórháznak, de az apácák részére meghagyták az ebédlőt, a vendégszobát és a kápolnát.⁷⁷³ Újszegeden néhány orosz beköltözött a zárdaépületbe, ráadásul a klauzúra területére, az elutazott apácák celláiba. Így a helyben maradt nővérek 40 napig 12 orosz tiszttel kényszerültek együtt élni.⁷⁷⁴ A forrásokból kitűnik, hogy a rendkívüli összezártság ellenére bizonyos szeparáció azért működött a nővérek és a zárdát időlegesen elfoglaló oroszok között. Ez a csekély elszigetelődési lehetőség biztosíthatta, hogy a nővérek továbbra is megmaradhassanak szerzetesi mivoltukban. Valószínűleg a fiókház mindenáron társulati kézben való megtartása, az értékek védelme ösztönözte őket arra, hogy „szükség törvényt bont” alapon vállalják az oroszokkal való furcsa lakóközösséget. Mivel a társulat többi fiókházánál adott volt a lehetőség, hogy a nővérek szükség esetén magánházaknál kapjanak szállást, így feltételezhető, hogy a fenti településeken is működött volna ez a megoldás. Hogy az ottani nővérek az oroszok beköltözése ellenére mégis a helyben maradást választották, azt feltételezi, hogy a szerzetesnők nem érezték magukat veszélyben, számukra – ha kényelmetlennek és szokatlannak is, de egyúttal – biztonságosnak tűnt az oroszokkal egy fedél alatt élni. Akadtak

---

⁷⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve, 1944. november 19., 1945. szeptember 24.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. október 10., 23., november 8., december 19–27.; HU-MNL-BKML-XII.6. Bajai zárdai iratai. Kocsis Mária Marciána nővér 1945. januárjában kelt levele; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁷⁷² HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.

⁷⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁷⁷⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

azonban ellenpéldák is. Kecelen inkább elhagyták a nővérek a zárdát, csak ne kelljen egy fedél alatt lenniük az oroszokkal.⁷⁷⁵ Budapesten pedig szeparáció nélkül kellett megosztotni a szálláson, a privát szférán, ami a nővéreket a civileknél is jobban borzasztotta.⁷⁷⁶

A társulatnak kevés olyan háza akadt, ahonnan nem vagy csak kis számban menekültek el nővérek. A kisebb házak közül ezt a stratégiát követték Bátyán, Dunakeszin, Foktón, Kiskunhalason, Kunbaján és Németkéren.⁷⁷⁷ Ezekről a helyekről csak egy-két fiatalabb vagy félösebb nővér távozott rokonokhoz, ismerősökhöz, illetve a társulat valamelyik nyugatabbra lévő zárdájába. Ezeket a fiókházakat 1944 őszén nem is foglalta le a katonaság. A helyben maradt nővérek számán kívül a zárdák megmeneküléséhez hozzájárulhatott, hogy a fent említett épületek viszonylag kisebbnek számítottak. A társulat legnagyobb épületegyüttese, a kalocsai anyaház pedig főleg külső körülményeknek köszönhette társulati kézben való megmaradását. A város sem stratégiaileg, sem geopolitikailag nem számított kiemelkedő jelentőségűnek, ráadásul a kalocsai érsek jelenléte is bizonyos védelmet biztosított. Kalocsán az 1944. október 26-án kihirdetett kiürítési parancs ellenére a nővérek nagy többsége együtt maradt. A néhány eltávozott apáca helyett más fiókházakból érkeztek Kalocsára menekült nővérek, így 1944 végén összesen 106 nővér tartózkodott az anyaházban.⁷⁷⁸ Bár a polgármester és a nemzetőrség parancsnoka Grósz érseket is a város elhagyására biztatta, ő mégis a helyben maradáást választotta. A hívekre igen megnyugtatólag hatott, hogy a papok közül nem ment el senki, és – hozzátehetjük – a nővérek

---

⁷⁷⁵ „Első este [az oroszok] azzal az igénnyel álltak elő, hogy ők fekszenek a nővérek celláiba, ágyukba, a nővérek pedig, ha nem tartanak velük, menjenek a tantermekbe. Természetes, hogy a nővérek nem mertek éjjelre otthon maradni, hanem elszéledtek az előre kiszemelt házakhoz.” HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

⁷⁷⁶ „Többször aludtak velünk egy szobában, sőt még az ágyunkban is. Ilyenkor az ágyuk szélén kellett ülnie az illető nővérenek, akié az ágy volt. Félelemben és rettegésben teltek el éjszakáink.” HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárdá iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁷⁷⁷ Bálintné – Szabó 1971, 367., 368.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., március 28., április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Dunakeszin lévő zárda iratai. A Dunakeszin lévő zárda fennállásának 25. évfordulójára készített összefoglaló 1947-ből; HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 2-án kelt levele a kiskunhalasi esperes-plébánoshoz. (Piszkozat, egy lapra írva egy félegyházi levéllel.)

⁷⁷⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

közül sem túl sokan.⁷⁷⁹ Feltételezhetően a nővérek az érsek, valamint az érseki udvar, az aula helyben maradásából merítették erőt és bátorságot ahhoz, hogy ők se hagyják el szolgálati helyüket.

A szegedi fiókházat sem veszítették el a nővérek, noha itt funkcióváltásra is sor került. A szegedi főnöknő sajátos, de hasznosnak bizonyult stratégiához folyamodott. Kieszközölte ugyanis a városnál, hogy a zárdát a szegedi szegényház fiókjának ismerjék el. Így 30 idős szegényt költöztettek be az épületbe, az ő gondozásukkal a nővérek háza a lefoglalás alól védelmet nyert.⁷⁸⁰

Az iskolanővérek forrásai szerint az orosz katonák a papi és szerzetesi személyek iránt a legtöbb helyen respektussal viseltettek. Különösen akkor, ha az egyházhoz tartozás, a szerzetesi mivolt a hordott szerzetesi öltözékek kifejezésre jutott. Kalocsán az érsek úgy vélte, hogy a nővérek helyesen döntöttek, amikor megmaradtak szerzetesi habitusukban. „Érdekes az is, hogy az orosz katonák – legalább eddig – szörnyen respektálják a monasztirt.⁷⁸¹ Nekik monasztir minden ház, amelyben több papot vagy szerzetest találnak együtt. Ha ilyen helyre tévednek, csak annyit mondanak: monasztir, egyet legyintenek a kezükkel, mintha azt akarnák mondani, hogy itt nincs mit keresnünk, aztán továbbállnak.⁷⁸² Mennyire igazam volt, mikor az iskolanővérek általános főnöknőjének arra a kérdésére, hogy az apácák világi ruhába öltözzenek-e megszállás esetén, azt mondtam: A szerzetesi ruha sokkal jobban megvédi Önöket, mint a világi ruha! Adja Isten, hogy ezután is így legyen!”⁷⁸³ Az érsek véleményét általában a kalocsai iskolanővérek tapasztalatai is alátámasztották, a szerzetesi ruha sok esetben valóban védelmet jelentett az oroszok zaklatásai ellen.⁷⁸⁴

Az orosz katonai vezetők egyfajta oltalmazó gesztusként a zárdákra, zárdaiskolákra, illetve azokra a magánházakra, ahol a zárda lefoglalása miatt nővérek laktak, cirill betűs feliratot helyeztek el. A „monasztir”, valamint

⁷⁷⁹ Török 1995, 11., 17., 20., 21. – Az 1942-es adatok szerint az anyaházban 110 nővér élt. Kalocsán a társulat különböző fiókházaiban ezen kívül további 72 nővér tartózkodott. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés, 1942.

⁷⁸⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

⁷⁸¹ Монастырь (orosz): kolostor, zárda.

⁷⁸² Grósz érsek érdekesnek tartotta feljegyezni ezt a tapasztalatát, hiszen azt látta bizonyítotttnak, hogy a több évtizedes oroszországi egyházüldözés, szekularizáció és ateista nevelés sem tudta kiölni a köznépből a vallás iránti – még ha olykor babonás – tiszteletet. A régi gyökerű kulturális minták tovább éltek, és a megfelelő környezetben aktiválódtak.

⁷⁸³ Török 1995, 39.

⁷⁸⁴ Az Egerbe menekült nővérek 1945. január 29-én tértek vissza Polgárra. Plébánosuk tanácsára azonban – mivel „a hadsereg alja, söpredéke tartózkodik épp a faluban” – átmenetileg megváltak szerzetesi ruhájuktól, és civilbe öltöztek. HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

a „skóla”⁷⁸⁵ szavak elvileg garantálták, hogy a közkatonák ezeket a helyeket megkímélik, az ott lakókat nem zaklatják. Egyes helyeken bevált ez a módszer, máshol kevésbé. Kalocsán például a nővérek elégedettek voltak az eredménnyel. „Kalocsán az Orosz Parancsnokság, általában az orosz vezető urak tiszteletben tartják az iskolát és a zárdát. Az ő felszólításukra intézetünk bejáratainak ajtóira plakátot függesztettünk ki, még a gazdasági rész ajtajára is: Skóla (cirill betűkkel, alá pedig magyarul:) Iskola. Tétették ezt abból a célból, hogy a közlegénység se háborgasson bennünket. Intézetünk épületébe nem helyeztek be sem átvonuló katonákat, sem sebesülteket.”⁷⁸⁶ Más településeken a fenti feliratok csak részleges védelmet eredményeztek. Baján, ahol 1944 karácsonya után el kellett hagyniuk a zárdát az orosz katonai lefoglalás miatt, a nővérek magánházaknál kaptak szállást. „Az orosz parancsnok adott írást minden házra, ahol nővérek laknak, hogy »monasztír (zárda)«, orosz katonának ide jönni nem szabad. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy jóformán naponta ne legyen látogatónk.”⁷⁸⁷ Kiskunfélegyházán szintén zárdán kívül éltek a nővérek. Ott is hasonló – részben pozitív, részben negatív – tapasztalatokra tettek szert. „Az utcai front 4 ablaka mögött meghúzódó 3 nagyszoba a: »Монастырь«. Az 5-ös redisztollal kiírt tábla eddig még minden szállást kereső orosz csapat előtt elég biztosítékul szolgált.”⁷⁸⁸ „Ahol nővérek laknak privát-házakban, oda nem mennek oroszok. A háziasszony csak annyit mond: »Monaskák⁷⁸⁹ vannak itt« – s akkor szó nélkül elmennek. [utólagos bejegyzés:] (Ma már ez is tárgytalan. Most hallottam, hogy az egyik privátházból el kell jönniük a nővéreknek, mert oroszok telepednek be)” – számoltak be a nővérek élményeikről a Kalocsára küldött leveleikben.⁷⁹⁰

Más – például a bácsbokodi és a hógyészi – zárdák lakóit viszont rendszeresen zaklatták az orosz katonák,⁷⁹¹ a lefoglalásokról nem is beszélve.

⁷⁸⁵ Школа (orosz): iskola.

⁷⁸⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő 22/1945. számú, Kalocsán, 1945. január 20-án kelt levele Dehény Mária Alacque és Vágó Mária Relindisz nővérekhez.

⁷⁸⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. január 1.

⁷⁸⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Szentgyörgyvárosi Mária Palládium nővér 1945. december 8-án kelt levele.

⁷⁸⁹ Монашка/монахиня (orosz): apáca.

⁷⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

⁷⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Hógyészi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig; HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi ház iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

A kalocsai iskolanővérek különböző fiókházaiban szerzett tapasztalatok alátámasztják a klérus felső vezetőinek összegző megállapítását: „Az áldozatok és épületkárok ellenére meg kell állapítani, hogy a megszálló csapatok parancsnokai az egyházi személyekkel és épületekkel, felszereléssel általában tisztelettel bántak. Legtöbb esetben különös védelmet biztosítottak és hivatalosan a papi, szerzetesi és szerzetesnői házakat a hadsereg egyes tagjainak túlkapásaitól igyekeztek megmenteni. Az említett szomorú eseteket és visszaéléseket egyesek akciójának kell tekinteni.”⁷⁹²

Ahogy a fentiekből is kiderült, a társulat nem követett következetes, homogén stratégiát a „helyben maradás vagy az elmenekülés” kérdésében, a front átvonulására a közösség nem tudott egységes irányelvek mentén felkészülni. A vezetőség a nővérek személyes döntésére bízta, hogyan viselkednek. Az egyéni döntések és a helyi viszonyok függvényében a fiókházak főnöknői és az egyes nővérek különböző megoldások segítségével próbálták túlélni a háborút. A választott módszerek sikeressége azonban nemcsak, sőt sok esetben nem elsősorban a nővéreken múlt. Jóllehet az adott települések harcászati, geopolitikai helyzete gyakran még akkor is lehetetlenné tette egy-egy zárda társulati kézben való megtartását, ha a nővérek nagy része nem hagyta el az intézményt. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a zárdák teljes kiürülése szinte biztosan egyet jelentett azok orosz lefoglalásával. Bár a helyben maradás sem nyújtott garanciát a fiókház szerzetesi kézben való meghagyására, a nővérek sok helyen mégis ezt a megoldást választották, vállalva ezzel azt a kellemetlenséget, hogy esetleg több hétig orosz katonákkal kell egy fedél alatt élniük. A háborús helyzetben nem tudták a nővérek a jól bevált, előrelátó taktikájukat alkalmazni, hiszen nem tudtak felkészülni a teljesen váratlan, kiszámíthatatlan eseményekre. Nem tudhatták, hogy előnyükre, vagy hátrányukra szolgál-e a szerzetesi ruha viselése és a zárdák elhagyása. A szerzetesi hivatáshoz és identitáshoz való ragaszkodás viaskodott bennük a rémhírek által keltett – nem alaptalan – félelmekkel. A magyar katolikus klérus ugyanis arra számított, hogy az orosz hadsereg üldözni fogja a vallást és annak egyházi képviselőit. Ezért logikus felkészülési módnak tűnt, hogy legalább az apácák egy része – civil ruhába öltözve – térjen vissza a remélhetőleg nagyobb biztonságot nyújtó családi körbe. Utólag azonban bebizonyosodott, hogy azok a nővérek választottak helyes stratégiát, akik szerzetesi ruhájukban bent maradtak a zárdákban. Az oroszok nem üldözték a vallást, eltúrték a vallásgyakorlást, az egyházi emberekkel szemben pedig a legtöbb esetben előzékenyen bántak, bár ugyanez nem mondható el az egyházi javak vagy a papok

---

⁷⁹² Török 1995, 306–308.

és szerzetesek vagyona kapcsán. Ezért tűnik – természetesen csak utólag, az események ismeretében – feleslegesnek a nővérek menekülése, különösen azoké, akik nem családjukhoz utaztak, hanem csak egy-egy fiókházzal nyugatabbra vagy északabbra húzódtak. Ott előbb-utóbb ugyanúgy átestek az orosz megszálláson, majd ugyanúgy folytatták tevékenységüket, mintha eredeti működési helyükön maradtak volna. Ennek felismerése azonban nem kérhető számon az oroszoktól ab ovo félfő nővérektől a háború zűrzavarában, a terjedő rémhírek idején, a kiszámíthatatlan helyzetekben. Bár a társulat vezetősége a viszonylag magas számú menekülésnek talán elejét vehette volna, ha az 1944/45-ös tanévben az egyes nővéreket eleve családjukhoz, szülővárosukhoz közeli zárdába osztotta volna be. Természetesen ekkor problémaként jelentkezett volna a nem egyenletes tanárelosztás, azaz az egyes zárdaiskolák, óvodák megfelelő végzettségű tanerők nélkül maradtak volna, máshol pedig túl sok, esetleg túlképzett nővér zsúfolódott volna össze. Hogy az eljáróság nem foglalkozott érdemben ezzel a lehetőséggel, azt mutatja, hogy a társulat elsődleges feladatának még a legkaotikusabb és legzűrzavarosabb viszonyok között is a lányok tanítását, nevelését, az intézményhálózat zökkenőmentes „üzemeltetését”, a működés folyamatos biztosítását tartotta.

Pontos adatok hiányában nem lehet számszerűsíteni, hogy a nővérek hány százaléka hagyta el szolgálati helyét, és hányan maradtak helyben. Azt sem lehet külön tárgyalni, hogy mi történt az elmenekültekkel és mi a helyben maradókkal, hiszen többen a társulat más fiókházaiba menekültek, ott élték át az orosz megszállást. Tehát az adott zárdában – menekült létük ellenére – ugyanazok lehettek a tapasztalataik, mint az ott helyben maradó rendtársaiknak. Esetükben az út, amíg eljutottak a társulat másik zárdájába, illetve az eredeti szolgálati helyre való visszatérés nehézségei érdemelnek részletesebb tárgyalást. Ezt, valamint a háború során külföldre került nővérek élményeit külön fejezetben mutatom be.

Az egyházi védőháló szerepe

A saját zárdájukat elhagyó nővérek közül többen a társulat másik, biztonságosabbnak gondolt fiókházában kerestek menedéket.⁷⁹³ Ez mindenképpen kedvező megoldásnak bizonyult, mert a közös szabályok, a gyakori

⁷⁹³ A zűrzavaros viszonyokra, az általános bizonytalanságra és az információ hiányára enged következtetni az a tény, hogy míg egyes nővérek elhagytak egy adott zárdát, például: a bajait, addig más nővérek számára éppen ez a zárdát tűnt biztonságosnak, és ők odamenekültek. Ugyanazon időszakban tehát egyaránt számon tartottak Bajáról és Bajára menekült nővéreket is. Ilyen esetekben valószínűleg a családi kapcsolatok, a szülői és testvéri kötelékek játszottak szerepet mind a Bajáról való eltávozásban, mind az oda való menekülésben.

diszpozíciók garantálták, hogy a szerzetesi élet nagyjából ugyanúgy folyt az egyik zárdában, mint a másikban. A saját állomáshelyüket elhagyni kényszerült apácák rendtársaik között még egy idegen fiókházban is ott-hon érezhették magukat. Előfordult, hogy egy nővér saját szülővárosában keresett menedéket, de ott nem a szüleinél szállt meg, hanem a társulat ottani zárdájában.⁷⁹⁴ Így egyszerre tudhatta magát rokonai közelében és szerzetesi közösségben, egyszerre teljesíthette gyermeki és szerzetesnői kötelességeit. A szerzetesi közösség általában nagyobb védelmet biztosított a nővéreknek az oroszok zaklatásaival szemben, mint a családi környezet.⁷⁹⁵ A bajai, a Budapest, Mária utcai, az esztergomtábori és a hógyészi fiókházak elől jártak szerzetes társaik befogadásában. Budapesten legalább 30 – a helyi hatóságok vagy a katonaság által saját állomáshelyük elhagyására kényszerített – nővér kapott szállást.⁷⁹⁶ Hógyészre, a társulat kevés dunántúli zárdáinak egyikébe, 1944 októberében folyamatosan érkeztek a többi fiókházból menekülő nővérek. Kiskunfélegyházáról hat, Bajáról négy szerzetesnőt fogadtak be. A vendég nővérek száma hamarosan 25-re emelkedett, így a hógyészi zárdát ebben az időben összesen 40-en lakták.⁷⁹⁷ A menekült nővérek gyorsan beilleszkedtek az új helyzetbe, többen közülük átvették távol lévő rendtársaik munkáját. Két, Kiskunhalasról elmenekült iskolás nővér óráit például másik kettő, Szabadkáról Halasra menekült nővér tartotta meg.⁷⁹⁸ A Siklósról elmenekült

⁷⁹⁴ Tóth Mária Teofila nővér Németkéren született, 1944-ben a társulat kiskunfélegyházi zárdájából szülőfalujába menekült. Egy későbbi interjúban így számolt be élményeiről: „Otthon vészeltem át a megszállást. Mozgófront volt arrafelé. 1944. december 1-jétől húsvétig. Hol aknazápor, hol géppuskazápor, hol rekvirálás, szorongatott helyzetek.” Bögre – Szabó 2010, 211.; Hermann Mária Szigfrida nővér a kiskunhalasi zárdából Hógyészre ment, szüleihez. Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül) 1944. november 7.

⁷⁹⁵ A következő idézetek bizonyítják, hogy a zárda nagyobb védelmet jelentett a nővérek számára, mint a családi kör. „A helybeli nővérek is idemenekülnek, mivel a családban sincsenek biztonságban az oroszok előtt.” „[...] csak a két helybeli nővér, továbbá [Berdó Mária] Kolomána és [Pfuhl Mária] Szalézia nővér mentek ki a faluba. Újból bebizonyosodott, hogy a jó Isten azt akarja, maradjunk bent a zárdában és szerzetesi ruhában vészeljük át ezeket a nehéz időket. [...] Hála Jézus Szívének és a Szűzanyának, idebenn nem történt semmi. Ellenben Szalézia nővéreket a faluban meglátogatták az oroszok, de nem bántották őket.” HU-MNL-BKML-XII.6. Hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14.

⁷⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utca 20. alatti zárda iratai. Aláírás és dátum nélküli beszámoló, valamint Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnökhöz.

⁷⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. október 12.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel.) „Egy kis krónika december első napjaitól a hógyészi ház eseményeiről.”

⁷⁹⁸ Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül) 1944. november 7.

három nővér tanóráin a Kalocsáról Siklósra érkezett nővérek helyettesítettek.⁷⁹⁹

Egyes nővérek azonban nem családtagjaiknál vagy a társulat más településen lévő zárdájában találtak menedéket, hanem valamely más szerzetesrend fiókháza vagy egyházi személy fogadta be őket. A kölcsönös szolidaritásról tanúskodó segítségnyújtás olyan védőhálót biztosított a nővéreknek, amelyet a civil, világi személyek nem tapasztalhattak meg. A nyugat felé menekülő nővérek minden esetben találtak oltalmazó, befogadó hajlékot. Győrben az Orsolya-rendi nővérek hat iskolanővért – közülük hárman Bajáról menekültek el – és egyikük hűgát több hónapig látták vendégül, a teljes ellátásért egy fillért sem fogadva el.⁸⁰⁰ Egy másik bajai nővért Zalaegerszegen a Notre Dame apácák fogadtak be, majd amikor nekik is el kellett hagyniuk zárdájukat, akkor az ottani plébánián kaptak szállást.⁸⁰¹ Szintén Bajáról menekült el az a nővér, aki Pannonhalmán a bencés monostorban vészelt át a háborút. Itt a Nemzetközi Vöröskereszt kórházat és hadiárvák, bevonultak rászoruló gyermekei részére napközi otthont rendezett be. Az itt lévő gyermekekre felügyelt az iskolanővér, aki Bajára való visszatérése után „sok kedves dolgot mesélt az atyákról. A menekültek ezreit látták el és védték meg az oroszok elől. A svájci Vöröskereszt elnöke is ott tartózkodott egy időben a monostorban. Figyelte az atyák életét, kért teológiai könyveket, nem beszélt senkivel róla, s egyszer aztán kérte felvételét a katolikus egyházba.”⁸⁰²

A Kalocsáról Balatonszabadiba menekült hét nővér a társulat ottani nyaralójának szétbombázása után Veszprémbe utazott tovább, ahol először a ferences nővérek által vezetett szeretetházba utalták őket, majd néhány nap múlva mindannyian átmentek „az Angolkisasszonyokhoz, ahol igazi testvéri szeretetben és kitűnő ellátásban volt részük. A jó máterek még ruhafélékkel is kisegítették a kifosztott nővéreket.”⁸⁰³ Innen három nővér egy ismerős plébános hívására a Vas megyei Vámoscsaládra utazott. „Ide az

⁷⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele 1945. december havában.

⁸⁰⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. április 28.

⁸⁰¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. május 17.

⁸⁰² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 30. Akit a nővér a „svájci Vöröskereszt elnökének” nevezett, valószínűleg Eduard Benedek Brunschweiler (1910–1987) lehetett. A svájci textilkereskedő a Magyar–Svájci Kereskedelmi Kamara tagja és a Nemzetközi Vöröskereszt megbízottja volt. 1935-től élt Magyarországon, Pannonhalmán tért át a katolikus hitre. 1945 júniusában orosz fogságba került, hamarosan szabadon engedték, később Dél-Afrikában telepedett le. Dékány 2012.

⁸⁰³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

utat részben gyalog tették meg, közben Sárváron, a Szent Vince nővéreknél időztek két napig. Nagyon kedves volt hozzájuk a főnöknő, ruhával is segítette őket.”⁸⁰⁴ Mikor innen is távozniuk kellett, Horvátzsidányra menekültek, a plébániára. „A plébános úr buzgó pap, méltányolta a nővérek sok munkáját és gondosan őrizte őket az oroszok elől. Legjobb búvóhelyük volt a kóruson az orgona. Itt a nép is megsajnálta a nővéreket és sok élelmet hordott részükre a plébániára.”⁸⁰⁵

Esztergomtáborban a nővérek a szalézi rend fiúiskolájának háztartását vezették. „Feljegyzésre méltó az igazgató házfőnök úr krisztusi szívélyesége, amellyel az odamenekült nővéreinket fogadta: »Nem menekülhet annyi nővér, mint ahányat mi be ne fogadhatnánk« – mondotta. Mindennel szeretettel ellátta a nővéreket, akik szívesen vállaltak munkát az iskolában, varrodában és más üzemeknél.”⁸⁰⁶ Kiskunfélegyházáról hét nővér menekült Esztergomtáborba. A szalézi atyák nemcsak befogadták a nővéreket, de az oroszok zaklatásai elől is megvédték őket, ahogy erről a fennmaradt levelezés is hűen beszámol: „A háború vihara Szerzetünk néhány tagját a legveszesebb időben Esztergomtáborba sodorta s ott a jó Szalézi Atyák intézete volt a biztos rév, ahol legnagyobb értékeiket: életüket, szűzi tisztaságukat sértetlenül megőrizhették. Állapotszerű érzés lelkemben a mélységes hála a szerető isteni Gondviselés iránt, s ez az érzés késztet most is, hogy forró köszönetet mondjak a jó Atyáknak, akiket a jó Isten védő angyalul rendelt szegény nővéreink mellé az orvul támadók ellen. Könnyekig meghat az odamenekült nővérek beszámolója, a gondviselészerű védelem, melyet főképp Igazgató Úr személyében nyújtott a jó Isten a megriadt, szegény nővéreknek. [...] Nagyon kérem hálás köszönetem tolmácsolását Berek Gyula f[ő]t[isztelendő] úrnak is, aki nem kis harcot vívott a nőket követelő oroszokkal, s élete kockáztatásával is bátran kitarzott a védelemben. Hála a gondviselő Istennek, hogy a neki szánt lövés más irányba fúródott. Forró köszönet mindegyik jó atyának, az egész intézetnek!”⁸⁰⁷

A Garáról elmenekült nővéreket a dunaföldvári Kincses Károly ferences atya vette pártfogásába, ő szerzett számukra megbízható családoknál

⁸⁰⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

⁸⁰⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

⁸⁰⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

⁸⁰⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Esztergomtábori zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 16-án kelt, 362/1945. sz. levele Váraljai József esztergomtábori igazgató-házfőnöknek.

lakóhelyet.⁸⁰⁸ A Polgárról elmenekült nővérek az egri érsek védőszárnyai alá kerültek, ő szállásolta el először őket, és ő közvetített számukra munkát. A csapat egyik felét a ciszterci atyák fogadták be, itt a nővérek a konyhán dolgoztak. A többiek az irgalmas nővérek kórházában kaptak szállást, ellátást és munkát. Az egri irgalmas nővérek az 1945 januárjában Polgárra visszatérő két iskolanővért élelmiszerral is segítették; „kis sonkával, szalonnával terheltek meg csomagjaikat, hogy az első napok nélkülözését tőlük telhetően megenyhítsék. Meleg felebaráti szeretetük nemcsak otthont és védelmet adott a hozzájuk fordulóknak, hanem elkíserte őket egészen vissza a régi, kifosztott otthonig. Később, mikor meghallották, hogy a legszükségesebb edényeket is nélkülözzük, tányért, csészét, poharat küldtek minden nővér számára. Ha tulajdon testvéreink lettek volna, nem lehettek volna jobbak.”⁸⁰⁹ A Ceglédről elmenekült nővérek visszatérve már nem tudtak saját zárdájukban lakni, mert azt az orosz katonák lefoglalták. A helyi plébános nagylelkűen befogadta a nővéreket a plébániára. Később az oktatást is ott tudták megkezdeni.⁸¹⁰

Ha a nővéreknek módjukban állt, természetesen ők is segítettek a hozzájuk forduló, más szerzetesrendbe tartozó vagy papi személyeknek. Högyészen például egy orsolyita nővér élt együtt az iskolanővérekkel, akit – hogy ne legyen feltűnő – a nővérek saját szerzetesi ruhájukba öltöztettek.⁸¹¹ Szintén Högyészen egy iskolanővér több mint egy hónapig a plébánián tartózkodott, ahol „szláv tudásával” a tolmács szerepét töltötte be az oroszokkal való kommunikációban, „így segített az Egyház ügyeiben”.⁸¹² Kalocsán, az anyaházban biztosítottak helyet a nagyszeminárium növendékei számára,

---

⁸⁰⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. Garai zárda iratai. Kincses Károly OFM Dunaföldváron, 1945. április 20-án kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 25-én kelt, 399/1945 sz. levele Kincses Károly OFM atyának.

⁸⁰⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁸¹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.); HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. január 1., január 19. Elképzelhető, hogy az említett személy Mácsik Teréz Augusztia OSU orsolyita nővér lehetett. A vele készített életinterjúban a nővér elmondta, hogy a háború egy részét Högyészen élte át, ahová nagynénje látogatására érkezett. Az oroszok elvonulása után tért vissza saját társulatához, Dombóvárra. Bögre – Szabó 2010, 131.

⁸¹² HU-MNL-BKML-XII.6. Högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. január 4., január 19.

amikor az oroszok saját házukból kilakoltatták őket.⁸¹³ Budapesten, 1945 januárjának második felében tíz piarista atyának, akik elvesztették az otthonukat, adtak a Mária utcai zárda felső emeletén szállást. Hálából a paptanárok a nővérek által fenntartott kollégium lánylakóinak – akik a nővérekkel vészelték át Pest ostromát – előadásokat tartottak: Sík Sándor⁸¹⁴ irodalmi témákat, Balanyi György⁸¹⁵ történelmi ismereteket, Öveges József⁸¹⁶ fizikai tételeket fejtegetett. A nővérek beszámolója szerint: „Nem csoda, ha azt mondják a lányok, hogy nekik van a legjobb dolguk egész Pesten.”⁸¹⁷ A nővéreknél lakott Stadler Frieda⁸¹⁸ is, akit a kalocsai iskola-nővérek egy telitalálatot kapott óvóhelyről menekítettek ki. Inkognitóban bejárt a nővérekhez misézni Varga Béla kispapáti képviselő.⁸¹⁹ Amint felfedhette magát, megkezdte politikusi működését, a zárda főnöknői szobájában tárgyalt a debreceni kormány követeivel.⁸²⁰

---

⁸¹³ 1944. október 31. óta folyamatosan fennállt annak a veszélye, hogy a zárda üresen álló internátusát az orosz hadvezetőség lefoglalja. Kézzelfogható közelségbe ez a lehetőség azonban csak február második felében, az erősebb orosz offenzíva megindulása idején került, ekkor ugyanis újból sok épületet vettek igénybe a városban. A nővérek internátusa a nagyszeminárium feláldozása árán szabadult meg a lefoglalástól. A szeminárium február 25-én délután kapta a kilakoltatási parancsot, néhány óra alatt mindenestül távozniuk kellett. A tanárok, a teológusok, a személyzet és a felszerelés a zárda üresen álló internátusában kapott elhelyezést. A költöztetésből a nővérek és növendékeik is kivették részüket, így másnap 10 órára üresen állt a szeminárium épülete. A kevés férőhely miatt a papnevelő intézet a zárda betegházának emeletén is igénybe vett négy szobát. Az internátus ilyen célú hasznosítása 1945 júniusáig tartott. Török 1985, 148–149.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸¹⁴ Sík Sándor (1889–1963): piarista tartományfőnök, egyetemi tanár, költő, a Magyar Cserkészszövetség életre hívója. Magyar Katolikus Lexikon XII. 111.

⁸¹⁵ Balanyi György (1886–1963): piarista történetíró, történelem–földrajz szakos tanár, tanított a budapesti egyetemen. Magyar Katolikus Lexikon I. 540.

⁸¹⁶ Öveges József (1895–1979): piarista atya, matematika–fizika szakos tanár. Magyar Katolikus Lexikon X. 405.

⁸¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utca 20. alatti zárda iratai. Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

⁸¹⁸ Stadler Frieda (1889–1969): tanítónő, a magyar katolikus leányifjúsági mozgalom megalapítója. Magyar Katolikus Lexikon XII. 322.

⁸¹⁹ Varga Béla, dr. (1903–1995): katolikus pap, kanonok, politikus. Részt vett a Független Kispapárt megalakításában. 1945 elején a náci és nyilas rémtettek kivizsgálására alakult bizottság elnöke, majd nemzetgyűlési képviselő. 1945. december 7. és 1946. február 1. között az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanács tagja, 1946. február 7. és 1947. június 3. között a nemzetgyűlés elnöke. 1947-ben külföldre távozott, az amerikai emigráns magyarság vezetője lett. 1991-ben hazatért Magyarországra, és Balatonbogláron telepedett le. Magyar Katolikus Lexikon XIV. 775.

⁸²⁰ Nem találtam utalást arra, hogy Varga Béla konkrétan kikkel és milyen ügyekben folytatott tárgyalást a nővérek Mária utcai házában.

Baján az iskolanővérek a ciszterciekkel kölcsönösen támogatták egymást. A zárda kiürítésében a ciszterci atyák is segítettek, saját épületük helyiségeit ajánlották fel a zárda szertára számára.⁸²¹ Amikor viszont az orosz lefoglalás alól felszabadult mindkét rendház, akkor a nővérek segítettek kitakarítani a ciszterciek épületét.⁸²² Ezen kívül a zárda hosszabb ideig főzött négy ciszterci atyára, akik közül az egyik súlyosan megsebesült Baja bombázásakor.⁸²³

A katolikus egyház papjai és szerzetesei között tapasztalható összetartás szinte természetesnek mondható. A háborús állapotokban azonban a segítségnyújtás ökumenikus jelleget öltött. Amikor a bajai zárdát teljesen át kellett adni az oroszoknak, és ki kellett üríteni, az evangélikus lelkész készségesen felajánlotta egyházközössége nagytermét, ahol az internátusi ebédlő székeit és egy templomi nagy képet helyeztek el. A székeket később felvitték az evangélikus templom kórusára, mert a nagyteremben – természetesen az evangélikus lelkész jóváhagyásával – a nővérek polgári iskolája és két népiskolai osztálya kezdte meg a tanulást délelőtti és délutáni munkarenddel.⁸²⁴ Kiskunhalason, 1945 tavaszán, amikor az oroszok lefoglalták tantermeiket, a református gimnázium és református polgári iskola tanulói a kalocsai iskolanővérek iskolájában kaptak helyet.⁸²⁵ Szabadkát október 11-én szállták meg a partizánok és az oroszok. A nővérek – védelmet keresve – beszéltek a református tiszteletessel, „aki mint a kommunista párt tagja, beleszólással bír a szovjet katonai parancsnokságon, hogy tegyen valamit az orosz katonák bezörgetései, zavarásai ellen. Tiszteletes úr (halványpiros!) testvériesen megígérte közbenjárását.”⁸²⁶ A nővérek tehát nem

⁸²¹ „A szertárákat átvittük a zirciek gimnáziumába s amit oda nem lehetett, az idő rövidsége miatt, könyvtárakat s egyéb felszerelési tárgyakat, [...] a mi padlásunkra vittük, mert azt ígérték [az oroszok], hogy azt lezárják és nem bántják. László Vince zirci igazgató átküldte ebéd után a VIII. gimnazista diákokat, akik Sulyok tanár úrral segítettek bútorokat vinni.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. december 19.

⁸²² „A zirciek is visszakapták a rendházat. Ezen a héten mindennap voltak nővérek és gyerekek, képzősök segíteni takarítani. A tanárok igen hálásak voltak. Mondták, hogy mégis csak szebben csinálják a nővérek, mint ők, biztatták őket, hogy nekik kevésbé szépen is megfelelnek az ablakok.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 22.

⁸²³ Simonyi Marián (1909–1978) ciszterci tanárról van szó, aki mindkét lábát elveszítette a bajai bombázásakor. HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. február 21., 25., október 28.; Magyar Katolikus Lexikon XII. 135.

⁸²⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. január 6., január 31., február 5.

⁸²⁵ Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül).

⁸²⁶ A nővérek hasonló eufemisztikus jelzőkkel, „virágnyelven” körülírva említették más forrásaikban is a baloldali, esetleg kommunista beállítottságú személyeket. Erre érzékletes példák szerepelnek a kínai misszió háborús történetét tárgyaló „Az 1944–1946 közötti időszak. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944–1946. Kína” c. fejezetben.

közvetlenül fordultak panaszukkal az orosz katonai hatósághoz, hanem – lehetőleg egyházi ember személyében – közvetítőt kerestek. Ebben az esetben a segítséget nem katolikus egyházi személytől, hanem a református lelkipásztortól várták.

A nővérek menekülés közben többször kerültek olyan helyzetbe, hogy más szerzetesrendbe tartozó nővérek megüresedett helyét, munkakörét foglalták el. A Szabadkát elhagyni kényszerült nővérek először Szegeden, az – oroszok elől elmenekült – angolkisasszonyok által elhagyott kis internátusban találtak új otthonra.⁸²⁷ A Polgárról távozó nővérek Egerben a ciszterci rendház konyhájának vezetését vették át az Isteni Szeretet Leányai apácák helyett.⁸²⁸ Általánosnak tekinthető ezek szerint az a gyakorlat, hogy a szerzetesnőket – a világi papsággal ellentétben – nem kötelezte helyben maradásra egyházi előjáróságuk.⁸²⁹ Ez következhetett abból, hogy női mi voltukban védtelenebbek voltak, jobban ki voltak téve az erőszaknak.

Ahogy a fentiekből kiderült, a nővérek túlélési esélyeit nagyban növelte, hogy akár helyben maradásuk esetén, akár menekülésük során – egyházi személyként – az ország bármely pontján számíthattak támogatásra és segítségre. Cserében ők is befogadták, illetve pártfogolták a hozzájuk forduló egyházi személyeket. Az egyházon belül működő összetartás és szolidaritás a háború viszontagságai közepette, amikor sokan a társadalom széthullását tapasztalták meg, olyan többleterőt és -védelmet jelentett, ami a nővéreknek még sokáig segített túlélni a megpróbáltatásokat.

Jelen esetben a „halvány” jelző árnyalja az illető egyházi személy baloldali elköteleződésének mértékét. – HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 16.

⁸²⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. november 9., 12. A kalocsai nővérek a szegedi ferences házfőnöktől tudták meg, hogy az ottani egyik óvoda vezetésével megbízott keresztes nővérek az oroszok bejövetelekor elhagyták a várost, így megszűnt az óvodai munka. Szegedet tehát az angolkisasszonyokon kívül másik női szerzetesrend is elhagyta.

⁸²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. Erdélyi Guidó ciszterci gimnáziumi tanár Egerben, 1944. október 15-én kelt levele a generális főnöknőhöz. Az Isteni Szeretet Leányai apácák főnöknője betegség miatt volt távol a munkahelyétől, de a konyhas nővért a családja hazahívta a „bizonytalan időkre való tekintettel”.

⁸²⁹ Esetlegesnek tűnik, hogy más rendbeli szerzetes nővérek elhagyták-e szolgálati helyüket, vagy nem. Bajáról a ferences szegénygondozó nővérek október 9-én menekültek el. Kiskunfélegyházán a szegénygondozó nővérek közül ketten maradtak helyben. Ugyanitt a Jézus Szíve népleányok teljes létszámában maradtak. Fülöp – Horváth 1992, 52.; Historia Domus Kiskunfélegyháza 193. Vedres Béla apátplébános 1944. október 12-én kelt levele a váci püspökhöz; Merk – Rapcsányi 2003, 155.

A vallásgyakorlás lehetőségei

A Vörös Hadsereg az általa megszállt magyarországi területeken segítette a közigazgatás újraszervezését, szorgalmazta a termelés újbóli elindítását, az oktatás megkezdését, így biztosítva a stabilitást, a hátország nyugalmat és befolyásuk kiépítését.⁸³⁰ A korábbi félelmekkel ellentétben nem korlátozták a vallásgyakorlást, a hívek járhattak templomba, harangozhattak stb. Ez meglepő, ugyanakkor további reményekre sarkalló eseménynek minősült a nővérek szemében. Korábbi beszámolóikból ugyanis kitűnt, hogy mennyire aggódtak a számukra rendkívül fontos vallásgyakorlási lehetőségek esetleges elvesztése miatt.

Az egyes fiókházakból érkezett beszámolók szinte minden esetben megemlékeztek, hogy a front közeledtével hogyan menekítették el a zárda kápolnijából az Oltáriszentséget, melyik pap vette magához, illetve az óvóhelyre vitték-e magukkal. Szintén többen jelentették, hogy rendszeresek voltak-e a szentmisék az adott településen, továbbá, hogy melyik pap végezte el a rendkívüli időkben a nővérek gyóntatását. Számot adtak arról is, hogy nehézségbe ütközött-e a szokásos egyéni és közös áhítatok elvégzése. A nővérek azt is feljegyezték, hogy a nagy megpróbáltatások idején milyen sokan találtak vigaszt és reményt a vallásban és az istenhitben. A nővérek – szerzetesi hivatásukból adódóan – igyekeztek maguk is jó példával előljárni. Több fiókházban feljegyezték, hogy az óvóhelyen töltött időt közös, az odamenekült civilekkel együtt végzett imádkozásra fordították. A helyzetet nem egy esetben az őskeresztények föld alatti katakombákban tartott összejöveteleihez hasonlították.

A Budapest ostromát a Mária utcai zárdában átélő nővérek komoly „pasztorációs” munkába kapcsolódtak be. A hozzájuk menekült piarista atyákkal és Stadler Friedával felkeresték azokat az óvóhelyeket, ahonnan nem mertek előjönni az emberek. Mivel a templomokban már nem lehetett misézni, így bevezették az „óvóhely-miséket”. Míg a papok gyóntattak, addig a nővérek „énekórát” tartottak, hogy a gyóntatás utáni szentmisén az óvóhely lakói szépen énekeljenek. A nővérek megtapasztalták a bajban lévő emberek Istenhez fordulását. „A nagy megtérések egész természetesek voltak. [...] Persze villany nem volt, így egész katakombaszerűek voltak ezek a percek. »Köszönjük, hogy még életük kockáztatásával is elhozták közénk a jó Istent«” – mondotta egy könnyes szemű férfi.”⁸³¹

⁸³⁰ L. Balogh 2015, 47.

⁸³¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai ház iratai. Aláírás és dátum nélküli beszámoló, valamint Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

Szabadkán hasonló tapasztalatokról számoltak be a nővérek. „Este meggyóntak a bombakárosultak [...]. A jó Istennek a bombatámadással is magasabb céljai voltak. Többen rendezték életüket, lelkük ügyét, akik egyébként régóta távol éltek Isten szándékaitól.”⁸³²

A front átvonulásakor, miközben a régi állami struktúra és közigazgatás széthullott, a katolikus papság nagy része helyén maradt, és ellátta funkcióit. Az érkező szovjet csapatok számára sok esetben ők jelentették az egyedül elérhető „hivatalos közeget”. Azon települések többségében is helyben maradt a plébános, ahol a társulat fiókházakkal rendelkezett. Dunakeszin, a nővérek beszámolóí szerint, az esperes „a legnagyobb aknazápor és belövések közepette is óriási áldozattal, életét kockáztatva hetenként kétszer-háromszor is átfáradt hozzánk, hogy kápolnánkban bemutassa a legszentebb áldozatot és kiossza közöttünk is az erősítő Kenyeret, talán útravalóul.”⁸³³ A kalocsai anyaház hasonlóan szerencsés helyzetben volt, a nővéreknek nem kellett nélkülözniük a mindennapi lelki táplálékot.⁸³⁴ Legalább két fiókház viszont olyan településen feküdt, ahol a plébános elhagyta kijelölt állomáshelyét. Mélykútról a plébános 1944. október folyamán híveinek egy részével a Dunántúlra menekült, és csak a következő év májusában tért haza.⁸³⁵ Kunbaján nemcsak a plébános, hanem a kántor is elmenekült. Távollétükben a nővérek gyűjtötték össze a lakosságot a szentmisék idejére és délutánonként magánajtatosságokra. Kántor hiányában az apácák orgonáltak és énekeltek a templomban, valamint a temetéseken is. Később a visszatért plébánost ők vezették a betegekhez, haldoklókhoz. A kunbajaiak hálás szeretettel és ragaszkodással vették körül a nővéreket. Ellátták őket élelmiszerekkel, aminek – fizetésük nem lévén – különösen örültek.⁸³⁶ A hívek szemében tehát a nővérek jelentették az egyházi élet folytonosságát, őket tüntették ki bizalmukkal.⁸³⁷ Jelenlétük, ha szimbolikusan is,

⁸³² HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. augusztus 31.

⁸³³ HU-MNL-BKML-XII.6. Dunakeszin lévő zárda iratai. A Dunakeszin lévő zárda fenntartásának 25. évfordulójára készített összefoglaló 1947-ből.

⁸³⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.

⁸³⁵ Historia Domus Mélykút 1930–1995, 20–21.

⁸³⁶ Bálintné – Szabó 1971, 368.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸³⁷ Bácsbokodon a nővérek feljegyzései a lakosság együttérzéséről tanúskodtak: „A nép nagyon sajnálkozott, hogy [az oroszok] még minket is bántanak, mert mindenki örült, hogy itt maradtunk akkor, midőn olyan sokan elmenekültek. Szomorúan néztek ránk, mikor megláttak bennünket civilben.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

de biztonságot nyújtott a helyieknek. A szolidaritás, a lakossággal való egymásra támaszkodás a vallás közösségformáló és -megtartó erejében gyökerezett.⁸³⁸

A legtöbb forrás – a mélykúti és a kunbajai esetekkel ellentétben – a papok helytállásáról számolt be. A budapesti nővérek így emlékeztek vissza a front átvonulására: „Február 11-ére temető lett Buda. [...] A papok nem győzték az abszolúciót⁸³⁹ osztogatni. Az életüket sem sajnálták, pedig folyton a halállal játszottak szent hivatásuk gyakorlásában. Hősök voltak igen sokan. Ott estek el ők is, mint Isten széplelkű katonái, mint a haza hősei.”⁸⁴⁰ Baján Simonyi Marcián ciszterci tanár 1945. február 21-én bombatámadás következtében súlyosan megsérült. Mikor kórházba szállították, „egy asszonymak abszolúciót adott, egy másik asszonyt és egy 15 éves gimnazistát, akik szintén súlyosan megsebesültek, még ott a kocsin meggyóntatott. Ezek rövidesen meg is haltak.” A sérült atya saját szenvedései között sem feledkezett meg arról, hogy a másnapi diákmisén helyettesről gondoskodik.⁸⁴¹

A fenti példák is alátámasztják a püspöki kar későbbi megállapítását, mely szerint a papok „a megpróbáltatások tüzeiben általában pásztoroknak bizonyultak és nem béreseknek”.⁸⁴² A felső klérus elismerte, hogy a „háború vihara” végül is „egyházi vonatkozásban könnyebben átzúgott” az ország felett, mint azt akár a püspöki kar is várta volna.⁸⁴³ A vallás gyakorlását, a papok szabad mozgását, az istentiszteletek megtartását a Vörös

---

⁸³⁸ Polgáron a lakosság a nővérek visszatértét – szinte babonás hittel – a háború végét ígéro kedvező jelnek tekintette. Az első két nővér 1945 januárjában tért vissza Egerből, ahová a front elöl menekültek. „Mikor az asszonyok, gyerekek meglátták és [civil ruhájukban] megismerték őket, egyszerre sírtak és örültek. Egyesek nyakukba borultak, ölelték, csókolták őket, nem is gondolva arra, hogy ez nincs nálunk szokásban. Voltak, akik boldogan újságolták: »Már vége lesz a háborúnak, mert itthon vannak a Tisztelendő Nővérek is.«” Április második felében további két nővér is visszatért Polgár községbe. „Ez éjjel az egyik jámbor asszony álmot látott. Kedves hang mondta neki: »Ne búsulj, már béke lesz. Nem tudod, hogy már a tisztelendő nővérek is öten vannak?« Reggel aztán hallotta a szomszédoktól, hogy igaz, amit álmódott. Sietett a szentmisére, hogy erről a saját szemével is meggyőződjék.” HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁸³⁹ Abszolúció (latin): feloldozás, bűnbocsánat.

⁸⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel. A kalocsai nővérek ilyen irányú tapasztalatai teljesen összecsengenek más női szerzetesrendek, például a Szociális Missziótársulat vagy a Miasszonyunkról nevezett (szegedi) Iskolanővérek beszámolóival. Mindenütt a papok, lekipásztorok helyben maradásáról és helytállásáról szóltak a feljegyzések. Lásd: Fodor 2014; Mellau 2011.

⁸⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. február 21., 25.

⁸⁴² Beke 2015, 54.

⁸⁴³ Gergely 1985, 21.

Hadsereg mindenütt biztosította.⁸⁴⁴ A templomok a front közeledtével és áthaladásával, a félelemmel és kiszolgáltatottsággal szembesülő emberek természetes testi-lelki menedékhelyévé váltak.⁸⁴⁵ A lakosság számára pedig kétség kívül stabil lelki támaszt, kapaszkodót, iránymutatást jelentett, ha a papság és a szerzetesség a hívekkel együtt vészelté át a front átvonulását.

A generális főnöknő szeretett volna valamilyen formában megemlékezni a háború által a társulatra mért megpróbáltatások szerencsés kimeneteléről. „Tisztelendő Anya a Szentséges Szív iránti mélységes hálájában úgy érzi, itt az ideje, hogy valami különleges, örökös hála-emléket honosítson meg a Társulatban: imádó, hálaadó, engesztelő, könnyörgő áldozatul. A rendkívüli kegyelmek, amelyeket Szerzetünk a háború válságai alatt nyert, ellenállhatatlanul indítják Tisztelendő Anyát azon régi vágyának megvalósítására, hogy a Szent Szív Otthonban örökös nappali szentségimádást honosítson meg. Itt mutattassék be a szentségi Úr Jézus előtt állandóan a négyes áldozat: egyházunkért, szerzetünkért, hazánkért és üdvös világbékéért.”⁸⁴⁶ Az általános főnöknő a kérést írásban terjesztette az érsek elé, aki 230/1945. számú átiratában engedélyezte, hogy a Szent Szív Otthonban naponta, a szentmise után kitegyék a monstranciát imáadásra.⁸⁴⁷ A Budapest, Mária utcai zárda főnöknője is szükségét érezte, hogy hálaemléket állítson a háború viszonylag szerencsés átvészeléséért. „Tisztelendő Főnöknő megígérte, hogy ha a jó Isten segítségével újra felépül a collégium, védőszentje, kis Szent Teréz tiszteletére márványszobrot állíttat és a főnöknői szobába emléktáblát helyez. Az emléktábla hálát akar örökíteni a jó Isten sok jóságáért. Rákerül mindazok neve, akik a nagy támadások alatt a házban voltak. Aztán örök emléktárgy marad az íróasztal, amelyen naponta három, sokszor öt szentmise is volt. És örök emlék marad az a pohár is, amely kehely hiányában a szent vért tartalmazta.”⁸⁴⁸

A tanítás megkezdése, betegápolás

A nővérek a front átvonulása idején nem végezhatték eredeti munkájukat, azaz nem taníthattak. Ennek az átmeneti időszaknak a hossza településenként változott. Néhány helyen viszonylag gyorsan, az oroszok bevonulása

⁸⁴⁴ Bánkuti 2017, 421.; Beke 2015, 55.; Gergely 1985, 19–21.; Török 1995, 36., 44.

⁸⁴⁵ Vértési 2017, 406.

⁸⁴⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. február 22.

⁸⁴⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. március 28. – Monstrancia: úrmutató, az Eucharisztia ünnepélyes megmutatására szolgáló liturgikus edény.

⁸⁴⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai ház iratai. Aláírás és dátum nélküli beszámoló, valamint Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

után hamarosan folytathatták korábbi tevékenységüket. Másol, főleg ott, ahol nem sikerült az elmenekült tanító nővéreket pótolni, csak később kezdődhetett meg az oktatás. A növendékek létszáma általában nem érte el a tanév eleji szintet, mivel sok diák a szüleivel elmenekült, illetve egy ideig elővigyázatosságból a helyben maradókat sem engedték iskolába.⁸⁴⁹ Baján például már 1944. október 31-én megnyílt a zárdaiskola. Erre Kiskunhalason november 9-én, Jánoshalmán és Kalocsán 13-án került sor.⁸⁵⁰ Siklóson december 11-én, Polgáron csak 1945. január 31-én kezdődött meg a tanítás.⁸⁵¹ Kiskunfélegyházán, november elején hirdetmény tudatta a város lakosságával, hogy az iskolák hamarosan megnyílnak, ugyanezt erősítette meg az orosz katonai parancsnokság december elseji szóbeli parancsa is.⁸⁵² Két félegyházi nővér már karácsony előtt bejelentette a szegedi tankerületnél, hogy szeretnék megnyitni a polgári iskolát, a tanítónőképzőt és a középfokú gazdasági iskolát. Tanerő hiányában a Szabadkáról kiutasított, ebben az időben Szegeden elhelyezkedett iskolanővérek főnöknőjétől kértek tanárokat, akikkel együtt január 9-én kezdték meg a tanítást, egyelőre az iparostanonc-iskola termeiben. Mivel ekkor még sem a Constantinum főnöknője, sem igazgatónője nem tartózkodott a városban, a generális főnöknő helyetteseket nevezett ki.⁸⁵³ A nővérek tanították a helybeli állami tanítóképző növendékeit is, mivel annak az iskolának a tanári kara még hiányosabb volt. Egyébként ez a gyakorlat általánosnak számított. Azaz a front elvonulása után a helyben maradt tanárok nemcsak saját diákjaikat tanították, hanem a település más, pedagógus nélkül maradt iskolásaival szintén foglalkoztak. Cegléden világi tanerőkkel egészült ki az iskolanővérek hiányos tantestülete, és befogadták az osztályokba az állami polgári

⁸⁴⁹ „Ma 10 órára voltak berendelve a gyerekek, elég szép számmal össze is jöttek, főleg a kisebbek. A nagyobbakat nem merik kiengedni, féltik őket a katonáktól, akik éjjel a házakban is keresik a lányokat.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. október 27.

⁸⁵⁰ Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül); Évkönyv Jánoshalma 1944/45, 2.; Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 2.

⁸⁵¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30., április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁸⁵² Bálintné – Szabó 1971, 465–466., 476.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. október 9., 1944. december 10.

⁸⁵³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő 22/1945. számú, Kalocsán, 1945. január 20-án kelt levele Dehény Mária Alacoque és Vágó Mária Relindsz nővérekhez; Dr. Becker Vendel mb. tankerületi főigazgató (szegedi tankerület) 310/1944–45 főig. számú, Szegeden, 1945. február 3-án kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő 101/1945. számú, Kalocsán, 1945. február 22-én kelt válaszelevele Becker Vendel mb. tankerületi főigazgatóhoz.

lányiskola növendékeit is. Cegléden először a nők tudták megkezdeni az oktatást, holott zárdaiskolájukat az oroszok tartották lefoglalva.⁸⁵⁴ A rend tagjainak eme törekvésében tetten érhető, hogy a front átvonulása után mennyire igyekeztek visszaterelni az életet a megszokott kerékvágásba. Erőn felüli helyzetállásukkal próbálták megkezdeni, illetve folytatni a tanítást lehetetlen feltételek és alkalmatlan körülmények között.

A nők rugalmasan próbáltak alkalmazkodni az orosz megszállás okozta új helyzethez. Együttműködési készségüket azzal igyekeztek kifejezni, hogy már az 1944/45-ös tanévben a társulat három házában – Baján, Cegléden és Kalocsán – bevezették az orosz nyelv tanítását.⁸⁵⁵ Az anyaházban „az orosz nyelv elemeit” oktatták. Cegléden a rendkívüli tárgyként tanított oroszórákra 34 tanuló járt. Baján heti két órában folyt a nyelvlecke.⁸⁵⁶ A következő tanévekből fennmaradt feljegyzések viszont sehol nem említik, hogy folytatódott-e ezek az órák, illetve újabb településeken is bevezették-e ennek a nyelvnek tanítását. A nők korán felismerték, hogy esetlegesen előnyt jelenthet számukra az orosz tanítása. Baján már december elején megkezdődött az „új” nyelv oktatása, holott gróf Teleki Géza, az Ideiglenes Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere csak 1945 márciusában – az időközben bekövetkezett kül- és belpolitikai események hatására – engedélyezte az oroszoktatást.⁸⁵⁷ Az intézkedés az 1944/45-ös tanév második felére vonatkozott, olyan alap- és középfokú oktatási intézményre, ahol találtak az orosz nyelvet ismerő, tanítására alkalmas személyt. Az addig kötelező német nyelv oktatását eltörölték, a választható angol és francia nyelvek közé pedig besorolták az orosz, amely így először jelent meg a közoktatás területén.⁸⁵⁸

A német tavaszi offenzíva miatt, 1945 márciusában a legtöbb zárdában ismét fel kellett függeszteni a tanítást. A már eleve orosz kézen lévő bácsalmási, bajai, ceglédi, kiskunfélegyházi fiókházak mellett több más zárdát, – így a bácsbokodi, bátyai, dávodi, garai, hercegszántói, hógyészi, jánoshalmi, kiskőrösi, németkéri, siklósi, valamint a vecsési zárdákat is – hadikórházaknak foglalták le. Egyes házakban – mint például Jánoshalmán –

⁸⁵⁴ Évkönyv Cegléd 1944/45, (oldalszám nélkül) 1944. november 22.

⁸⁵⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. december 6.; Évkönyv Cegléd 1944/45, (oldalszám nélkül); Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 27.

⁸⁵⁶ A kutatás során nem derült ki, hogy ki tanított orosz a kalocsai és a ceglédi zárdaiskolákban. Baján Udvardi Lázár, a polgári iskola igazgatója tartotta az orosz nyelvi órákat.

⁸⁵⁷ Magyar Közlöny 1945 (1945. március 24.) 11. sz. 4. A vallás-és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945. V.Á.M. számú rendelete az 1944/45. iskolai év szabályozása tárgyában.

⁸⁵⁸ Simon 2006, 14.

a nővérek benn maradhattak ugyan a házukban, de csak néhány szobát tarthattak meg saját céljaikra.⁸⁵⁹ Másutt, például Hercegszántón, a nővéreknek el kellett hagyniuk zárdájukat. Szállást a plébánián kaptak, tanítani pedig egy kocsmahelyiségben tudtak.⁸⁶⁰ Ez a második foglalási hullám néhány hétig tartott, a legtöbb ház április közepére felszabadult az orosz használat alól.

Bár a kalocsai intézetet nem vette igénybe sem az átvonuló katonaság, sem sebesülteket nem helyeztek el itt, és a tanítás is viszonylag gyorsan megkezdődhetett, az anyaghoz mégis kivette részét a háborús terhekből. A nővérek 1944. október 15. és 1945. április 15. között naponta ebédtették a Kalocsán tartózkodó menekült családokat, 30–46 személyt, összesen 5704 adag ebédet főzve számukra. Ugyancsak a nővérek biztosították a szegény gyermekek ebédtetését a jezsuiták kollégiumában. A megszállás első heteiben csaknem naponta élmeztek 15–20 orosz katonát, később állandóan hat katona kapott ingyenkosztot a zárdából.⁸⁶¹

Azokon a helyeken, ahol a nővérek nem tudták korábbi tevékenységüket folytatni, a betegápolásba kapcsolódtak be. Az engesztelőkápolna építésében közreműködő nővérek Budán élték át a főváros ostromát. „Mentőállomás is voltunk, kifolyt szemű, törött lábú, félig üszkös, elégett, hörgő emberroncsokat raktak le nálunk. A legtöbb csak utolsó kenetet kapott vagy az Isten irgalmából zárdánkban rendezhette esetleg bűnös, gyarló életét. [...] Állandóan volt kötözni való sebesült, vagy megfertőzött; kötszer hiányában vállkendőnket, zsebkendőnket szabtuk föl. Egy-egy nagyobb bombatámadás után összetört, véres arcú, kifolyt szemű, félhalott áldozatokkal telt meg a zárda konyhája. Jézus szeretetét próbáltuk megéreztetni minden szenvedő testvérünkkel. [...] Egy szükségkórházba jártunk ki ápolni sebesült katonákat. Békeidőben ez szépen hangzik és kötelességünknek is tartjuk. De akkor, amikor a pince ablaka előtt embermagasságú kráterek tátongnak s az ajtón csak hullákon át juthatunk be, Jézus szeretete

---

⁸⁵⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Jánoshalmi zárda iratai. Jegyzőkönyv a jánoshalmi zárdában 1946. november 15–25. közt megtartott hivatalos látogatásról; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. március 28., április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Hercegszántói zárda iratai. „Hercegszántói zárdánk háborús krónikája 1944. október hótól 1945 április haváig” (szerző: Kránitz Mária Fidencia főnöknő); Jegyzőkönyv a hercegszántói zárdában 1946. október 10–14-én megtartott hivatalos látogatásról; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30., március 28., április 28.

⁸⁶¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

kell, hogy bátorságot kapjunk” – írták szemléletes beszámolójukban.⁸⁶² A nővérek temetni is kénytelenek voltak. Amikor a Mária utcai zárdában a házmesterné fivérét egy eltévedt lövedék megölte, „a halottat a portás nővér, Mária Vincenta szentelte be és temette el, a sírt is maga ásta a szomszéd udvarán. Sem munkás, sem orvos, vagy pap nem mozdulhat az óvóhelyről az állandó veszély miatt.”⁸⁶³

A pusztulás közepette a nővérek örömteli élménynek is részesei lehetek: hiszen két szülés, két csecsemő világrajövele körül is segédkezhetek.⁸⁶⁴

A fenti példák mind azt bizonyítják, hogy a kalocsai iskolanővérek aktív szerepre törekedtek a háború alatt. Elsősorban szerzetesi hivatásuknak és képzettségüknek megfelelő módon próbáltak tevékenykedni, azaz minde-nkelőtt a tanítás folyamatosságának biztosítására törekedtek. De nem rettentek meg a számukra szokatlan feladatoktól sem, ha azzal segíteni tudtak a rászorulókon. Akárhová vetette őket a háború vihára, akár elmenekültek, akár helyben maradtak, mindenhol, minden adódó új munkaterületen próbáltak helytállni.

Rémhírek

A háború idején a nővérek helyzetét gyakran nehezítette meg a sokszor el-lentétes tartalmú hírek okozta bizonytalanság. Az általános főnöknő már 1944 tavaszán körlevélben hívta fel a rendtagok figyelmét arra, hogy „Ne kérdezősködjének napi hírek (rémhírek) után, s ha értesülnek ilyenekről, ne továbbítsák azokat, igyekezzenek elfelejteni és fölöttük napirendre térni.”⁸⁶⁵ Az utasítás célja elsősorban a nővérek izolációja, az aggodalom és félelem mérséklése lehetett. Másodsorban társulati szinten igyekeztek elkerülni a rémhírterjesztés vádját. A körlevélben foglalt kérésnek nyilvánvalóan nehezen lehetett eleget tenni, amikor egy egész település a közelgő oroszokról beszélt, vagy ha lehetetlennek bizonyult egy információ forrását ellenőrizni. Tehát a háborús helyzetből fakadó kivételes válság átmeneti hatásaként terjedtek el a rémhírek. Mivel az általános zűrzavar közepette nem lehetett hiteles információhoz jutni, nagyobb jelentőséget kapott a –

⁸⁶² HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁸⁶³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30. – Az idézetben Mácsai (Mácsay) Mária Vincenta nővéréről van szó.

⁸⁶⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁸⁶⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. március 27.

sokszor bizonytalan eredetű – szóbeli közlés.⁸⁶⁶ A jövő iránti aggodalom és a hivatalos tájékoztatás igazságtartalmának kétségbe vonása egyaránt hozzájárult a rémhírek iránti fokozottabb fogékonysághoz. Így fordulhatott elő, hogy a nővérek – a körlevélben foglalt intelmek ellenére – feljegyezték néhány rémhírt, bár azok valóságtartalmát sokszor ők maguk is megkérdőjelezték.

Az egyik nővér a hőgyészi zárdában élte át az orosz megszállást. Krónikájában kételkedésének adott hangot egy-egy kapott hír kapcsán. „Az a hír is járja, hogy a bajai zárdát az oroszok lefoglalták kórháznak, nővéreink gyalog mentek Kalocsára. Ezt nem hiszem el még egyelőre!”⁸⁶⁷

Baján is közzájón forgott mindenféle értesülés. „Ismételt hírek érkeztek arról, hogy Pest előtt, sőt a városban is nagy harcok vannak, egyesek szerint már elesett a főváros, de ez még nem biztos.”⁸⁶⁸ „Dél felé, 11 óra körül újra bombáztak s délután is. Azt mondják, hogy a zsilipet akarják a németek lebombázni, s Bácska alsó részét vízzel elárasztani. A jó Isten óvjon attól, hogy ez sikerüljön.”⁸⁶⁹ Baján a szövetséges bombázórepülők személyzetéről is terjedtek a háborús propaganda által támasztott álhírek. „Lassankint érkeznek a hírek a bombázásokról. A 13-iki igen erős volt. Gyórt, a gyárakat nagyon tönkretették. A legszörnyűbb a lelőtt repülőgépek személyzetének vallomása. Az amerikai gépek pilótái pénzért (egy berepülés 1000 dollár) szerződötetett emberek, 25 berepülés után kapnak 25.000 dollárt. Mindenféle fegyencek, gansterek [sic!], négerék vannak köztük. Ezekben emberi érzés nincsen. Egyedül dolgozó embereket is legéppuskáznak. A vallomások során kiderül, hogy csak azt sajnálják, hogy most a háború végét itt kell megvárniok Magyarországon, amelyről azt sem tudták azelőtt, hogy létezik, s így nem kapják meg a kitűzött pénzösszeget.”⁸⁷⁰

A szabadkai krónikában is akadt rémhír, hiszen feljegyezték, hogy „Az egyik Fenyvesi nővér is meghalt Félegyházán mint bombatámadás áldozata. Nem tudjuk, melyik a kettő közül.”⁸⁷¹ Az információ azonban nem fedte a valóságot, hiszen – a társulati tagok statisztikai adatlapjai

---

⁸⁶⁶ A közigazgatás többi elemével együtt a postahálózat is felfüggesztette működését. Újság nem járt, a rádiók nagy részét rekvirálták. A meghagyott rádiók pedig csak rémhíreket és propagandát sugároztak. Vértesi 2017, 394–395.

⁸⁶⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1945. január 18. (Szent Margit napja)

⁸⁶⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. november 13.

⁸⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. november 17.

⁸⁷⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. április 21.

⁸⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. december 14.

és anyakönyvi bejegyzések alapján – igazolható, hogy mindkét félegyházi születésű nővér, Fenyvesi (Nemcsok) Mária Agnéta és Fenyvesi (Nemcsok) Mária Szinkletika is élt és dolgozott a háború után is.⁸⁷²

Előfordult, hogy a házkronikában maguk a nővérek siettek korrigálni egy téves információt.

„Hallottuk, hogy a meg nem szállt területen megjelent újságokban az a hír, hogy Baját nagy páncélos csata után elfoglalták, a nők és gyermekek 70%-át kiirtották és a város üszkőkben hever s már háromszor cserélt gazdát. Hála Istennek, hogy ez nem igaz, a jó Isten különös irgalmából nekünk meg éppen nem esett bántódásunk. Elképzelem, hogy Dunántúl levő nővéreink mennyit aggódnak értünk! Csak írhatnánk nekik!”⁸⁷³

Később derült ki, hogy a Dunántúlra, majd külföldre menekült apácák valóban mennyire hamis hírek birtokában hagyták el a országot.⁸⁷⁴ Néhány nővér Balatonszabadiból Veszprémen át Szombathelyre jutott, ahonnan 1945 tavaszán, Grazon keresztül Feldkirchenbe kerültek, az irgalmas nővérek zárdájába, ahol hivatásuknak megfelelő beosztást kaptak. Az 1945/46-os tanévben végig Ausztriában tanítottak, azon téves információ alapján, amit még a Dunántúlon szereztek, hogy tudniillik Kalocsán már nincsenek nővérek, mind elhurcolták őket, a generális főnöknőt pedig kivégezték. Ebben a feltevésükben az is megerősítette őket, hogy az anyaházba hiába

---

⁸⁷² Egyikük neve sem szerepel a társulat meghalt tagjainak nyilvántartásában. HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora. Szinkletika nővér életéről szóló beszámolót lásd: Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/sz-v-betus-nevek/szinkletikanover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

⁸⁷³ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. november 8.

⁸⁷⁴ Erre utal Grösz József kalocsai érsek (korábban szombathelyi püspök) 1944. november 11-i naplóbejegyzése is: „Szombathelyen ma az egyházmegye védőszentjének, Szent Mártonnak az ünnepét ülük. Bizonyára gondolnak ránk is és aggódnak értünk, hiszen – amint hallom – a napokban a Deutschlandsender azt kürtölte világgá, hogy Kalocsa lángokban áll és 2000 a halottak száma. Kár, hogy nem tudunk nekik megnyugtató üzenetet küldeni.” Egy kalocsai honvédszászlós, akit csapatával a németek november elején a Dunántúlra vezényeltek, december közepi hazaérkezésekor arról számolt be, hogy napiparancsban olvasták fel nekik a következőket: „Az oroszok Kalocsát a város négy sarkán felgyújtották és teljesen elpusztították; a székesegyház tornyai is romokban hevernek; dr. Hazai városvezető százszámra végeztette ki az embereket; akik a tűzben és a vérfürdőben el nem pusztultak, azokat az oroszok összefogták, fülükbe bélyegzőt égettek, homlokukra sarló-kalapácsjelvényt ragasztottak és elhurcolták őket Kievbé.” A hazatérő magyar katonák öröme leírhatatlan volt, mikor messziről meglátták a székesegyház ép-ségben maradt tornyait, és kibontakozott előttük a teljesen ép város képe. Egy másik kalocsait úgy informáltak, hogy Kalocsán az embereket az ismert orosz módszernek megfelelően kopaszra nyírták, a fejükre bélyegzőt sütöttek Kalocsa felírással és egy számmal, így hurcolva el őket „Kievbé”. A nyilasok röpcédulákon arról „tájékoztatták” a Dunántúl lakosságát, hogy a kalocsai érsek örömmel fogadta az oroszokat, mindenét odaadta nekik, azok mégis kivégezték őt. Török 1995, 45–46., 73–74., 193–194.

küldtek táviratot és levelet, több mint egy évig nem kaptak választ. Csak 1946. augusztus 6-án érkezett hozzájuk Kalocsáról az első értesítés, ezt követően hamarosan útnak indultak hazafelé.⁸⁷⁵

Más, Dunántúlra menekült nővérekhez is eljutott az a rémhír, hogy Kalocsán az összes egyházi személyt internálták. Egy Alsóságról Bajára visszatérő apáca elbeszéléséből értesültek társai a következőről: „Szegény nővér, lélekben már mindannyiunkat eltemetett, mert a repülőgépekről ledobott röpirat szerint Kalocsáról az érsek urat a papokkal és szerzetesekkel együtt elhajtották s az öregeket, akik már tovább menni nem tudtak, útközben hátulról lelőtték. Sokszor mondtuk már, hogy annyit még nem hazudtak, talán mióta a világ áll, mint a háború utolsó éveiben, amikor hazug propagandával igyekeztek félrevezetni az egész világot. Ez elég hosszú ideig sikerült is.”⁸⁷⁶

A nővérek feljegyzéseiből látható, hogy a nem valós hírek egyrészt tovább növelték a bizonytalanságot, akadályozták a tájékozódást, másrészt a rémhírek jól előkészített, termékeny talajba hullottak. A negatív propagandának köszönhetően az oroszokkal szembeni, valótlan és eltúlzott hírek növelték a velük szembeni előítéletet, a jövővel kapcsolatos bizonytalanságot.

A zárdákba való visszatérés nehézségei

Azok a nővérek, akik elhagyták ugyan saját zárdájukat, de az adott településen magánháznaknál kaptak szállást, a körülmények kedvezőbbre fordultával viszonylag gyorsan és minden különösebb akadály nélkül visszatérhettek – és vissza is tértek – fiókházukba. Az iskolanővérek közül azonban azok, akik a háború alatt külföldre menekültek, az esetek nagy részében nem tudtak zökkenőmentesen visszajutni eredeti szolgálati helyükre.

A kalocsai anyaházból 1944 őszén több nővér is nyugatra távozott. Léh Mária Maristella és Harmat Mária Gaudióza nővérek, valamint Kovács Mária Cezarina újoncnő 1944. október 10-én hagyták el Kalocsát. Balatonszabadiba készültek utazni „életet és élelmet menteni.” Pakstól teherautón és vonaton utaztak tovább, többször kerültek légitámadás tüzébe. Balatonszabadiban nem maradhattak, mert a társulat ottani villáját több bombatalálat érte. Az itteni gyermekszanatóriumban dolgoztak egy ideig, majd január közepén Veszprémbe menekültek, onnan Alsóságra, majd Szom-

⁸⁷⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. október 29.

⁸⁷⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. június 6.

bathelyre. Márciusban hatalmas bombázások közepette Grazon keresztül Feldkirchenbe jutottak, ahol az irgalmas nővérek zárdájában kaptak elhelyezést. Egyikük éneket tanított, másikuk orgonált, harmadikuk a templomot takarította és egyházi ruhákat javított. 1945 augusztusában meghívták őket az irgalmas nővérek zamsi anyaházának iskoláihoz éneket és zenét tanítani. Egy tanévet itt töltöttek, mivel csak 1946 nyarán kaptak először értesítést Kalocsáról. Az év őszén tértek haza, több mint két év távollét után.⁸⁷⁷

Szintén 1946 októberében érkeztek vissza azok a Németországba került nővérek, akik Kalocsáról a hadikórházat kísérvé távoztak el. A korábban a nővérek kalocsai internátusában működött Magyar Királyi 537 sz. hadikórház 1944. október 13-án menekült a Dunántúlra. A hadikórház sebesültjeit elkísérte Tukats Mária Annunciáta tanácsosnő vezetésével hat okleveles ápolónő: Ognenyovity Mária Terencia, Pádár Mária Gudélia, Bíró Mária Alexia, Braun Mária Pacifika, Muhi Mária Lídia és Podonyi Mária Kunigunda. Az elutazó nővérek eredeti terve szerint csak Budapestig kísérték volna a hadikórházat, de éppen a Keleti pályaudvaron tartózkodtak, amikor Horthy Miklós a rádióban bejelentette Magyarország háborúból való kilépését. A pályaudvar rendőrforgalmi lezárása megakadályozta, hogy a nővérek a társulat valamelyik budapesti házában várják meg a további fejleményeket. Így továbbutaztak a hadikórházzal Kapuvárra. Itt csatlakozott hozzájuk a társulat egyik tagja, Kiss Mária Kornélia is. A társulat előljáráóságának szándéka szerint Annunciáta tanácsosnő Kapuvárról felügyelte volna a Dunántúlra költözött nővéreket, feladata lett volna az ottani közösségek összetartása és az ott lévő házak igazgatása. Az elgondolás azonban nem valósult meg, mert a front előrenyomulásával a volt kalocsai hadikórház személyzete – egyesülve a szegedi helyőrségi kórházzal – 1945. január 7-én Németországba kapott áthelyezést. Először Holzmindenben állomásoztak, majd egy hónap múlva érkeztek meg új telephelyükre, Clausthal-Zellerfeldre. Az itteni szükségkórházban⁸⁷⁸ 362 magyar sebesült további gyógykezeléséről gondoskodtak. „Majdnem két éven át ápolták megszakítás nélkül szegény idegenbe sodródott honfitársaikat. Sok hontalan magyarnak nyújtottak otthont, könnyítették meg a magáramaradottság szörnyű szenvedését, békítették ki az elmúlás gondolatával, sok haldoklónak zárták utolsó üzenetét lelkükbe. Magukkal hozták az idegenben pihenő hősök sírhantjainak fényképét, hogy a szegény hozzátartozók

⁸⁷⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. október 29.

⁸⁷⁸ A forrásban „Reservelazarett” szerepel. Reservelazarett (német): tartalék katonai kórház.

legalább abban a vizsgálatban részesüljenek, hogy szeretteikről nem fedkeztek meg. Ez volt missiójuk. [...] Az amerikai, majd angol megszállás alatt a kórház Hospital Voigtslust for D. P.⁸⁷⁹ néven tovább működött és gyógykezelt a magyar sebesült honvéd és magyar D. P. személyeken kívül a különböző nemzetiségű más D. P. személyeket is. 18 nemzet beteget ismertek el a magyar orvosok fölényes tudását és az ungarische Schwesterek áldozatos jóságát.”⁸⁸⁰ A nővéreket meghívták a magyar apostoli delegátus⁸⁸¹ által 1946 tavaszán Mühldorfban indítandó lelkigyakorlatos ház háztartásának, illetve a magyar menekült családok középiskolás gyermekei részére berendezendő internátusnak a vezetésére. A magyar apostoli delegátus tervei között szerepelt a társulat amerikai letelepítése is. Ezekből a felkínált munkakörökből azonban nem lett semmi, egyrészt mert angol kezdeményezésre megindították a nővérek hazatelepítési eljárását, másrészt mert az anyaház hazahívó levelét is kézhez kapták.⁸⁸² Egyheti út után, 1946. október 8-án érkeztek meg Kalocsára. „Azóta könnyes szemmel simogatják a kolostor drága falait, amelyeknek védelmét sokáig nélkülözték” – rögzítették a tanácsülési jegyzőkönyvben a hazatérők örömét.⁸⁸³

A fenti esetek is jelzik, hogy az iskolanővérek külföldre menekülve is tevékenyek maradtak, igyekeztek öregbíteni a társulat jó hírnevét. Munkájukat megbecsülték, elismerték.

A nővérek nemcsak csoportosan kerültek külföldre, előfordultak egyedi esetek is. Arminia nővér⁸⁸⁴ például 1944 októberében Sárvárra menekült, majd onnan Bajorországba került, ahonnan 1945 novemberében tért vissza. A németekről keserű tapasztalatokat szerzett. „[A nővér] igen rosszul néz ki, nagyon megfogyott. Sok-sok szenvedésen mentek keresztül. A németek nagyon csúnyák, kegyetlenek voltak velük szemben. A magyaroknak még

⁸⁷⁹ DP/Displaced person (angol): lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek.

⁸⁸⁰ Ungarische Schwester (német): magyar nővér. – HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. október 29.

⁸⁸¹ 1945 végére olyan sok menekült, kitelepült és kitelepített magyar volt Németország és Ausztria területén, hogy a pápa által Németországba kiküldött III. Vatikáni Misszió vezetője a két ország területén élő római katolikus magyarok elöljárójává, egyben a magyarok apostoli delegátusává 1946. január 1-jével Kótai Zoltánt nevezte ki. Borovi 1992, 237.

⁸⁸² 1945-ben Ausztriában kb. másfél millió, Németországban több mint tízmillió menekült, hontalan személy (DP) élt. A külföldön maradt magyar állampolgárok hazaszállítását részben a Vöröskereszt, részben a Hazahozatali Kormánybiztosság, majd a Belügyminisztérium Elnöki Főosztályának Népgondozó Osztálya intézte. A repatriálás előtt a hazatérésre jelentkezők különböző vizsgálatokon és politikai szűréseken estek át. Erdős 2018.

⁸⁸³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. október 29.

⁸⁸⁴ Rónai (Reichensberger) Mária Arminia nővér.

pénzért sem akartak semmit sem adni. Nem volt azokban semmi hazaszeretet, szidták Hitlert, nem törődnek azok nagy Németország sorsával, csak nekik meglegyen, ami kell” – foglalta össze a bajai krónikáíró nővér társnője benyomásait.⁸⁸⁵ Arról nincs információ, hogy Arminia nővér dolgozott-e Németországban. Elképzelhető, hogy az általa megtapasztalt mostoha bánásmód annak volt köszönhető, hogy nem egy aktívan tevékenykedő szerzetes közösség tagjaként tekintettek rá, hanem ellátásra szoruló menekültként. Ennek ellentmond azonban másik két nővér hasonló tapasztalata. Horváth Mária Patróna és Csitos Mária Antonella nővérek a háború előtt mindketten Kiskunfélegyházán tanítottak. 1944 őszén Mezőlakról egy katonai alakulat szakácsnőiként kerültek német parancsra Ausztriába. Itt először a kötelező orvosi vizsgálatokon tolmácsként működtek közre, majd az ottani plébános közreműködésével a helyi kórházban dolgozó kármelita nővérek mellé osztották be őket az „Ausländerek” – külföldiek – betegápolására. A nővérek tehát dolgoztak, nem szorultak ingyenes ellátásra, azonban mégis nagyon kedvezőtlen tapasztalatokat szereztek. „Fájdalmasan emlékeznek vissza, ahogy a németek – az apácákat sem kivéve – bántak a nem németekkel. A még langyosnak sem mondható téli hideg barakkban a napi ételmezési adag éppen csak a létminimumot fedezte. Éhesen, kimerülve feküdtek le nap mint nap a megterhelő szolgálat után. De talán nagyobb volt a lelki fájdalom, amit itt el kellett viselniük a nővérek részéről. Magatartásuk még a keresztény mértéket sem érte el. A hazainduló első csoporttal sikerült is hazajönni, alaposan lesoványodva, de boldogan.”⁸⁸⁶ Itt tehát a magyar nővérek nem találkoztak azzal a fajta egyházi védőhálóval, amelyről a Magyarországon maradt testvérek oly sokszor beszámoltak.

Az előljárásság további külföldre került rendtagokat is számon tartott. Két nővér – Szendrői Mária Fabiola és Kral Mária Elekta – külföldi származásúként a háború alatti „hazamenekülés” idején jutott ismét szülőhelyére. Lovas Mária Arisztida nővér 1944-ben Németországba menekült, de 1946-ban visszatért Magyarországra. Vele ellentétben két másik szerzetesnő, Schäffer Mária Barbara és Waninger Mária Hortulána, 1946 után is Németországban maradtak, az előbbi nővér ott tette le 1948-ban az örökfogadalmát. További három testvérrel 1945 őszén feljegyezték, hogy a háború alatt külföldre menekültek, és onnan még nem tértek vissza.⁸⁸⁷ Sorokról, élményeikről nincsenek beszámolók, mert ketten közülük 1946 és

⁸⁸⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. november 17-18.

⁸⁸⁶ Bíró [1980], 70.

⁸⁸⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. november 27.

1947 folyamán önként kiléptek a társulattól, a harmadik nővéréről pedig még 1949-ben sem kapott hírt a rend.⁸⁸⁸

A társulat előjárósága – a háborús vészhelyzetre való tekintettel – megengedte ugyan a zárdák elhagyását, de a front elvonulása után már sürgették a nővérek eredeti állomáshelyükre való visszatérését. A főnöknő 1944 decemberében körlevelében szólította fel a fiókházak vezetőit, hogy a postaforgalom szünetelése, a vasúti közlekedés hiánya ellenére is próbálják visszahívni az eltávozott testvéreket.⁸⁸⁹ Ez fokozatosan megvalósult ugyan, bár a menekült nővérek utolsó csoportja csak 1946 őszén érkezett vissza Kalocsára.⁸⁹⁰ A kijelölt zárdákba való visszatérés gyakran súlyos megpróbáltatást okozott a rendtagoknak. Noll Mária Leticia újoncnő és Müller Anna⁸⁹¹ ötödéves jelöltnő a kalocsai anyaházból 1944 októberében a bácskai Kerény településre távoztak. Német anyanyelvük miatt robotkőzmunkára vitték őket, majd gyalog indultak el Kalocsára, ahová 120 km-es út után érkeztek vissza.⁸⁹² Molnár Mária Pudenciána nővér október 30-án Esztergomba menekült testvéréhez, majd a társulat budapesti, Mária utcai zárdájában vészelte át a háborút. Amikor a fővárosban kihirdették, hogy az élelmiszerhiány miatt a nők és a gyermekek lehetőleg hagyják el a várost, a nővér gyalogszerrel indult Kalocsára. Február 1-jén csatlakozott egy hattagú társasághoz, amelynek vezetője szerbül és oroszul is jól beszélt. „Pudenciána nővér szerzetesi ruhájában, egyik táskáját a hátára szíjazva, a másikat kézben fogva indult a kis karavánnal Soroksár felé. Közben kis szánkóra rakták a táskákat s azt felváltva kettesével húzták. Szerencséjünkre orosz teherautók itt is, ott is felvették őket, éjjeli szállásra vitték, sőt élelmezésükről is iparkodtak gondoskodni”, így a nővér február 3-án délelőtt már meg is érkezett az anyaházba.⁸⁹³

---

⁸⁸⁸ Az 1946–1947-ben kilépett testvérpár: Németh Mária Júlia nővér és Németh Mária Rogatina nővér. HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 1193.; HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1499. – Az említett harmadik rendtag: Heuman (Hauman, Neuman) Mária Ventura (Bonaventura) nővér. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1942. június 7., 1943. május 30., 1945. november 27., 1946. május 27.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

⁸⁸⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. december 20.

⁸⁹⁰ Lásd fentebb a külföldre távozott nővérek eseteit.

⁸⁹¹ Müller Anna, szerzetesi nevén Müller Mária Tarzicia.

⁸⁹² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.

⁸⁹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.

A Bajára visszatérő nővérek is kalandos úton érkeztek haza. „Hógyészről jött Stefánia, Carissima és Benedetta nővér.⁸⁹⁴ Ugyancsak velük jött Honória, Vetúria és Foréria nővér⁸⁹⁵, akik Félegyházára akarnak tovább menni. Foréria nővért elütötte egy orosz autó, átment rajta, hordágyon hozták be a házba. Három napig jöttek ezek a nővérek Hógyészről. Először 7 km-t szánkón tettek meg Bonyhádig, onnan vonaton jöttek Bata-székig s innen másfél napi várakozás után a Dunáig vonaton s onnan majdnem térdig érő hóban, csomagokkal gyalog jöttek be.”⁸⁹⁶ Egy nővér 1945 áprilisában Gyöngyösről öt nap alatt ért Bajára, nyitott szenes- és krumplisvonatokon utazva.⁸⁹⁷

A fenti küzdelmes utazásokat ismerve érthető a generális főnöknő megállapítása: „[...] sok édes örömet szerzett megszomorodott lelkiédesanyai szívemnek, szétszórt nővéreink ellenállhatatlan hazavágyódása a szerzetesi otthonba, zárdánk szent csendjébe. Nem sajnáltak [a visszatérés érdekében] semmi fáradságot, nem riadtak vissza semmi áldozattól.”⁸⁹⁸ Valóban figyelemre méltó a nővérek bátorsága és lelkiereje, hogy a frontvonal elvonulása után milyen igyekezettel próbáltak működési területükre visszajutni. Feltűnő, hogy bizalommal fordultak az oroszok felé, fel mertek szállni az orosz teherautóra, illetve az oroszok által ellenőrzött vonatközlekedést is igénybe vették.⁸⁹⁹ Feltételezhetően ezek a nővérek személyesen nem tapasztalták meg az oroszok erőszakosságát. Korábbi félelmeiket felülírhatta a személyes tapasztalat, illetve az a remény, hogy egyházi személyként más elbírálás alá esnek.

---

⁸⁹⁴ Szolnoky Mária Stefánia, Stelczer Mária Carissima és Bodrogi (Bohnert) Mária Benedetta nővérekről van szó.

⁸⁹⁵ Hermann Mária Honória, Ramháb Mária Vetúria és Kiss Mária Foréria nővérekről van szó.

⁸⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. január 25.

⁸⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. április 14.

⁸⁹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸⁹⁹ A félegyházi nővérek később kelt levelei alapján a vonattal való közlekedés egyáltalán nem tűnt veszélytelen vállalkozásnak. „A tehervonatok ruszkiakat vittek, ezeken utazni nem lehetett. Még most is zabrálás és egyebek miatt életveszélyes az utazás.” „Ruszki vonatok mennek, velük azonban nem tanácsos társulni. Hazafelé sietnek és nincs fegyelem. Veszélyes az út.” HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. november 1-jén és november 10-én kelt levelei a generális főnöknőhöz.

Veszteségek

Grósz József kalocsai érsek 1945 szeptemberében az Apostoli Szentszékhez küldött jelentésében felvázolta a magyar katolikus egyházat országosan ért háborús veszteségeket. Az esztergomi, székesfehérvári, szombathelyi székesegyházak megrongálódása és a püspöki rezidenciák teljes vagy részleges kifosztása mellett szót ejtett a százszámra megsérült fővárosi és vidéki templomokról, kolostorokról és rendházakról is. Ezek pusztulása és használhatatlansága „annál fájóbb, mert a hívek mindennapi lelki szükségletét szolgálják és nélkülük a lelkek gondozása igen nehezen lehetséges. Egyelőre a felépítésük és tatarozásuk lehetetlennek látszik, mert nincs építőanyag, nincs eszköz. Főleg az átvonuló útvonalakon több templomot kifosztottak, sok plébániát és szerzetesházat kiürítettek, átmenetileg néhány szemináriumot is lefoglaltak. [...] A papság főpásztoraik példájára és parancsára, kevés kivétellel a háborús idők viharaiban a helyén maradt. Többen a harcok következtében, néhányan híveik vagy tulajdonaik védelmében életüket veszítették. A katonaság vadságának sajnos szerzetesnők is áldozatul estek, főleg Budapesten. Néhányat agyonlőttek, többeket megbecstelenítettek. Az utóbbiak száma az eddigi jelentések szerint hála Istennek nem túlságosan nagy, a húszat valószínűleg nem haladja meg. [...] A vallás szabad gyakorlása, az istentiszteletek megtartása mindenhol biztosítva volt. Az iskolákban több-kevesebb nehézséggel és kisebb-nagyobb megszakításokkal zavartalanul folyt a tanítás” – fogalmazott.⁹⁰⁰

Az egyházi személyek iránt tanúsított viszonylagos „előzékenység”, tisztelet nem vonatkozott az ő személyes ingóságaira, valamint a felekezeti iskolák berendezésére és vagyonára. Ha a Vörös Hadsereg többnyire kíméletesen is bánt az egyház képviselőinek személyével,⁹⁰¹ nem mondható el ugyanez az egyházi javakról. Az egyházi vezetés azzal próbálta tompítani a helyzetet, hogy az őket ért károkért nem a hadsereg egészét és vezetését tették felelőssé. „Kilengések: egyházi személyek bántalmazása és templomi fosztogatások fordultak ugyan elő, de meg kell állapítani, hogy ezek egyéni akciók voltak, és a parancsnokságok szándéka, sőt kifejezett parancsai ellenére történtek.”⁹⁰²

⁹⁰⁰ Török 1995, 306–308.

⁹⁰¹ Természetesen, amikor ezt írjuk, nem feledkezhetünk meg a papok elleni atrocitásokról sem, elég Apor Vilmos győri püspök vagy Hummel Kornél budapesti lelkész erőszakos halálát említeni.

⁹⁰² Beke 2015, 55. A tiszttek magatartását részletesen lásd „Az 1944–1946 közötti időszak. Az orosz megszállás és következményei. Vélemények és tapasztalatok az orosz katonákkal kapcsolatban” c. fejezetben.

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulata az országos átlaghoz hasonló veszteségeket szenvedett el. Az ország különböző vidékein fennálló fiókházai a front változó mozgása miatt különböző mértékben károsodtak, de társulati szinten leképeződött a magyar katolikus egyház II. világháborúval kapcsolatos intézményi tapasztalata. Analóg tendenciákról számoltak be a nővérek feljegyzései és Grósz érsek jelentése: az orosz katonák általában tisztelték és megkímélték az egyházi személyek életét, bár vagyonukra már közel sem voltak ekkora tekintettel; a forgalmasabb utak mentén lévő nagyobb szerzetesházak jelentősebb veszteségeket szenvedtek, mint a kisebb települések szegényebb zárdái; ahol valamilyen szláv nyelven tudó nővér szót értett az oroszokkal, ott kevesebb visszaélés fordult elő; az egyes helyeken előforduló atrocitások pedig egyéni akcióknak számítottak.

Embervesztéség szempontjából a kalocsai társulat szerencsésebbnek tekinthető, mint például a „testvér” szerzetes közösség, a szegedi iskolanővérek társulata. Míg a kalocsai iskolanővérek közül egyikük sem lett az orosz katonák erőszakosságának áldozata, addig a szegedi iskolanővérek közül Simon Mária Etelka nővér Kiskunmajsán vértanúságot szenvedett tisztasága, női becsülete védelmében.⁹⁰³ Szegeden Hamvas Endre csanádi püspöknek⁹⁰⁴ pedig „Alsóvárosról a zárdabeli nővérek panaszozták, hogy novíciáikat »megrontották« az orosz katonák.”⁹⁰⁵ Hasonló atrocitás érte az Isteni Szeretet Leányai Társulat tagjait is, közülük ketten estek áldozatul az orosz katonáknak.⁹⁰⁶ Pécel határában egy, a Jézus Szíve

---

⁹⁰³ Puskely Mária 2005, 9.; „Többen a nővérek közül – mint oly sok magyar leány és asszony – áldozatul esik az orosz katonák erőszakoskodásainak.” Boldogasszony Iskolanővérek. Honlap, rendtörténet.
<https://www.iskolanoverek.hu/kozossegben-elunk/kik-vagyunk/rendtortenet> (Hozzáférés: 2022. január 29.)

⁹⁰⁴ Hamvas Endre (1890–1970): 1944-től csanádi megyés püspök, 1964-től kalocsai érsek. Magyar Katolikus Lexikon IV. 567.

⁹⁰⁵ Zombori 2015, 292. Nem tudni, hogy ez a kijelentés pontosan melyik női szerzetes közösségre vonatkozik. Mivel a szegedi iskolanővérek már korábban elmenekítették novíciátusukat Kiskunmajsára, így feltételezhetően a másik, szintén Szeged-Alsóvárosban fiókházzal bíró közösségről, a keresztes nővérek társulatáról lehet szó. Erdős 2015, 139.; Bohán [é. n.].

⁹⁰⁶ 1945 januárjában egy rákospalotai óvóhelyen a betörő orosz katonák erőszakoskodni kezdtek két ott meghúzódott nővérrel. Egyikük védekezés és menekülés közben keresztjével az egyik katona arcába vágott, aki erre annyira feldühödött, hogy saját kezével csavarta ki a szerzetesnő nyakát. A másik nővér túlélte a megaláztatást, de utána sokáig kórházi kezelésre szorult. Harangozó 2015, 35.

Népleányai Társasághoz tartozó testvért lőtt agyon a megszálló hadsereg egyik katonája.⁹⁰⁷

Közvetlenül a front kalocsai elvonulása után a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának elöljárói számára úgy tűnt, hogy a szerzetes közösség emberveszteség nélkül vészelt át a háborút. A vezetőség 1945 elején a tanácsülési jegyzőkönyvben a következőket rögzítette: „életben, lélekben, becsületben eddig még nem történt kár a nővérek között.”⁹⁰⁸ Bár a feljegyzés keletkezésekor a Dunántúlon még hadműveletek folytak, a nővérek ezen megállapítása még év végén is igaznak bizonyult. Erről tanúskodik az általános főnöknő körlevele: „Mélységes hálaára késztet gondviselő, jóságos Isteni Jegyesünk iránt az a tény is, hogy egyetlen nővérünk sem lett erőszakos halál áldozata, egy sem szenvedett megbecstelenítést. Ő, ebben a tudatban szívesen és örömmel szenvedjük el a mostani nehézségeket, közös életünk minden nélkülözését, hisz a legnagyobb, legszentebb értékeink birtokában maradtunk!”⁹⁰⁹ Csak később, a következő év tavaszára jutott a vezetőség tudomására egy haláleset. Egyik nővérük édesanyja ekkor jelezte, hogy Garai Mária Armella testvérnénjével együtt eltűnt, valószínűleg bombatalálat áldozatai lettek, amikor 1944 szeptemberében Gyöngyösről Sopron felé menekültek.⁹¹⁰ Valószínűleg a társulat két másik tagja is a háború borzalmainak esett áldozatul. Krebs Mária Szaturnina újoncnő és Heumann Mária Ventura ideiglenes fogadalmas nővér 1944-ben, a front közeledtével menekültek el állomáshelyeikről, és 1949-ig sem tértek vissza a társulat kötelékébe.⁹¹¹ Sorsukról az előljárárság később sem rendelkezett információval. Elképzelhető, hogy a két nővér teljes családja a háború áldozata lett. Erre utal, hogy a társulat senkitől nem kapott felvilágosítást a sorsukról. Holott más esetben – mint ahogyan azt

⁹⁰⁷ Szabó Mária SJC Kiskunfélegyházán született 1923-ban. 1941-ben lépett be a Jézus Szíve Népleányai Társaságba. 1945. február 24-én, Pécel határában orosz katona fegyverétől szenvedett vértanúhalált, tisztasága védelmében. Magyar Katolikus Lexikon XII. 489.

⁹⁰⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.

⁹⁰⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹¹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. március 18.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13. A társulat nyilvántartása szerint Armella nővér „Gyöngyösön volt szüleinél, a bombázás elől testvérevel egy erdőbe menekült, ott érte őket a gyilkos szilánk.” HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 943.

⁹¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora, 1949-es bejegyzések. Heuman (más forrásban Neuman) Mária Ventura nővérről 1945-ben azt jegyezték fel, hogy a II. világháború óta külföldön van. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. november 27.

fentebb Garai Mária Armella nővérrel kapcsolatban jeleztem –, amikor a családnak módjában állt, tájékoztatta a társulatot.

Szintén a társulat veszteségeit növelték azok a – nehezen számszerűsíthető – halálesetek, amelyek nem közvetlenül harci, háborús cselekmények, hanem később, a háború során szerzett betegségek miatt következtek be.⁹¹²

A társulat háborús megpróbáltatásai nemcsak az elveszett emberéletben, hanem az elveszett szerzetesi hivatásokban is mérhetőek. Ezt a jelenséget, vagyis a szerzetes közösségből való kilépések számának növekedését, más társulatoknál szintén tapasztalták.⁹¹³ „Ezek a tűzpróbás idők a szerzetesrendeknél is megtermik szomorú gyümölcseiket. Nyugtalanság szállja meg a lelkeket olyannyira, hogy egyesek meginognak hivatásukban s keresik az alkalmat a kilépésre, a nagyobb szabadságra” – állapította meg a püspöki kar.⁹¹⁴ A háborús viszontagságok következtében valóban több kalocsai nővér kérte a szerzetesi fogadalmak alóli felmentését, de ez csak részben magyarázható a nővérek hivatástudatának megingásával, illetve meggyengülésével, valamint a világias szellem hatásával.⁹¹⁵ Sokukat a társadalmi méreteket öltő egzisztenciális nyomor készítette a kilépésre. Legtöbben ugyanis saját szüleik tragikus nincstelenségével, az irántuk érzett gyermeki kötelességükkel indokolták döntésüket.⁹¹⁶ Az egyik nővér azért kért zárdán kívüli tartózkodásra engedélyt, hogy gondoskodjon a háborúban

---

⁹¹² Schwendner Mária Adrienne nővér 51 éves korában, 1946. április 16-án halt meg Szentfülöpön, ahol a főnöknői tisztséget is viselte. A halál okánál ez szerepel a nővérek nyilvántartásában: „Szívgyengeségét a sok háborús változás végzetessé tette.” Zombory Mária Kinga nővér 81 éves korában Baján halt meg, a forrás szerint: „A háborús szétszórás idején a nővérénél tartózkodott Pécssett. Annyira megtörte az ottani élet, hogy csak meghalni jött vissza a zárdába.” Kucsera Mária Juszticia nővér 1946. augusztus 2-án bekövetkezett halálát a társulat egyértelműen a háború számlájára írta: „A háború áldozata. 1944 [-ben] meneküléskor megfázott, tüdővészbe esett.” HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 151., 696.; HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve 1933–1949, 1358.

⁹¹³ „Általános panasz a szerzetesrendeknél, hogy a mai nehéz idők, főleg a háborús szétszóródással kapcsolatos kísértések és szenvedések sok hivatást megrendítettek. Sokan felcserélték a zárdát a világgal. Sajnos, Franciska Anya leányai között is akadtak néhányan, akiknek szívében megfogyatkozott a hűség. Amint én látom, ez a szomorú és megrendítő folyamat még nem fejeződött be. Az Isten kezébe vette szórólapátját...”. Harangozó 2015, 37.

⁹¹⁴ Gergely 1985, 16.

⁹¹⁵ 1945-ben az elbocsátott és kilépett nővérek száma hat fő volt, ez 1946-ban 12-re emelkedett, majd 1947-ben öt főre csökkent. A távozók 1946-os, kiugróan magas létszáma még így sem érte el a társulat történetében „rekordnak” számító, 1919. évi 14 főt. Az 1945. évet megelőző 20 évben, 1925-től kezdődően 1944-ig bezárólag, összesen 50-en léptek ki a társulattól, ez évi két és fél fős átlagnak felel meg. HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsátott nővérek névsora.

⁹¹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1946. május 27.

„ismételten kibombázott, megrokkant, hajléktalanná vált, mindenükből kifosztott idős szüleiről.”⁹¹⁷

Az emberéletben és szerzetesi hivatásban történt veszteségek mellett az anyagi javakban keletkezett károk is jól mutatják az elszenvedett pusztítások, kifosztások mértékét. A nővérek magyarországi fiókházainak veszteségeit három csoportba – az ingatlan vagyonban a harcok, illetve a katonaság által okozott károk, valamint az ingóságok pusztulása – sorolhatjuk.

Először a hadi események során bekövetkezett káreseteket veszem számba. A társulat fiókházai közül a Dunántúlon lévő mágocsi zárda esett legegyszerűbben áldozatul a bombázásoknak. 1944. június 30-án a plébániát és a zárdát három bomba teljesen lakhatatlanná tette. Rommá vált a kapu, az elemi iskolai épület, a ház végében található nagyterem, az istálló és a fészer.⁹¹⁸

Bácsbokodon a harcok 1944. október 20-án kezdődtek. A zárda találatot kapott, egy tüzérségi lövedék átfúródott a háztetőn és jó darabon leszakította a sekrestye mennyezetét. Egy másik az iskolaépület zárda melletti tűzfalát érte. December 6-án az oroszok betörték a zárda nyolc ablakát.⁹¹⁹

Balatonszabadiba december 6-án vonultak be az oroszok. A német ágyúk a nővérek Mária-villájával szemben álló hegyen voltak felállítva. Már aznap két akna is eltalálta az épületet, amelynek tetőzete beszakadt, falai megrepedtek.⁹²⁰ A nővérek a romossá vált egykori nyaralóépületet – anyagi fedezet hiányában – a háború után sem újítták fel.

A társulat Budapest, Mária utca 20. szám alatti házát 1945. január 3-án érte bombatalálat. Ekkor a tetőzet és az épület harmadik emeleti része nagyon megrongálódott, itt a lakások mennyezete is beszakadt, az ablakok rámostól és spalettástól elpusztultak, az ablaküvegek mindenütt kitörték, legtöbb helyen pedig a belső üveges ajtók is tönkrementek. Tíz nap múlva, a második bombatalálat következtében az épület utcai része szenvedett súlyos károkat. Ekkor a pincelakások váltak lakhatatlanná, de az óvóhely

⁹¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29., június 22.

⁹¹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Mágocsi zárda iratai. Jegyzőkönyv a mágocsi zárdában 1947. április 20–25-én megtartott hivatalos látogatás alkalmából; HU-MNL-BKML-XII.6. Mágocsi zárda iratai. Stefán Mária Adelheid nővér Mágocson 1944. június 30-án kelt levele a generális főnöknőhöz; Stefán Mária Adelheid nővér Mágocson 1945. március 1-jén kelt levele a generális főnöknőhöz. A pusztulás nagyságát szemléltette a főnöknő által készített fényképfelvétel, amely azonban – sajnos – nem maradt fenn a társulat iratanyagában.

⁹¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; 1945. január 30.; március 28., április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

nem sérült meg. Nagy problémát okozott a megrongálódott bejárati ajtó, amely így még minimális védelmet sem jelenthetett az oroszokkal szemben.⁹²¹ A társulat másik budapesti háza, a Kun utcai zárda a légi csapások miatt szenvedett károsodást.⁹²² A nővérek Dunakeszin lévő háza öt aknát kapott, és az épület utcai frontja ledőlt.⁹²³ Az esztergomtábori Szalézi Intézet – ahol a háztartást a kalocsai iskolanővérek vezették – a háborúban anynyira tönkrement, hogy később sem fogadhattak növendékeket.⁹²⁴

Polgár község közelében 1944. október 22-én komoly harcok folytak, a település légitámadáson esett át. A gyújtó- és rombolóbombáktól a zárda legelője lángra kapott, a baromfik az oroszok foszforos bombáitól elpusztultak. A vidék fölé emelkedő templom kitűnő megfigyelőállomásul szolgált, ezért a visszavonuló németek felrobbantották. A templom elülső része a toronnyal együtt ledőlt, erősen megrongálva a körülötte lévő épületeket, köztük a zárdát is. A zárdaépület templommal szemben fekvő része, a konyha, a régebbi tantermek ezáltal teljesen lakhatatlanná váltak, a kapu kifordult a helyéről.⁹²⁵

Siklóson a bombázás okozta légnyomás következtében tört ki a zárda 28 ablaktáblája.⁹²⁶ A társulat szegedi fiókházát 1944-ben kétszer érte bombatalálat.⁹²⁷

A bácskai házak közül az adai zárdát az 1944. októberi megszálláskor olyan erős légnyomás érte, hogy az épület lakhatatlanná vált, nem maradt egyetlen ép ablaka sem. Nappal a nővérek egy kis konyhában tartózkodtak, éjjeli szállásra pedig a plébániára mentek.⁹²⁸ A martonosi zárda 1944 őszén,

⁹²¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utca 20. alatti zárda iratai. Aláírás és dátum nélküli beszámoló, valamint Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnökhöz.

⁹²² HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹²³ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹²⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Esztergomtábori zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 16-án kelt, 362/1945. sz. levele Váraljai József esztergomtábori igazgató-házfőnöknök; Kiss Mária Sylvia nővér Esztergomtáborban, 1945. augusztus 7-én kelt levele a generális főnökhöz.

⁹²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. Jegyzőkönyv a polgári zárda 1947. május 14–19-én megtartott hivatalos látogatásáról. HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁹²⁶ Évkönyv Siklós 1944/45, 1.

⁹²⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

⁹²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-KFL-I.1.a. Egyházkormányzati iratok. Kalocsai Iskolanővérek. Vidéki házak iratai. Adai ház iratai. 7217/1944 Gere Vince adai plébános 1945. március 5-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

az utcai harcok során sok lövést kapott. Az ajtók és ablakok erősen megromogálódtak, de a zárda kápolnája sértetlen maradt.⁹²⁹

Szabadkán a szeptember 5-i bombatalálat következtében a zárda szintén jelentősen megsérült. Ablakok törtek be, vakolat hullott le, az elemi iskola tetőcserepe megromogálódott. A légnyomás az emeleti folyosó egyik nagy ablakát kerettestül kiszakította.⁹³⁰

A kalocsai nővérek által birtokolt, illetve használt ingatlanok veszteségeinek második csoportjába azok a házak tartoznak, amelyek nem elsősorban a harci események során szenvedtek károkat, hanem az épületet elfoglaló katonaság rongálta meg őket.

Baján a hadi tevékenység miatt csak kisebb kár keletkezett az épületben. Az 1944. október 25-i ágyúzásakor a zárda homlokzatát is eltalálta egy kisebb lövedék. Ennél sokkal nagyobb veszteségeket okozott azonban az orosz katonaság, amely 1944. december 26-tól 1945. július 31-ig vette igénybe a bajai fiókházat. A nővérek a kifosztott épületet rettentő piszkos és leamortizált állapotban kapták vissza. Hiányoztak a fürdőszobai felszerelések, a vízvezetékcsövek, a padlás járódeszkái, továbbá a falakat mindenütt firák, feliratok borították.⁹³¹ A ház különböző pontjain téglából rögtönzött katlanokkal füstölték tele a helyiségeket. Az oroszok a füst elvezetését az esővízcsatornák igénybevételével próbálták megoldani.⁹³²

⁹²⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.

⁹³⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. szeptember 5.

⁹³¹ „Az internátus szép tusolóját természetesen tönkretették, a csöveket leszerelték. [...] A WC-k kimondhatatlanul néznek ki. Ilyen undorítót elképzelni sem lehet. Erre a célra használták még a fürdőkádát s több esővízes ciszternát is. A kertben vagy 20 helyen van ilyen ásva, sok betemetve s több nyitott, hihetetlen bűzös. [...] Az irodából ajtót vágtak a WC-be, ezt fényképező kamrának használták, konnektorokkal, lámpákkal szerelték fel. Az egyikben a kagylót leszerelték. De nemcsak itt, hanem talán 10–15 is hiányzik, vagy össze van törve. Mibe jön ennek a javítása, amikor egy ilyen 5000 P!” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 1. – „Kívül a falak tele írásokkal, cirill betűsek, nem tudjuk elolvasni. A kápolna is tele van ilyenekkel, az oltárkép helyén egy nagy freskó, Berlin eleste, fönt a vörös zászló, lent a letört horogkereszt. [...] A kis polgaristák kezdték lekaparni a falakról a feliratokat, festéket. Cserepekkal, üvegdarabokkal (ilyen van bőven mindenütt) kaparták 50–60-an is két-három napig. [...] A ripacsos [rúcskös] falra írt nagy betűket lekaparni nem lehetett, ezért kefével súrolták le s mosták meg a kolonád [oszlopsoros folyosó] falait.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 1., 3., 4.

⁹³² „A konyha! Vigasztalanul néz ki, csupa korom, minden sárga a sok füsttől. A kis konyhában öt katlan volt téglából, ezekből az üstöket elvitték s ott hagyták a félig szétrombolt katlanokat. Az egész konyha tele volt kormos tégladarabokkal, kötörmelékekkel. A kémény-kérdés nem okozott nekik gondot, egyszerűen kitortek egy ablakot és azon át dugták ki az esővízcsatornákból készült kályhacsövet. Erre a célra leszerelték a házon található összes esővíz-levezető csatornák alsó részét (kb. 50 m csatorna hiányzik). A mosóházban is volt egy ilyen katlan. [...] Ezenkívül a konyha előtti fedett folyosó tejetét megszelesítették s itt is volt 4 katlan. Továbbá a porta előtti udvaron is volt kettő.

A zárda templomát étkezőnek használták, a növendékek étkezőjét ruhaszáritó helyiségnek.⁹³³ Tönkrementek a konyhai tűzhelyek, valamint a nővérek szépen ápolt kertje is.⁹³⁴ Ez utóbbit a nővérek így részletezték: „Az intézet 8 hónapon keresztül orosz hadikórház volt. Ezalatt tönkrement a kétholdas kert, teniszpálya, szőlő és 50 db gyümölcsfa, gazdasági góré és több kerítés.”⁹³⁵ Az épületkárt 1938-as áron 60 000 pengőre becsülték.⁹³⁶ Az iskolai felszerelésekben keletkezett hiányok csak fokozták a veszteségeket.

A ceglédi fiókházat tizenöt hónapig, 1944. november 13-ától kezdve 1946. február 13-ig az orosz katonaság vette igénybe.⁹³⁷ Az iskola épülete a katonai használat következtében megrongálódott, a kiürítés után alapos javításokat, pótlásokat igényelt. Az épületkárt 1947-ben 150 000 Ft-ra takaszták.⁹³⁸

A kiskunfélegyházi zárda épületének tetőzete az október 22–23-i harcok során megsérült.⁹³⁹ A Constantinumot 1944. október 23. és 1946. július 4. között lefoglaló orosz katonaság viszont legalább ekkora, ha nem nagyobb

---

Ennek a kéménye maga az esővízes csatorna volt. Ha esett az eső, a tűzbe befolyt a víz. Hihetetlenül kormos itt minden, az iskolafolyosó ablakai összeégetve. [...] Hogy ezeken a helyeken milyen zsíros, piszkos minden, azt sem elképzelni, sem leírni nem lehet, ezt látni kell.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 1.

⁹³³ „Először sikáló kefével szárazon súrolták le a falat, amelyen por és piszok volt, a plafon egészen penészes volt attól a sok gőztől, zsíros füsttől, ami itt volt a télen.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 29. – HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 1.

⁹³⁴ „Először a kertet néztük meg: mint egy elvadult őserdő, embermagasságú paréj és gaz mindenütt. Sehol semmi nyoma az emberi munkának.” „Legelőször a kályhást hívtuk, hogy próbálja a sporherdot [sparherd] használható állapotba hozni. Ez nem volt kis feladat, mert a plattnik össze vannak törve, megrepedve.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 1., 3.

⁹³⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai szerzetesház iratai. KSH kérdőív, dátum nélkül, valószínűleg 1945-ből (piszkozat).

⁹³⁶ HU-MNL-BKML-IV.1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. A bajai zárda háborús kárjelentése. Lásd az 1. sz. mellékletet.

⁹³⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. május 30., december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.); HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1946. március 13.

⁹³⁸ Évkönyv Cegléd 1946/47, (oldalszám nélkül).

⁹³⁹ „Ha az egyházi épületekben általában kevés baj is történt, annál többet szenvedett a Constantinum. A tetőzet három bombát is kapott. Egy helyt nagy darabon bezúzta a lécezést, valósággal lehámozta a cserepeket.” Historia Domus Kiskunfélegyháza 179. Vedres Béla apátplébános 1944. december 15-i beszámolója; Bálintné – Szabó 1971, 465–466., 476.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. október 9., 1944. december 10.

kárt okozott az épületben. A nővéreknek – akik több mint 20 hónapig zárdán kívüli életre kényszerültek – végig kellett nézniük az 1000 tanulóra és 300 állandó bentlakó személyre berendezett intézet pusztulását. „Az átvonuló ruszki katonákat a Constantinumban helyezik el, s minden új csapat pusztít valamit az intézetben. Szemünk láttára verik be az ablakokat, s nincs, aki megakadályozhatná. Fájó szívvel nézzük a rombolást.”⁹⁴⁰ „Mindent elvittek, eladogattak vagy feltűzeltek. Most már az ablakfélfákat szedgetik le és az ablaküvegeket adogatják el. A kályhákat mind elvitték, most a kazánokra kerül a sor. Ezt a lassú haldoklást nézni nagyon fájdalmas.”⁹⁴¹ „Hogy benn az épületben mit pusztítanak, az kimondhatatlan. Egyesek szerint a tartó gerendákat fűrészelik szét a padláson és tűzelik el. A vízvezetéket teljesen tönkre tették. Szóval az épületből igazán, a szó igazi értelmében nem marad más, csak a négy fal.”⁹⁴² Amikor a Constantinum visszakerült a nővérek kezelésébe, szembesültek a valósággal. Hiányoztak az ajtók, ablakrámák, ablaküvegek, kilincsek, záruk, vízvezetékek és villanyszerelvények. Az intézet belső berendezése teljes mértékben áldozatul esett a háborús pusztításnak. Sőt, a mezőgazdasági iskola baromfitelepének minden felszerelése és baromfiállománya odalett.⁹⁴³ A városi mérnöki hivatal által összeállított költségvetés szerint az épület helyreállítási költsége 851 127 forintra rúgott.⁹⁴⁴

A társulat a Rómába küldött 1947. évi jelentésben összegezte a „belővések és légnyomás által történt épületkárok pénzértékét” az anyaországi zárdák esetében.⁹⁴⁵ Bár a jelentés egyértelműen a harci eseményekkel kapcsolatos épületkárokat kívánta nevesíteni, a veszteségek mértékéből gyanítható, hogy ideértették a megszálló hadseregek által okozott károkat is.

⁹⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. november 10-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

⁹⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgató 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

⁹⁴² HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgató 1946. január 4-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

⁹⁴³ Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46, 4.

⁹⁴⁴ Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46, 2–3., 21.

⁹⁴⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés, 1947. Az eredeti dokumentumban az épületkárok szót aláhúzták.

A fiókház neve	Az elszenvedett épületkár összege forintban
Baja	216 666 Ft
Bácsbokod	2 473 Ft
Budapest, Mária utca	40 000 Ft
Budapest, Kun utca	5 500 Ft
Cegléd	121 710 Ft
Dunakeszi	5 406 Ft
Esztergomtábor	80 000 Ft
Hógyész	15 149 Ft
Hercegszántó	4 500 Ft
Kecel	4 000 Ft
Kiskunfélegyháza	851 127 Ft
Mágocs	117 000 Ft
Németkér	5 000 Ft
Polgár	20 000 Ft
Siklós	80 000 Ft
Szeged	23 000 Ft
Vecsés	5 000 Ft

87. Épületkárok pénzértéke az anyaországi zárdákban

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a kiskunfélegyházi zárdai épületkára messze meghaladta a többi fiókházét. Kára négyszer nagyobb összeget tett ki, mint a listán a második helyet elfoglaló, szintén nagyon sokat szenvedett bajai ház veszteségei, és hétszer akkora, mint az oroszok által hasonlóan hosszú ideig elfoglalt ceglédi, illetve az első bombázások alatt megsérült mágocsi házaké. A Constantinum esetében nincs adat harcászati cselekmény közbeni súlyos épületpusztulásra vonatkozóan, ezért a kiemelkedő veszteség a hosszú hónapokig tartó orosz igénybevétel számlájára írható.

A veszteségek harmadik csoportját a zárdák és az iskolák felszerelésének, berendezésének pusztulása, illetve eltulajdonítása képezte. Az ingóságokban okozott veszteségek pótlása sokszor nagyobb teherterületet jelentett mind az egyes fiókházak, mind a társulat egésze számára, mint az épületkárok helyreállítása.⁹⁴⁶

⁹⁴⁶ A kalocsai iskolanővérek társulatának veszteségei alapján egyet kell értenünk Mózesy Gergellyel, aki a székesfehérvári egyházmegyében lévő iskolák háborús káresetei kapcsán kijelenti: „[...] a bomba-, akna- vagy gránáttalálatnál, azaz a közvetlen

A bácsalmási zárdaépületet a nővérek a megszálló csapatok négy hónapnyi (1944. november 27. – 1945. április 5.) igénybevétele után teljesen kifosztva kapták vissza. Egészen tönkrement vagy elveszett az internátus berendezése és fölszerelése, igen sok minden a klauzúra berendezéséből, a konyha és az élelétár értékeiből, továbbá a nővérek becsomagolt ruhane-műjéből is.⁹⁴⁷

A társulat Balatonalmádiban lévő üdülőjéből a nővérek egy közeli ismerős házba átmentették ugyan az ott tárolt tartós élelem egy részét, de a többire – amit helyben, a villa kamrájába rejtettek el – rátaláltak az oroszok. Elvittek öt zsák lisztet, 100 kg cukrot, 100 kg szalonnát és füstölt húst, valamint 300 kg zsírt, továbbá jelentős mennyiségű babot, borsót, lencsét és tarhonyát. Ez utóbbiakat az oroszok a lovaiknak adták. Az orosz rablás áldozatául esett a 15 fő befogadására berendezett nyaraló összes felszerelése.⁹⁴⁸

A társulat másik üdülőháza, a bódvarákói is hasonló sorsra jutott. Bár a ház épen maradt, de teljesen kifosztották. Nemcsak az oroszok, hanem a helybeli lakosság is vitte, amit ért. Az oroszok bekötötték az ebédlőbe a lovaikat, és még a kápolna oltárát is összevagdalták.⁹⁴⁹ A nővérek megmaradt holmiját becsületes családok két magánháznál őrizték.⁹⁵⁰

A nővérek az épületek kisajátításakor igyekeztek az értékeket megmen-teni. Baján az intézet könyvtári és irattári állományát, az iskolai felszerelési tárgyakat és a képeket a zárda padlásán próbálták biztonságba helyezni. Mint később kiderült, eredménytelenül. A lefoglalás másnapján⁹⁵¹ a nővérek elkeseredetten szembesültek a barbár rombolás nyomaival: az előző

---

harci cselekményeknél összességében nagyobb veszteségeket okozott a hadseregek állomásozása az iskolákban. Ezzel kapcsolatban zömmel a szovjet csapatok ténykedéséről beszélhetünk, de néha a német fegyvertársak jelenlétében sem volt sok köszönet [...]” Mózessy 2008, 39. Viszont ahogy a fenti táblázatból kiderült, nem különíthető el minden esetben élesen a hadi események által okozott kár a megszálló hadseregek által később okozott veszteségektől.

⁹⁴⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Statisztikai adatok. 2304/1946. Kimutatás a társulat anyagházáról és magyarországi társházairól, a tagok létszámáról és munkaköréről. Kalocsa, 1946. december 3.

⁹⁴⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

⁹⁴⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

⁹⁵⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. április 11-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

⁹⁵¹ Baján az oroszok 1944. december 19-én először csak a zárda egy részét foglalták le, a másik rész megmaradt a nővérek kezelésében. A nővéreknek a lefoglalás eme kezdeti szakaszában valószínűleg még bejárásuk volt a padlásra, így módjuk nyílt „ellenőrizni” az oroszok ténykedését. Karácsony után, december 27-én kellett teljesen elhagyniuk a bajai zárdát.

nap felvitt dolgokat az oroszok szétturkálták, a könyveket széttépték, a papírokat és iktatott iratokat szétszórták, amit nem vittek el, azt pedig elpusztították. Az iskolai anyakönyveket a fedelükből kitepték, nyolcnak nyoma veszett, feltehetően eltűzeltek.⁹⁵² Miközben a nővéreknek zárdán kívüli létre kellett berendezkedni, kénytelenek voltak szembesülni a zárdá felszerelésének folyamatos pusztításával, rongálásával. Bár a tavasz és a nyár folyamán az oroszoktól kaptak ugyan vissza bútorokat, azok mindegyike igen rossz állapotban volt: „hoztunk négy fehér szekrényt, egyiknek sem volt hátulja, és egy nagy állványt. [...] Szörnyen néznek ki.”⁹⁵³ „Több mindent kaptunk ma vissza az oroszoktól a polgári fiúiskolából, rettenetes, zsisros, piszkos asztalokat, amelyeket többszöri lúggal való átsúrolás után sem lehetett rendbe hozni. Szörnyű állapotban vannak a bútorok. Asztalok láb, fiók nélkül, kiégetve, összefaragva.”⁹⁵⁴ „[...] mentünk iskolabútorokat hazacipelni, helyesebben bútorroncsokat, amiket az oroszok kiadtak nekünk. Örülünk minden darabnak.”⁹⁵⁵

Július végén, mielőtt a nővéreknek visszaadták volna a zárdát, az oroszok módszeresen kifosztották az intézetet. „Ma azt a hírt hallottuk, hogy az éjjel 6 súlyosan megrakott teherautó gördült ki a zárdából. Visznek mindent, ami csak vihető.”⁹⁵⁶ „El kell készülnünk rá, hogy üres termeket találunk majd, ha visszamegyünk.”⁹⁵⁷ „[Az oroszok] egész nap hurcolkodtak, szállítottak el bútorokat a zárdából.”⁹⁵⁸ „A kertben felszerelt gyűrűhintát állványostól vitték ki a hajóra. A fele bordásfalat is elvitték.”⁹⁵⁹ „A szemünk láttára rakták fel dolgainkat, például a sezlont, a húsdaráló gépet, a szószéket és abba sok mindent. S mi nem szólhattunk semmit, csak tehetetlenül, fájó szívvel néztünk utána. [...] A deszkákból összetákolt priccseket szétszedték ugyan, a java deszkát elvitték, a darabokat rengeteg szalmával szertesztét otthagyták. [...] A padlás tele volt szórva a széttéptett könyvek

⁹⁵² „Az egész padlás teleszórva papírokkal, a levelezőlap-gyűjtemények szétdobálva. Az iskolai kréták kiöntve, porba taposva. Egyszóval, amit nem vittek el, azt elpusztították. [...] Barbár pusztítás nyomai mindenütt, amerre az ember néz ezen az óriási padláson.” „Az egész padlás teleszórva papírokkal, széttéptett könyvekkel, a lépcsőfeljártnál heverték a Katolikus Lexikonok. [...] A polgári iskola és népiskola összes egész évi nyomtatványait elvitték.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. december 20., 22.

⁹⁵³ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. március 1., június 21.

⁹⁵⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. július 19.

⁹⁵⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. július 20.

⁹⁵⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. július 25.

⁹⁵⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. július 26.

⁹⁵⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. július 28.

⁹⁵⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. július 31.

lapjaival. Az ide mentett könyveket mind széttépték, feltüzelték, vagy szét-szórták a padláson a lapokat. A felvitt bútorokat lehozták, a növelde szép, faragott ebédlőszekrényeit összetörték, egynek a roncsait megtaláltuk. Ezek összeállítása azonban többbe jön, mint egy új szekrény.”⁹⁶⁰

Az oroszok kifosztották a zárdát, és amit maguk után hagytak, annak a nővérek egyáltalán nem örültek: „A barisnyák⁹⁶¹ ma végleg elmentek, iszonyú nagy pakkokkal, maguk után hagyva sok piszkot és poloskát. Ezekkel mindenütt lehet találkozni. A cellákban is, némelyikben több, más-sikban kevesebb. Kitartóan irtjuk őket.”⁹⁶² „Mivel a házunk hihetetlenül piszkos volt, új háziállatokat is hagytak nekünk. Egyik-másik cellában igen sok a poloska, bolha. Ezek kiirtása sok munkát fog adni.”⁹⁶³ „Ma sorra kerültek a német ágyak. Az oroszok a mi szép, fehér csőágyaink helyett hagytak nekünk emeletes faágyakat. Nehéz, keményfa ágyak ezek, amiket ők a németektől zabráltak el. Ezeket ma lesikálták, miután 2 napig szén-kéneg-gőzben voltak. Sajnos a friss levegőre kerülve a polosok [sic!] ismét feléledtek.”⁹⁶⁴

A bajai ház veszteségeiről tételes jegyzék is készült. A lista alapján nemcsak az oroszok által okozott kár nagyságáról alkothatunk képet, de pontosan fel lehet mérni az internátussal és a kb. 50 nővérré berendezett klauzúrával rendelkező ház békebeli berendezési viszonyait is.⁹⁶⁵

A kárba vesztett vagy kárt szenvedett tárgynak megnevezése és mennyisége	A kár összege az 1938. évi árak alapján számítva pengőben
ágynemű (66 db matrac, 20 paplan, 100 lepedő, 40 párna, 12 dunyha, 154 ágyszőnyeget, 5 ágypokróc, 10 terítő) 295 db	5 990 P
női fehérenemű 700 db	2 960 P
asztalnemű 116 db	300 P
szerzetesi ruha 129 db	2 000 P

⁹⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 1.

⁹⁶¹ Барышня (orosz): kisasszony. Eredeti jelentése Magyarországon, a II. világháború alatt és után – orosz nő, asszony, katonanő értelemben – pejoratív tartalommal társult.

⁹⁶² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 5.

⁹⁶³ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 21.

⁹⁶⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 24.

⁹⁶⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai szerzetesház iratai. KSH kérdőív, dátum nélkül, valószínűleg 1945-ből (piszkozat). Mivel nem maradt fenn kimutatás a bajai zárda háború előtti vagyonáról vagy éves működési költségéről, a veszteséglistában szereplő tételeket nem lehet mihez viszonyítani.

A kárba vesztett vagy kárt szenvedett tárgynak megnevezése és mennyisége	A kár összege az 1938. évi árak alapján számítva pengőben
kötény, kendő 192 db	400 P
női felsőruha 5 db	200 P
egy bunda, két kabát	1 200 P
cipő, hó- és sárcipő 44 db	940 P
új ruhaanyagok 20 m	150 P
evőeszközök 107 db	300 P
edények 550 db	800 P
ezüstnemű 2 tálca, 1 tál és evőeszköz, 2 feszület	500 P
szőnyegek 4 db	600 P
kosarak 22 db	320 P
mosdó, kancsó, vödör (16 db lavór, 5 kancsó, 7 vödör, kefék)	500 P
3 db óra	150 P
írószerrek	600 P
gyógyszerek	1 000 P
konyhaedények	300 P
2 db rézüst és üstház	400 P
2 db csavarógép és mosógép és 2 db asztal	6 000 P
1 db mángorló	2 000 P
1 db kerékpár	150 P
2 db lisztesláda	160 P
3 db konyhaasztal	300 P
3 db konyhaszekrény	300 P
14 hl bor hordóval	2 800 P
10 q savanyú káposzta	400 P
4 q uborka	200 P
2 q zöldbab	400 P
5 q savanyúpaprika	1 000 P
1 q lekvár	400 P

A kárba vesztett vagy kárt szenvedett tárgynak megnevezése és mennyisége	A kár összege az 1938. évi árak alapján számítva pengőben
1 q 20 kg zsír	720 P
3 q liszt	300 P
40 db ruhaszekrény	3 200 P
28 db íróasztal	1 400 P
2 db szekrény	200 P
2 db asztal	150 P
melegágyi ablakok és keretek	800 P
össz.:	40 490 P
100 q fa, 100 q koksz	1 600 P
nővérek ebédlőasztalai 2000, 26 ágy á 50, 100 szék á 16	5 000 P
50 db gyümölcsfa	2 500 P
össz.:	49 590 P
3730 négyszögöles föld termése	1 000 P
bútorjavítások (asztalos munkadíj)	2 000 P
lakatos munkadíj	3 000 P
klauzúrai rész épület kőműves	5 000 P
templomban oltárlépcső	2 000 P
templom padok padlóval	3 000 P
oratórium	2 000 P
összesen:	67 590 P

88. A bajai zárda háborús kárai

A fenti lista nemcsak a keletkezett károkat – az elvitt, elpusztított, illetve eltűnt élelmiszereket, ruha- és egyéb textilneműket, konyhai felszereléseket, bútorokat – tartalmazza, de a helyreállítási munkák költségeit is.⁹⁶⁶

⁹⁶⁶ Bizonyos tételek azonban kimaradtak a veszteséglistából. A papír hátoldalára tollal odaírta a kitöltő nővér a következőket: „Épületkár 1938-as árban: épületben: 60 000 P, berendezés: 200 000 P. Nővér- és internátuságy 150 db á 50, éjjeliszekrény 150 db á 20, szekrény 40 db á 150, szék 300 db á 18; ülőke 120 db á 10.” Szintén ezeket az épület- és berendezésbeli veszteségeket adták meg a bajai nővérek az Országos Építésügyi Kormánybiztos kárfelmérő adatlapján. HU-MNL-BKML-IV.1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. A bajai zárda háborús kárjelentése. Lásd az 1. sz. mellékletet.

Kisebb károokra azonban csak más forrásokban található utalás.⁹⁶⁷ A nővérek az újjáépítési támogatás igénylése céljából állították össze a tételes jegyzéket. A segélyezésre rászorultak, hiszen 1945 őszén csak úgy tudtak internátusi növendékeket fogadni, ha azok magukkal hozták a kollégiumi felszerelésüket, beleértve az ágyat és a szekrényt is.⁹⁶⁸

Cegléden az orosz hadikórháznak berendezett iskolaépületből a nővérek 1945 januárjában már csak tanári könyvtárak maradványait tudták kimenteni. Ifjúsági könyvtárak teljes állománya és szertárai minden felszerelése megsemmisült, ezek összértéke – 1947-es értéken számolva – 321 000 forintot tett ki.⁹⁶⁹ Az oroszok elpusztították a ház minden berendezését, a nővérek utolsó szekrényét is eltűzelték. A bútorkár 180 000 forintra rúgott.⁹⁷⁰

Csillaghegyen a könyvtárból vett el több kötet, viszont itt a szertári felszerelés és a bútorkészlet épen maradt.⁹⁷¹ Dunapatajon az oroszok a ház pincéjében elrejtett értékek és holmik között okoztak sok kárt.⁹⁷² A horgosi zárdát teljesen kifosztották, még a nővérek szerzetesi ruháját is elvitték.⁹⁷³

A hőgyészi zárdából szintén részletes kárjegyzék maradt fenn,⁹⁷⁴ amely azonban nem tartalmazza a veszteségek pénzbeli értékét. A lajstrom érdekessége, hogy – előítéletektől és részleghajlástól mentesen – egyaránt feltüntette a magyar és az orosz katonaság által okozott károkat is.

---

⁹⁶⁷ „Ma sietve tüzent be a vincellér, hogy azonnal menjünk ki, ha akarunk még szőlőt. Ki is mentek, de már csak édeskeveset találtak, pedig volt még úgy 3 q-ra való. Az oroszok mindent elvittek, nem kell már aggódnunk a szőlőért.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 19.

⁹⁶⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 7.

⁹⁶⁹ Évkönyv Cegléd 1944/45, (oldalszám nélkül); Évkönyv Cegléd 1946/47, (oldalszám nélkül)

⁹⁷⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. május 30., december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.); HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.; Évkönyv Cegléd 1946/47, (oldalszám nélkül).

⁹⁷¹ Évkönyv Csillaghegy 1945/46, (oldalszám nélkül).

⁹⁷² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., 1945. április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Dunapataji zárda iratai. A generális főnöknő 21/1945. számú, Kalocsán, 1945. január 19-én kelt levele az Érseki Hatósághoz.

⁹⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. április 28.

⁹⁷⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. A szerzetesház kára (dátum nélkül).

Oroszok vitték el:	
hízó	2 db
füstölt hús kolbász	53 szál
svártli ⁹⁷⁵	3 db
kacsa	14 db
lúd	2 db
szekrényt megrongáltak	3 db
ajtót betörték	14 db
kilincseket kiszedtek	11 db
hordót elvittek	1 db
dézsát	1 db
színpad-hátteret	1 db
kulisszát	4 db
színpad-drapériát	1 db
alma-állványt	3 db
borosüveget	20-30 db
szekrénydeszkát	9 db
almát	15-20 db

Oroszok vitték el:	
könyvállvány	1 db
óajtót eltűzeltek	2 db
Szent Imre szobrot eltörtek	1 db
nemzeti zászló	1 db
gramofon	1 db
rádió	1 db
bödön zsír	1 db
Magyar kórház vitte el:	
tűzhely	1 db
fűrész	8 db
gyalu	5 db
simító gyalu	1 db
harapófogó	4 db
laposfogó	3 db
kalapács	5 db
WC-kagyló	1 db
ágy	1 db

89. A hógyészi zárda háborús kárai

A fenti veszteségeken kívül a magyar katonaság tönkretette a kapukat és a kerítést, magával vitt iskolatáblákat, illetve virágállványokat is. Az orosz katonák a táblázatban foglaltakon túl eltulajdonítottak villanykörtét, moziszékeket, padokat, tornaszereket, valamint több, Hógyészre menekült nővér ruhaneműjét.⁹⁷⁶ A részletes veszteséglista megmutatja, hogy míg a magyar katonaság inkább szükséges használati tárgyakat és szerzőségeket vitt el, addig az orosz katonák az élelmiszerekre koncentráltak,

⁹⁷⁵ Svártli (sváb): disznósajt.

⁹⁷⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. február 28.

illetve sok indokolatlannak tűnő rombolás és céltalan pusztítás is kötődik hozzájuk.⁹⁷⁷

Kalocsán a háború során az anyaház és az ottani fiókházak összesen 69 840 pengő kárt szenvedtek.⁹⁷⁸ Ez viszonylag csekély összeg ahhoz képest, hogy a társulat legnagyobb, legtöbb nővérnek otthont adó anyaházára és a hozzá kapcsolódó gazdaságokra vonatkozik. A társulat Kiskunfélegyházán lévő második és a Baján lévő harmadik legnagyobb házait ennél sokkal súlyosabb károk érték. Igaz, ott a nővéreknek el kellett hagyniuk a zárdákat, azokat az orosz katonaság használta. Kalocsán viszont bent maradhattak a nővérek a házaikban, sem a zárda felszerelésének, sem az iskola berendezésének, bútorzatának, szertárának és könyvtárának nem esett bántódása, „csupán” a nővérek gazdaságából vittek el terményeket, állatokat, felszereléseket. A kalocsai anyaház – egy későbbi esetleges kárpótlás reményében – tételes veszteséglajstromot készített az 1944. december 31-ig elrabolt, elveszett, megrongált anyagi javakról, feltüntetve azok 1938-as, pengőben kifejezett értékét is.⁹⁷⁹

Menyiség	Veszteség	érték	összesen
3 db	ló	4 000 P	12 000 P
3 db	anyadisznó	3 000 P	9 000 P
2 db	anyadisznó	1 800 P	3 600 P
46 db	birka	150 P	6 900 P
80 db	tyúk	20 P	1 600 P
12 db	pulyka	35 P	420 P
6 pár	kacsa	60 P	360 P
6 pár	liba	70 P	420 P
100 db	tojás	1 P	100 P
1 db	fekete hintó	10 000 P	10 000 P

⁹⁷⁷ „Végtelenül sajnáljuk a szép Szent Imre szobrot és a szép országzászlónkat! A fiú-iskola szekrényében rejtegettük, de a zárat felfeszítették, s a szobrot darabokra zúzták, a zászlót széttépték. Undok barbárság!” „Délután egy másik ukrán csapat jött be udvarunkba. Alighogy beléptek, egy 12 éves vadóc nekiesett az üvegajtónak és betörte az üveget. Aki az útját állta, azt ütötte és rúgta.” HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 5-6., 15.

⁹⁷⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹⁷⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. január 30. A károk viszonyításához nem áll rendelkezésre az anyaház korábbi, például 1939-es vagyonleltára. Így a veszteség nagyságát csak a társulat más házainak veszteségeivel lehet összemérni.

Mennyiség	Veszteség	érték	összesen
1 db	sárga hintó	8 000 P	8 000 P
2 kocsi	fűszéna	400 P	800 P
2 kocsi	hereszéna	500 P	1 000 P
	kukorica és árpa	1 000 P	1 000 P
2 mázsa	szén	10 P	20 P
2 mázsa	koksz	15 P	30 P
2 mázsa	fa	15 P	30 P
93 öl	tűzifa a messzi rakodóról elszállítva		9 000 P
16 db	rádió-készülék		5 560 P
		összesen	69 840 P

90. A kalocsai anyaház és a hozzá tartozó gazdaságok háborús kárai

Kalocsán tehát főleg a gazdaságot érintő veszteségek keletkeztek, míg az iskolai működés feltételei változatlanok maradtak.⁹⁸⁰ A társulat központjából olyan értékek kerültek fel a listára – például két hintó, ló, 16 rádiókészülék – amellyel más fiókházak nem, vagy nem ekkora számban rendelkeztek.

A keceli zárda már nem volt ilyen szerencsés. Ezt a fiókházat az oroszok teljesen kifosztották, itt mindent tönkretettek. Ugyanerre a sorsra jutott a keceli Richárd-telep is, ahol talán még nagyobb brutalitással jártak el az orosz katonák. Lovakat kötöttek be a nyaralóépület földszinti nagytermébe és a nővérek celláiba. Az oroszok mellett a helyiek is részt vettek az üdülő kifosztásában. Elvitték az itt tárolt bort, élelmiszereket, edényeket, ruhaféléket és az ágyneműt is. A Richárd-telep az első felmérések szerint 28 724 pengő értékű kárt szenvedett. De az oroszok 1945 tavaszán újból kirabolták, ekkor elvitték a meglévő nyolc hektoliter bort és az összes hordót, ami újabb 30 000 pengős kárt jelentett.⁹⁸¹

⁹⁸⁰ Kis eltéréssel, de hasonló állapotokat tükröz egy másik kalocsai forrás is, amely valószínűleg az anyaházat érintő, 1944 novembere és 1945 februárja között keletkezett mezőgazdasági károkat sorolja fel: „5 anyasertés, 45 juh, 4 ló, 80 baromfi, 300 tojás, árpa - zab - kukorica: 1400 [nincs mértékegység], 6 ló sz[erszám], 1 stráfkocsi, 2 hajtó [?] kocsi, 2 ígás kocsi, széna 12 [nincs mértékegység], bor 800 [nincs mértékegység].” HU-MNL-BKML-V.82.a. 816/1945. sz. Háborús cselekmények folytán eltűnt mezőgazdasági javak bejelentése.

⁹⁸¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., április 28., április 29.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; Bálintné - Szabó 1971, 368.

Mennyiség	Veszteség	érték	összesen
20 hl	bor	800 P	16 000P
1 mázsa	kenyérliszt	57 P	57 P
50 kg	nullás liszt	1,34 P	67 P
20 pár	baromfi	40 P	800 P
3 db	hordó		1 800 P
	különböző ingóságok		10 000 P
		összesen	28 724 P

91. A keceli Richárd-telep háborús kárai

A társulat kiskunfélegyházi fiókháza, a Constantinum szabadult fel legkésőbb, 1946 nyarán az orosz lefoglalás alól. Az intézet teljesen kifosztva került vissza a nővérek használatába. A nővéreknek az iskolakomplexum külső pusztulása mellett a belső berendezés szinte 100%-os megsemmisülésével kellett szembenézniük. Hiányoztak az iskolapadok, táblák, székek, fogasok, szekrények, zongorák, harmóniumok, továbbá az ebédlő, a tankonyha és az internátus összes felszerelése. Odalett a szertárak és könyvtárak csaknem egész állománya. A mezőgazdasági lányközépiskola tan gazdasága is károsult, komoly berendezések és szerszámok tűntek el a baromfitelepről, a tanyagazdaságból és a bulgárkertből is. A kifosztást már a német és a magyar hadsereg megkezdte, hiszen 1944 októberében az „átvonuló katonák” elvitték a Constantinum három lovát és a tanyagazdaság minden takarmányát.⁹⁸² Egy 1946-os összesített kimutatás szerint a Constantinumot ért háborús károk meghaladták a 710 000 forintot.⁹⁸³

A félegyházi zárda veszteséglistája fennmaradt.⁹⁸⁴ Ennek pontossága – például a tankonyha felszerelésének részletes felsorolása – arra utal, hogy valószínűleg korábbi szobaleltárak alapján készülhetett. Szembeötlő, hogy a tízoldalas kárbejelentési jegyzőkönyv – a bajai veszteséglistával ellentétben – nem tartalmazza az élelmiszerkészlet és az élőállat veszteségét. Pedig a zárda és az anyaház közti levelezésből nyilvánvaló, hogy a nővérek sokszor

⁹⁸² Historia Domus Kiskunfélegyháza 174. Vedres Béla plébános 1944. október 12-i feljegyzése.

⁹⁸³ Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1946/47, 3. A korábban említett 851 127 pengős érték minden bizonnyal csak az épületkárra vonatkozott, hiszen az összeg „helyreállítási költségként” szerepelt.

⁹⁸⁴ HU-MNL-BKML-V.175.b. 5776/1946.

nélkülöztek, élelmiszerhiányban szenvedtek.⁹⁸⁵ Szintén kimaradt a listából a 60 nővére berendezett klauzúra felszerelésében, valamint a nővérek személyes ingóságaiiban – például a ruhaneműkben – keletkezett kár.⁹⁸⁶ A veszteséglajstromban tehát csak az iskolaépületben, az internátusban és a mezőgazdasági lányközépiskola tangazdaságában bekövetkezett károkat és rombolásokat tüntették fel.⁹⁸⁷ A nem szigorúan véve az oktatáshoz szükséges javakban bekövetkezett károk valószínűleg azért maradtak ki a felsorolásból, mert a lista a város polgármesteri hivatala mint iskolafenntartó számára készült.

A veszteség nagyságrendjének, valamint a fiókház háború előtti vagyonának érzékeltetése miatt néhány tételt összesítve kigyűjtöttem a listából: Thonet-székből 1781 db hiányzott, iskolapadból és tanulópadból összesen 200 db. Az oroszok elvittek egy zongorát, két harmóniumot, 330 fehér vaságyat, 12 varrógépet. Eltűnt 100 db ajtó tokkal együtt, 990 db alsó ablakszárny, 181 db villanykapcsoló, 529 db ablaktábla, 70 m²-nyi WC-válaszfal, 37 db WC-kagyló víztartállyal együtt, 236 folyóméternyi vízlevezető csatorna, öt db fürdőkád, 52 db kályha és kályhacső. Érzékeny veszteséget jelentett a 13 809 darabos könyvtár és szertár megsemmisülése. Ennek pénzbeli értékére következtethetünk az 1943/44-es tanévben a mezőgazdasági lányközépiskola és a tanítónőképző által közösen használt szertári és könyvtári állomány nagyságából: ez akkor 9111 darabból állt, és 114 938 pengő volt az értéke.⁹⁸⁸

A fennmaradt kárjelentések tükrében megállapítható, hogy a társulat második legnagyobb házáat, a kiskunfélegyházi érte a legnagyobb anyagi veszteség, bár az egyes tételek összehasonlíthatatlansága miatt az elszenvedett károk értékét nem lehet pontosan számszerűsíteni. A károk nagyságának meghatározásánál további nehézséget okoz, hogy nem minden fiókház

---

⁹⁸⁵ „Jövedelmünk csak annyi, hogy éppen a napi ételmet tudom biztosítani a nővéreknek. Egyszerűen. Egyik nap krumpli, a másik nap bab, aztán káposzta. Disznóknk nincs. Zsírunk nincs. Hús, tojás nincs. Tej van egy nagyon kevés, úgy hogy másnapoként kapnak a nővérek tejet. Cukrunk sincs.” HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnökhöz.

⁹⁸⁶ Pedig a nővérek nélkülözték a meleg ruhát és cipőjük is alig volt. „Közben a nővérek teljesen ki vannak fosztva mindenből. Nincs cipőjük, nincs ruhájuk, nincs még ágyneműjük sem. Még csak szalmazsák sincs.” HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 1-jén és november 17-én kelt levelei az általános főnökhöz.

⁹⁸⁷ Lásd a 2. számú mellékletet.

⁹⁸⁸ Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1943/44, 26. Ez a könyvtári állomány nem tartalmazza az intézmény elemi és polgári iskolai könyvtári és szertári állományát.

fejezte ki veszteségeit pénzürtékben. Előfordult, hogy csak tételesen felsorolták a károkat. Ahol szerepel összeg, ott vagy az 1938-as állapot szerinti értéket adták meg pengőben, vagy pedig a felújítás utáni értéket forintban számolva. Ráadásul nem ismertek az egyes fiókházak háború előtti működési költségei sem. A veszteségek számszerűsítését tovább nehezíti a korábbi vagyoneleltárak hiánya, illetve a II. világháborút követő infláció is.

Úgy tűnik, hogy Baján sokkal tudatosabban készültek a nővérek a front közeledtére, mint Félegyházán. Viszonylag hamar elkezdték az értékeket biztonságba helyezni, kimenekíteni a zárda épületéből. Itt az orosz katonaság lehetőséget biztosított arra, hogy a nővérek az iskolai felszereléseknek legalább egy részét elvihessék. A félegyházi Constantinum teljes kifosztásához hozzájárulhatott, hogy a nővérek közül – Bajával ellentétben – senki nem maradt bent a házban, a legtöbben még a várost is elhagyták.⁹⁸⁹ A Félegyházán maradt néhány nővér a zárda közelében lévő, de attól mégis különálló Családi Házban vagy a gazdasági telepen tartózkodott. Így az orosz katonáknak nem kellett számolni még azzal a minimális visszatartó erővel sem, amit például Baján 1944 decemberéig a nővérek ottléte jelentett.

A kiskunhalasi zárda – amely Kiskunfélegyházától 50 km távolságra, de ugyanazon közút- és vasútvonalon fekszik, valamint a két település korabeli lakosságának létszáma is hasonló⁹⁹⁰ – viszonylag kisebb károkkal megúszta a front átvonulását. Ehhez több tényező is hozzájárult. Egyrészt a nővérek itt – Félegyházával ellentétben – helyben maradtak, másrészt a település áldozatkész plébánosa négy ízben is inkább a saját lakásán adott szállást az oroszoknak, csak hogy a zárdát megkímélje a katonák alkalmatlankodásától.⁹⁹¹ Harmadrészt a halasi zárda sokkal kisebb volt, mint a Constantinum, ott az oroszok a református iskolákat foglalták le, amelyek lényegesen nagyobb épületekben működtek, mint a kalocsai iskolanővérek

---

⁹⁸⁹ „A második világháború idején, mikor már úgy belementünk a háborúba, bejöttek Félegyházára a németek. Ki kellett üríteni a zárdát, el kellett onnan mennünk. Milyen naivak voltunk! Szép rendbe raktunk mindent, úgy mentünk el.” Kulics – Tölgyesi 1989, 122.

⁹⁹⁰ Kiskunfélegyházán 1941-ben 38 958 fő lakott, Kiskunhalason 33 763. Helységnevtár 1941, 215.

⁹⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 2-án kelt levele a kiskunhalasi esperes plébánoshoz (piszkozat, egy lapra írva egy félegyházi levéllel).

intézményei.⁹⁹² Természetesen az oroszok a zárdaiskolát sem hagyták érintetlenül, azt is „meglátogatták”. Ekkor – „mint szükséges dolgokat” – elvitték a fizikaszertárból a voltmérőt, a stopperórát, a homorú-domború tükröt, a földrajziból pedig az iránytűt. A tornateremben négy ugrózsá-molyról, valamint a „plintről” lefejtették a bőrt és azt is magukkal vitték.⁹⁹³

Mágocson az épület megrongálódása következtében az iskola könyvtári és szertári állománya súlyos sérülést szenvedett.⁹⁹⁴ Polgáron sem csak a fiókház épülete károsodott. Csupán három-négy tanterem bútorzata maradt épen, az összes többi odaveszett. Hiányoztak továbbá a tanszerek és az ablaküvegek.⁹⁹⁵ A ház állapota a bajai zárdáéhoz hasonlított.⁹⁹⁶ Siklóson sok iskolai asztal és pad hasznavehetetlenné vált, a szertárak állománya megfogyatkozott. Olyan értékes felszerelések tűntek el, mint a vetítő- és mozi-gép, rádió, fényképezőgép, messzelátók, lencsék, drágakőutánzatok, vegyszerek.⁹⁹⁷ A vecsési ház veszteségei – a többi zárda káraihoz viszonyítva – nem tűntek túl súlyosnak. Az ifjúsági könyvtár néhány kötete, a tornaterem felszerelése és a szertárak állománya elveszett ugyan, de ezen kívül csak négy üveg bort és néhány üveg befőttet vittek el a fosztogatók.⁹⁹⁸

---

⁹⁹² Kiskunhalason a nővérek csak 20 fős internátust tartottak fenn. A nővérek létszáma nem érte el a 20 főt, a növendékeké pedig alig haladta meg a 400 főt, szemben a Constantinum 60 fős nővér- és 1000 fős növendéklétszámával. – Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldal-szám nélkül) március 13.

⁹⁹³ Plint: ugrószekrény, svéd szekrény. – Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül) október 24.

⁹⁹⁴ Évkönyv Mágocs 1945/46, 5.

⁹⁹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. Jegyzőkönyv a polgári zárda 1947. május 14–19-én megtartott hivatalos látogatásáról; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹⁹⁶ Polgár községbe három és fél hónapi távollét után, január végén tért vissza két nővér a kifosztott, romos zárdába. Az oroszok után elszomorító állapotok uralkodtak a házban. „Már február 3-án takarítani kezdett [egy nővér] az elhagyott lakásban. Bizony, az siralmas látványt nyújtott. Piszok, korom, levert falak, kiégetett padló, összevagdalt bútordarabok. Itt egy pult, se alja, se teteje, ott egy másik, mind a négy lába csaknem tövig lefűrészelve. Az asztal tetején legalább egy mázsa dohányt megvágtak. Nagyon kevés van meg. De vannak idegen bútordarabok is a házban. Ki tudja, hol siratja azokat a gazdájuk. [...] Hihetetlen rendetlenség, szemét mindenfelé. Sötétben lábat lehet törni az árkokban, gödrökben. A kertajtónál egy autóröncs ékeskedik.” HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁹⁹⁷ Évkönyv Siklós 1944/45, 1.

⁹⁹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. Vecsési zárda iratai. Verney Kornél plébános Vecsés telepen, 1945. február 25-én kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő Kalocsán, 1945. május 1-jén kelt válasza a plébánosnak; Évkönyv Vecsés 1944/45, 2.

A fent felsorolt veszteségek alapján kijelenthető, hogy a kalocsai nővérek iskolái jól felszereltnek számítottak, a kor színvonalának megfelelő, modern oktatást segítő eszközparkkal rendelkeztek. A vetítő- és mozigép említése arra enged következtetni, hogy a nővérek nem idegenkedtek a korszerű pedagógiai módszerek, például a filmvetítés alkalmazásától. Illetve azt is jelzik, hogy az iskolai oktatásnál lényegesen szélesebb közművelődési tevékenységet is kifejtettek. A tornatermi felszerelések – bordásfal, gyűrűhinta, ugrózsámoly, svédsekreány – szintén azt példázzák, hogy a nővérek minden téren igyekeztek a lehető legmagasabb szintű oktatást nyújtani tanítványaiknak.

Szembeötlő a megadott veszteségek közötti értékkülönbség. Míg Kiskunhalason érdemesnek tartották megemlíteni a tornaszerek megrongálását, Vecsésen pedig számon tartották a néhány üveg elveszett befőttest, addig Kiskunfélegyházán ennél sokkal nagyobb értékű károkról – például a zárda télire tartalékkolt élelmiszerkészletének elvesztéséről – sem számoltak be tételesen. Feltételezhetően a kisebb kárt szenvedett fiókházak nem voltak tudatában a nagyobb házak – Baja, Kiskunfélegyháza, Cegléd – kifosztásának mértékével, így a saját veszteségeiket nem tudták azokhoz viszonyítani.

Ritka kivételként néhány fiókház – például Bátya, Foktó, és Hercegszántó – minden különösebb veszteség és sérülés nélkül vészelt át a háborút. A garai zárda is alig szenvedett anyagi kárt. Ezt a társulat vezetősége a házfőnöknő hősie magatartásának tulajdonította. Okos, nyugodt és – ha kellett – bátor fellépésével tiszteletet és megbecsülést ébresztett maga iránt az orosz katonákban, akik megkímélték a ház javait még azon négy hét alatt is, amíg a zárdát kórháznak használták.⁹⁹⁹ A hajósi fiókházban sem történt különösebb veszteség. A nővérek csupán azt tartották feljegyzésre érdemesnek, hogy az oroszok – más településekhez hasonlóan – a templom előtt temették el a halottaikat, és ehhez a nővérek klauzúrájából a cellafüggönyöket vitték el szemfedőnek.¹⁰⁰⁰ Jánoshalmán a zárdában szintén nem esett anyagi kár, de az iskola szertára 21 000 pengő értékű veszteséget

⁹⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. Garai zárda iratai. Kincses Károly OFM Dunaföldváron, 1945. április 20-án kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 25-én kelt, 399/1945 sz. levele Kincses Károly OFM atyának; Jegyzőkönyv a garai szerzetesházban 1946. szeptember 30. és október 4. között megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹⁰⁰⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; Bálintné – Szabó 1971, 368.

szenvedett.¹⁰⁰¹ Kunbaján nemhogy kár nem keletkezett, de még az oroszok és a partizánok támogatták a nővéreket szegénységükben.¹⁰⁰² A társulat tagjai Mélykúton is hasonlóan pozitív tapasztalatokkal gazdagodtak, a zárda itt egy láda tojást kapott az oroszoktól.¹⁰⁰³

Az iskolanővéreket ért veszteségek nagy részéért az orosz hadsereget terhelte a felelősség, de ahogy például a hógyészi és a bajai beszámolókból kiderült, a magyar és német katonai kórházak működése is okozott károkat a zárdákban. A hadseregeken kívül azonban a helybeli polgári lakosság néhány tagja is igyekezett kihasználni az általános zűrzavart. Baján, 1944 őszén ismeretlenek betörték a zárdába, a gazdasági épület padlásáról árpat és babot vittek el. A nővérek véleménye szerint: „Egészen bizonyos, hogy nem oroszok voltak, olyannak kellett lenni, aki ismerős a házban.”¹⁰⁰⁴ 1945 januárjában pedig „közönséges betörők” magukat oroszoknak kiadva próbálták bejutni a nővérek szállására.¹⁰⁰⁵

A társulat bódvarákói nyaralóját – mint ahogyan arra a korábbiakban már utaltam – teljesen kifosztották, de nemcsak az oroszok, hanem a helybeli lakosság is vitte, amit ért.¹⁰⁰⁶ 1944 decemberében Hógyészen is azt jegyezték fel a nővérek, hogy a helyi csőcselék fosztogatta az üzleteket.¹⁰⁰⁷ Kecelen – az oroszok engedélyével – négy helybeli család mindent elvitt az anyaház Richárd-telepi nyaralójából.¹⁰⁰⁸ Kalocsán az érsek naplójából derül ki, hogy az ottani „söpredék” összebarátkozott az oroszokkal, és elhordták a bútorokat az oroszok által elfoglalt lakásokból.¹⁰⁰⁹

A lakosság erkölcsi hanyatlására több forrás is kitért. Sokan az oroszok hatásának tulajdonították a honi lakosság körében tapasztalható lopásokat, fosztogatásokat. Az oroszok által mutatott, kétségkívül negatív példától eltekintve azonban a háborús létbizonytalanság, a korábbi igazodási pontok

¹⁰⁰¹ Évkönyv Jánoshalma 1944/45, 5.

¹⁰⁰² Bálintné – Szabó 1971, 368.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁰⁰³ Bálintné – Szabó 1971, 369.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december. 10., 1945. április 28.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁰⁰⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. november 8.

¹⁰⁰⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. január 14.

¹⁰⁰⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

¹⁰⁰⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 16., 20.

¹⁰⁰⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

¹⁰⁰⁹ Török 1995, 42.

elvesztése, az általános nincstelenség is hozzájárulhatott a lakosság morális érzékének hanyatlásához. A „zsidó vagyon” nem is olyan régen megtagasztalt, hatósági asszisztálás melletti elkobzása és széthordása – amely már akkor súlyos etikai problémákat vetett fel – ellentétes volt a társadalmi szolidaritás elvével. Az oroszok „zabralásai” csak betetőzték a lakosság körében fokozatosan kialakuló erkölcsi válságot.

Baján a nővéreket megdöbbenette, hogy a front elvonulása után a városiak egy része mennyire gátlástalanul tulajdonított el idegen javakat. „Közben civilek sokan jártak benn [a zárdaiskolában] s bizony sajnos, de elvittek ezt is, azt is, fát, deszkát, széket s egyebeket. Sőt egy Benczák nevű ember kocsival jött be, s kezdte rakni a fát. Mikor nem akartuk engedni, mutatta, hogy az orosz parancsnokságtól és a köztartástól van kiutalva számára a fa. Avval okolta meg, hogy neki az oroszok tíz q szemet égettek el. Hogy nekünk 150 q-t s az összes, egész évre való fát égették el, avval nem törődött. Az orosz katonák pedig borért boldog-boldogtalannak adtak fát. A helybelieknek ez az eljárása bántóbb volt, mintha oroszok vitték volna.”¹⁰¹⁰ „A kapukat most beszögeztük, hogy ne járkálhasson be mindenki. Eddig minden éjjel volt egy ór. Nem sokat ért, mert mindenki, aki akart, vitt, amit akart. A növelde udvarba lehordott bútorok fogynak, ahogyan híre terjed, jönnek a kifosztott emberek. Aki ráismer, rendőri engedéllyel elviheti a bútorát. Természetes, itt is sok a visszaélés, az emberek egyszerűen »ráismernek« a dolgokra, vagy anélkül is viszik. Ez egy igen leverő tünet, hogy kiveszett az enyém és tied fogalma. Egészen megfélemlenek az emberek az Isten parancsáról, a lopást már nem tartják bűnnek. Ez szomorú orosz hagyaték.”¹⁰¹¹

A kiskunfélegyházi nővérek egyértelműen az oroszok befolyásának tudták be a lakosság megváltozott magatartását. A törvénytelen születések számának emlegetése valószínűleg burkolt utalás az oroszok által megerőszakolt nőkre. „A házaknál [...] tömegesen vannak elszállásolva az oroszok. Hogy ez mit jelent gazdaságilag, de főként erkölcsi szempontból, ezt leírni nem is lehet. A színtiszta magyar népet itt a Duna–Tisza közén teljesen megrontották. Talán nem a kommunizmus elvei, mert ettől még most is idegenkedik a nép, hanem inkább egyéb téren. A háborút talán éppen itt veszítettük el, a jövő nemzedékben, amelyik korcs lesz, satnya és idegbeteg. Ezt mi látjuk és tudjuk itt, akik 30 000 oroszral vagyunk már most második éve körülveve, s a plébánián pedig számontartják a született

¹⁰¹⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 2.

¹⁰¹¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 8.

gyermek számát. (Törvényes, törvénytelen.)¹⁰¹² Sokkal nagyobb veszteségnek tartom ezt, mint az összes anyagi kárt.”¹⁰¹³

Az egyik nővér azonban az ország vezetőinek és az értelmiségi rétegnek a felelősségét is felvetette az egyre szaporodó, a katolikus értékrenddel össze nem egyeztethető jelenségek kapcsán. A nővérek aggodalma a következő generáció iránt lelkiismeretes pedagógusi mivoltukból fakadt. „[...] egyetlen, ami komoly aggodalmat jelent: a kallódó lelkek. Félegyházán mérhetetlenül sok van. Rajtunk kívül más nem tanított eddig az egész városban, mert nincs hol, és annyi fizetésért, amit kapunk, senki sem tartja érdemesnek, hogy erején felül küszködjön. A mozi neveli az ifjúságot. Éppen mellette lakunk. Már egészen ismerős a sok kis toprongyos, aki iskola helyett szellemi igényeit itt elégíti ki. Vannak, akik még iskolába nem is jártak eddig. Az első benyomása a fogékony gyermek-léleknek az, amit az egyik kicsi mondott, mikor kérdeztem, mi tetszett neki a legjobban: »Tudja, én Karádit szeretem, mert az, akit megcsókol, az mindjárt meghal.« Az első élménye egy nő, aki fesztelenül csókol meg bárkit. Milyen jövő nemzedék, tiszta leánylélek várható ebből? Úgy összeszorul a szívem az ilyenektől. Tanítóink pedig azzal érvelnek: »Nem fontos ma az iskola, hiszen miniszteri székben három elemi osztállyal ülnek.« Mi lesz így Magyarországból? Célt érnek velünk. Sikerül elnívótlanítani a nemzetet, hogy aztán bárki és bármilyen irányzat orrunknál fogva vezethessen bennünket.”¹⁰¹⁴

A fentiekből kiderül, hogy a társulat három legnagyobb zárdája közül a kiskunfélegyházi és a bajai szenvedett igen súlyos veszteségeket. A kalocsai anyaház az érsek pártfogásának és tárgyalókészségének, valamint a település kevésbé frekventált földrajzi helyzetének, illetve a lakosság

¹⁰¹² Az egyházi anyakönyvek kutatása a személyi adatok védelme miatt korlátozott. A polgári anyakönyvek levéltári másodpéldányai szerint Kiskunfélegyházán az orosz megszállást követő 8., 9. és 10. hónapban – 1945 júniusától augusztusáig terjedő időszakban – az összes születések 13%-ánál csak az anya nevét tüntették fel, tehát ők tekinthetők törvénytelen szülötteknek. Ez a szám magasabb, mint az 1945. év azt megelőző, januártól májusig tartó, illetve azt követő, szeptembertől decemberig terjedő időszakának arányai (9%, illetve 7%). Az 1946. évben is 7%-ra tehető azok száma, akiknek születési anyakönyvi bejegyzése csak az anya nevét tartalmazza. Ezekből az adatokból azonban nem lehet következtetni arra, hogy az anya a megszálló orosz hadsereg katonáitól esett-e teherbe. Történhetett utólagos házasságkötés és ez által a gyermek törvényesítése is, illetve ha házasságban élő nő szült gyermeket, akkor a gyermek apjának automatikusan a férjet tekintették, függetlenül attól, hogy biológiailag valóban ő volt-e az apa. HU-MNL-BKML-XXXIII.1.a. Kiskunfélegyháza születési anyakönyvi másodpéldány, 1945–1946.

¹⁰¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgató 1946. január 4-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁰¹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purisszima nővér 1946. február 28-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

alacsonyabb létszámának köszönhetően viszonylagos megmenekülését.¹⁰¹⁵ A hadsereg általi igénybevételnél tehát nem minden esetben a fiókház, hanem inkább a település nagysága és stratégiai elhelyezkedése számított. Az oroszok a félegyházi fiókház mellett a kisebb házak közül csak a ceglédit foglalták le hosszabb időre, több mint egy évre. Mindkét település fontos vasúti csomópontként a katonaság közlekedése, ellátása, utánpótlása szempontjából jelentős bázisul szolgált.¹⁰¹⁶ A lefoglalt házak esetében az elszenvedett veszteségek nagysága egyenes arányosságot mutat az orosz katonák által ott töltött idővel. A különböző hadseregek a kisebb települések kisebb zárdáit csak rövidebb időre vették igénybe, ezen házak veszteségének mértéke is kisebbre tehető. Szintén hozzájárult a fiókházak veszteségeinek mérsékléséhez, ha egy egyházi személy – akár maga az érsek vagy a helyi plébános – védelmébe vette a zárdát. Így történt ez Kalocsán és Kiskunhalason is. A nővérek szláv nyelvtudása, a kommunikációs képesség is előnyt jelentett. Ahol tárgyalni tudtak az oroszokkal, ott lehetőség nyílt a tiltakozásra, az esetleges alkukra. Bár – ahogyan a hógyészi zárda esete mutatja – az oroszok nem minden esetben tartották be az így kötött egyezségeket. „Az oroszok disznót kértek: választhattak és ezzel egy kövér disznó erejéig megkötöttük a magyar–orosz barátságot. Adja Isten, ne sokáig tartson! [...] A fosztogató banda nem elégedett meg a kövér disznóval. Reggel hiányzott a másik hízónk is, azonkívül 18 kacsa, 2 liba és a füstölőben lévő összes húsneműt is elvitték.”¹⁰¹⁷

A társulat vezetése – mivel nem állt rendelkezésére konkrét adat – nem tudta számszerűsíteni a bácskai házak és a kínai misszió veszteségeit. A Szentszékhez küldött jelentésben azonban megjegyzték, hogy „kiszámíthatatlan kárt okozott a társulatnak a jugoszláv területen lévő 21 ház állami lefoglalása, amelyért kártalanítást nem kapott a Társulat.”¹⁰¹⁸

A károk nagyságának megadását nehezíti, hogy viszonyítási pontként nem állnak rendelkezésre az egyes házak háború előtti leltárai, a vagyoni

¹⁰¹⁵ Kalocsán 1941-ben 12 358 fő élt. Helységnévtár 1941, 200.

¹⁰¹⁶ Kiskunfélegyházáról Budapest, Szeged, Szolnok, Szentes és Kiskunhalas felé indulhattak vonatok, Ceglédre pedig Budapestre, Szegedre és Szolnokon át Debrecen, illetve Nyíregyháza felé. Mind a két település lélekszáma hasonló, 38 000 fő körüli volt. Helységnévtár 1941, 136., 215.

¹⁰¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 5–6. Az itt feltüntetett veszteségek tételesen is szerepelnek a hógyészi ház fentebb közölt veszteséglistájában, bár a kacsák száma – 14, illetve 18 – némi eltérést mutat.

¹⁰¹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés, 1947.

viszonyaikat ábrázoló kimutatások.¹⁰¹⁹ További problémát okoz, hogy a fennmaradt veszteségkimutatások néha pénzérték megadása nélkül sorolják fel az elszenvedett károkat, máskor pedig – az összehasonlítást szinte lehetetlenné téve – a veszteségösszegek hol pengőben, hol forintban szerepelnek. Szintén bonyolítja a helyzetet, amikor egy-egy fiókház veszteségeinek nagyságát különböző források – eltérő szempontok szerint – más-más összegben határozzák meg.¹⁰²⁰ A társulat előjárósága is hiába próbálkozott a veszteségek feltüntetésénél konkrét számadatok megállapításával. „Felszámíthatatlan kár az anyaországi csaknem összes házak háborús kifosztása: bútorokból, iskolai és házi felszerelésekből, élelmiszerekből, állatállományból, ipari és gazdasági eszközökből” – írták 1947-ben a Szentszékhez küldött jelentésben.¹⁰²¹

Néhány veszteséglajstrom elkülönítve tüntette fel a különböző hadseregek által okozott károkat, felhívva a figyelmet arra, hogy 1944-ben mind a magyar, a német, mind pedig az orosz hadsereg élt az egyes zárdák által nyújtott erőforrásokkal.

Hasznos lenne a kalocsai nővérek eddig összegyűjtött emberi és anyagi veszteségeit más női szerzetes közösség hasonló adataival összevetni, hogy a társulatok nagyságához lehessen viszonyítani az elszenvedett károkat, az elvesztett hivatásokat. Jelen írás elkészültéig azonban nem állnak rendelkezésre hasonló kutatások.

Helyreállítás, újjáépítés

A harcok lezárultával nemcsak az ország tett hihetetlen életosztónról tanúbizonyságot, de az egyházak is. Gyorsan megkezdődött a romok eltakarítása, az építkezés, az élet különböző területeinek normalizálódása. A nővérek is nagy erőfeszítéseket tettek, hogy a fiókházak korábbi működése megkezdődhessen. A legtöbb helyen, a hadikórházak elvonulása után, az iskolaépületekben megkezdték az oktatást. A társulat vezetése megnyugvással jegyezte fel, hogy 1945 májusára jelentősen javult a zárdák helyzete, mivel a

¹⁰¹⁹ A Szentszékhez küldött jelentések is csupán az utolsó beszámoló óta a fiókházanként beszerzett ingóságokról és ingatlanokról adtak felvilágosítást. Nem közölték tehát az egyes zárdák teljes vagyoni helyzetét, csupán a gyarapodás mértékét. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentések, 1942., 1947.

¹⁰²⁰ A ceglédi ház veszteségét az egyik forrás 121 710 Ft-ban határozta meg, a másik szerint az elszenvedett kár 751 000 Ft volt. Az előbbi adat egyértelműen az épületkárra vonatkozik, az utóbbiba valószínűleg beleértették az ingóságokban bekövetkezett veszteségeket is. HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés, 1947; Évkönyv Cegléd 1946/47, (oldalszám nélkül).

¹⁰²¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés, 1947.

fosztogatások részben, a bombázások pedig egészen megszűntek. A trianoni határokon belül már mindenütt megkezdtek a tanítást, a fizetésüket áprilistól felemelték. Ezen kívül a lakosság támogatása is nagy segítséget jelentett: „sok helyen megható a nép ragaszkodása a nővérekhez. Figyelmeselek, segítik a nővéreket élelemmel, személyes szolgálattal, fuvarral.”¹⁰²² Például az 1945 januárjában Polgárra visszatérő nővérek a két leghidegebb hónapot a kifosztott zárda helyett magánháznál töltötték. A lakosság támogatásával húsvétra sikerült a zárdát lakható állapotba hozni.¹⁰²³ A nővérek visszaköltöztek a zárdába, bár „valóban nagy hit és bizalom kellett ahhoz, hogy külön háztartást merjenek kezdeni, mikor készletük alig több a semminél. Ám az Úr nem hagyja el háznépét. Övé az egész világ, övé Polgár minden éléskamrája is. Hol az egyiket, hol a másikat nyitja meg. Kikerül onnan a mindennapi kenyér. Jó szívvel, szeretettel hozzák és boldogan nézik az örömet, hálát.”¹⁰²⁴

A nővéreknek nagy szüksége volt a lakosság pártfogására, különösen azokon a településeken, ahol zárdájukat kifosztva kapták vissza a megszálló hadseregtől. Bácsalmáson például a szerzetesház, az internátus és az iskola is a szülők áldozatos segítségével került annyira elfogadható állapotba, hogy – bár szegényes körülmények között, de – 1945 őszén megkezdődhetett a tanítás.¹⁰²⁵ Baján a nővérek 1945. augusztus 1-jén vehették újra birtokba a rendkívül elpusztult, tönkretett zárdáépületet. Szeptember elejére szülői összefogással sikerült kitakarítani és kifesteni a tantermeket, így itt is elkezdődhetett a tanítás. A lakosság támogatását tapasztalva megelégedéssel rögzítették, hogy „Sokan voltak a szülők s a zárda jó barátai, akiknek a száma igen megnövekedett ezen nehéz esztendő alatt.”¹⁰²⁶ Baján a társadalmi szolidaritás szép példájának lehetünk tanúi: többen munkájukkal vagy anyagi támogatásukkal járultak hozzá a zárda felújításához. Az iparosok nagy része a nővérek számára engedményt adott, vagy ingyenmunkát ajánlott fel, mások különböző természetbeni adományokkal – szappannal, súrolókefével, ingyenfuvarral – pártfogolták a nővéreket. Csak a diákok és szüleik segítségét összegezve 670 napi felnőtt- és 1067

¹⁰²² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. május 30.

¹⁰²³ „A meszeléshez, súroláshoz néha segítség is kínálkozik. A falubeli fiatalasszonyok és nagy lányok ajánlják fel szolgálataikat.” HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

¹⁰²⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

¹⁰²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Statisztikai adatok. 2304/1946. Kimutatás a társulat anyagházaról és magyarországi társházairól, a tagok létszámáról és munkaköréről. Kalocsa, 1946. december 3.

¹⁰²⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 16.

napi gyermekmunka jött ki. „Ha a felnőttek napszámát 100 P-nek vesszük, ahogyan volt és a gyerekekét 50 P-nek, akkor ez jelent 120 350 P napszám megtakarítást. [...] Ehhez számítsuk még a nővérek kb. 6 heti megfeszített munkáját, 35 nővér 1260 napi napszáma 126 000 P. Így a takarításon megspóroltunk összesen 246 350 P-t. Nem is lehetett volna másként rendbe hozni a házunkat, mert mindössze 25 000 P-vel [pengővel] kezdtük meg a takarítást. Ez még egy számlát se futott. [...] [Egy tanítónőképzős növendék] gondoskodott állandóan meleg vízről, tüzelt a katlanban és öntötte fel és húzta fel az esővizet és készített állandóan lúgot. Ez nem volt kis feladat, mert mindig kevés volt a hamu, zsírszódát meg nem lehetett kapni. A praktikus nővérek előrelátó tanácsára a gyerekek régóta gyűjtötték a hamut, mint nagyon szükséges takarítási, tisztogatási eszközt. Azonban ennyi ember kezébe takarítási eszköz is kellett. Mivel nekünk nem igen volt még rongyunk se, azért kihirdettük, hogy aki takarítani jön, hozzon eszközt is. Így jöttek mamák is, gyerekek is egyszer söprűvel és gereblyével, máskor [...] sikálókefével, mosórongyokkal, vödörrel, meszelőkkel. Csak így lehetett a takarítást megoldani. Általában mindenki olyan szívesen hozott, amije volt, s olyan készséggel segítettek. Sokszor reggel még ki sem jöttünk szentmiséről, már itt voltak a mamák. Ilyen egyesített erővel, összefogással tényleg elértük, amit kevesen reméltek, hogy mi voltunk az egyetlen középiskola, akik rendes időben megkezdjük a tanítást.”¹⁰²⁷ A nővérek a szülők segítségét novemberben ingyenes csuhéjtanfolyammal viszonozták. Megtanították az érdeklődőket, hogy kukoricafosztalékból – csuhéjból – hogyan kell cipőtalpat, papucsot, táskát készíteni, így enyhítve a lábbelihiány okozta nehézségeket.¹⁰²⁸ A bajai nővérek más módon is próbáltak segíteni a rászorulókon. A menekülésből visszatért, lakásukat kifosztva talált családoknak – például a polgármesternek és hozzátartozóinak –, ételmezt adtak, és edényeket kölcsönöztek, illetve saját rendtársaiknak a budapesti zárdába élelmiszert vittek.¹⁰²⁹

A lakosság segítő magatartása, aktív támogatása sok vigaszt nyújtott a nővéreknek. A szerzetesnők a háború során megtapasztalható elembertelenedés üdítő ellenpontjaként élték meg a szülők közösségvállalását, a katolikus egyházhoz, a zárdaiskolához való kötődését. „Van, ami sok erőt ad. Pl. a szülők ragaszkodása. Éjjel fél egykor kezdtek sorakozni az elemi iskolások szülei, hogy gyermekeiket beíráthassák hozzánk. Amikor az épületet

¹⁰²⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 16.

¹⁰²⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. november 7., 15.

¹⁰²⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. május 8., május 11.

átadták az oroszok (igaz, hogy csak 2 napra), a szülők tömegesen jöttek kitakarítani segíteni. Csak azt kértem tőlük, hogy mindenki azt az osztályt takarítsa ki, ahová a gyermeke jár. Volt osztály, ahol 50 szülő is takarított. Meszet, lúgot, vödröt, meszelőt hoztak, pénzt küldtek. A kéménykotrónk az összes kéményeket ingyen takarította ki stb. stb. Valóban megnyugvás volt számunkra, hogy munkánkra ennyire számítanak és a szülőknek ragaszkodása ilyen nagy, nem hozzánk személyekhez, hanem az Egyházhoz.”¹⁰³⁰ A szülők részéről a zárdaiskolák renoválásban nyújtott segítséget azonban nem csak a nővérek iránt érzett lojalitás és szolidaritás motiválhatta. A családok elemi érdeke is azt diktálta, hogy gyermekeik számára minél előbb biztosítsák a nyugodt, megfelelő tanulási körülményeket. A társulat iskoláiban megszokott magas színvonalú oktatómunka garanciát nyújtott a megfelelő tanulmányi előmenetelre, másrészt a szülők – gyermekeiket jó kezekben tudva – több időt fordíthattak saját megélhetésük biztosítására, romeltakarításra, újjáépítésre.

A zárdák egyébként leginkább erre a közösségi összefogására és a szülők, valamint pártfogók segítségére számíthattak, máshonnan ugyanis nem sok támogatást remélhettek. A súlyos bombakárt szenvedett mágocsi zárdá kapott ugyan valamennyi állami támogatást, sőt a kifosztott ceglédi fiókház is, de ennek összege az összes károkhoz viszonyítva elenyészőnek tűnt.¹⁰³¹ Jóllehet a kultuszminisztérium a bajai fiókháznak 1945 decemberében kiutalt egymillió pengő segélyt, ez az összeg az infláció miatt már a megérkezés napjáig sokat veszített értékéből. Ennek ellenére a gesztus „mindenképpen jól esett. Ámbár annyit jelentett a sok veszteséghez mérten, mint a csepp a tengerben” – rögzítették a fiókház tanácsülési jegyzőkönyvében.¹⁰³²

¹⁰³⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárdá iratai. Fazekas Mária Blandina házfőnöknő 1945. november 1-jén kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁰³¹ 1945 őszén a mágocsi nővérek elkezdték újjáépíteni lerombolt házukat, az államtól kapott segélyből sikerült felépíteni a szétbombázott tantermet és a kapubejáratot. HU-MNL-BKML-XII.6. MágoCSI zárdá iratai. Stefán Mária Adelheid nővér MágoCson, 1945. június 12-én kelt levele a generális főnöknőhöz; Szrenkó Mária Richárdisz nővér MágoCson, 1945. szeptember 21-én kelt levele a generális főnöknőhöz; Stefán Mária Adelheid nővér MágoCson, 1945. december 9-én kelt levele a generális főnöknőhöz. – „A szülők, valamint tanítványaink megértő támogatásával és segítségével, csekély mértékű állami támogatással a legsürgősebb és legszükségesebb újjáépítést elvégeztük.” A ceglédi fiókházat 1946 februárjában kapták vissza a nővérek. A ház 751 000 Ft-os kárt szenvedett, az állami támogatás összege az 1946/47-es tanévben 3780 Ft volt, szemben a szülők 15 553 Ft-nyi pénzbeli hozzájárulásával. Évkönyv Cegléd 1946/47, (oldalszám nélkül).

¹⁰³² HU-MNL-BKML-XII.22. A bajai fiókház tanácsülési jegyzőkönyvei. 1946. január 26. A nővérek 1945. október 30-án kérvényezték az iskola és a szerzetesház számára állami segélyt. A kultuszminisztérium – a zirci apát közbenjárására – novemberben el is küldte a támogatást, de mire december 3-án folyósították az összeget, már nagyon lecsökkent az értéke. HU-MNL-BKML-XII.6. A bajai ház krónikája 1945. október 30., november 17., december 3.

A Szentszékhez 1947-ben megküldött jelentés a következő, az egyes fiókházak részére juttatott állami támogatásokat számszerűsítette.

Fiókház	Támogatás összege forintban	Megjegyzés
Baja	72 200 Ft	ebből állami segély: 5811 Ft
Budapest, Mária utca	40 000 Ft	többszire államsegély
Budapest, Kun utca	5 500 Ft	a Kisdédóvó Egyesület helyreállította
Cegléd	20 000 Ft	használható állapotba hozta
Esztergomtábor	80 000 Ft	kárt részben helyreállította
Hőgyész	15 149 Ft	használható állapotba hozta
Kiskunfélegyháza	159 160 Ft	állami segéllyel egy részt rendbe hozott
Mágoics	16 000 Ft	államsegélyt felhasznált
Siklós	80 000 Ft	kárt részben helyreállította
Szeged	10 000 Ft	államsegéllyel rendbe hozta, részben

92. Az újjáépítésre fordított összegek zárdánként

A táblázatból kitűnik, hogy csak a zárdák egy része – a bajai, a Budapest, Mária utcai, a kiskunfélegyházi, a mágoicsi és a szegedi – kapott újjáépítési államsegélyt. A Budapest, Kun utcai fiókházat a Kisdédóvó Egyesület állította helyre, a többi zárdának – a ceglédinek, az esztergomtáborinak, a hőgyészinak és a siklósinak – nagyrészt önerőből kellett előteremtenie a felújítási költségeket. Legtöbb esetben az államtól kapott összegek sem fedezték a teljes felújítás költségét, csupán részleges megoldásokat tettek lehetővé. Ráadásul nem is az összes épületkárt szenvedett zárdá kapott az államtól támogatást.¹⁰³³ A veszteségek mértékéhez viszonyítva az államsegélyek összege igen csekélynek tűnt, tehát a fiókházak rákényszerültek,

¹⁰³³ Lásd az épületkárt szenvedett házak táblázatát „Az 1944–1946 közötti időszak. Az orosz megszállás és következményei. Veszteségek” c. fejezetben.

hogy más anyagi forrásokat keressenek. Ezek között azonban nem szerepelt a kölcsön, illetve hitel felvétele.¹⁰³⁴

A kalocsai anyaház különböző helyekről kapott támogatást. A Nemzetközi Vöröskereszt 100 000 pengőt utalt ki a társulatnak, ebből 70 000-et a hajósi árvaház, 30 000-et pedig az anyaház napközi otthona használhatott fel. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium pedig 140 000 ezer pengős államsegélyt utalt ki a hadikórházul szolgált internátusi épületrész tatarozására.

A városi hatóságok is kevés segítséget tudtak nyújtani. Kiskunfélegyházán ugyan a város rendbe hozatta a Constantinum tetőzetét, a csapadék-víz-elvezető csatornákat, az ablakkeretek, valamint ablakszárnyak egy részét, bútorokra azonban már nem futotta. Az 1946/47-es tanévben a polgári iskolás diákok a székeket még mindig otthonról hozták, a szertárak megsemmisült eszközeit pedig a tanárok és a tanulók saját kezük munkájával igyekeztek legalább alapjaiban újraalkotni.¹⁰³⁵ Baján a város „a gazdasági lehetetlenülés” folytán nem tudott eleget tenni azon kötelezettségének, hogy az iskolaépületeket helyreállítsa.¹⁰³⁶ A nővérek ezen túl is minden lehetőséget megragadtak, hogy az iskolák felszerelésére fedezetet találjanak. A fiókházak jótékony célra – szertáraik, könyvtáraik, bútoraik pótlására – rendezett műsoros estjei önerőből megvalósítható bevételi forrásnak bizonyultak. Baján például már 1945 őszén hangversenyt tartottak az elpusztult szertárak javára, a hét előadás bevétele 110 000 pengőt tett ki.¹⁰³⁷ Szintén a jövedelem növelése érdekében rendezték meg a következő év februárjában a bajai intézet történetében az első nyilvános farsangi előadásorozatot, 34 millió pengős bevétellel. A pénznél azonban az erkölcsi haszon jelentősebbnek bizonyult. „A közönség mindig nagyon el volt ragadtatva. Mindenütt erről beszéltek. [...] A zárda az első, amely a nagy összeomlás után talpra állt. Örültünk ennek, nem magunk miatt, hanem a zárda hírneve miatt, amelynek emelése Isten nagyobb dicsőségére a mostani időkben sokkal fontosabb, mint valaha. A zárda ezalatt a két nehéz év alatt jobban összeforrt a várossal, a szülőkkel, mint az elmúlt 75 év alatt.”¹⁰³⁸ Szintén a

¹⁰³⁴ „Az utolsó jelentés [1942] óta nem csináltunk új adósságot. Épület-helyreállítások, felszerelések, csak a bevételek arányában és állami segélyekkel történhetnek.” HU-MNL-BKML-XII.6. A SzentSZékhez küldött ötéves jelentések, 1947.

¹⁰³⁵ Évkönyv Kiskunfélegyháza, Polgári 1946/47, 4., 7.

¹⁰³⁶ Gergely – Kőhegyi 1980, 6. Ahogy a szerzők írják: „Az országos pénzforrások még valahogy csordogáltak, a helyiek azonban éppen hogy csöpögtek.”

¹⁰³⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. október 10., 13., 16.

¹⁰³⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. február 28.

lakosság támogatásáról ad számot a következő bejegyzés: „Az időkre jellemző, hogy mostanában többször kapnak a nővérek ilyen pénzért sokszor be nem szerezhető, vagy legalább is nehezen kapható dolgokat. Így most húsvét előtt többen kaptak tojást, vaját, sőt Benedetta nővérnek egy kotlóst hozott egy mama, 28 eleven kis csirkével.”¹⁰³⁹ Az infláció miatt a bevételi forrásként rendezett nyilvános tornabemutatón is lehetett élelmiszerral fizetni: „a belépődíj 2 tojás, vagy egy mozijegy ára volt. Elég sokan voltak. Bevétel volt 300 tojás és 1100 millió pengő.”¹⁰⁴⁰ A bentlakó növendékek ellátása miatt szükségessé is vált az élelem ilyen módon történő pótlása. Ennek ellenére az internátusi diákokat június végére élelemhiány miatt sürgősen haza kellett küldeni.¹⁰⁴¹ Más városokban is rendeztek műsoros előadásokat. Cegléden az 1946/47-es tanévben ezen az úton 4330 Ft-tal gyarapították az újjáépítési kasszát.¹⁰⁴² Kiskunfélegyházán a nővérek és a hittanárok a fiatalok bevonásával passiójátékot rendeztek. „6-szor adták elő a darabot, mindig zsúfolt [volt a] terem, s könyörögtek, hogy adják még, szívesen fizetnek többet is, mint 4 tojást (ennyi volt a belépő díj). Nagycsütörtökön adták utoljára a szegényeknek ingyen, »bomba sikerrel«. Így mondják.”¹⁰⁴³

A fent említett műsoros előadások nem pusztán a bevételekről szóltak. Megszervezésükben az anyagiakon túl fontos szerepet játszott a közösség-építés, az összetartozás-tudat erősítése, a háború romboló erkölcsi hatása-inak ellensúlyozása is. A nővérek fontosnak tartották, hogy az ifjúságot hasznos elfoglaltsággal lekössék, a közönség számára pedig lehetőséget teremtsenek a kulturális feltöltődésre és a kikapcsolódásra. A rendezvényekkel bebizonyították a katolikus iskolák életrealitását, példát mutattak a túlélési, megküzdési stratégiákra.

Emellett a társulat több fiókháza is részt vállalt a szociális közellátás feladataiban. A háború során kevésbé igénybevett zárdák – ha nem is közvetlenül, de tanítványaik útján – bekapcsolódtak az otthonukat veszített budapesti gyermekek nyaraltatási és „feltáplálási” akciójába.¹⁰⁴⁴ Jánoshalmán

¹⁰³⁹ Bodrogi (Bohnert) Mária Benedetta nővérről van szó. – HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. április 20.

¹⁰⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. június 1.

¹⁰⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. június 17.

¹⁰⁴² Évkönyv Cegléd 1946/47, (oldalszám nélkül).

¹⁰⁴³ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. április 19-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁰⁴⁴ A háború befejezését követően több ezer budapesti gyerek maradt fedél és család nélkül. Még 1946 januárjában is élelmezésre szorult 18 984, felruházásra 20 545, üdültetésre

az 1945/46-os tanévben a zárdaiskola növendékei 25 fővárosi vagy Pest környéki leányt láttak vendégül.¹⁰⁴⁵ Kiskunhalasra 1945. június 3-án érkeztek nyaralni szegény sorsú gyermekek. Mivel kilencüknek nem jutott befogadócsalád, őket több napig a zárdában szállásolták el, és ott is élelmezték őket. A nővérek saját tanulóiktól kértek számukra használt ruhát.¹⁰⁴⁶ Kalocsán 240 nyaraló budai gyermekről gondoskodtak, elhelyezésüket a nővérek koordinálták.¹⁰⁴⁷ Siklóson a zárda Szívgyárda csoportja keresett helyet 73 budapesti gyermeknek, akik szintén nyaralni érkeztek a városba.¹⁰⁴⁸ Ezek az akciók a nővérek szociális érzékenységét dicsérik.

A társulat – a háború utáni újjáépítés kézzelfogható eredményeként – 1945-ben négy új fiókházat létesített. A nővérek ezeket részben kényszerből, „előre menekülésből” alapították, részben az új élethelyzetekhez való alkalmazkodás szülte őket.

A társulat két, 1945-ös alapítású fiókházáról, a Szeged-Alsóközpontban lévőről és a Szegedi Püspöki Fiúinternátushoz kapcsolódóról korábban már esett szó.¹⁰⁴⁹ A Szabadkáról átjött nővérek egy csoportja 1945. március 20-án a Csanád vármegyei Mezőkovácsházán telepedett le azzal a céllal, hogy egy 30 árva részére ott létesült alapítványt átvegyenek, és azt hivatászerűen kezeljék. Az alapítványi ingatlanokat azonban mások kiigényelték, így az árvaház csak néhány gyermekkel nyílhatott meg.¹⁰⁵⁰ A nővérek Mezőkovácsházán földművelésből és néhány tanító nővér fizetéséből éltek. Ehhez képest 1946 nyarán 28 holdnyi szántón és háromholdnyi kertben gazdálkodtak, sőt, megfelelő számú állatállománnyal is rendelkeztek.

---

pedig 16 558 fővárosi gyermek. Elsősorban róluk kívánt gondoskodni az 1945. január 9-én létrejött Nemzeti Segélyakció. A hamarosan az egész országot behálózó, elsősorban gyermekvédelmi tevékenységet folytató mozgalom gondoskodott – többek között – a rászoruló gyerekek vidéki „feltáplálásáról”. 1945 első felében 20 000 gyereket helyeztek el vidéken. Varga 2006, 199–202.

¹⁰⁴⁵ Évkönyv Jánoshalma 1945/46, 5.

¹⁰⁴⁶ Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül).

¹⁰⁴⁷ Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 3.

¹⁰⁴⁸ Évkönyv Siklós 1944/45, 6.

¹⁰⁴⁹ A szegedi fiókházakról részletesen lásd „A társulat általános története. A társulat fiókházai. Egy település – több fiókház” és „A társulat általános története. A társulat fiókházai. A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai” c. fejezeteket.

¹⁰⁵⁰ Szécsényi Mária Krizosztoma nővér egy későbbi interjúbán így emlékezett vissza erre az időszakra: „1944 decemberében kiküldtek tanítani Mezőkovácsházára. Itt tanyai missziót kaptunk. [...] Simonyi János nemzeti földesúr huszonöt holdat adott a nővéreknek, hogy alapítsanak Mezőkovácsházán egy árvaházat. Árva nem volt, de a huszonöt hold megvolt. Bár nem sokáig, mert az államosítás miatt hamarosan csak öt hold maradt meg belőle. Gyönyörű konyhakertet meg parkot műveltünk ott.” Bögre – Szabó 2010, 206.

Később a működtetett intézmények köre bővült, általános iskolát, óvodát és tanyai internátust is vezettek.¹⁰⁵¹

A társulat 1922 óta Esztergomtáborban is tartott fenn egy fiókházat, amely a szalézi atyák intézetéhez kapcsolódva működött. A háború során ez az intézmény megrongálódott, ezért nem tudott már annyi tanulót befogadni, mint korábban. Az itteni munka alól így felszabadult és Esztergomtáborban jobbra feleslegessé vált nővérek közül ötöt – a szalézi atyák kérésére – a társulat vezetősége Nyergesújfaluba helyezte át, ahol szintén az ottani szalézi intézet – tanulóotthon – háztartásának ellátását kapták feladatul. Bár a generális főnöknőnek eredetileg nem állt szándékában nővéreket adni Nyergesújfalura, de hálából és méltányosságból teljesítette a kérést, hiszen a szalézi atyák a háborús években rendkívül nagy segítséget nyújtottak a védelmet kereső, menekülő iskolanővéreknek. Az új zárdát 1945. szeptember 8-án alapították.¹⁰⁵²

Vélemények és tapasztalatok az orosz katonákkal kapcsolatban

Az ország lakosságához hasonlóan a társulat számára is nagy gazdasági tehertételt jelentett az orosz hadsereg által elkövetett rekvirálás, a beszállásolt katonák ellátása, a hadikórházak elhelyezése, a szállítóeszközök igénybevétele, az állatállomány módszeres elhajtása. Ezekről a nehézségekről, az okozott anyagi károkról az előzőekben részletesen esett szó. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy az oroszokkal kapcsolatos interakciók milyen hatást gyakoroltak a nővérek életére, személyes döntéseikre, hogyan befolyásolták világlátásukat, közvetett módon mennyire hatottak a társulat működésére, az orosz mentalitással való találkozásból a nővérek mit tartottak feljegyzésre méltónak. Érdemes megvizsgálni, hogy a nővérek Vörös Hadsereggel kapcsolatos tapasztalatai mennyiben egyeznek meg a civil lakosság, illetve az egyházi személyek ilyen vonatkozású benyomásaival.

A nővérektől származó forrásokban a szovjet katonákra tett utalásokat több szempont szerint lehet csoportosítani. Bizonyos megörökített események egy-egy nővér személyes élményeit tükrözik, másokat azonban egy-egy fiókház kollektív tapasztalattörténeteként jegyeztek fel. Az oroszokkal kapcsolatban leírt, „említésre méltó események” tematikája nagyon sokszínű: érinti a kulturális különbségeket, a borfogyasztást, étkezési szokásokat,

¹⁰⁵¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. február 22., 1946. május 27.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁰⁵² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. szeptember 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

higiénias viszonyokat, a kifosztásokat, rablásokat, valamint az erőszakos-
ságot, illetve olykor-olykor az egyes fiókházak felé gyakorolt nagylelkű
gesztusokat. A megéléstörténetek „előjele” viszont csak kétdimenziójú: leg-
többször negatív, ritkábban pozitív. Ha a kronológiát tekintjük rendező-
elvnek, akkor beszélhetünk közvetlenül a front átvonulásakor megélt ta-
paszthalatokról, illetve a háború lezárását követő, már a békeidőben
„hazánkban állomásozó” orosz csapatokkal kapcsolatosan gyűjtött benyo-
másokról. Minden forrásra jellemző azonban, hogy tükrözik a nővérek ka-
tolikus szemléletét, szerzetesi mentalitását.

Azok a társadalmi körök, amelyekben az iskolanővérek általában mo-
zogtak, antibolsevistának nevezhetők. A keresztény középosztály kommu-
nistaellenessége az 1919-es Tanácsköztársaság során megtapasztalt negatív
élmények egész sorából táplálkozott.¹⁰⁵³ A kommunista Szovjetunió had-
seregével kapcsolatos várakozások, félelmek a nővérektől származó forrás-
okban – csakúgy, mint általában a katolikus egyházi személyek fennma-
radt írásaiban – közös kulturális mintát képeznek. A magyarországi papok,
szerzetesek és apácák a Vörös Hadsereg megjelenésével arra számítottak,
hogy a bolsevizmushoz elválaszthatatlanul társított vallás- és egyházüldö-
zés azonnal megkezdődik. Értékrendjükben a bolsevik alternatíva a lehető
legrosszabb lehetőségként, apokaliptikus vízióként jelent meg.¹⁰⁵⁴ Az isko-
lanővérek mint védtelen, közösségben élő nők és katolikus apácák – a ko-
rabeli propagandából és szóbeszédből tájékozódva – félelemmel és előíté-
lettel tekintettek a keleti, kommunista országból érkezett, általuk eleve
„barbárnak” tartott orosz katonákra.¹⁰⁵⁵

Ehhez képest a nővérek azt tapasztalták, hogy az orosz hadsereg részé-
ről elsősorban nem katolikusokként, hanem védtelen nőkként fenyegette
őket veszély, és több helyütt kénytelenek voltak szembesülni a szovjet ka-
tonák erőszakosságával. A források abba nem engednek bepillantást, hogy
a nővérek mennyire félték az oroszoktól. Arra viszont található utalás,
hogy mások mennyire féltették őket. A nővérek kisvárosi társadalmi beá-
gyazottságát is nagyon jól szemlélteti a kalocsai katolikus asszonyok által
1944 szeptemberében az érsekhez eljuttatott alábbi szövegű levél: „Kegyel-
mes Érsek Úr! Mély tisztelettel fordulunk a Kegyelmes Úrhoz, hogy szívünk

¹⁰⁵³ Ungváry Krisztián utószava. In: Zimándi Pius 2015, 550.

¹⁰⁵⁴ Bánkuti 2017, 412–413.

¹⁰⁵⁵ A német propaganda azt hirdette, hogy az oroszok a papokat meggyilkolják. Zombori
2015, 293. – Jól példázza a szóbeszéd terjedését Ádám Mária Szperávia nővér visszaem-
lékezése: „Az tragédia volt, amikor az oroszok bejöttek. [...] Előre elterjedt a hír, hogy
megbecstelenítik a lányokat.” Bögre – Szabó 2010, 192.

aggódalmát előadjuk. Az utóbbi időben sokszor szóba jött a szörnyű helyzet, melyben országunk van s ezzel kapcsolatban végtelenül sajnáljuk és aggódunk Kalocsa város szerzetesnőiért, akik a legszörnyűbb jövő elé néznek. Elszorul a szívünk, ha akár a kórházi, akár a tanítóapácák helyzetére gondolunk. Emlékszünk a spanyol és mexikói apácákra, akik a vad és erkölcsstelen bolsevisták prédái lettek. Mi, magyar katolikus asszonyok sokat köszönhetünk akár az iskolában, akár a kórházban önfeláldozóan dolgozó nővéreknek s ezért kérjük Kegyelmes Érsek Urat, mentse ki őket a közelgő vörös hordák karmaiból. Majd visszatérnek, ha elmúlik ez a véres zivatar. Azt gondoltuk, Szeizba [Svájcb], vagy onnan Portugáliába v. Spanyolországba. Hisszük, hogy a magyar kormány ki tudná ezt a kiutazást jární. Mi, asszonyok bízunk Istenben és a jó Szűzanyában, hogy ettől megment minket, hiszen leányaink is veszélyben vannak. Imádkozunk sorsunk jobbra fordulásáért, de azt is tudjuk, hogy segíts magadon s az Isten is megsegít. Valószínű, hogy jószágos Kegyelmes Érsek Úr is gondolt ezekre a borzasztó eshetőségekre, de ki akarjuk fejezni mi is azt az óhajunkat: leányainkat s apácáinkat meg kell menteni. [A] Kommunizmus alatt is a kalocsai asszonyok hada vívta ki, hogy az apácákat nem merték kiűzni a zárdából a kommunisták.¹⁰⁵⁶ Ezen kérésünket ismételve, alázattal kérjük Kegyelmes Érsek Úr jóindulatát és imáját. Kézcsókoló hívei: a kalocsai r[ómai] k[atolikus] asszonyok.”¹⁰⁵⁷

A későbbi történések igazolták, hogy a kalocsai asszonyok félelme nem volt alaptalan. Az orosz hadsereg tagjai a front átvonulásának idején számtalan nőt és lányt megerőszakoltak.¹⁰⁵⁸ Hogy a kalocsai iskolanővérek társulatának tagjai elkerülték ezt a sorsot, több tényezőnek is betudható. Azok a zárdák viszonylag jól boldogultak az orosz katonákkal, ahol legalább egy nővér beszélt valamilyen szláv nyelven, és többé-kevésbé szót tudott érteni velük.¹⁰⁵⁹ Szintén előnynek számított a szerzetesi habitus viselése, mert ezt

¹⁰⁵⁶ Utalás arra, hogy a Tanácsköztársaság idején Kalocsán, más városokkal – például Kiskunfélegyházával – ellentétben a nővéreknek tényleg nem kellett elhagyniuk zárdáikat.

¹⁰⁵⁷ HU-KFL-I.1.a. Egyházkormányzati iratok, Kalocsai Iskolanővérek, Vegyes iratok. 7044/1944. A kalocsai asszonyok 1944. szeptember 23-án kelt levele az érsekhez.

¹⁰⁵⁸ Ehhez részletesen lásd: Kunt 2019; Petó 2018.

¹⁰⁵⁹ Ez a kalocsai iskolanővérek hógyészi és bácsbokodi zárdájában is bebizonyosodott. Az előbbi zárdában többen is beszéltek szerbül, románul, az utóbbiban egy nővér értett tótul. „Sokat jelentett, hogy [Gázsó Mária] Frida nővér tudott velük beszélni.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig. „9 órakor megjelentek az orosz előőrsök [...]. [Wachshofer Mária] Vestina, [Ekker Mária] Vita, [Legyenác Mária] Bonónia, [Romich Mária] Nepomucéna nővérek fogadták őket, a szláv nyelvtudásukkal láthatóan jó benyomást tettek a megjelent tisztekre.” „Délután egy igen kedélyes kapitány tisztelt meg látogatásával. Helyet

- ahogy a nővérek fentebb tárgyalt tapasztalatai utólag megmutatták - gyakran respektálták az oroszok.¹⁰⁶⁰ Továbbá a nővérek különböző előkészületeket tettek életük és tisztaságuk megóvására. Ezek között szerepelt a már említett „menekülési útvonalak” kidolgozása, kapcsolattartás a szintén helyben maradt plébánosokkal, egyházi személyekkel, valamint a fiókházakban közösségként való együttmaradás. Ez utóbbi lehetőséget adott egymás szolidáris segítésére és a szerzetesi identitás megőrzésére. Utólag bebizonyosodott, hogy az elmenekülés nem a „könnyebbik” utat jelentette, hiszen egyénileg sokkal nehezebbnek bizonyult mind a szerzetesi lét megélése, mind az orosz zaklatások elkerülése. Egy Polgárról Szomódra menekült nővér például személyesen tapasztalta meg a szovjet katonák erőszakosságát. „Antida kedves nővér civilben volt, mert a plébános úr nem tartotta tanácsosnak, hogy egyedül lévén apáca a vidéken, ruhájával magára vonja a figyelmet. Annál kevésbé látszott ez ajánlatosnak, mert csak nemrég temetett a plébános úr egy apácát. Átutazóban egy erdőn kellett átmennie. Ott borzalmasan elbántak vele és azután megölték. Antida kedves nővérék ki sem mertek mozdulni a pincéből. Egyik este eltévedt hozzájuk egy orosz. Kiszemelte a nővért és parancsolta, hogy menjen vele. Ő persze meg sem mozdult. Az orosz ordított és fegyverét vette elő. Lassan csattogtatva megtöltötte, rászégezte s mondta, ha nem jön, lelövi. Az asszonyok hangosan sikongtak és könyörögtek, hogy menjen. De ő rámutatott keblére és biztatta az orosz, hogy oda lőjön. Majd behunyta a szemét és hangosan imádkozni kezdett. Ajánlotta magát a bűnösökért, az egész világért, s maga sem tudja már, mi mindent mondott. Közben a jobb kezével a mellét erősen verte, s közben az különös kongó hangot adott. Végül is az orosz unta meg a dolgot. Hangosan rákiáltott: »Nye, nye, nye.« Nem tudom, jelent-e ez valamit, vagy csak csúfolni akarta tehetetlen mérgében.

---

kért 4-5 muníciós autója részére. Nagyhangú, de jóindulatú ukrán tiszt volt. Megtetszett neki Vestina nővér szláv beszédje, s azonnal rendben volt minden.” HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig (1944. december 2., 16.). Vestina nővér nyelvtudásának előnyeit a társulat vezetősége is elismerte. „Hőgyészi zárdánk az isteni Gondviselés különös oltalma alatt állt az elmúlt nehéz időkben. A Gondviselés egyik látható eszköze Mária Vesztina nővér volt, aki tökéletes szláv nyelvtudásával, talpraesett fellépésével leszerelte a mindenre kész oroszokat.” HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi ház iratai. Jegyzőkönyv a hőgyészi zárdában 1947. április 13-18. között megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹⁰⁶⁰ Zombori 2015, 286. A kortársaknak is az volt a véleménye, hogy az egyházhoz való tartozást jelképező egyenruha védelmet jelentett az oroszok zaklatásai ellen. „Döbbenetes dolgokat mondtak egy nagy leánynevelő-intézetről, ahol leányokat és testvéreket megbecstelenítettek a ruszók. Mondják, hogy a diakonisszák letették hivatalos ruházatukat az oroszoktól való félelmükben. Valószínűleg ez okozta vesztüket.” Antal 2017, 33.

Az a fő, hogy sarkon fordult és otthagyta a rémült társaságot.”¹⁰⁶¹ A nővér megmenekülését saját aktív ellenállásán kívül a Gondviselésnek köszönhetette, hiszen az őt körülvevő civil asszonyok nem mutattak különösebb szolidaritást, amikor – valószínűleg saját megmenekülésük reményében – arra biztatták, hogy menjen el az orosz katonával. A szerzetes közösségben együtt maradt nővérek között ez a fajta magatartás, azaz egy tag feláldozása a közösség megmenekülése érdekében – ahogy a későbbi példák bizonyítják – elképzelhetetlen lett volna.¹⁰⁶²

Az egyik hőgyészi születésű nővér a front közeledtével szüleihez menekült. De saját otthonuk kevésbé tűnt biztonságosnak, mint a zárdá. „Délután lélekszakadva rohant be a zárdába szegény kis Pongrácia nővér.”¹⁰⁶³ Világos nappal betörték lakásukba, s míg édesanyjának az egyik orosz katonának szegezte fegyverét, addig a másik a kis nővéren akarta kitölteni állati vágyait. De a jó Isten megóvta, s míg támadója a cigarettája után nyúlt, kisiklott a kezéből, és kiabálva rohant ki az utcára és így megmenekült.”¹⁰⁶⁴ Ez az eset is azt bizonyította, hogy a szerzetesi közösség nagyobb védelmet tudott nyújtani, mint az addig mentsvárul szolgáló szülői ház.

¹⁰⁶¹ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től. Tímár Mária Antida nővér számára bizonyára mély megrázkódtatást jelentett az orosz katonával való találkozás, hiszen erre az epizódra a vele sokkal később készült interjújában is kitért. Élete alkonyán talán az eltelt évtizedek miatt emlékezett máshogy a történetekre: „Végül Tata mellett Szomódon kötöttem ki, a bátyám családja fogadott be [...]. Vízkereszttől március közepéig a mozgófront alatt a bátyám gyerekeire vigyáztam, mert őt elvitték katonának. [...] közben március 15-én bejöttek az oroszok. Engem is megtámadtak a pincében, egy idős asszony állt elém, az védett meg. Amikor ezt az esetet otthon meghallotta az esperes úr, védelmébe vett. Hatan laktunk akkor nála egészen addig, amíg Tiszapolgárról nem jött meg a lap: megkezdődött a tanítás, jöjjenek.” Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/a-c-betus-nevek/antida-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁰⁶² A szerzetesnők közti szolidaritás különösen erősnek bizonyult tisztaságuk védelme érdekében. Ez más női szerzetes társulatok esetében is megfigyelhető. A Szociális Missziótársulat nővérei így örökítették meg az orosz katonákkal való találkozás élményét: „A katonák dühösen vetették magukat a nővérekre. Mint a gazellák ugrottak a nővérek, ágyakon, asztalokon át. [...] egyedül kedves Blanka nővért sikerült a sarokba szorítani. [...] Közben [az orosz katoná] a nővért megfenyegette, hogy ha nem lesz az övé, lelövi. Blanka nővér kikiáltott nekünk, hogy inkább haljon meg? Karban feleltük, hogy igen. Ez megrémítette az oroszot, és leszegett fejjel ment el [...]”. Fodor 2014, 108. A Miasszonyunk Nővérek Debrecenben éltek át hasonló szituációt. Itt orosz tisztak erőszakoskodtak a nővérekkel, akik azonban „összefogódtak és nem engedték el egymás kezét. Ebből aztán már dulakodás kezdődött. [...] [Az orosz kapitány] minthogy senkit nem tudott kiszakítani az összefogódnaköz nővérek közül, karabélyának agyával ütött közéjük, hogy az összefogó láncot kettészakítsa. Akinek kezét érte az ütés, az felordított fájdalomában, de a lánc mégsem szakadt meg.” Mellau 2011, 177–178.

¹⁰⁶³ Weszner Mária Pongrácia nővér a háború idején szüleinél tartózkodott Hőgyészen. HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰⁶⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárdá iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 5–6.

Arra is találunk bizonyítékot, hogy egy településen belül a különböző fiókházakban élő és dolgozó nővérek mennyire eltérő tapasztalatot szereztek az orosz katonákkal kapcsolatban. Míg Kalocsán az anyaházban a nővérek békességben, zavartalanul élhettek, addig a gazdasági és háztartási munkát ellátó házakban több zaklatásnak voltak kitéve. November közepén az egyik orosz parancsnok „végigjárta azokat az egyházi épületeket, illetve intézményeket, amelyekben az utóbbi időkben komolyabb kifogások merültek fel az orosz katonák viselkedése ellen, és legalább pillanatilag keményen rendet teremtett. Különösen súlyos volt a helyzet a jó kalocsai nővérek Szent Szív Otthonában és a Szent József Otthonban, ahol néhány orosz katona nagyon szemtelenül viselkedett.”¹⁰⁶⁵ Az intézkedésnek nem sokáig lehetett foganatja, hiszen a társulat harmadik kalocsai fiókházában, a Szent Ignác Otthonban tettelegességgig fajult egy orosz katona és két nővér konfliktusa. Itt is képet kaphatunk a nővérek egymás iránt tanúsított nagy fokú, akár aktív ellenállásban is megnyilvánuló szolidaritásáról, amikor a szerzetesi identitást képező tisztaság került veszélybe. „November második felében egyik napon többször is benéztek a nővérekhez az orosz katonák. Közülük aznap este kettő megjelent és keresték a nagylányt, aki nappal a nővérekkel dolgozott. Ez Poncia nővér¹⁰⁶⁶ beteg testvére volt, aki akkor már feküdt. Poncia nővér bátran követte az orosz nővére ágyához is, látva annak bűnös szándékát, onnan ellökte és piszkafával verte. Persze az orosz nem maradt adós, csúnyán elverte a nővért, a bal szemét csaknem kiütötte. Mária Mauricia¹⁰⁶⁷ főnöknő nővér mentette ki a nővért az orosz kezéből, aki a viaskodás láttára szintén tettelegességre szánta magát, öklelte az orosz, majd ráöntötte a mosakodáshoz odakészített vizet. A felbőszült orosz ágyra teperte a kis főnöknőt s úgy elverte, hogy két hétig fekvő beteg volt. Különösen a fején és az arcán szenvedett sérüléseket. Ehhez hasonló eset Kalocsán nem történt egyik házunkban sem. Ellenkezőleg, a tisztek különösen tisztelettudók voltak.”¹⁰⁶⁸ Ez utóbbi megállapítás többnyire általánosnak mondható. Az orosz közlegények garázdálkodása ellen a nővérek általában az orosz tiszteknél tettek panaszt, akik a legtöbb esetben próbálták orvosolni a problémákat. Bácsbokodon is ez történt: „Ekkor tudtuk meg, hogy egy ismerős családnál egy nagyon becsületes tiszt van elszállásolva. Ahhoz fordultunk segítségért. El is jött

¹⁰⁶⁵ Török 1995, 54.

¹⁰⁶⁶ Terjék Mária Pontia nővér.

¹⁰⁶⁷ Bicskei Mária Mauricia nővér.

¹⁰⁶⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

hozzánk és megnézte a betörés nyomait. 7 napig – míg itt voltak az ő emberei – minden este őrt kaptunk.” Másik alkalommal, éppen disznóvágás idején, három részeg orosz katona tört rá a zárdára. „Csak úgy tudtunk tőlük szabadulni, hogy a böllér elszaladt tisztékért. Ezek kituszkolták őket” – írták a bácsbokodi nővérek.¹⁰⁶⁹ Hőgyészen négy orosz katona garázdálkodásának vetett véget „egy kis fiatal tiszt,” aki „halk szóval” maga után parancsolta őket.¹⁰⁷⁰ A hőgyészi zárdából fennmaradt mindkét krónika néven nevez egy másik megmentőt, egy bizonyos Nikoláj ukrán kapitányt, aki 1944. december közepén többször is megvédte a nővéreket az orosz katonák zaklatásaitól, túlkapásaitól.¹⁰⁷¹ Az egyik alkalommal részeg orosz katonák törtek be a zárdába, akik az egyik nővért lelövésével fenyegették. Ekkor az emeleti ablakból átkiabálva néhány nővér a szomszéd házban megszállt Nikoláj kapitányt hívta segítségül. „Ők már aludtak, de azonnal felugrottak s az irtózatosságot nagy sáron átvágtattak hozzánk.”¹⁰⁷² „A derék Nikolái meg Vaszil aludt már, s ezért csak néhány perc múlva rohantak át térdig érő sárban. Öleltek bennünket, s azt sem tudták, hogy nyugtassák a sok megriadt kedélyt. A Nikolái 7-szer is elmagyarázta, hogy ugrott ki az ágyból, hogy vett csizmát s mennyire sietett segítségünkre. Akinek kezét érte, vég nélkül csókolta.”¹⁰⁷³

Az iskolanővérek különböző házaiból származó feljegyzésekből arra lehet következtetni, hogy az erőszakos cselekedetek inkább a Vörös Hadsereg közlegényeihez fűződtek. Ezek a tapasztalatok egybevágóan más egyházi és civil személyek élményeivel.¹⁰⁷⁴ A Vörös Hadsereg első hullámmal érkezett csapatok féktelen fosztogatását, a lakossággal szembeni erőszakos magatartását sok forrás megörökítette. A katonai közigazgatás kiépülése után azonban a tiszték a legtöbb esetben próbálták megfélemezni alárendeltjeiket, igyekeztek gátat szabni a mértéktelen rablásnak és a civilek zaklatásának. A tiszték egy része mindenképpen kulturáltabbnak

¹⁰⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

¹⁰⁷⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945 márciusig. 1944. december 13.

¹⁰⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 15–18. és HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 15–17.

¹⁰⁷² HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 17.

¹⁰⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 18.

¹⁰⁷⁴ Petó 2018, 13.; Vértesi 2017, 397.

számított a közlegényeknél. A forrásokban az orosz tisztek gyakran „rendcsinálóként” tűnnek fel, ez a Vörös Hadsereg struktúrájából és hierarchiájából fakadt. A katonai előjárók nem egyszer a vétkesek megbüntetésével statuáltak példát. Kecelen egy kozák katonát, aki a zárda kápolnájába bekötötte két lovát, és ott azokat szénával „áldoztatta”, az egyik orosz tiszt lelőtte. Igaz, az nem derül ki a forrásokból, hogy ezért a tettéért kellett-e meghalnia, vagy más fegyelmi vétséget is elkövetett.¹⁰⁷⁵ Hőgyészen egy, a nővérekkel erőszakoskodni próbáló részeg orosz katonát felettese lelővette volna, ha a nővérek – a keresztény megbocsátás jegyében, azzal mentve a bajkeverőt, hogy „bor van a fejében” – nem könyörögtek volna életéért.¹⁰⁷⁶ Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, előfordultak azonban olyan esetek is, amikor éppen az orosz tisztek viselkedtek kifogásolható módon, cseppet sem példamutatóan.

A nővérek két zárdában, a bácsbokodiban és a hőgyésziben szerezhettek sok „közösségi” tapasztalatot az orosz katonákkal kapcsolatban. Mindkét helyen bent maradhattak a nővérek a zárdában, de az oroszok mindkét helyen többször zaklatták őket. Hőgyészen egy nap alatt két különböző partizáncsapat is betolakodott a fiókházba.¹⁰⁷⁷ Másfél hét múlva a zárda udvarában parkoló katonai autók sofőrjei törtek rá éjszaka a nővérekre, akik azonban ezt az incidenst is szerencsésen átvészelték.¹⁰⁷⁸ Bácsbokodon az oroszok nem is egyszer törtek be a zárdába. Ilyen esetekben a nővérek – az ablakon kimászva – a szomszédságba menekültek, többször ott is éjszákáztak. Ez utóbbi településen az orosz katonák eleinte nem direkt erőszakkal közeledtek az apácákhoz, hanem ajándékkal – aranyórával –, illetve készpénzzel próbálták „lefizetni” a nővéreket, hátha „kötélnék áll valamelyik”.¹⁰⁷⁹ Mikor a „finomabb” módszerrel nem értek célba, akkor kezdődtek

---

¹⁰⁷⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

¹⁰⁷⁶ Az eseményről mind a két hőgyézi krónika említést tesz. HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyézi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 16.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel.) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyézi ház eseményeiről.” 1944. december 17.

¹⁰⁷⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyézi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 4.

¹⁰⁷⁸ „Kb. másfél óra hosszúig szorongtunk, míg végre megjelent egy tiszt és leterelte őket az udvarra.” HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyézi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 13.

¹⁰⁷⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig. Más szerzetesrend tagjai is beszámoltak arról, hogy az oroszok pénzen kívánták megvásárolni a nővérek „szolgálatát”. „Egyik szerencsétlen részeg katona végigördítözte a folyosót, a beteg nővérekhez is bemegy. Ajánlgatja a 100 pengőjét a nővéreknek, alig győznek előle elmenekülni.” Antal 2017, 23.

az éjszakai zaklatások, amikor már puskatussal verték a kaput, és az ajtót próbálták felfeszíteni. A nővérek előre készülhettek erre a lehetőségre, hiszen a kerítés egyes részeit már idejekorán kilazították, hogy azon átbújva juthassanak el a védelmet jelentő szomszédságba. Szintén a nővérek veszélyre való felkészülését mutatja, hogy az iskolaszolga 15 éves fiának olyan céllal adtak szállást, hogy szükség esetén legyen kit segítségért küldeniük. Bácsbokodon az oroszok a zárda melletti iskolaépületben katonai tanfolyamot tartottak, innen rendszeresen megpróbálták az orosz tisztek átjárni a nővérekhez, többször zaklatták őket. Akadtak olyan orosz tisztek, akik egyik alkalommal a nővérek segítségére siettek ugyan, ráadásul őrség állítását ígérték, később mégis ők maguk erőszakoskodtak az apácaikkal.¹⁰⁸⁰

Hőgyészen is előfordult, hogy a nővérek hiába fordultak bizalommal egy orosz tiszthez, ő megpróbált visszaélni kiszolgáltatott helyzetükkel. A nővérek maguk – nem pedig egyházi vagy világi közvetítő útján – kértek éjszakára védelmet, őrséget a zárda számára. A „bestiális kozák kapitány” kijelentette, „hogy éjszakára kér egy nővért és ha [a főnöknő] 5 óráig nem küld, 200 katonát uszít a zárdára éjszaka.”¹⁰⁸¹ A nővérek fejében természetesen az a lehetőség meg sem fordult, hogy teljesítsék a kérést, vagyis egyik társukat feláldozzák a többiek esetleges megmenekülése érdekében. Eleinte ellenállásra, azaz a zárdában maradásra gondoltak. Később azonban – a kapott hírek hatására – erősebbnek bizonyult a félelem, mint az a szándékuk, hogy a végsőkig kitartanak, így a zárda feltűnés nélküli elhagyására készültek. A nővéreket szorongatott helyzetükből egy másik orosz hadsergcsoporthoz mentette meg. „Hát mitévők legyünk? A félénkebbek kimentek a családokhoz, de a java amellettt döntött, hogy bent maradunk és a kápolnában imádkozva együtt várjuk a bekövetkezendőket. Kérdésünkre üzenetet kaptunk egy másik jobblelkű orosz tisztől, hogy ilyen körülmények között feltétlenül hagyjuk el a zárdát! Mikor már a sötétedő időben mindannyian felkészültünk erre a szörnyű menekülésre, az udvarunkba délután folyamán megérkezett ukránok megdöbbenéssel vették tudomásul menekülési szándékunkat. A szó szoros értelmében könyörögtek, ne menjünk, ők megvédik a zárdát. Feküdjünk le nyugodtan, őrt állnak a zárda körül.

¹⁰⁸⁰ Ugyanígy tapasztalatot szereztek egy másik női szerzetes társulat tagjai Debrecenben. „Majd jött egy orosz kapitány néhány társával. Ezek már mind tisztek voltak, és felháborodtak, hogy közlegények háborgattak minket. Védelmet ígértek. Persze, mert a kapitány maga akart garázdálkodni.” Mellau 2011, 177.

¹⁰⁸¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14. – A másik hőgyészi forrás sem finomkodott a tiszt jellemzésével: „egy embertestbe bújtatott ördögi vadállat”. HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel.) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 15.

Így bennmaradtunk [...]. A legtöbb nővér le sem feküdt, hanem a kápolnában imádkoztunk. Hála Jézus Szívének és a Szűzanyának, idebenn nem történt semmi.”¹⁰⁸²

A pozíciótól függetlenül az emberi minőségben meglévő különbség alapján vált valaki tehát „jobblelkű” orosz tisztté a feljegyzésekben. Ahogy a tisztek között, úgy az orosz hadsereg egyes alakulatai között is tapasztalhatóak voltak különbségek. Hiszen a később érkezett ukrán katonák védelmüket ajánlották fel a nővéreknek, és maguk is elborzadtak a kilátásba helyezett tömeges erőszak lehetőségétől.¹⁰⁸³ Akár a „jobblelkű” orosz tisztnek sikerült jobb belátásra bírnia társát, akár az ukrán katonák fellépése bizonyult elrettentő erejűnek, de tény, hogy a zárda és lakói sértetlenül túléltek ezt az incidenst. Sőt, az ukrán katonák a következő éjszakára szintén ígértek őrséget.¹⁰⁸⁴ A nővérek esetében itt ugyancsak bebizonyosodott, hogy a szerzetesi ruha bizonyos védelmet jelentett számukra. Civil nőtársaik sokasága azonban nem számíthatott kíméletre. Bár az adott településen a nőket ért szexuális erőszak a nővéreknek is tudomására jutott, feljegyzéseikben az áldozatokat soha nem nevesítették, konkrét adatokat nem közöltek.¹⁰⁸⁵ Eljárásukat indokolhatta a szerzetesi szemérmesség, az áldozatok iránt tanúsított kímélet, illetve a túlélők büntudatához hasonlítható érzés.

¹⁰⁸² HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14.

¹⁰⁸³ Míg Hőgyészen az ukrán katonák elnyerték a nővérek nagyrabecslését, addig Bácsbokodon az ottani nővéreknek az orosz hadsereg egy másik csoportjával, a kozákokkal gyűlt meg a bajuk, akiket „igazi, eleven ördögök”-ként jellemeztek. Zaklatásaik elől a nővéreknek – köztük a 78 éves Vida Mária Anna nővérnek is – az ablakon kimászva a szomszédba kellett menekülni. HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

¹⁰⁸⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 15.

¹⁰⁸⁵ „Az oroszok igen szeretik a bort, ami nagy baj, részeket s így betörnek a lakásokba, bántalmazzák a nőket, sajnos több nőt már bántalmaztak. Némelyik éjjel egész utcákat zavarnak fel, sikoltozások, segélykiáltások hallatszanak.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. január 14. „Sok kárt, bajt okoztak a lakosságnak. Némely lány heteken át a padláson lakott. A fiatal asszonyok is ott kerestek menedéket.” HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig. „A zárdát ugyan nem bántják, de a községben még mindig van rablás. Leányaink rengeteget küszködnek és szenvednek tisztaságukért.” HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 28. „A legszörnyűbb az volt, hogy kivont fegyver mellett külön csukták a nőket férjeiktől. Minden percben a legszörnyűbbre gondolhattak szegény áldozatok. [...] Megtaposott liliomukat sirató anyák és leányok futottak védelemért oltárainkhoz.” HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

A katolikus egyház képviselői – a civil hatóságokkal ellentétben – az orosz csapatok megérkezésekor helyben maradtak, így aktív segítséget nyújthattak a lakosságnak. Míg a rendőrség semmit sem tudott tenni a nők védelmében, a templomok, kolostorok gyakorta menedékkül szolgáltak a fosztogató és erőszakos szovjet csapatok előtt.¹⁰⁸⁶ Egyes vértanú katolikus papok készek voltak életüket is áldozni, hogy női híveiket megmentse a szovjet katonák kegyetlenkedéseitől, elég csak Apor Vilmos győri püspököt vagy Hummel Kornélt, a budapesti Vakok Intézetének lelkészét említeni.¹⁰⁸⁷ A kalocsai nővérek is igyekeztek a maguk módján a szerzetesi lét által számukra nyújtott védelmet másokra is kiterjeszteni, azaz a zárdának az orosz katonák erőszakossága ellen nyújtott relatív biztonságát egyes helyeken más nők számára is garantálták. Kalocsán például a helybeli leányok és fiatal asszonyok kaptak az intézetben éjjeli szállást az oroszok zaklatásai előtt.¹⁰⁸⁸ Baján „két képzős leány jött be ma a városból a szülők kérésére, nálunk laknak. Ezekkel kis internátusunk létszáma 7-re emelkedett.”¹⁰⁸⁹

A fentebb tárgyalt tapasztalatok, illetve a társulatot ért veszteségeket tárgyaló fejezetben leírt élmények megerősítették a nővérekben azt a benyomást, hogy a Vörös Hadsereg Magyarországra érkezésével két, alapvetően különböző kultúra találkozott. Sok szovjet katona csak annyit tudott a nyugatról, hogy ott lépten-nyomon „burzsujokkal” fog találkozni.¹⁰⁹⁰ Számptalan forrás utal rá, hogy az orosz katonákat egyáltalán nem zavarta a rendetlenség, a piszok és a kosz.¹⁰⁹¹ Az angolvécé és az evőeszközök használata sokuknak, sőt a tiszték egy részének is gondot okozott, a talált

---

¹⁰⁸⁶ Például az Isteni Szeretet Leányai Kongregáció budai zárdája, illetve a Szociális Misszió-társulat krisztinavárosi zárdája is számos menekülő nőt és lányt fogadott be. Lásd: Antal 2017; Fodor 2014.

¹⁰⁸⁷ Petó 2018, 18–19.

¹⁰⁸⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.

¹⁰⁸⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. december 3.

¹⁰⁹⁰ Grósz József kalocsai érsek 1944. december 18-i naplóbejegyzése szerint: „Az oroszoknak sok a bajuk a burzsujokkal. Burzsuj mindenki, akinek tisztességes ruhája és emberhez méltó lakása van. Úgy látszik, ők csak a piszokban érzik jól magukat, azért csinálnak mindentől istállót. A Tanítók Háza internátusából is azt csináltak.” Török 1995, 77., 118. A bajai nővéreknek is volt hasonló tapasztalata: „Mikor vittük azokat a nehéz ágyakat, segíteni akart az egyik orosz, de a tiszt nem engedte, azt mondta, hagyjátok, ezek burzsuoák (mármint mi, nővérek), hagy dolgozzanak. Nem tudták, hogy megértette egy közülünk.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. december 4.

¹⁰⁹¹ Lásd „Az 1944–1946 közötti időszak. Az orosz megszállás és következményei. Veszteségek” c. fejezetben – különösen a bajai ház leamortizálásával kapcsolatban – közölt idézeteket. Más szerzetesrendek szintén hasonló tapasztalatokról számoltak be: „[Az orosz katonák] hihetetlen szemé-tengert hagytak a kisházban és sokat romboltak. Ezt még a háború sem magyarázza meg.” Antal 2017, 20.

élelmiszerkészleteket elpocsékolták.¹⁰⁹² Megdöbbenőnek tűnt a szovjet katonák fegyelmetlensége, önkényes viselkedése. Általános vélemény volt velük kapcsolatban, hogy az oroszok ki- és beszámíthatatlanok.¹⁰⁹³ Grósz József kalocsai érsek találóan fogalmazta meg a velük szembeni ellenérzés okát: „Emberi szempontból senki sem veheti rossz néven tőlünk, hogy szeretnénk szabadulni azoktól, akik akkor sem józanok, amikor nincsenek be-rúgva. Olyan dolgokat csinálnak, hogy az ember kénytelen azt gondolni, hogy javarésztük nem normális. Felforgatják a lakásokat, törnek-zúznak és a végén össze-vissza csókolják a házigazdát.”¹⁰⁹⁴

Ahogy Grósz érsek feljegyzéséből kiolvasható, illetve ahogy számos más forrás is megerősítette, az oroszokhoz köthető erőszakos cselekedetek száma ugrásszerűen megnövekedett, ha a katonák nagy mennyiségű szesz italra leltek, mivel a kilengések jelentős részét ittasan követték el.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹² „Evvél kapcsolatban úgy zárójelben szeretnék egy esetet megörökíteni, szörnyű és jellemző az időkre és tettesekre. Úgy láttuk, hogy a klozetet ki kellene tisztítani. Eljöttek a munkások s alig kezdtek hozzá, egy kövér fél disznót találtak benne, ezért volt eldugulva. Ebben a házban előttünk oroszok voltak, ez tisztí étkезде volt, s úgy látszik, nem volt rá szükségük, ahelyett, hogy szegényeknek adták volna, így tették félre. Rengeteg minden megy általában kárba. S ki tudja, tavasszal nem nézünk-e éhínségnek elébe.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. február 8. „Minden veteményt elvisznek a kertből, sőt az éretlen szőlőt leszedik és mivel nem bírják megenni, hát eldobják, mégis szedik.” HU-MNL-BKML-XII.6. Esztergomtábori zárda iratai. Kiss Mária Sylvia nővér Esztergomtáborban, 1945. augusztus 7-én kelt levele a generális főnökhöz. Az oroszok a Balatonszabadiban lévő társulati nyaralóban tárolt babot, borsót, lencsét, sőt még a tarhonyát is a lovaknak hordták ki eleségül. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. április 29. Más szerzetesrendek is megtapasztalták az oroszok tékozlását, illetve az illemhelyek nem megfelelő használatát. „Minden állati takarmányt elfogyasztottak, jobban mondva elpazaroltak. Korpából csináltak almot a lovaiknak. [...] Az árnyékszékeket mindannak dacára, hogy víz nincs, szüntelenül használják.” Antal 2017, 12., 20.

¹⁰⁹³ Ungváry 1998, 283.; Bánkúti 2017, 414. Grósz érsek is hozott példát az oroszok megmagyarázhatatlan viselkedésére. „Délelőtt az eső esett. Egypár orosz azzal szórakozott a főutcán, hogy egyikük az esernyővel mellettük elmenő nőbe karolt és az esernyő alá bújva egy darabig elment velük, a többi meg röhögött a jó tréfán. Így járt két iskolanővér is.” Török 1995, 126.

¹⁰⁹⁴ Török 1995, 51.

¹⁰⁹⁵ Nagyon sok – többek között egyházi – forrás megemlékezik az oroszok mértéktelen borpogasztásáról. Grósz érsek 1944. november 8-i naplóbejegyzésében így írt a szovjet katonák szesz ital iránti fogékonyságáról: „Az oroszok harmadik napja ünnepelnek. Az 1917-es forradalom évfordulóját ünneplik. Az ünneplés abban áll, hogy még többet isznak, mint máskor.” Török 1995, 42. Az oroszok féktelen italozásáról Debrecenben is hasonló tapasztalatokat szereztek. „Amíg józanok voltak [az oroszok], nem volt baj velük. De vesztükre hamar felfedezték, hogy a Varga u. 3. sz. alatt nagy borpince van. [...] Nemcsak a pincében ittak, mint a gödény, hanem vödörszámra hordták fel a bort a kaszárnyáikba, és estére mind lerészegedtek. Így volt ez a város más részein is. Nagy kár, hanem Debrecenben akadt az az okos ember, hanem később más falvakban és városokban, aki kiadta a parancsot, hogy minden bort ki kell önteni. Ezzel az óvó intézkedéssel sok bajt lehetett volna elhárítani. Nekünk is keservesen kellett megtapasztalnunk, milyenek az oroszok, ha leitták magukat.” Mellau 2011, 176. Az Isteni Szeretet Leányai

A nővérek több feljegyzésben is megerősítik az orosz katonák extrém italozási szokásait. Az egyik katona számára az Újszövetségből is csak egyetlen mozzanat tűnt megjegyzésre érdemesnek. „Egyik ilyen orosz mondta, hogy ő nincs megkeresztelve, nem hisz semmit, de ismeri kicsit a vallást, pl. tudja, hogy Jézus a vizet borrá változtatta. Nekik csak a bor a fontos!”¹⁰⁹⁶ Mivel az oroszok számára a bor kiemelkedően lényeges fogyasztási cikk volt, ezért a cserekereskedelemben is ez számított az egyik legfontosabb tételnek. Előfordult, hogy az oroszok tíz mázsa fát adtak 25 liter borért, de olyan is megesett, hogy hat literért adtak 600 pengőt és két kilogramm kockacukrot, más alkalommal pedig egy liter bor „ára” fél kilogramm cukor volt.¹⁰⁹⁷

A részeg oroszok gyakran önkontroll nélkül raboltak. „Három vad, részeg, szibériai orosz rontott be azzal, hogy megnézzék a házat. Elvitték az iskola gramofonját, Gyimesy f[ő]t[isztelendő] úr karóráját. Egyszerűen nekiszégezték a fegyvert és kénytelen volt odaadni” – jegyezték fel Högyészen az oroszok órák iránti extrém érdeklődését, amit számtalan más forrás is megörökített.¹⁰⁹⁸

A személyes találkozások során tehát az apácák bizonyos félelmei beigazolódtak, de – a kétségtelenül túlnyomó részt negatív benyomások mellett – érték őket pozitív tapasztalatok is. Annak dacára, hogy az oroszok sok zárdájukat lefoglalták és kifosztották, mindenképpen a nővérek javára írandó, hogy a fennmaradt krónikákban azt is feljegyezték, ha udvariasan, segítőkészen viszonyultak hozzájuk. Egy krónikán, sőt, egy nap eseményeinek rögzítésén belül is előfordult, hogy a sok kellemetlen tapasztalat felsorolása mellett azt is megemléstették, ha szimpatikus, jó szándékú oroszokkal találkoztak.¹⁰⁹⁹ Az orosz tiszték védelmező gesztusai mellett – amiről korábban már részletesebben is szóltam a zárdák orosz nyelvű feliratokkal való ellátása kapcsán – említést érdemelt, ha az oroszok vallásosnak,

---

Kongregációjának budai zárdájában is feljegyezték a részeges oroszokra vonatkozó történeteket. „Rendeteg bort hoztak magukkal. Moslékosvödörben hordják a konyhára melegíteni. Meleg bort reggeliznek, pityókásak. [...] Kibújt a szög a zsákból. Fegyvert kerestek és bort akartak találni. [...] A ruszkik mindenáron bort követelnek. Pedig csak néhány üveg misebor van, az is elásva a kertben. Megérteném, ha a ruszkik élelmiszert, vagy valami egyéb, a háborúzáshoz szükséges dolgot követelnének. De bort?” Antal 2017, 10., 17–18.

¹⁰⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. január 14.

¹⁰⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. március 7., április 15.

¹⁰⁹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Högyészi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14.

¹⁰⁹⁹ Szintén ez a kettősség figyelhető meg Eröss Alfréd háborús naplójában is. Lisztóczy 2009, 175–177.

udvariasnak vagy segítőkésznek bizonyultak, azaz ha az előzetes sztereotípiák és előítéletek miatt tőlük nem ilyen magatartásra számítottak, hanem „rosszabbat” vártak.¹¹⁰⁰

Kiskunfélegyházán a nővérek több mint 20 hónapig éltek zárdán kívül. Ez idő alatt rákényszerültek arra, hogy a számukra ajánlott és megszokott mértéken túl világiak között tartózkodjanak. „Az utcán sűrűn keveredünk a ruszikkal. Nincs baj velük. Néha igen előzékenyek is, mint pl. ma: Athanáziát egyik orosz kézen fogva vezette át a sáron s oktatta, hogy a sárban nagyokat kell lépni és erősen, akkor nem esik el az ember.”¹¹⁰¹ Figyelemre méltó, hogy Félegyházán a nővérek próbálkoztak az oroszok körében pasztorációs munkával is, igaz, elég sajátos eszközökkel. „[Az orosz katonák] elég rendes gyerekek, s nem is túlságosan istentelenek. Térítgetjük őket, már amennyire lehet. [...] Az egyik arra kért, hogy rajzoljam le. Meg is tettem. Nagyon jól sikerült. Annyira örült a ruszki, hogy alig tudott szólni. Kérdezte, mennyi P. vel [pengővel] tartozik. Mondtam: Monaskának nem kell pengő. Nagyon törte a fejét, hogy mit is adjon. Végre kitalálta, hogy cukrot fog hozni. [...] Örülök, hogy nemsokára Szegedre megyek, mert még majd idecsődül az egész ruszki társaság, mert ők a képet általában nagyon szeretik.”¹¹⁰²

A nővérek az oroszok vallásosságának több megnyilvánulását is rögzítették, számukra ez – hivatásukból fakadóan – elsődleges fontossággal bírt. „Az ablakból lessük az oroszokat. [...] ¼ 10-kor hozzánk is bejön néhány. Tizenvalahány lehet. Piszkos cipőmmel megyek ki a folyosóra, szemben találok magam egy marcona barbárral. Maga előtt tartja nagy revolverét, jobbra-balra vizsla tekinteteket vetve, végig ront a clausura folyosón. Németeket keres. Stefike néni kézzel-lábbal magyarázza neki: én magyaroszi, nem németoszi! Mihelyt kiérek a clausura ajtón, éppen a lépcsőházban ront

¹¹⁰⁰ Más szerzetesrendek szintén feljegyzésre méltónak ítélték az oroszok emberségesebb gesztusait. „Ezek az oroszok, amikor nem italosak, igen kedvesek is tudnak lenni. Tegnap este négyen igen kedvesen elbeszélgettek a doktorral s a legmesszemenőbb jóindulatot mutatták. Kettőn közülük eltávoztak és egy vödör húslevest és egy nagy kenyeret hoztak a gyermekek számára.” Antal 2017, 24.

¹¹⁰¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. december 7-én kelt levele Faddy Mária Augusztina helynöknőhöz. Az eredeti szövegben a „nagyokat” és „erősen” szavakat aláhúzással kiemelték. – Az idézetben említett nővér: Balassa Mária Athanázia.

¹¹⁰² HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Moullion Mária Antónia és Gracza Mária Lucencia dátum nélküli (valószínűleg 1945. december elején kelt) levele. A levél rajzzal kapcsolatos részét valószínűleg Moullion Mária Antónia nővér írhatta, hiszen ő rajzszakos volt.

föl egy csapat, Vita nővér¹¹⁰³ a kápolnába vezeti őket. Az egyik tisztességgel tiszteleg nekem. Nézek utánuk. Kinyílik a kápolnaajtó. Három is leveszi sapkáját! No, nem is oly istentelenekek! Ezek tiszték” – jegyezték fel a hőgyészi krónikában.¹¹⁰⁴

Szintén itt tapasztaltak a nővérek olyan esetet, hogy egy orosz katona pénzt adományozott a templomnak. „Késő d.u. jön az örömhír: nem kell félnünk, a zárdának és templomnak külön öre van! Mihajló! No, ez megnyugtató. [...] csakugyan tisztességtudón jön és bemutatkozik. Mielőtt a Tisztelendő Főnöknő elé járul, vizet kér, hogy csizmáját lemoshassa, majd cipőkrémeket is. Bevezetik a kápolnába, ahol erszénye egész tartalmát az oltárra önti. T.i. előzőleg beszélgetés során Vesztí¹¹⁰⁵ megértette vele, hogy mi tanítószerzet vagyunk, tandíjból élünk. Vagyonunk nincs. Mihajló meg-sajnálta bennünket, tudván, hogy most tanítás nincs. Az ő kalugyeriáiknak [sic!] földjük, mindenük [van]. Így esett meg a fenti nagylelkűség.”¹¹⁰⁶ Hasonló támogatásról más egyházi források is beszámoltak.¹¹⁰⁷

A nővérek már azt is feljegyzendőnek ítélték, ha az oroszok nem durván, hanem illedelmesen, segítőkészen viselkedtek. Feltűnő azonban, hogy a történetek szinte mindegyikében tisztokról esik szó. Ezek a példák alátámasztják a fentebb kifejtett tapasztalatot: a nővérek éles különbséget érzekeltek az orosz tiszték és a közlegények magatartása között.

Baján 1944 végén, még a zárda teljes orosz lefoglalása előtt, a nővérek leírtak néhány pozitív élményt. „Ma volt nálunk a vörös őrség, kerestek rádiót és fényképezőgépet, de ezeket már beszolgáltattuk, megnézték és felvették a fa-, szén-, búza-, burgonyakészletet és a disznók számát. Igen udvariasak voltak.”¹¹⁰⁸ „Szentmise alatt jöttek hozzánk oroszok, hat kocsi lovakkal és 10 embernek kértek szállást, ellátást. A gazdasági konyhában készítettünk nekik, ott is esznek. Igen jóindulatúak, segítettek étkezés után a nővéreknek rendet csinálni, letörölni.”¹¹⁰⁹ Hőgyészen is fel tudtak jegyezni a nővérek a sok negatívum mellé néhány ellentétes előjelű tapasztalatot.

¹¹⁰³ Ekker Mária Vita nővér.

¹¹⁰⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 2.

¹¹⁰⁵ Wachshofer Mária Vestina nővér.

¹¹⁰⁶ Kalugyer (görög): görögkeleti szerzetes. – HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 5.

¹¹⁰⁷ „Az idősebb orosz katonák vallásosak voltak. [...] A perselyekbe pénzt is tettek. Igen sok orosz, szerb és román papírpénz került így a perselyekbe.” Vértési 2017, 405.

¹¹⁰⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. november 12.

¹¹⁰⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. december 3.

„Udvarunk tele autóval és óriási csapat van a fiúiskolában is. Rendes, tisztességtudó ukránok. Vigyáznak ránk, a tiszték megígérték.”¹¹¹⁰ „Négy újonnan érkezett orosz tiszt ismét érdeklődött zárdánk iránt. Műveltek és finomak voltak.”¹¹¹¹ „A nap folyamán egy kis tragikomikum híre is eljutott hozzánk a Milosné esetében. A fent jelzett borzalmas éjszakán¹¹¹² hallottunk mi valami malacvisítás féjét. Azt gondoltuk, viszik a hízóinkat. Pedig szegény Milosné hangja volt. Az oroszok elől valami fúrólýukba mentette magát s széles termeténél fogva, bennrekedt. Egy jóérezésű orosz megszánta, kimentette.”¹¹¹³

A szabadkai példa pedig egészen korrekt eljárást tükröz. „Délután orosz autó állt meg házunk előtt tisztekkel és becsöngettek. Tisztelendő Főnöknő az egyik partizánnal ment oda. Kaput nyitottak nekik s mikor látták, hogy apácával van dolguk, barátságos kézfogással és bocsánatkéréssel távoztak.”¹¹¹⁴

Baján a nővérek kollégákként kerültek kapcsolatba néhány oroszral. Valószínűleg az apácák ekkor értesültek először, első kézből a német hadsereg által a Szovjetunió területén elkövetett pusztításokról, atrocitásokról. „Délben, ebéd után két orosz tiszt volt benn, az egyik tanító, a másik fizika–matematika tanár. Az iskolákat akarták megnézni. Nagy érdeklődéssel mentek végig az egész házon, minden érdekelte volna őket, csak az volt a baj, hogy nem tudtunk velük beszélni s az orosz asszony, egyik tanítványunk anyja is nagyon rosszul tudott csak tolmácsolni. Érdeklődtek a gyermekek száma után, a tantárgyak, az óraszám után. A nővérek fizetése, hogy a Tisztelendő Főnöknő nem kap-e többet, hogy a házi nővérek velünk egy asztalnál esznek-e stb. Nem tudták megérteni, hogy mi nem kapunk fizetést, s mindenki egyforma. A végén nagyon köszönték, mondták, hogy minden nagyon tetszett nekik s engedelmet kértek, hogy olyan soká lefoglaltak bennünket. Fájó szívvel soroltak fel egy egész sor nagy várost s mondták, hogy ezekben és egész Ukrajnában a németek minden iskolát felrobbantottak. Úgy megsajnáljuk őket. Csak az volt a kár, hogy nem tudtunk

¹¹¹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. január 22.

¹¹¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. január 26.

¹¹¹² Az oroszok december 2-án szállták meg Hőgyészt. A rá következő éjjelen üzleteket, magánházakat törtek fel, fosztogattak.

¹¹¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 4.

¹¹¹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 21.

velük beszélni.”¹¹¹⁵ Ebben a szituációban az orosz tisztek is kiléphettek a háború által rájuk kényszerített katonastátuszból és – még ha csak rövid időre is, de – visszatérhettek civil mivoltukhoz. A háború okozta abnormalis körülmények közepette mindkét fél számára kapaszkodót jelenthettek, hogy normális, közös szakmai érdeklődési pontot találtak.

Szintén feljegyzésre méltónak ítélték Baján azt az esetet, amikor egy körözött bűnözőt az orosz parancsnok – személyes bátorságáról tanúságot téve – fegyvertelenül kézre kerített, és a kitűzött nyomravezetői díjat sem fogadta el, azt a város szegényei számára ajánlotta fel.¹¹¹⁶ A partizánokkal kapcsolatban is megörökítettek egy pozitív tartalmú történetet. „Két kispap jött tegnap Kalocsáról gyalog. Innen Garára mentek. Velük küldött a Tisztelendő Főnöknő levelet és 500 P-t a Tisztelendő Anyának születésnapjára. Ma visszajöttek a kispapok és mondták, hogy a partizánok átkutatták őket, a levelet felbontották, kerítették valakit, aki lefordította. Azon fönnakadtak, hogy miért nincs szó a levélben a pénzről. A Tisztelendő Főnöknő már előbb megírta a levelet, várva egy alkalmat s csak azután tette hozzá a pénzt. Cenzúra után visszaadták a levelet s komolyan meghagyták a kispapoknak, hogy átadják a pénzt az illetékesnek. Hát ilyen is megesik a mai világban.”¹¹¹⁷ Mint ahogyan a beszámoló is jelzi, a nővérek szinte csodálkoztak a partizánok becsületességén, tőlük nem ezt várták. Figyelemre méltó azonban, hogy a nővérek hajlandónak mutatkoztak saját korábbi előítéleteiket – legalábbis néhány konkrét esetben – revidálni, azt elismerni, hogy nem minden orosz, illetve partizán kegyetlen és aljas.

Különösen nagy benyomást tettek a nővérekre azok a tisztek, akik próbálták a zárdákat kárpótolni az elvitt anyagi javakért. Baján az iskolai bútorok kimenekítése kapcsán találtak jószándékú katonával. „Ma engedélyt kaptunk arra, hogy a zárdából kihozhassunk egy tanterembe való padot¹¹¹⁸, 25-t engedélyeztek. Igen jóindulatú volt az a fiatal orosz tisztecske, aki kalauzolt bennünket. Nem olvasta meg olyan nagyon pontosan, néhányval többet is hoztunk ki.”¹¹¹⁹

Egy másik zárdában a nővérek élelmiszeradományban részesültek. „Mélykúti zárdánkban is jószívű oroszok jártak. Az őrnagy különösen

¹¹¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. október 22.

¹¹¹⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. október 30.

¹¹¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1944. november 17.

¹¹¹⁸ Értsd: egy tanteremnyi padot.

¹¹¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. március 1.

megsajnálta a nővéreket a szegénységük miatt. Egy láda tojással ajándékozta meg őket.”¹¹²⁰

Hőgyészen sem csak a nővéreket zaklató, hanem az őket támogató oroszokról is szólnak a feljegyzések. „Két tiszt lakik itt az altiszt lakásában, s a muníció fele is itt van még. Míg ezek itt lesznek, minket is őriznek éjjel és nappal. Délután Vestina és Stefánia nővér¹¹²¹ a tiszteket megkínálták hússal, krumplival, borral, teával. Ezek jobblelkűek. Roppant restellik az orosz katonák garázdálkodását; kár, hogy a munícióval együtt ők is elmennek. Ó, bár helyreálna a községben a nyugalom! A jobb lelkű oroszok mindenáron engesztelni és kárpótolni akarnak az ellopott élelmiszerért és ruhaneműért. Adtak 2 zsák kenyérlisztet, 30 kg finomlisztet, cipőbőrt, kabátot stb. Sőt – úgy mondták – ha tüzekek lopták volna el a disznóinkat, azonnal adtak volna 5-öt is helyette. De ki tudja bizonyítani, kik voltak a tettesek?”¹¹²² „Az oroszoktól kaptunk 20 liter asztali bort és 5 liter misebort. Akad köztük nagyon rendes ember is.”¹¹²³ „Késő este hoztak 6 tyúkot, hogy az orosz tisztek részére a nővérek készítsenek vacsorát. 11 órára minden elkészült, 200 pengőt és bort adtak a munkáért.”¹¹²⁴

A nővérek és az orosz katonák személyes találkozásaiából leszűrhető tanulságot legjobban a bácsbokodi krónikát vezető nővér fogalmazta meg:

„December 13-ig 100-nál több orosz fordult meg a házunkban. Volt, aki örömmel sietett felénk, mert otthon, az ő helységükben is vannak monások. Egyeseket a kíváncsiság hozott, másokat a rosszindulat. Volt, aki kért valamit, más magától vitt. Voltak, akik az utca felől körtét láttak a pincénkben és kértek „beteg tisztjüknék”. Volt, aki többször jött (az a tiszt, aki őrséget adott). Halmázott¹¹²⁵ is velünk és hazafelé kísérőjének nem győzte elégszer mondani, milyen jól érezte magát nálunk. Volt, aki lisztet adott a malomból akkor, mikor még csak a katonaságnak örültek, s el is hozatta. Maga is eljött és a pohár bor helyett, ami a megegyezés szerint a fizetés lett volna, éneket kért. Érdeklődéssel hallgatta végig azt a pár éneket kápolnánkban. Szóval: ők is különfélék. Van köztük sok kárásó, de igen szép

¹¹²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.

¹¹²¹ Wachshofer Mária Vestina és Szolnok Mária Stefánia nővér.

¹¹²² HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 9.

¹¹²³ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. március 6.

¹¹²⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. március 26.

¹¹²⁵ Halma: stratégiai táblás játék két vagy négy fő részére.

számmal akad olyan is, mint a fenti szereplők, különösen, ha voda helyett vinát isznak.”¹¹²⁶

A nővéreket a harcok megszűntével, a front elvonulásával elborzasztotta az átvonuló vagy ideiglenesen egy-egy városban állomásozó orosz katonák nagy száma. Kiskunfélegyházán és Baján, ahol a nővéreknek el kellett hagyniuk a társulat második és harmadik legnagyobb házát, és zárdán kívüli életre kellett berendezkedniük, különösen sok élményt szerezhettek ezzel kapcsolatban. A nővérek magánházaknál lakva, az utcán a megszokottnál többit járva-elve megtapasztalhatták a két forgalmas közlekedési csomópontként funkcionáló településen élők létszámának ideiglenes megnövekedését. Kiskunfélegyházán még rajz is született az oroszok számának szemléltetésre. „Félegyházán most nagyon sok a ruszki. Antónia rajza a valóságot mutatja.”¹¹²⁷

93. Moullion Mária Antónia nővér rajza 1945 telén Kiskunfélegyházáról

„Félegyházán jelenleg 20 000 orosz van már több mint egy hónapja. Annyi, mint Félegyháza város belterületén lakók száma. El lehet gondolni, hogy amerre az ember szeme ellát, mindenütt csak oroszokat lehet látni.

¹¹²⁶ Хоромо (orosz) [ejtsd: 'hárásó']: jó, itt: rendes. – A „fenti szereplők” utalás a bácsbokodi zárdát megtámadó orosz katonákra. – Вода (orosz): víz. – Вино (orosz): bor. – HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

¹¹²⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. december 7-én kelt levele az általános főnöknőhöz. – Az említett nővér: Moullion Mária Antónia. – A kép címe: „Jellegzetes utcai kép Kiskunfélegyházán 1945-ben különösen órák közti időkbén és délben, amikor vége a tanításnak.”

A magánházak vagy teljesen ki vannak ürítve, vagy pedig a ház lakói egy szobában laknak az oroszokkal. Egyes magánházakban pl. a Jenovay-féle házban [...] szegény Jenovayné 100 oroszral lakik együtt. Hogy mit jelent a város közéletének szempontjából a még egyszer annyira dagadt létszám, azonfelül a közbiztonság, [...] ezt már nem is lehet leírni. – A városban kidobolták, hogy 4 óra után nőkért és 6 órán túl a férfiakért nem vállalnak felelősséget az utcán. [...] Most újabban az egész városban párnákat, dunnákat, székeket, virágokat és futballfelszerelést rekvirálnak. – Kocsi számra hozzák az állatokat (birkákat stb.) az élelmezésükre. Csodálom a népet, amely mindezt még bírja. [...] A világiak hogyan tudják türelemmel, békésen viselni azt, hogy családi otthonuk feldúlva, mindenükből kirabolva, szép rendezett lakásuk parkettáján tüzet égetnek, vagy azt, hogy máról-holnapra kilakoltatva teljesen hontalanná válnak, nem tudom.”¹¹²⁸ A levelet író nővér együttérzően hangsúlyozta a civil, nem egyházi személyek béketűrését, hiszen szerzetesnőként számára a szegénységi fogadalom mindennapi gyakorlása, a világi javakról való lemondás nem okozhatott különösebb problémát.

Az átvonuló orosz sereg nagyságáról a bajai krónika is közöl részletes adatokat, bár a nővérek – Félegyházához hasonlóan – itt sem írták le, hogy kitől vagy honnan származtak az információk. Ha a forráskritika miatt nem is tarthatjuk abszolút megbízhatónak az adatokat, az átvonuló orosz hadsereg nagyságát mindenképpen jól szemléltetik. Baján és közvetlen környezetén 1944 decemberében kb. 100 000 orosz tartózkodott, akik számára egy napra tíz tonna kenyeret rendeltek. Két hónap múlva a nővérek azt jegyezték fel, hogy addig három és fél millió orosz fordult meg, illetve vonult át Baján és előfordult, hogy „egyszerre 50 000 volt a városban elszállásolva. Ezeket mindig itt élelmezték, így aztán érthető, hogy voltak napok, amikor 40 tonna kenyeret sütöttek a pékek. Lassanként mindent felélnak a városban, falukból kevesebbet hoznak be, részint mert ott is mindent összeszedtek, másrészt meg nincs kocsi meg ló, amivel beszállítsák a dolgokat. Van olyan környékbeli falu, ahol 3 ló van az egész faluban, s [van], ahol egy sincsen.”¹¹²⁹ A nővérek kifejezően ábrázolták az oroszok rekvirálása okozta szállítóeszköz- és élőállat-hiányt. Márciusban 17 000 sebesültet láttak el a városban. Ha ehhez hozzászámítjuk a betegápolók és a kiszolgálószemélyzet létszámát, akkor elmondható, hogy az oroszok ugyanannyian

¹¹²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgató 1945. december 20-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹¹²⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. február 5.

voltak Baján, mint a város lakossága.¹¹³⁰ A sokkal kisebb Bácsbokodon egy-egy éjjel 12 000 orosz – tehát a település lakosságának háromszorosát – is el kellett szállásolni.¹¹³¹

A fenti beszámolókból a nővérek érzékletesen szemléltették az orosz katonaság ellátásának nehézségeit, a lakosságra nehezedő nyomást, amely a front elvonulása után is súlyosan megterhelte a települések népességét. Megfigyelhető az is, hogy a nővérek számára 1946-ra már megszokottá vált az oroszok jelenléte. Nem számítottak újdonságnak – így feljegyzésre érdemesnek sem – a velük kapcsolatos események. Ekkortól a nővérek már csak egy-egy extrémebb, kirívóbb történetet örökítettek meg. Különösen felháborítóknak, a keresztény erkölcsökkel ellentétesnek találták azokat az eseteket, mikor az oroszok saját gyermekeiktől akartak megszabadulni. „A bajai ócskapiacra ma egy orosz tiszt a feleségével két éves gyermeküket kínálták az embereknek. Volt mellette egy kocsi, lovak befogva és a kocsi tele volt rakva mindenféle holmival, élelmiszer és textil-vegek is. A feltétel az volt, aki elvállalja a gyermeket, a kocsit is megkapja mindenestül. Egy falusi asszony felült és elhajtott a kocsival, gyerekekkel. A másik eset a múlt héten történt. A piacon egy orosz asszony pólyás gyermekét kínálta, hogy vegyék meg. Azt mondta, hogy Oroszországban nem kötelesek a szülők a gyermekeiket felnevelni, az állam átveszi őket. Ő mit csináljon a gyerekekkel, enni nem tud neki adni. Méltatlankodott, ha nem veszik meg, a Dunába dobja. A helybeli kórház átvette a gyermeket. Ehhez nem tud az ember mit szólni. Ez egy édesanya?”¹¹³² „Sok érdekes, rendkívüli dolog történik mostanában. Ma voltak nálunk érdeklődni, hogy nem vennék-e egy orosz gyermeket, miután a piacon nem kelt el. Egy orosz kapitánynak 2 éves fiacskája. Kocsit és lovat is adna a gyerek mellé, ha megvesszük. A Tisztelendő Főnöknő mondta az érdeklődőnek, hogy nem, fiúkat mi nem veszünk (pláne orosz, gondolta hozzá). Ilyen és hasonló eset már több is volt mostanában Baján.”¹¹³³ Ezzel a mentalitással a nővérek nem tudtak mit kezdeni, ez a jelenség – a gyerekek eladása – számukra megmagyarázhatatlan és felfoghatatlan volt.

Emellett a nővérek azonban – ismét tanúságot téve elfogadó, nyitott magatartásukról – említést tettek olyan orosz szülőkről is, akik gyermekük

¹¹³⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. március 18.

¹¹³¹ Bácsbokodon 1941-ben 4262 fő élt. Helyiségnévtár 1941, 114. – HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

¹¹³² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. január 21.

¹¹³³ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. január 31.

gondozását, nevelését nagy gonddal végezték. Baján 1946-ban egy orosz házaspár a gyermekét a nővérek óvodájába íratta be. „A napokban történt, hogy egy fiatal orosz házaspár kért a kisfiának felvételt az óvodába. Azonban nem jött a jelzett időben, hanem három nappal később. A szállásadójától megtudtuk, hogy azért, mert még nem találták elég tisztának, rendesnek a kicsit. Reggelenként korán apja, anyja mosdatja, hozza rendbe a kicsit, mert a »zárdába csak tisztán lehet behozni a gyereket«. Mikor első nap behozták, az orosz nő igen jól öltözött volt. A szállásadója kísérte be és elvezette kápolnánkba is. Hosszasan leborulva zokogott az orosz nő s mikor kijött, csak annyit mondott, náluk ilyen nincs. Egyik nap az apja jött be, óvatosan körülnézett, a nővér eleinte nem tudta, mit akar ez az orosz, a jelöltő azonban megismerte s elvezette az óvodásokhoz. Azért jött, hogy a kisfiának zsebkezdőt hozzon, mert anélkül jött el. Közben megkérdezte tőle, hogy köszöntöttél-e »jó reggelt«, ennyit tud magyarul még csak.”¹¹³⁴ A kis orosz óvodás kapcsán más adatokat is megörökített a krónikás nővér. 1946-ban, áldozócsütörtökön a kis elemisták elsőáldozásra készültek. „A kis orosz óvodásunknak a mamája is el akart jönni megnézni a zárdában ezt az ünnepséget. De nemcsak ő egyedül, több orosz, főleg asszony akart jönni. Megtudták ezt a parancsnokságon, s kirendelték az összeseket kapálni. Istenem, ennyire óvják, féltik őket tőlünk, de talán inkább a vallástól. Szegény emberek, mennyi jó szunnyad egyik-másiknak lelkében.”¹¹³⁵ A nővérek már új pasztorációs területet, szinte a missziós hivatás lehetőségét látták az orosz katonák és családtagjaik megtérítésében.

A nővérek orosz katonákkal kapcsolatos tapasztalatai összhangban voltak más egyházi személyek, apácák, papok benyomásaival. A fennmaradt források azt igazolják, hogy az orosz hadsereg viszonya a különböző egyházi személyekhez országos szinten hasonlóan alakult. A különböző női szerzetesrendek a szovjet katonák vonatkozásában egyforma típusú problémákról számoltak be. A hasonló identitás és világnézet miatt szintén nagy az egyezés abban is, hogy az egyes házkrónikák, naplók egyáltalán mit tartottak megörökítésre méltónak. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata háborús viszontagságainak vizsgálata tehát beigazolta, hogy a magyar katolikus egyház II. világháborúval kapcsolatos intézményi tapasztalata szerzetes közösségi szinten is leképeződött.

¹¹³⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. május 20.

¹¹³⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. május 30.

A kalocsai nővérek – és velük együtt más szerzetes közösségek tagjainak – benyomásai nagyban függtek attól, hogy az adott nővérek egyedül vagy közösségben élve találkoztak-e a szovjet katonákkal, azok a harcoló első csapatokhoz vagy a később érkező hadtestekhez, esetleg tiszti állományba tartoztak-e. Befolyásolta a kialakult véleményeket, hogy a katonaság az adott zárdát milyen mértékben és milyen hosszú időre vette igénybe. A társulat tagjait összetartó kohéziós erő igazából a megpróbáltatások idején mutatkozott meg. A nővérek ezt a szolidaritást ki tudták terjeszteni a lakosság egyes csoportjaira is. Néhány incidenstől eltekintve a társulatban nem történtek különösebb, kirívóbb megrázkódtatások. A társulat – leszámítva a jelentős anyagi veszteségeket – viszonylag „szerencsésen túlélte” az orosz megszállást, köszönhetően annak, hogy a nővérek próbáltak alkalmazkodni az orosz hadsereg jelenlétéhez. A műveltebb tisztekkel kölcsönösen együtt tudtak működni, egy-egy esetben előfordult, hogy kilépve a győztes-legyőzött státuszról, partnerként beszélgettek, vagy társasjátékoztak. A kalocsai nővérek közössége – saját tagjai révén és a nemzetiségi területen való több évtizedes működés során – régóta hozzá szokott már a többnyelvűséghez, el- és befogadóbbnak bizonyult más kultúrák irányában. Toleranciájuknak és keresztény világnézetüknek köszönhetően képesek voltak akár a jót is észrevenni a rettegett és valóban sokszor brutálisan eljáró orosz katonák némelyikében.

Alkalmazkodás a háború utáni nehézségekhez és új viszonyokhoz

A katolikus reneszánsz, a hitéleti megújulás és elmélyülés a II. világháború után – az egyház számára kedvezőtlenül változó társadalmi-politikai átrendeződés közepette is – néhány évig még folytatódni tudott. A háborús viszontagságok, az egyéni és családi, valamint a társadalmi és nemzeti megpróbáltatások sorozata, az egzisztenciális elbizonytalanodás, a közösségi viszonyok átalakulása, az erkölcsi értékek és normák relativizálódása növelte az egyedüli értéknek tűnő, mentsvárnak tekinthető transzcendens hit és egyház iránti bizalmat.¹¹³⁶ A lakosság papokhoz és szerzetesekhez fűződő kapcsolata – ahogy erről fentebb már szóltam – a háború után erősödött. A kalocsai iskolanővéreket is több helyen élelemmel, tüzelőanyaggal, ingyenmunkával támogatták. A hívek ragaszkodásának

---

¹¹³⁶ Gergely 1990, 4.

ilyen megnyilvánulásai mindig további kitartásra, buzgó munkavégzésre ösztönözték az apácákat.

A közösség segítő magatartása mellett azonban a nővérek pontosan érzékelték a kialakuló új rendszer tőlük nagyon idegen törekvéseit, amihez kezdettől fogva fenntartással viszonyultak.¹¹³⁷ Bár eleinte hajlottak az együttműködésre és szlogenek szintjén a „demokrácia építésére”, de csakhamar nyilvánvaló lett számukra, hogy az új rezsim nem a békés egymás mellett élés lehetőségeit keresi, nem tűri az ellenőrizetlen közösségeket. A hatalomnak a katolikus egyház szeparációjára vonatkozó intézkedései – az egyházi földbirtokok felosztása, a közeleti aktivitás csökkentése, a katolikus könyv- és sajtókiadás korlátozása, az oktató-nevelő pozíció elvételeire tett első lépések – közül a nővéreket, hivatásuknál fogva leginkább az oktatás területén tapasztalható változások érintették.¹¹³⁸

A társulat egészére kiható problémák igen nagy csoportját az oktatási körülmények megváltozása jelentette. A tanításhoz kapcsolódóan először a nővérek helyzetéről kell szólni.

---

¹¹³⁷ A koalíciós időszak (1944–1949) köztörténeti megítélése kettős. Ez az átmeneti időszak egyrészt a kommunista diktatúra kiépülésének „inkubációs” szakaszaként, másrészt a demokratikus berendezkedés kísérleteként is értelmezhető. A nővérek korabeli irataiból az olvasható ki, hogy a társulat már közvetlenül a II. világháború után, tehát jóval a fordulat évének tartott 1948-as év előtt érzékelte a szovjetizálás veszélyét. 1945-ben még úgy tűnt, hogy a politikai kibontakozás végkimenetele nyitott, azaz elképzelhető opcióként felmerült egy olyan rendszer megszilárdulása is, amelyben a szerzetesrendek és az egyházi iskolák is helyet kaphatnak. Maguk a nővérek is adtak egy esélyt a békés egymás mellett élésre, de viszonylag gyorsan, már 1946-ban világossá vált számukra, hogy mit várhatnak az új hatalomtól.

¹¹³⁸ 1945. évi földreform során az állam az egyház több mint 800 ezer katasztrális hold nagyságú birtokát kárpótlás nélkül kisajátította. „[...] felosztották a kalocsai érseki uradalmakat és a káptalani birtokokat is, az állatállományt és a terményeket is elvitték. Az érseknek 100 hold földet hagytak. [...] Sajnos egyes helyeken a nővérek tanítói földjét is elvitték a helybeli kommunista igénylők” – írták a nővérek. A dávodi zárda kertjéből egy jó darabot a szomszéd udvarához csatoltak, mert a szomszéd ezt igényelte, ráadásul a zárda egy hold földjét is elvették. A keceli zárda hét hold földjét szintén felosztották. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. május 30.; Török 1995, 231. – Az állam azáltal is próbálta visszaszorítani az egyház kulturális-tudományos tevékenységét, hogy a korábban nagyszámú katolikus sajtótermék kiadása elé különböző akadályokat gördített. „Ma olvastuk, hogy az egyetlen katolikus hetilapot, amelyet a minisztérium engedélyezett, most be akarják szüntetni, de nem direkt, hanem csak úgy, hogy takarékoskodni kell a papírral, tehát az »Új Embertől« – így hívják a lapot – megvonták a papírkiutalást.” Gergely 1985, 14.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. december 20., 1946. május 25. – Jelen írás nem kíván részletesebben kitérni a magyar állam és a katolikus egyház 1945 utáni konfliktusaira, csupán az oktatással kapcsolatos nehézségeket tárgyalja, azt is elsősorban a nővérek szemszögéből.

Személyi ügyek

Az 1945/46-os tanév kezdetének adataiból átfogó képet nyerhetünk a társulat egészének nagyságáról, működésének színtereiről, társadalmi hatásáról. A társulat ekkor 20 000 tanítványról gondoskodott, Magyarországon 64,¹¹³⁹ Kínában öt zárdát tartottak fenn. Az általuk működtetett iskolatípusok a következők voltak: három líceum-tanítónőképző, egy óvónőképző, egy mezőgazdasági leányközépiskola, 15 polgári iskola, 53 elemi iskola, 28 kisdedővő, négy árvaház, két kollégium főiskolai és egyetemi hallgatónők részére, 13 internátus. A felsorolt intézmények tanítói és nevelői munkáját 36 egyetemet végzett szerzetes tanárnő, 82 polgári iskolai tanárnő, 234 elemi népiskolai tanítónő, 70 óvónő, 20 ének- és zenetanítónő, 30 rajz- és női kézimunka-tanító, illetve -tanárnő, nyolc gazdasági iskolai szaktanárnő végezte. Rajtuk kívül még 50 iskolás nővér működött különböző alkalmazásban, például árvanevelőként, gép- és gyorsíró gyanánt irodai kisegítőként, házigondnokként.¹¹⁴⁰ A felmerült gazdasági akadályok ellenére a társulat vezetése fontosnak tartotta a megfelelő végzettségű nővérek létszámának gyarapítását. Ezért az 1945/1946-os tanévben is 15 nővért taníttatott a budapesti és a szegedi főiskolákon, illetve egyetemeken. Ellátásuk azonban komoly anyagi nehézséget okozott. A generális főnöknő az infláció és a nincstelenség miatt a vidéki házaktól kért élelmiszer-támogatást a „studensházak” számára.¹¹⁴¹

A társulat iskolái – a bácskai zárdákat leszámítva – 1945 tavaszára mindennél működtek.¹¹⁴² Bár egyes helyeken – így Baján, Cegléden, Kiskunfélegyházán – még nem kapták vissza a saját épületüket, de a csonka 1944/45-ös

¹¹³⁹ Ebbe a számba ekkor még beleszámították a Bácskában lévő házakat is.

¹¹⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele 1945. szeptember 2. A körlevél mellékletét képező 1340/1945 sz. irat Faddy Mária Augustina általános helynöknő levele a kalocsai érsekhez. A házi nővérek számáról nem készült pontos kimutatás. Az iskolás nővérek 530 főnyi összlétszámát levonva a társulati tagok teljes létszámából (938), a házi nővérek körébe 408 fő tartozott. HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹¹⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. július 31., A generális főnöknő körlevele 1945. október 25.

¹¹⁴² A vallás- és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945 V.K.M. számú rendeletével szabályozta az 1944/45-ös tanévet. Rendelkezett arról, hogy az iskolák haladéktalanul kezdjék meg működésüket; ahol korábban több azonos típusú iskola működött, de valamennyi megnyitására nem volt mód, ott ezek átmenetileg összevontan működjenek. Azok a tanulók, akik a tanítási órákat legalább három hónapon át rendszeresen látogatták, kapjanak bizonyítványt, a többieknek vizsgázniuk kellett. Magyar Közlöny 1945 (1945. március 24.) 11. sz. 4. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945 V.K.M. számú rendelete az 1944/45. iskolai év szabályozása tárgyában.

tanévet mégis érvényes bizonyítványok kiadásával fejezték be.¹¹⁴³ A következő tanév sem indult azonban problémamentesen, a társulat ugyanis komoly létszámhiánnyal küzdött. Mivel 1944 őszén, a front közeledése miatt az anyaházból hazaküldték az újoncnőket, nekik a Kalocsára való visszatérés után, 1945-ben újra kellett kezdeniük az egyéves noviciátust. Tehát ebben az évben nem tartottak beöltözést. Ez nagy kiesést jelentett a nővérek utánpótlása szempontjából, hiszen a szabályok értelmében a noviciátus ideje alatt az újoncnők csak a szerzetesi életre való lelki felkészüléssel foglalkozhattak, így – többek között – nem is taníthattak.¹¹⁴⁴ Az addig tanítónőként dolgozó jelöltnek noviciátusba behívása csak a népiskoláknál 20 állás ideiglenes megüresedését vonta maga után.¹¹⁴⁵ Szintén a munkában álló tanárok létszámcsökkenéséhez vezetett a 4020/1946 M.E. rendelet, mely a szerzetes tanerőket is besorozta a Nem Állami Tanszemélyzet Nyugdíjintézetébe.¹¹⁴⁶ A kormányrendelet értelmében „végelbánás alá vonták” a szolgálati idejüket kitöltött szerzetes tanítónőket, azaz 65 éves kor után senki nem taníthatott. Így 1946. augusztus 31-én 12 okleveles iskolás nővér lépett nyugállományba. Szintén érzékenyen érintette a társulatot, hogy a háború idején külföldre menekült, majd ott rekedt, jól képzett nővéreket is nélkülözniük kellett.¹¹⁴⁷ További létszámvesztést okoztak a társulatot elhagyó nővérek.¹¹⁴⁸ Megoldást jelenthetett volna, ha a Délvidéken élő, de ott a tanítástól eltiltott nővérek átjöhettek volna Magyarországra. Őket azonban az ottani hatóság nem engedte át, pedig létszámuk 1947-ben 135 főt tett ki.¹¹⁴⁹ A létszámhiány pótlására nem maradt más megoldás, mint világi tanerők alkalmazása.¹¹⁵⁰

¹¹⁴³ HU-MNL-BKML-XII.6. Mágocsi zárda iratai. A generális főnöknő 1105/1945 sz., Kalocsán, 1945. június 16-án kelt levele a mágocsi plébánoshoz.

¹¹⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulat szabályai. 1930. 20–36. pontok.

¹¹⁴⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Bajai zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1946. augusztus 18-án kelt levele a bajai ciszterci gimnázium igazgatójához.

¹¹⁴⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1946. május 27.

¹¹⁴⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1946. július 23., 24. Ahogy „Az 1944–1946 közötti időszak. Az orosz megszállás és következményei. A zárdákba való visszatérés nehézségei” c. fejezetből kiderült, több mint 20 nővér tartózkodott 1945 végén külföldön. Az utolsó menekültcsoport 1946 őszén tért haza.

¹¹⁴⁸ Róluk részletesebben lásd „Az 1944–1946 közötti időszak. Az orosz megszállás és következményei. Veszteségek” c. fejezetet.

¹¹⁴⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1947. június 4-én kelt levele Harsányi József érseki tanácsos plébánoshoz.

¹¹⁵⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Bajai zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1946. augusztus 18-án kelt levele a bajai ciszterci gimnázium igazgatójához; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1946. május 27.

Egyedi esetként előfordult egy nővér letartóztatása is, ráadásul pont Kiskunfélegyházán, ahol a nővéreknek éppen elég kellemetlenséget okozott a zárdán kívüli lét által megtapasztalt hontalanság és szétszórás. 1945 augusztusában az egyik, Félegyházán szolgálatot teljesítő nővért, Hermann Mária Honóriát letartóztatták, és Kecskeméten vizsgálati fogságba helyezték. Az ügy előzményéhez tartozott, hogy Honória nővér német nemzetiségi családból származott. A ceglédi kórházból elbocsájtott sebesült bátyját egy ideig befogadta, és Félegyházán a verbita missziós házban helyezte el, amíg a katonaviselt testvér nem tudott hazajutni Bácskába. A problémát valójában nem az ő jelenléte okozta, hanem a vele együtt lévő társáé, aki az SS kötelékében szolgált, és magyarul nem tudott. A rendőrség szerint Honória nővér a német katonát bújtatta, és számára a helybeli magyar katonai parancsnokságtól – annak vezetőjét megtévesztve – magyar honvédiságolványt szerzett.¹¹⁵¹ A helyiek észrevették a két idegen katonát, és feljelentették őket.¹¹⁵² Ennek következtében a szállásadó Honória nővért letartóztatták, és fél évre internálták. A félegyházi zárda igazgatónője, Fazekas Mária Blandina joggal tartott attól, hogy ez – a különben elszigetelt – eset rossz fényt vethet az egész társulatra is. Különösen annak tükrében, hogy a szerzetes közösségben jelentős számú bácskai, német nemzetiségi családból származó nővér élt. „Nem látom jónak a dolog feszegetését, fellebbezést, mert félttem a többi svábjainkat. Nem kell ma a figyelmet felhívni arra védő és támadó ügyvéddel, hogy nekünk sok van ebből” – írta Kalocsára küldött levelében.¹¹⁵³ „Könnyen kezelhetik a nyomozás után az egész társulatunkat a nagy % sváb tanár miatt kedvezőtlenül. Esetleg a sváb tanárok menesztését követelhetik, akkor pedig az iskoláinkat fel kell adni tanárhiány miatt.”¹¹⁵⁴ A Constantinum igazgatónője ezzel burkoltan elítélte a németekkel szembeni állami repressziót, és a közösség pragmatikus érdekei szerint járt el, amikor nem állt ki társa mellett. Honória nővér a kecskeméti munkatáborba került, ahol a konyhában alkalmazták.¹¹⁵⁵ Három

¹¹⁵¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Bánó Mihály főkapitányság-vezető (Magyar Államrendőrség Dél-Pest vármegye Főkapitánya) Kecskeméten, 1945. október 17-én kelt, 353/1945. sz. levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁵² HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. augusztus 19-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁵³ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. augusztus 26-án kelt levele Faddy Mária Tiburciához.

¹¹⁵⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. augusztus 26-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁵⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. szeptember 13-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

hónapi internálás után, 1945. október végén a nővért – betegségére való tekintettel – elengedték. A félegyházi szerzetes közösségben kellett tartózkodnia, de zárda híján a verbiták missziós házában kapott szállást. Mivel továbbra is rendőri felügyelet alatt állt, hetente kellett jelentkeznie a rendőrségen, összejöveteleken nem vehetett részt, levelezését ellenőrizték, és eltiltották a tanítástól.¹¹⁵⁶

Ahogy Blandina főnöknő utalásaiból kiderült, a társulat tagjai közül sok nővér származott német nemzetiségű családból. Joggal tarthatott tehát attól az előljáróság, hogy ezek a nővérek sem kerülnek el a származásuk miatti megtorlásokat. Eddigre ugyanis már befejeződött a magyarországi németek Szovjetunióba való munkaszolgálatra hurcolása, és javában tartott kitelepítésük előkészítése is.¹¹⁵⁷

A magyarországi németek „közvetlen hátországi munkára” történő mozgósítása, internálása és kitelepítése azonban csak áttételesen érintette a nővéreket. Bár a társulat több tagja német nemzetiségi származású volt, a fennmaradt iratokban nincs nyoma annak, hogy bármelyiküket kitelepítették vagy külföldi kényszermunkára vitték volna.¹¹⁵⁸ Családjuk révén azonban közvetlenül érintette őket is a németekkel szemben alkalmazott eljárás. „Hová juttatta Hitler ezt a szerencsétlen német nemzetet, népet. Micsoda felelősség! És a nálunk levő némettség is milyen szörnyű sorsra jutott és jut. Bácskában már jóformán kiürítették az összes falvakat.¹¹⁵⁹ Egy részét a férfiaknak még az ősszel hajtották el a partizánok. Nagyon sok fiatal leányt és asszonyt kivittek Ukrajnába s most folynak a kiürítések. Mindenkit máshová hajtának, internálnak. Gyerekeket elválasztanak szüleiktől. Nővéreink többjének hozzátartozói is ezek közt vannak. Mennyi fájdalom” – fogalmaztak a bajai ház krónikájában.¹¹⁶⁰

A társulat több fiókháza is vegyes nemzetiségű településen feküdt. Itt a nővérek akarva-akaratlanul is részeseivé váltak a magyarországi németiséggel

¹¹⁵⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. október 30-án kelt levele Faddy Mária Augusztina helynöknőhöz; Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. november 1-jén kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁵⁷ Erre vonatkozóan bővebben lásd: Bank – Őze 2005; Márkus 2014; Tóth 1993; Tóth 2018.

¹¹⁵⁸ A Kiskunfélegyházán szolgálatot teljesítő Hermann Mária Honória nővért sem elsősorban sváb származása miatt internálták, hanem azért, mert – a vád szerint – német katonát bűjtatott. A nővérek nemzetiségéről egyébként nem készültek statisztikák és kimutatások, csak vezetékneveik alapján lehet feltételezni esetleges sváb származásukat.

¹¹⁵⁹ A Bácskában élő németek és magyarok internálásáról részletesen lásd „Az 1944–1946 közötti időszak. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944–1946. Bácska” c. fejezetet.

¹¹⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. május 1.

kapcsolatos intézkedéseknek. A munkaszolgálatra elvitt svábok ügyeit intéző bizottság 1944. december 30-án, Hőgyészen a társulat iskolájában rendezkedett be, így a nővérek tanúi voltak e folyamatnak.¹¹⁶¹ „Első sorban a »Kulturbund«¹¹⁶² tagjait, férfiakat és nőket, leányokat vitték. [...] Két csoport munkaszolgálatos már elment. Sok az irigy besúgás a faluban. Egymást jelentik fel és így nagy az elkeseredés” – értékelték a tapasztaltakat.¹¹⁶³

A nővérek más településeken is érzékelték a különböző nemzetiségű lakosság között húzódó törésvonalakat. A ki-, át- és betelepítések folytán ugyanis jelentősen megváltozott az érintett települések etnikai összetétele, ami hatást gyakorolt az iskoláztatásra is. Egyes, főleg sváb nemzetiségűek által lakott községekben, illetve városokban a társulat 60–70 éves jelenléte során komoly társadalmi összhang alakult ki a nemzetiségek és a nővérek között. Ezt az együttműködést bontotta meg a kitelepítés. A Bácsalmáson 1946-ban hivatalosan vizitáló nővér a következő megállapítást tette: „A németység kitelepítése és az új lakosság betelepítése erősen rányomta bélyegét a nővérek munkájára.”¹¹⁶⁴ Bácsbokodon a délszláv népcsoport megváltozott magatartását emelték ki: „A háromnyelvű község közösségi élete nem könnyű. A németység ugyan kikerülte – még eddig – a kitelepítést, de a kommunisták erőszakossága megszüntette a német nyelv használatát a templomban. A németek azóta nem járnak templomba, a bunyevácoknak ez idő szerint nincs szükségük Istenre, a magyarokat pedig

¹¹⁶¹ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 30. – 1945. január 2.; HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 29. – január 3., január 11., 16. Az akkor ott szolgálatot teljesítő Ádám Mária Szperávia nővér a hőgyészi németek munkaszolgálatra viteléről később egy interjú keretében így emlékezett meg: „A hőgyészi időszakomra esett a németek kitelepítése. A jegyző elmesélte: bement hasból egy számot, hogy körülbelül harminc élnek Hőgyészen tizennyolc-harminc évesek, akik németek. [...] Körülbelül harminc fiút és harminc lányt vittek el. Baján vagonírozták be őket két hétre. Az egyik lány jött haza elsőnek, ő felfedezte, hogy nem robotmunka lesz itt, hanem viszik őket a Szovjetunióba. [...] Közölte a szülőkkel, hogy ne várják haza kétheti robotmunka után a gyerekeket. [...] Volt, aki három-négy év után jött csak haza ebből a nehéz kényszermunkából. [...] A jegyzőtől nem kérdezték meg, hogy hány volksbundista van. Két hétig tartott a sorozás és a bevonulás.” Bögre – Szabó 2010, 194.

¹¹⁶² Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége): 1938. november 26-án, Budapesten alakult meg. A Volksbund célja a német kisebbség politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági emancipációjának elérése volt. A '40-es évek elejétől radikalizálódott, és a hitleri Németország pángermán törekvéseinek eszközévé vált. Bán 1989, II. 256.

¹¹⁶³ HU-MNL-BKML-XII.6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 30–31.

¹¹⁶⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsalmási zárda iratai. Jegyzőkönyv a bácsalmási zárdában 1946. október 20. – november 4. között megtartott hivatalos látogatásról.

mindeddig nem igen sikerült senkinek összefognia.”¹¹⁶⁵ Hercegszántón is hasonló volt a helyzet: „A község jelenleg olyan, mint a megbolygatott méhkas. A sokác¹¹⁶⁶ lakosság áldozata lett a békétlenséget szító propagandának. [...] A sokácok jelenleg visszahúzódnak tőlük, bár a nővérek változatlanul kitartanak az irántuk való jóindulatban és az iskoláikba járó gyermekeik szeretetében. A sokác iskola még nem kezdte meg működését.”¹¹⁶⁷ Kunbaján a lakosság megváltozott összetétele jelölte ki az új feladatokat, a telepes családok integrálását.¹¹⁶⁸ „A német lakosság egy része elmenekült, a másik részét kitelepítették. Csak kis töredék maradt Kunbaján! Helyüket magyar telepesek foglalták el, Miskolc és Tápiósáp környékéről, Boszniából és Alsó-Bácskából. A község képe megváltozott. Eltűnt a jómódú, jól öltözött őslakosság (a régi sváb telepesek!) és helyüket a szegény, rongyos, nincstelen magyarok foglalták el, akik még maguk sem érzik magukat Kunbaján »otthon«. De az iskolák megteltek gyerekekkel. A 6–8 gyerekes családokból bőven telik. Ismeretük egyelőre hiányos (a legmegpróbáltabb vidékről jöttek), de életrevalóak – különösen a fiúk – és sok ígéret csillog értelmes szemükben. Hogy ez a nép gyerekeivel együtt mikor jut el a németiség anyagi és szellemi kultúrájának fokára, az attól is függ, hogy nevelői – tehát az Iskolanővérek is – mekkora megértéssel és szeretettel karolják őket fel és meg tudják-e látni a rongyos, hiányos és sokszor piszkos ruhán belül az értékeket, amelyeket fejleszteni, gyarapítani és megszentelni ők vannak hivatva.”¹¹⁶⁹ Mágocson, ahol a lakosság 70–96%-a német nemzetiségű volt,¹¹⁷⁰ kitelepítésük az iskolanővérek építkezési munkáját is jelentősen hátráltatta. „A mágocsi kitelepítést elhalasztották [1946] június végéig. Az összeírások több mint valószínű, június 17-én kezdődnek, és az első transzport 29-én indul ezideig. [...] A községben nagy a lehangoltság. Senki nem dolgozik. Csak mi erőlködünk az építkezéssel. [...] Ha elmegy a németiség a községből, még bajosabb lesz befejezni a termet. Lopások

¹¹⁶⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsbokodi zárda iratai. Jegyzőkönyv a bácsbokodi zárdában 1946. október 16–19-én lefolytatott hivatalos látogatás alkalmából.

¹¹⁶⁶ Sokác: horvát népcsoport Magyarország déli részén.

¹¹⁶⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Hercegszántói zárda iratai. Jegyzőkönyv a hercegszántói zárdában 1946. október 10–14-én megtartott hivatalos látogatásról. A forrás által említett hercegszántói nemzetiségi tanítási nyelvű iskoláról részletesen lásd: Tóth 1994.

¹¹⁶⁸ Kunbaján a németiség létszáma a lakosság 85%-át tette ki. Tóth 1993, 106. – A svábság helyére betelepített új lakossággal kapcsolatos előítéletekhez lásd: Tóth 2018, 279. (58. sz. dok.), 332. (78. dok.), 836. (246. dok.), 837. (247. dok.).

¹¹⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kunbajai zárda iratai. Jegyzőkönyv a kunbajai zárdában 1946. november 5–9-ig megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹¹⁷⁰ Tóth 1993, 106.

napirenden vannak. Azelőtt nem fordultak ilyesmi elő. Ha igaz, hogy Mágocsról 2400 személynek kell elmennie, akkor az utóbbi sors itt rosszabb lesz, mint az előbbi.”¹¹⁷¹

Az egyes településeken erőszakosan megváltoztatott társadalmi struktúra és vallási kultúra megkívánta volna a katolikus egyház szerepvállalásának újradefiniálását.¹¹⁷² A nővérek pontosan látták azt a feladatot, ami az új szituációban rájuk hárult, ugyanakkor eszköztelenül álltak a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok előtt. „Mágocson különösen szükség is van a nagy összefogásra. Arról van szó, hogy az őslakó németiség itt maradt részét és az új »telepes magyarságot« sikerül-e egy idősebb, keresztényien magyar, helyi iskolapolitikával megnyerni és beállítani az új nemzetépítési munkába” – fogalmaztak.¹¹⁷³

A II. világháborút követő kényszermigráció tehát sok településen hátrányos helyzetbe hozta a nővéreket. Elveszítették a lakosság azon részét, akikre addig bizton támaszkodhattak. A helyükbe érkező új, olykor más vallású, más kulturális hátterű csoportokkal időbe tellett kiépíteni a megfelelő kapcsolatokat. A nővérek – a források tanúsága szerint – a nehézségek ellenére megpróbálták alkalmazkodni az új helyzethez, és folytatták munkájukat.

Különböző anyagi nehézségek

A háború után a társulatnak – és az egész országnak – különböző természetű anyagi nehézségekkel kellett szembenéznie. A megrongált és kirabolt épületekről, a zárdák önellátásra berendezkedett gazdaságainak kifosztásáról, az állatállomány elrekvirálásáról, a hiányzó iskolai felszerelésekről korábban már esett szó.¹¹⁷⁴ Ezek mellett azonban hamarosan számolni kellett az élelmiszer- és fűtőanyaghiánnyal, valamint az elképesztő méreteket öltött inflációval.

A társulat egyes zárdái nem számíthattak a korábbi bevételekre sem. Az előzőleg internátussal rendelkező házak ugyanis – részben a kifosztottság, részben a helyhiány, részben a szakszemélyzet és az élelmiszer hiánya miatt – különösen súlyos gondokkal küzdöttek.

¹¹⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Mágocsi zárdai iratok. Stefán Mária Adelheid nővér Mágocson, 1946. június 1-jén kelt levele a generális főnöknőhöz. – Mágocs község lakossága ekkor 4820 fő volt. Tóth 1993, 106.

¹¹⁷² Vértesi 2017, 402.

¹¹⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. Mágocsi zárdai iratok. Jegyzőkönyv a mágocsi zárdában 1947. április 20–25-én megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹¹⁷⁴ Lásd „Az 1944–1946 közötti időszak. Az orosz megszállás és következményei. Veszteségek” c. fejezetet.

Év	1944	1945	1946
összes tanulói létszám (fő)	16 921	12 616	11 900
internátusi és árvaházi létszám (fő)	1 460	612	691

94. A társulat összes intézményeinek növendéklétszámai 1944–1946 között

Az 1945-ben bekövetkezett tanulólétszám-csökkenést a délvidéki iskolák Jugoszláviához való visszacsatolása okozta, illetve kisebb részben a háborúval együtt járó népmozgások tehetők érte felelőssé. Sokkal szembevetőbb azonban a kollégiumokat, internátusokat igénybe vevők számának drasztikus, több mint 50%-os csökkenése. Ez azzal magyarázható, hogy a nagyobb, internátust is fenntartó zárdák egy része – Baja, Kiskunfélegyháza – még 1945-ben is orosz kézen volt. A visszacapott épületek teljesen kifosztva és megrongálva, élelmiszer-tartalékok és fűtőanyagok nélkül kerültek újra a nővérek kezelésébe. Így ezeken a helyeken eleinte nem tudtak bentlakó növendékeket fogadni. Kiskunfélegyházán az intézet épülete még 1946-ban is katonai célokat szolgált, ezért az eredetileg 300 növendék részére berendezett internátus nem nyílt meg. A nővérek ebben az évben két magánházat béreltek ilyen célra, ahol viszont csupán 14, illetve kilenc tanulót tudtak elhelyezni. Ellátásukról a nővérek nem tudtak gondoskodni, azt a növendékek maguk oldották meg.¹¹⁷⁵ Ahogy korábban már volt róla szó, a Constantinum mezőgazdasági leányközépiskolájába több főúri család lányát is beírtatták.¹¹⁷⁶ Közülük azonban csak egy tért vissza az intézetbe a háború után. A többi család vagy nyugatra menekült a harcok elől, és ott is maradt, vagy pedig a félegyházi iskola nem éppen ideális viszonyai közé – hiányzott az internátus, a diákok elszórtan, magánházaknál, illetve más iskolák helyiségeiben tanultak – nem engedték vissza gyermekeiket. Ez nemcsak anyagi, hanem presztízsveszteséget is jelentett a Constantinum számára.

Kalocsán, 1945 tavaszán a visszatérő növendékek élelmezése szintén nagy gondot okozott.¹¹⁷⁷ A kifosztott gazdaság és az infláció miatt az 1945/46-os tanévben az internátusi tandíjat is természetben kérték a diákok szüleitől. A bentlakó tanulók havi díját az alábbiak szerint állapították meg: egy kg zsír, fél kg méz, fél kg só, fél kg mosószappan, 15 db tojás, tíz kg

¹¹⁷⁵ Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46, 8.

¹¹⁷⁶ Lásd „A társulat általános története. A nővérek oktató- és nevelőmunkája. Szakképzés” c. fejezetet.

¹¹⁷⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. május 30.

kenyérliszt, öt kg nullásliszt, egy kg lekvár, egy kg füstölt hús vagy szalonna, egész évre nyolc kg élő baromfi, három hónapra két mázsa burgonya. Késpénzfizetés esetén eleinte évi 15 000 pengőt kértek, de ezt az infláció miatt hamarosan emelni kellett. Az aspiránsok tartásdíja a növendékek díjának felét tette ki, de ezt a redukált mennyiséget is csak az aspiránsok egy kis töredéke tudta előteremteni. A többiek, valamint a posztulánsok és a novíciák semmit sem fizettek, éltek „a jó Isten kegyelméből. [...] Isten csodája, hogy az anyaház még fenn tudja tartani szerzetesi ifjúságainak intézményeit.”¹¹⁷⁸ Az élelmiszerhiánynak tudható be az is, hogy az anyaház a Magyar Népjóléti Minisztérium 23.294/1945. IV. 3. számú felhívására, amelyben hadiárvák elhelyezését szorgalmazták a kalocsai internátusnál, csupán három fő befogadását vállalta. A nővérek azzal érveltek, hogy az internátus 133 fős létszámának 6%-át már így is az ingyenesen tanuló növendékek tették ki.¹¹⁷⁹ A nővérek szociális érzékenysége tehát valamelyest próbálta kompenzálni és tompítani a háborús nehézségek okozta lemorzsolódást.

Baján az internátus minden felszerelését szintén elvitték az oroszok, ezért a bentlakó növendékeknek mindenről maguknak kellett gondoskodni. „Az udvar tele volt kocsikkal, 15 kocsi is volt sokszor egyszerre. Tele volt rakva: ágy, kis szekrény, élelem, zsákok, csirkék. Az egyik apa humorosan meg is jegyezte, hogy »ha menyasszony lesz a lányom, akkor fogok csak így felpakolni«” – ábrázolták a bajai nővérek az internátusba való beköltözés körülményeit.¹¹⁸⁰ Ahogy azt fentebb már részletesen kifejtettem, a tanítónő- és óvónőképzők tanulóinak családi háttere nagyjából azonosan alakult a társulat három legnagyobb házában: Kalocsán, Kiskunfélegyházán és Baján.¹¹⁸¹ Mindenütt a kisiparos, kisbirtokos, valamint a tanár és tanító szülők preferálták leginkább a pedagógusképző intézeteket. Utánuk a legjelentősebb létszámot a köztisztviselők és a kiskereskedők tették ki. A korábban internátusi ellátást igénybe vevők közül tehát – a kiskunfélegyházi Constantinumba járó előbb említett főúri családok lányait leszámítva – a túlnyomó többség nem tartozott a kifejezetten vagyonosak közé. Számukra – az adott háború utáni körülmények között – nagy tehertételt jelenthetett a kollégiumi tartásdíj előteremtése, az internátusi

---

¹¹⁷⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. augusztus 31.

¹¹⁷⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. augusztus 31.

¹¹⁸⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. A bajai ház krónikája, 1945. szeptember 7.

¹¹⁸¹ Lásd „A társulat általános története. A nővérek oktató- és nevelőmunkája. Pedagógusképző intézetek” c. fejezetet.

felszerelés beszállítása. A szülők azonban tartották annyira fontosnak lányaik képzését, az esetlegesen félbemaradt tanulmányok folytatását és befejezését, hogy akár erőn felül is meghozták az ehhez szükséges anyagi áldozatot. Fontosnak érezték, hogy lányaik kenyérkereső foglalkozást jelentő oklevelet kapjanak, kényszerhelyzetben képesek legyenek az önfenntartásra.

A többi gazdasági nehézség mellett a nők gyakran küzdöttek készpénzhiánnyal is. Időről időre gondot okozott az állami juttatások megkésett folyósítása vagy nem elégséges volta. Bár az 11.000/1945. VKM sz. rendelet értelmében a nők is az állami fizetési kategóriákba kerültek, a növekvő infláció és a különböző időközönkénti kifizetések miatt lehetetlennek bizonyult a juttatások pontos összegének meghatározása.¹¹⁸² A nyugdíjak is több esetben késedelmesen és pontatlanul érkeztek meg.¹¹⁸³ A nők a szerzetes tanárok állami fizetési rendszerbe történt bekapcsolását a fizetési államsegélyek folyósítása miatt üdvözölték ugyan, de félelmeiket is megfogalmazták: „az emberben mindig van egy csendes aggodalom, hogy nem vezet-e ez az iskolák államosítására.”¹¹⁸⁴ A nők tehát már viszonylag korán, közvetlenül a háború után, jóval a fordulat évének tartott 1948-as dátum előtt aggódtak a várható államosítás miatt. Félelmüket a tények utólag igazolták.

A már 1945 nyarán érzékelhető, majd egyre fokozódó infláció sem könnyítette meg a társulat életét. A II. világháború végére az ország kifosztottsága, az infrastruktúra és a gyárak megsemmisülése, a termelés visszaesése, a háborús jóvátétel megfizetésének kényszere szinte elviselhetetlen terhet rótt a gazdaságra. Ezen tényezők összessége, valamint az a körülmény, hogy a bankóprés használatára jogot szerző Vörös Hadsereg ellenőrizetlenül szórta ki a fedezet nélküli bankjegyeket, rendkívül magas inflációhoz vezetett.¹¹⁸⁵ A sokáig a világtörténelem legsúlyosabb mértékű pénzromlásának számító folyamathoz hozzájárult az országban állomásozó szovjet hadsereg ellátásának terhe is. A gyors áremelkedés odavezetett, hogy az emberek nem bíztak az egyre inkább értékét veszítő pengőben, az árukereskedelem hanyatlott.¹¹⁸⁶ A pénzforgalom helyett ezért ebben az időben a cserekereskedelem virágzott. Kényszerűségből a nők is részt

¹¹⁸² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. február 26.

¹¹⁸³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. augusztus 18., november 25.

¹¹⁸⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 4., 1946. január 12.

¹¹⁸⁵ Ungváry 1998, 289.; Tarján [é. n.]

¹¹⁸⁶ Kaposi 2002, 327-329.

vettek ilyen ügyletekben. 1945 őszén például Baján alig lehetett sóhoz jutni, két kilogramm lisztet is adtak egy kilogramm sóért.¹¹⁸⁷ Egy birka 150 000 pengőbe került, vagy 15 mázsá burgonyába, fél öl fa ára hat kilogramm zsír volt.¹¹⁸⁸ Kunbaján elsősorban a bor számított univerzális csereeszköznek. „Mi minden héten veszünk fel pénzt¹¹⁸⁹, csak hogy nemigen tudunk rajta valamit venni, a villanyra megy sok, meg tojást veszünk, de úgy, hogy a népnek nem nagyon van pénze s csak ha adót vagy villanyt kell fizetnie, akkor elad vagy bort, vagy tojást, vagy tyúkot. Leginkább a szomszédunk jön hozzánk pénzért, s amit nélkülözhet, azt adja el. Borhoz is így jutottunk, avval meg lehet cserélni sót, paprikát, sőt még ruhaneműnek való anyagot. Akinek hektószámra van bora, az cipőt is vehet, egy pár női félcipő itt 3 hektó bor.”¹¹⁹⁰ Mágocson a háborúban megsérült zárda újjáépítése a legnagyobb infláció közepette zajlott. „A tanterem fődémezése most folyik. Pénzt nem fogadnak el. Három méter férfiszövetbe és egy malacba kerül.”¹¹⁹¹

Baján a házkronikát vezető nővér viszonylag gyakran feljegyezte – kifejezetten az utókor számára – a helyi aktuális piaci árakat, szemléletesen érzékeltetve azok hihetetlen emelkedését. A legalapvetőbb, leghétköznapibb árucikkekről, szolgáltatásokról feljegyzett példák jelzik, hogy a hiperinfláció mennyire megnehezítette a *mindennapi* életet. Esetleges, hogy a nővér mely termékek árát jegyezte fel, a tojás az egyedüli állandóan előforduló tétel. Így nehéz bármiféle összehasonlítást végezni, de a nagyon gyors árnövekedési tendencia így is szemléletes.¹¹⁹² (Lásd a táblázatot a következő oldalpáron!)

A nővérek az élelmiszerek árán kívül az utazási költségek emelkedését szintén megörökítették. Míg 1946 márciusában „csak” 1 300 000 pengőbe került egy MAVART-út Bajáról Kalocsára, addig ugyanezért júliusban már 4000 billiót kellett fizetni.¹¹⁹³ Szintén érzékenyen érintette a társulatot a postai

¹¹⁸⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 29.

¹¹⁸⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. november 5., november 30.

¹¹⁸⁹ Értsd: hetente kapták a fizetést.

¹¹⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Kunbajai zárda iratai. Marosszigeti Mária Jozefina nővér 1946. június 21-én, Kunbaján kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Mágocsi zárda iratai. Stefán Mária Adelheid nővér 1946. június 1-jén, Mágocson kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁹² A táblázat néhol átszámított értéket tartalmaz, például az egységesség kedvéért kg-ba átváltva szerepel a liszt, burgonya stb. esetenként mázsánként megadott ára. Szintén feloldottam és pénzemben fejeztem ki a cserekereskedelmi átszámítást (2 kg liszt = 1 kg só).

¹¹⁹³ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. március 16., július 2. – MAVART (Magyar Vasutak Autóközlekedési Részvénytársaság): az első országos, közúti személyszállítással foglalkozó cég. Szabó 2018.

díjszabások ugyancsak gyors változása. Egy levél feladásáért 1945 novemberében 120 pengőt kellett fizetni, a következő év márciusában már 40 000 pengőt, júniusban 20 milliárdot, két hét múlva 2000 billiót, a következő héten pedig már 80 000 billiót.¹¹⁹⁴ A nővérnek az árak emelkedéséhez hozzáfűzött mondatai többet elárulnak a korszakról, az infláció személyes átéléséről, mint a puszta számok. A krónikaíró már 1945 nyarán sokallta a zöldbab árát. „Általában rettenetes árak vannak, [...], zöldbab 45 P. Mi lesz, ha ezek az árak így emelkednek?”¹¹⁹⁵ Ahogy megszokottá vált az infláció, az aggodalmat felváltotta a beletörődés. „Ismét néhány fantasztikus árat jegyzek ide: [...] 1 kg zöldbab 600 billió, barack 1500 billió, [...] 1 db hegyes, erős, nyomorúságos kis zöldpaprikáért 200 billiót kértek.”¹¹⁹⁶ Azt, hogy az infláció mennyire beépült a hétköznapokba, mi sem bizonyítja jobban, mint a gyerekek új szokásáról szóló feljegyzés: „Már lassanként milliomos lesz mindenki, csak nagy pénzeket lehet látni. Az 1000 P-t már nem akarják [elfogadni], a legkisebb pénznek számít a 10 000 P-s [pengős]. A gyerekeknél a tollskatulyában a régi 10 és lyukas 20 filléresek helyét a 100 000 P-sök [pengősök] foglalták el.”¹¹⁹⁷ Az árak naponkénti emelkedéséről szemléletes epizódokkal számoltak be: „Este érkezett vissza Alix¹¹⁹⁸ nővérünk Budapestről. Az ígért 2 milliárd segílyt csak tegnap kapta meg dél felé, s így alig egy pár óra állt rendelkezésére délután. A kapott pénzt azonnal elköltötte, csak 20 milliót hozott haza. [...] Amit vásárolt, könnyen haza tudta hozni. Vett 27 m kartont 984 millió, sacharint 804 millió és egy vilanyvasalót 108 millióért. Ha az ígért időben, 2 nappal előbb kapja a pénzt, még egyszer annyit ért volna. T. i. hozott két Missalét is, az egyiket még kedden vette 20 millióért, a másikat csütörtökön, ez már 42 millió volt.”¹¹⁹⁹ „Egy nővérnek a szemüvege eltört, egy szöget kellett beverni s tíz perc múlva el lehetett hozni s ez 2 millióba került. Még mindig s folyton gyorsabb iramban emelkednek az árak.”¹²⁰⁰

¹¹⁹⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. november 30., 1946. március 16., június 22., július 3., július 9.

¹¹⁹⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. június 23.

¹¹⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. július 3.

¹¹⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. március 27.

¹¹⁹⁸ Kőrmöczy Mária Alix nővér.

¹¹⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. április 19. – Missale (latin): misc-könyv.

¹²⁰⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. április 24.

	tojás (db)	hús (kg)	liszt (kg)	krumpli (kg)	vaj (kg)
1945. 04. 15.	4	10-12	4		
1945. 06. 23.				25	
1945. 09. 29.			200		
1945. 10. 08.	50				
1945. 10. 19.					
1945. 11. 05.	450		600	200	
1945. 11. 22.	1 200				24 000
1946. 11. 30.				1 200	
1946. 12. 24.					
1946. 01. 26.	5 000				25 000
1946. 03. 02.	25-30 000				1 600 000-2 000 000
1946. 03. 16.	25-30 000				
1946. 05. 14.	14 millió	100 millió			
1946. 05. 24.	250 millió				
1946. 05. 29.	350-400 millió				
1946. 06. 22.	1 billió				
1946. 06. 28.	15-20 billió				
1946. 07. 02.	100 billió				
1946. 07. 03.	1000 billió				100 000 billió
1946. 07. 06.	300 000 billió				

95. Bajai árváltozások pengőértékben

	túró (kg)	borsó (kg)	alma (kg)	só (kg)	bor (l)	tej (l)
1945. 04. 15.						
1945. 06. 23.		20	40			
1945. 09. 29.				400		
1945. 10. 08.				1 200		
1945. 10. 19.				10 000		
1945. 11. 05.						
1945. 11. 22.	6 000				6 000	
1946. 11. 30.						
1946. 12. 24.			32 000			1200
1946. 01. 26.						
1946. 03. 02.	220 000					
1946. 03. 16.			1 millió		300 000–600 000	80 000
1946. 05. 14.						
1946. 05. 24.						
1946. 05. 29.		1,5 milliárd				
1946. 06. 22.	5–8 billió	2 billió				1 billió
1946. 06. 28.						
1946. 07. 02.						
1946. 07. 03.	10 000 billió					
1946. 07. 06.						

1945. április 15. és 1946. július 6. között

A novíciák beöltözésével kapcsolatban szintén 1946 áprilisában jegyezték fel a társulat tanácsülési jegyzőkönyvében az infláció okozta nehézségeket. „Érsek adománya az anyaháznak: 150 dollár, 1000 svájci frank, 200 frank. Ez utóbbi 1200 frankot a beöltözendő posztulánsok habitusszövetének megvásárlására adta. 80 méter szövet 15 773 315 000 P-be került.”¹²⁰¹ Mivel a szabályok által előírt 500–300 pengős hozományösszegek teljesen elértéktelenedtek, újat kellett megállapítani. Eszerint az iskolás nővérek hozománya hat és fél mázsa, a házi nővéreké három és fél mázsa búzát tett ki.¹²⁰² A bajai krónikát vezető nővér az infláció utolsó hónapjában, 1946 júliusában uralkodó pénzügyi káoszt nagyon érzékletesen szemléltette. Ekkor a bankjegyeket már csak a színük alapján tudták megkülönböztetni, és annak is jelzésértéket tulajdonítottak, hogy mennyi súlyú pénzt kaptak.¹²⁰³ Az új fizetőeszköz, a forint 1946. augusztus 1-jei bevezetése után normalizálódott a gazdasági helyzet.¹²⁰⁴

A nővéreknek az infláción kívül egyéb komoly gazdasági problémákkal is meg kellett küzdeniük. Közvetlenül a háború után, de még a következő, 1945/46-os tanévben is szinte minden zárdában nagy gondot okozott a fűtőanyag hiánya, hiszen a készleteket az átvonuló hadseregek elhasználták. Jánoshalmán és Kiskunhalason a zárdaiskolákban, a kevés tüzelő miatt, karácsony után szénszünetet kellett elrendelni.¹²⁰⁵ Mágocson úgy takarékoskodtak, hogy a négy terem helyett csak kettőt fűtöttek, ahol délelőtt és délután is folyt az oktatás.¹²⁰⁶ Kalocsán az érseki és káptalani uradalmak felosztásával az anyaház tüzelőanyaggal való ellátása is megnehezedett.¹²⁰⁷ A polgári zárdában a nővérek maguk voltak kénytelenek a tűzifa kitermeléséről gondoskodni. Rugalmasságukkal, azzal hogy szükség esetén nem

¹²⁰¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. április 27.

¹²⁰² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. április 27.

¹²⁰³ „Nem győzik a bankjegyeket nyomni. Az emberek nem ismerik a pénzt, csak úgy mondják: három sárga, két zöld pénz.” „Végre ma megkapta a gondnoknő a múlt heti fizetést 2 és ½ trilliót, 85 deka volt. Ma 40 kg pénz érkezett a postára. Már 1000 billiós bankjegyek is vannak. Az árakat már nem csak a piacon, de bankban, vasúti pénztárnál is így mondják: 1 kék, 2 zöld pénz.” „A pénz értéke zuhan, úgyszólván óráról órára. A fizetést a tisztviselők most már nem hetente, hanem egy héten kétszer kapják. A múlt szombaton kaptunk 2 és ½ trilliót s tegnap ugyanazok számára 166 trilliót.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. július 2., 3., 9.

¹²⁰⁴ „Sírva álltak ma az emberek az üzletekben, hogy végre annyi idő (2 év) után vásárolhatnak valamit, van a pénznek vásárlóértéke.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. augusztus 2.

¹²⁰⁵ Évkönyv Jánoshalma 1945/46, 2.; Évkönyv Kiskunhalas 1945/46, 1.

¹²⁰⁶ Évkönyv Mágocs 1945/46, 1.

¹²⁰⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

rettentek meg a kemény fizikai munkát igénylő favágástól sem, kivívták a világiak megbecsülését. A lakosság segítőkészen, szolidárisan állt melléjük. „Most utaltak a tantestület részére valamennyi fát. Nekünk 18 m³ jut belőle. Összerúgtunk emiatt a tanítókkal. 28 m³ helyett nekünk csak 10 m³-t akartak adni, mivelhogy ők családosok. A veszekedéssel 18-at harcoltunk ki. A jó Isten megsegített. Mégis jobban jártunk, mint ők. Ők felesbe termeltetik ki és hozatják haza, mi meg magunk fogtuk meg a fejszét, fűrészelt s mentünk kitermelni a fát az erdőbe. Az erdész adott néhány segítséget, de a jó emberek is, akik látták, hová tartunk, följánlották segítségüket. Így két nap alatt készen is voltunk vele. Igás gazdák meg följánlották, hogy hazaszállítják. [...] Jól kifáradtunk, második nap este alig bírtuk a lábunkat, de most már oda se neki, rendben vagyunk, kipihentük magunkat. [...] Ma kaptunk egy kocsi rőzsét. A bácsi az apácáknak szánta, hát elhozta. Valamikor tanítottuk a lányát. Két nagy fiú meg fát vágott ma, csak úgy jószántukból, sajnálatból.”¹²⁰⁸

Siklóson a szülők áldozatkészsége tette lehetővé, hogy sem a nővérek, sem az iskola nem szenvedett hiányt tüzelőanyagban, a tanévben végig zavartalanul, szénszünet nélkül tudtak dolgozni.¹²⁰⁹ A forrás nem részletezi a szülők áldozatkészségének mibenlétét, de valószínűleg természetbeni segítségről lehetett szó, csakúgy, mint Baján. Itt az iskolák fűtéséről a növénydekek által behozott fahasábok révén gondoskodtak. A nővérek a szülői értekezleten maguk kérték, hogy a tanulók az iskola fűtéséhez naponta egy darab fával járuljanak hozzá. Nem hiába apelláltak a szülők jószándékára és összefogására: a tehetősebbek különösen kivették részüket a fűtőanyag beszolgáltatásából. „A szülők mindenre készek, csak járhassanak a gyerekek iskolába. Már többen küldtek is be fát. Egy szülő pl. egy kocsival küldött azok helyett is, akik nem tudnának adni.”¹²¹⁰ Így minden osztály – azaz osztályfőnök – maga intézte a tanterem fűtését, kezelték a saját fájukat, gyújtósukat. A zárda celláinak fűtését azonban nem tudták megoldani. A nővérek kénytelenek voltak vasalószenet vásárolni a fűtéshez, mert más-hoz nem lehetett hozzájutni.¹²¹¹ Fölhasználták továbbá az oroszok által a

¹²⁰⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. Schmidt Mária Alexandra nővér 1946. február 18-án kelt levele a generális főnöknőhöz. Hogy mennyire szokatlanak számított a nővérek kemény fizikai munkája, jól szemlélteti a generális főnöknő levele: „Bámulva, s szinte aggodalommal vettem tudomásul, hogy a nővérek maguk mentek a tűzifát kitermelni. Ez már igazán a végső szükséglet jelentheti.” HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. A generális főnöknő 379/1946. számú, Kalocsán, 1946. március 15-én kelt levele a polgári főnöknőhöz.

¹²⁰⁹ Évkönyv Siklós 1945/46, 1.

¹²¹⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. október 27.

¹²¹¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. október 2.

zárda pincéjében meghagyott szénport is.¹²¹² 1945 őszén a bajai nővérek új – a Polgáron élőkhez hasonló, fizikai munkát igénylő – vállalkozásba kezdtek. Egyik tanítványuk apja erdészként dolgozott Vaskúton, ő ajánlotta, „hogy a vaskúti erdőben igen sok rőzsze van, s azt nagyon jutányosan lehetne megkapni, ha a nővérek kimennének szedni. Így ma kimentek 5-en Vaskútra.” A nővérek által gyűjtött, egész vastag darabokat is tartalmazó, két kocsira való rőzsét 15 liter borért az oroszokkal szállíttatták Bajára.¹²¹³ „Fontos, hogy ne legyen az erdőben, nehogy elemeljék.”¹²¹⁴ „Este átázva, teljesen vizesen, de igen kedélyesen jöttek haza a rőzszeszedő nővérek. Összesen 190 kévét gyűjtöttek, ami az erdész becslése szerint kb. 105 q, megfelel 15 öl fának.”¹²¹⁵ A fakitermelés novemberben is folytatódott.¹²¹⁶

Kiskunfélegyházán a nővérek még az 1945/46-os tanévet is zárdán kívül töltötték. A fiókház ideiglenes központjának a Családi Ház számított, ahol a nővérek napközben, a tanórák közti lyukasórában tartózkodhattak. Innen intézték a folyamatban lévő ügyeket, minden nővér itt étkezett, itt főztek számukra, néhányan közülük itt is aludtak. Annak érdekében, hogy fűteni tudjanak, a Constantinum igazgatónője kemencét rakatott, igaz, hogy csak alacsony fűtőértékű tüzelőanyagot tudtak benne használni. „Egyelőre csak a családi házban fűtünk kukoricaszárral és csumával.”¹²¹⁷ Annak sem minden szobáját és ott sem minden nap. Ott meghúzódnak napközben a betegek és öregek. A magunkfajta fiatalabbak pedig vacogunk.”¹²¹⁸ „Kedves Blandinánk csináltatott [a Családi Ház ebédlőjébe] egy banyakemencét.¹²¹⁹ Tegnap sütöttünk benne először kenyeret. Megtakarítunk minden sütés után 2000 P-t, ami fő, meleg lesz 3 szoba. Fűtőanyagunk kukoricaszár és napraforgószár. Fánk nincs. Majd ha elmennek a ruszki, kivágjuk a telepi

¹²¹² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. november 12.

¹²¹³ A kényszer rávitte a nővéreket, hogy érintkezésbe lépjenek az oroszokkal, maguk is éltek a cserekereskedelem eszközével. A közvetlen társadalmi interakciók során lett árnyaltabb az oroszok megítélése.

¹²¹⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája 1945. október 24–26.

¹²¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. október 27.

¹²¹⁶ „Ma d. u. érkeztek haza Vaskútról favágó nővéreink. 6 öl fát termeltek, döntöttek ki, 220 fa volt. Mind akácfa, nem vastagok, de jó fa s még ezeknek a koronáját is megkaptuk. Sokat dolgoztak nővéreink, nehéz volt a fűrészelés. A fa egy részét már be is hozták.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. november 12., 17.

¹²¹⁷ Csuma: lemorzsolts kukorica csutkája.

¹²¹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz. – A levél írója ekkor 48 éves volt („magunkfajta fiatalabbak”). HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹²¹⁹ Banyakemence: búbos kemence.

fát (baromfitelepen) s az egyelőre a főzéshez elég. Aztán, ha változik a politikai helyzet,¹²²⁰ majdcsak hozzájutunk valamihez. [...] Holnap, szombaton megint kenyérsütés... Melegedhetünk. [...] Minket kiségit a Családi házban a rica-szár (napraforgószár), de meg vagyunk akadva a magánházakban s a Misszióban [verbita atyák missziós háza]. Ide fa vagy szén kellene! De honnét? A nővérek fáznak.”¹²²¹ Kiskunfélegyházán tehát a fő problémát az okozta, hogy mivel a nővérek több helyen voltak elszállásolva, több ház, illetve szoba fűtéséről kellett (volna) gondoskodni.

A magánházaknál tapasztalható fűtőanyaghiányról az ott lakó nővérek leveleikben is beszámoltak. Figyelemre méltó módon nem panaszkodtak, hanem inkább humorral igyekeztek oldani a nehéz helyzetet. „Nem fogjuk fel az eseteket nagyon tragikusan. Derút varázsolunk a tragikumba, hogy el ne gyengüljön a lélek.”¹²²²

„A fizika rideg törvényeit – miszerint a testek a hidegben összehúzódnak – mi is követtük. Háromszobás lakásunkat egyre redukáltuk, a fűtőanyag felette nagy hiánya miatt. Így a legkisebb szobát ötven valamennyire beleheljük, s kiegészítjük egy kis vaskályha, csutka és napraforgószár szerény igyekvéseivel. [...] Többé-kevésbé már mind megfagyunk. Többé: Aminda kedves nővér, kevésbé: mi többiek. Plautilla¹²²³ kedves nővér melegvizet palackokkal küzd a hideg ellen és így védi reumás tagjait és érzékeny veséjét. A parafa-behozatal megszűnése itt is éreztette súlyos következményeit, amennyiben a hazai csutka alkalmatlanság nem zárta eléggé a palackot és így a minap a konyhában kellett szárogatni miegymását. – Néha nincs vilány, néha meg úgy ég, mintha ott is napraforgószárral tüzelnének.”¹²²⁴

Félegyházán addig szokatlan, de hasznos fizetési módszerrel kompenzálták a nővérek munkáját. „Azért fűtünk is valamelyest. Bazília és Filotea nővérek fáért adnak különórát s így mindennap tudunk hol jobban, hol kevésbé fűteni.”¹²²⁵ „Van t. i. egy kis napraforgószárunk, azzal próbáljuk

¹²²⁰ A nővérek az oroszok kivonulásával kötötték össze a politikai helyzet változását. Nyilvánvalóan a polgári értékrend visszatérését várták.

¹²²¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. november 9-én kelt levele Faddy Mária Augusztina helynöknőhöz.

¹²²² HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. december 7-én kelt levele Faddy Mária Augusztina helynöknőhöz.

¹²²³ Ruszthy Mária Aminda és Juhász Mária Plautilla nővérekről van szó.

¹²²⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Szentgyörgyvárosi Mária Palládia nővér 1945. december 8-án kelt levele.

¹²²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purissima nővér 1945. december 18-án kelt levele az általános főnöknőhöz. – Az említett nővérek: Tóth Mária Bazília és Pethő Mária Filotea.

barátságosabbá tenni szobánkat. Egy kevés kukorica-csutkát is szereztünk munkánkkal.”¹²²⁶ Az országban ekkor általánosnak tekinthető cserekereskedelem és a lakosság szolidaritása is hozzájárult az apácák mindennapi létfeltételeinek biztosításához.

A nővérek életében nemcsak a tűzifa saját kezű kitermelése és a rózsegyűjtés számított újfajta, addig nem gyakorolt fizikai munkának. Ebben az időben több, földműveléssel kapcsolatos feladattal is maguknak kellett foglalkozniuk. A kalocsai anyaházból 1945 nyarán, hetente tízfős csoportokban jártak ki saját és bérelt földjeikre kapálni, mert a napszamosokat nem tudták megfizetni. Emellett részt vettek az aratásban és a kukoricaszedésben is. Előfordult, hogy a nagy távolság miatt az éjszakát is a tanyákon kellett tölteniük.¹²²⁷ A vidéki fiókházakban nehezítette a nővérek helyzetét, hogy távollévő társaik helyett is a helyben maradottaknak vagy a menekülésből hamarabb visszatérteknek kellett elvégezniük a mezőgazdasági munkákat.¹²²⁸ Vecsésen egy-két nővér négy hold földet kapált meg, Polgáron pedig egy nővér végzett szinte minden ház körüli munkát: „Most idehaza Polgáron mindenem vagyok. Konyhás, kertés, favágó, kőműves, ács, napszamos, vízhordó stb.”¹²²⁹

Baján a zárda elvállalt 30 hold kukoricát harmadából, azaz megkapták a termés harmadát, cserébe kétszer meg kellett kapálni a vetést, és ősszel le kellett szedni a kukoricát. A nővérek igyekeztek rávilágítani a fizikai munkavégzés előnyeire is. „Ennek a kapálásnak kettős jelentősége van, egyrészt megtanít becsülni a testi munkát, másrészt példa az embereknek, hogy ha szükség van rá, nem riadunk vissza a testi munkától sem.”¹²³⁰ Tehát a közösségvállalásnak a fizikai munka területén is nagy jelentőséget tulajdonítottak. Kezdetben 20 nővér járt ki kapálni, később 12 fő végezte ezt a munkát. Ha már a földterületet megkapták, babot és tököt is ültettek a kukorica közé.¹²³¹ Az önellátás, a téli hónapok élelmiszerszükségletének biztosítása érdekében Bajáról néhány nővér – köztük a főnöknő

¹²²⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Rónai (Reichensberger) Mária Gizella, Kiss Mária Vitalis, Boros Mária Agnella, Galler Mária Bernardina és Horváth Mária Patróna 1945. december 7-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹²²⁷ A kalocsai zárdából 1945 márciusában 55 nővér járt ki az érseki uradalomba kukoricát törni, cserébe a termés egyötöd részét és élelmezést kaptak. Török 1995, 184.

¹²²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. május 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹²²⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. Vakulya Mária Dária nővér Polgáron 1945. december 6. és 1946. február 15. közt kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹²³⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. május 22.

¹²³¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. május 22., 28., 30., június 4., 25., 30.

is – Hercegszántón meggyet szedett.¹²³² Nem vonták ki magukat a nővérek a Dunakeszin lévő zárdában sem a felesbe vállalt kerti és mezei munkákból.¹²³³ Baján 1946-ban cukorrépa-termesztésbe fogtak. Nem is rossz eredménnyel, hiszen az általuk művelt föld után 110 kg cukrot kaptak.¹²³⁴

A mezőgazdasági munkákba való tevékeny bekapcsolódás révén többnyire már 1945 őszén sikerült a fiókházak többségében biztosítani a mindennapi kenyeret. Így szeptembertől kezdve az iskolás nővérek minden erejüket kizárólag a tanításnak szentelhették.¹²³⁵ A társulat vezetősége nem késlekedett a földmunkát végző nővérek dicséretével: „Tisztelendő Anya és a tanács tagjai örömmel konstatálják a nővérek igazi szerzetesi lelki kultúráját, hogy megértették az idő jelét, s önként vállalkoztak az új idők nehezebb feladatainak megoldására. Nógatás, rábeszélés nélkül fogták meg mindenütt a kapanyelet, pedig egy év előtt még nem is sejtettük, hogy ilyen közvetlen viszonyba lépünk a kenyeret adó földdel.”¹²³⁶

Az oktatás megváltozott szervezeti keretei és tartalmi elemei

Az oktatás szervezeti kereteinek megreformálása, az általános iskola bevezetése komoly változást jelentett a tanítással foglalkozó szerzetes társulat életében. 1945. augusztus 16-án írta alá az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke az általános iskola létesítéséről szóló 6650/1945 sz. rendeletet. Az 1940. évi 20. törvény alapján létrehozott nyolcosztályos népiskola gyökeres átalakításából megformált új iskolatípus felső tagozata 1945–1948 között fokozatosan épült ki, párhuzamosan a korábbi nyolcosztályos középiskola négyosztályossá alakulásával. 1945. szeptember 1-jétől a népiskola V. osztálya, a gimnáziumok és a polgári iskolák I. osztálya egységesen az általános iskola 5. osztályában egyesült, megteremtve ezzel a középiskolára felkészítő általános iskolai felső tagozat rendszerét.¹²³⁷ Ez az iskolatípus

¹²³² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. június 23.

¹²³³ HU-MNL-BKML-XII.6. Dunakeszin lévő zárda iratai. Pápe Mária Prezentáta nővér Dunakeszin, 1945. október 8-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹²³⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. április 2., október 22–23. A bajai nővérek igyekeztek önellátásra berendezkedni. „A nővérek sokat dolgoznak, locsolnak. Esténként az összes nővérek segítenek öntözni, vizet hordani. A régi virágoskert egy részén [Rékasi Mária] Cyria nővér nagy területen paprikát ültetett be. [...] Sok paprika van már rajta, csak még kicsinyek. Igen nagy áldás nekünk ez a kert, ha ez nem volna, nem tudnánk megélni. A piacon nem is nagyon lehet kapni, s ha van is főzelékféle, olyan magas ára van, hogy nem tudnánk megfizetni.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. július 30.

¹²³⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹²³⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. május 30.

¹²³⁷ Mészáros 1996, 100–101.

ötödik osztálytól kezdődően megkívánta a szakrendszerű oktatást. Ezért a társulat azon zárdái, ahol addig vagy csak elemi, vagy csak polgári iskola működött, nehéz helyzetbe kerültek, mert ott újonnan kellett megszervezni a felső, illetve az alsó tagozatot. Ehhez pedig nemcsak tanerőt, hanem tantermet is biztosítani kellett.¹²³⁸ A katolikus egyház vezetése fenntartásokkal fogadta az iskolák egységesítését, a nyolcosztályos általános iskolában már a homogén állami iskolák előfutárát látta.¹²³⁹

Speciálisan nehéz helyzetben voltak azok a fiókházak, ahol a nővérek és tanítványaik az 1945/46-os tanévben továbbra is kiszorultak a zárdaiskolákból. Cegléden csak az első félévet kellett így átvészelnii, de Kiskunfélegyházán az egész 1945/46-os tanévet a Constantinumon kívül töltötték. A nővérek kényszerhelyzetben úgy segítettek magukon, ahogy tudtak: ahol lehetett, ott tanítottak. Az ősze elején, amíg tartott a jó idő, mezőkön, templom körül, udvarokban próbálták foglalkoztatni a gyerekeket.¹²⁴⁰ Októberben a Constantinum különböző iskolatípusai más-más városi iskolában, illetve magánháznál, sőt kocsmahelyiségekben kaptak elhelyezést. A nővérek legalább 14, néha egymástól távol lévő helyen tanítottak, és kénytelenek voltak két-három fős kis közösségekben magánháznál, illetve egyéb szállásadóknál meghúzódnii.¹²⁴¹ A szétszóródás nagyon megnehezítette a szerzetesi életet, hiszen a nővérek jóformán soha nem tudtak együtt lenni.¹²⁴² Ennek ellenére próbálták megőrizni szerzetesi életmódjukat, igyekeztek a lehetőségekhez képest betartani a társulat által előírt

¹²³⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. szeptember 1.; HU-MNL-BKML-XII.6. Bácsalmási zárda iratai. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő 360/1947. sz., Kalocsán, 1947. március 19-én kelt levele. (Válasz Szentmiklósi Ferenc bácsalmási apát plébános 1947. február 17-i levelére.)

¹²³⁹ Gergely 1985, 35.

¹²⁴⁰ „A [diákok] a ½ 8-as szentmisére jönnek székestől, s úgy indul a karaván valahova csendesebb, napos v. árnyékosabb – a szerint, hogy mi az időszerűbb – helyre. Ma esik. Ma el kellett bocsátanunk őket. Az ember szíve meg tudna szakadni [...]. Most próbálunk magánházakban egy-egy termet keresni osztályonként.” HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. szeptember 27-én kelt levele az általános főnöknőhöz; Gaál Mária Purissima nővér 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹²⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. október 9-én, november 10-én, 1946. február 28-án kelt levele az általános főnöknőhöz; Fazekas Mária Blandina igazgató 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz. – „Most különösebben nehéz nálunk, hiszen szét vagyunk szórva, mint Csáki szalmája, másfelől pedig [a Családi Házban] olyan szűken vagyunk, hogy minduntalan beleütközünk egymásba.” HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina főnöknő 1945. július 12-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹²⁴² HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgató 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

szabályokat.¹²⁴³ A magánházaiknál kváziklauzúrákban éltek, a világi lakók akceptálták a nővérek elvonultságát.¹²⁴⁴ Az ideiglenes központként funkcionáló Családi Ház azonban igen szűknek bizonyult a 60 főnyi zárda személyzet nappali tartózkodása, illetve étkezése céljára. Az egyik nővér rajzon is megörökítette a cseppet sem ideális viszonyokat, rövid magyarázattal fűszerezve a képet.¹²⁴⁵

96. Reggeli a Családi Házban. Moullion Mária Antónia nővér rajza, Kiskunfélegyháza, 1945 tele

„A délelőttöt vagy az iskolában, a lyukas órákat pedig a családi [Családi Ház] »tárgyalójában« a meleget sugárzó banyakemence mellett töltjük. Nagy szerencse, hogy ilyenkor nincsen mindenkinek lyukas órája, sem nagyobb térfogata, sem 40-es lába, mert a délelőtti órákban a nagy sürgés-forgásban veszélybe kerülhetne. Boldog az, ki egy kis zugot talál s ott csendben kötöget vagy olvas. Írni csak az merészkedik, aki türelmesen

¹²⁴³ „Ahogy lehet, szabályaink szerint élünk. Ima, étkezés közös. Napirend is szabályszerű.” HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹²⁴⁴ „Nagyon jó helyen lakunk. A háziak soha nem zavarnak. Teljesen külön bejáratú két szobát kaptunk, amelyekben kettenként lakunk.” HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purisszima nővér 1945. december 18-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹²⁴⁵ A kép felirata: „székek az asztal tetején, mert kell a hely a fűtéshez”, „kemencetűz”. A kemence mellett: „Margaréta nővér”, „kukoricaszár és ricaszár, fűtőanyag”. A fűtőanyag mellett: „Bóna nővér”. – Lipka Mária Margaréta és Vojnits Mária Bóna házi nővérekről van szó.

elviseli a kisebb-nagyobb oldalba lökéseket, vagy akinek napi föltétele, hogy föláll mindannyiszor s utat enged, ahányszor kívánja a »tömeg«.”¹²⁴⁶

Ahogy a fentiekből is kiviláglik, a nővérek a lehetetlen körülmények és a teljesen alkalmatlan viszonyok között sem adták fel munkakörüket, ragaszkodtak a tanításhoz. Kitartásukat és optimista életigenlésüket a szülők bizalommal honorálták, azaz a zárdán kívül zajló tanévben is a Constantinumba írták gyermekeiket. „A nagy gyerek-létszám miatt most meg a tanítóság neheztel. Munkájuk nem elég értékelését látják abban, hogy a szülők mind hozzánk adnák a gyermeküket, még akkor is, ha nálunk ez több áldozattal jár és kevesebb szorgalmi időt jelent. Konkurenciát látnak benne és furkálnak.”¹²⁴⁷

A nővérek – munkájuk révén – hamar szembesültek az oktatáspolitikai új irányával. Ám legelőször a tankönyvek hiánya okozott súlyos és általános gondot. A tankönyvek egy része a harcok alatt megsemmisült, a maradékot pedig szigorú revízió alá vonták. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere 1945 májusában rendelkezett a tankönyvek ideológiai felülvizsgálatáról. Az ellenőrzés elsősorban a történeti, irodalmi, földrajzi, gazdasági és társadalomismereti tankönyveket érintette.¹²⁴⁸ A központilag kötelezővé tett felülvizsgálat után a tanintézetek az 1945/46-os tanévtől csak engedélyezett tankönyveket használhattak. Az új hatalom tehát tisztában volt azzal, hogy a tankönyv a politikai lojalitás és kultusz megteremtésének alapköve, a történelmi legitimitás konstruálásának egyik eszköze. Különösen a történelemtankönyvek lecserélését indokolta az a törekvés, hogy a történelmet az új politikai értékrendszernek és ideológiának megfelelően „írják át”, a baráti, illetve az ellenséges országról és népekről az aktuális érdekeknek megfelelő képet alakítsák ki.¹²⁴⁹

A katolikus egyházi hatóságok átláttak ezeken a szándékokon, és különösen vonakodtak a cserétől, továbbra is ragaszkodtak volna a Szent István Társulat által kiadott tankönyvekhez.¹²⁵⁰ A tanulóktól összeszedett tankönyveket általában a városházára kellett bevinni. A nővérek kényszerűségből eleget tettek az utasításnak, bár panaszkodtak, hogy nehézséget

¹²⁴⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Moullion Mária Antónia és Gracza Mária Lucencia dátum nélküli (valószínűleg 1945. december elején kelt) levele.

¹²⁴⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purissima nővér 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹²⁴⁸ Magyar Közlöny 1945 (1945. május 18.) 31. sz. 2. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1883/1945 V.K.M. sz. rendelete az iskolában használt tankönyvek felülvizsgálatáról.

¹²⁴⁹ Kunt 2014, 4–5.

¹²⁵⁰ Gergely – Kőhegyi 1980, 11.

okoz a tankönyvek hiánya.¹²⁵¹ Több helyen – a rendelkezéseknek megfelelően – már az 1944/45-ös tanév során végrehajtották a revíziót. „A tankönyvekből a korszerűtlennek ítélt részeket kikerítettük vagy kivágtuk. Néhány, a kor szellemével ellenkező könyvet elégettünk vagy beadtunk a polgármesteri hivatalba.”¹²⁵² „Egyik konferencián a tankönyvek szükségessé vált revízióját tárgyaltuk meg. Ugyanakkor foganatosítottuk a könyvtárak átvizsgálásáról intézkedő miniszteri rendeletet is.”¹²⁵³ „Könyvtárainkból a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek I-II-III. sz. jegyzéke és a tankönyvek beszolgáltatására vonatkozó rendeletek értelmében a vármegyei rendőrség helyi csoportjához beszolgáltattunk 18 db irodalmi művet és 445 db tankönyvet.”¹²⁵⁴

Olykor nem a nővéreken múlt, hogy nem sikerült a forgalomból kivont tankönyveket leselejtezni. „A gyerekeknek ismételten megtiltottuk év elején, hogy nem szabad jóvá nem hagyott könyvet használni. Ezért a polgári iskolában a nővérek végigvizsgálták a táskákat, nem volt náluk könyv. A népiskolában összeszedték a tanítónők a könyveket. Valóságos harc fejlődött ki egyik-másik gyerek és a tanítónő között. Beledugták a mackóba, a kabát alá, kályha alá. Az első osztályosok közül volt, aki kabátban felöltözve, a hóna alatt az olvasó, a mesés és hittankönyvvel várta a nővért az ajtóban s kérte, hogy engedje hazavinni a könyveit, mert ő nem adja oda az oroszoknak. Volt, aki a kabátba burkolta s ráült. Így próbálgatták, úgy gyerekekessel menteni a könyveiket.”¹²⁵⁵ Ám a nővéreknek, ha nem akartak bajt hozni a maguk fejére, ragaszkodni kellett a régi könyvek beszolgáltatásához. A források arról hallgatnak, hogy a nővérek végül engedték-e a gyerekeknek, hogy megmentsék a szeretett könyveket. Ha igen, akkor azt nem nyíltan, hanem a dolgok fölött „szemet hunyva” tették, és bizonyára nem örökítették meg írásban.

Természetesen a nővérek is érzékelték a körülöttük megváltozott világban ható új erőket, a háború utáni új világrend számukra kedvezőtlen változásait, és aggodalommal tekintettek a szerzetesek jövője elé.¹²⁵⁶

¹²⁵¹ Évkönyv Cegléd 1945/46, (oldalszám nélkül); Évkönyv Jánoshalma 1945/46, 2.

¹²⁵² Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 27.

¹²⁵³ Évkönyv Jánoshalma 1944/45, 3.

¹²⁵⁴ Évkönyv Siklós 1946/47, 1.

¹²⁵⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. február 14.

¹²⁵⁶ Az általam vizsgált krónikák alátámasztják Kunt Gergely azon megállapítását, hogy a szubjektív források alapján a korábban ismerttől eltérő időlépték rajzolódik ki. A nővérek is – a Kunt Gergely által vizsgált naplóihoz hasonlóan – sokkal gyorsabbnak és rövidebbnek érzékelték a szovjetizálást, mint a korszak eseménytörténeti tagolása

1945 tavaszán az új tanügyi utasítások demokratikus szellemű világnézeti „áthangolást”, átalakítást sürgettek.¹²⁵⁷ A tanítóóság mindenütt 4–6 napos át-képző tanfolyamon vett részt, amelyet a iskolanővérek is végighallgattak. A tanárok ideológiai átképzése különböző formákban zajlott. Jánoshalmán az intézet saját keretein belül oldotta meg ezt, az igazgató két témában tartott előadást: a „Szociális nevelés a demokratikus Magyarországon” és „Polgári leányiskolánk a demokrácia szolgálatában” című tételket fejtegette „a tanári testület élénk hozzászólásai mellett.”¹²⁵⁸ Cegléden, Kalocsán és Siklóson a nővérek a helyi Nemzeti Bizottság által rendezett nevelői átképző tanfolya-mokon vettek részt. Az előbbi településen az egyes pártok képviselői adtak elő.¹²⁵⁹ Az anyaországi tanár- és tanítónő nővérek mindenütt beléptek a Ma-gyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének helyi csoportjába.¹²⁶⁰

Legelőször az állami és nemzeti ünnepek megrendezésénél kerültek kapcsolatba a nővérek és iskoláik az új politikai berendezkedés külső meg-nyilvánulásaival. Az új ünnepek, illetve egy-egy jelentős dátumnak és a hozzá kötődő személynek középpontba helyezése, azaz az új hagyomá-nyok kreálása elsődlegesen a társadalmi kohézió elősegítését, valamint a legitimáció megteremtését célozta.¹²⁶¹ Figyelemre méltó, ahogyan a nővé-rek igyekeztek alkalmazkodni a megszálló orosz hadsereg által preferált, sőt oktrojált új ünnepekhez.¹²⁶² Közvetlenül a front elvonulása után, az

---

sejteti. A keresztény magyar önbesorolású szerzők – így az iskolanővérek is – legkésőbb a háború befejezésének évében már mindannyian megszállásként és diktatúraként te-kintettek az új politikai berendezkedésre. Kunt 2017b, 422. Baján például 1946 de-cemberében azt írták a nővérek krónikájukba, hogy: „Milyen különös világot is élünk mi. A mai kommunista uralom [!] idején, a bajai városháza nagytermében meg lehetett rendezni egy tisztán vallásos tárgyú előadást.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház kró-nikája, 1946. december 15. – Már 1946 tavaszán felvetődött, hogy ha a társulat tagjai eset-leg nem taníthatnak tovább, akkor milyen egyházközségi munkába kapcsolódhatná-nak be. Lehetőségként felmerült az Amerikában való házalapítás is. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. május 27., december 16.

¹²⁵⁷ Magyar Közlöny 1945 (1945. március 24.) 11. sz. 4. A vallás-és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945 V.K.M. számú rendelete az 1944/45. iskolai év szabályozása tárgyában.

¹²⁵⁸ Évkönyv Jánoshalma 1944/45, 3. – Jánoshalmán ekkor Papp Mária Róberta nővér töltötte be az igazgatói és főnöknői tisztséget is. Évkönyv Jánoshalma 1944/45, (címlap).

¹²⁵⁹ Évkönyv Cegléd 1945/46, (oldalszám nélkül); Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 27.; Évkönyv Siklós 1944/45, 3.

¹²⁶⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹²⁶¹ Kunt 2014, 4–5.

¹²⁶² A szovjetizálás egyik lépcsőfokaként értelmezhető a tipikusan szovjet ünnepek (például a Vörös Hadsereg megalakulásának emléknapja) „exportálása”. Az új ünnepek beveze-tésével egy időben megkezdődött a magyar kulturális hagyományokból táplálkozó, tra-dicionális vagy nemzeti ünnepek kiüresítése, illetve új, a hatalomra kerülő kommunisták által „haladónak” tartott tartalommal való megtöltése.

1944/45-ös tanév második felében már részt kellett venniük az új tartalommal megtöltött régi ünnepeken és az újonnan kötelezővé tett ünnepeken is. A nyilvánosságnak szánt, nyomtatásban – illetve gépiratként – megjelent iskolai évkönyvekben távolságtartóan csak megemlítik ezeket az eseményeket. Sokszor maguk sem tudták, hogyan kellene ezekhez viszonyulni, ezt árulja el az ünnepek nevének sokféle formájú, gyakran idézőjeles megjelenítése.

Cegléden a nővérek annyit jegyeztek fel, hogy 1945. május 1-jén részt vettek a város hivatalos ünnepségén, május 9-én pedig a béke ünnepén,¹²⁶³ vagyis az egyik esetben még az ünneplés okát sem említették meg. Jánoshalmán a zárdaiskola aktívabban bekapcsolódott a városi ünnepegekbe: „április 22-én [!] a felszabadulás, május 1-jén a munka ünnepén, május 9-én a béke-ünnepségen iskolánk tanulói énekszámokkal és szavalatokkal szerepeltek.”¹²⁶⁴ Kalocsán „május 1-jén iskolai szünet volt, s a növendékek [a polgári iskolás lányok] szabadon mehettek a szabadban rendezett köz-ünneplésre,” vagyis a nővérek nem vezették ki az intézmény tanulóit a rendezvényre, nem tették számukra kötelezővé a részvételt, testületileg távol maradtak.¹²⁶⁵ Május 9-én azonban „jelen voltunk növendékeinkkel a »Béke«-ünnepségen. [...] Tanár és tanuló nagy fehér orgonaszállal kezében jelent meg a felvonuláson.”¹²⁶⁶ A viszonylag semleges dekoráció kizárta, hogy a nővérek vagy a növendékek kezébe esetleg zászló vagy transzparens kerüljön. A „béke” szó idézőjelbe tétele utalhat arra, hogy az oroszok által elhozott béke jelentése, tartalma a nővérek számára nem tűnt egészen egyértelműnek. Kiskunhalason már speciálisan orosz ünnepségnél igényelték az iskolások asszisztálását. 1945. február 23-án „felsőbb rendeletre kivonultunk tanulóinkkal a Hősök szobrához, a vöröshadsereg fennállásának 27. évét¹²⁶⁷ ünnepelni, de. 10 órakor.” A nővérek a további ünnepegeknél szintén szükségesnek tartották megemlíteni, hogy utasításra, mintegy kényszernek engedve vettek részt olyan eseményen, ahol számukra nemkívánatos eszmék hirdetői is szót kaptak. „Március 15-én iskolai ünnepségünk volt reggel a ¼ 8 órai szentmise után, rövid műsorral. Felsőbb

¹²⁶³ Évkönyv Cegléd 1944/45, (oldalszám nélkül).

¹²⁶⁴ Évkönyv Jánoshalma 1944/45, 3.

¹²⁶⁵ Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 27.

¹²⁶⁶ Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 3., 27.

¹²⁶⁷ A Vörös Hadsereg születésnapját a szovjet időktől kezdve február 23-án ünnepelték, arra emlékezve, amikor 1918-ban a szovjet-orosz hadsereg Pétervár előtt megállította a németek előrenyomulását. Hadszintér és hátország. <http://elsovh.hu/a-voros-hadse- reg-megalakulasa/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

rendelkezésre de. 10 órára a Városház elé vonultunk tanulóinkkal, ahol az erkélyről szónokolt a polgármester, a református gimnázium igazgatója és a kommunista párt vezére.”¹²⁶⁸

Magyarország „felszabadulásának” napján, április 4-én, 1946-ban már – „az orosz parancsnokság rendeletére” – mindenütt szünetelt a tanítás, holott ez a nap csak 1950-ben vált hivatalos állami ünneppé.¹²⁶⁹ Kiskunhalason „az ifjúságnak a Városháza előtti térre kellett vonulni, ahol a város polgármestere és a politikai pártvezérek beszédet intéztek az összegyűlt tömeghez.”¹²⁷⁰ Az idézet itt is azt az érzést kelti, mintha a nővérek kizárólag a hatóságok nyomására vettek volna részt a megemlékezésen. Újdonságnak számított továbbá, hogy május 12-én a magyar parasztság érdemeiről, Dózsa Györgyről és a jobbagyság küzdelmeiről kellett megemlékezést tartani.¹²⁷¹

Bizonyos városokban már 1945-ben sor került a település „felszabadításának” megünneplésére. Kiskunfélegyházán ez először 1945. október 23-án történt meg, amikor a Constantinumot még javában az oroszok tartották megszállva. Ennek ellenére az esemény szerepelt az intézet 1945/46-os értesítőjében.¹²⁷² Kiskunhalason kerülték a „felszabadulás” kifejezést, ott „a vöröshadsereg bevonulásának napja” alkalmából a városi előljáráóság által elrendelt szünetet említették meg.¹²⁷³ A május 9-i ünnepek kapcsán sem szerepel a „győzelem” szó a nővérek irataiban, helyette más megoldásokat kerestek. „Május 9-én a német leverés első évfordulója alkalmából méltatta az igazgató a szabadságért küzdő hősokeket.”¹²⁷⁴ „Május 9-én a háború befejezésének és a békés munkára való áttérésnek jelentőségét ismertettük a növendékekkel.”¹²⁷⁵ A széles publikumnak szóló iskolai értesítőkből a nővérek nem merték ennél egyértelműbben kifejezni őszinte érzéseiket a Vörös Hadsereg körül frissen kialakult mítoszgyártással kapcsolatban.

¹²⁶⁸ Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül).

¹²⁶⁹ Évkönyv Kalocsa, Polgári 1945/46, 2. – Magyar Közlöny 1950 (1950. április 2.) 5. sz. 17. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 10. sz. törvényerejű rendelete április 4-ének, Magyarország felszabadulása napjának nemzeti ünneppé nyilvánításáról.

¹²⁷⁰ Évkönyv Kiskunhalas 1945/46, 1.

¹²⁷¹ Évkönyv Cegléd 1945/46, (oldalszám nélkül); Évkönyv Jánoshalma 1945/45, 4.; Évkönyv Kalocsa, Polgári 1945/46, 2.; Évkönyv Vecsés 1945/46, 3–4.

¹²⁷² Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46, 1. Itt említették meg azt is, hogy november 7-én a „Szovjet Unió [sic] fennállásának 28. évfordulója alkalmából iskolai szünetet” rendeltek el.

¹²⁷³ Évkönyv Kiskunhalas 1945/46, 1.

¹²⁷⁴ Évkönyv Kalocsa, Polgári 1945/46, 2.

¹²⁷⁵ Évkönyv Vecsés 1945/46, 3–4.

A nővérek a saját, belső használatra és olvasásra szánt krónikáikban azonban sokkal őszintébben és nyíltabban fogalmazták meg véleményüket, ellenérzésüket az új ünnepekkel kapcsolatban. A „házi használatra szánt” megnyilvánulásokból az derül ki, hogy a nővérek már közvetlenül a háború befejezése után érzékelték a hatalmi viszonyok eltolódását, valamint azoknak számukra kedvezőtlen voltát.¹²⁷⁶

A bajai nővérek már 1945. március 15-én megtapasztalhatták az új idők új szeleit. „ $\frac{1}{2}$ 11-kor közös ünnepség a Szentháromság téren, amelyről igen levert hangulatban jöttünk haza, mert egyre azt akarták belénk beszélni, hogy most van az igazi szabadság s sok mindent. [...] Egyik növendékünknek kellett volna szavalni. Sajó S. Hit című versét tanultattuk meg vele. Közvetlen az ünnepség előtt lekapcsolták, mert úgy mondták, csak Petőfi-vagy Ady-verset szabad szavalni. Nem sajnáltuk, hogy így történt, örültünk, hogy ezen az ünnepségen tevőleges része nem volt az intézetnek.”¹²⁷⁷ A következő évben az ünnepség kapcsán már kiérezhető bizonyos elővigyázatosság az eseményeket rögzítő soraiból. „A szabadság ünnepe volt és kellene lenni ma is. Sohasem hangoztatták annyit beszédekben, gyűléseken, hogy végre szabadok vagyunk, és sohasem nehezedett ránk annyira az elnyomó ököl, mint éppen most. Az iskolában, utcán, bárkivel beszélünk, nagyon óvatosnak kell lenni, vigyázni minden szóra, nehogy félre-magyarázzák.”¹²⁷⁸

A nővérek helyzetértékelése, amit az új ünnepek kapcsán fogalmaztak meg, a történések egészére vonatkozott, és 70 év távlatából is helytállóan bizonyul. „1946. április 4. Ma iskolai szünet volt annak emlékére, hogy ma van évfordulója annak, hogy az egész ország felszabadult a németek alól s került a másik hasonló nehéz elnyomás alá, amit szabadságnak neveznek.”¹²⁷⁹ „Ma [1946. október 20.] van második évfordulója annak, hogy az oroszok megszállták (felszabadították?) Baját. A Nemzeti Bizottság ünnepséget rendezett az Urániában, majd a Déry-kertben, amelyre az ifjúságot is kirendelték. Az ünnepségen már az Urániában sem voltak sokan, a Déry-kertben meg alig.”¹²⁸⁰ „Ma [1946. május 1-jén] országosan a munka ünnepe

¹²⁷⁶ A bajai krónika sorai igazolják, hogy sokan – különösen a katolikus klérus tagjai, valamint a szerzetesek, szerzetesnők – jóval a fordulat évének tartott 1948-as dátum előtt tisztában voltak a kiépülő új rezsím irányultságával, a szovjetizálás közvetlen veszélyével.

¹²⁷⁷ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. március 15.

¹²⁷⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. március 15.

¹²⁷⁹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. április 4.

¹²⁸⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. október 20.

van, ezért szünet az iskolákban és hivatalokban, dolgozni nem szabad. A t[anítónő] képző növendékei részt vettek a közös városi ünnepségen, amely 9-től 1/2 1-ig tartott, felvonulások, beszédek. Többen rosszul lettek a forró napon való állástól. Az épületeket fel kellett lobogózni, utcákat, házakat zölddel, virágokkal díszíteni. Minden volt itt programban, csak az Isten nem.”¹²⁸¹

Az ünnepségeken való kötelező részvételek dokumentálásán kívül még feltűnőbbek azok a próbálkozások, az új elvárásokhoz való alkalmazkodási stratégiák, amelyekkel a nővérek azt igyekeztek bizonygatni, hogy a katolikus szellemiségű oktatás mennyire demokratikus, tehát „szalonképes”, kompatibilis az új politikai irányvonallal. A demokratikus elvek érvényesülésének hangoztatását különösen az iskolák évkönyveiben érhetjük tetten, ami érthető, hiszen ezek a szélesebb közvéleménynek szóltak. A nővérek – mintegy elébe menve a katolikus iskolákat antidemokratikus szellemiséggel vádoló véleményeknek – több példát sorakoztattak fel az intézményeikben uralkodó, „politikailag korrekt” eljárásra vonatkozóan. Az új eszmékhez való alkalmazkodás jegyében siettek leszögezni, hogy megfelelő korú tanulóik a „Madiszba”¹²⁸² is beléphetek”, illetve polgári iskolai „tanulóink közül a IV. osztályból néhányan, saját tetszésük szerint a Disz”¹²⁸³ felszólítására el-eljártak a gyűlésekre. Két csoportvezetőt is választottak maguk közül.”¹²⁸⁴ A nővérek tehát azt kívánták hangsúlyozni, hogy nem tiltják el növendékeiket a „haladó” irányzatok megismerésétől.

A kalocsai polgári iskola 1944/45-ös évkönyvében számos alkalommal szerepelnek az öngazolás célját szolgáló, korábbi hasonló kiadványokból teljesen hiányzó „demokratikus”, illetve „demokrácia” szavak, valamint a demokratikus elveknek megfelelő működés szinte magyarázkodó jellegű bemutatásai. „Módszeres értekezés. Bejelentettük, hogy milyen mértékben és eszközökkel vittük tárgyunk tanításába a demokratikus szellemet, minő tárgyi részek mellőzhetők az új tankönyvekben és melyek szorulnak bővebb méltatásra. [...] A Ráskai Lea Önképzőkör havi gyűléseit demokratikus szellemben, tetterős nemzetszeretet jegyében rendezte. [...] A VKM 56.001/1945. sz. rendelet értelmében új, ill. póttanmenetet állítottak össze a szaktanárok. Csak a fontos, gyakorlati életben nélkülözhetetlen

¹²⁸¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. május 1.

¹²⁸² MADISZ: Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség.

¹²⁸³ Itt is a MADISZ-ról van szó, hiszen a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) csak az 1950-es évek elején alakult meg.

¹²⁸⁴ Évkönyv Jánoshalma 1944/45, 6.; Évkönyv Kiskunhalas 1944/45, (oldalszám nélkül).

és demokratikus szellemmel nem ellenkező ismereteket ölelték fel. [...] Bár eddig is demokratikus szellemben működöttünk, ez évben próbáltuk fokozni. Befogadtam az iskolába minden jelentkező tanulót. A szegényebbeket anyagilag segítettük, a gyengébbeket tehetségesebb társaikkal támogattuk a tanulásban. Úri és paraszt gyermek között nem tettünk különbséget. Az iskolai asztaloknál az ülési sorrend hetenkint változott. Aki az egyik héten az első helyen ült, a következő héten az utolsó helyre került. Iparkodtunk az ifjúságot élő demokratikus közösséggé szervezni. Minden tisztséget a növendékekkel titkos szavazás útján töltöttünk be. [...] Anyák napján, fák- és madarak napján s egyéb örömneműségeken az önképzőköri gyűléseken demokratikus szellemű műsorunk volt. Kaszt-szellem, faji és felekezeti gyűlölet ismeretlen nálunk. [...] Minden rendelkezésre álló eszközt felhasználtam, hogy az egyöntetű demokratikus nevelői eljárást biztosítsam és a tanítást eredményessé tegyem.”¹²⁸⁵

A következő tanévben két fórum – az ifjúsági egyesületek és a szülői értekezletek – kapcsán helyezték előtérbe a demokratikus elveket.¹²⁸⁶ Kalocsán a „deákönkormányzat” kérdése került napirendre. Az egyik szülői értekezlet témájául a „Demokratikus nevelést” választották, a másik pedig az „Új iskola, új szellem” címet viselte.¹²⁸⁷ Siklóson a nővérek kijelentették, hogy „ifjúsági egyesületeink is a demokratikus önkormányzat szellemében működtek, s gyakorlati életrevalóságuknak itt adták legszebb bizonyítékát tanítványaink.”¹²⁸⁸ Vecsésen „tanítási eljárásukban szorosán ragaszkodtak a jelen kor nevelési követelményeihez. Minden alkalmat felhasználtak a demokratikus szellem elmélyítésére, gyakorlatba vitelére és meggyökereztetésére. [...] Az a cél lebegett a szemünk előtt, hogy öntudatos, erős, bátor, határozott, hitből élő demokratikus szellemű leányokat neveljünk, akik a mai nehéz időben is Istenben bízva megállják helyüket s áldozatos lélekkel dolgoznak hazánk újjáépítésén” – értékelték saját tevékenységüket.¹²⁸⁹ Az őszi szülői értekezlet témájául a munkát és a munka értékeinek megbecsülését választották, tavasszal pedig az összejövettel „Legyünk az újjáépítés apostolai” címen tartották meg.¹²⁹⁰

---

¹²⁸⁵ Évkönyv Kalocsa, Polgári 1944/45, 4., 5., 26., 27.

¹²⁸⁶ Mindkét fórum a nagy nyilvánosság előtt zajlott, itt tehát különösen ügyeltek a nővérek arra, hogy a társulat rendszerrel való kompatibilitásának üzenete egyértelmű legyen.

¹²⁸⁷ Évkönyv Kalocsa, Polgári 1945/46, 4.

¹²⁸⁸ Évkönyv Siklós 1945/46, 6.

¹²⁸⁹ Évkönyv Vecsés 1945/46, 2–3.

¹²⁹⁰ Évkönyv Vecsés 1945/46, 2–3.

A nővérek a fenti, erőltetett önigazolásokkal arra tettek kísérletet, hogy megelőzzék a politikai hatalomnak az egyházi intézmények rendszerellenességét hangoztató vádjait. A lényegét, a szellemiséget változatlanul hagyva, a felszínen az elvárt szlogeneket hangoztatva akarták iskoláikat életben tartani. Az iskolák létjogosultságát azzal akarták igazolni, hogy az évkönyvekben sorra alkalmazták az – addig soha sem használt, de hirtelen hasznosnak ítélt – új hívószavakat, mint például a „demokrácia”.

Amíg korábban az évkönyvek szokásos szóhasználata szerint a kalocsai iskolanővérek iskoláiban a nevelés általában „vallásos és hazafias szellemben” történt, addig ez a háború után módosult: a tanítás „vallásos és magyar demokratikus szellemben” folyt. A hazafias jelző tehát helyettesíthetővé vált a magyar demokratikus kifejezéssel. A nővérek ezek szerint remélték, hogy létezik a demokráciának egy sajátos, magyar útja. Erre utalnak a következő idézetek is: „A nemzeti érzés is új szintet kapott ebben az esztendőben. Mint történelmi múltunkban annyiszor, most is a közös szenvedés, nemzeti lealáztatás öntudatosította ifjúságunk magyarságát, de ugyanakkor a demokratikus átalakulás történelmi izgalma s a jobb jövő reménye is új közösségi élményeket hozott. Ilyen hangulatok között és gondolati tartalommal ünnepelte a szabadság ünnepét, a háború befejezését, a munka napját.”¹²⁹¹ „Hazafias nevelés: megértve a nagy átalakulások idejét, a helyes demokratikus szellemben megújuló magyar öntudatra, tevékeny és dolgozni tudó haza- és földszeretetre neveltük tanítványainkat.”¹²⁹² „A komoly idők következménye, hogy tanítványaink nem a hangos hazafiaskodás, hanem a komoly munka hívei. A segítő és összefogó szeretet jegyében látják és gyakorolják a hazafiságot. A máskor kényeskedő kislányok és serdülők szívesen fognak meg minden munkát, amivel családjuk, ismerős vagy ismeretlen magyar testvérük anyagi gondján segíthetnek, vagy nyomorán enyhíthetnek, mert tudják, hogy [a] szebb, jobb és boldogabb magyar jövőt építik vele.”¹²⁹³ Úgy vélték tehát, hogy az új politikai berendezkedés által támasztott igényeket saját példaadó magatartásuk – fizikai munkavégzésbe, mezőgazdasági munkákba való bekapcsolódásuk – és a fiatalok munkára nevelése révén is kielégíthetik.¹²⁹⁴

A nővérek próbálkozása azonban kudarcra ítéltetett. A kiépülő rendszer totális és diktatórikus uralomra tört, ebbe pedig nem fért bele az egyházakkal

---

¹²⁹¹ Évkönyv Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1945/46, 2.

¹²⁹² Évkönyv Siklós 1944/45, 5.

¹²⁹³ Évkönyv Siklós 1945/46, 5.

¹²⁹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1945. május 30.

való együttműködés. Ennek nyitányaként meggyanúsítottak néhány, szerzetesek által vezetett iskolát, hogy ott állítólagos állam- és rendszerellenes szervezkedésekre került sor.¹²⁹⁵ Hasonlóan koholt vádak ürügyén Kalocsán, a jezsuitáknál nagy razzsiát tartottak, de „az egész országban volt már majdnem minden katolikus gimnáziumban. Fegyvereket keresnek a fiúk-nál. De alaptalan volt már több helyen és eredménytelen a kutatás.”¹²⁹⁶ Baján, a nővérek közvetlen környezetében, 1946-ban két egyházi személyt is letartóztattak, valamint már konkrét lehetőségként beszéltek az iskolák várható államosításáról.¹²⁹⁷ Ezek az esetek bebizonyították, hogy a társulat és iskolái gyökeres változások előtt állnak, a túléléshez kevés lesz a régi eszmeiség új köntösbe öltöztetése.¹²⁹⁸

Az egyházi iskolák védelme érdekében, és azok társadalmi beágyazottságát biztosítandó, a püspöki kar 1945 októberében elrendelte minden iskola mellett a Katolikus Szülők Szövetségének megalakítását, az Actio Catholica kulturális szakosztálya keretében. A szövetség mint szervezett, civil társadalmi erő feladatának tekintette a katolikus iskolák védelmét és támogatását.¹²⁹⁹ 1946 májusában az érsek körlevélben szólította fel az egyházközösségeket a Katolikus Szülők Szövetségének megalakítására, amelynek „célja a hitvallásos iskolák védelme az esetleges támadások ellen. Mostanában többször jelennek meg cikkek az újságokban a katolikus, szerzetesi gimnáziumok ellen a legképtelenebb, alaptalan vádakkal.”¹³⁰⁰ A bajai zárda iskoláiban 1946. pünkösd hétfőjén szülői értekezlet keretében hozták létre a szövetséget, kb. 750 szülő jelenlétében.¹³⁰¹ Az első gyűlésre pedig a következő tanévben, 1946. november 24-én került sor. A program részét képezte egy

---

¹²⁹⁵ Gergely 1985, 48.

¹²⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. május 14.

¹²⁹⁷ A bajai nővérek gyóntatóját, Papp Kelemen ciszterci tanárt hat hónapra internálták, Mojzes Ferenc plébánost, az Actio Catholica leendő egyházmegyei titkárát augusztustól decemberig tartották fogva. HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. február 12., 15., 22., március 2., 4., 11., június 18., augusztus 9., 11., 13., 16., 17., szeptember 20–22., október 17., december 10.; Magyar Katolikus Lexikon IX. 275. – A zirci apáttal, Endrédy Vendellel folytatott eszmecsere révén a nővérek megtudták, hogy a felekezeti iskolák esetleges államosítása esetén a ciszterciek nem lesznek hajlandóak civilben tanítani, még átmenetileg sem segítve ki így az állami iskolákat. HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. május 21.

¹²⁹⁸ A következő, 1946/47-es tanévi értesítőkből hiányoznak is az előző évi hangzatos szlogenek a demokráciáról.

¹²⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. április 27., Gergely 1985, 32.; Magyar Katolikus Lexikon I. 36.; VI. 388.

¹³⁰⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. május 26.

¹³⁰¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. június 10.

előadás a vallásos nevelésről. „A Szülők Szövetsége a végén tiltakozott a tankönyvmonopólium ellen és a tanulók politikai kioktatása ellen. A terv az, hogy csak egyféle, éspedig állami tankönyv legyen a jövőben. Az egyházi főhatóság ebben is támadást lát a katolikus iskolák ellen.”¹³⁰²

A háború után a nővérek – zárdáik kifosztásán és egyéb anyagi veszteségeiken túl – számos problémával szembesültek. Az oktatási körülmények nehézségeit hivatásuk révén közelről megtapasztalhatták. Egyes fiókházak, az oroszok által lefoglalt zárdaépületek miatt, a tanítás elemi feltételeinek megteremtéséért küzdöttek. Társulati szinten komoly gondot jelentett a noviciátusba belépő, a nyugdíjba vonuló és a külföldön tartózkodó nagyszámú nővér pótlása. A tanítási viszonyokat tovább nehezítette a tankönyvek hiánya és az általános iskolák kötelező jellegű megszervezése. Az új politikai berendezkedés már az 1944/45-ös tanév második felében érezte a tananyag tartalmára és az iskolák belső életre vonatkozó változtatási törekvéseit. Az iskolanővérek próbálták addigi oktatási gyakorlatukat, az általuk képviselt szellemiséget az elvárt „demokratikus” köntösbe öltöztetni, hogy intézményeiket átmentsék a kialakuló új viszonyok közé.

Az oktatás változásai mellett különböző gazdasági jellegű kihívásokkal is szembe kellett nézniük. Az infláció nemcsak a saját fizetésüket, de egyéb bevételi forrásaikat – tandíj, internátusi tartásdíj – is érintette. Az iskolákban a tüzelőanyag hiányát a lakosság közreműködésével általában sikerült megoldaniuk. A zárdák fűtéséről azonban maguknak kellett gondoskodniuk. Ez gyakran kemény fizikai munkát, favágást, rőzsegyűjtést jelentett. Ezen kívül sok esetben vállalkoztak mezőgazdasági munkára, kapálásra, aratásra, hogy önellátásukat biztosítani tudják. A lakosság részéről tapasztalt szolidaritás, segítőkészség gyakran kárpótolta a nővéreket az elszedett nélkülözésekért.

A társadalmi változások közül a magyarországi németiség kitelepítése gyakorolt nagy hatást a társulatra. Egyrésztől a sváb származású szerzetesnők családjait, másrésztől olyan települések lakóit érintették az intézkedések, ahol a nővérek több évtizede eredményesen működtek. A német nemzetiségű lakosság kitelepítése a rend számára az őket addig támogató, velük jól kooperáló társadalmi bázis elvesztését jelentette.

A nővérek világosan érzékelték a környezetükben zajló, számukra kedvezőtlen jövőt sugalló társadalmi és politikai változásokat. Intézményrendszerük megtartása miatt mégis keresték a *modus vivendi*-t, a rendszerbe való belesimulás – számukra még elfogadható – lehetőségeit.

---

¹³⁰² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. november 24.

A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül (1944–1946)

Bácska

A II. világháború végén súlyos megpróbáltatások vártak a bácskai apostoli kormányzóságra. A német anyanyelvű hívők önkéntes vagy kényszerű el-távozásával számos plébánia elnéptelenedett. A kormányzóság 31 papja utazott – részben híveit kísérve – Ausztriába, illetve Németországba. A háború végi események és a félelem miatt további 24 pap a trianoni határ mögé menekült. A helyükön maradt plébánosok és káplánok közül többen erőszakos halált haltak, 1946-ig a klérus 13%-át kivégezték, 50%-át bebörtönözték.¹³⁰³ A háború is sok épületkárt és pusztítást okozott, de emellett a katolikusellenes fanatikuskok több templomot, kápolnát és plébániát leromboltak. Megszüntették a katolikus iskolákat és egyházi szervezeteket, szinte teljesen lehetetlenné vált a vallásoktatás és a lelkipásztorkodás. A Bácska újbóli jugoszláv fennhatóság alá kerülése után ismét Budanovich püspök vette át az apostoli kormányzóság ügyeinek intézését.¹³⁰⁴

A társulat 1941-ben visszacapott bácskai házai is megszenvedték a háborút. A harcok következtében, 1944 őszén teljesen megszűnt az érintkezés a bácskai házak és a kalocsai anyaház között. Így a súlyos politikai viszonyok között a bácskai házak központi irányítás nélkül maradtak. Ezért 1944. december 10-én a társulat generális főnöknője a dél-bácskai zárdák ideiglenes főnöknőjévé, vikáriájává nevezte ki Ambruzs Mária Alfréda nővért, az újvidéki zárda főnöknőjét. Szóba került egy esetleges provincia kialakítása is, de ez az adott politikai viszonyok között, amikor sem Rómával, sem a budapesti nunciatúrával nem lehetett felvenni a kapcsolatot, kivitelezhetetlennek tűnt.¹³⁰⁵

A bácskai iskolanővérek is hasonló túlélési stratégiákat választottak, mint anyaországi társaik. Több fiókházból – például Bácsszenttamásból, Magyarkanizsáról, Szabadkáról, Temerinből – elmenekült a nővérek nagy része.¹³⁰⁶ A helyben maradt rendtagok vagy a plébánián kaptak helyet –

¹³⁰³ Marton József 243 katolikus pap meggyilkolását számszerűsíti, feltételezhetően nem csak a bácskai apostoli kormányzóság területéről. Marton 2008, 128.

¹³⁰⁴ Salacz 1975, 116–117.

¹³⁰⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1944. december 20.

¹³⁰⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 23., november 8.

mint Adán, Kúlán és Moholon¹³⁰⁷ – vagy ismerős magánháznál fogadták be őket. Ez történt Bácsszenttamás, Martonos, Óbecse és Palánka esetében.¹³⁰⁸ A nővérek egy része – például Martonoson, Óbecsén – állomáshegyén világi ruhát öltött, mások – például Topolyán és Újvidéken – szerzetesi öltözetüket viselték.¹³⁰⁹ Szinte az összes bácskai fiókházban hadikórházat rendeztek be,¹³¹⁰ míg Újvidéken a zárdában pilótaiskola működött. A zombori két házat is a katonaság vette igénybe.¹³¹¹ Bár a martonosi és a péterrévei fiókházakat is lefoglalták, itt a nővérek bent maradhattak a zárdában.¹³¹² A nővérek Szentfülöpön a katonák részére kötöttek, Zomborban főztek.¹³¹³

Szabadka, mint a társulat legnagyobb bácskai háza, különleges helyzetben volt. 1944. október elején délről egyre több nővér érkezett Szabadkára abban a hiszemben, hogy ott nagyobb biztonságban lesznek, jöllehet ekkor már küszöbön állt a város kiürítése, és egyre több szabadkai rendtag – legalább 20 fő – is eltávozott. 1944. október 11-én partizánok foglalták el a városházát, délután pedig megérkezett az orosz csapatokat szállító vonat. Az oroszoktól, akik magánháznál kaptak szállást, nem szenvedtek bántódást a nővérek. De – minden eshetőségre felkészülve – Budanovich püspök a partizánok vezetőjénél két órát kért a zárda részére. A felsőbb hatóság hiába rendelte el az iskolák megnyitását, a szülők nem engedték el gyermekeiket, nagyobb biztonságban tudták őket maguk mellett. A város október 25-én utasította a nővéreket, hogy 24 óra alatt hagyják el a zárdát. A főnöknő kérésére két nap haladékot kaptak, és választhattak, hogy a város hová szállíttassa el őket: Magyarkanizsára, Horgosra vagy Topolyára.

¹³⁰⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; HU-KFL-I.1.a. Egyházkormányzati iratok. Kalocsai Iskolanővérek. Vidéki házak iratai. Adai ház iratai. 7217/1944. Gere Vince adai plébános 1945. március 5-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

¹³⁰⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.

¹³⁰⁹ A martonosi, óbecsei adatok forrásai: HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30., március 28. – A topolyai, újvidéki adatok forrásai: HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.

¹³¹⁰ Hadikórház lett az adai, bácsszenttamási, hódsági, horgosi, kúlai, magyarkanizsai, moholi, óbecsei, őrszállási, palánkai és péterrévei zárdából.

¹³¹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.

¹³¹² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹³¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

Öt nap múlva az a döntés született, hogy a nővérek Szegedre menjenek, mert az a hely számukra biztonságosabb. De az utazási nehézségek miatt az indulás ideje bizonytalan időre kitolódott. Egy polgári iskolai tanárnő egy jelöltnővel együtt gyalog indult Szegedre, hogy felmérjék az ottani letelepedés lehetőségeit. A partizánok vezetője azonban – a bunyevác papság és lakosság követelésére hivatkozva – nem engedte, hogy a nővérek legalább addig Szabadkán maradhassanak, míg a helyükbe Zágrárból megérkeznek az ottani iskolanővérek képviselői, és hivatalosan átveszik a zárdát. Így a főnöknő egy papi személynek adta át a ház leltárát és kulcsait. Két bunyevác nővér Szabadkán maradhatott, őket nem érintette a kiutasítás. A nővérek végül november 11-én este hagyták el a várost két nyitott tehervagonban. Éjjel érkeztek meg Szegedre, ahol a kijárási tilalom miatt reggelig a vasútállomáson kellett maradniuk. Másnap a társulat szegedi fiókházában, a Kálvária utca 1. szám alatt szálltak meg. A Szabadkáról kiutasított 25 rendtag később az angolkisasszonyok Apáca utcai, elhagyott épületében kapott elhelyezést, és a nővérek mielőbb munka után néztek. Többen a klinikán helyezkedtek el, mások tanítottak, illetve irodai munkát végeztek. 1945 januárjában öt nővér Kiskunfélegyházára utazott, hogy segítségükkel ott is meg lehessen kezdeni a tanítást. A szabadkai zárdát rövidesen egészen kórházzá alakították, és az ott maradt két bunyevác nővérnek is el kellett hagynia azt.

Szabadkán a nővérek még a Délvidék visszacsatolása előtt, 1939-ben elvállalták a Paulinum kispapnevelő intézet háztartásának vezetését. Itt a háború alatt is együtt maradhattak a nővérek, munkájukért megbecsülték őket. Miután a szabadkai nagyobb zárdát véglegesen el kellett hagynia az ott maradt két nővérnek is, a Paulinumban fogadták be őket. Sikerült némi élelmiszert és egyéb felszerelést átmenteniük a zárdából, ahol a megszállók mindent tönkretettek.¹³¹⁴

A szabadkai tanítónőképzőnek a partizánok 1944. október 24-én kiadott parancsa alapján menekülnie kellett. A kalocsai érsek a Kalocsai Érseki Római Katolikus Tanítónőképző Intézet leánylíceumának már megnyílt négy osztályát azonnali hatállyal visszatelepítette székhelyére, Kalocsára.¹³¹⁵

Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében Magyarországnak vissza kellett vonnia csapatait, és vissza kellett hívnia hivatalnokait az 1937. december 31-én fennállt határok mögé. Ennek következtében

¹³¹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., december 20., 1945. január 30.

¹³¹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. március 28.

az 1941 óta a Bácskába küldött iskolanővérek helyzete is tarthatatlanná vált. Bár 1945 februárjában a nővéreket – Szabadka kivételével – még nem űzték el, de már csak néhány iskolában működhettek.¹³¹⁶ Ahol taníthattak, ott sem kaptak fizetést.¹³¹⁷

Az orosz hadsereg bácskai bevonulása után a kalocsai anyaház elvesztette a közvetlen kapcsolatot az itteni zárdákkal. Az anyaország és a Bácska között az 1944 végén kinevezett vikária, Ambruzs Mária Alfréda nővér jelentette az összekötő kapcsolatot, aki rendszeresen beszámolt a társulat bácskai házainak helyzetéről. „Újabban a postai és vasúti forgalom megszüntetésével az érintkezés egészen megszűnt, [bácskai] zárdáink jelenlegi helyzetéről nem sokat tudunk. Állítólag megjelent a rendelet, mely szerint szerzetesnők és papok nem taníthatnak. Az iskolatermekből a feszületeket, szentképeket s minden vallási vonatkozású tárgyat eltávolítottak. A kiutasítások napirenden vannak. Először azoknak kell távozniuk, akik 1941 óta költöztek Bácskába, akár hivatali állást töltenek be az illetők, akár csak egyszerű munkások. De kiutasítják azokat is, akik az oroszok elől elmenekültek. Zárdáinkból eddig Adáról, Moholról, Óbecséről és Temerinből utasítottak ki egyes nővéreket. Szomorú, hogy kifosztottan bocsájtják őket útnak. Csak azt hozhatták magukkal, ami rajtuk van.¹³¹⁸ [...] Jelenleg semmit nem tehet a szerzet a bácskai zárdák érdekében. Határozat van, a postaforgalom is szünetel.”¹³¹⁹ 1945 tavaszán a kiutasítások folytatódtak. „Április óta a kiutasított nővérek száma 18-ra emelkedett. Május második felében már nem jöttek át nővérek. A vasúti és postai forgalom is szünetel. Itt-ott alkalommal jön túlról egy-egy levél. Ezekből tudjuk, hogy nem tanítanak a nővérek, sőt internátusokat sem nyithatnak. De mindenütt megélnék a kezük munkájából, s még fejkvótát is küldenek egyes házak.”¹³²⁰

1945 szeptemberében arról kapott értesítést a társulat vezetősége, hogy a Bácskai Egyházi Hatóság 744/45 sz. határozatával Zágrárból visszahívta a bácskai iskolanővérek főnöknőjét, Kopunovics Mária (Róza) Annunciata

¹³¹⁶ Bácsszenttamáson, Kúlán, Temerinben és Topolyán a nővérek a front elvonulása után megkezdhették a tanítást. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1944. december 10., 1945. január 30.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹³¹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. február 22.

¹³¹⁸ A bajai ház krónikája így számolt be két, Bácskából kiutasított nővérrel: „10 perc idő alatt kellett készen lenniük. Elhozhattak magukkal 1 inget, 1 törölközőt, 3 zsebkezdőt és 8 napi élelmet és 500 P-t. [...] A kiutasított nővérek 8 napig voltak sokakkal együtt egy internáló táborban.” HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. április 18.

¹³¹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. április 29.

¹³²⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. május 30.

nővért, hogy a kalocsai iskolanővérek társulatának bácskai teljes, ingó és ingatlan vagyonát átvegye. Az intézkedést a Bácskai Egyházi Hatóság azzal indokolta, hogy „nem engedhetjük a Miasszonyunk Társulatnak javait külföldi [értsd: magyarországi] tanítónők vagyonaként kezelni, mert ebben az esetben mint külföldi vagyont egyszerűen elkobozzák.”¹³²¹ Az intézkedést a kalocsai társulat vezetése sérelmesnek tartotta, indokaikat a kalocsai érsek tolmácsolta. „A jogi helyzet ugyanis annyiban nem kétséges, hogy az Apostoli Szentszék újabb intézkedéséig, a kalocsai általános főnöknőre, illetve most az általa kinevezett és Bácskában tartózkodó helynöknőre tartozik a bácskai házak kormányzása. [...] Amennyiben Kopunovics Mária Annunciáta anyja a helyzet elismerésével és tiszteletben tartásával csak a társulat vagyonának megmentését igyekszik biztosítani, minden dicséretet megérdemel. [...] Legjobb és a jogi helyzetnek is az felel meg, ha a kormányzást a szabályosan kinevezett helynöknő intézi, Kopunovics Mária Annunciáta anyja pedig a helyzet ismeretével és személyes tekintélyével szükség szerint segítségére legyen a Társulat vagyonának jobb időkre való megőrzésében.”¹³²² A nővérek ezzel az érseki válasszal megerősítettnek vélték Ambruzs Mária Alfréda vikária jogkörét.¹³²³ Bár Budanovich püspök ragaszkodott ahhoz a véleményéhez, hogy az újbóli impériumváltással megszűnt a bácskai házak Kalocsához való tartozása, és erőltette a bácskai házaknak a zágrábi székhelyű kongregációval való egyesülését,¹³²⁴ a két szerzetesi tagozat elkülönülése továbbra is megmaradt.

A továbbiakban is Alfréda nővér – akinek helyettesítéséről a huzamosabb bácskai tartózkodása miatt gondoskodni kellett a kormányzótanácsban – számolt be a bácskai zárdák helyzetéről. Tőle tudta a kormányzótanács, hogy Zomborban a társulat egyik házában katonakórház működött, a másikban állami internátust rendeztek be, itt a nővérek végezték a konyhai munkát. Óbecsén, Moholon, Kúlán, Szenttamáson és Palánkán a nővérek semmit nem kaptak vissza lefoglalt vagyonukból. Újvidéken megnyílt ugyan egy négyosztályos magyar gimnázium, de elvettek két szobát az iskolanővérektől. Mivel az iskolanővérek nem taníthattak és internátusaikat

¹³²¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. szeptember 30.

¹³²² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. szeptember 30.

¹³²³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. szeptember 30.

¹³²⁴ HU-KFL-I.1.a. Bácskai provincia. A Bácskai Egyházi Hatóság 793/1945. számú, 1945. augusztus 27-én kelt levele a kalocsai érsekhez; A generális főnöknő 2187/1945. számú 1945. szeptember 12-én kelt levele az Érseki Hatósághoz.

is feloszlatták, fizetést nem kaptak, így kézimunkából, adományokból éltek.¹³²⁵

Az 1945/46-os tanévben a Bácskában már egyetlen nővér sem taníthatott, a zongora- és más magánórák adásától is eltiltották őket. A következő településeken a zárdaépületeket az állam teljesen más célra használta, így onnan kitiltották a nővéreket: Ada, Kúla, Mohol, Óbecse, Palánka, Szabadka I. zárda, Szenttamás, Zombor II. zárda. A nővérek kénytelenek voltak más zárdákba vonulni, illetve plébániákon lakni. Az 1944/45. év folyamán 75 nővér jött át Dél-Bácskából az anyaországi területre, közülük legtöbbször hatósági kiutasításra hagyták el állomáshelyüket.¹³²⁶ 1946 júniusában tovább folytatódott ez a folyamat, ekkor egyszerre 17 nővért – 11 iskolás és hat házi nővért – tett át a határon a jugoszláv hatóság. Eddigre az összes, 1941 óta átment iskolás nővér visszakerült az anyaországba, Ambuzs Mária Alfréda vikária kivételével.¹³²⁷ Az év végére a 22 dél-bácskai zárdából 13 már idegen célokat szolgált, csupán kilenc maradt a nővérek birtokában.¹³²⁸ Bár a Bácskában maradt 135 rendtag közül egy sem taníthatott, mégsem engedte őket a hatóság az anyaország területére, ahol pedig nővérhiánnyal küzdött a társulat.¹³²⁹ Így a bácskai nővérek a kötés, varrás mellett a hitoktatásban, betegápolásban, kántorkodásban, egyházi ruhák javításában, templomok takarításában találták meg hivatásukat.¹³³⁰

Mélyen érintette nemcsak a Bácskában élő nővéreket, de az onnan származókat és Magyarországon tevékenykedőket is a bácskai német és magyar nemzetiségű lakosság internálása, a velük szemben alkalmazott állami retorzió módja és mértéke.¹³³¹ Azok az iskolanővérek, akiknek családjai a Jugoszláviához tartozó területeken rekedtek, aggódó nyugtalansággal várták a róluk szóló híreket, gondozták a határon átszökő rokonokat, illetve

¹³²⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. szeptember 30., 1946. március 18.; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1946. március 13.

¹³²⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Bácskai zárdák iratai. Tájékoztatás a jugoszláviai zárdák helyzetéről Lehmayr f[ő]t[isztelendő] úrhoz. A generális főnöknő 775/1946. sz., Kalocsán, 1946. május 12-én kelt levele.

¹³²⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. június 19.

¹³²⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. december 16.

¹³²⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1947. június 4-én kelt levele Harsányi József érseki tanácsos plébánoshoz; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. december 16.

¹³³⁰ A bácskai nővérek további sorsáról rövid vázlat olvasható a „Kitekintés” című fejezetben.

¹³³¹ Erre vonatkozóan bővebben lásd: A. Sajti 2010; Janjetović 2003; Janjetović 2016.

kétségbeesve szembesültek a bácskai családtagok sorozatosan érkező halálhírével.¹³³²

A bajai krónikaíró, a szentfülöpi születésű Garatva (Karadva) Mária Mercedes – bizonyára személyes érintettsége miatt is – részletesen feljegyezte a bácskai táborokról érkező híreket. Mivel – több nővérhez hasonlóan – saját családját is érintették az események, a bejegyzések szokatlanul szubjektívek, szemléletesen ábrázolják a korszak személyes tragédiáit.

„Este jött Kalocsáról Blázia nővér, megy Garára, hogy onnan elhozza Gádorról, a lagerből átjött hűgát és édesanyját.”¹³³³ A bácskai németeket mind elhurcolták otthonukból, mindenükből kifosztották s internáló táborokba vitték. Szörnyű nyomorban vannak. Szalma a fekhelyük s tele van élősdiekkel. Naponta reggel kapnak kis rántott levest, délben bablevest. Sokat éheznek. Sokféle ragály szedi áldozatait. Eleinte csak az öregek haltak, mostanában fiatal asszonyok, s marad a sok gyerek árván, mert ott még sok a gyerek. Sok nővér szerettei sínylődnek ott.”¹³³⁴ „Több nővér hozzátartozói Bácskában, kiűzve otthonukból, éheznek s nélkülöznek az élethez legszükségesebbeket. Embertelen bánásmódban részesül sok ezer ártatlan gyermek és édesanya.”¹³³⁵ „Amit azok [a bácskai németek] a Lagerekben a partizánok kegyetlenségeitől szenvednek, az emberfeletti, Isten különös kegyelme van velük, hogy még kétségbe nem esnek. Most már tíz hónapja. Az ellátásuk olyan rossz, hogy ezek a legyengült szervezetek nem tudnak megküzdeni a téllal, főleg az idősebbek és a gyerekek nem. Kihalásra vannak ítélve. Sok nővérünk szülei és testvérei vannak ott. A jó Isten legyen nekik irgalmas és fordítsa lelkük javára, amit rájuk mért.”¹³³⁶ „Tegnap este jöttek s ma reggel tovább is mentek Kalocsára Redempta nővér¹³³⁷ apja és testvére. A lagerből, internáló táborból jöttek Bácskából. Olyan hálásan köszönték a meleget s az egyszerű kis vacsorát, azt mondták, mintha búcsú lenne. Éjjel igen jól aludtak s szentmise után útra keltek Kalocsa felé, maguk után hagyva a hálószobában száz meg száz tetűt, amelyet nem

¹³³² HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. április 29-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³³³ A szerb partizánok 1944 őszén a kb. 2500 fős Gádort (Gákovát) koncentrációs táborrá alakították, 1945 nyarán 21 000, 1946 tavaszán 27 000 embert zsúfoltak össze minden élelem nélkül. Keskenyúton. <http://www.keskenyut.hu/page/234/art/337/akt/1/html/jareki-halaltabor.html> (Hozzáférés: 2022. január 31.) Magyar Katolikus Lexikon III. 879. – A szövegben említett nővér: Werny (Werni) Mária Blázia (Blasia).

¹³³⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 14.

¹³³⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. szeptember 24.

¹³³⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. november 9.

¹³³⁷ Lepold Mária Redempta nővér.

győztek megolvasni, kitisztítani.”¹³³⁸ „Ma délután érkeztek váratlanul Szentfűlöpőről Felicia nővér¹³³⁹ hozzátartozói. Menekültek, szöktek, hat napig utaztak. Szörnyű a helyzet lent, már majdnem mindenki lagerban van. Szentfűlöp[öt], de a többi német falut is szerbekkel telepítették be, már csak 214 német van ott, de ezek is mind lagerban vannak s a legtöbb nem odavaló. Most sokakat, különösen gyermekeket és idősebbeket szállítottak megint Gádorra, ahol különben is már 20 ezer körül voltak. A lagert ismét megszigorították, a 2–14 éves gyerekeket elvették az édesanyáktól, a templomot lezárták. Ez volt a legnagyobb erőforrás, ide mentek minden nap szentmisére erőért; most ettől is megfosztotta őket az ördögi gonoszság. [...] Éhenhalásra vannak itt ítélve, reggel üres rántott levest kapnak és délelben nyers kukoricadarát, amelyet az állatoknak szokás adni. Most már régen kenyeret nem kapnak, de azelőtt is csak kukoricakenyeret kaptak.”¹³⁴⁰ „[Szentfűlöpön] már csak 3 család van a faluban, amelyik odavaló s nincs Lagerben. A többieket mind elhurcolták és licsánokkal (szerbekkel) telepítették be a falut.”¹³⁴¹

A krónikáiró nővér saját családjának internálására vonatkozó információkat is feljegyzett, sajátos szubjektív perspektívával gazdagítva a krónikát:

„Mercedes nővér értesítést kapott, hogy Édesapja meghalt valahol internáló táborban, ahová hűsvétkor vitték. Sokat nélkülözve, elhagyatottan halt meg.”¹³⁴² „Mercedes nővér is kapott gyászhiért, meghalt egyik húga a gádori Lagerben nagy szenvedések [között] és még nagyobb nyomorban. Itt hagyott nyolc gyereket, három kicsi és egy fiatal asszony leánya a gádori Lagerben küzdenek az éhhalállal, egy kisebb fiú otthon van, egy nagy lányt az oroszok hurcoltak el, fiát a németek, férjét a partizánok. Egy fia magyar katona volt, eltűnt a Donnál. Isten akaratán megnyugodva, az engesztelés szellemében viselte sorsát. Bizonytal elnyerte a 10 hónapi száműzetés keserű szenvedéseinek bőséges jutalmát. Ezt bizvást reméli e sorok írója, a megtört, szerető testvér.”¹³⁴³ „Mercedes nővér ma kapott értesítést, hogy ismét meghalt egy nővére internáló táborban. Kis idő múlva Humilitász nővér is hasonló szomorú hírt kapott és még azt, hogy testvérének két

---

¹³³⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. január 5.

¹³³⁹ Werny (Werni) Mária Felicia nővér.

¹³⁴⁰ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. január 28.

¹³⁴¹ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. április 25.

¹³⁴² HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1945. augusztus 6.

¹³⁴³ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. február 4.

lánya is meghalt.”¹³⁴⁴ „Ma este érkezett Mercedes nővér egyik sógora a fiatal asszony leányával és ennek egy 10 hónapos kis fiával. A gádori Lagerből szöktek át. Igen megviseltek, teljesen kifosztva, alig van ruhájuk. Egy ideig nálunk lesznek, megpihennek s ha lehet, a legközelebbi vonattal kimennek Németországba.”¹³⁴⁵ „Mercedes nővér ma Garára ment, hogy találkozzék Bácskából, a Lagerből feljött testvérével, mielőtt továbbmegy [Németországba].”¹³⁴⁶

Baja mellett Gara a másik fiókház, ahonnan a legtöbb említés fennmaradt a bácskai internálótáborokkal kapcsolatban. A nővérek lágerekből menekülő rokonainak első állomása majdnem mindig a határszélen fekvő Gara volt. 1946-ban szinte állandóan tartózkodtak menekültek, olykor többtagú családok is a kis zárdában, ami igen nagy anyagi megterhelést jelentett. A házban ebben az időben német nemzetiségű nővérek teljesítettek szolgálatot, akiknek bőven kijutott a bácskai tragédiákból.¹³⁴⁷ 1946 szeptemberében az alábbi statisztikai áttekintés készült a garai nővérek bácskai táborokban elhunyt hozzátartozóiról:

1. Mária Benilda és Gerárdina: nővére és 12 rokona
2. Mária Szeráfia: édesapja és édesanyja
3. Mária Manuela: édesanyja és három rokona
4. Mária Szigismunda: édesanyja és hat rokona
5. Mária Avita: négy rokona
6. Mária Evangeliszta: öt rokona.¹³⁴⁸

„Ez utóbbinak családja (tíz személy) a vizitáció napjai alatt szöktek át a határon. A vizitátornő szem- és fültanúja volt a legszívzaggatóbb jeleneteknek.” Az érintett nővért szó szerint ájulásba ejtette menekülő szüleinek helyzete.¹³⁴⁹

A Kiskunfélegyházán szolgálatot teljesítő nővérek közül szintén többeket érintett személyesen a bácskai tragédia. „Még mindig sok a fájdalom és bizonytalanság. A napokban írták Ladiszla nővérnek, hogy még augusztus

¹³⁴⁴ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. április 8. – Az említett nővér: Müller Mária Humilitász.

¹³⁴⁵ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. május 17.

¹³⁴⁶ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. szeptember 23.

¹³⁴⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. október 29.

¹³⁴⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Garai zárda iratai. Jegyzőkönyv a garai szerzetesházban 1946. szeptember 30. – október 4. között megtartott hivatalos látogatás alkalmából. A jegyzőkönyvben említett nővérek a következők: Eichinger Mária Benilda és Eichinger Mária Gerárdina, Dorjáth Mária Szeráfia, Wildmann Mária Mánuela, Haus Mária Szigismunda, Kristmann Mária Avita, Majoros (Meixner) Mária Evangelista.

¹³⁴⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. október 29.

2-án meghalt az édesanyja Gakován az internáló táborban.¹³⁵⁰ [...] A többi bácskai nővérünk bizonytalanságban él. Csak annyit hallottak, hogy édesanyjuk internáló táborban szenved, de azt nem írják, hogy hol.”¹³⁵¹ „Bianóra nővér”¹³⁵² drága jó Tisztelendő Anyám feltételezett engedélyével Garára utazott pater Pongráccal. Van egy kis remény, hogy a nővér súlyos beteg édesanyját és nővérét áthozhatják a gádori »lágérból«. A garai főnöknő, Benilda¹³⁵³ adta ezt a reményt. [...] P[ater] König Kelemennek minden közelebbi hozzátartozója meghalt a »lágérből«. Pongrác atyának is az édesanyja. Ettől akarják megmenteni azokat, akiket még lehet. Nem mennek át a határon, de van Garán valaki, aki ezt meg tudja csinálni. Személyes megjelenést kértek.”¹³⁵⁴ Ez a feljegyzés bizonyítja, hogy a nővérek akár illegális cselekményeket is vállaltak az embermentésért. Nyilvánvalóan fizettek is az említett embercsempészeknek, aki valószínűleg szerb lehetett, továbbá a gádori tábor őrségét is le kellett fizetni. Ez a táborból való kimenekítés minden bizonnyal a „fehér szökés” kategóriájába esett.¹³⁵⁵

Mágocson is élt bácskai származású nővér. „Ma kapott Apolló nővér”¹³⁵⁶ [adandó] alkalommal igen szomorú levelet. Alig maradt valakije életben,

¹³⁵⁰ Az említett nővér: Béke (Blechl) Mária Ladiszla nővér. – Gákova: Gádor szerb neve.

¹³⁵¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. január 27-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁵² Wildmann Mária Bianóra nővér.

¹³⁵³ Eichinger Mária Benilda nővér.

¹³⁵⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. február 15-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁵⁵ A jugoszláv hatóságok egy idő után felhagytak azzal, hogy hivatalos útra tereljék a németek kitelepítését, és más módon próbálták megszabadulni a sváboktól. Idővel már nemcsak tolerálták a koncentrációs táborokból való szökéseket, hanem egyenesen elősegítették, bátorították és támogatták azokat. A táborok – és az ország – elhagyását megkönnyítendő, a rabokat határ menti lágerekbe szállították, ahol a lazább fegyelmet olykor az éjjeliőrök hiánya is jelképezte. A „fehér szökés” azt jelentette, hogy fizetség fejében a tábori közigazgatás maga működött közre a svábok menekülésének megszervezésében. Egy bizonyos összeg ellenében a tábor parancsnoka vagy annak egy ügynöke elintézte, hogy a foglyot vagy foglyokat egy vezető eljuttassa a magyar határra, ahonnan viszont már maguknak kellett boldogulniuk. Az osztrák határon átlépve azonban sokan csalódtak, mivel ott sem a hatóság, sem a lakosság nem fogadta őket szívesen. A „fekete szökés” – azaz a táborvezető lefizetésének kihagyása – olcsóbb menekülési lehetőségnek számított ugyan, de egyúttal veszélyesebbnek is. Janjetović 2003. 89–110.

¹³⁵⁶ Valószínűleg Rapp Mária Apolló (Apollónia) nővérről lehet szó. Ő még a társulat kettészakadása idején, 1937-ben, a bácskai társulatban kapott beöltözést, Szabadkán. Ugyanebben az időben élt Tuffner Mária Apollónia nővér, aki 1884-ben Hódságon született, és 1904-ben kapott beöltözést. Feltételezhetően az ő nagymamája már nem élt 1945-ben, tehát nem róla szól a híradás. HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 406.; HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1430.

azok is internáló táborban vannak. Nagyanyja is ott halt meg. Holmija egy részét megmentették.”¹³⁵⁷

A polgári zárdából is hasonlóan lehangoló hírek érkeztek a generális főnöknőhöz. Az érintett nővér rokonának keresztényi türelemmel és alázattal viselt szenvedései mély nyomokat hagytak a hozzátartozókban. „Most kaptam Gertrúdisztól¹³⁵⁸ levelet. Mellékelte Éva nővéremnek a Lagerből írt sorait. Járják a szenvedés kálváriáját. Kibeszélhetetlenül sokat szenvednek most már hat hónapja. Igen sokan éhen halnak. Naponta 10–20-an halnak meg. Koldulásból, lopásból élnek. Velük együtt gyötörök én is. Vigasztal némiképpen a hit és megadás, mely kicseng soraikból. »Herr wie Du willst, so wollen wir auch!«¹³⁵⁹ írja nővérem. »Es geschehe Dein heiligster Wille!«¹³⁶⁰ – mondja máshol. Igen, ha ez mennybe vezető útjuk, úgy »legyen«. A szabadulás reménye élteti őket, de már annyi hitegetés után kezdenek kételkedni benne.”¹³⁶¹

A társulat előjárói toleránsan kezelték a bácskai családtagok miatt aggódo rendtagok speciális helyzetét. Szemet hunytak a szokatlan, olykor csak utólag engedélyezett utazások és az egyes fiókházak által a menekülő, átutazó hozzátartozók számára nyújtott anyagi segítség felett.

Kína

A levelezés II. világháború okozta nehézségei miatt Magyarország és a kínai misszió között közel két évre gyakorlatilag teljesen megszűnt a kapcsolat. A Kínában élő nővérek 1944 szeptembere és 1946. május 9. között nem kaptak semmiféle értesítést Magyarországról,¹³⁶² az általuk Rómán és Svájcra át küldött levelek sem igen érkeztek meg Kalocsára. A töredékes információkból az derül ki, hogy a missziós munkához hiányoztak az alapvető feltételek, a szegénység egyre súlyosbodott, a magyar misszionáriusok anyagi forrásai elapadtak.¹³⁶³

¹³⁵⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Mágocsi zárda iratai. Szrenkó Mária Richárdisz és Stefán Mária Adelheid nővérek 1945. augusztus 14-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁵⁸ Schmidt Mária Gertrúdisz nővér, a levélíró Schmidt Mária Alexandra nővér édestestvére.

¹³⁵⁹ Uram, ahogy Te akarod, úgy akarjuk mi is! (német)

¹³⁶⁰ Történjék a Te legszentebb akaratod szerint! (német)

¹³⁶¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Polgári zárda iratai. Schmidt Mária Alexandra nővér 1945. október 4-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁶² HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Iselestóger Mária Canisia nővér 1946. május 21-én, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁶³ Vámos 2003, 227.

Kínában, 1945-ben öt külön házban működtek kalocsai iskolanővérek a következő településeken: Taming (két ház), Puyang (Kaichow), Kinghsien (Tzing-tsau-ho), Süchow (a kanadai misszió telepén 1944-ben alapított fiókház). A Magyarországról Kínába több turnusban kiutazott nővérek közül Reuz Mária Virgilia nővér 1945. április 19-én elhunyt. A vezetők közül a több mint 80 éves Pfeiffer Mária Leopoldina vikária hosszú idő óta betegen feküdt, Hirman Mária Margit és Bérczi Mária Coelestina nővérek pedig, 70. életévüket betöltve, aggódtak a misszió további sorsáért.¹³⁶⁴ Nagyon várták vagy a generális főnöknő, vagy egy vizitátor nővér látogatását, mert erősen érezték a magukrautaltság hátrányait, valamint az összetartás és egyetértés is meglazult a nővérek és előjáróik között. Szintén sürgették további missziós hivatást érző, fiatalabb, angolul, franciául vagy németül beszélő, betegápoló vagy tanító nővérek kiküldését. Sajnos a társulat vezetősége 1946-ban egyik kérést sem tudta teljesíteni, az utazási nehézségek, illetve az általános nővérhány miatt.¹³⁶⁵

A japán fennhatóság idején viszonylagos békét élvező misszió élete Japán háborús vereségével megváltozott. A japán hatalom gyengülésének első jeleként Észak-Kínában a kínai kommunisták néhány települést már kollaboráns kínai segítség nélkül, katonai erővel is be tudtak venni. A közös ellenség megszűnésével, azaz a japán fennhatóság elmúltával azonban újra fellángolt a hatalomért folytatott harc a kumintangisták és a kommunisták között. A japán kapituláció hírére megkezdődött a versenyfutás az addig japán fennhatóság alá tartozó területek fölötti befolyás megszerzéséért.¹³⁶⁶ A kormányerők és a Népi Felszabadító Hadsereg nevet felvett kommunista csapatok közötti harcok 1946 júliusában robbantak ki újra. Az ütközetek egyik fő színtere az addigra már nagyrészt kommunista fennhatóság alatt álló Hopej és Honan vidék, a magyar jezsuita misszió területek közvetlen közelében volt.

A magyar jezsuiták missziós területén az új hatalom már 1945-ben létrejött. 1945. május 14-én a japánok távozásának hírére a környező falvak lakosai előzőnlötték Tamingot. Boltokat törtek fel, raktárakat fosztogattak, a misszióba is betörték, este pedig megérkeztek a vörös csapatok is.¹³⁶⁷ A város

---

¹³⁶⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Bán Mária Skolasztika nővér 1946. május 17-én, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz; HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1946. március 13.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. március 18., szeptember 1., október 29., november 25.

¹³⁶⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele, 1946. március 13.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. március 18., 1946. szeptember 1., október 29.

¹³⁶⁶ Vámos 2003, 231.

¹³⁶⁷ Vámos 2003, 127-130.

kommunista katonai megszállását követően hamarosan megkezdődött a missziós munka feltételeinek ellehetetlenítése. A hatalom új birtokosai először a városon kívül élő kisebb keresztény közösségekkel és egyházi intézményekkel számoltak le. Az épületeket lefoglalták, a kápolnában és az iskolákban tartották saját gyűléseiket. Néhány templomot le is bontottak, a fából készült oltárokat felaprították. A kommunista vezetés hamarosan a jezsuiták városi épületeit is igénybe vette. A diákkollégiumot az átvonuló katonaság elszállásolására használták, az iskola dísztermében világnézeti tanfolyamokat tartottak. A villán működő leányiskolában a környékbeli falvakból verbuvált diákság számára politikai iskolát nyitottak.¹³⁶⁸

Erről az időszakról számolnak be a nővérek 1946-ban kelt levelei. „Mi itt Tamingban már egy év óta a vörösök közt élünk, sok zaklatást szenvedünk.”¹³⁶⁹ „A múlt év és a mostani különösen sok szenvedést hozott. [...] Eladogattuk nélkülözhető bútorainkat, gazdasági állatainkat, gazdasági felszereléseinket. Kivágtuk a házunk körüli kiserdő fáit és mint épület-, bútor- és tűzifát eladtuk. Süchow-i nővéreink is több ízben szép összegekkel segítségünkre voltak. Puyang és Taming többet szenvedtek, mint többi zárdáink.”¹³⁷⁰ Kinghsienben a nővéreknek leginkább a rendkívüli időjárás okozott kellemetlenséget, Süchow-ban pedig ki kellett költözniük az addig használt zárdából, a vasútállomáshoz közel kaptak egy bővítésre szoruló lakóhelyet.¹³⁷¹

A nővérek beszámoltak arról is, hogy a politikai változások miatt 1946 nyarától inkább már csak a betegápolással foglalkozhattak, az iskolákat lassan kivették kezükből. „Nagyon szükség volna képzett betegápolóra, különösen szembetegségek (trachoma), vérbajok, bőrbetegségek kezelésére, orvosságok, injekciók készítésére. Aztán háziipar is nagy áldás volna, hiszen most ezekben a nehéz időkben úgyszólván ebből tartjuk fenn magunkat és a missziós műveinket [...]”¹³⁷²

A nővérek a leveleikben – talán a cenzúrától való félelmükben – általában kerültek a „kommunisták”, „vörösök” kifejezéseket, helyette változatos

---

¹³⁶⁸ A villán működő ház a nővérek első tamingi háza volt. – Vámos 2003, 257–261.

¹³⁶⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Iselstóger Mária Canisia nővér 1946. április 21-én, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁷⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Hirmann Mária Margit nővér 1946. május 16-án, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁷¹ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Hirmann Mária Margit nővér 1946. május 16-án, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁷² HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Iselstóger Mária Canisia nővér 1946. április 21-én, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

körülírást alkalmaztak. „Hogyan vagyunk mi itt Puyangban? Kissé más keretek és környezet vesz körül bennünket, de a helyünkön megmaradtunk. Házunk előrsze központi kórház, kereskedés, mi a legbensőbb udvar épületeiben helyeztük el a tantermeket, ha az időjárás kedvező, az udvaron is tanítunk helyszúke miatt. Missziónk a pirosék [sic!] központja, időnként több százan jönnek össze, sok türelemre ad ez alkalmat, [mert] bámulnak bennünket, mint valami cirkuszi mutatványokat. [...] Munkánk után élünk, a tanítás mellett a betegkezelőben és a pár hold veteményeskertben foglalatostkodunk.”¹³⁷³ „Ahol piroskák [sic!] vannak, ott eltűnnek a vasúti töltések, föl lesznek ásva az autóutak, megrongálva a kocsutak. Biciklin csak ők járhatnak. Misszionáriusoktól elveszik. Azok csak szent Péter lovain közlekedhetnek.”¹³⁷⁴ „Mi tanítunk, nyugodtan, habár a piriék [sic!] már okvetetlenkednek. Rengeteg pénzt, gabonát visznek el [...]”¹³⁷⁵

A tamingi magyar misszió helyzete 1946 őszén fordult komolyra. Szeptemberben kormányellenes irreguláris csapatok néptörvényszéket állítottak fel, a kommunista propagandisták pedig egymás után szervezték a népítéleteket. Egymást érték a népgyűlések és a misszió elleni akciók. Szeptember 28-án éjjel házkutatást tartottak a misszióban. Szarvas Miklóst és Maron Józsefet¹³⁷⁶ elvitték egy közeli községbe, ahol bebörtönözték, majd néptörvényszék elé állították őket. A vádak a következők voltak: a japán uralom idején a kommunista hatóságnak nem fizettek adót, a misszió iskolája a kúthoz túl közel épült, ezért az emberek nem értek hozzá a vízhez; a nővérek drágán árulták a gyógyszereket stb. Összesen 19 vádpontot soroltak fel, közben Szarvas Miklóst ájulásig verték. Az összes bűnökért kártérítést követeltek, céljuk a misszió teljes anyagi ellehetetlenítése volt. Az egyik nővér így számolt be az eseményekről: „Kínában a múlt évtől kezdve nagyon elhatalmasodott a minden jó elleni mozgalom, külföldi

¹³⁷³ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Pecze Mária Erna nővér 1946. május 23-án, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁷⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Isestőger Mária Canisia nővér 1946. augusztus 19-én, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz. – Szent Péter lovain, azaz: gyalog.

¹³⁷⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Bérczi Mária Coelestina nővér 1946. november 17. és 1947. február 1. közt, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁷⁶ Maron József (1911–2009): Székesfehérváron született, misszionárius, tanár. 1930-ban lépett be a jezsuita rendbe. 1933–1936 között Szegeden és Budapesten tanult filozófiát. Ezután a kínai misszióba került, ahol 1942-ben pappá szentelték. 1948–1952 között a pekíngi katolikus egyetemen tanult. 1952-ben a kommunisták kiutasították Kínából, ekkor Tajvanra került, ahol bekapcsolódott a kínai-magyar szótár szerkesztőségének munkájába. Tajnanon halt meg. Jezsuita Névtár [2016]. <http://jezsuita.hu/nevtar/maron-jozsef-kina-i-neven-csin-cseng/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

rossz elemek polipkarjai idáig is elhatoltak. Hiszen tetszenek gondolni, kikre gondolok: ahonnan minden országba eljutott a vörös szellem. A szegény jó kínaiakat is nagyon nagy szenvedésbe kergette [...]. Tisztességes keresztény, vagy tisztességes pogány nem csatlakozott hozzájuk. [...] Szeptember 28-án, szombat este $\frac{3}{4}$ 10 órakor botokkal s fegyverekkel felszerelt vörösök döngették Monseigneur Szarvas kapuját [...] nagy diadalordítással elhurcolták. [...] Nagymise után jöttek a leány- és asszonykongregáció tagjai, szervezkedtek, hogy ők is kimennek a pár km-nyire levő kis faluba, ahol a vörösök 12 órára hirdették a gyűlést, amelyen Monseigneur és Pater Maront akarták megszégyeníteni. [...] Tehát nagymise után [...] a keresztény asszonyok és iskoláink bejáró és bentlakó növendékei, a keresztények elmentek a gyászos helyre. Puskatussal nekik estek a vörösök és szétkergették őket, nem engedtek senki jó embert a püspök úr és Pater Maron közelébe [...]. Két bennlakó növendékünket és egy városi asszonyt meg is kötözték, meg a külvárosi házunkból egy katekéta nőt, úgyszintén egyik kínai nővérünket, Colombiéra nővért. [...] Úgy megkötözték őket, hogy lábuk a levegőben lógott és puskatussal verték őket.”¹³⁷⁷

Szarvas Miklós püspök megkínzásáról – eltörött ujjáról, megsérült fejről, eszméletvesztésig tartó megveréséről, bal kezének megbénulásáról – és bebörtönzéséről több forrás is beszámol.¹³⁷⁸ Mivel a misszió nem tudta kifizetni a néptörvényszék által rá kirótt kártérítést, október 9-én a tömeg behatolt a misszióba, és háromnapos fosztogatás keretében minden mozdíthatót elvitt: a rendház, a betegkezelő, a kollégiumok és műhelyek berendezését, a raktárból a gabonát, a gazdaságból az állatokat, kerékpárokat. A legtöbb jezsuita misszionárius és az összes kalocsai nővér – a misszió rendi előljárója rendelkezésére – a következő napokban elhagyta Tamingot. A nővérek egy része, a magatehetetlen Leopoldina vikáriát magával cipelve, Kaichow-ba (Puyangba) menekült,¹³⁷⁹ a többieket addigi lakóhelyüktől néhány 100 kilométernyire

¹³⁷⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Kínai misszió iratai. Surányi Mária Foreria 1946. október 28-án, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁷⁸ HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház krónikája, 1946. november 25., december 3.; HU-MNL-BKML-XII.6. Kínai misszió iratai. Surányi Mária Foreria 1946. október 28-án, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz, Bérczi Mária Coelestina 1946. november 17. és 1947. február 1. közt, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz; Papilla Lajos SJ „Mi történt Tamingban?” c. beszámolója, kelt 1946. október 31-én, Sanghajban.

¹³⁷⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Bérczi Mária Coelestina 1946. november 17. és 1947. február 1. közt, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz. Leopoldina nővér nem élte túl az ötnapos utat hordágyon, 1946. október 15-én meghalt. HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Reisz Elemér jezsuita atya 1946. december 20-án, Budapesten kelt levele a generális főnöknőhöz; Pecze Mária Érna 1946. december 27-én, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

délnyugatra, Honan tartományban, Siuwuban a kanadai Megan verbita püspök missziója fogadta be, és ellátta őket minden szükségessel. Az itt működtetett jótékonyági intézmények – kórházak, patikák, iskolák, árvaházak – közül néhány vezetését a nővérek kapták feladatul.

Tamingot novemberben visszafoglalták a kormányerők, de a harcok során a nővérek zárdája és a misszió épületei súlyos károkat szenvedtek. A hátramaradt néhány jezsuita atya próbálta eltakarítani a romokat, de az 1947 januárjában a várost újra elfoglaló kommunisták miatt ők is elhagyták a missziós telepet.

Ebben az időben a Süchow-ban élő nővérek – a számukra egyelőre kedvező politikai helyzet miatt – még megmaradhattak a missziós telepükön, de Puyangból – Taminghoz hasonlóan – el kellett menekülniük.¹³⁸⁰ „Eddig Kinghsienből írtam, most Tientsinben folytatom, ahova menekültünk. A piriek [sic!] [1947] január elején a mi misszióinkat is kifosztották, bútorokat stb. elvitték, csak személyes ruháinkat hagyták meg. [...] [A misszió vezetője] a főtisztelendő Paterekkel egy-egy kis csoportban Tientsinbe küldött bennünket. A 78 tagból álló szemináriumot Pekingbe teszi át, oda megyünk mi is. [...] A keresztényüldözés már több helyen megkezdődött. [...] Most februárban már a vértanúhalál van kilátásban.”¹³⁸¹ 1947 tavaszán a nővéreknek összes addigi missziós állomáshelyüket el kellett hagyniuk, menekülés közben Surányi Mária Foreria nővér életét vesztette, de halálának pontos körülményeiről nem kaptak értesítést az anyaországi nővérek.¹³⁸² Szintén 1947-ben, október 4-én, Pekingben elhunyt Hirmann Mária Margit vikária is,¹³⁸³ így a missziót a szétszórtság és a vezető elvesztése egyaránt sújtotta. A társulat vezetősége 1948 tavaszán tudott Magyarországról új vikáriát kiküldeni Kínába, Markovich Mária Jozefa nővér személyében.¹³⁸⁴

¹³⁸⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. november 25.; HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. Hirmann Mária Margit nővér Kínában, 1946. október 28-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁸¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Bérczi Mária Coelestina 1946. november 17. és 1947. február 1. közt, Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁸² HU-MNL-BKML-XII.6. A generális főnöknő körlevele 1947. május 30. A magyar jezsuita atyák 1947 őszén kelt beszámolójából derült ki, hogy Foreria nővért nem érte golyótalálat, menekülés közben, a félelem miatt, valószínűleg szívszélhúdésben halt meg. Halála dátuma: 1947. április 2. Vámos 2018, 620–621.; HU-MNL-BKML-XII.6. Elhunyt, elbocsájtott és kilépett nővéreink névsora.

¹³⁸³ HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. A generális főnöknő 1947. október 13-án kelt körlevele.

¹³⁸⁴ Markovich Mária Jozefa nővért Schmidt Mária Gertrúdisz nővér kísérte Kínába. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1947. október 10.; 1948. január 27., április 1., május 24. – A kínai misszió további sorsáról vázlatosan lásd a „Kitekintés” c. fejezetet.

Erdély

A társulat erdélyi fiókházából, Szovátáról, az 1941-es alapítás után már 1944 szeptemberében, a nővérek egy része a helység hatósági kiürítése miatt kénytelen volt távozni. A főnöknő azonban két nővérrel helyben maradt a zárda őrzésére.¹³⁸⁵ A harcok során eltűnt a fiókház pénzszekrénye.¹³⁸⁶ A háború végével a szovátai plébános az ott maradt nővérek létszámának felemelését kérte, de a tanács ezt nem támogatta, mivel a rendtagok a nagy távolság miatt nem tudtak érintkezni a társulattal, ráadásul a trianoni határok újbóli életbelépésével Szováta ismét az országhatáron túlra került. A szabályok értelmében egy ház nem alkothatott provinciát, így csakis a nővérek visszahívása számított szabályszerű eljárásnak. A társulati előjáróság a szovátai plébánostól és Márton Áron erdélyi püspöktől tehát a nővérek – két iskolás és egy házi nővér – elbocsájtását kérte.¹³⁸⁷ A püspök kívánságára a nővérek még maradtak egy ideig, sőt a román állampolgárságot is megkérték. Ezt azonban nem kapták meg, így a román állami hatóságok külföldiként kezelték őket, gyakran kellett a csendőrségen jelentkezniük. 1947-ben egy gimnáziumban dolgoztak, de augusztusban már fizetést sem kaptak, és nem is taníthattak.¹³⁸⁸ Szovátát a nővérek 1949 májusában hagyták el véglegesen.¹³⁸⁹

¹³⁸⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. szeptember 12., 14., december 10. – Szabó Mária Andrea 1941–1947 között Szovátán volt főnöknő. HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II.

¹³⁸⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 4. tétel) A vidéki házak által küldött jelentések. Szováta.

¹³⁸⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. március 9., 15.

¹³⁸⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. október 10.

¹³⁸⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II. A szovátai nővérek egy ideig fogságban lehettek, de erre vonatkozóan nem rendelkezünk megbízható adatokkal. Bangó Beáta szerint „a nővérek fogsága idején a lakosság pénzt gyűjtött kiszabadításukra”, egy másik forrás szerint a szovátai nővéreket mint idegen állampolgárokat 1944. november 6-án internálták, ahonnan 1949. június 21-én szabadultak. Bangó 2000, 75.; Bíró [1980], 118.

KITEKINTÉS

Bár a jelen írásban a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskola-nővérek Társulatának történetét részletesen csak 1946-ig tekintettem át, fontosnak tartom, hogy a szerzetes közösség későbbi életének jelentősebb történéseit, szervezeti változásait is összefoglaljam. A társulattal kapcsolatos, az 1947–1950 közötti időszakra vonatkozó, a szerzetesrendek feloszlásáig terjedő események tárgyalása – tekintettel az említett korszak belpolitikai változásaira, az állam és az egyház egyre feszültebb viszonyára – egy önálló munka témáját képezi. Még inkább igaz ez az 1950 utáni időszakra. Külön kutatásnak kell tisztáznia a szétszórtság át- és megélésének módozatait, a szerzetesi hivatás megőrzésének lehetőségeit, illetve az 1989-es újrakezdés nehézségeit. Mint ahogyan a bevezetőben említettem, a társulat 1947 utáni történetével több különböző mélységű munka is foglalkozik. Az alábbiakban ezek felhasználásával vázolom a kalocsai nővérek későbbi történetének legfontosabb állomásait.

Magyarország

A nővérek már közvetlenül a háború után, jóval a fordulat évének tekintett 1948-as év előtt érzékelték a politikai átalakulás számukra kedvezőtlen hatásait, de bíztak a békés egymás mellett élés lehetőségében, reménykedtek, hogy alkalmazkodóképességük révén folytatni tudják működésüket. Ebben a hitben szervezték a társulat belső életét 1947–1948-ban, még a korábban megszokott módon.

A II. világháború miatt elhalasztott általános káptalant 1947-ben tartották. Ekkor választották meg a társulat új, sorrendben negyedik generális főnöknőjévé Bali Mária Ildefonsa nővért. A társulat irányítását segítő tanács összetétele a következő módon alakult: a korábbi gyakorlathoz hasonlóan az előző generális főnöknőt, Vojnich Mária Aquinát általános helynöknővé és első tanácsosnővé tették. Rajta kívül azonban minden más tanácstag új volt. A második tanácsosnői tisztelet Dehény Mária Alacoque nővér, a harmadik tanácsosnői posztot Hevesi Mária Angelika nővér, a negyedik tanácsosnői széket Markovits Mária Jozefa nővér foglalta el. Molnár Mária Konstancia nővér maradt az általános titkárnő, az új általános gondnoknő pedig Horváth Mária Theotima lett. Az 1948-ban Kínába kiutazó Jozefa nővér helyett Csonka Mária Pienciát választották meg tanácstagnak.

Ha nem is olyan mértékben, mint a háború előtt, de folytatódott a társulat terjeszkedése. Az előjáróság 1947-ben két új alapításról döntött. Az év során

először Kalocsán került sor új fiókház létesítésére. Az érsek szerződéses alapon, bérlet formájában átengedte a társulat számára a volt küsszeminárium épületét, ahol a nővérek Marianum néven az óvónőképző intézetüket helyezték el. Az önálló háztartással és internátussal rendelkező ház főnöknőjévé Horváth Mária Ancilla nővért választották. Az épületet renováltatni kellett, ami jelentősen megterhelte a társulat költségvetését. A különálló fiókház azonban nem működött sokáig. A következő év nyarán a „rendkívüli körülmények” arra kényszerítették az érseket, hogy az ideiglenes használatra átengedett küsszeminárium épületét visszavegye a társulattól. Attól tartott ugyanis, hogy az iskolák államosításakor maga az épület is automatikusan állami tulajdonba kerül. A kormányzótanács tehát visszahelyezte az óvónőképzőt minden tartozékával együtt az anyaházba, abban a reményben, hogy az anyaház épületében talán elkerülheti az államosítást, mint kivételezett iskola. Ez az elképzelés azonban később nem vált valóra.¹³⁹⁰

A társulat 1947-ben egy másik fiókházat is létrehozott. Az előző év végén Máriagyűd plébánosa azzal a kéréssel fordult a kormányzótanácshoz, hogy a nővérek legyenek segítségére a máriagyűdi kegyhely fejlesztésére vonatkozó tervei megvalósításában. Az eredeti elképzelés szerint a siklői fiókházból jártak volna ki a nővérek Máriagyűdre. Az általános főnöknő két bácskai nővért diszponált ilyen céllal Siklósrá, akiknek azonban várniuk kellett az útlevelükre. A helyszínen is sok akadállyal – „a reformátusok és a vallástalanok közömbösségével, esetleges ellenszenvével, féltékenykedésével” – kellett megküzdeni.¹³⁹¹ A három máriagyűdi nővér 1947. október 4-én „lopva”, csendben távozott Siklósról. Máriagyűdön egy magánháznál béreltek egy szobát és egy konyhát. Mivel a célszerű és szabályszerű lakás, valamint a megélhetés egy ideig még nem tűnt biztosítotttnak, az alapításhoz egyelőre nem lehetett kérni az egyház jogi elismerését.¹³⁹²

A kormányzótanács – a különböző ügyek mellett – 1947-ben nagy erőfeszítéseket tett a társulat épületállományának megtartásáért. A vezetőséget különösen foglalkoztatta a társulat Balatonszabadiban lévő villájának sorsa. A felmérések szerint a háborúban megsérült épület esetében 30–40 000 Ft-os javítási költséggel kellett számolni. Ezt a nővérek nem tudták vállalni, így újjáépítési segílyt kértek az államtól. Mikor azt nem kapták meg, az ingatlan kisajátítását megelőzendő, a romos épület és a telek eladása

¹³⁹⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. július 17–31., augusztus 2–21., október 10.; 1948. június 11.; Bíró [1980], 107.

¹³⁹¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. október 10.

¹³⁹² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. december 16., 1947. április 30., július 17–31., október 10.

mellett döntöttek.¹³⁹³ A bódvarákói nyaralót is a kisajátítás veszélye fenyegette. Az ingatlan megmentése érdekében az eljáróság önálló fiókház alapítását határozta el. 1947. október 31-én nevezték ki ide az első főnöknőt, a házat főleg nyugdíjas nővérekkel népesítették be.¹³⁹⁴

A társulat pontosan érzékelt a politikai balratolódást, az iskolák államosításának lehetőségét, a politikai hatalom erre irányuló törekvéseit, de ekkor még nem gondoltak a legrosszabb forgatókönyvre. Ebben a nyugalmi időszakban ráadásul reménnyel tölthette el őket, hogy a szerzetes közösség továbbra is nagy népszerűségnek örvendett, munkájuk iránt állandó volt a kereslet. A társulatot 1947-ben nyolc helyre hívták megtelepedésre. Újpesten a jezsuiták ajánlottak munkalehetőséget, Bölcskén két kastélyt kínáltak fel gyermekotthon céljára.¹³⁹⁵ Szakály plébánosa két rendtagot kért az ottani általános iskolába.¹³⁹⁶ Pécsen a Szent József Otthonba vártak két nővért a háztartás vezetésére.¹³⁹⁷ Mátraszentimrén a papi üdülőházban lett volna szükség két házi nővér munkájára.¹³⁹⁸ Debrecenbe három tanárnőt hívtak; Devecserben a boltgárkertészet és a baromfitelep működtetését bízták volna a kalocsai társulatra.¹³⁹⁹ Szintén a jezsuiták kerestek munkatársakat a Dél-Amerikában, Montevideóban kialakított missziójuk számára. Ez utóbbi lehetőség kapcsán a kormányzótanács a dél-bácskai házak nővéreinek bevonását javasolta.¹⁴⁰⁰

A felkérések a következő évben is folytatódtak, ekkor a nővérek négy helyre kaptak meghívást. Budapesten a Vakok Intézetében 260 növendék tanítását és nevelését bízták volna rájuk.¹⁴⁰¹ Szintén a fővárosban, a Gát utcai papi otthon és tanoncotthon gazdasági vezetésére kérték fel őket.¹⁴⁰² A Zemplén megyei Berzéken gazdasági szakiskola irányítására hívták meg a társulatot.¹⁴⁰³ Géderlakon egy alapítványi óvoda megnyitásához várták

¹³⁹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. június 11., szeptember 11., október 10., 1948. március 12–15.

¹³⁹⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. október 10., november 5–20., 1948. március 12–15., április 1–12.

¹³⁹⁵ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. április 30.; Uo. 1947. augusztus 2–21.

¹³⁹⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. szeptember 11.

¹³⁹⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. szeptember 11.

¹³⁹⁸ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. szeptember 11.

¹³⁹⁹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. szeptember 11.; Uo. 1947. november 5–7.

¹⁴⁰⁰ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. november 5–7.

¹⁴⁰¹ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1948. március 12–15.

¹⁴⁰² HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1948. március 12–15.

¹⁴⁰³ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1948. március 12–15.

a nővérek közreműködését.¹⁴⁰⁴ Az előjáróság ezeket a lehetőségeket lét-számhiány, illetve a nem alkalmas munkakör miatt elutasította.

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a társulat próbálta a működését a háború előtti gyakorlat szerint, hasonló keretek között, háborítatlanul folytatni. Ehhez azonban csak egy rövid ideig voltak adottak a körülmények. A II. világháború után a politikai hatalom és az egyházak kezdeti békés együttműködése ideiglenesnek és mulékonynak bizonyult. A totalitárius uralomra törő állampárti diktatúra a társadalom életének minden területét, így az oktatást és iskoláztatást is mielőbb teljesen ellenőrzése alá akarta vonni. Mivel a II. világháború után a magyar iskolarendszer jelentős részét a felekezetek tartották fenn, – az egységes állami iskolarendszer megteremtése érdekében – hamarosan megindult ellenük a támadás. A politikai pártok mindenekelőtt az egyházak közül a legnépesebb, és így a legjelentősebb befolyással bíró katolikus egyház ellen szerveztek akciókat. Főleg annak iskoláit és iskolán kívüli nevelő-oktató szervezeteit próbálták ellehetetleníteni. A belügyminiszter 1946 nyarán „adminisztratív”, állami intézkedéssel oszlatta fel az összes katolikus egyesületet, a hitbuzgalmi jellegűek kivételével. Feloszlatták a katolikus paraszt- és munkásszervezeteket, betiltották a katolikus ifjúsági folyóiratokat, valamint a cserkészszövetséget is. 1947-ben indítványozták az addig kötelező hitoktatás helyett annak fakultatív tételét, de ez a kezdeményezés akkor még a vallásos tömegek ellenállása miatt meghiúsult. Egy évvel később azonban a baloldali politikai erők nem túrték tovább az iskolai nevelés ideológiai pluralizmusát. 1948. június 11-én a 6500/1948. számú kormányrendelettel zárolták a nem állami iskolák és tanulóotthonok épületeit és felszerelését, június 16-án pedig az országgyűlés megszavazta az 1948. évi 33. törvénycikkelyt a nem állami iskolák államosításáról. A törvény intézkedett az egyházi iskolák fenntartásának állami kézbe adásáról, az iskolák vagyonának állami tulajdonba és a személyzet állami szolgálatba vételéről.¹⁴⁰⁵ A püspökkari konferencia úgy határozott, hogy papok, szerzetesek és szerzetesnők az államosított iskolákban nem vállalhatnak igazgatói, tanári és tanítói állást, kivéve a hitoktatói munkakört. Ezzel az intézkedéssel több ezer fős, jól képzett tanári állomány maradt állás nélkül. A másik oldalon viszont az állam nem rendelkezett megfelelő számú és végzettségű pedagógussal, ami az oktatás színvonalának hanyatlását vonta maga után.

¹⁴⁰⁴ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1948. május 24.

¹⁴⁰⁵ Mészáros 1988, 122–123.; Pukánszky – Németh 1997, 654–657. Magyar Katolikus Lexikon V. 376.

Nincs pontos adat arra vonatkozóan, hogy az iskolák államosításakor a nővérek hány diákkal foglalkoztak. Az utolsó megbízható információ, a Szentszékhez küldött 1947-es jelentés szerint ekkor 11 755 gyermek tanítását, nevelését, gondozását végezték.¹⁴⁰⁶ Mivel ez a szám nem tartalmazta sem a bácskai nővérek tevékenységét – akik eddigre már egyáltalán nem is működhettek iskolákban –, sem a kínai missziós nővérek munkásságát, így jogos az a feltételezés, hogy ez a növendéklétszám lényegesen nem változott a magyarországi iskolák 1948-as államosításáig sem.

A társulat korábbi túlélési stratégiája – azaz kisebb engedmények tétele az állam felé, a demokratikus nevelési elvek folyamatos hangoztatása – 1948-ra csődöt mondott. Eddigre a nővérek is felismerték, hogy nincs esélyük a békés egymás mellett élés megvalósítására. A társulat ezért ettől kezdve már nem az együttműködésre törekedett, egyetlen célja a túlélés, a közösség bármi áron való életben tartása maradt. A nővérek eredetileg vállalt elsődleges feladatuk, a lányoktatás feladására kényszerülve próbáltak alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Az iskolák és óvodák elvesztése után új működési területet kerestek maguknak. Az előjáróság – előrelátó módon – legelőször a nővérek átképzését tartotta fontosnak. Ezért szorgalmazta, hogy a rendtagok közül minél többen vegyenek részt hitoktató-nő-képző tanfolyamon, lelkigyakorlat-vezető képzéseken. Szintén a nővérek figyelmébe ajánlották az ének-zene, a szabó-varró, a sütő-főző-eltevő és a vöröskeresztes tanfolyamok elvégzését is. 1948-ban a generális főnöknő kinevezte azokat a fiatal szerzetesnőket, akiket hitoktató-nő-képzésre küldött.¹⁴⁰⁷

A társulat további feladatát a kormányzótanács a következőkben határozta meg:

- lélekszolgálat (hitoktatás, lelkigyakorlatok tartása asszonyok és lányok számára, egyházközösségi feladatok vállalása)
- templomszolgálat (aktív bekapcsolódás a liturgikus életbe, templomgondozás, templom előtti misztériumjátékok rendezése, énekkarok és zenekarok vezetése, népi táncok és vallásos népszokások betanítása, vallásos sajtó terjesztése)
- egészségszolgálat (betegek, szegény gyermekek gondozása)
- otthonszolgálat (családgondozás, főző-, varró-, háziipari tanfolyamok tartása egyházközösségi keretek között).¹⁴⁰⁸

¹⁴⁰⁶ HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés, 1947.

¹⁴⁰⁷ HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1948. április 1-12.

¹⁴⁰⁸ Bangó 2000, 58-59.

A társulat új kezdeményezésként falura, tanyára, kisebb településekre, plébániákra néhány nővérből álló kolóniákat küldött, változatos munkakörbe.¹⁴⁰⁹ Az új telepítések a „Boldogasszony kiskertjei” elnevezést kapták.¹⁴¹⁰ Bangó Beáta az ország különböző pontjairól 37 települést nevez meg, ahol 1948 és 1950 között a nővérek „kiskertet” alapítottak, és további kilencet, ahová meghívták ugyan a nővéreket, de a társulatnak nem állt módjában elfogadni a felkérést.¹⁴¹¹ A társulat törekedett rá, hogy a hívekkel a fizikai munkában is közösséget vállaljon. Ez annál is inkább szükségesnek bizonyult, mivel a nővérek csak mintegy 20%-ának megélhetését biztosították a fent nevezett kiskertek. A többieknek más kereseti forrásról kellett gondoskodni. Sokan kapcsolódtak be a mezőgazdasági munkába, krumplit és kukoricát szedtek, napraforgót csépeltek, szüreteltek, Kalocsán paprikát fűztek. Télen a varrás és a különböző kézimunkák biztosították a szűkös jövedelmet.¹⁴¹²

A II. világháború után a katolikus egyház ellen hozott és a tanító rendek működését ellehetetlenítő adminisztratív intézkedések nem éreztették negatív hatásukat a társulat létszámadataiban. Ahogy arról már korábban esett szó, a háborús megpróbáltatások, a családok nélkülözése és nyomora, a rászoruló szülők segítségének szándéka több nővért kényszerített a társulat elhagyására. 1946-ban az elbocsátott és kilépett nővérek összesített száma 12 főt tett ki. A következő két évben öt-öt fő hagyta el a társulatot. Az iskolák államosítása után, a társulat eredeti funkciójának elvesztésével sem nőtt magasabbra a közösséget elhagyók száma, mint közvetlenül a háború után, vagyis 1949-ben is 12-en távoztak a társulattól.¹⁴¹³ Az elveszett szerzetesi hivatásokat azonban pótolták az újonnan belépők. A fogadalmat tevő újoncnők száma 1946-ban kiemelkedően magas, 32 fő volt, köszönhetően annak, hogy a háború miatt az 1945-ös beöltözés elmaradt. Ebben az évben tehát két „évfolyam” újoncnői tettek fogadalmat. A következő évben 19-en, a rá következő esztendőben

¹⁴⁰⁹ A munkakörök közül néhány: sekrestyesség, templomi ruhák mosása, javítása, egyház-közösségi lánycsoport vezetése, családlátogatás, templom- és oltárgondozás, hitoktatásban kisegítés, napközi otthon vezetése, szociális és karitatív munka, plébániai háztartás vezetése, kántori teendők, harangozói munka, ostyasütés, egyházi adó beszédese, plébániai irodai munka. Bangó 2000, 85–93.

¹⁴¹⁰ „Pannónia szép, gondozott virágoskertjei bezárultak előttünk, nemesített, kedves kis virágaink idegen kezekbe kerültek. [...] A virágok Ura bennünket ültetni, öntözni, oltani, nyesni küldött. És vannak Boldogasszonynak még vadvirágai is, vannak rozsmaringos kiskertjei, amelyek várják az ápoló kezet.” Bangó 2000, 60.

¹⁴¹¹ Bangó 2000, 74., 85–93.

¹⁴¹² Bangó 2000, 59.

¹⁴¹³ HU-MNL-BKML-XII.6. Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

pedig 13-an tettek fogadalmat. Ezen számok, valamint az aktuális politikai események és megszorító intézkedések tükrében különösen figyelemreméltó, hogy 1949-ben kifejezetten sokan, 37-en – ebből 24-en Kalocsán, 7-en a Bácskában, 6-an pedig Kínában – tettek fogadalmat.¹⁴¹⁴ Úgy tűnik tehát, hogy a szerzetesi közösségek kilátástalan körülményei nem rettentették el a belépőket, és nem sarkallták nagyobb számban kilépésre a már fogadalmat tetteket. Akik valódi szerzetesi hivatással rendelkeztek, megmaradtak kalocsai iskolánővérek a megpróbáltatások idején is.

Bár az államosítás csak az iskolákat érintette, a nővérek rendházait elvileg nem, mégis már 1948-ban előfordult, hogy az állami hatóságok a zárdának meghagyott épületrészeket, klauzúrákat is el akarták foglalni.¹⁴¹⁵ A következő évtől pedig sorozatos atrocitások, provokációk érték az iskolákkal, kollégiumokkal egybeépített rendházakban lakó nővéreket.

A katolikus egyházat ért folyamatos támadások, Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek letartóztatása, valamint a hitoktatás fakultatívvá tétele felvázolta a szerzetesrendekre váró jövőt. A kalocsai nővérek közössége már 1949-ben tudatosan számolt a szétszórás lehetőségével. A kalocsai érsek aláírásával utasítás jelent meg, hogy a szerzetesrendek feloszlása esetén milyen irányelvekhez kell tartania magát a nővéreknek. Eszerint a nővérek ne hagyják el szerzetesházukat, amíg erre nem kényszerítik őket. Törekedni kell a szerzetesi közös élet fenntartására, legalább hárman-négyen alkossanak egy kis közösséget, amennyire lehet, tartsák meg a szokásos közös gyakorlatokat. Ha egyáltalán nem maradhatnak együtt, a világban élnek ugyan, de mint ideiglenesen szekularizáltak bocsáttattak a világba. A nővérek szétszórásának esetére kimutatás készült arról, hogy az egyes nővérek hová mehethének.¹⁴¹⁶ Szintén 1949 nyarán a generális főnöknő körlevélben adott utasításokat kilakoltatás esetére.¹⁴¹⁷ 1950 januárjában több településen – Kalocsán, Jánoshalmán, Mágocson, Baján – is megfordultak államosító bizottságok, amelyek tisztán egyházi célú ingatlanokat, köztük telekkönyvileg is a társulat tulajdonát képező rendházakat javasoltak állami tulajdonba venni.¹⁴¹⁸

A többi szerzetes közösség tagjaihoz hasonlóan, 1950 júniusában a kalocsai iskolánővéreket is éjjel, zárt teherautón szállították zárdáikból

¹⁴¹⁴ HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949.

¹⁴¹⁵ Bangó 2000, 63–64., 76.

¹⁴¹⁶ Bangó 2000, 65–68.

¹⁴¹⁷ Bangó 2000, 81–82.

¹⁴¹⁸ Bangó 2000, 94–97.

gyűjtőtáborokba. A kitelepítésekkel nyomást kívántak gyakorolni a püspöki karra, mint a rendszert el nem ismerő, utolsó intézményes tényezőre. A szerzetesek internálásával és több más, a katolikus egyház számára kedvezőtlen intézkedéssel sikerült megtörni a püspökök ellenállását. Így 1950. augusztus 30-án – a Szentszék tilalma ellenére – aláírták a Magyar Katolikus Püspöki Kar és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa közti megállapodást. Ezt követően szeptemberben közzétették a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 34. számú törvényerejű rendeletét a szerzetesrendek feloszlásáról. Négy szerzetesrend – a piaristák, a bencések, a kapisztránus ferencesek és a szegedi iskolanővérek – kivételével minden más szerzetes közösség köteles volt működését a Magyar Népköztársaság területén megszüntetni, rendházaikat a törvény életbelépésétől számított három hónapon belül elhagyni. A megszüntetett rendek ingó és ingatlan vagyona az államé lett, könyvtáraik és levéltáraik állománya jórészt megsemmisült, illetve állami gyűjteménybe került.¹⁴¹⁹ A nővérek hivatalosan nem élhettek többé szerzetesi közösségekben, nem hordhatták szerzetesi ruhájukat.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért a szegedi iskolanővérek társulata folytathatta 1950 után is tovább működését, miért nem a kalocsai nővérek, holott ez utóbbi közösség jóval népesebbnek bizonyult, mint az előző.¹⁴²⁰ Az e témában hiányzó kutatások miatt csak feltevésekre hagyatkozhatunk a kérdés megválaszolásakor. Legfontosabb érvként elfogadhatjuk a társulatban ma is élő véleményt, amely szerint az iskolák további működtetése akkora kompromisszumot kívánt volna a kalocsai nővérektől, amekkorát ők nem kívántak meghozni. Szintén az esetleges együttműködés elutasítását indokolta, hogy nem valamelyik, korábban saját vezetésű intézményükben, hanem más női szerzetes közösségtől elvett iskolában kellett volna a tanítást folytatni.¹⁴²¹ Bali Mária Ildefonsa nővér személyében 1947-ben egy agilis és tevékeny, ugyanakkor szilárd és hajlíthatatlan erkölccsel rendelkező, nem megalkuvó típusú vezető került a társulat élére. Lényeges szempont lehetett továbbá, hogy a kalocsai iskolanővérek 1948-ig nem működtettek leánygimnáziumot, sőt érettségit adó szakközépiskolából is csak egyet tartottak fent. A szegedi nővérek viszont Szegeden és Debrecenben

¹⁴¹⁹ Magyar Katolikus Lexikon XIII. 238–239.

¹⁴²⁰ Gergely Jenő adatai szerint a Kalocsai Nővérek Társulata számított 1950-ben az összes női szerzetes közösség közül a második legnagyobbak. 1948-ban a szegedi nővérek 23 fiókházzal és 416 taggal rendelkeztek, a kalocsai nővérek pedig 43 házzal és 1331 taggal. Gergely 1997, 196–197.

¹⁴²¹ A társulat jelenlegi (2020) főnöknőjének, Dávid Mária Bernadette nővérnek szíves közlése és Bangó Beáta Mária Klára nővér kiegészítése.

a gimnáziumvezetésben és -igazgatásban már nagy gyakorlatra tettek szert. Talán a kalocsai társulat és Grósz József kalocsai érsek közötti szoros együttműködés, a társulat elköteleződése Grósz érsek és az általa képviselt eszmék mellett eleve alkalmatlanná tették a közösséget az államhatalommal való legcsekélyebb kooperációra is. Vagyis a Grósz érsekkel fenntartott közvetlen kapcsolat „kompromittálhatta” a nővéreket a rezsim szemében.

Az 1950-es feloszlítás után a társulat tagjai szétszóródtak. A Magyarországon maradt általános főnöknő előbb Budapesten, majd Balatonakarrtyán élt, végig megfigyelés alatt. Több nővért rendszeresen kihallgattak, sokakat megfigyeltek és zaklattak.¹⁴²² Általában nehezen jutottak munkához, tartózkodási engedélyhez.¹⁴²³ Néhányan családtagjaikhoz költöztek, mások plébániákon kaptak állást. Sokakat a Szolidaritás Háziipari Szövetkezetnél¹⁴²⁴ alkalmazták, az idős és munkaképtelen nővérek egyházi fenntartású szociális otthonokba kerültek. A nővérek egy része külföldön találta meg új hivatását.

Bácska

A társulat 1947-es, generális főnöknőt választó káptalanján a bácskai házak küldöttei a határon való átkelés nehézségei miatt nem tudtak részt venni. A következő évben, 1948 őszén Bali Mária Ildefonsa általános főnöknő kérényezte az Apostoli Szentszéknél, hogy a társulat jugoszláv területen fekvő 20 zárdájából önálló rendtartományt, azaz provinciát alakítsanak ki. Kérését azzal indokolta, hogy a Bácskában élő 135 nővér töretlenül ragaszkodik a kalocsai anyaházhoz. Hangsúlyozta, hogy bár a jugoszláv kormány már 1945-ben eltiltotta a nővéreket a tanítástól, és részükre semmiféle működési területet nem engedélyezett, ráadásul 15 zárdaingatlant állami

¹⁴²² Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) adatai szerint Bali Mária Ildefonsa főnöknő (világi nevén Bali Rozália) neve összesen 12 dossziében (operatív anyagok és ügynöki jelentések között) szerepel. Két további kalocsai nővér, Hevesi Margit (Mária Angelika) és Piribauer Mária (Mária Terezina) és társaik ellen rendőrségi vizsgálati eljárást is indítottak a '60-as években. Az ÁBTL iratanyagának feltárása a társulat 1950 utáni történetéhez fontos adalékul szolgálhat; egyúttal kijelöli a későbbi kutatás egyik lehetséges irányát.

¹⁴²³ Bangó 2000, 107–108.

¹⁴²⁴ A Szolidaritás Háziipari Szövetkezet 1954-től 1997-ig működött termelő- és értékesítő szövetkezetként. A Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat hozta létre a szerzetesrendek fölöszlátása során rendházaikból elűzött, munka nélkül maradt szerzetesek és szerzetesnők foglalkoztatására. A szövetkezetben a tagok kötöttáru gyártásával, egyházi ruhák készítésével, gyermek konfekcióruhák és kesztyűk varrásával foglalkoztak. A szövetkezeti munka hozzásegítette a szerzeteseket az igazolt munkaévek és a nyugdíjjogosultság megszerzéséhez. Magyar Katolikus Lexikon XI. 664.; XIII. 388–389.

célokra foglaltak le, az otthonuktól megfosztott nővérek mégis bírták a katolikus lakosság bizalmát. A hívek hallani sem akartak arról, hogy a nővérek eltávozzanak körükből, inkább gondoskodtak ellátásukról, és munkaalkalmat nyújtottak nekik, a plébániák pedig lakást biztosítottak számukra. Ezek a körülmények a helyi elöljárók hatáskörének kiterjesztését sürgették. A generális főnöknő azt kérte Rómától, hogy a kalocsai érsek kapjon megbízást a dél-bácskai zárdák rendtartományá váló alakítására, egyúttal a társulat nyithasson posztulátust és noviciátust az új rendtartományban, konkrétan a bácsi zárdában. A tartományfőnöknőt és annak tanácsosnőit a generális főnöknő kívánta kinevezni.¹⁴²⁵ A kérelemre azonban késett a válasz. Így Bali Mária Ildefonsa főnöknő a következő év februárjában azt kérte a kalocsai érsektől, hogy még a provincia megalakítása előtt engedélyezze a bácskai házak részére noviciátus nyitását, hiszen több jelöltő már öt éve várt a beöltözésre, mivel nem tudtak átjutni a kalocsai anyaházba, hogy megkezdhessék kötelezően letöltendő újoncévüket. A kalocsai érsek elismerte a kérés jogosságát, és megadta az engedélyt.¹⁴²⁶ Budanovich püspök azonban úgy értelmezte a helyzetet, hogy a háború után, a trianoni határok helyreállításával ismét az 1930-as állapotok léptek életbe, azaz ismét elkülönült egymástól a kalocsai és a bácskai társulat. Budanovich nem vette figyelembe a nővérek azon érvelését, hogy 1941-ben a Szentszék „további intézkedésig” a kalocsai általános főnöknő vezetésére bízta a társulatot. Budanovich szerint a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulata nem szűnt meg, és Bácskában nehézségeket támasztott mind az örökfogadalom letételére készülő nővérek, mind a beöltözésre készülő posztulánsok kánoni kihallgatásával kapcsolatban. Mikor végül sor került a beöltözésre, a szertartás következő szövegéből – „Óhajtjuk a világot elhagyni és az Úr Jézus jegyeseinek készülni, felöltvén a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek ruháját” – kihagyatta a „kalocsai” jelzőt, mondván, a jelöltők nem tehetnek fogadalmat idegen állambeli intézményre. Mikor ez tudomására jutott a kalocsai elöljáróságnak, a generális főnöknő 1949 nyarán megismételte korábbi, provinciaalapításra vonatkozó kérését a Szentszék felé. Korábbi javaslatai fenntartása mellett hangsúlyozta, hogy a társulat nem kívánja az 1930-i dekrétummal különálló és elválasztott, független testületnek nyilvánított Miasszonyunkról

¹⁴²⁵ HU-KFL-I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 2066/1948. számú, 1948. november 13-án kelt levele az Apostoli Szentszékhez.

¹⁴²⁶ HU-KFL-I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 208/149. számú, 1949. február 9-én kelt levele az Érseki Hivatalhoz; A generális főnöknő 903/1949. számú, 1949. július 2-án kelt levele az Érseki Hivatalhoz.

nevezett Bácskai Szegény Iskolanővérek Társulatának visszaállítását.¹⁴²⁷ A társulat azonban továbbra sem kapott Rómából választ. Budanovich püspök viszont újabb feltételhez kötötte a bácskai újoncnők fogadalomtételét. Azt kívánta, hogy a nővérek ne csak a fogadalom szövegéből, hanem a társulat nevéből is hagyják el a „kalocsai” címet, illetve a bácskai szerzetes közösség „saját kebeléből” válasszon magának elöljárót, ne pedig a kalocsai anyaházból kinevezett vikária vezesse őket.¹⁴²⁸ Bali Mária Ildefonsa általános főnöknő tájékoztatta a fejleményekről az érseket,¹⁴²⁹ és tanácsosnőinek egyetértésével kiadott egy nyilatkozatot, amelyben engedélyezte – „tekintettel a különleges helyzetre, amelyben a Miasszonyunk Iskolanővérei jugoszláv területen élnek, főképp pedig mert a bácsi c. püspök, apostoli kormányzó úr úgy kívánja” –, hogy a jugoszláv területen lévő zárdák címéből kihagyják a „kalocsai” jelzöt és a „Miasszonyunk Szegény Iskolanővérei” címet viseljék. Hozzájárult továbbá, hogy a bácskai közösség titkos szavazás útján új vikáriát válasszon, aki a bácskai provincia létrejötte esetén tartományi főnöknő lesz. Az általános főnöknő ugyanakkor fenntartotta magának az új választás jóváhagyásának jogát, valamint leszögezte, hogy az engedély csak erre az egy esetre érvényes.¹⁴³⁰

Különösen megnehezedett a kapcsolattartás Kalocsa és a Bácska között, mikor 1950-ben a társulatnak be kellett fejeznie magyarországi működését. Jugoszláviában ugyan nem került sor a szerzetesrendek feloszlására,¹⁴³¹ nem tiltották a szerzetesi ruha viselését, a közösségként való együttélést, de a bácskai iskolanővérek továbbra sem taníthattak. A legtöbb helyen végleg el kellett hagyni zárdáikat és plébániákon, illetve harangozói házakban kaptak szállást. Általában templomi és egyházközségi szolgálatot végeztek, lelkipásztori kisegítőként, kántorként, kórusvezetőként, sekrestyésként működtek. Néhányan elvállalták egy-egy plébánia háztartásának vezetését,

¹⁴²⁷ A generális főnöknő korábbi javaslatai alapján ismételten kérte a Szentszéktől, hogy a kalocsai érseket bízta meg a rendtartomány megszervezésével, a társulat nyithasson újoncházat a bácsi fiókházban, valamint a generális főnöknő nevezhesse ki a tartományi főnöknőt. – HU-KFL-I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 904/1949. számú, 1949. július 4-én kelt levele az Apostoli Szentszékhez.

¹⁴²⁸ Ez idő alatt a hivatalosan kinevezett vikária, Ambruzs Mária Alfréda fogságban volt, előbb Újvidéken, majd Pozsarevácon. Alfréda nővért csak 1950. március 2-án engedték szabadon. Bangó 2000, 64. Távolléte alatt a társulat ügyeit Alfréda nővér helyettese, Zách Mária Hermenegild nővér intézte.

¹⁴²⁹ HU-KFL-I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 263/1950. számú, 1950. március 4-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

¹⁴³⁰ HU-KFL-I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 183/1950. számú, 1950. február 20-án kelt hivatalos nyilatkozata.

¹⁴³¹ Harmath 2010, 54.

mások a plébániai hitoktatásba kapcsolódtak be. A zágrábi és a bácskai nővérek különállása továbbra is megmaradt, a két kongregáció azután sem egyesült, hogy 1950-ben Magyarországon feloszlatták a kalocsai társulatot. Róma 1960-ban a bácskai nővérek társulatát teljesen függetlenítette, és autonóm, közvetlenül a római Szerzetesi Kongregációnak alárendelt szerzetesi provinciának, tartománynak minősítette. A társulat főnöknőjének székhelye Magyarkanizsa lett, ahol a nővérek rendházuk elvétele óta egy meghagyott kis házban éltek. Később Szabadkán az egyik plébániatemplom kertjében építettek székházat noviciátusuknak és a tartományi helynökségnek. A Szentszék 1971-ben önálló szerzetes társulattá nyilvánította a bácskai nővéreket, 1988-ban pedig jóváhagyta az átdolgozott szabályokat. Időközben sor került a korábban a kalocsai egyházmegyéhez tartozott bácskai területek egyházi helyzetének rendezésére is. VI. Pál pápa 1968. január 25-én kelt dekrétumával a bácskai apostoli kormányzóságot Szabadka székhellyel közvetlenül a Szentszék alá rendelt püspökség rangjára emelte.¹⁴³²

A bácskai nővérekkel párhuzamosan Szabadkán végig jelen voltak a zágrábi nővérek is. A bunyevác, illetve horvát nemzetiségű nővérek 1958-tól a Szent Teréz-plébánia, később a püspökség és a szeminárium szolgálatában fejtették ki működésüket.¹⁴³³

A bácskai nővérek a térség katolikusai között hasznos és szükséges funkciót töltöttek be, hiszen 1968-ig nemcsak öt további bácskai helységben telepedtek le, hanem a Verőce megyei Dáljára is meghívták őket. 1968-ban 128 volt a fogadalmas nővérek és 21 a jelöltnők száma. 1989-ben 20 helyen 67 nővér működött.¹⁴³⁴ A 2000-es évek első évtizedében a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek társulatát 38 örökfogadalmas nővér és egy újoncnő alkotta, akik öt helyen zárdában, 11 településen pedig plébánián éltek.¹⁴³⁵

Kína

Az 1948-ban Kínába kiutazó Markovich Mária Jozefa vikária megérkezése után rövidesen hozzálátott a társulat szabályainak és imakönyvének lefordításához. Időközben Róma engedélyezte, hogy a kínai noviciátus helyszíne – szükség esetén – év közben áthelyezhető legyen. 1949-ben a nővérek

¹⁴³² Salacz 1975, 119.

¹⁴³³ Salacz 1975, 128.

¹⁴³⁴ Salacz 1975, 127–128.; Puskely 1990, 166.

¹⁴³⁵ Bácskai Nővérek honlapja. <https://sites.google.com/site/bacskeinoverek/home> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

Hszücsouban, Fenghszienben és Sanghajban dolgoztak, a legtöbb helyen betegápolással foglalkoztak, illetve szövessel-fonással biztosították megélhetésüket.¹⁴³⁶ Szintén ebben az évben Jozefa nővér Kínából Makaóba utazott, a továbbiakban – a levelezési nehézségek miatt – ő jelentette az összekötő kapcsolatot Európával. Amikor a kínai kormány 1951-ben kiutasította az idegeneket az országból, a vikária a fenghszieni nővéreket is Makaóba hívta. Távozásuk azonban nem történt zökkenőmentesen, a hatóságok az egyik bennszülött nővért hamis vádak alapján börtönbe vetették. A 20 magyar nővér 1951-ben hagyta el végleg az országot. Ekkor hat nővérük sírját és 27 bennszülött nővért hagytak Kínában, akik nem kaptak engedélyt a távozásra. Mivel a magyar nővérek levélben sem érintkezhetek velük, ezért Li Mária Elekta kapott megbízást, hogy mint a bennszülött nővérek elöljárója, lehetőség szerint tartsa kézben és irányítsa ügyeiket. A magyar származású nővérek hamarosan Ausztráliába utaztak, ahol egy árvaházban kezdtek dolgozni. Munkájuk betegkezelésből, ebédlői szolgálatból és varrásból állt. Néhány év múlva idős asszonyok ápolásával kezdtek foglalkozni.¹⁴³⁷

Kínában ma is élnek bennszülött kalocsai iskolanővérek. 1989-ben négyen voltak életben a „régii csapatból”, de időközben több fiatal kínai lány is csatlakozott hozzájuk. A hidegháborús években a kínai nővérek rejtett szerzetesi életet éltek, rózsafüzér-készítéssel foglalkoztak. Az 1990-es évekre enyhült a kínai belpolitikai helyzet is, az egyház 1995-ben visszakapta a tamingi nagytemplomot és a misszió épületeinek egy részét. A kínai nővérek, a kalocsai iskolanővérek egykori társai, újra szerzetesi közösségben élhettek, sérült gyermekeket gondozó intézetet és idősek otthonát nyitottak.¹⁴³⁸ A magyar nővérek eleinte főleg a jezsuita atyákon keresztül tartották a kapcsolatot a kínai provinciával. A jezsuita atyák küldtek Tajvanról szerzetesnőket, akik oktatták a „kalocsai” kínai nővéreket, és lelkipraktóriumot tartottak nekik. A kínai tartomány fokozatosan gyarapodott, a nővérek Kajfengben is megtelepedtek az ottani püspök meghívására. Buzgó, imádságos életük vonzónak tűnt a kínai lányok előtt, egyre több jelentkező kívánt belépni a társulatba. 1996-ban a létszám 33-ra nőtt, akik közül 14-en hithirdetőkként tevékenykedtek.¹⁴³⁹ A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának két tagozata között ma is élnek a

¹⁴³⁶ Bangó 2000, 72-74.

¹⁴³⁷ Bangó 2000, 109.

¹⁴³⁸ Vámos 2003, 350.

¹⁴³⁹ Bangó 2000, 128-129., 139., 141-142., 146-147.

kapcsolat, bennszülött nővérek érkeztek például 2013-ban Magyarországra, a közösség káptalanjára, illetve a generális főnöknő is megtartotta kötelező vizitációs útját Kínába.

Viceprovinciák és az újrakezdés

Az 1940-es évek végén több nővér elhagyta Magyarországot. Egyesek tanulmányi útra, mások rokonlátogatásra indultak, tehát az utazási indokok között ekkor még nem a menekülés játszott a főszerepet. A megváltozott politikai viszonyok miatt azonban sokan a külföldön maradás mellett döntöttek. Később a szerzetesrendek magyarországi feloszlata, majd az 1956-os események késztettek egyeseket távozásra.

A kínai missziós nővérek – ahogy ezt fentebb már említettem – 1951-ben Kína elhagyására kényszerültek. Ekkor Ausztráliában telepedtek meg, ahol először árvaházban és érseki háztartásban dolgoztak, összesen három településen. 1957-ben innen utazott el Jozefa vikária, hogy megteremtse Rómában a társulat új központját. Az ausztráliai közösséget 1959-ben viceprovinciává nyilvánították.¹⁴⁴⁰

Két nővér 1948-ban rokonlátogatásra érkezett Kanadába, másik két nővér a Bécsi Képzőművészeti Akadémia egyházművészeti fakultásán végzett tanulmányai után nem térhetett vissza Magyarországra, és rokonai meghívására utazott Kanadába. Itt, Torontóban jött létre kis közösség a kalocsai iskolanővérek számára. Néhány nővér az 1950-es években az Amerikai Egyesült Államokba került, ahol Buffalo központtal működtek. A két észak-amerikai közösség szintén 1959-ben kapott viceprovinciai státust, egyúttal engedélyt noviciátus felállítására.¹⁴⁴¹

A harmadik viceprovinciában, Németországban 1959-ben a részben Jugoszláviából, részben Magyarországról kitelepült nővércsoport 24 tagja négy szerzetes közösségben élt. Számuk 1964-ben 37 főre nőtt, ekkor öt házban tevékenykedtek.¹⁴⁴²

Az 1950-es évek zavaros belpolitikai viszonyai közepette nem lehetett abban reménykedni, hogy a társulat központi irányítása Magyarországon maradhat. A rendtagok Rómában kívánták megteremtteni ennek lehetőségét. Markovich Mária Jozefa nővér, a kínai misszió vikáriája ezért Ausztráliából Rómába utazott, ahol már 1957-ben idős és beteg emberek otthonát

¹⁴⁴⁰ Bangó 2000, 110–112.

¹⁴⁴¹ Bangó 2000, 79., 112–114.

¹⁴⁴² Bangó 2000, 115–116.

vezette. Később a társulat tagjai a római Szent István Zarándokház¹⁴⁴³ vezetését kapták feladatul. Jozefa nővér, aki egyúttal a helynöknői tiszteletet is betöltötte, 1968-ban, Rómában elhunyt. Halála után a Magyarországon maradt általános főnöknő, Bali Mária Ildelfonsa lemondott hivataláról, hogy a külföldön élő nővérek új generális főnöknőt választhassanak. A rendtagok bizalma a káptalanon, 1969-ben Zemplén Mária Mediatrix nővér felé fordult, így ő lett sorrendben a társulat ötödik elöljárója.¹⁴⁴⁴ Szintén Rómában választották meg a következő főnöknőt, Moullion Mária Antónia nővért, aki 1977–1989 között töltötte be ezt a tisztséget.¹⁴⁴⁵

Az 1989-es, még Rómában megrendezett nagy káptalanon született döntés az új, immár a hetedik generális főnöknő személyéről. A tisztséget Nagy-Pál Mária Consummata nővér tölthette be. Szintén ekkor hagyták el a társulat nevéből a „Szegény” jelzőt.¹⁴⁴⁶ A magyarországi rendszerváltozás meghozta a régóta várt fordulatot a szerzetesek életében is: a kalocsai iskolanővérek újra működhetnek Magyarországon. A szétszórás idején külföldön élő nővérek többsége a hazatérés mellett döntött. 1990-ben beköltözhettek a korábban a társulat tulajdonát képező Budapest, Mária utcai ingatlanba,¹⁴⁴⁷ ahol később berendezték a közösség új anyaházát. Napjainkban a nővérek Budapesten, Baján, Kalocsán és Kiskunfélegyházán tartanak fenn katolikus iskolákat, óvodákat, kollégiumokat és szociális otthont.

A további kutatás lehetséges irányjai

A tudományos életben evidenciának számít, hogy minden kutatás újabb kutatási témákat generál. Jelen esetben sincs ez másként. Számos olyan kérdés körvonalazódott a mű megírása során, amelyek megválaszolása további alapkutatásokat igényel.

A társadalomtörténet számára fontos lenne egy olyan adatbázis összeállítása, amely a nővérek ismert és fellelhető életrajzi, illetve munkaköri

---

¹⁴⁴³ A Szent István Ház egy zarándokház Rómában. Létesítését Mindszenty József már 1946-ban kezdeményezte, akkor sikertelenül. Különböző adományokat és pénzforrásokat felhasználva 1967-ben készült el. Zarándokok, Rómában tanuló ösztöndíjasok és kutatók elszállásolására szolgál. Elsősorban magyar vendégek számára elérhető, de más nemzetiségűek is használhatják. Magyar Katolikus Lexikon XII. 838–841.

¹⁴⁴⁴ Bangó 2000, 108–109.; Bíró [1980], 88–89.; Magyar Katolikus Lexikon IX. 103–104.

¹⁴⁴⁵ Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Történetünk. Általános főnöknőink. <http://kalocsainoverek.hu/tortenetunk/altalanos-fonoknoink/> (Hozzáférés: 2022. január 31.); Bíró [1980], 69–70.

¹⁴⁴⁶ Bangó 2000, 131.

¹⁴⁴⁷ Bangó 2000, 134.

adatait tartalmazná. Ennek segítségével képet kaphatnánk a nővérek szociológiai jellemzőire – életkorára, családi és társadalmi hátterére, születési helyére, származására, végzettségére – vonatkozóan. Igazolhatnánk azt a feltételezést is, hogy a nővérek jelentős számban olyan településekről származtak, ahol a kalocsai nővéreknek óvodájuk, elemi iskolájuk volt. Vagyis bizonyítani lehetne, hogy a gyermekkorban szerzett pozitív tapasztalat, a szerzetesi minta, az egyházi nevelés ösztönzőleg hatott a később iskolánívéri életet választókra. A nővérek születési helyének a zárdaalapításokkal való összevetése egy ellentétes irányú vizsgálódásnak is teret adhatna: tudniillik érdemes lenne azt is kutatni, hogy mennyire befolyásolta az új zárdák helyszínének kiválasztását az a tény, hogy egy vagy több nővér az adott településről származott. Volt-e lehetősége a nővéreknek társulati szinten, a saját szülőhelyükön való háznyitást ösztönözni? Szintén érdeklődésre tarthatnának számot a szerzetesnői adatbázisból kinyerhető, a testvéreket érintő információk: azaz milyen magas volt azon családok száma, ahonnan egynél több gyermek lépett be a társulatba. A sematizmusok alapján a házfőnöknők kinevezésének mechanizmusát, a diszpozíciók dinamikáját lehetne vizsgálni.

Jelen írás részletesen tárgyalja ugyan a bácskai zárdák elszakadásának, visszatérésének, önállósodásának témáját, de ezt csak a magyarországi levéltári források tükrében teszi. Bár az előzetes felmérések és tájékozódás szerint a vajdasági levéltárakban, illetve a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek Társulatának archívumában nincsenek olyan releváns iratanyagok, melyek döntően befolyásolnák a munkában közölt tényeket; a teljességre való törekvés, valamint a másik fél nézőpontjának bemutatása szükségessé tenné a határon túli – főként egyházkormányzati – források alapos feltárását.

Szintén további vizsgálódást igényelne az egyes zárdaalapítások motívációjának bemutatása, a megtelepedések körülményeinek, valamint az abban közreműködők szándékának felderítése.

Jelen írásban megadom az egyes zárdák vonatkozásában az ott szolgálatot teljesítő nővérek, valamint az ott oktatásban, gondozásban részesülő növendékek létszámát. Munkám jellege miatt azonban nem került sor a részletesebb fiókháztörténetek kibontására. Ha elkészülne a fentebb említett nővéradatbázis, annak segítségével rekonstruálni lehetne az egy-egy településen működött nővérek névsorát, szolgálati idejük hosszát. Az egyes községek, városok, illetve egyházközösségek iratanyagának átvizsgálása pedig a zárdák épülettörténetéhez nyújthatna jelentős adalékot. Különösen érdekes lenne az egyes zárdaiskolák történetét megvizsgálni olyan

szempontból, hogy azok mennyire kötődtek az őket befogadó településhez, illetve annak vonzáskörzetéhez. Mennyire formálták a községek történetét, továbbá a nővérek mennyire ismerték fel az adott helység lakosságának esetlegesen meglévő speciális oktatási-nevelési igényeit, és milyen mértékben voltak hajlandóak, illetve képesek ezeket az elvárásokat kielégíteni. A települések elégedettségét le lehetne mérni azokon a levélváltásokon, amelyekben a lakosság egy-egy nővérhez, főnöknőhöz való ragaszkodását ecseteli.

Jelen írás felvillantott ugyan néhány példát arra vonatkozóan, hogy a társulat más szerzetesrendekkel milyen területeken működött együtt, de ez az „ízelítő” korántsem törekedett a teljességre, mivel nincs arra utaló jel, hogy ezt társulati szinten koordinálták volna. Az elszórta fellelhető információmorzsák alapján a társulat más szerzetesrendekhez való viszonya inkább lokális szinten ragadható meg. A helyi adottságoknak köszönhetően az iskolanővérek például Baján az ott jelenlévő ciszterciekkel, Kalocsán a jezsuitákkal, Kiskunfélegyházán a verbitákkal, Esztergomtáborban a szalézi rend tagjaival alakítottak ki szorosabb összeköttetést. Vannak arra utaló adatok, hogy a Kalocsáról induló jezsuita kapcsolatok közrejátszottak a két társulat budapesti együttműködésében vagy a kínai missziós munka elvállalásában, de ezek inkább a jól funkcionáló kapcsolati hálónak, a személyes ismeretségeknek, mint a két társulat deklarált kooperációjának tudhatók be. Ennek ellenére a szerzetesi összefogás részletes bemutatása mindenképpen figyelemreméltó kiegészítésül szolgálhatna az egyháztörténet számára. Ez a téma maga után vonna egy másik kifejtésre érdemes kérdéskört, azaz a kalocsai iskolanővérek társulatának részletes összehasonlítását más női szerzetesrendekkel. Kézenfekvőnek tűnne az elsődlegesen tanítással foglalkozó közösségek vizsgálata, itt különösen a kalocsai és a szegedi társulat párhuzamba állítása hozhat érdekes eredményeket.

Hasznos lenne megvizsgálni, hogy mennyire tekinthető más rendek esetében is általános tapasztalatnak, hogy a rendház a front átvonulásakor az egyéb alternatívákhoz képest relatív védett helynek számított, és az ott tartózkodóknak jobb túlélési lehetőségeket biztosított. Az eddig publikált ostromnaplók, visszaemlékezések, valamint a kalocsai iskolanővérek háborús krónikái és beszámolóai alapján elmondható, hogy egyes, más rendbeli zárdaiban maradó nővérek és az ott menedéket találók számára a rendház nagyobb biztonságot nyújtott, mint a civil hajlékok. Ugyanakkor arra is találhatók példák, hogy a megszálló hadsereg katonái számára a zárda sem számítottak kivételezett helyeknek. Felmerülhet a budapesti és a vidéki rendházak különböző tapasztalatainak összevetése is. A témáról teljesebb

képet csak a lehető legtöbb ilyen irányú forrás összegyűjtése és elemzése után lehetne adni.

Az iskolai értesítők és évkönyvek rendkívül adatgazdag, további kiaknázásra váró forrástípusok. Az egyházi és világi, fiú-, illetve lányiskolák, gimnáziumok háborús káraitól szintén megrajzolható lenne egy körkép az 1944/45-ös és az 1945/46-os tanévekből származó iskolai évkönyvek alapján.

Jelen munka több ponton is kitért a nővérek iskolán kívüli tevékenységére, ám ennek a sokrétű működésnek a részletesebb kifejtése egyelőre még várat magára.

Ahogy arra fentebb már utaltam, a társulat 1947 utáni életére, a szétszóratás idejének történetére vonatkozóan már születtek munkák. Ezek legtöbbje életinterjúk, visszaemlékezések alapján készült. A téma alapos feltárásához azonban elengedhetetlenül szükséges lenne áttanulmányozni az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a társulatra, illetve az egyes prominensebb, megfigyelt, kihallgatott személyekre vonatkozó dossziék dokumentumait.

ÖSSZEGZÉS

A 19. század második és a 20. század első felének magyarországi lányoktatás-története szempontjából a kalocsai iskolanővérek társulata megkerülhetetlen, hiszen a maga nemében ez a szerzetes közösség számított az egyik legjelentősebbnek. Működésének csúcspontján, 1942-ben több mint 900 iskolanővér tevékenykedett több mint 60 fiókházban, több mint 20 ezer gyermeket felügyelve, tanítva. Nagyságához képest azonban szembetűnő a rend szakirodalmi elhanyagoltsága. Eddig nem született átfogó elemzés a társulat jellegzetességeiről, a közösség egészének működési mechanizmusairól, a vezetők által követett stratégiákról, az egyes korszakok különböző kihívásaira adott adekvát válaszaikról. Munkámban arra tettem kísérletet, hogy ezek tükrében foglaljam össze a társulat történetének jelentősebb állomásait, különösen hangsúlyozva az 1944 és 1946 közötti eseményeket.

A mű két nagy fejezetét összekapcsolja, hogy megfigyelhetőek bizonyos tendenciák és stratégiák, amelyek a társulat történetének egész vizsgált korszakán átívelnek. Mivel nem állnak rendelkezésre más női szerzetesrendekkel foglalkozó hasonló kutatások, így nem lehet megállapítani, hogy a kalocsai iskolanővérek társulatánál megfigyelhető jellegzetességek mennyire a társulat sajátosságai, illetve milyen mértékben lehetnek ezek általánosan érvényesek más apácaközösségekre.

Feltételezhető, hogy a megingathatatlan hit, amely a kalocsai nővérek legfőbb „fegyverének” bizonyult valamennyi probléma megoldásánál, a többi női szerzetes társulat esetében is univerzálisan kimutatható lenne, hiszen közös alapból, a katolikus értékrendből fakadt. A nehéz helyzetekre adott hatékony önvédelmi mechanizmusnak tűnt továbbá a nővérek írásaiból kicsendülő önirónia és szarkazmus. A humor mint a nehézségek pszichológiai feloldásának egyik módja – a nővérek intelligenciájának tanújeleként – eredményes kríziskezelési lehetőségnek bizonyult. Jelentős szerepe volt emellett a traumák feldolgozásában, az egyén és a közösség kiszolgáltatottságának elfogadhatóvá tételében is. Minden valószínűség szerint szintén általánosan érvényesnek bizonyulna az a kötelességtudat, amellyel az egyes szerzetes közösségek az általuk felvállalt feladatok – legyen az betegápolás, tanítás, idősgondozás, egyéb szociális munka – elvégzéséhez minden gond, baj ellenére ragaszkodtak.

Az említett, a női szerzetesrendekre egyetemesen vonatkoztatható karakterisztikák mellett a kalocsai iskolanővérek társulata más, jellegzetes és sajátos vonásokat is mutat. Így speciális adottságként tekinthetünk a közösség nemzetiségi sokszínűségére. Igaz ugyan, hogy nem maradtak fenn

kimutatások a nővérek nemzetiségi hovatartozására vonatkozóan, de vezetéknevükből, születési helyükből, a beszélt idegen nyelvekből, illetve a társulat geopolitikai helyzetéből kikövetkeztethető, hogy a közösség számára nem volt idegen az etnikai sokszínűség. A magyar származású nővérek mellett a kezdeti időben különösen sok német és cseh apáca működött, majd a társulat később egyre több sváb, szerb és horvát tagot számlált. Az etnikai heterogenitás egyrészt hatalmas többletet adott a társulatnak, hiszen működésüket ki tudták terjeszteni a többnemzetiségű területekre, idegen ajkú lakosokra. Ezen kívül az egész társulaton belül kialakult egyfajta elfogadás, nyitottság más népek, más kultúrák, más szokások iránt. Ez a tolerancia vezethetett a két világháború között a kínai missziós felkérés elvállalásához, valamint a II. világháború végén az orosz megszállással együtt járó konfliktusok kezelhető szinten tartásához. Mivel a nővérek közül többen beszéltek valamilyen szláv nyelvet, illetve sokuk számára már ismerős lehetett a szláv habitus, tudtak kommunikálni a szovjet katonákkal, ezáltal mérsékelni tudták az egyes fiókházak veszteségeit. Szintén a más kultúrák iránti tolerancia eredményezhetett olyan szituációkat, amikor mind az orosz katonák, mind a nővérek kiléphettek a győztes és vesztes fél szerepéből, ily módon – ha csak rövid időre is – semlegesítve a háború elembertelenítő hatását.

Ugyanakkor az etnikai sokszínűségnek voltak árnyoldalai is. Az I. világháború után a délvidéki zárdák szerb származású nővéreinek egy része a feléledő nacionalizmus hatására örömmel fogadta a közösség kettéválását, az önálló Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek Társulat létrehozását. Szintén ezek az apácák voltak azok, akik 1941-ben, a Bácska és a bácskai nővérek újbóli magyar fennhatóság alá kerülésével ragaszkodtak egy újabb szeparációhoz. Az etnikai öntudat tehát több esetben is felülírta a szerzetesi engedelmesség fogadalmát. A II. világháború után a bácskai németek lágerekbe zárása, illetve a magyarországi német nemzetiségűek malenkij robotra hurcolása, valamint kitelepítése a társulat számára szintén nehéz helyzetet teremtett. Bár a nővéreket közvetlenül nem érintették ezek a rendelkezések, attól lehetett tartani, hogy a nagyszámú német nemzetiségű rendtag miatt az egész társulat negatív megítélés alá esik. Azok a nővérek pedig, akiknek családtagjai elszenvedték a represszív intézkedéseket, nem tudták függetleníteni magukat az eseményektől. A határmenti zárdák nyújtottak ideiglenes szállást a Bácskából menekült hozzátartozóknak, és többen próbálták rokonaikat kiszöktetni a koncentrációs táborokból. A társulat előljárói megértéssel és együttérzéssel viseltettek az ilyen családi problémák iránt, szemet hunytak a szokatlan, olykor csak utólag engedé-

lyezett utazások felett. Ugyanakkor a mentális tehertétel mellett nagy anyagi erőfeszítést igényelt a befogadó fiókházak számára az átutazók élelmezése, felruházása, ellátása.

A nővérek részéről több helyütt konkrétan kitapintható előrelátás a társulat másik legszembevetőbb sajátossága, egyúttal sikerének, elterjedésének kulcsa. Ez az attitűd elsősorban a közösség mindenkori vezetőit jellemezte, de helyi szinten, az egyes fiókházak főnöknői szintén számos tanújelét adták ennek a szemléletnek. Az előrelátás és a hosszú távú tervezés szándéka érhető tetten a generális főnöknők azon intézkedéseiben, amelyek a társulat önállósítására, az egyházmegyei vezetéstől való függetlenedésre, a pápai jogú társulattá válásra irányultak. Szintén tudatos előrelátást feltételeznek a társulat keretében megnyitott pedagógusképző intézetek, amelyek a társulat megfelelő képzettségű rendtagokkal való ellátását, az iskolásnővér-utánpótlás kinevelését szolgálták. Az a metódus, hogy egy-egy településen először csak egy iskolatípust nyitottak meg, majd azt bővítették más korosztály számára nyújtott nevelési-oktatási lehetőséggel, valamint az a stratégia, hogy olyan iskola, óvoda vezetését eleve el sem vállalták, ahol nem nyílt lehetőség a további fejlesztésre, terjeszkedésre, szintén a vezetés előrelátására utal. Az előjárók figyelemre méltó erőfeszítéseket tettek, hogy kitörjenek a vidéki elszigeteltségből, és két kulturális centrumban, két egyetemi városban, Budapesten és Szegeden megvessék lábukat, azaz fiókházat alapítsanak. A társulati tagok egyetemi és főiskolai tanulmányainak elősegítése mellett az a cél is motiválta a társulatot, hogy a nagyvárosi jelenléttel aktívabban kapcsolódjanak be az egyház országos vérkeringésébe. A nővérek elszánt törekvését siker koronázta, hiszen mind a két nagyvárosban sikerült zárdát nyitniuk, sőt – ismét proaktív magatartást tanúsítva – Budapesten saját tulajdonú ház vételéről is gondoskodtak. A fővárosi „bázis” kialakítása maga után vonta a társulat szélesebb körű elismertségét. Ugyanakkor a társulat mert és tudott racionális döntéseket hozni, hiszen számos zárdalapítási felkérést utasítottak el, illetve felszámolták azokat a fiókházakat, amelyek működése, működtetése nem váltotta be a hozzájuk fűzött reményeket.

Az 1920-as években is tanúságot tett a társulat a rá jellemző előrelátásról. Ekkoriban azért került sor az anyaország belsejében nagyszámú új fiókház megnyitására, mert az előjáróság próbált felkészülni arra, hogy a Bácskában szolgálatot teljesítő nővérek kiutasítása esetén számukra működési területet tudjon biztosítani. A kormányzótanács a bácskai házak teljes elszakadását tartományalapítással próbálta megelőzni, nem rajta múlt, hogy ezt nem sikerült megvalósítani. Viszont a társulat alkalmazkodóképességének

bizonyítéka, hogy a politikai fordulatokat nyomon követve, már idejekorán elkezdte a felkészülést a bácskai zárdák esetleges visszatértére. Egyrészt a vezetőség nem vállalt el új alapításokat, munkaerőt tartalékolva így a bácskai házak számára, másrészt megtette a szükséges lépéseket, hogy a Szentszéknél magas rangú pártfogókat találjon az ügy – számukra kedvező kimenetelű – lebonyolítására.

A II. világháború kezdetén, a várható eseményekre felkészülve, több nővér betegápoló tanfolyamot végzett. A társulat vezetőségének történelmi távlatokban való gondolkodását tanúsítja, hogy a generális főnöknő idejekorán elrendelte a háborús krónikák vezetését, az élmények megörökítését. Az utasítás háttérben – a Tanácsköztársaság idején szerzett tapasztalatok tanulságaként – talán az az előrelátó szándék állt, hogy az esetlegesen előforduló veszteségek dokumentálása jogalapot biztosíthasson egy későbbi kárpótlás esetén.

A háború végének eseményei, a front közeledte azonban ellehetetlenítette az addig alkalmazott felkészülési, tervezési technikákat. A német megszállás felborította ugyan az iskolai élet rendszerét és a nővérek szokásos mindennapjait, mégsem eredményezett olyan nagymérvű kiszámíthatatlanságot, mint az orosz hadsereg megjelenése. A rémhírek és az általános zűrzavar közepette a nővérek nem tudták sem azt felmérni, hogy mi vár rájuk, sem azt eldönteni, hogy mely túlélési módszerek lesznek célra-vezetőek. Ezzel azonban nem voltak egyedül, hiszen a fennmaradt kortárs egyházi és civil források mindegyike azt erősíti meg, hogy az orosz katonák magatartását, az orosz megszállás következményeit senki sem tudta előre kiszámítani, erre nem tudtak előre felkészülni. Az előrelátás helyett a háború alatt a gyors helyzetfelismerés és az alkalmazkodás, valamint a szolidaritás és az egyházi védőháló segített a túlélésben. Néha a társulat meglévő, addig inkább hátránynak tartott geopolitikai adottságai bizonyultak hasznosnak. Például a kalocsai anyaház – többek között – annak köszönhető viszonylagos épen maradását, hogy egy aránylag kisebb vidéki városban, nem forgalmas útvonal mentén feküdt, illetve a Duna–Tisza közén nem hullámzott olyan sokáig a front, mint például a Dunántúlon. A kalocsai társulat „bölcsője”, a közösség „fundamentuma” tehát sértetlenül került ki a front átvonulásából, különösen azokhoz a női szerzetes közösségekhez viszonyítva, amelyeknek központja vagy tartományháza a szétbombázott és lerombolt Budapesten volt.

A háború utáni viszonyok szintén kevés teret hagytak a hosszú távú, előrelátó tervezésnek. Ekkor már nem a fegyveres, hanem az adminisztrá-

tív és ideológiai harcok nehezítették és akadályozták meg az addig bevált módszerek igénybevételét.

A társulat következő jellemző és hasznos stratégiájának már a legkorábbi időktől kezdve az alkalmazkodás bizonyult. Erre az első példát az alapító anya, Franz Mária Terézia szolgáltatta. Az első generális főnöknő – jobb meggyőződése ellenére – Haynald Lajos érseksége alatt nem sürgette a társulat pápai jogúvá válását, hanem belenyugodva a helyzetbe, kívárta a kedvező időpontot kérése beterjesztésére. Az eltelt 40 évnyi idő alatt azonban – élve az egyházi kormányzóság támogatásával – jelentős intézményhálózatot épített ki a Kalocsa-Bácsi Érsekség területén. A immár önállóvá vált társulatnak a 20. század elején, Trianon után el kellett fogadnia, hogy a mindenkor kalocsai érsekek már nem tudják és nem akarják a nővéreket a korábbihoz hasonló mértékben támogatni. Ezért a közösség rákényszerült, hogy önfenntartásra rendezkedjen be. Az új viszonyokhoz alkalmazkodva megnőtt tehát a fiókházak mellett működő gazdaságok jelentősége, gyarapodott a csak háztartási munkát ellátó fiókházak száma, illetve a nővérek különböző háziipari tevékenységeket sajátítottak el. A társulat olyan vállalkozásokba fogott, amelyek eltértek ugyan az eredeti hivatásul kijelölt céljuktól, azaz a népoktatástól, de lakossági igény mutatkozott rájuk, egyúttal jövedelemforrásnak is bizonyultak. Ilyen volt például a budapesti és szegedi kollégiumok működtetése. Szintén a változó elvárásokhoz való alkalmazkodást tükrözi a különböző új típusú képzési formák meghonosítása a társulat iskoláiban. Ezek közül a legkiemelkedőbb a maga nemében úttörőnek számító, érettségit adó mezőgazdasági leányközépiskola volt Kiskunfélegyházán.

A II. világháború is bőven adott lehetőséget az alkalmazkodóképesség bizonyítására. A nővérek bekapcsolódtak a betegápolásba és a sebesültek ellátásába. Ezen kívül néhány településen szociális téren is aktív szerepet vállaltak, például a közétkeztetés biztosításával. Általában a személyes segítségre helyezték a hangsúlyt, ezzel is erősítve a társadalmi szolidaritást és a helyi közösség összetartását. Ha a szükség úgy kívánta, a front átvonulása idején német vagy orosz katonákkal laktak egy fedél alatt, és magánházaknál kapott szállásra cserélték a klauzúrát. A harcok megszűnése után viszont szinte azonnal próbáltak visszatérni szerzetesi életmódjukba, és hivatásuknak, illetve képzettségüknek megfelelő módon tevékenykedni, azaz mindenekelőtt a tanítás folyamatosságát akarták biztosítani. Sokszor alkalmatlan körülmények és lehetetlen viszonyok között – kocsmahelyiségekben, magánházaknál, délelőtti és délutáni váltakozó rendszerben – próbálták a növendékek oktatását megoldani. A nővérek számára kapaszkó-

dót jelentett hivatásukból fakadó kötelezettségeik teljesítése, ugyanakkor ez által egyfajta „szolgáltatást” nyújtottak a társadalom számára. A front átvonulása után több településen is a nővérek zárdaiskolája nyílt meg először. Ezzel a nővérek bizonyították kötelességtudatukat, elhivatottságukat, ugyanakkor a helyi társadalom érezte nélkülözhetetlenségüket. Az egymásrautaltság tehát kölcsönösnek bizonyult, a nővérek és a lakosság között tapasztalt szolidaritás mindkét irányban működött.

A szerzetesnők a háború után intenzívebben kapcsolódtak be a számukra addig szokatlan mezőgazdasági munkákba, ha azt kívánta a közösség érdeke. Mind az élelmiszer-, mind a fűtőanyaghiányon rugalmas megoldásokkal próbáltak úrrá lenni. Az új, megváltozott politikai viszonyok között eleinte taktikusan lavíroztak. Az újjáépítéshez – saját kemény munkájukon túl – minden lehetséges anyagi forrást felhasználtak, a lakosság által nyújtott támogatástól kezdve, az egyházi főhatóság és a helyi közigazgatás pártfogásán át az állami segélyekig bezárólag mindent igénybe vettek. Az új ideológiai irányzatoknak azonban csak látszólag, főleg intézményrendszerük működésének biztosítása érdekében kívántak megfelelni. A megváltozott viszonyokra és az új elvárásokra – ismét jó adaptációs készségről téve tanúbizonyságot – gyorsan reagáltak. Az alkalmazkodó ellenállás jegyében a külvilág számára prezentálták a demokratikus jelszavakat, és részt vettek az új politikai hatalom által elvárt ünnepeken, de a nevelési módszerek, az oktatás tartalma, az átadott világszemlélet változatlan maradt. Csak addig mutattak hajlandóságot a rendszerrel való – „felszíni” – együttműködésre, amíg az nem járt elveik feladásával. Az új köntösbe öltöztetett régi szellemiség átmentésére és a békés egymás mellett élésre tett kísérlet azonban sikertelenségre volt ítélve a mindent „gleichschaltoló” politikai hatalom miatt. A társulat minden pozitívuma, mentális ereje, túlélőképessége, előrelátása, a nővérek alkalmazkodása és kitartása ellenére nem kerülhette el a kiépülő diktatúra által rá mint egyházi intézményre rótt végzetet. Az iskolák 1948-as államosítása és a szerzetesrendek 1950-es felszólítása minden korábbi kihíváshoz képest gyökeresen új, semmilyen technikával nem kezelhető helyzetet szült. Egy, a társulati önállóságát nem támogató érsek, egy nacionalista délszláv püspök, az ajtót rugdosó orosz katona, a hiperinfláció, az anyagi javak pusztulása, a testi szenvedés, mind kezelhető vagy legalábbis túlélhető volt azzal az „eszköztárral”, amivel a nővérek rendelkeztek. Ezekben a helyzetekben a nővérek tudták vagy kitalálták, hogy az ő történelmi szerepükben mi a teendő, tudták alkalmazni a korábban interiorizált, az adott helyzetben adekvátnak tűnő stratégiákat: kivárni a cselekvésre alkalmas időt; megtalálni az illetékes

feljebbviteli fórumot és tiltakozni; pártfogókat keresni; építeni a társadalom szolidaritására; keményen dolgozni az újjáépítésért; alkalmazkodó ellenállást tanúsítva a kedvezőtlen körülmények között is megteremteni a működés feltételeit.

Az iskolák államosítása és még inkább a szerzetesrendek feloszlataása azonban a történelemnek már más dimenziójához tartozott. Ebben a történelmi helyzetben a nővéreknek már esélyük sem volt arra, hogy egy totális hatalommal szemben bármilyen kompromisszumot vagy modus vivendit találjanak.

A KÖTETBEN SZEREPLŐ NŐVÉREK ÉLETRAJZI ADATAI

Ádám Mária Amatóra nővér 1905-ben született Jászapátiban, 1930-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Jánoshalmán, Bácsalmáson, Kalocsán. 1936-ban utazott a kínai misszióba. Kínában először Kaichow-ban tanított, majd Tamingban, az I. házban dolgozott, később Kinghsienben és Süchow-ban beteget ápolt. 1947-ben visszatért Magyarországra. Kalocsán tanított, majd 1949-től Ináncson volt kántor.¹⁴⁴⁸

Ádám Mária Szperávia nővér 1914-ben született Cegléden, 1934-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárként működött előbb Siklóson, majd 1940 és 1947 között Hőgyészen, később Cegléden.¹⁴⁴⁹

Agócs Mária Fidélia nővér 1894-ben született Jánoshalmán, 1915-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként tevékenykedett Péterrévén, Topolyán, Adán. 1922-től Kalocsán, Bácsalmáson, Esztergomtáborban, Dunakeszin, Hőgyészen, Baján, Vecsésen, Budapesten és Mélykúton dolgozott.¹⁴⁵⁰

Albeker Mária Paula nővér 1899-ben született Csanádpalotán, 1924-ben kapott beöltözést. Mennyiségtani és természettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként tevékenykedett Dunakeszin, Kalocsán. 1939 és 1945 között Bácsalmáson volt főnöknő és a polgári iskola igazgatónője. 1945 és 1946 között Kiskunhalason tanított, majd 1946-tól Csillaghegyre kapott főnöknői kinevezést.¹⁴⁵¹

Ambruzs Mária Alfréda nővér 1893-ban született Kunszentmártonban, 1916-ban kapott beöltözést. Mennyiségtani és természettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként dolgozott Kalocsán, majd tanított és házfőnöknőként működött Kiskunhalason, Cegléden, Bácsalmáson. Általános tanácsosnőként és igazgatónőként az anyaházban teljesített szolgálatot 1939 és 1941 között. Főnöknő volt 1941-től Zomborban, 1944-től Újvidéken. A bácskai zárdák vikáriája lett 1944-től. 1948 júliusától 1950 márciusáig különböző helyeken

¹⁴⁴⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁴⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁵⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁵¹Más forrásban a nővér születési helyénél Pitvaros szerepel. HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 982.; HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.

fogságban volt. 1950-től Újvidéken működött, mint a bácskai nővérek kinevezett vikáriája.¹⁴⁵²

Andrási (Andrássy) Mária Dafróza nővér 1901-ben született Óbecsén, 1925-ben kapott beöltözést. Házi nővérként 1926 és 1929 között Kalocsán dolgozott, majd 1929-ben a kínai misszióba utazott. A társulat ot-tani házaiban szakácsként, betegápolóként tevékenykedett 1947-ig.¹⁴⁵³

Attenberger Mária Márta nővér 1838-ban született Zandtban (Bajorország), 1864-ben kapott beöltözést. 1915-ben Kalocsán hunyt el.¹⁴⁵⁴

Balassa Mária Athanázia nővér 1886-ban született Péterrévén, 1906-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött Jánoshalmán, Zomborban, Foktón, Kiskunhalason, Vecsésen. 1927 és 1947 között Kiskunfélegyházán a Constantinum gondnoka volt. 1947-től Újszege-den tevékenykedett.¹⁴⁵⁵

Bali Mária Ildefonsa nővér 1889-ben született Magyararkanizsán, 1908-ban kapott beöltözést. Először polgári iskolai tanárként, majd 1919-ben tanítóképző intézeti tanárként végzett. Szabadkán tanított, 1921-től Kalocsán, 1925-től pedig Kiskunfélegyházán. 1930 és 1936 között ismét Kalocsán működött, majd Baján lett főnöknő. 1941-ben szabadkai ház-főnöknőnek nevezték ki, 1945-től Szegeden, 1946-tól Budapesten mű-ködött. 1947-ben őt választották meg a társulat általános főnöknő-jévé.¹⁴⁵⁶

Bán (Beizman) Mária Skolasztika nővér 1884-ben született Apatinban, 1904-ben kapott beöltözést. Magyar nyelv- és történettudományi szak-csoportra képesített polgári iskolai tanárnőként dolgozott 1907-től Baján, 1912-től Kalocsán. Az anyaházban újoncmesternőként is tevé-kenykedett. 1929-ben a kínai misszióba utazott. 1930–1936 között Kai-chow-ban, 1936–1942 között a Taming I. házban, 1942–1945 között Kinghsienben, 1945–1946 között a Taming II. házban volt főnöknő. 1946-tól Süchow-ban tanácsosnőként, 1947-től Juanlingban főnöknő-ként működött.¹⁴⁵⁷

Béke (Blechl) Mária Ladiszla nővér 1904-ben született Bácsszentivánon, 1926-ban kapott beöltözést. Német-magyar szakos tanítóképző intézeti

---

¹⁴⁵²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁵³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁵⁴HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 24.

¹⁴⁵⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁵⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁵⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

tanárnőként dolgozott 1929–1930 között Kalocsán, 1930–1932 között Kiskunfélegyházán, majd ismét Kalocsán működött 1941-ig. Ezt követően újra Kiskunfélegyházán tanított.¹⁴⁵⁸

Bérczi Mária Coelestina (Cölesztina) nővér 1875-ben született Zomborban, 1894-ben kapott beöltözést. Ének-zene, szépírás és rajz tanítására szóló képesítést szerzett. Először Kalocsán, majd 1909-től Kiskunfélegyházán, 1913-tól újra Kalocsán működött. 1926-ban Kínába utazott. 1928-ban Tamingban tevékenykedett, ő volt a kínai újoncnők mesternője. 1943-tól a Taming II. ház, 1944-től a kinghsieni ház főnöknői tisztségét töltötte be, 1947-ben Pekingben lett főnöknő.¹⁴⁵⁹

Berdó Mária Kolomána nővér 1896-ban született Adán, 1915-ben kapott beöltözést. 1930 után az elszakadt bácskai társulatban teljesített szolgálatot. Bár kérte átvételét a magyar anyatársulatba, de jugoszláv állampolgársága miatt erre nem kapott engedélyt.¹⁴⁶⁰

Bicskei Mária Mauricia nővér 1885-ben született Zentán, 1905-ben kapott beöltözést. Kézimunka-tanítónőként dolgozott Zomborban, 1930-ban a kúlai ház főnöknőjévé nevezték ki. 1943 és 1949 között a kalocsai Szent Ignác Otthon házfőnöknője volt.¹⁴⁶¹

Bíró Mária Alexia nővér 1916-ban született Felsőittebén, 1938-ban kapott beöltözést. Zöldkeresztes tanfolyamot végzett elemi iskolai tanítónőként Kalocsán teljesített szolgálatot 1941 és 1944 között. 1944-ben ápolóként Kapuvárra ment a hadikórházzal, onnan továbbutazott Németországba, ahonnan 1946 októberében tért haza. Ezután 1949-ig Kalocsán dolgozott, majd Balatonszemesen lett főnöknő.¹⁴⁶²

Bleilőb Mária Bernárda nővér 1857-ben született Neumarkban (Csehország), 1874-ben kapott beöltözést. Tanítónői oklevelet szerzett, kezdetben Szabadkán, Kalocsán és Baján működött. 1883-ban polgári iskolai tanárnői oklevelet kapott. Rövid újvidéki munka után hosszú ideig Kalocsán maradt, ő lett az anyaház főnöknője 1902-ben. 1903-tól 1909-ig a magyarkanizsai ház főnöknője, majd Kalocsán a generális

¹⁴⁵⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁵⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁶⁰HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 714.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1933. július 17., 1934. január 3.

¹⁴⁶¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 427.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II., HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1907. június 25.

¹⁴⁶²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

főnöknő helynöknője lett. 1911-től 1933-ig a társulat általános főnöknője, majd 1933 után haláláig (1939) általános helynöknője volt.¹⁴⁶³

Bodrogi (Bohnert) Mária Benedetta nővér 1908-ban született Csonoplyán, 1929-ben kapott beöltözést. Elemi és polgári iskolai tanárnőként működött 1934-től Kalocsán, 1936-tól Hőgyészen. 1943 és 1946 között Baján dolgozott. Később a kalocsai anyaházban tevékenykedett.¹⁴⁶⁴

Boros Mária Agnella nővér 1902-ben született Zentán, 1923-ban kapott beöltözést. Földrajz, természetrajz és kémia szakcsoportra képesített tanítóképző intézeti tanárként dolgozott 1927–1941 között Kalocsán. Ezután Szabadkán, majd 1944 és 1948 között a kiskunfélegyházi Constantinumban tanított. 1948 után Izsákon működött.¹⁴⁶⁵

Bottea Mária Alojzia nővér 1838-ban született Tirolban, 1866-ban kapott beöltözést. Főnöknőként tevékenykedett Bácsban és Kunbaján. 1909-ben halt meg.¹⁴⁶⁶

Braun Mária Pacifika nővér 1918-ban született Nagydorog-Földespusztán, 1939-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként végzett, mezőgazdasági szaktanári képesítést is szerzett. 1942 és 1944 között Szabadkán teljesített szolgálatot. 1944-ben a hadikórházzal Kapuvárra távozott, majd Németországba utazott tovább, ahonnan 1946 októberében tért vissza. 1947-ig Kalocsán, ezután Baján tanított.¹⁴⁶⁷

Brenner Mária Soteris nővér 1873-ban született Kerényben, 1893-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként tevékenykedett Bácsalmáson, Péterrévén, Temerinben, Palánkán, Kalocsán, Magyarkanizsán, Jánoshalmán, Kúlán. 1931-től Bácsbokodon, Bátyán, Kalocsán működött.¹⁴⁶⁸

Burgstaller Mária Angelina nővér 1883-ban született Kiskőszegen, 1903-ban kapott beöltözést. Óvónőként dolgozott Péterrévén, Futakon, Szentfülöpön. Főnöknő volt 1913-tól Foktőn, 1915-től Zomborban a Koczik-árvaházban, 1920-tól pedig Budapesten. 1926-ban utazott Kínába. Előbb Tamingban, majd 1930-tól Kaichow-ban tevékenykedett,

---

¹⁴⁶³HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 68.; HU-MNL-BKML-XII.6. A kalocsai anyaház krónikája, 1939. január 24.

¹⁴⁶⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁶⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁶⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 29.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 101–103.; Franz 1925, 130., 144–145.

¹⁴⁶⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁶⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

ez utóbbi helyen főnöknőként működött 1936 és 1942 között. Süchowban betegápolást végzett, 1944-től főnöknő is volt.¹⁴⁶⁹

Bükk Mária Rosaria nővér 1905-ben született Jánoshalmán, 1929-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónői oklevelét Kalocsán szerezte. 1930-ban utazott Kínába. Először Tamingban dolgozott, majd 1931 és 1947 között Kaichow-ban tevékenykedett.¹⁴⁷⁰

Császár Mária Stefána nővér 1836-ban született Zomborban, 1860-ban kapott beöltözést. Tanítónőként működött Kalocsán 1865-ben bekövetkezett haláláig.¹⁴⁷¹

Csitos Mária Antonella nővér 1917-ben született Iszkaszentgyörgyön, 1939-ban kapott beöltözést. Először elemi iskolai tanítónői oklevelet szerzett a Constantinumban, majd elvégezte a mezőgazdasági főiskolát, és gazdasági tanár lett. A háború előtt Kiskunfélegyházán tanított, 1945 végétől 1946 tavaszáig a kalocsai anyaházban dolgozott. Később ismét Félegyházán, majd Kalocsán működött. 1948–1950 között Kaposváron és Monostorapátiban tevékenykedett.¹⁴⁷²

Csonka Mária Piencia nővér 1901-ben született Adán, 1921-ben kapott beöltözést. Mennyiségtan és természettudomány szakos polgári iskolai tanárnőként 1926-tól Vecsésen tanított, 1941 és 1947 között betöltötte itt a főnöknői tisztséget is.¹⁴⁷³

Dehény Mária Alacoque nővér 1889-ben született Kalocsán, 1908-ban kapott beöltözést. Először elemi iskolai tanítónői, majd polgári iskolai tanárnői végzettséget szerzett. 1919-ben kapta kézhez tanítónőképző intézeti tanári oklevelét, majd 1922-ben középiskolai tanári diplomáját. Doktorátust ugyanebben az évben szerzett. Tanított Kalocsán, Szabadkán, Kiskunfélegyházán. 1930 és 1936 között a bajai, 1946 és 1947 között a kiskunfélegyházi ház főnöknője volt.¹⁴⁷⁴

Dobó Mária Borgiász nővér 1889-ben született Magyarkanizsán, 1908-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott. 1923-tól Adán,

---

¹⁴⁶⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁷⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁷¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 11.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 1-8.

¹⁴⁷²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁷³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁷⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

- 1925-től Szenttamáson volt főnöknő. Utolsó működési helyén, Adán hunyt el, 1940-ben.¹⁴⁷⁵
- Dolberger Mária Júlia** nővér 1835-ben született Baján, 1860-ban kapott beöltözést. Női kézimunkát tanított 1868-ban Óbecsén bekövetkezett haláláig.¹⁴⁷⁶
- Dorjánh Mária Agatonika** nővér 1908-ban született Rácmiliticsen, Dorjánh Mária Szeráfia nővér testvére. 1936-ban kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Bácsbokodon, majd 1938-ig Kalocsán, 1943-ig pedig Garán. 1943 és 1945 között Zomborban tevékenykedett, majd 1945-től Hajóson volt mosó- és varrónő.¹⁴⁷⁷
- Dorjánh Mária Szeráfia** nővér 1901-ben született Rácmiliticsen, Dorjánh Mária Agatonika nővér testvére. 1922-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött 1923-tól Kunbaján, 1929-től Bácsbokodon, 1937-től Mágocson. 1943-tól Garán tanított.¹⁴⁷⁸
- Dudás Mária Szeréna** nővér 1912-ben született Szenttamáson, 1934-ben kapott beöltözést. Óvónőként dolgozott 1935-től Kalocsán, 1936-tól 1947-ig Baján, majd 1947-től Szegeden.¹⁴⁷⁹
- Dukai Mária Amancia** nővér 1907-ben született Szenttamáson, 1928-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként 1933 és 1947 között Kiskunfélegyházán dolgozott, 1947-ben Ceglédre nevezték ki főnöknőnek.¹⁴⁸⁰
- Eichinger Mária Benilda** nővér 1898-ban született Szentfülöpön, Eichinger Mária Gerárdina és Eichinger Mária Ulrika nővérek édestestvére. 1920-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Hód-ságon, Bácsalmáson, Kunbaján, Hercegszántón. Garán 1933-tól működött, 1944-től főnöknőként.¹⁴⁸¹
- Eichinger Mária Gerárdina** nővér 1897-ben született Szentfülöpön, Eichinger Mária Benilda és Eichinger Mária Ulrika nővérek édestestvére. 1916-ban kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Bácsszentivánon,

---

¹⁴⁷⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 488.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1923. május 17., 1925. szeptember 16.

¹⁴⁷⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 10.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 16-18.

¹⁴⁷⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁷⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁷⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolánővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/sz-v-betus-nevek/serena-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁴⁸⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁸¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Kúlán, Őrszálláson, Szabadkán, Péterrévén, Palánkán, Újvidéken, Újverbászon, majd 1941-től Garán.¹⁴⁸²

Eichinger Mária Ulrika nővér 1895-ben született Szentfülöpön, Eichinger Mária Benilda és Eichinger Mária Gerárdina nővérek édestestvére. 1914-ben kapott beöltözést. Házi nővérként tevékenykedett 1926-ig Kalocsán, majd Kínába utazott. Először Tamingban dolgozott, majd 1933-tól Kaichow-ban. 1935-től a Taming II. házba kapott beosztást. 1947-től Juanlingban kórházi munkát végzett.¹⁴⁸³

Ekker Mária Vita nővér Cegléden született 1916-ban, 1940-ben kapott beöltözést. 1941-től Hőgyészen működött kézimunka-tanítónőként.¹⁴⁸⁴

Erdélyi Mária Nicéta nővér 1894-ben született Moholon, 1923-ban kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott 1924-től Dunakeszin, 1925-től Kalocsán. 1931-ban utazott Kínába. Előbb Tamingban, majd 1939-től a Taming II. házban tevékenykedett. 1947-től Süchow-ban működött.¹⁴⁸⁵

Fábián Mária Specióza nővér 1886-ban Szabadkán született. 1911-ben kapott beöltözést. Magyar nyelv- és történettudományi szaktárgyakra képesített polgári iskolai tanári, majd magyar nyelv és irodalom, történelem és földrajz tárgyakra képesített tanítóképző intézeti tanári végzettséget szerzett. Kalocsán, Szabadkán, Magyarakanizsán, Moholon és Temerinben teljesített szolgálatot. 1935-től Jánoshalmán, majd Kiskunhalason tevékenykedett. 1940-től Hőgyészen, 1946-tól Mágocson volt főnöknő.¹⁴⁸⁶

Faddy (Faddi) Mária Augustina nővér 1873-ban született Jánoshalmán, 1892-ben kapott beöltözést. Mennyiségügyi és természettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként működött Szabadkán, Zomborban, Kalocsán. Baján 1910–1914 között, Kiskunfélegyházán 1914–1920, illetve 1926–1930 között, Vecsésen 1920–1926 között a főnöknői tiszteletet is betöltötte. 1930-tól Kalocsán tanácsosnőként és titkárnőként, majd 1939-től 1947-ig általános helynöknőként tevékenykedett. 1947-ben Szegedre nevezték ki főnöknőnek.¹⁴⁸⁷

---

¹⁴⁸²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁸³HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 670. Más forrás szerint 1892-ben született. HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁸⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁸⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁸⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁸⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Faddy (Faddi) Mária Klarissza (Clarissa) nővér 1881-ben született Jánoshalmán, 1900-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnóként dolgozott Siklóson, majd 1930-ban Cegléden igazgatónőnek nevezték ki. Högyészen 1934 és 1940 között, Kiskunhalason 1942 és 1948 között volt főnöknő. 1948-ban Bajára kapott beosztást.¹⁴⁸⁸

Faddy (Faddi) Mária Tiburcia nővér 1876-ban született Jánoshalmán, 1894-ben kapott beöltözést. Magyar nyelv és irodalom, történelem és földrajz csoportra képesített polgári iskolai tanárnóként 1898-ig Kalocsán, 1907-ig Baján, 1915-ig Újvidéken dolgozott. 1915 és 1929 között Kalocsán működött, közben 1923 és 1929 között a főnöknői tisztelet is betöltötte. 1929–1935 között Vecsésen vezette a szerzetes közösséget, ezt követően Kalocsára helyezték, ahol 1935 és 1938 között ismét kinevezték főnöknőnek. 1941-ben Budapesten lett főnöknő, 1942 és 1946 között Kiskunfélegyházán töltötte be ezt a tisztséget. 1946-ban visszatért az anyaházba, majd 1947-től Bódvarákón állt a zárda élén.¹⁴⁸⁹

Fazekas Mária Blandina nővér 1897-ben született Kiskunfélegyházán, 1918-ban kapott beöltözést. Módos kiskunfélegyházi családból származott. Nagypapa országgyűlési képviselő volt 1868–1870-ben, apja ügyvéd, lapszerkesztő, tiszti ügyész. Nagybátyja (aki később mostohaapja lett) megyei al-, majd főjegyző volt, 1905-ben megyei alispán lett, még ebben az évben megkapta Kiskunfélegyháza város díszpolgára címet, majd 1918-ban országgyűlési képviselővé választották. Blandina nővér tanulmányait a kalocsai iskolánővérek iskoláiban végezte: előbb elemi, majd polgári iskolai tanítónői végzettséget szerzett. 1922-ben vette át pedagógia és filozófia szakcsoportra képesített tanítónőképző intézeti tanári diplomáját. Szinte egész működése Kiskunfélegyházához kötődött, ahol a Constantinum főnöknője, igazgatónője is volt. Szülői örökségét teljes egészében a Constantinum felvirágoztatására fordította. Ő alapította meg a mezőgazdasági leányközépiskolát. 1981-ben hunyt el szülővárosában, holttestét a félegyházi Alsótemetőben lévő családi sírboltban helyezték örök nyugalomra. 2010-től a város díszpolgára.¹⁴⁹⁰

Fenyős Mária Klaudia nővér 1895-ben született Jakabszálláson, 1918-ban kapott beöltözést. Magyar, történelem és földrajz tárgyakat tanított a

¹⁴⁸⁸HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 327.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1948/49.

¹⁴⁸⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁹⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kapus 2017, 156–159.; Kőfalviné 2010a.

polgári iskolában. 1927 és 1933 között Siklóson, 1935 és 1941 között Csillaghegyen, 1941 és 1947 között Cegléden működött főnöknőként.¹⁴⁹¹

Fenyvesi (Nemcsok) Mária Agnéta nővér 1912-ben született Kiskunfélegyházán, 1935-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott 1942-ig Kalocsán, különböző munkakörökben, majd 1949-ig Szegeden tevékenykedett.¹⁴⁹²

Fenyvesi (Nemcsok) Mária Szinkletika nővér 1914-ben született Kiskunfélegyházán, 1936-ban kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott 1938-ig Hőgyészen és Kalocsán, majd Budapestre helyezték. 1940-ben Foktón működött, 1943-ig Mágocson, majd Jánoshalmára kapott beosztást.¹⁴⁹³

Fleischmann Mária Zitta nővér 1837-ben született Harrlingben (Bajország), 1859-ben kapott beöltözést. 1872-ben elbocsátották a társulattól.¹⁴⁹⁴

Flögl Mária Celeszta nővér Dunabölkényen született 1891-ben, 1911-ben kapott beöltözést. 1918-ban tett örökfogadalmat. 1923-ban magyarnémet szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1925 és 1932 között Kalocsán, a tanítás mellett, posztuláns mesternőként is működött. Doktori fokozatot szerzett. 1932-ben elhagyta a társulatot, a vizitációs rendbe lépett át. Később kérte visszavételét a kalocsai társulatba.¹⁴⁹⁵

Franz Mária Terézia nővér 1825-ben Drezdában született, apja kamarazenesz volt a királyi udvarnál. Iskolái elvégzése után tökéletesen beszélt angolul és franciául, később megtanult latinul és magyarul is. Nevelőként dolgozott Koburgban, Csehországban és Koppenhágában is. Csehországban hívta fel figyelmét gyóntatója a keletkezőben lévő hirschau-i zárdára. Mivel már fiatal korától kezdve vonzalmat érzett a zárdai életre, elhatározta, hogy lemond a világról és Istennek szenteli

---

¹⁴⁹¹ A nővér születési helyénél, Jakabszállás mellett – zárójelben – Szentmihályfalva is szerepel. HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 809.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; Évkönyv Cegléd 1941/42, 18.

¹⁴⁹² HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁹³ HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/sz-v-betusnevek/szinkletika-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁴⁹⁴ HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 8.

¹⁴⁹⁵ HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 548.; HU-MNL-BKML-XII.6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1924–1930 közötti időszakról; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. október 18., 1932. január 21., 1932. március 8., 1932. augusztus 21., 1932. november 26.

életét. 1853-ban lépett be a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek hirschauai zárdájába. Horazdiowitzban lett 1854. október 29-én a társulat általános főnöknője. Mikor a csehországi iskolanővérek meghívást kaptak Magyarországra, Franz Mária Terézia is elutazott 1860-ban a kalocsai zárda átvételére. Eredetileg csak egy évig akart maradni, de a politikai viszonyok miatt nem térhetett vissza. Miután a magyarországi kongregáció elszakadt a csehországitól, Franz Mária Terézia lett a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának főnöknője. A társulat pápai jóváhagyása után, 1903-tól haláláig (1911) általános (generális) főnöknőként működött.¹⁴⁹⁶

Friedrich Mária Georgina nővér 1891-ben született Garán, 1915-ben kapott beöltözést. 1926-ig Kalocsán dolgozott házi nővérként, majd Kínába utazott. 1931-ig Tamingban, 1940-ig a Taming II. házban szakácsnőként tevékenykedett. 1940 és 1946 között Kinghsienben végzett házimunkát, majd Pekingben dolgozott.¹⁴⁹⁷

Gaál Mária Purissima nővér 1907-ben született Kalocsán, 1929-ben kapott beöltözést. Mennyiség- és természettudományi szakcsoportra képesített tanítóképző intézeti tanárnőként dolgozott 1932–1939 között Kiskunfélegyházán, majd 1944-ig Kalocsán. 1944-ben újra Kiskunfélegyházára helyezték, 1946-tól igazgatónőként működött a Constantinumban.¹⁴⁹⁸

Galler Mária Bernardina nővér 1896-ban született Szegeden, 1924-ben kapott beöltözést. Gazdasági iskolai tanárnőként 1923-tól 1948-ig működött a kiskunfélegyházi Constantinum különböző iskolafokozatain.¹⁴⁹⁹

Garai Mária Armella nővér 1896-ban született Gyöngyösön, 1922-ben kapott beöltözést. Baján volt portásnő és betegápoló. Valószínűleg a II. világháború idején halt meg.¹⁵⁰⁰

Garatva (Karadva) Mária Mercedes nővér 1893-ban született Szentfűlöpön, 1913-ban kapott beöltözést. Mennyiség- és természettan szakos középiskolai tanárként 1930 és 1936 között Kiskunfélegyházán dolgozott, 1936 és 1947 között Baján tanított a tanítónőképzőben, tanulmányi

---

¹⁴⁹⁶Franz 1925, 7., 12., 16–29., 273.

¹⁴⁹⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁹⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁹⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁰⁰HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1927/28; HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 943.

felügyelő, valamint titkárnő is volt. 1947-ben ismét Kiskunfélegyháza-ra helyezték.¹⁵⁰¹

Gázso Mária Frida nővér 1895-ben született Alsókorompán, 1914-ben kapott beöltözést. Szakácsnőként dolgozott Zomborban, Kiskunhalason, Bátyán, Budapesten, Dunakeszin, Kalocsán és Garán. 1936 és 1945 között Bácsbokodon tevékenykedett.¹⁵⁰²

Gosztola Mária Vilma nővér 1877-ben született Ozorán, 1896-ban kapott beöltözést. Betegsége miatt 1926-ban kapott exklauztrációt, a későbbiekben otthonában élt.¹⁵⁰³

Gracza Mária Lucencia nővér 1903-ban született Madarason, 1928-ban kapott beöltözést. Kézimunkát tanított Bácsalmáson, Polgáron, Vecsésen, Hőgyészen. 1940-től Kiskunfélegyházán a polgári iskolában működött.¹⁵⁰⁴

Graul Mária Nikodéma nővér 1902-ben született Borócbán, 1923-ban kapott beöltözést. 1926-ban az első csoporttal a kínai misszióba utazott. Ott halt meg 1929-ben, tüdővészben.¹⁵⁰⁵

Habisch (Havas) Mária Immaculata nővér 1866-ban született Bécsben, 1884-ben kapott beöltözést. 1917–1923 között Kalocsán volt főnöknő, 1936-tól a Budapest, Mária utcai zárda főnöknője. 1949-ben hunyt el.¹⁵⁰⁶

Hack Mária Amaranta nővér 1904-ben született Bácsszentivánon, 1924-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Bácsalmáson, 1925–1933 között Dunakeszin. Főnöknő volt Németkéren 1933 és 1939 között, majd Bácsbokodon 1939 és 1945 között. Később Szegedre helyezték, ahol 1946-tól főnöknőként is tevékenykedett.¹⁵⁰⁷

Harmat (Haintz) Mária Gaudióza (Gaudiosa) nővér 1903-ban született Bácsújlakon, 1925-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai és ének-zene

¹⁵⁰¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 611.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1920. június 7.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1936/37; Kófalviné 2001, 40–60.

¹⁵⁰²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁰³HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 270.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1926. augusztus 2., november 30., 1927. március 19., 1929. január 7., 1931. február 22., 1941. február 18., március 19., 1946. december 16., 1947. április 30. – Exklauztráció: a szerzetes hosszabb ideig tartó, engedélyezett, közösségen kívüli tartózkodása.

¹⁵⁰⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁰⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 969.

¹⁵⁰⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 136.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.

¹⁵⁰⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

szakcsoportra képesített tanítónőképző intézeti tanárnőként Kalocsán dolgozott. Zeneakadémiai tanulmányait 1941 és 1943 között végezte. 1943–1944 között az anyaházban működött, majd a háború elől először Balatonszabadiba, majd külföldre menekült. Ausztriában kórházban dolgozott, illetve tanított. 1946-os hazatérése után ismét Kalocsán tevékenykedett.¹⁵⁰⁸

Haus Mária Szigismunda nővér 1920-ban született Hódáságon, 1942-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött 1943-tól kezdődően, Garán.¹⁵⁰⁹

Hermann Mária Honória nővér 1902-ben született Bácsszentivánon, 1922-ben kapott beöltözést. Történelem és magyar szakos polgár iskolai, majd tanítóképző intézeti tanárnőként 1931 és 1932 között Kiskunfélegyházán, majd 1937-ig Baján, 1937 és 1946 között ismét Kiskunfélegyházán működött. 1946-tól Jánoshalmán, 1947-től Baján teljesített szolgálatot.¹⁵¹⁰

Hermann Mária Szigfrida nővér 1921-ben született Hőgyészen, 1942-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanítónőként 1944-ben Kiskunhalason kezdte meg működését, majd a háború ideje alatt családjához menekült, Hőgyészre. 1945 és 1947 között főiskolai tanulmányait végezte Szegeden, majd ismét Kiskunhalason tanított.¹⁵¹¹

Heuman (Hauman, Neuman) Mária Ventura (Bonaventura) nővér Szabadkán kapott beöltözést még a bácskai társulat különválásának idején, 1938-ban. Fogadalmait azonban már Kalocsán újtotta meg 1942-ben és 1943-ban. Egy 1945-ös feljegyzés szerint a háború során külföldre került. 1946-ban, az örökfogadalom letételének idején feltételezhetően Németországban tartózkodott. Hollétéről 1949-ben sem tudtak semmit. Születési adatait nem tartalmazza a nővérek törzskönyve.¹⁵¹²

Hevesi Mária Angelika nővér 1896-ban született Kapuváron, 1920-ban kapott beöltözést. A kalocsai polgári iskolai tanárképző elvégzése után Budapesten magyar-történelem szakos középiskolai diplomát szerzett, 1926-ban doktorált. Kalocsán tevékenykedett 1926-tól kezdődően,

¹⁵⁰⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁰⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹²HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1445.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1942. június 7., 1943. május 30., 1945. november 27., 1946. május 27.

a polgári iskolai tanárnőképzőben, majd a tanítónőképzőben. 1947-ben általános tanácsosnővé választották.¹⁵¹³

Hippich Mária Aloysia nővér 1891-ben született Csonoplyán, 1909-ben kapott beöltözést. Kézimunka-mesternőként dolgozott Kalocsán 1910 és 1912 között, majd 1925-ig Kiskunfélegyházán, 1929-ig ismét Kalocsán. 1929-ben utazott a kínai misszióba. A Taming II. házban működött 1946-ig, 1940–1943 között főnöknőként.¹⁵¹⁴

Hirmann Mária Margit nővér 1877-ben született Bácsalmáson, 1896-ban kapott beöltözést. Mennyiségtani és természettani szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként több helyütt dolgozott. Kalocsán a jelöltnők felügyelője volt 1904 és 1907 között. Kiskunfélegyházán 1920 és 1926 között főnöknőként, közben 1921–1925 között a Constantinum igazgatónőjeként tevékenykedett. Az első csoporttal utazott a kínai misszióba. 1926 és 1930 között a tamingfui ház főnöknőjeként működött, majd a 1940-ig a Tamingfu II. házat vezette. Egy évre Kinghsienbe utazott, majd 1941-től ismét átvette a Tamingfu II. ház főnöknői tisztségét, egyúttal vikária-helyettes is lett. Pekingben halt meg 1947. október 4-én.¹⁵¹⁵

Horgász Mária Lilióza nővér 1914-ben született Szenttamáson, 1934-ben kapott beöltözést. Óvónőként tevékenykedett Kalocsán az eperföldi óvodában, majd Bátyán. 1940-ben megjelent egy műve „Engedjétek hozzám a kisdedeket. Vallásos társalgások róm. kat. óvodák, napközi gyermek-otthonok, családok számára” címmel. 1944-ben a háború miatt Szenttamásra menekült. 1947-ben elhagyta a társulatot.¹⁵¹⁶

Horváth Mária Ancilla nővér 1892-ben született Világoson, 1918-ban kapott beöltözést. Történelem–francia szakos középiskolai tanárnőként dolgozott Kalocsán, 1926-tól 1936-ig Kiskunfélegyházán, közben 1930-tól a főnöknői tisztséget is betöltötte. Baján tanított 1936-tól 1947-ig, 1941-től főnöknőként. 1947-ben Kalocsára helyezték.¹⁵¹⁷

¹⁵¹³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 258.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1904. július 12., 1905. július 7., 1906. július 13., 1907. február 18., július 6.; Kőfalviné 2000b, 112.

¹⁵¹⁶HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1256.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1934. május 23., 1939. március 26., 1940. december 6., 1945. január 30., 1947. december 2.

¹⁵¹⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Horváth Mária Patróna nővér 1915-ben született Cseklészen, 1940-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónői oklevelet szerzett, majd elvégezte a kecskeméti gazdasági továbbképző tanfolyamot. 1943-tól Kiskunfélegyházán tanított.¹⁵¹⁸

Horváth Mária Teotima (Theotima) nővér 1902-ben született Budapesten, 1923-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött Jánosalmán, Bácsalmáson, a Budapest, Mária utcai zárdában, és 1939-től a kalocsai anyaházban. Több házban ellátta a gondnoknői feladatokat is. 1944 és 1947 között a kalocsai anyaház második gondnoknője, 1947-től általános gondnoknő volt.¹⁵¹⁹

Iselstóger Mária Canisia nővér 1902-ben született Pancsován, 1924-ben kapott beöltözést. Mennyiség- és természettani szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként 1930-ig Baján dolgozott, majd Kínába utazott. Tamingban dolgozott 1936-ig, majd Kaichow-ban 1940-ig. Kinghsienben működött 1943-ig, majd ismét Tamingban 1946-ig. 1947-től kórházi munkát végzett Juanlingban.¹⁵²⁰

Jaksch Mária Margaréta nővér 1836-ban született Böhndorfbán (Csehország), 1862-ben kapott beöltözést. 1873-ban elbocsátották a társulattól.¹⁵²¹

Juhász Mária Alexia nővér 1889-ben született Csonoplyán, 1911-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Zomborban, Kalocsán, Szabadkán. 1918-tól a különböző kalocsai fiókházakban tevékenykedett. 1936-ban utazott Kínába. 1938-ig Tamingban, 1940-ig a Taming II. házban működött. 1947-ig Kaichow-ban szakácsnő volt.¹⁵²²

Juhász Mária Plautilla nővér Bácsbokodon született 1914-ben, 1934-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1936-tól Kiskunfélegyházán működött.¹⁵²³

Kákonyi Mária Konstantina nővér 1908-ban született Kalocsán, 1928-ban kapott beöltözést. 1932-ben végezte el a Képzőművészeti Főiskolát. 1935 és 1946 között Baján tanított rajzot. 1944. október 18-án hagyta el

---

¹⁵¹⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/m-p-betusnevek/patrona-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁵¹⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 19.

¹⁵²²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Baját, hogy a Dunántúlra meneküljön, végül a társulat Budapest, Mária utca 20. sz. alatti zárdájában vészelte át a háborút.¹⁵²⁴

Kákonyi Mária Michaela nővér 1856-ban Kalocsán született. Az iskolanővérek tanítványaként ő volt az első, aki Kalocsáról a társulatba belépett. 1872-ben kapott beöltözést. Tanítónőként működött Baján és Kalocsán, majd megszerezte a polgári iskolai tanítónői oklevelet is. 1883-ig Kalocsán dolgozott a tanítónőképzőben, utána Bajára helyezték, ahol főnöknőként tevékenykedett. 1890-től 13 éven át Zomborban tanított. Az első általános káptalanon megválasztották tanácsosnőnek, és a kormányzótanács tagja maradt még 28 évig, egészen 1932-ben bekövetkezett haláláig. Közben általános titkárnőként is működött, tanított a polgári iskolában, majd az óvónőképzőben. Lefordította a társulati imakönyvet és az „Elmélkedő zárdaszűz” című művet magyar nyelvre, valamint Leberl Mária Szimplicia nővér közreműködésével megírta Franz Mária Terézia alapító főnöknő életrajzát.¹⁵²⁵

Kasza Mária Agréda nővér 1902-ben született Péterrévén, 1929-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Budapesten 1934-ig, majd Kiskunfélegyházán volt szakácsnő 1936-ig. Ekkor utazott Kínába missziós nővérként. Tamingban teljesített szolgálatot 1946-ig. 1947-től Juanlingban kórházi munkát végzett.¹⁵²⁶

Kézai (Kurcz) Mária Prudentia nővér 1897-ben született Külső-Szentgyörgypusztán, 1918-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként dolgozott 1919–1925 között Vecsésen, 1925–1943 között Kalocsán. 1943 és 1944 között Újvidéken működött. A háború alatt Kiskörösön, illetve Budapesten élt menekültként. 1945 februárjáról Kiskunfélegyházán tanított, ahol 1947-től főnöknői tisztséget is betöltött.¹⁵²⁷

Kindermann Mária Ignácia nővér 1841-ben született Honnetschlagban (Csehország), 1859-ben kapott beöltözést. Tanítónőként működött Kalocsán, 1867-ben bekövetkezett haláláig.¹⁵²⁸

¹⁵²⁴HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 1099.; HU-MNL-BKML-XII.6. Budapest, Mária utcai zárdai iratai. Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1932. május 14.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1935/36; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve, 1944. november 19.

¹⁵²⁵HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 291–297.

¹⁵²⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²⁸HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 9.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 9–15.

- Kiss Mária Foréria** nővér 1912-ben született Nádalján, 1935-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött Kiskunhalason, Baján, Bátyán. 1942 és 1945 között Kiskunfélegyházán teljesített szolgálatot. 1945-től ismét Kiskunhalasra kapott beosztást.¹⁵²⁹
- Kiss Mária Generóza** nővér 1874-ben született Jánoshalmán, 1892-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanítónőként dolgozott Szabadkán, Kalocsán, Baján, Zomborban, Magyarakanizsán, Kiskunfélegyházán. Vacsésen 1926–1929 között főnöknőként működött. 1929-től Kalocsán tanított, 1941-től 1946-ig a polgári iskola igazgatónöje volt.¹⁵³⁰
- Kiss Mária Hortenzia** nővér 1911-ben született Kiszomborban, 1932-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként 1937-től 1947-ig Kiskunfélegyházán dolgozott, majd 1948-ig Mágocson. Később Mezőkovácsházára helyezték.¹⁵³¹
- Kiss Mária Kornélia** nővér 1919-ben született Jánoshalmán, 1941-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1942-ben Topolyán dolgozott. A háború miatt mint menekült tanítót Balatonszabadiból Kapuvárra helyezték, majd külföldre távozott. 1946-ban tért haza.¹⁵³²
- Kiss Mária Sylvia (Szilvia)** nővér 1871-ben született Kalocsán, 1899-ben kapott beöltözést. Kalocsán 15 évig tanított testnevelést. 1930 és 1936 között Foktón, 1936 és 1939 között Újszegeden, 1939 és 1945 között Esztergomtáborban, 1945 és 1948 között Nyergesújfalun működött főnöknőként. 1950-ben Budapesten halt meg.¹⁵³³
- Kiss Mária Vitalis** nővér 1893-ban született Kunszentmártonban, 1917-ben kapott beöltözést. Házi nővérként az 1940-es években sekrestyésként és gondnoknőként tevékenykedett a Constantinumban. 1950-ben Kiskunfélegyházán halt meg.¹⁵³⁴

¹⁵²⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵³⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵³¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵³²HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1450.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1942. szeptember 2., 1945. november 27., 1946. október 29.

¹⁵³³HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 316.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1930. július 13.

¹⁵³⁴HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 780.; Kőfalviné 2001, 40–60.

Kocsis Mária Marciána nővér 1899-ben született Nagybaracskán, 1920-ban kapott beöltözést. Házi nővérként 1944-ben Kalocsáról Bajára került, ahol mosónőként dolgozott.¹⁵³⁵

Kohlbeck Mária Bonaventura nővér 1857-ben született Hirschauban, 1876-ban kapott beöltözést. Tanítónőként tevékenykedett Kalocsán, Óbecsén, Újvidéken, Zomborban, Bácsban, Baján, Temerinben, Magyar-kanizsán, Péterrévén. Főnöknőként is működött az újvidéki, bácsi, temerini, magyarkanizsai, óbecsei, péterrévei zárdákban. 1931-ben kérte átvételét a bácskai társulattól a kalocsaiba. 1939-ben hunyt el.¹⁵³⁶

Kohlberger Mária Klára nővér 1834-ben született Thenriedben (Bajorország), 1867-ben kapott beöltözést. Házi nővérként tevékenykedett Kalocsán, 1885-ben bekövetkezett haláláig.¹⁵³⁷

Kopunovics (Kopunovich, Kopunovits) Mária Róza nővér 1887-ben született Szabadkán, 1910-ben kapott beöltözést, 1911-ben tett először fogadalmat, 1917-ben pedig örökfogadalmat. Okleveles tanítónőként tevékenykedett. Neve nem szerepel a házfőnöknők kinevezési nyilvántartásaiban. A bácskai zárdák elszakadása után ő lett az önálló bácskai társulat általános főnöknője. Ilyen minőségében Kopunovich Mária Annunciata néven írta alá leveleit. A társulat újraegyesülése után néhány nővérral Zágrábra távozott, ahol folytatták a kalocsai anyaháztól függetlenedett, önálló társulati életet.¹⁵³⁸

Kovács Mária Cezarina nővér 1919-ben született Kászonjakabfalván, 1944-ben kapott beöltözést. 1947-ben elhagyta a társulatot.¹⁵³⁹

Kovács Mária Gonzalva nővér 1899-ben született Kecskeméten, 1923-ban kapott beöltözést. Házi nővérként 1926-ig Kalocsán dolgozott, majd az első csoporttal kiutazott a kínai misszióba. Előbb Tamingban, majd 1944-től Kinghsienben működött.¹⁵⁴⁰

---

¹⁵³⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 856.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1944/45.

¹⁵³⁶HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 344–346.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. október 2.

¹⁵³⁷HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 32.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 51–52.

¹⁵³⁸HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 521.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1910. június 20., 1911. április 10., július 1., 1912. június 12., 1913. május 31., 1914. június 13., 1917. május 1., 1931. január 8.

¹⁵³⁹HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1524.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1947. április 30., szeptember 11.

¹⁵⁴⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Kovács Mária Remigia nővér 1911-ben született Baján, 1932-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1936-ig Foktón működött, majd Kínába utazott. Tamingban dolgozott 1943-ig, majd Kaichow-ba helyezték.¹⁵⁴¹

König Mária Lidvina nővér 1904-ben született Szentfülöpön, 1927-ben kapott beöltözést. Házi nővérként Jánoshalmán dolgozott 1930-ig, majd Kínába utazott. Tamingban mosónőként és szakácsnőként tevékenykedett. 1946-tól Süchow-ban működött.¹⁵⁴²

Körmöczy Mária Alix nővér 1906-ban született Magyarkanizsán, 1926-ban kapott beöltözést. 1928-tól Bácsalmáson működött elemi iskolai tanítónőként, majd 1929 és 1934 között egyetemi tanulmányokat folytatott. 1934 és 1948 között a bajai tanítónőképző intézet tanáraként dolgozott.¹⁵⁴³

Kral Mária Elekta nővér 1903-ban született Bécsben, 1931-ben kapott beöltözést. Szülővárosában végezte el a kereskedelmi iskolát. 1941-ig Kalocsán dolgozott, majd Garán működött. 1941-től 1944 őszéig Kalocsán németet tanított. 1944. október végén, Balatonszabadit érintve elutazott szüleihez Bécsbe, ahol 1946 januárjáig időzött. Visszatérése után Kiskunhalason és a Budapest, Mária utcai zárdában tevékenykedett.¹⁵⁴⁴

Kránitz Mária Fidencia nővér 1899-ben született Péterrévén, 1920-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött. Főnöknő volt 1934 és 1940 között Dunapatajon, 1942 és 1948 között Hercegszántón. Kalocsán, az anyaházban halt meg 1949-ben.¹⁵⁴⁵

Kristmann Mária Avita nővér 1909-ben született Regőcén, 1932-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Szentfülöpön 1933-tól, majd 1944-től Garán.¹⁵⁴⁶

---

¹⁵⁴¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁴²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolánővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/h-l-betus-nevek/lidvina-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁵⁴³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1934/35.

¹⁵⁴⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁴⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 843.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.

¹⁵⁴⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

- Kubinszky Mária Karolina** nővér 1851-ben született Baján, 1869-ben kapott beöltözést. Kalocsán tevékenykedett tanítónőként, majd titkárnőként. 1907-ben halt meg.¹⁵⁴⁷
- Kucsera Mária Juszticia** nővér 1919-ben született Tatabázán, 1939-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként dolgozott. 1946-ban, a kalocsai Szent Szív Otthonban halt meg.¹⁵⁴⁸
- Ladányi Mária Judit** nővér 1911-ben született Kiskunfélegyházán. 1933-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött 1934–1940 között Baján, 1941-ig Kalocsán, 1942-ig Kiskunfélegyházán, 1944-ig Bátyán, 1944 és 1945 között Mélykúton. 1945 után újra Bajára kapott beosztást.¹⁵⁴⁹
- Láng Mária Leoncia** nővér 1898-ban született Apatinban, 1920-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött Bácsalmáson, Kalocsán, Foktón, Baján, Hajóson, Hercegszántón, Kiskunfélegyházán, Kecelen, Baján. Főnöknő volt Bátyán 1936 és 1939 között. 1941-től 1944-ig Szabadkán dolgozott. Budapesten az engesztelési ügyeknél segített 1944–1945 között, majd Siklósra, később Kecelre kapott beosztást.¹⁵⁵⁰
- László Mária Apollónia** nővér 1837-ben született Baján, 1860-ban kapott beöltözést. Tanítónőként működött 1868-ban, Kalocsán bekövetkezett haláláig.¹⁵⁵¹
- Lászlóffy (Eisler) Mária Erzsébet** nővér 1906-ban született Rákospalotán, 1929-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónői oklevelet szerzett, később tanárképző főiskolát is végzett. 1936 és 1941 között Baján működött a tanítónőképzőben, majd 1942-ig Szabadkán tanított. 1942-től újra Bajára kapott beosztást.¹⁵⁵²
- Leberl Mária Pia** nővér 1884-ben született Metzlingben (Csehországban), 1904-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött Baján, Adán, Zomborban. 1922-től 1931-ig Cegléden volt főnöknő. 1931-től 1936-ig Kiskunhalason, 1936-tól 1942-ig Budapesten, a Kun utcai zárdában, 1942 és 1943 között a Mária utcai házban működött főnöknőként. 1944-ig Mágocson tevékenykedett, majd 1944-től

¹⁵⁴⁷HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 102–103.; Sematizmus 1889, 99.; 1895, 107.

¹⁵⁴⁸HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1358.

¹⁵⁴⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁵⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁵¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 12.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 15–16.

¹⁵⁵²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Zomborba nevezték ki főnöknőnek. 1946-tól Csillaghegyen lett gondnoknő.¹⁵⁵³

Leberl Mária Szimplicia nővér 1858-ban született Metzlingben (Csehországban), 1877-ben kapott beöltözést. Tanítónőként több településen is dolgozott, 1917 előtt sokáig működött Kalocsán újoncmesternőként. 1903 és 1909 között a Zombor I. ház főnöknője, 1921 és 1924 között a bajai zárda főnöknője volt. Kákonyi Mária Michaela nővérral közösen írták meg az első általános főnöknő, Franz Mária Terézia nővér életrajzát. 1926-ban Kiskunfélegyházán halt meg.¹⁵⁵⁴

Legyenác Mária Bonónia nővér 1919-ben született Kúlán, 1940-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott 1941-től Hőgyészen, 1946-tól Mágocson.¹⁵⁵⁵

Léh Mária Maristella nővér Szentfülöpön született 1889-ben, 1910-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként, majd okleveles énektanítónőként dolgozott Kiskunfélegyházán, 1917 és 1926 között. 1929 és 1934 között Kalocsán volt újoncmesternő. A háború alatt Balatonszabadiba távozott, onnan Veszprémbe, majd Szombathelyre menekült, végül néhány társával Ausztriában teljesített szolgálatot. 1946 októberében tért haza. 1947 és 1949 között a kalocsai anyaház főnöknői tisztségét viselte.¹⁵⁵⁶

Lepold Mária Redempta nővér 1893-ban született Szentfülöpön, 1914-ben kapott beöltözést.¹⁵⁵⁷

Lévai Mária Teodózia nővér 1901-ben született Péterrévén, 1921-ben kapott beöltözést. Földrajz–biológia szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként működött Kalocsán, Kiskunfélegyházán, Baján, Cegléden, Hőgyészen. 1938 és 1943 között Vecsésen, majd Bácsalmáson

---

¹⁵⁵³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁵⁴HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 89.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 152–153.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. október 9.

¹⁵⁵⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/a-c-betusnevek/bononia-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁵⁵⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 526.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1911. április 10., 1917. május 1., 1929. május 5., 1934. május 30., 1945. április 29., 1946. október 29.; Kőfalviné 2001, 40–60.

¹⁵⁵⁷HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 665.

dolgozott, 1943-ban Csillaghegyre kapott beosztást. 1949-től ugyanitt főnöknőként működött.¹⁵⁵⁸

Lipka Mária Margaréta házi nővér 1887-ben Mélykúton született, 1907-ben kapott beöltözést. Házi nővérként az 1940-es években Kiskunfélegyházán dolgozott.¹⁵⁵⁹

Lovas Mária Arisztida nővér 1891-ben született Horgoson, 1912-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónői oklevelet, majd magyar nyelv és történettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanítónői végzettséget szerzett. Működött Újvidéken, Zomborban, Kiskunfélegyházán, Magyarakanizsán, Szabadkán, Kalocsán, Jánoshalmán, Bácsalmáson, Vecsésen. 1941 és 1944 között Kiskunfélegyházán teljesített szolgálatot. A háború idején Németországba menekült, 1946 novemberében tért haza. Ezután Hőgyészen és Kalocsán tevékenykedett.¹⁵⁶⁰

Mácsai (Mácsay) Mária Vincenta nővér 1907-ben született Kiskunhalason, 1932-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött Kalocsán, Halason és Budapesten. 1933 és 1946 között Budapesten, a Mária utcai zárdában dolgozott.¹⁵⁶¹

Majoros (Meixner) Mária Evangelista nővér 1910-ben született Szentfülöpön, 1932-ben kapott beöltözést. Óvónőként dolgozott Bácsalmáson, Újszegeden, majd 1938-tól Garán. Testvére, Meixner Mária Borgia nővér, szintén Szentfülöpön született.¹⁵⁶²

Marczekovich Mária Leticia nővér 1868-ban született Újvidéken, 1887-ben kapott beöltözést. 1908–1914 között Kiskunfélegyházán volt házfőnöknő, majd ugyanilyen tisztséget töltött be Újvidéken, Zomborban és Szabadkán. 1921-ben kinevezték a bácskai zárdák általános látogatónőjévé, 1925-ben tartományi főnöknővé. Ez utóbbi tisztsége 1926-ban megszűnt, újra látogatónői kinevezést kapott. A társulat kettéválása után a Bácskában maradt, 1931-ben kérte átvételét a kalocsai társulatba, kérését teljesítették. 1931 és 1934 között a hőgyészi zárda házfőnöknője volt. 1944. május 6-án hunyt el.¹⁵⁶³

¹⁵⁵⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1946. április 27.

¹⁵⁵⁹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 480.; Kőfalviné 2001, 40–60.

¹⁵⁶⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁶¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁶²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁶³HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 161.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt,

Markovich Mária Jozefa nővér 1900-ban született Katymáron, 1921-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként tevékenykedett Magyar-kanizsán, Kalocsán, Siklóson, Dunapatajon. Ez utóbbi helyen 1929 és 1934 között a főnöknői tisztséget is viselte. Kalocsán újoncmesternőként tevékenykedett 1934 és 1943 között, majd az érseki kastélyban lévő nővérek főnöknője lett. 1947-től általános tanácsosnővé választották. 1948-tól kínai vikáriának nevezték ki.¹⁵⁶⁴

Marosszigeti (Mayer) Mária Jozefina nővér 1882-ben született, 1901-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként és zongoratanárként dolgozott Mélykúton, Jánoshalmán, Szentfülöpön, Péterrévén, Hódságon, Vágújhelyen, Kiskunfélegyházán, Cegléden, Bácsalmáson. 1941 és 1947 között Kunbaján, 1947-től Újszegeden volt főnöknő.¹⁵⁶⁵

Meixner Mária Borgia nővér 1919-ben született Szentfülöpön, 1940-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Topolyán, 1941-től.¹⁵⁶⁶

Michael Mária Staniszlava nővér 1838-ban született Georgenthalban (Csehország), 1857-ben kapott beöltözést. Egyike volt azon nővéreknek, akik 1860-ban érkeztek Kalocsára. Kezdetben az anyaházban működött tanítónőként, majd az internátusban prefektaként. A zombori zárdának két ízben volt főnöknője. 1911-ben hunyt el.¹⁵⁶⁷

Michael Mária Szalézia nővér 1834-ben született Georgenthalban (Csehország), 1854-ben kapott beöltözést. Egyike volt azon alapító nővéreknek, akik 1860-ban Franz Mária Teréziával érkeztek Kalocsára. Kezdetben mint a bentlakó növendékek tanítónője, később mint az internátus felügyelője működött. Baján és Újvidéken főnöknői tisztséget is betöltött. Hosszabb ideig volt általános tanácsosnő és az anyaház anyagi ügyeinek kezelője. 1922-ben hunyt el Kalocsán.¹⁵⁶⁸

Mihalecz Mária Syra nővér 1895-ben született Péterrévén, 1915-ben kapott beöltözést. Okleveles zenetanítónőként főként polgári iskolákban

---

kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1931. március 21.; Évkönyv Hőgyész 1943/44, 38.

¹⁵⁶⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁶⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁶⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁶⁷HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 4.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 348-349.

¹⁵⁶⁸HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 3.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 352-354.

működött. Dolgozott Vecsésen, Kalocsán, Szabadkán, Zomborban, Palánkán. 1935-től Hőgyészen, majd 1937-től Siklóson tanított.¹⁵⁶⁹

Milovánovich Mária Benicia nővér 1888-ban született a horvátországi Ilokon (Újlak), 1908-ban kapott beöltözést. Kézimunka-tanítónőként dolgozott Zomborban, Újvidéken, Budapesten. 1920 és 1937 között Szabadkán tanított, 1937 és 1940 között Zágrábban volt főnöknő, majd visszatért Szabadkára. 1941–1947 között Újszegeden működött főnöknőként, majd betegápolóként.¹⁵⁷⁰

Molnár Mária Konstancia nővér 1879-ben született Péterrévén, 1900-ban kapott beöltözést. Hajóson volt házfőnöknő 1916 és 1919 között, majd a kalocsai Szanatórium vezetője. 1923-tól 1928-ig Kecelen, 1928-tól 1934-ig Polgáron, 1934-től 1936-ig Dunakeszin töltötte be a házfőnöknői tisztséget. 1936-tól Kalocsán segéditkárként, 1939-től általános titkárnőként tevékenykedett.¹⁵⁷¹

Molnár Mária Pudenciána nővér 1905-ben született Nagytétényben, 1931-ben kapott beöltözést. Házi nővérként működött Budapesten, Kalocsán, Jánoshalmán. 1937 és 1947 között Kalocsán volt sekrestyés.¹⁵⁷²

Moullion Mária Antónia nővér 1906-ban született Szilbereken, 1926-ban kapott beöltözést. Kézimunka- és rajztanárnőként 1932 és 1949 között Kiskunfélegyházán dolgozott.¹⁵⁷³

Muhi Mária Lídia (Lydia) nővér 1891-ben született Magyarakanizsán, 1917-ben kapott beöltözést. Házi nővérként működött Szentfülöpön, Moholon, Palánkán, Kúlán, Bátyán, Kalocsán, Kiskunhalason. Kalocsán 1937 és 1944 között takarítással, betegápolással foglalkozott. Betegápolóként Kapuvárra, majd Németországba kísérte a hadikórházat. 1946 októberében tért haza, ezután az anyaházban tevékenykedett.¹⁵⁷⁴

Müller Mária Humilitász nővér 1899-ben született Szentfülöpön, 1921-ben kapott beöltözést. Házi nővérként 1922 és 1942 között Kalocsán élt, majd egy évre Bajára helyezték, ezután ismét Kalocsán teljesített szolgálatot. 1944-től újra Baján dolgozott szakácsnőként.¹⁵⁷⁵

¹⁵⁶⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁷⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁷¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 328.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1919. július 3.; 1937. november 16., 1938. április 26.

¹⁵⁷²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁷³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁷⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁷⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

- Müller Mária Tarzicia** nővér 1924-ben született Kerényben, 1946-ban kapott beöltözést. 1948-ban halt meg a Szent Szív Otthonban.¹⁵⁷⁶
- Nagy (kislégghi Nagy) Mária Ildefonsa** nővér 1863-ban született Tovarnikon, 1880-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként működött Újvidéken és Kalocsán, ahol egy ideig a jelöltnök prefektája volt. 1896-tól a Zomborba helyezett óvónőképző főnöknőjévé nevezték ki. 1901-től magyarkanizsai főnöknő. 1903-ban a kormányzótanács tagjává választották. Emellett a kalocsai zárdai intézetek tanulmányi felügyelője és a polgári iskolai tanítónőképző tanára volt. 1905. március 16-án hunyt el Budapesten.¹⁵⁷⁷
- Nagy-Pál (Nagypál) Mária Consummata** nővér 1923-ban született Bócsán, 1946-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai és tanítónőképző intézeti tanárnői végzettséget szerzett. A szétszóratus idején Soltvadkerten, Kiskunhalason és Budapesten dolgozott különböző munkakörökben. 1983 és 1989 között a társulat római házában működött. 1989 és 1995 között a társulat generális főnöknője volt. 2013-ban, 90 éves korában hunyt el.¹⁵⁷⁸
- Noll (Nemes) Mária Leticia** nővér 1922-ben született Kerényben, 1944-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1946-tól Németkéren működött.¹⁵⁷⁹
- Németh Mária Júlia** nővér 1919-ben született Kecelen, 1943-ban kapott beöltözést, 1946-ban lépett ki a társulatból.¹⁵⁸⁰
- Németh Mária Rogatina** nővér 1909-ben született Kecelen, 1931-ben kapott beöltözést, 1947-ben vált meg a szerzetes közösségtől.¹⁵⁸¹
- Ognyenovity Mária Terencia** nővér 1895-ben született Zomborban, 1920-ban kapott beöltözést. Varrónőként dolgozott Kalocsán 1921 és 1944 között. A hadikórházzal Kapuvárra távozott, majd Németországba

¹⁵⁷⁶HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1543.

¹⁵⁷⁷HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 213–219.

¹⁵⁷⁸HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1537.; Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <http://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/a-c-betus-nevek/consummata-nover/> (Hozzáférés: 2020. február 25.)

¹⁵⁷⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁸⁰HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1499.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

¹⁵⁸¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 1193.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

került. 1946 őszén ért vissza Magyarországra, továbbra is Kalocsán tevékenykedett.¹⁵⁸²

Pádár Mária Gudélia nővér 1915-ben született Cegléden, 1937-ben kapott beöltözést. Óvónőként dolgozott Baján 1938-tól 1941-ig, majd Szovátára helyezték. 1944 szeptemberében menekült el Szovátáról Kalocsára, ahol betegápolással foglalkozott. 1944 őszén a hadikórházzal együtt Kapuvárra, majd Németországba távozott, ahonnan 1946 októberében tért haza. Először Baján, majd 1947-től Kalocsán tevékenykedett.¹⁵⁸³

Pápé Mária Prezentáta nővér 1888-ban született Dunaföldváron, 1915-ben kapott beöltözést. Óvónői oklevele mellé gyorsírási tanfolyamot is végzett. 1916-tól 1919-ig Budapesten, az Apostol Nyomdában dolgozott, majd 1924-ig Kalocsán tevékenykedett. 1924 és 1927 között a budai ház főnöknője volt, majd két évig a Kun utcai óvodában működött. Ezután Bajára, majd Kalocsára helyezték. 1939 és 1945 között Újsegeden dolgozott, majd Dunakeszire kapott beosztást.¹⁵⁸⁴

Papp Mária Róberta nővér 1877-ben született Kishegyesen, 1896-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként dolgozott. Óbecsei, magyarkanizsai, szabadkai, kalocsai, bajai működése után 1916 és 1920 között Vecsésen volt főnöknő. Ezt követően Zomborban, Kalocsán, Kiskunfélegyházán, Baján és Bácsalmáson dolgozott, 1941 és 1946 között Jánoshalmán töltött be házfőnöknői tisztséget. 1946-ban Hőgyészre helyezték.¹⁵⁸⁵

Pecze Mária Erna nővér 1891-ben született Péterrévén, 1912-ben kapott beöltözést. Óvónőként végzett. Dolgozott Jánoshalmán, Alsókorompán, Budapesten, Kalocsán. 1926-ban utazott a kínai misszióba. 1940-ig Tamingban, utána a Taming II. házban tevékenykedett. 1943 és 1947 között Kaichow-ban volt főnöknő.¹⁵⁸⁶

Peich Mária Polyxéna nővér 1878-ban született Szabadkán, 1898-ban kapott beöltözést. Kézimunka- és rajztanítónőként dolgozott Kalocsán és Újvidéken. Ez utóbbi helyen főnöknő volt 1923 és 1929 között.

---

¹⁵⁸²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁸³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁸⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁸⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁸⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Működött Adán, főnöknökként Horgoson 1933 és 1938 között, a bácsi házban 1938 és 1940 között, majd 1947-ig Zomborban.¹⁵⁸⁷

Pethő Mária Filotea nővér 1923-ban született Jászapátiban, 1943-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként Kalocsán kezdett dolgozni. 1944 októberétől 1945-ig Jászapátiban, a családi otthonban tartózkodott mint menekült. 1945-től tanított Kiskunfélegyházán.¹⁵⁸⁸

Pfeiffer Mária Kornélia nővér 1864-ben Linzben született, 1883-ban kapott beöltözést. 1901-től 1939-ig szinte folyamatosan valamelyik fiókház (Zombor, Újvidék, Magyarkanizsa, Esztergomtábor, Csillaghegy, Esztergomtábor) főnöknőjeként működött. 1911–1917 között a generális főnöknő egyik tanácsosnőjének tisztségét is viselte, 1932-től kezdve pedig általános gondnoknő volt. 1940-ben hunyt el, 77 éves korában.¹⁵⁸⁹

Pfeiffer Mária Leopoldina nővér 1861-ben Bécsben született, 1883-ban kapott beöltözést. Magyar, történelem, német és francia szakos tanárnői végzettséggel rendelkezett. 1903–1905, illetve 1911–1917 között házfőnöknő volt Kalocsán, 1905 és 1911 között, illetve 1917-től a generális főnöknő kormányzótanácsának tagja. 1929-ben vizitációra Kínába utazott, majd engedélyt kért a további ott-tartózkodásra. 1946. október 15-én Kínában hunyt el.¹⁵⁹⁰

Pfuhl Mária Szalézia nővér 1903-ban született Dunabökényben, 1926-ban kapott beöltözést. Magyar nyelv és történettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként dolgozott 1927-től Kiskunfélegyházán, 1930-tól Kiskunhalason, 1932-től Cegléden, 1936-tól Högyészén.¹⁵⁹¹

Piller Mária Heliodóra nővér 1895-ben született Szentfülöpön, 1914-ben kapott beöltözést. 1921-ben Zomborban kilépett a társulattól, de

¹⁵⁸⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁸⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolánővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/e-g-betus-nevek/filotea-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁵⁸⁹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 132.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I–II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Kalocsai anyaház krónikája 1940. június 21., HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1911. augusztus 16., 1917. július 6., 1932. február 14.

¹⁵⁹⁰HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 131.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I–II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1905. március 31., 1917. július 2.; Kőfalviné 2000b, 115.

¹⁵⁹¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

három hónap múlva visszatért. Meg kellett ismételnie a noviciátust. 1927-ben végleg elhagyta a társulatot.¹⁵⁹²

Piribauer Mária Terezina nővér 1901-ben született Zengővárkonyban, 1925-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként működött Kalocsán 1941-ig, majd 1944-ig Szabadkán. Innen Szegedre került, majd 1945-ben Kiskunfélegyházán dolgozott kisegítőként. Még ebben az évben Mezőkovácsházára nevezték ki főnöknőnek. 1947-től Budapesten tevékenykedett.¹⁵⁹³

Podonyi Mária Kunigunda nővér 1914-ben született Szenttamáson, 1935-ben kapott beöltözést. Házi nővérként és okleveles ápolónőként tevékenykedett. 1944 őszétől 1946 őszéig külföldön tartózkodott, menekültként.¹⁵⁹⁴

Punz Mária Franciska nővér 1839-ben született Maybergben (Csehország), 1864-ben kapott beöltözést. Betegápolóként tevékenykedett 1909-ben bekövetkezett haláláig.¹⁵⁹⁵

Raab Mária Brigitta nővér 1831-ben született Dietersdorfbán (Bajorország), 1858-ban kapott beöltözést. 1861-ben elbocsátották a társulattól Csehországba.¹⁵⁹⁶

Ramháb Mária Vetúria nővér 1919-ben született Baján, 1940-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1941 és 1945 között Kiskunfélegyházán teljesített szolgálatot.¹⁵⁹⁷

Rapp Mária Apolló (Apollónia) nővér 1913-ban született Szentfülöpön, 1937-ben kapott beöltözést (Szabadkán). Házi nővérként dolgozott 1938 és 1941 között Zágrábban, 1941 és 1943 között Szabadkán, 1943 és 1946 között Mágocson, 1946 és 1948 között Hőgyészen, majd újra Mágocson.¹⁵⁹⁸

Rékasi Mária Cyria nővér 1899-ben született Kiskunhalason, 1925-ben kapott beöltözést. Varrónőként dolgozott Kalocsán, Hajóson, Budán,

---

¹⁵⁹²HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 650.

¹⁵⁹³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁹⁴HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1285.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1942. június 7., 1945. november 27., 1946. október 29.

¹⁵⁹⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 23.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 103.

¹⁵⁹⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 7.

¹⁵⁹⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolánővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/sz-v-betus-nevek/veturia-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁵⁹⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

- Esztergomtáborban. 1937-től Budapesten, 1939-től Újszegeden tevékenykedett. 1942-ben Bajára kapott beosztást.¹⁵⁹⁹
- Reuz Mária Virgilia** nővér 1904-ben született Dunaalmáson, 1925-ben kapott beöltözést. 1926-ban missziós nővérként Kínába utazott. A Taming II. házban halt meg 1945-ben, tüdővészben.¹⁶⁰⁰
- Romich (Rómics) Mária Nepomucéna** nővér 1895-ben született Szabadkán, 1922-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Kalocsán, Vecsésen, Budapesten, Kiskőrösön, Hercegszántón. 1939-től Hőgyészen működött.¹⁶⁰¹
- Romvári (Romváry) Mária Lúcia** nővér 1911-ben született Baján, 1932-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként előbb Kalocsán, majd Cegléden működött. 1941-től 1944-ig Szabadkán dolgozott, majd 1944–1945 között Budapesten az engesztelési ügyeknél segített. 1945-től Cegléden tanított. Valószínűleg ő a szerzője a Budapest, Mária utca 20. sz. alatti zárda iratai között fennmaradt „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” című beszámolóknak.¹⁶⁰²
- Rónai (Reichensberger) Mária Arminia** nővér 1908-ban született Nagyszombaton, 1929-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként és polgári iskolai tanárnőként működött Dávodon, Hőgyészen, Újszegeden. 1936 és 1944 között Baján dolgozott. 1944. október végén testvéréhez menekült Bajorországba. 1945 végén tért haza. 1946-tól Baján tevékenykedett.¹⁶⁰³
- Rónai (Reichensberger) Mária Gizella** nővér 1913-ban született Pestszentlőrincen, 1935-ben kapott beöltözést. Főiskolai és egyetemi tanulmányait Szegeden és Budapesten végezte. 1943-tól Kiskunfélegyházán működött a tanítónőképzőben és a mezőgazdasági lányközépiskolában.¹⁶⁰⁴
- Ruszthy Mária Aminda** nővér 1908-ban született Marosvásárhelyen, 1938-ban kapott beöltözést. Gazdasági iskolát végzett és nyelvmesternőként

---

¹⁵⁹⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁰⁰HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 1012.

¹⁶⁰¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁰²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁰³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁰⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kőfalviné 2001, 40–60.; Kalocsai Iskolánővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/e-g-betus-nevek/gizella-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

dolgozott. A kiskunfélegyházi mezőgazdasági leányközépiskolában tanított 1939 és 1949 között.¹⁶⁰⁵

Sallay Mária Emerika nővér 1843-ban született Baján, 1860-ban kapott beöltözést. 1862-ben elbocsátották a társulattól.¹⁶⁰⁶

Schäffer Mária Barbara nővér 1921-ben született Bácsalmáson. 1941-ben kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott Hajóson és Cegléden. 1944 októberében Németországba menekült, később sem tért vissza, 1948-ban ott tett örökfogadalmat.¹⁶⁰⁷

Schmidt Mária Alexandra nővér 1907-ben született Szentfülöpön, 1927-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként kezdett dolgozni Polgáron, ahol 1940 és 1947 között a főnöknői tisztséget is betöltötte. 1947 után Esztergomtáborban, Bátyán és Budapesten tevékenykedett.¹⁶⁰⁸

Schmidt Mária Gertrúdisz nővér 1913-ban született Szentfülöpön, 1934-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott 1935 és 1948 között Kunbaján. 1948-ban Kínába utazott.¹⁶⁰⁹

Schreiner Mária Eulália nővér 1859-ben született Friedrichsthalban (Csehország), 1877-ben kapott beöltözést. 1903-tól 1926-ig általános gondnoknőként működött Kalocsán. 1930-ban a keceli Richárd-telep főnöknőjévé nevezték ki. 1947-ben hunyt el Kalocsán.¹⁶¹⁰

Schreiner Mária Jakoba nővér 1857-ben született Plössben (Csehország), 1876-ban kapott beöltözést. Főnöknőként működött Óbecsén, Temezinben, Újvidéken. 1904 és 1909 között Kalocsán volt újoncmesternő, majd 1909-től haláláig a kormányzótanács tagja. Kalocsán halt meg 1924-ben.¹⁶¹¹

Schwendner Mária Adrienne nővér 1895-ben született Hódságon, 1915-ben kapott beöltözést. Iskolás nővérként tevékenykedett. A bácskai zárdák elszakadása idején, 1934-ben kérte átvételét az anyatársu-

---

¹⁶⁰⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁰⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 14.

¹⁶⁰⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1948. május 24.

¹⁶⁰⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁰⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶¹⁰HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 91.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora. HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1916. december 19., 1918. február 25., 1920. január 31., 1924. február 10., 1926. január 13., 1930. július 18.

¹⁶¹¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 81.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 354–356.

latba. 1943 és 1946 között Szentfülöpön volt főnöknő. Itt hunyt el 1946 tavaszán.¹⁶¹²

Singer (Szendrői) Mária Fides nővér Hirschauban született 1868-ban, 1887-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónői oklevelet szerzett Kalocsán. Kezdetben Baján és Szabadkán működött. 1905–1911 között a szentfülöpi, 1911–1917 között a szabadkai fiókház főnöknője volt. 1926-ig Baján dolgozott, majd 1932-ig a hajósi ház főnöknőjeként tevékenykedett. Ebben az évben a kalocsai külső házak (Szanatórium, Szent Ignác Otthon, szeminárium) főnöknőjévé választották. 1933-tól általános gondnoknői feladatokat látott el.¹⁶¹³

Stefán Mária Adelheid nővér 1904-ben született Újfutakon, 1924-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként működött Kecelen, Polgáron, majd 1934 és 1947 között Mágocson, 1940 és 1946 között főnöknőként. 1947-től Kunbaján töltött be főnöknői tisztséget.¹⁶¹⁴

Stelczer Mária Carissima nővér Kerényben született 1895-ben, 1916-ban kapott beöltözést. Mennyiség- és természettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként 1930-tól Baján tevékenykedett, németet is tanított.¹⁶¹⁵

Stockinger Mária Remigia nővér 1825-ben született Friedrichsthalban (Csehország), 1851-ben kapott beöltözést még Münchenben. Az ideiglenes fogadalmakat már Hirschauban tette le. Bábáskodott a társulat csehországi megalakulásakor, 1853 és 1954 között az új társulat első főnöknője lett. 1860-ban az első nővérek között érkezett Kalocsára. Tanítónőként működött, elsősorban rajzot és kézimunkát tanított 1876-ban bekövetkezett haláláig.¹⁶¹⁶

Stürzl Mária Andrezia nővér 1841-ben született Hundshaberstiftben (Csehország), még Csehországban kapott beöltözést 1859-ben. Egyike volt az első, Kalocsára érkező alapító nővéreknek. Első éveiben Kalocsán tanított, majd az Óbecsén alapított ház főnöknőjévé választották.

---

¹⁶¹²HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 696.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1934. június 1.

¹⁶¹³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1932. május 14., 1932. szeptember 28., 1933. július 17.

¹⁶¹⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶¹⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 726.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1930/31–1933/34.

¹⁶¹⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 2.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 31–35.

Később Baján, Bácsban, Szentfülöpön, Foktón viselte a főnöknői hivalt. Utolsó éveit a kalocsai Szanatóriumban töltötte. Életének 85. évében hunyt el, 1926-ban.¹⁶¹⁷

Surányi Mária Foreria nővér 1897-ben született Zentán, 1920-ban kapott beöltözést. Iskolás nővérként óvónői végzettséget szerzett. Az első missziós nővérek egyike volt, 1926-ban utazott Kínába. Ott halt meg 1947-ben, menekülés közben.¹⁶¹⁸

Szabó Mária Andrea 1897-ben született Horgoson, 1918-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Jánoshalmán és Hercegszántón. 1928-tól Kiskörösön működött, 1928 és 1934, illetve 1937 és 1941 között főnöknőként. 1941–1947 között Szovátán volt főnöknő, 1949-ig ugyanott gimnáziumban tanított. 1949-től Jánoshalmára nevezték ki a zárda vezetőjének.¹⁶¹⁹

Szalma Mária Ignácia nővér 1891-ben Földeákon született, 1936-ban lépett be a kalocsai társulatba, ekkor kapott beöltözést is. 1938-ban már örökfogadalmat tehetett. Mennyiségtan- és természettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanítónői oklevelét Temesváron szerezte 1914-ben. A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek temesvári rendtartományában 1921-ben tett örökfogadalmat. A kalocsai társulatban Baján, Kiskunfélegyházán és Bácsalmáson működött, polgári iskolai tanárnőként. Valószínűsíthető, hogy ő az a nővér, aki Szalma Mária Szeréna néven kérte átvételét a temesvári társulattól a kalocsaiba.¹⁶²⁰

Szarvas Mária Adolfina nővér 1894-ben született Dunaszentbenedeken, 1914-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Hajóson, Kiskunfélegyházán, Zomborban, Hódságon, Kalocsán, Vecsésen, Foktón, Esztergomtáborban, Hercegszántón, Cegléden, Jánoshalmán. 1943-tól Kalocsán működött.¹⁶²¹

Szarvas Mária Fidélisz nővér 1900-ban született Sükösdön, 1927-ben kapott beöltözést. Természettan-kémia szakcsoportra képesített tanítóképző intézeti tanárnőként Kalocsán, majd 1930-tól Baján tevékenykedett.¹⁶²²

---

¹⁶¹⁷HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 6.; HU-MNL-BKML-XII.6. Kalocsai anyaház krónikája, 1926. április 8. 280.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 115.

¹⁶¹⁸HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 842.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. november 21.

¹⁶¹⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶²⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶²¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶²²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Szécsényi (Széchenyi) Mária Krizosztoma nővér 1920-ban született Nagykátán, 1946-ban kapott beöltözést. Tanítónőként, majd matek-fizika szakos tanárként dolgozott, 1948-tól Mezőkovácsházán.¹⁶²³

Szendrői Mária Fabiola nővér 1912-ben született Hirschauban, 1934-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Bácsalmáson és Hőgyészen. 1944 októberében Alsóságra menekült, onnan pedig csehországi otthonába utazott. 1946 májusában tért vissza Magyarországra, ahol először Kalocsán, majd Kiskunfélegyházán tanított.¹⁶²⁴

Szentgyörgyvár Mária Palládia nővér 1913-ban született Siklóson, 1937-ben kapott beöltözést. A Képzőművészeti Főiskolára járt 1938 és 1942 között. Szabadkán tanított 1942 és 1944 között, majd 1945-ben befejezte egyetemi tanulmányait. 1945-ben Kiskunfélegyházán, 1946-tól Baján működött.¹⁶²⁵

Szolnok Mária Stefánia nővér 1891-ben született Kiskunfélegyházán, 1910-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként dolgozott először Újvidéken, majd 1921 és 1927 között főnöknőként Siklóson. A következő évben Ceglédre helyezték, utána Jánoshalmán lett zárdavezető 1929 és 1935 között, majd Vecsésen 1935 és 1941 között. 1941 és 1946 között Baján dolgozott, még az oroszok bejövetele előtt menekült el Hőgyészre. 1946-ban Jánoshalmára kapott főnöknői kinevezést.¹⁶²⁶

Szrenkó Mária Richárdisz nővér 1897-ben Vácon született, 1918-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónői oklevele mellé horvát-szerb nyelv, földrajz és történelem tanítására képesített polgári iskolai tanárnői végzettséget is szerzett. Először Hajóson dolgozott, majd Kalocsán. 1919-től Szabadkán tevékenykedett, éneket és zenét is tanított. 1926-tól 1932-ig Szabadkán igazgatónő volt. A következő évben Martonoson házi munkát végzett, takarított és templomgondozással foglalkozott. 1933-tól Magyarokán, az ottani ház főnöknőjeként magánórákat adott. 1934-ben jöhetett át Magyarországra. Először Mágocson, majd Baján, Siklóson, Hőgyészen tanított. 1947-től Polgáron főnöknői tisztséget töltött be.¹⁶²⁷

---

¹⁶²³HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949, 1551.; Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/h-l-betus-nevek/krizosztoma-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁶²⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; Kalocsai Iskolanővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/e-g-betus-nevek/fabiola-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)

¹⁶²⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶²⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶²⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

- Szűcs Mária Jozefa** nővér 1841-ben született Baján, 1860-ban kapott beöltözést. Egyike volt azon magyar lányoknak, akiket Kunszt József érsek 1858-ban Csehországba küldött, hogy a szerzetesi életre előkészüljenek. 1860-ban mint újoncnő tért vissza Magyarországra. Elemi iskolai tanítónőként a társulat különböző házaiban működött, a főnöknői tisztséget is viselte Kunbaján, Moholon és Bácsban. 1918-ban hunyt el.¹⁶²⁸
- Tassy Mária Prudencia** nővér 1878-ban született Kecskeméten, 1901-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként tevékenykedett Kalocsán. 1913-ban hunyt el.¹⁶²⁹
- Terjék Mária Pontia** nővér 1907-ben született Kiskunfélegyházán, 1929-ben kapott beöltözést. Házi nővérként 1930-tól dolgozott Kalocsán, 1934-től a Szent Ignác Otthon mosóházában.¹⁶³⁰
- Tímár Mária Antida**, 1914-ben született Kiskunfélegyházán, 1934-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1935 és 1940 között Cegléd, 1940 és 1948 között Polgáron teljesített szolgálatot.¹⁶³¹
- Tomik Mária Margitta** nővér 1895-ben született Bácsstopolyán, 1915-ben kapott beöltözést. Polgári iskolai tanítónőként működött több zárdában. 1935-ben tudott a Bácskából visszatérni Magyarországra. 1941 és 1945 között a csillaghegyi zárda főnöknője volt. 1945-ben Kalocsán halt meg.¹⁶³²
- Tóth Mária Bazilia** nővér 1915-ben született Kétegyházán, 1937-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1938-tól tanított Kiskunfélegyházán.¹⁶³³
- Tóth Mária Teofila** nővér 1924-ben született Németkéren, 1946-ban kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként 1947-től Mezőkovácsházán dolgozott.¹⁶³⁴

¹⁶²⁸HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 237–241.

¹⁶²⁹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 339.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 148.

¹⁶³⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶³¹HU-MNL-BKML-XII.6. Társulati tagok statisztikai adatlapja; HU-KFL-VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve, 1933–1949. 1251.; Kalocsai Iskolánővérek honlapja. Hivatástörténetek. <https://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/a-c-betus-nevek/antida-nover/> (Hozzáférés: 2022. január 31.) A társulat levéltári anyagában a születési dátum 1914, a hivatástörténetben 1912 szerepel.

¹⁶³²HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 691.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1934. november 7., 1935. július 19., szeptember 11. 1945. szeptember 30.

¹⁶³³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶³⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Tuffner Mária Apollónia nővér 1884-ben Hódságon született, 1904-ben kapott beöltözést. Tanítónőként dolgozott Horgoson, Kalocsán. 1948-ban halt meg Kalocsán.¹⁶³⁵

Tukats Mária Annunciáta nővér 1890-ben született Magyarakanizsán, 1908-ban kapott beöltözést. Pedagógia–filozófiai szakcsoportra képesített tanítóképző intézeti tanárnői diplomát, majd doktori fokozatot is szerzett. Kalocsán tevékenykedett 1924 és 1944 között. Tanított a tanítónőképzőben és az óvónőképzőben, volt tanulmányi prefekta és igazgató is. 1944 őszétől 1946 októberéig a hadikórházat kísérve Németországba távozott. Visszatérve az anyaházban dolgozott, majd 1947-től Baján főnöknői tisztséget töltött be. 1939 óta a társulat kormányzótanácsának tagja volt.¹⁶³⁶

Vágó Mária Relindisz nővér 1901-ben született Újszászon, 1923-ban kapott beöltözést. Földrajz–természetrajz–kémia szakos tanítóképző intézeti tanárnőként 1927-től Kiskunfélegyházán működött.¹⁶³⁷

Vakulya Mária Dária nővér 1904-ben született Kiskunfélegyházán, 1926-ban kapott beöltözést. Házi nővérként dolgozott 1927 és 1933 között Kalocsán, 1933 és 1934 között Esztergomtáborban, 1934 és 1937 között Budapesten, 1937 és 1947 között Polgáron. 1947-től Esztergomtáborba kapott beosztást.¹⁶³⁸

Varga Mária Matróna nővér 1897-ben született Cegléden, 1923-ban kapott beöltözést. Házi nővérként tevékenykedett, 1929-ben utazott Kínába. 1930-tól Kaichow-ban működött.¹⁶³⁹

Várhegyi (Wolpert) Mária Menodóra nővér 1894-ben született Temerinben, 1914-ben kapott beöltözést. Iskolás nővérként tevékenykedett. Házfőnöknőként működött 1930–1936 között Bácsalmáson, 1936–1942 között Kiskunhalason, 1942–1948 között Siklóson, 1949-től Hőgyészen.¹⁶⁴⁰

Vida Mária Anna nővér 1866-ban született Csávolyon, 1888-ban kapott beöltözést. Elemi iskolákban és óvodákban működött Zomborban,

---

¹⁶³⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 406.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1907. június 23., 1908. június 19.

¹⁶³⁶HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶³⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶³⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶³⁹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 979., HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulési jegyzőkönyv, 1929. május 5., 1930. november 12.

¹⁶⁴⁰HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 656.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.

Óbecsén, Bácsban, Mélykúton, Hajóson, Foktón, Németkéren. Bácsbokodon 1939-től 1947-ig dolgozott.¹⁶⁴¹

Vojnich Mária Aquina nővér 1874-ben született Ómoravicán, 1893-ban kapott beöltözést. Magyar nyelv és történettudományi szakos polgári iskolai tanárnői képzést szerzett. 1893-tól 1894-ig Jánoshalmán dolgozott, további munkássága csaknem egész idejét Kalocsán töltötte. 1908 és 1911 között az anyaház főnöknője volt. 1911-től lett a kormányzótanács tagja, előbb titkárnői, később helynöknői státuszban. 1933 és 1947 között a társulat generális főnöknője, 1947 után általános helynöknő. 1951-ben hunyt el, végső nyughelye a kiskunfélegyházi Alsótemetőben, a nővérek sírkertjében található.¹⁶⁴²

Vojnits Mária Bona nővér 1881-ben született Szabadkán, 1904-ben kapott beöltözést. Házi nővérként Zomborban, Kunbaján, Kalocsán, Baján, Újvidéken, Horgoson, Adán és Moholon működött. 1942-től Kiskunfélegyházán dolgozott.¹⁶⁴³

Wachshofer (Waxhofer) Mária Vestina nővér 1897-ben született Hrvatska Mitrovicán, 1917-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónői oklevelét Kalocsán szerezte, majd Zomborban délszlávnyelv-képesítő tanfolyamot végzett, később Belgrádban polgári iskolai szaktanítói oklevelet kapott. Működött Péterrévén, Palánkán, Bácsban, Magyarkanizsán. 1941-től Baján, 1943-tól Hógyészen, 1945-től Újvidéken, 1946-tól Bácsban tevékenykedett. 1947-től Újvidéken főnöknő volt.¹⁶⁴⁴

Wanninger (Waninger) Mária Hortulána nővér 1876-ban született Bécsben, 1896-ban kapott beöltözést. Házi nővérként kertészkedett és mosott a kalocsai, a bácsi, a hajósi és a bajai zárdákban. 1944-ben külföldre menekült, nem is tért vissza.¹⁶⁴⁵

Weber Mária Armella nővér 1840-ben született Neumarkban (Csehország), 1867-ben kapott beöltözést. Házi nővérként működött Kalocsán 1917-ben bekövetkezett haláláig.¹⁶⁴⁶

Werny (Werni) Mária Blázia (Blasia) nővér 1919-ben született Szentfülöpön, 1940-ben kapott beöltözést. Házi nővérként 1941 és 1947 között

¹⁶⁴¹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁴²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁴³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁴⁴HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁴⁵HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁴⁶HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 33.; HU-MNL-BKML-XII.6. (P 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről, 112-113.

Kalocsán dolgozott, 1947-től Kiskunfélegyházán működött szakácsnőként.¹⁶⁴⁷

Werny (Werni) Mária Felicia nővér 1894-ben született Szentfülöpön, 1914-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott 1913 és 1914 között Újvidéken, polgári iskolai tanárnőként 1918 és 1923 között Vecsésen, 1924 és 1936 között Kiskunfélegyházán. Főnöknőként tevékenykedett Cegléden 1936 és 1941 között, Újvidéken 1941 és 1944 között. Később Jánoshalmára, Bácsbokodra, majd 1945-ben Bajára kapott beosztást.¹⁶⁴⁸

Weszner Mária Pongrácia nővér 1920-ban született Hőgyészen, 1941-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként először Hajóson dolgozott, majd 1943-tól Németkérre kapott beosztást, a háború idején szüleinél tartózkodott Hőgyészen.¹⁶⁴⁹

Wildmann Mária Bianóra nővér 1919-ben született Szentfülöpön, 1940-ben kapott beöltözést. Kézimunka-szaktanítónőként 1941 és 1946 között Kiskunfélegyházán tevékenykedett, majd Kalocsán, később Csillaghegyen működött.¹⁶⁵⁰

Wildmann Mária Mánuela nővér 1898-ban született Szentfülöpön, 1918-ban kapott beöltözést. Örökös fogadalmat 1925-ben már a „jugoszláv provinciában” tett.¹⁶⁵¹

Zách Mária Hermenegild nővér 1886-ban született Andreasbergben (Csehország), 1907-ben kapott beöltözést. Magyar és német nyelvre, valamint történettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként tevékenykedett 1910-ig Kalocsán, majd 1934-ig Magyarokanizsán, közben 1918 és 1924 között ugyanitt főnöknő is volt. 1934 után Kalocsán, Baján és Kiskunfélegyházán működött, majd 1939 és 1941 között Budapesten lett főnöknő. 1941-től ismét Magyarokanizsára helyezték, és kinevezték a zárda élére.¹⁶⁵²

Zékány Mária Evarista nővér 1903-ban született Hátmegén, 1923-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai ének-zene tanárnőként működött Baján, Kiskunhalason, Hőgyészen, Csillaghegyen, Siklóson, Jánoshalmán és

---

¹⁶⁴⁷HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁴⁸HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁴⁹HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁵⁰HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁵¹HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 815.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsulási jegyzőkönyv, 1925. október 9.

¹⁶⁵²HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Kalocsán. 1940 és 1942 között a Zeneakadémiára járt. 1942 és 1944 között Cegléden tanított. 1945-ben Jánoshalmára kapott beosztást.¹⁶⁵³

Zemplén Mária Mediátrix nővér 1908-ban született Charlottenburgban (Németország). 1928-ban kapott beöltözést. Természetrész és kémia szakcsoportra képesített középiskolai és tanítónőképző intézeti tanárnőként a Kínába való 1936-os kiutazása előtt a társulat csillaghegyi és kalocsai iskoláiban működött. Kínából Ausztráliába utazott, majd Rómában megválasztották generális főnöknőnek.¹⁶⁵⁴

Zombory Mária Kinga nővér 1864-ben született Zomborban, 1886-ban kapott beöltözést. Iskolás nővérként működött Hajóson, Foktón. 1929-től Moholon főnöknői megbízást kapott. Később Hercegszántón, majd Kalocsán tevékenykedett. 1942-ben került Bajára, itt halt meg 1945. november 26-án.¹⁶⁵⁵

---

¹⁶⁵³HU-MNL-BKML-XII.6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁶⁵⁴HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 1091.; HU-MNL-BKML-XII.6. A kínai misszió iratai. 1936. 673/1936. Adatok missziós nővéreinkről a főtisztelendő Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára.

¹⁶⁵⁵HU-KFL-VI.7. A társulati tagok törzskönyve 1860-tól, 151.; HU-MNL-BKML-XII.6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1913. február 22., június 29., 1934. november 7.; HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai ház törzskönyve, 1942/43.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

- HU-MNL-BKML-IV.1416. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai, 1894–1949
- HU-MNL-BKML-V.82.a. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Kalocsa Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok, 1930–1949
- HU-MNL-BKML-V.175.b. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok, 1873–1949
- HU-MNL-BKML-VIII.62. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek róm. kat. Tanítónőképzője és Leánylíceuma (Baja) iratai, 1929–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.63. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Érseki Leánylíceumának iratai, 1938–1950
- HU-MNL-BKML-VIII.64. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai r. kat. Leánylíceumának iratai, 1941–1944
- HU-MNL-BKML-VIII.85. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Kalocsai Érseki Polgári Iskolai Tanítónőképző iratai, 1877–1929
- HU-MNL-BKML-VIII.86. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai róm. kat. Tanítónőképzőjének (Érseki Tanítónőképzőjének) iratai, 1869–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.89. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum r. kat. Leánynevelő-intézete Tanítónőképzőjének és Leánylíceumának iratai, 1938–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.99. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Jánoshalmi Intézetének iratai, 1881–1950
- HU-MNL-BKML-VIII.102. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum r. kat. Leánynevelő-intézete Polgári Leányiskolájának iratai, 1914–1948

- HU-MNL-BKML-VIII.110. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek róm. kat. Polgári Leányiskolája (Baja) iratai, 1912–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.111. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai r. kat. Polgári Leányiskolájának iratai, 1886–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.112. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai r. kat. Polgári Leányiskolájának iratai, 1941–1944
- HU-MNL-BKML-VIII.114. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Bácsalmási r. kat. Polgári Leányiskolájának iratai, 1923–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.208. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek r. k. Elemi Népiskolájának (Baja) iratai, 1870–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.209. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Bajai Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai, 1851–1909
- HU-MNL-BKML-VIII.211. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Bajai Izraelita Elemi Népiskola iratai, 1920–1922
- HU-MNL-BKML-VIII.212. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Bajai Református Elemi Népiskola iratai, 1894–1907
- HU-MNL-BKML-VIII.236. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai r. kat. Elemi Népiskolájának iratai, 1872–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.258. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum r. kat. Leánynevelő-intézete Gyakorló Elemi Népiskolájának és Általános Leányiskolájának iratai, 1945–1959
- HU-MNL-BKML-VIII.606. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Kalocsai Állami Óvónőképző (1948-ig A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai Érseki Óvónőképzőjének) iratai, 1879–1958
- HU-MNL-BKML-VIII.607. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Kalocsai Iskolanővérek Érseki Kisdédóvónőképzője Dolgozók Óvónőképző Intézetének iratai, 1946–1948
- HU-MNL-BKML-VIII.621. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Gyors- és Gépíróiskolájának iratai, 1921–1950

- HU-MNL-BKML-VIII.629. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Bácsalmási r. kat. Nőipariskola iratai, 1937–1942
- HU-MNL-BKML-VIII.630. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Mezőgazdasági Leányközépiskolájának iratai, 1938–1951
- HU-MNL-BKML-VIII.631. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Középfokú Gazdasági Leányiskolájának iratai, 1924–1938
- HU-MNL-BKML-VIII.808. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Hajósi Árvaházának iratai, 1872–1948
- HU-MNL-BKML-X. 283. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Leányifjúsági Mária Kongregációjának iratai, 1887–1947
- HU-MNL-BKML-XII.6. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetestársulatának iratai, 1857–1950
- HU-MNL-BKML-XII.22. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Szerzetesháza (Zárdaépület) Baja iratai, 1903–1950
- HU-MNL-BKML-XV.5.a. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Fotók és képeslapok gyűjteménye. Kecskemét Kossuth téri részleg fotó- és képeslapgyűjteménye, 1848–2010
- HU-MNL-BKML-XV.43.a. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Különböző kéziratok gyűjteménye. Kiskunfélegyházi kéziratok gyűjteménye, 1945–2015
- HU-MNL-BKML-XXXIII.1.a. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Megőrzésre, ill. kezelésre az állami levéltárba utalt anyag. Bács-Kiskun megyei települések anyakönyvi másodpéldányai, 1895–1980
- HU-MNL-PML-VIII.206. Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára. Ceglédi Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Polgári Leányiskolájának iratai, 1938–1948
- HU-MNL-TML-VIII.113. Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára. Hőgyészi „Miasszonyunkról” Nevezett r. k. Polgári Fiú- és Leányiskola iratai, 1931–1948

- HU-KFL-I.1.a. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Érseki Hivatal. Egyházkormányzati iratok. Kalocsai iskolanővérek, 1856–1959
- HU-KFL-I.3.b. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Népiskolák iratai, 1868–1951
- HU-KFL-I.3.c. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Középiskolák iratai, 1867–1948
- HU-KFL-I.3.d. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Felsőfokú intézmények iratai, 1867–1952
- HU-KFL-VI.3. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Egyéb intézmények. Pál Mátyás Missziós Központ iratai, 1895–1960
- HU-KFL-VI.7. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Egyéb intézmények. Misszionáriusokról nevezett Kalocsai Iskolanővérek kötetei, 19–20. sz.

Forráskiadványok, nyomtatott források, sajtóforrások

- Az 1921. évi törvények 1922 = Az 1921. évi törvények gyűjteménye. M. Kir. Belügyminisztérium, Bp., 1922.
- Antal 2017 = Antal János: Hogyan élte át a tartományház Budapest ostromának nehéz napjait. Napló, 1944. december 25. – 1945. március 17. Szerk. Salamin András. Infotop, Isteni Szeretet Leányai Kongregáció, Bp., 2017.
- Bálintné – Szabó 1971 = Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor: Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–1945. évi történetéhez. (A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai I.) Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, Kecskemét, 1971.
- Balogh – Gergely 2005 = Balogh Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005 (Dokumentumok) I-II. kötet. (História könyvtár, Okmánytárak 2.) História, Budapest, 2005.
- Beke 1992 = A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae XII–XIII.) Szerk. Beke Margit. I–II. kötet. Aurora, München–Budapest, 1992.
- Beke 2015 = A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti Források 1.) Szerk. Beke Margit. MTA BTK TTI, Bp., 2015.

- Biczók 2015 = Biczók Sándor: Katonaidőm emlékei 1944–1947. (Bajai dolgozatok 19.) Szerk. Merk Zsuzsa. Türr István Múzeum, Baja, 2015.
- Bödő et al. 2016 = „Füstölgő romok közt.” Fejér megyei helyzetjelentések a második világháborút követően. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 31.) Bev., jegyz. Bödő István et al. MNL Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár, 2016.
- Budapesti Közlöny 1919 = Budapesti Közlöny. A Tanácsköztársaság hivatalos lapja. 1919. április 1.
- Értesítő Bácsalmás [1929/30–1931/32] = A Bácsalmási róm. kath. Polgári és Elemi Leányiskola Értesítője az [1929/30., 1930/31., 1931/32.] iskolai évről. Közli: az igazgatóság. Kalocsa, 1930., 1931., 1932.
- Értesítő Baja 1929/30 = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Bajai r. k. érseki Tanítónőképző, polgári, elemi iskolájának és kisdédóvójának jubileumi – 60 éves – értesítője 1929/30. Kiadja: dr. Gonczlik Kálmán igazgató. Baja, 1930.
- Értesítő Cegléd [1932/33–1934/35] = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló ceglédi róm. kath. Polgári Leányiskola értesítője az [1932/33., 1933/34., 1934/35]. iskolai évről. Közli/szerkeszti: az igazgatóság. Cegléd, 1933., 1934., 1935.
- Értesítő Kalocsa [1905/1906–1915/16, 1925/26–1937/38] = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék/Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki tanítónőképző-intézetek, nőnevelő-intézet, árvaház, felső s elemi népiskola és óvoda/kisdédóvoda [utóbb: r. k. Tanítónőképző-, Kisdédóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi iskola és kisdédóvoda] értesítője az [1905/1906., 1906/1907., 1907/08., 1908/09., 1909/10., 1911/12., 1912/1913., 1913/14., 1914/15., 1915/16., 1925/26., 1926/27., 1927/28., 1928/29., 1929/30., 1930/31., 1931/32., 1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38.] iskolai évről. Kiadja: az intézeti igazgatóság. Kalocsa, 1906., 1907., 1908., 1909., 1910., 1911., 1912., 1913., 1914., 1915., 1916., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938.
- Értesítő Kalocsa, Tanítónőképző 1938/39 = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki róm. kat. Tanítónőképző-intézet, Leánylíceum, Elemi iskola értesítője 1938/39. Szerk. dr. Tukats M. Annunciáta. Kalocsa, 1939.
- Értesítő Kiskunfélegyháza [1909/10, 1913/14–1917/18, 1925/26, 1927/28–1937/38] = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék/Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője az [1909/10., 1913/14., 1914/15., 1915/16.,

- 1916/17., 1917/18., 1925/26., 1927/28., 1928/29., 1929/30., 1930/31., 1931/32., 1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38.] tanévre. Kiadja: az igazgatóság. Kiskunfélegyháza, 1910., 1914., 1915., 1916., 1917., 1918., 1926., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938.
- Értesítő Szabadka 1916/17 = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Kalocsai Iskolánénak vezetése alatt álló Teréziánium Szabadkai róm. kat. Tan- és Nevelőintézetének értesítője az 1916/17. iskolai évről. Összeáll. az igazgatóság. Szabadka, 1917.
- Évkönyv Bácsalmás [1940/41–1943/44] = A Miasszonyunkról nev. Kalocsai Szegény Iskolánővérek vezetése alatt álló bácsalmási róm. kat. Nőiiparisiskola, Polgári Lányiskola, Elemi iskola és Kisdedóvó évkönyve [1940/41., 1941/42., 1942/43., 1943/44.] Szerk. Albeker Mária Paula. [h. n.]/Jánoshalma/Bácsalmás, 1941., 1942., 1943., 1944.
- Évkönyv Baja [1938/39–1942/43, 1944/45, 1946/47] = A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet iskoláinak évkönyve. Baja [1938/39., 1939/40., 1940/41., 1941/42., 1942/43., 1944/45., 1946/47.]. (Tanítónőképző, Leánylíceum, Polgári iskola, Elemi iskola, Kisdedóvó [utóbb Tanítónőképző, Leánylíceum, Polgári iskola, illetve gyakorló általános iskola]). Szerk. Bali Mária Ildefonsa (1941-ig)/Horváth Mária Ancilla (1942-től). [h. n.]/Budapest, 1939., 1940., 1941., 1942., 1943., 1945. (gépirat), 1947.
- Évkönyv Cegléd [1938/39, 1941/42, 1943/44–1946/47] = A [Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánővérek vezetése alatt álló] ceglédi római katolikus Szent József Polgári Leányiskola évkönyve az [1938/39., 1941/42., 1943/44., 1944/45., 1945/46., 1946/47.] iskolai évről. Az iskola fennállásának [12., 15., 17., 18., 19., 20.] évében Szerk. Werny Mária Felicia (1939)/Fenyő Mária Klaudia (1942-től). Cegléd/[h. n.], 1939., 1942., 1944., 1945. (gépirat), 1946. (gépirat), 1947. (gépirat)
- Évkönyv Csillaghegy [1943/44, 1945/46, 1946/47] = Miasszonyunk Kalocsai Iskolánővérek csillaghegyi római katolikus Polgári Leányiskolájának évkönyve az [1943/44., 1945/46., 1946/47.] iskolai évről. Szerk. Tomik Mária Margitta (1944)/Lévai Mária Teodózia (1946)/Albeker Mária Paula (1947). Csillaghegy/[h. n.], 1944., 1946. (gépirat), 1947. (gépirat)
- Évkönyv Hőgyész 1943/44 = A Miasszonyunk Kalocsai Iskolánővérek Hőgyézi róm. kat. Polgári Fiú- és Leányiskolájának évkönyve 1943/44. Hőgyész, 1944.

- Évkönyv Jánoshalma [1943/44–1946/47] = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló jánoshalmi rk. polgári leányiskolájának, elemi népiskolájának, gazdasági továbbképző népiskolájának, kisdédóvójának [1945-től polgári leányiskolájának] évkönyve az [1943/44., 1944/45., 1945/46., 1946/47.] iskolai évről. Szerk. Papp Mária Róberta/Szolnoky Mária Stefánia (1947). Jánoshalma, 1944., 1945. (gépirat), 1946. (gépirat), 1947. (gépirat)
- Évkönyv Kalocsa, Óvónőképző [1938/39, 1940/41, 1941/42] = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. kat. Kisdédóvónőképző-intézet és Kisdédóvoda Évkönyve [1938/39., 1940/41., 1941/42.] Szerk. dr. Tukats Mária Annunciáta (1939)/dr. Erdős József (1941-től). Kalocsa, 1939., 1941., 1942.
- Évkönyv Kalocsa, Polgári [1940/41, 1942/43–1945/46] = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek kalocsai róm. kat. érseki polgári leányiskolájának évkönyve az [1940/41., 1942/43., 1943/44., 1944/45., 1945/46.] iskolai évről. Szerk. Ambruzs Mária Alfréda (1941)/Kiss Mária Generóza (1943-tól). Kalocsa, 1941., 1943., 1944., 1945. (gépirat), 1946. (gépirat)
- Évkönyv Kalocsa, Tanítónőképző [1939/40–1941/42] = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. kat. Leányliceum, Tanítónőképző és elemi népiskola évkönyve [1939/40., 1940/41., 1941/42.] Szerk. dr. Erdős József. Kalocsa, 1940., 1941., 1942.
- Évkönyv Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző [1942/43, 1943/44, 1945/46] = A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai róm. kat. Tanítónő- és Kisdédóvónőképző-intézet évkönyve [1942/43., 1943/44., 1945/46.] Szerk. dr. Erdős József. Kalocsa, 1943., 1944., 1946.
- Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági [1938/39, 1942/43, 1943/44, 1945/46, 1946/47] = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek felügyelete alatt álló Constantinum római katolikus Leánynevelő Intézet Mezőgazdasági Leányközépiskolájának évkönyve [1938/39., 1942/43., 1943/44., 1945/46., 1946/47.] Az 1946. évet szerk. Fazekas Mária Blandina. Kiskunfélegyháza, 1939., 1943., 1944., 1946. (gépirat), 1947. (gépirat)
- Évkönyv Kiskunfélegyháza, Polgári [1940/41–1942/43, 1946/47] = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi róm. kat. Constantinum polgári leányiskola évkönyve az [1940/41., 1941/42., 1942/43., 1946/47] iskolai évről. Szerk.

- Fazekas Mária Blandina igazgató (1942-ig). Kiskunfélegyháza, 1941., 1942., 1943., 1947. (gépirat)
- Évkönyv Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző [1941/42–1943/44] = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Leánylíceum és Tanítónőképzőjének évkönyve [1941/42., 1942/43., 1943/44.] Kiskunfélegyháza, 1942., 1943., 1944.
- Évkönyv Kiskunhalas [1943/44–1945/46] = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek kiskunhalasi róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve az [1943/44., 1944/45., 1945/46.] iskolai évről. Szerk. Faddi Mária Klarissza. Kiskunhalas, 1944., 1945. (gépirat), 1946. (gépirat)
- Évkönyv Mágocs 1945/46 = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek mágocsi r. kat. polgári fiú- és leányiskolájának évkönyve az 1945/46. iskolai évről. Szerk. Szrenkó Mária Richardisz. Mágocs, 1946. (gépirat)
- Évkönyv, Siklós [1943/44–1946/47] = A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek siklói róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve [1943/44., 1944/45., 1945/46., 1946/47.] iskolai évről. Szerk. Várhegyi Mária Menodóra. Siklós, 1944., 1945. (gépirat), 1946. (gépirat), 1947.
- Évkönyv, Szabadka [1941/42–1943/44] = A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Tanítónőképzőjének, Leánylíceumának, polgári iskolájának, népiskolájának és internátusának évkönyve az [1941/42., 1942/43., 1943/44.] tanévről. Szabadka. Szerk. Bali M. Ildefonsa. [h. n.], 1942., 1943., 1944.
- Évkönyv Vecsés [1943/44–1945/46] = A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek vecsésstelepi róm. kat. polgári leányiskola évkönyve az [1943/44., 1944/45., 1945/46.] iskolaévről. Szerk. Csonka Mária Pienca. [h. n.], 1944. (gépirat), 1945. (gépirat), 1946.
- Farsang 2011 = Farsang Károly Béla: Életrajzi tragédiám. Háborús emlékek, történelmi visszatekintés. Biró, Budapest, 2011.
- Félegyházi Hírlap 1937 = Félegyházi Hírlap – Félegyházi Híradó. Politikai hetilap. LV–XLIII. évf. 1937.
- Fenyő 2014 = Fenyő Miksa: Az elsodort ország. Naplójegyzetek 1944–1945-ből. Révai, Bp., 2014.
- Fodor 2014 = Fodor Eszter: Ostromnapló. Szerzetes nővérek a halálkatlanban 1944. március 19. – 1946. február 16. Szociális Missziótársulat, Kairo, Bp., 2014.

- Gosztonyi 1990 = Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945. (Sisak és cylinder sorozat) Sajtó alá r., jegyz. Gosztonyi Péter. Zrínyi Kiadó, Bp., 1990.
- Harangozó 2015 = Harangozó Miklós: A hűség útján. Szabó M. Irén nővér, az Isteni Szeretet Leányai Társulata tartományfőnöknője bizalmas rendi körlevelei 1944 és 1950 között. Györéné Losoncz Andrea, Cell-dömölk, 2015.
- Helységnévtár 1941 = Magyarország helységnévtára 1941. Szerk. és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. KSH, Bp., 1941.
- Historia Domus Kiskunfélegyháza = A kiskunfélegyházi Sarlós Boldogasszony Plébánia (Ótemplom) historia domusa. Kalocsai Főegyház-megyei Levéltár e-archívuma. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kepnezo&telepules=kiskunfelegyhaza-oplebania> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Historia Domus Mélykút = A mélykúti plébánia historia domusa. Kalocsai Főegyház-megyei Levéltár e-archívuma. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kepnezo&telepules=melykut> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Hoósné - Pál - Rétfalvi 2015 = Kőszegi krónika, 1938–1952. Székely László apátplébános feljegyzései. Szerk. Hoósné Péterffy Alexandra - Pál Ferenc - Rétfalvi Balázs. Szülőföld Könyvkiadó, Gencsapáti, 2015.
- Iványosi-Szabó 1985 = Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kiskunfélegyháza Város Tanácsa, Kecskemét, 1985.
- Kőhegyi - Merk 1995 = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánővérek bajai iskoláiban vezetett krónika 1936–1948. (Bajai dolgozatok 9.) Szerk. Kőhegyi Mihály - Merk Zsuzsa. Argumentum K. Ny., Baja, 1995.
- Lisztóczy 2009 = Eröss Alfréd háborús naplója. Kolozsvár, 1944. szeptember 15. - Zirc, 1945. április 23. Közzéteszi, a szöveget gondozta stb. Lisztóczy László. Konturs, Dsida Jenő Baráti Kör, Gyöngyös-Eger, 2009.
- Magyar Katolikus Almanach 1927 = Magyar Katolikus Almanach. Szerk. Gerevich Tibor et al. Országos Katolikus Szövetség, Bp., 1927.
- Magyar Közlöny [1945, 1950] = Magyar Közlöny. Hivatalos Lap/Törvények és törvényerejű rendeletek tára. 1945., 1950.
- Márai 2006 = Márai Sándor: A teljes napló. 1943–1944, 1945. Helikon, Bp., 2006.
- Mellau 2011 = Mellau Márton: A Svetits leánynevelő intézet félszázéves története. Historia Domus 1896–1948. (Acta Historica Hungarica SSND 1.) Szerk. Géczy M. Erzsébet SSND. Boldogasszony Iskolánővérek, Debrecen, 2011.

- Merk – Rapcsányi 2003 = Szent Ferenc leányai Baján. Háztörténet 1929–1948. A bajai Ferences szegénygondozó nővérek feljegyzései. (Bajai Dolgozatok 14.) Szerk. Merk Zsuzsa – Rapcsányi László. Türr István Múzeum Múzeumbarátok Köre Alapítvány, Baja, 2003.
- Mózessy 2004 = Inter arma 1944–1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. (Források a Székesfehérvári egyházmegye történetéből 2.) Szerk. Mózássy Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2004.
- Orbán – Vida 1990 = Serédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941–1944. Sajtó alá r., jegyz. Orbán Sándor – Vida István. Zrínyi Kiadó, Bp., 1990.
- Palić 2003 = Milenko Palić: Visszaemlékezés a világháború éveire (1941–1945) (Dél-Alföldi Évszázadok 19.) Közreadja: Pihurik Judit. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2003.
- Perger 2005 = „...félelemmel és aggodalommal...”. Plébániák jelentései a háborús károkról a győri egyházmegyéből 1945. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 3.) Szerk. Perger Gyula. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2005.
- Polcz 2005 = Polcz Alaine: Asszony a fronton. Egy fejezet életemből. Jelenkor, Pécs, 2005.
- Rendeletek Tára [1939, 1940] = Magyarországi Rendeletek Tára. [73., 74. évf.] M. K. Belügyminisztérium, Bp., 1939., 1940.
- Rétfalvi – Tangl 2017 = Rétfalvi Balázs – Tangl Balázs: „Az Úr irgalma, hogy nem veszünk el.” A szombathelyi egyházmegye második világháborús kárjelentései 1944–1948. (Géfin Gyula Kiskönyvtár 4.) Martinus, Szombathely, 2017.
- Rózsahegyi 2000 = Rózsahegyi Ferenc: Háborús napló 1944–1946. Pécsvárad Baráti Kör, Pécsvárad, 2000.
- Sematizmus [1861–1942] = Schematismus Cleri Archi-Dioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi [1861–1897, 1899–1915, 1919, 1923, 1927, 1929, 1932, 1936, 1942.]. Érsekség, Kalocsa, 1861–1879, 1881–1897, 1899–1915, 1919, 1923, 1927, 1929, 1932, 1936, 1942.
- Tóth 2018 = Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944–1953. (Quellen zur Geschichte der Deutschen in Ungarn 1944–1953.) Szerk. Tóth Ágnes. Argumentum, Bp., 2018.
- Török 1995 = Grósz József kalocsai érsek naplója 1944–1946. Közzéteszi: Török József. Szent István Társulat, Bp., 1995.

- Vámos 1999 = Bevégeztetett. Koch István naplója a magyar jezsuiták kínai missziójának pusztulásáról. Sajtó alá rendezte: Vámos Péter. Terebess, Bp., 1999.
- Vámos 2018 = „Imáitokba ajánljuk magunkat.” A magyar jezsuiták levelei Kínából, 1923–1954. Szerk. Vámos Péter. Jezsuita Kiadó, Bp., MTA BTK, 2018.
- Várady 1942 = Várady Károly: Csonka-Magyarország közigazgatási helységnévtára 1942. (Az anyaországot, a visszacsatolt Felvidéket, Kárpátalját, Kelet-Magyarországot, Felső-Erdélyt és Délvidéket magában foglaló 11. kiadás) Hornyánszky K., Budapest, 1942.
- Varga 2015 = Varga Tibor László: Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I. (A veszprémi egyházmegye múltjából 27.) Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, 2015.
- Varga 2018 = Varga Tibor László: „Püspök urat is őrizetbe veszem”. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről II. (A veszprémi egyházmegye múltjából 31.) Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, 2018.
- Vasárnapi Ujság [1861, 1905, 1911, 1914] = Vasárnapi Ujság, képes hetilap. 8. évf. 1861., 52. évf. 1905., 58. évf. 1911., 61. évf. 1914.
- Vígh 1990 = Vattay Antal naplója 1944–1945. (Sisak és cylinder sorozat) Sajtó alá r., jegyz. Vígh Károly. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Zimándi Pius 2015 = Zimándi Pius István: Egy év története naplójegyzetekben (1944. március 19. – 1945. március 17.) Tények és tanúk. Szerk. Eschbach-Szabó Viktória. Magvető, Bp., 2015.

Szakirodalom

- Apró 2010 = Apró Erzsébet: Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez. In: Bács-Kiskun megye múltjából 24. Szerk. Gyenesei József. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2010. 17–30.
- Apró 2011 = Apró Erzsébet: A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskolái. Rövid fond- és iskolatörténet. In: Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle. Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság, Szabadka, 2011/1. (56. szám) 42–49.
- A. Sajti 1987 = A. Sajti Enikő: Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.

- A. Sajti 2010 = A. Sajti Enikő: Bűntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok. Szegedi Tudományegyetem Doktori Iskola Modernkori Program, Szeged, 2010.
- Bácskai Nővérek honlapja = <https://sites.google.com/site/bacskeinovek/home> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Balogh 2007 = Balogh Margit: Forrásoktól a történeti feldolgozásig. In: Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis III.) Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2007. 40–70.
- Balogh – Gergely 1993 = Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 1.) História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, Budapest, 1993.
- Balogh – Gergely 1996 = Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Adattár. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 4.) História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, Budapest, 1996.
- Balogh 2015 = Balogh M. Gizella: Egy ferences szegénygondozó nővér feljegyzései. Ferences Szegénygondozó Nővérek Kongregációja, Esztergom, 2015.
- Bán 1989 = Bán Péter: Magyar történelmi fogalomtár I–II. Gondolat Kiadó, Bp., 1989.
- Bangó 1997 = Bangó Beáta: Névadási szokások vizsgálata a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának kongregációjában (1860–1996). (Magyar Névtani Dolgozatok 152.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp., 1997.
- Bangó 2000 = Bangó Beáta: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának története 1947–97-ig. (Rendtörténet I.) Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata, Bp., 2000.
- Bangó 2002 = Bangó Beáta: „Itt laknak a mennyországbeliek?” A kalocsai iskolanővérek „szétszóratása” (kézirat). Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar, Bp., 2002.
- Bank – Óze 2005 = Bank Barbara – Óze Sándor: A „német ügy” 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökgig. Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest–München–Backnang, 2005.
- Bánkuti 2017 = Bánkuti Gábor: A frontátvonulás és a diktatúra kiépülésének egyházi recepciója. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. (Magyar vidék a 20. században 1.) Szerk. Csikós

- Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. MTA BTK, NEB, Budapest, 2017. 411–424.
- Bánkuti – Varga – Vértesi 2012 = Bánkuti Gábor – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár: A 20. század egyház- és társadalomtörténetének metszéspontjai. Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye 20. századi történetéből. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis VIII.) Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2012.
- Bárány-Szilfai 2017 = Bárány-Szilfai Alida: Nők egy országos társadalmi akció élén. A Magyar a Magyarért Mozgalom (1938–1939). In: Újkor.hu – A velünk élő történelem. <http://ujkor.hu/content/nok-egy-orszagos-tarsadalmi-akcio-elen-a-magyar-a-magyarert-mozgalom-1938-1939> (Hozzáférés: 2022. január 29.)
- Belvárosi Krónika 2003 = Belvárosi Krónika. Az angolkisasszonyok zárdájának és iskoláinak története. Angolkisasszonyok Belvárosi Intézete, Budapesti Angolkisasszonyok Öregdiákjainak Alma Mater Alapítványa, Bp., 2003.
- Bikfalvi 2011 = Bikfalvi Géza: Mozaikok a jezsuiták és a kalocsai iskolanővérek kapcsolatából. In: „Mindent Isten nagyobb dicsőségére.” Tanulmányok a jezsuita rend történetéből. (METEM Könyvek 72.) Szerk. Bikfalvi Géza. METEM, Bp., 2011. 73–75.
- Bíró 2015 = Bíró Aurél: Az Isteni Szeretet Leányai Kongregációja (Filiae Divinae Caritatis – FDC) budapesti intézeteinek története 1871–2015. Isteni Szeretet Leányai Kongregációja, Bp., 2015.
- Bíró [1980.] = Bíró Mária Alexia: Akik hittek a küldetésükben. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának 120 éves jubileuma alkalmából összeállította egy Kalocsai Miasszonyunk Iskolanővér (kézirat). [h. n.] [1980.]
- Bódy 2015 = Bódy Zsombor: A második világháború magyar társadalmá egy önéletrajz tapasztalati horizontján. In: 1944/45: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon (Magyar történelmi emlékek, értekezések). Szerk. Bódy Zsombor – Horváth Sándor. MTA BTK TTI, Bp., 2015. 15–33.
- Bohán [é. n.] = Bohán Béla SJ: Szeged és a szerzetesek. Magyarországi szerzetesek honlapja. Az FSZK – MRK hivatalos oldala. https://szerzetesek.hu/sites/default/files/csatolmanyok/szerzetesek_szeged.pdf (Hozzáférés: 2022. január 29.)
- Boldogasszony Iskolanővérek = A Boldogasszony Iskolanővérek Magyar Tartományának története. Boldogasszony Iskolanővérek Magyar Tar-

- tományának honlapja. <https://www.iskolanoverek.hu/kozossegben-elunk/kik-vagyunk/rendtortenet> (Hozzáférés: 2022. január 29.)
- Borovi 1992 = Borovi József: A magyar táborigénylélkészet története. Zrínyi Kiadó, Bp., 1992.
- Bögre 2012 = Bögre Zsuzsanna: A trauma szerepe az 1950-ben internált szerzetesnővérek életében. In: Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől. Szerk. Bögre Zsuzsanna – Keszei András – Ö. Kovács József. L'Harmattan, Bp., 2012. 93-101.
- Bögre – Szabó 2010 = Bögre Zsuzsanna – Szabó Csaba: Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban. (METEM Könyvek 71.) METEM, Bp., 2010.
- Büki 1998 = Büki Attila: Istendicsérők. Interjúk a Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátságának tagjaival. Xénia, Bp., 1998.
- Catholic Hierarchy = Current and historical information about the Bishops and Dioceses of the Catholic Hierarchy <http://www.catholic-hierarchy.org> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Choma 2004 = Choma Béla Kelemenné: A zalaegerszegi Notre Dame Női Kanonok és Tanítórend története. Profi Stúdió, Zalaegerszeg, 2004.
- Ciszterci Nővérek 2016 = Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátsága Érd. Monasztikus élet az érdi ciszterci nővérek monostorában. Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátsága, Érd, 2016.
- Cser 1978 = Cser László: Kína arca és sorsa. Egy kínai misszionárius naplójából. Vallás és Élet Kiadó, Parma, Ohio, 1978.
- Deák 2018 = Az Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Szent Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációjának Konstitúciói és Direktóriuma. Szerk. Deák Viktória Hedvig OP. Az Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Szent Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációja, Budakeszi, 2018.
- Dékány 2012 = Dékány Szilveszter: Pannonhalmi emlékek. Egy menekült visszaemlékezése 1945-ből. In: Archivnet. XX. századi történeti források 12. évf. (2012) 6. sz. http://www.archivnet.hu/kuriozumok/pannonhalmi_emlekek.html (Hozzáférés: 2022. január 30.)
- Diós 1984 = Diós István: A szentek élete. Budapest, Szent István Társulat, 1984.
- Diós – Viczián 2014 = Diós István – Viczián János: Előttünk jártak a hitben. 1945–2010 között elhunyt Kedvesnővéreink mintegy 4100 életrajza. Központi Papnevelő Intézet, Bp., 2014.

- Erdős 2015 = Erdős István: A Boldogasszony Iskolanővérek magyar tartományának története. (Acta Historica Hungarica SSND 2.) Boldogasszony Iskolanővérek, Bp., 2015.
- Erdős 2018 = Erdős Kristóf: Magyar állampolgárok Ausztriából való repatriálásának kérdései (1945–1947) In: Diplomácia – hírszerzés – állambiztonság. Szerk. Andreides Gábor – M. Madarász Anita – Soós Viktor Attila. NEB, Bp., 2018. 131–160.
- Farkas 2001 = Farkas Mária Margaréta SSND: Az iskolanővérek szegedi intézetének iskolái 1873–1948. I–II. Szegedi Iskolanővérek Alapítvány, Szeged, 2001.
- Farkas et al. 2018 = A szombathelyi domonkos rendi nővérek 1905–1950. (Arcképcsarnok – Híres szombathelyi nők) Szerk. Farkas Éva Imelda OP et al. Szülőföld, Szombathely, 2018.
- Fekete 2009 = Fekete József: A szervita rend magyarországi története 1867–1950 (doktori disszertáció) ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti Doktori Program, Bp., 2009. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/feketejozsef/diss.pdf> (Hozzáférés: 2022. január 30.)
- Fischerné – Lakatos – Matula 2010 = Krisztus követségében. Missziók és misszionáriusok. Ismertető füzet. (Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 5.) Szerk. Fischerné Grócz Zita – Lakatos Adél – Matula Imre. Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye, Kalocsa, 2010.
- Fogas 2004 = Fogas Anna: A kápolna. Szent József Kiadó, Bp., 2004.
- Franz 1925 = Franz Mária Terézia Tisztelendő Anyának a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek alapítójának és első általános főnöknőjének élete és a szerzetes társulat története 1825–1911. (Írta: két kalocsai iskolanővér.) Árpád Rt. Ny., Kalocsa, 1925.
- Fülöp – Horváth 1992 = Fülöp Ágnes – Horváth Erzsébet: A szeretet csodája. Jézus Szíve Társasága (Néplányok) 70 éves története. Korda Kiadó, Kecskemét, 1992.
- Géczy 1941 = Géczy Mária Immaculata: A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek rendjének története és nevelési rendszere. (A M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Pedagógiai Intézetének kiadványai 2.) Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Kiadó, Szeged, 1941.
- Gergely – Kőhegyi 1980 = Gergely Ferenc – Kőhegyi Mihály: Baja népoktatásának főbb kérdései 1944–1948 között. (A bajai Türr István Múzeum kiadványai 24.) Türr István Múzeum, Baja, 1980.
- Gergely 1985 = Gergely Jenő: A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. Kossuth Kiadó, Bp., 1985.

- Gergely 1989 = Gergely Jenő: Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986. Prohászktól Lékaiig. Tankönyvkiadó, Bp., 1989.
- Gergely 1990 = Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon. Vigilia, Bp., 1990.
- Gergely 1997 = Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. ELTE Újkori Magyar Történeti Tanszék, Bp., 1997.
- Gergely – Kardos – Rottler 1997 = Gergely Jenő – Kardos József – Rottler Ferenc: Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig. Korona, Bp., 1997.
- Glatz et al. 1997 = Glatz Ferenc et al.: Állam és gyermekvédelem 1891–1918. In: História XIX. évf. 1997. 5-6. sz. 36–39.
- Gráberné – Léces 1996 = Gráberné Bösze Klára – Léces Károly: Magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51–1948/49. 1. kötet, A-C. (A magyar neveléstörténet forrásai VIII.) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 1996.
- Gráberné – Léces 2001 = Gráberné Bösze Klára – Léces Károly: Magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51–1948/49. 9. kötet, I-K. (A magyar neveléstörténet forrásai XVI.) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 2001.
- Gyáni 1997 = Gyáni Gábor: A mindennapi élet mint kutatási probléma. In: Aetas 2. évf. 1997/1. Aetas Könyv- és Lapkiadó Egyesület, Szeged, 1997. 151–161.
- Hadszintér és hátország = Hadszintér és hátország. A Politikatörténeti Intézet első világháborús honlapja. <http://elsovh.hu/a-voros-hadsereg-megalakulasa/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Hamerli 2017 = Hamerli Petra: Az olasz–magyar barátság és a Vatikán. In: Újkor.hu – A velünk élő történelem. <https://ujkor.hu/content/az-olasz-magyar-baratsag-es-a-vatikan> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Harmath 2010 = Harmath Károly: A II. világháború utáni „néphatalom” viszonya az egyházakhoz a második Jugoszláviában. In: Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban. Szerk. Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László. Luther Kiadó, Szent István Társulat, Bp., 2010. 44–54.
- Hetényi Varga 1985 = Hetényi Varga Károly: Akiket üldöztek az igazságért. Papi sorsok a horogkereszt és nyilaskereszt árnyékában. Ecclesia, Bp., 1985.
- Hetényi Varga 1994 = Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. A kalocsa-bácsi, csanádi, erdélyi, nagyváradi egyházmegyék üldözött papjai. Lámpás, Abaliget, 1994.

- Horváth 2010 = Horváth Elvira: Az Angolkisasszonyok Boldogságos Szűz Mária Intézete és a Veszprémi „Sancta Maria” Intézet iskoláinak története 1860–1948. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, Veszprém, 2010.
- Horváth 2018 = Horváth Gergely Krisztián: Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi egyházmegyében. Dr. Kőgl Lénárd pályája az 1940–1960-as években. MTA BTK TTI, Bp., 2018.
- Iskolanővérek története 1900 = A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek története 1860–1900. Írta: Az intézet egyik tanára. Werner Ny., Kalocsa, 1900.
- Janjetović 2003 = Janjetović, Zoran: A német és magyar kisebbségi lakosság kiűzése a Vajdaságból a második világháború végén. In: Regio (Kisebbség, politika, társadalom) 14. évf. 2003/1. 89–110.
- Janjetović 2016 = Janjetović, Zoran: Németek Jugoszláviában 1948–1960. In: Pro Minoritate 2016. nyár (Németek a második világháború után a keleti blokkban). Kisebbségeikért – Pro Minoritate Alapítvány, 2016. 65–81.
- Jezsuita névtár 2016 = Jezsuita névtár. Felelős kiadó: Tábori Kálmán, Jezsuita Kiadó, 2016. <http://jezsuita.hu/nevtar/> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Juhász 1992 = Mórahalom. A település földje és népe. Szerk. Juhász Antal. Mórahalom Város Önkormányzata, Mórahalom, 1992.
- Kálmán 2015 = Kálmán Peregrin: Intézményes üldözöttmenekítés 1944–1945-ben a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartományban. In: Sapientiana 8. (1.) 2015. 1–16.
- Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár honlapja = Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár honlapja. <https://archivum.asztrik.hu> (Hozzáférés: 2022. január 31.) Az egyházmegye 18–20. századi intézményei és névtára. Névtárak, életrajzok. KFL.I. Kalocsai Érseki Levéltár. Iratok ismertetése. KFL.I.1. Kalocsai Érseki Hivatal. KFL.I.1.a. Egyházkormányzati iratok. Anyakönyvi adatbázis.
- Kalocsai Iskolanővérek honlapja = Kalocsai Iskolanővérek honlapja. <http://kalocsainoverek.hu/> (Hozzáférés: 2022. január 31.) Hivatástörténetek. Történetünk. Általános főnöknőink.
- Karlinszky – Varga 2016 = Karlinszky Balázs – Varga Tibor László: „Nehéz időkben dönteni kell”. A veszprémi püspökség a második világháború idején. (A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2015. augusztus 26-án rendezett konferencia előadásai; A veszprémi egyházmegye múltjából 29.) Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, 2016.

- Kaposi 2002 = Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. (Studia Oeconomica Dialóg Campus Tankönyvek) Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2002.
- Kapus 2017 = Kiskunfélegyháza díszpolgárai. Szerk. Kapus Béláné. Móra Ferenc Közművelődési Egyesület, Kiskunfélegyháza, 2017.
- Kéri 2018 = Kéri Katalin: Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással). Kronosz, Pécs, 2018.
- Keskenyúton = Keskenyúton. Délvidéki tragédiánk 1944–45. <http://www.keskenyut.hu/page/234/art/337/akt/1/html/jareki-halaltabor.html> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Kislexikon [é. n.] Kislexikon. Lapoda Multimédia [é. n.] <http://www.kislexikon.hu> (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Kocsis 2018 = Kocsis Piroska: „Hogy elsimuljon az ellentét a háztartási alkalmazott és az asszonya között.” A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének tevékenysége. MNL honlapja. A hét dokumentuma. 2018. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/hogy_elsimuljon_az_ellentet_a_haztartasi_alkalmazott_es_az_asszonya_kozott (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Kollega Tarsoly [1998–2000] = Magyarország a XX. században I–V. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Babits Kiadó, Szekszárd, 1998–2000.
- Kőfalviné 1999 = Kőfalviné Ónodi Márta: A kiskunfélegyházi Constantinum leánynevelő-intézet krónikája (1919. december – 1923. augusztus). Forrásközlés és kíséret tanulmány. (Bács-Kiskun megyei Levéltári füzetek 12.) Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 1999.
- Kőfalviné 2000a = Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek letelepedése Kalocsán. In: Kalocsa történetéből. Szerk. Koszta László. Kalocsa Város Önkormányzata, Kalocsa, 2000. 307–331.
- Kőfalviné 2000b = Kőfalviné Ónodi Márta: A Kalocsai Iskolanővérek kínai missziója 1926–1948. In: Bács-Kiskun megye múltjából 16. Szerk. Tóth Ágnes. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2000. 105–133.
- Kőfalviné 2000c = Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatára vonatkozó levéltári források a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában. In: Egyháztörténeti Szemle 1. évf. 2. sz. Miskolc, 2000. 75–87.

- Kőfalviné 2001 = Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról nevezett Kaloicsai Szegény Iskolánővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet története 1908–1948. Constantinum Intézmény, Kiskunfélegyháza, 2001.
- Kőfalviné 2009 = Kőfalviné Ónodi Márta: A lányoktatás kezdetei Kiskunfélegyházán. In: Bács-Kiskun megye múltjából 23. Szerk. Gyenesei József. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2009. 163–183.
- Kőfalviné 2010a = Kőfalviné Ónodi Márta: Fazekas Mária Blandina, egy iskolateremtő iskolánővér. In: Bács-Kiskun megye múltjából 24. Szerk. Gyenesei József. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2010. 31–72.
- Kőfalviné 2010b = Kőfalviné Ónodi Márta: Szerzetesi élet a zárdán kívül. A kiskunfélegyházi iskolánővérek beszámolóí 1945/46-ból. In: Múltbanéző. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár online folyóirata. 1. szám 2010. július 14. https://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_1_9 (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Kőfalviné 2017 = Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról nevezett Kaloicsai Iskolánővérek oktatási és oktatáson kívüli tevékenysége 1860–1948. In: Bács-Kiskun megye múltjából 27. Szerk. Gyenesei József. MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét, 2017. 27–37.
- Kőfalviné 2019 = Kőfalviné Ónodi Márta: A kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet énekkarának sikerei az 1930-as években. In: Múltbanéző. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár online folyóirata. 14. szám 2019. április 8. http://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_14_7 (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Kulics – Tölgyesi 1989 = Kulics Ágnes – Tölgyesi Ágnes: ...evilágból... (szerzetesnővérek visszaemlékezései). Gondolat, Bp., 1989.
- Kunt 2014 = Kunt Gergely: „Aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.” Összehasonlító politikai kultusztörténet. (Antroport Könyvek 4.) Antroport – MAKAT, Bp., 2014.
- Kunt 2015 = Kunt Gergely: A nyilasterror hatása egy kamaszlány előítéleteire. In: 1944/45: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon (Magyar történelmi emlékek, értekezések). Szerk. Bódy Zsombor – Horváth Sándor. MTA BTK TTI, Bp., 2015. 35– 52.
- Kunt 2017a = Kunt Gergely: Asszony a fronton és a menekülttáborban 1944–1945-ben. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. (Magyar vidék a 20. században 1.) Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. MTA BTK, NEB, Bp., 2017. 97–125.

- Kunt 2017b = Kunt Gergely: Kamasztükrök. A hosszú negyvenes évek társadalmi képzetei fiatalok naplóiban. (Társadalomtörténeti monográfiák 7.) Korall, Bp., 2017.
- Kunt 2019 = Kunt Gergely: Kipontozva... Nemi erőszak második világháborús naplókban. Osiris, Bp., 2019.
- Lakatos 2007 = Lakatos Andor: Gróf Zichy Gyula a kalocsai érseki széken (1923–1942). In: Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére. (Egyháztörténeti tanulmányok II.) Szerk. Horváth István – Kikindai András. Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Pécsi Püspökség, Budapest–Pécs, 2007.
- Lakatos 2016 = Lakatos Andor: „A nagy háború árnyékában.” A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye a szerb megszállás idején (1918–1921). In: A szerbek Magyarországon 1918–1921. Szerk. Zombori István. METEM, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Bp., 2016. 149–180.
- László 2005 = László T. László: Egyház és állam Magyarországon 1919–1945. Szent István Társulat, Bp., 2005.
- L. Balogh 2015 = „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. Szerk. L. Balogh Béni. Magyar Nemzeti Levéltár, Bp., 2015.
- Lelkes 2011 = Magyar helységnév-azonosító szótár. Szerk. Lelkes György. Argumentum, KSH Könyvtár, Bp., 2011.
- Lénár 2014 = Lénár Andor Ferenc: A váci egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége (1919–1942) alatt (doktori disszertáció). ELTE BTK, Bp., 2014.
- Lopátovszki 2016 = Lopátovszki Csaba: 70 éves a forint. In: Levéltári Közlemények 87. évf. Bp., 2016. 115–128.
- Magyar Életrajzi Lexikon 1981 = Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. I–III. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.
- Magyar Katolikus Lexikon [I–XVII.] = Magyar Katolikus Lexikon. Szerk. Viczián János. I–XVII. kötet. Szent István Társulat, Bp., 1993–2014.
- Márkus 2014 = Márkus Beáta: „Malenkij robot” Baranya vármegyében. Döntési folyamatok: hogyan választották ki a civil lakosok közül azokat, akiket a Szovjetunióban végzendő jóvátételi munkára mozgósítottak 1944/1945-ben? In: Múltunk. 2014/3. 62–104.
- Marton 2008 = Marton József: A keresztény jelenkor (1789–2005). Egyháztörténeti tanulmány. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008.
- Mester 1989 = Isten bennünk - egyek Istenben. Mester Margit Mária (Unum Sanctissimae Trinitatis szerzetesi közösség alapítója) élete (Krisztus mai tanúi). Összeáll. Unum-testvérek. Ecclesia, Bp., 1989.

- Mészáros 1988 = Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1906–1948. Általánosan képző középiskolák. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.
- Mészáros 1991 = Mészáros István: Magyar iskolatípusok 1906–1990. (A magyar neveléstörténet forrásai VI.) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 1991.
- Mészáros 1996 = Mészáros István: A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 1906–1996. Tankönyvkiadó, Bp., 1996.
- Mészáros 1998 = Mészáros Márta: Tanítónőképzés a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánénak vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézetben 1908–1948 (szakdolgozat). Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger, 1998.
- Meszlényi 1947 = A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme. Szerk. Meszlényi Antal. Szent István Társulat, Bp., 1947.
- Mezey 2008 = Mezey András: A Miasszonyunkról nevezett Iskolánővérek és a piaristák szegedi iskoláinak államosítása. In: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948. Szerk. Szabó Csaba – Szigeti László. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, Bp., 2008. 185–210.
- Mi-Asszonyunk 1880 = A Mi-Asszonyunkról nevezett szegény Iskolánénak működéséről a kalocsai érseki megyében (ismeretlen szerző). Malatin és Holmeyer Ny., Kalocsa, 1880.
- M. Jeszenkovits 2001 = M. Jeszenkovits Teréz: Az Angolkisasszonyok Zugligeti Intézete. (Hegyvidékünk gyöngyszemei 6.) Infotop Kft., Bp., 2001.
- Molnár 1991 = Molnár Sándorné Szolnoky Erzsébet: Halálfogytiglan életre ítélve. Szociális tevékenységű szerzetesek. Novadat, Győr, 1991.
- Mózessy 2008 = Mózessy Gergely: Háborús iskolakárok a székesfehérvári egyházmegyében. In: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948. Szerk. Szabó Csaba – Szigeti László. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, Bp., 2008. 37–44.
- Nagyné 1969 = Nagyné Szegvári Katalin: A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777–1918). Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1969.
- Németh 2000 = Németh Tihamérné Kovács Adrienne: „Szeress, és jobb lesz a világ!” A győri Szent Orsolya Rend tevékenysége 1726-tól napjainkig. Prohászka Ottokár Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Győr, 2000.
- Ormos 1998 = Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914–1945. (Történelmi Kézírókönyvtár) Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.

- Ö. Kovács 1999 = Ö. Kovács József: Nyugati társadalomtörténeti szemle, különös tekintettel a német történetírás eredményeire. In: Történelmi Tanulmányok. A Miskolci Egyetem történettudományi tanszékeinek évkönyve. (Studia Miskolcinsia 3.) Miskolci Egyetem, Miskolc, 1999. 258–268.
- Pálos 2008 = Pálos M. Paschalis: Utazás térben és időben Jézusról nevezett Boldog Gerhardinger Mária Terézia, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Kongregációjának alapítóját és nővéreit követve, a nagyvilágban és hazánkban. Jubileumi, bővített 2. kiadás, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek magyarországi működésének 150. éve alkalmából. Jel, Bp., 2008.
- Papp 2010 = Papp Tamás: Őrizték a tüzet. Szerzetesek vallomásai. Új Ember, Bp., 2010.
- Paréj-Farkas 2018 = Paréj-Farkas Katalin: A minőségi leánynevelés budai bázisa a két világháború között. Mindennapok a Szent Margit Gimnáziumban az alapítástól az államosításig. In: Életmód-történeti pillanatképek I. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna – Mezei Emese. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba, 2018. 115–130.
- Pető 2018 = Pető Andrea: Elmondani az elmondhatatlant. A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt. Jaffa K., Bp., 2018.
- Pihurik 2015 = Pihurik Judit: Hadifoglyok írták. In: 1944/45: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon. (Magyar történelmi emlékek, értekezések) Szerk. Bódy Zsombor – Horváth Sándor. MTA BTK TTI, Bp., 2015. 71–89.
- Pokorny 1935 = Pokorny Emánuel: A Szent Erzsébet-szerzet, tekintettel budapesti kolostorára, templomára és női kórházára. Szerzői kiadás, Bp., 1935.
- Pölöskei – Gergely – Izsák 1995 = Magyarország története 1918–1990. Szerk. Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. Korona, Bp., 1995.
- Pukánszky 2006 = Pukánszky Béla: A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből. Gondolat, Bp., 2006.
- Pukánszky – Németh 1997 = Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1997.
- Puskely 1990 = Puskely Mária: Szerzetesek. A megszentelt élet 99 intézménye. Zrínyi Kiadó, Bp., 1990.
- Puskely 1995 = Puskely Mária: Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz I-II. Bencés Kiadó, Bp., 1995.

- Puskely 1998 = Puskely Mária: Kétezer év szerzetessége. Szerzetesség- és művelődéstörténeti enciklopédia I–II. Dinasztia, Bp., 1998.
- Puskely 2005 = Puskely Mária: Simon Erzsébet Mária Etelka iskolanővér. Dokumentált életvázlat. Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Magyar Tartománya, Bp., 2005.
- Rainer 2015 = Rainer M. János: Magyarok 1945-ben. (Évkönyv – 1956-os Intézet, XXI.) Országos Széchényi Könyvtár, 1956-os Intézet Alapítvány, Bp., 2015.
- Ránki 1982 = Ránki György: A második világháború története. Gondolat, Bp., 1982.
- Répa 2005 = Répa Bernadett Mária Anna: Fazekas M. Blandina kalocsai iskolanővér életműve a Constantinum történetében (kézirat). Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Pedagógiai Intézet, Piliscsaba, 2005.
- Ritter 2015 = Ritter György: Elűzve. Egy bakonyi német asszony emlékezete a háború borzalmairól. In: 1944/1945: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon. (Magyar történelmi emlékek, értekezések) Szerk. Bódy Zsombor – Horváth Sándor. MTA BTK TTI, Bp., 2015. 53–70.
- Rózsás 2009 = Rózsás József: A Szeretet Leányai Németbólyban. Irgalmas nővérek és Mária-lányok a zárdában 1882–1950. (Bólyi helytörténeti füzetek) Bólyi Önkormányzat, Bóly, 2009.
- Rózsásné 2014 = Rózsásné Kubányi Andrea: Hűséggel a megpróbáltatásokban. Szerzetesek életútja a szétszóratástól napjainkig. Szerzői kiadás, Bp., 2014.
- Rózsásné 2021 = Rózsásné Kubányi Andrea: Akiket Isten a tenyerén hordott. Szerzetesi életutak a szétszóratástól napjainkig 2. Új Város, Bp., 2021.
- Salacz 1975 = Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III.) Aurora könyvek, München, 1975.
- Salacz 1988 = Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948–1964) (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae IX.) Görres Gesellschaft, München, 1988.
- Salamin – Vígh 2009 = Salamin András – Vígh Józsefné: Az Angolkisasszonyok Zugligeti Intézete II. Tanítványok emlékezete. (Hegyvidékünk gyöngyszemei 11.) Infotop Kft., Bp., 2009.
- Sándorfi 2004 = Sándorfi Mária: Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. század első felében. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2004/1–2. 16. évf.

- Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Szeged, 2004. 135–163.
- Simon 2006 = Simon Olga: Az orosz nyelv oktatása Magyarországon oktatáspolitikai és módszertan-történeti aspektusból (doktori disszertáció). ELTE BTK Neveléstudományi Intézet Doktori Iskola Neveléstudományi Kutatások Program, Bp., 2006. https://ppk.elte.hu/file/phd_2006_simon_olga.pdf (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Sipos 1994 = Sipos Péter: Adattár a II. világháború történetéhez. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 2.) História, MTA Történettudományi Intézet, Bp., 1994.
- Spannenberger 2006 = Spannenberger Norbert: 20. századi magyar egyháztörténet és módszertani javaslatok a levéltári források tükrében. In: Múlt-kor történelmi magazin. 2006. 03. 21. https://m.multkor.hu/20060321_20_szazadi_magyar_egyhaztortenet_es_modszertani_javaslatok_a_leveltari_forrasok_tukreben (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Szabó 2018 = Szabó Bence: A Kecskeméti 9. számú Autóközlekedési Vállalat képekben (1977). In: Múltbanéző 12. sz. MNL BKML internetes folyóirata (2018. 02. 07.) https://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_12_11 (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Szebeni – Lukács 1988 = Szebeni András – Lukács László: Boldogok, akik házadban laknak... Szerzetesrendek Magyarországon. Corvina, Bp., 1988.
- Székelyné 1992 = Székelyné Kőrös Ilona: A Miasszonyunkról nevezett Kaloicsai Szegény Nővérek kiseddívő tevékenysége. In: Vesszőparipáink. A múlt század kiemelkedő játékpedagógiai eredményei. Kiss Áron Magyar Játék Társaság emlékülése. (A Magyar Játék Társaság Közleményei 2.) Szerk. W. Mikó Magdolna. Magyar Játék Társaság, Bp., 1992. 41–51.
- Szekernyés 2002 = Szekernyés János: Notre-Dame. A Miasszonyunkról elnevezett Szegény Iskolanővérek zárdája, iskolaegyüttese és temploma. Signata, Temesvár-Józsefvárosi Római Katolikus Plébánia, Temesvár, 2002.
- Szijártó 2003 = Szijártó M. István: Bevezetés. In: Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai. (Rendi társadalom – polgári társadalom 12.) HIK, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2003. 7–18.

- Szobonya 1987 = Szobonya Mária Jolánta: „Küldetéstek van”. Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek konstitúciója és általános direktóriuma. Szent István Társulat, Bp., 1987.
- Szűcs et al. 2012 = A hit ereje. Manhertz Erzsébet SJC élete. Szerk. Szűcs Mária SJC et al. Jézus Szíve Társasága Szent Erzsébet Otthon, Bp., 2012.
- Tarján [é. n.] = Tarján M. Tamás: Világrekordot dönt a magyar infláció. In: Rubiconline http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1946_julius_10_vilagrekordot_dont_a_magyar_inflacio/ (Hozzáférés: 2022. január 31.)
- Tornay 2008 = Tornay Krisztina: Marianum. Az erdélyi iskolanővérek nyomában. Az iskolanővérek magyarországi letelepedésének 150 éves jubileumán. Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek M. Tartománya, Debrecen, 2008.
- Tóth 1993 = Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 1993.
- Tóth 1994 = Tóth Ágnes: Viták a hercegszántói állami délszláv népiskoláról (1947–48) In: Levéltári füzetek XI. Oktatás, oktatáspolitikai, iskolai élet a XX. század első felében. Szerk. Tóth Ágnes. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 1994. 114–132.
- Tóth 1992 = Tóth Gábor: Az Apponyi Kollégium hallgatói 1906–1949. In: Magyar Pedagógia 92. évf. 4. sz. 1992. 285–307.
- Török 1990 = Török József: Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon. Panoráma, Bp., 1990.
- Ungváry 1998 = Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Corvina, Bp., 1998.
- Ungváry 2005 = Ungváry Krisztián: A második világháború (Nemzet és Emlékezet). Osiris, Bp., 2005.
- Ungváry 2010 = Ungváry Krisztián: Magyarország a második világháborúban. (Magyarország története 19.) Főszerk. Romsics Ignác. Kossuth, Bp., 2010.
- Vámos 1997 = Vámos Péter: Két kultúra ölelésében. Magyar jezsuiták a Távols-Keleten. Vámos Péter interjúi. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Bp., 1997.
- Vámos 2003 = Vámos Péter: Magyar jezsuita misszió Kínában. Akadémiai Kiadó, (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 26.) Bp., 2003.
- Vanyó 1941 = Vanyó Tihamér: A plébániatörténetírás módszertana. Stephaneum Ny., Pannonhalma, 1941.

- Varga 2006 = Varga Szabolcs: A gyermekvédelem Magyarországon, különös tekintettel Sopron vármegyére (1945–1950). In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Publicationes doctorandorum juridicorum VI. Szeged, 2006. 199–246.
- Vértesi 2017 = Vértesi Lázár: Frontátvonulás a Pécsi Egyházmegyében a Historia Domusok tükrében. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. (Magyar vidék a 20. században 1.) Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. MTA BTK, NEB, Budapest, 2017. 379–409.
- Vida 1987 = Vida István: A magyar békeszerződés területi kérdései. In: História 1987/1. 26–29.
- Vonyó 2012 = Vonyó József: Városok, üzemek, intézmények. Tervek, tapasztalatok, tanulmányok. Kronosz, Pécs, 2012.
- Zombori 2015 = Zombori István: A katolikus egyház és a szovjet hadsereg, 1944–1945. In: Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátszágban 1939–1945. Szerk. Gyarmati György – Pihurik Judit. Magyar Történelmi Társulat, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Kronosz, Budapest–Pécs, 2015. 285–294.

MELLÉKLETEK

1. A bajai zárda háborús kárjelentése

Baja, 1945

Forrás: HU-MNL-BKML-IV.1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. 1-3. p.

- Háromoldalas, kézirással, tintával kitöltött, aláírásokkal hitelesített nyomtatóvány.

<p>ORSZÁGOS ÉPÍTÉSÜGYI KORMÁNYBIZTOS Budapest VII, Madách Imre tér 3-4.</p> <p>Beadási határidő: 1945 október 20.</p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: right;">hrsz.</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Község: <i>Baja</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Járás, m. város:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Vármegye, tj. város:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Kerület, városrész, külterület, lakothely (puszta, major):</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ut, utca, tér, dűlő: <i>I. Halona József</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Házszám: <i>3 sz.</i></td> <td></td> </tr> </table>	hrsz.		Község: <i>Baja</i>		Járás, m. város:		Vármegye, tj. város:		Kerület, városrész, külterület, lakothely (puszta, major):		Ut, utca, tér, dűlő: <i>I. Halona József</i>		Házszám: <i>3 sz.</i>	
hrsz.															
Község: <i>Baja</i>															
Járás, m. város:															
Vármegye, tj. város:															
Kerület, városrész, külterület, lakothely (puszta, major):															
Ut, utca, tér, dűlő: <i>I. Halona József</i>															
Házszám: <i>3 sz.</i>															

C/1 és C/2 űrlap

a középületek háborús sérültségének bejelentésére és a helyreállítás anyagszükségletéről.

Középületnek tekintendők és bejelentendők a sérült állami, megyei, városi, községi, egyházi vagy egyéb középületek (honvédség, posta, vasút) által közcélra használt — tehát nem lakóház jellegű — épületek (pl.: községközháza, iskola, templom, kaszárnya, pályaudvar, stb.), tekintet nélkül tulajdonosukra.

Jelen űrlapot minden közzintézmény vezetője (gondnok, megbízott) köteles kitölteni. A már helyreállított épületekről is kell űrlapot kitölteni. Építménynek számítandó a sérült ház vagy rom is, tekintet nélkül arra, hogy az használatban van-e, vagy nincs.

- Bejelentő hatóság (intézmény) megnevezése: *Miasszonyunk Iskolanővérek*
- Székhelyének címe: *Baja, Halona József u. 3 sz.*
- A sérült épület tulajdonosa: *Miasszonyunk Iskolanővérek*
- „ „ „ címe: *Baja, Halona József u. 3 sz.*
- Az épület kevésbé sérült — nagymértékben sérült — rommá vált.
(Kevésbé sérült épület pl.: ahol csak üveg- vagy tetőfedési károk vannak, — nagymértékben sérült pl.: ahol födémek, fűfalak sérültek.)
- Az épületet ért károsodás rövid tüzetes leírása: _____

- A kárt szenvedett épület (épületek) forgalmi értéke a kár előtt, az 1938. évi forgalmi árak alapján: _____
- Az épületet ért kár értéke az 1938. évi árak alapján: *épület kár 60.000 P*
- A 8. alatt kimutatott károk 1938. évi értékének megoszlása, a károkozók szerint:

a) németek	_____ P
b) nyilasok	_____ P
c) harci cselekmények által okozott károk (légitámadás, harc)	_____ P
d) egyéb háborús károk felszabadítás előtti időben	_____ P
„ „ „ felszabadítás utáni időben	_____ P
- Az a hely, ahol a sérült épület áll, mikor szabadult fel? *1944 év aug.* Éő *20* nap.

A fenti adatok a valóságnak megfelelnek. Igazolom.
Baja _____, 1945 október _____ nap.

városi mérnöki hivatal
(községi előljáráóság)

--	--	--

*) Az 1938. év utáni épületeknél — az építési év feltüntetése mellett — a tényleges költségek irandók be.

Ára 10.— pengő

..... hrsz.

C/1

Érkezői bélyegző:

ORSZÁGOS ÉPÍTÉSÜGYI
KORMÁNYBIZTOSSÁG
**Középületek
sérültségi
bejelentési
úrlapja**

Baja város
község

I. ker. Kalona utca 3. sz.

A közintézmény megnevezése:
Miasszonyunk Iskola
nővéreinek Bajai Leány
Címe: nevelő Intézet

1.	A telek	területe: ..... <u>5.503</u> ..... négyszögöl a beépítetlen telekrész rendelkezése: ..... <u>udvar, kert, raktár, gyümölcsös, mezőgazdasági művelés alatt.</u> egyéb: <u>gardasági udvar</u> ..... az épülettel beépített telekrész kb. területe: ..... m ²																																																																
2.	Az épület értéke	lettári érték 1944-ben <u>épület: 1.760.000</u> berendezés felbérlet esetén 1944. évi bére <u>rela. 240.000 P.</u> P																																																																
3.	Az épület állapota a kár előtt	rendeltetése: ..... <u>iskola, kórház, kaszárnya, irodaépület, ipartelep, műhely, garage, múzeum, templom, pályaudvar,</u> egyéb: ..... körülbelül hány éves az épület? ..... <u>75</u> emeletek száma: ..... <u>földszintes, 1 emeletes, 2 emeletes, 3 emeletes, 4 emeletes, 5 emeletes, 6 emeletes, többemeletes (A főemelet is emeletnek számít)</u> alapfalak és pincefalak anyaga: <u>kő, vegyesfal, téglá, beton.</u> egyéb: ..... felmenő falak anyaga: ..... <u>kő, vegyesfal, téglá, beton, vályog, vertfal,</u> egyéb: ..... födémek anyaga: ..... <u>fagerendés, vasgerendés, vasbeton,</u> egyéb: ..... tetőfedés anyaga: ..... <u>szalma, nád, faszindely, cserép, pala, bádor, facement vagy más lapostető,</u> egyéb:																																																																
4.	Az épület felszerelése a kár előtt	<u>vívezeték, csatornázás, villanyvilágítás, gázvezeték, központi fűtés, feteonó</u>																																																																
5.	Az épület terjedelme	<table border="0"> <thead> <tr> <th colspan="2">a sérülés előtt</th> <th colspan="2">a sérülés után</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>alapterülete .....</td> <td>m²</td> <td>alapterülete .....</td> <td>m²</td> </tr> <tr> <td>térfogata .....</td> <td>m³</td> <td>térfogata .....</td> <td>m³</td> </tr> <tr> <td>20 m²-nél kisebb helyiségek (vált) .....</td> <td><u>64</u> db</td> <td>ebből <u>használatos</u> .....</td> <td><u>1</u> db</td> </tr> <tr> <td>21-60 m²-es .....</td> <td><u>17</u> db</td> <td>" <u>használatos</u> .....</td> <td><u>1</u> db</td> </tr> <tr> <td>60-100 m²-es .....</td> <td><u>15</u> db</td> <td>" <u>sérült</u> .....</td> <td><u>1</u> db</td> </tr> <tr> <td>100 m²-nél nagyobb .....</td> <td><u>6</u> db</td> <td>" " " " .....</td> <td><u>4</u> db</td> </tr> <tr> <td>egyéb <u>gard. építmény</u> .....</td> <td><u>2</u> db</td> <td>" " " " .....</td> <td><u>4</u> db</td> </tr> <tr> <td>Az épületet használta a sérülés előtt</td> <td></td> <td>Az épületet a sérülés után használhatja</td> <td></td> </tr> <tr> <td><u>380</u> tisztviselő</td> <td></td> <td><u>380</u> tisztviselő</td> <td></td> </tr> <tr> <td><u>380</u> tanuló</td> <td></td> <td><u>380</u> tanuló</td> <td></td> </tr> <tr> <td><u>18</u> hiv. látogató</td> <td></td> <td><u>18</u> hiv. látogató</td> <td></td> </tr> <tr> <td>..... db kocsit</td> <td></td> <td>..... db kocsit</td> <td></td> </tr> <tr> <td>..... db gépkocsit</td> <td></td> <td>..... db gépkocsit</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Raktárterület .....</td> <td>m²</td> <td>Raktárterület .....</td> <td>m²</td> </tr> <tr> <td>Istállóterület .....</td> <td>m²</td> <td>Istállóterület .....</td> <td>m²</td> </tr> </tbody> </table>	a sérülés előtt		a sérülés után		alapterülete	m ²	alapterülete	m ²	térfogata	m ³	térfogata	m ³	20 m ² -nél kisebb helyiségek (vált)	<u>64</u> db	ebből <u>használatos</u>	<u>1</u> db	21-60 m ² -es	<u>17</u> db	" <u>használatos</u>	<u>1</u> db	60-100 m ² -es	<u>15</u> db	" <u>sérült</u>	<u>1</u> db	100 m ² -nél nagyobb	<u>6</u> db	" " " "	<u>4</u> db	egyéb <u>gard. építmény</u>	<u>2</u> db	" " " "	<u>4</u> db	Az épületet használta a sérülés előtt		Az épületet a sérülés után használhatja		<u>380</u> tisztviselő		<u>380</u> tisztviselő		<u>380</u> tanuló		<u>380</u> tanuló		<u>18</u> hiv. látogató		<u>18</u> hiv. látogató		..... db kocsit		..... db kocsit		..... db gépkocsit		..... db gépkocsit		Raktárterület	m ²	Raktárterület	m ²	Istállóterület	m ²	Istállóterület	m ²
a sérülés előtt		a sérülés után																																																																
alapterülete	m ²	alapterülete	m ²																																																															
térfogata	m ³	térfogata	m ³																																																															
20 m ² -nél kisebb helyiségek (vált)	<u>64</u> db	ebből <u>használatos</u>	<u>1</u> db																																																															
21-60 m ² -es	<u>17</u> db	" <u>használatos</u>	<u>1</u> db																																																															
60-100 m ² -es	<u>15</u> db	" <u>sérült</u>	<u>1</u> db																																																															
100 m ² -nél nagyobb	<u>6</u> db	" " " "	<u>4</u> db																																																															
egyéb <u>gard. építmény</u>	<u>2</u> db	" " " "	<u>4</u> db																																																															
Az épületet használta a sérülés előtt		Az épületet a sérülés után használhatja																																																																
<u>380</u> tisztviselő		<u>380</u> tisztviselő																																																																
<u>380</u> tanuló		<u>380</u> tanuló																																																																
<u>18</u> hiv. látogató		<u>18</u> hiv. látogató																																																																
..... db kocsit		..... db kocsit																																																																
..... db gépkocsit		..... db gépkocsit																																																																
Raktárterület	m ²	Raktárterület	m ²																																																															
Istállóterület	m ²	Istállóterület	m ²																																																															

..... hrsz.

Erkezési bélyegző:

C/2

ORSZÁGOS ÉPÍTÉSÜGYI
KORMÁNYBIZOTTSÁG

**Középületek
helyreállítási
anyagigénylése**

A kárból *semmit sem, negyedét, felét, mindent* helyreállítottak.
(A nem kívánt rész törlendő.)

ANYAGIGÉNYLÉS

Csak a helyszínen tárolt anyagon felül szükséges mennyiség igényelhető.

Kisméretű falazótégla	— db	Ereszesatorna, lefolyó	190 fm
Nagyméretű falazótégla	— db	Vápa (tetőhajlat), szerély	— fm
Födém-tégla	— db	Kéményszegés	— fm
Válaszfal	— m ²	Padlásablak	3 db
Hódfarkú eserép	40 m ²	Vízvezetési cső	20 fm
Hornyolt eserép	— m ²	Csatorna (szennyvizvezeték)	— fm
Pala	— m ²	Kiöntő	1 db
Betongömbvas	— q	Mosdó	— db
Vasgerenda	— q	W. C. eszéze	12 db
Szeg	20 kg	W. C. tartály	4 db
Homok	36 m ³	Fürdőkád	1 db
Darabos mész	30 q	Fürdőkályha	1 db
Cement	25 q	Vaskályha	8 db
Mozsaiklap, cementlap	50 m ²	Takaréktűzhely	— db
Fedélszerkezethez fa	4 m ³	Cserépkályha	5 db
Födémekhez fa	— m ³	Üveg	25 m ²
Hajópadló, vakpadló	90+64 m ²	Gitt	30 kg
Ablakszerkezet, vasalással	15 db	Egyéb: parketta	64 m ²
Ajtószerkezet, vasalással	8 db	Egyéb: ajtószív kilimessel	100 db

Fenti adatok helyességéért felelősséget vállalunk.

Károly Mihály Klara
az épület gondnoka.

L. B. J.
plb. kérelmet feladta a 15.
szakértő neve (olvashatóan), képviselés és time

Hatósági feljegyzésekre fenntartott hely:

--	--	--

2. A Constantinum veszteséglajstroma Kiskunfélegyháza, 1946. július 25.

Forrás: HU-MNL-BKML-V.175.b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri
Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. 1-11. p. – Tizenegy oldalas, géppel írt,
hitelesítés nélküli másolat.

K I M U T A T Á S

a kiskunfélegyházi CONSTANTINUM Leánynevelőintézet felszerelésének
hiányairól.

<u>Igazgatói iroda.</u>	<u>Polgári Leányiskola.</u>
1 drb tanácskozó asztal ₂	8 drb tanári asztal
1 zöld posztóterítő 8 m ²	8 " karosszék
1 drb íróasztal	8 " dobogó
1 " nagy könyvtárszekrény	8 " kettőtábla kerettel
2 " írettár szekrény	8 " szekrény
12 " szék	2 " könyvtári szekrény
1 " karosszék	100 " tanulópad
1 " bőrdívány	64 " tanulóasztal
2 " bőr clubfotel	200 " Thonett szék
1 " irodai írógép	2 " térképállvány
1 " írógépasztal	2 " táblai körző
1 " álló fogas	2 " nagy vonalzó
1 " ingaóra	8 " esernyőtartó
1 " papirkosár	8 " higanyos hőmérő
1 " mosdóállvány mosdótállal és kancsóval.	16 " ruhafogas 400 személy rész.
	8 " órarendkeret
	4 " papirkosár
 <u>Tanári szoba.</u>	 <u>Tanítónőképző-liceum.</u>
1 drb nagy T alakú tanári asztal linoleum borítékkal	5 drb tanári asztal
14 " karosszék (nagy)	5 " karosszék
6 " karosszék (kisebb)	5 " dobogó
2 " háromrekeszes könyvtár- szekrény	70 " tanulóasztal (3 szem.)
1 " nagy könyvesállvány (2 m-es)	230 " Thonett szék
1 " nagy esernyőkályha	3 " kis asztal szemléltetéshez
1 " mosdóállvány mosdótállal és kancsóval	15 " ruhafogas (250 szem.rész.)
	5 " támlás szék
	5 " kettős falitábla kerettel
1 " bársonyhuztu dívány	2 " térképállvány
2 " bársonyhuzatu támlásszék	5 " nagy könyvtárszekrény
1 " higanyos hőmérő	2 " szekrény biológiai eszközök
1 " álló ruhafogas	3 " cimer
	5 " órarendkeret üveggel
	5 " higanyos hőmérő
	3 " esernyőtartó
	1 " papirkosár
 <u>Népiskola.</u>	 <u>Zeneterem.</u>
100 drb iskolapad	
5 " tanári asztal	14 drb tanuló-asztal (3 szem.)
5 " dobogó	42 " Thonett szék
5 " szekrény	1 " tanári asztal
5 " szertári szekrény	2 " karosszék
5 " kétrészes tábla állvánnyal	1 " szekrény
5 " állvány (térképhez, szeml.képhez)	1 " falitábla
30 " fogas (300 személyre)	1 " dirigáló-állvány
75 " Thonett szék /hospitálókknak)	1 " zongora
2 " számológép	1 " harmónium
5 " esernyőtartó	1 " hőmérő
4 " mosdóállvány mosdótállal	1 " órarendkeret
5 " írókészlet	
1 " harmónium	

<u>Rajzterem.</u>		1 drb	kerekasztal
1	"	1 "	karosszék
1 drb	tanári asztal	40 "	Thonett szék
1	"	1 "	nagy állótükör
42	"	12 "	varrógép
8	"	1 "	ruhafogas
2	"	1 "	papirkosár
6	"	4 "	nagy falitábla
2	"	3 "	üvegezett szekrény
2	"	1 "	vitrin szekrény
1	"	2 "	állvány szemléltetéshez
1	"	1 "	dobogó
1	"	82 "	festőállvány
1	"	3 "	hőmérő
7	"	7 "	nagy vonalzó
1	"	1 "	szabóolló
1	"	1 "	rögzitő
1	"	4 "	bakállvány
1	"	6 "	hattyúállvány
1	"	1 "	méterrud
1	"	2 "	törülköző
1	"	1 "	takaró
<u>Szertárak és könyvtárak.</u>			
(Minden iskolafokozat részére.)			
463	drb	gyak. ikt. tanítói könyvtár	
200	"	" " ifjúsági "	
2913	"	nyelvtud. tanári és ifj. "	
948	"	neveléstudományi könyvtár	
295	"	történelmi szerzár és "	
241	"	földrajzi "	
156	"	mennyiségtani "	
1012	"	természetrajzi "	
2320	"	vegytani "	
826	"	fizikai "	
83	"	kézimunka "	
353	"	rajz "	
331	"	ének-zen E "	
390	"	testnevelés "	
256	"	légóltalmi felszerelés	
128	"	nyilvántartási könyvek	
368	"	Leányifj. könyvtár	
360	"	Közgazd. és tört. könyvtár	
514	"	Mezőgazdasági szertár és "	
1135	"	Kertészeti "	
17	"	Üzemi ismrteti "	
<u>Tanebédülő.</u>			
1 drb	kihuzható ebédlőasztal		
1	"	1 "	ebédlőszekrény
1	"	1 "	tálalószekrény
1	"	1 "	vitrin
12	"	12 "	párnázott szék
1	"	1 "	heverő
15	"	15 "	ból álló feketekávé készlet
6	"	6 "	kinai teáscsésze aljjal
15	"	15 "	vízepohár
2	"	2 "	vizeskanosó
30	"	30 "	kistál főzelékkóstoláshoz
30	"	30 "	kiscsésze leves "
30	"	30 "	bádog kiskanál
2	"	2 "	levesmerő kanál
2	"	2 "	mártásszedő kanál
1	"	1 "	tortalapát
1	"	1 "	pecsenyevágóolló
8	"	8 "	kávéskanál (alpacca)
12	"	12 "	evőkanál "
12	"	12 "	villa "
12	"	12 "	kés "
1	"	1 "	teaszűrő "
2	"	2 "	levesestál
5	"	5 "	tűzállótál
2	"	2 "	főzelékestál
1	"	1 "	mártásos csésze
2	"	2 "	pecsenyéstál
2	"	2 "	salátástál
2	"	2 "	tésztástál
18	"	18 "	kistányér
24	"	24 "	lapostányér
24	"	24 "	mélytányér
1	"	1 "	cukortartó
1	"	1 "	citromesavará
2	"	2 "	sőtartó
2	"	2 "	borosüreg
2	"	2 "	kenyérkosár
2	"	2 "	fatálcá
9	"	9 "	virágváza
<u>Kézimunkaterem.</u>			
1 drb	nagy tanári asztal		
1	"	1 "	nagy hármas szekrény
1	"	1 "	nagy szekrény
2	"	2 "	nagy szabóasztal
6	"	6 "	munkaasztal

Tankönyha.			
		1 drb	keresztja (kenyér sütéshez)
		2 "	szakajtó
1 drb	tanári asztal	20 #	fűző
1 "	tanári szék	4 "	nagykés
4 "	konyhasztal /szekrénybetétes/	4 "	laposkés
4 "	mosogatómédenca csurgatótállal	130 "	kiskés
5 "	kisasztal eternit tetővel	2 "	cifrázókés
2 "	konyhaszék	8 "	villa
1 "	fásláda	1 "	pecsenyeforgató villa
1 "	falítábla kerettel	1 "	palacsintaforgató
1 "	falióra	1 "	bárd
2 "	gáztűzhely	1 "	himbáló kés
3 "	villanytűzhely	1 "	fánkszedő kanál
18 "	különb.nagyságu fazék	2 "	tésztaalapát
8 "	" " bögre	4 "	hablapát
25 "	" " lábas	1 "	tojásvágó
20 "	" " zom.tál	4 "	derelyevágó
4 "	vasserpényő	1 "	dugóhuzó
1 "	porcellántál	2 "	husverő
2 "	öntöttvas sütő	1 "	hustűzdelő
15 "	tészta sütő	1 "	paradicsomáttörő
4 "	tészta szűrő	1 "	1 dl-es ürmérő
4 "	palacsintasütő	1 "	1/2 l-es "
2 "	galuskanyomó	1 "	olló
2 "	burgonyatorró	1 "	tölcsér
1 "	burgonyanyomó	2 "	puddingforma
2 "	húsdaráló	2 "	krémforma
1 "	kávédaráló	4 "	pástétomforma
1 "	diódaráló	1 "	parféforma
1 "	quodlieb	14 "	timbálé
3 "	habüst habverővel	1 "	kuglófforma
1 "	részmozsár	2 "	teaszűrő
1 "	háztart.mérleg súlyokkal	2 "	levesszűrő
1 "	óramérleg	7 "	reszelő
2 "	kerek tortasütőforma	8 "	kisreszelő
2 "	szögletes "	5 "	merőkanál
1 "	bádog torta leöntéshez	1 "	habzókanál
10 "	habrolósütő	2 "	gombasütőforma
10 "	pogácsaszaggató	2 "	burgonyafuró
10 "	süteményszaggató	2 "	burgonyacifrázó
1 "	tolófánktöltő	1 "	omlettsütő
2 "	hólabdasütőforma	3 "	aluminiumtányér
1 "	kávéfőző	5 "	álpacca kanál
1 "	tökgyalu	1 "	16 l-es vizeskanna
2 "	lisztzita	1 "	bádog zöldségpároló fazék
2 "	szőrszita	1 "	Veck-fazék hőmérővel 6 kap.
2 "	tarhonyarosta	1 "	3 személtelhordó
4 "	piskótakeverő fakanál	1 "	zsirosbödön
1 "	fondant kanál	2 "	horganyzott vödör
1 "	tojás felverő fa	2 "	seprő
22 "	különb.nagyságu fakanál	1 "	szeneslapát
4 "	salátás kanál és villa	1 "	személtlapát
1 "	gömbölyű tortadeszka	2 "	12 személyes damasztabrosz
1 "	galuskakeverő	3 "	6 " "
6 "	süteménydeszka	2 "	rétés-abrosz
15 "	gyuródeszka	13 "	asztalkendő
15 "	nyújtófa	10 "	uzsonnaszalvéta
6 "	húsvágódeszka	4 "	asztalrutó
1 "	kenyér sütőteknő	6 "	asztalközép
1 "	tarhonyakész.teknő	5 "	tálca kendő

1 drb asztalvédő posztó
 12 " vitrinterítő
 8 " pohártörő
 132 " konyharuha
 10 " különböző nagys.zacsokó
 2 " süteményzacsokó
 10 " portörő
 6 " fazékfogó
 2 " táblaruha

Éléskamra.

1 drb szekrény
 2 " állvány
 2 " asztal
 1 " zsámoly
 1 " háztartási aszaló
 1 " főzőláda
 1 " liszteláda
 1 " tojástartó
 1 " kézikosár
 6 " fatál lisztnek
 116 " befőtt üveg
 40 " paradicsomos üveg
 10 " fehér palack
 5 " likőrös üveg

Tejgazdasági felszerelés.

1 drb Separator
 1 " rémközpülő
 1 " 10 l-es alumíniumkanna
 2 " 5 " "
 1 " plombafozó
 3 " palackmosókefe
 2 " tejhőmérő
 1 " sajt kard
 1 " 300 l-es tejhűtő
 1 " palackzárókészülék
 1 " vajgyuródeszka
 1 " fejőszék
 3 " fejősajtár
 1 " tejszűrő
 50 " kémcső
 1 " 100 l-es sajtüst
 50 " 1/2 l-es tejespalack
 60 " joghurtos üveg
 2 " tejszínes bödön
 1 " sajtforma
 3 " vajlapát
 2 " vajhengerítő
 1 " vajsimitó
 5 " vajforma
 1 " 15 l-es tejmerő
 2 " fedő tejszínbödönhez
 1 " merítőkanál
 2 " 25 l-es fűdalkanna
 2 " 50 l-es tejesbödön fedővel
 6 " vajlapátka
 2 " tejavizsgáló napló

Internátus.

330 drb fehér vaságy
 330 " éjjeli szekrény
 330 " kis szék (hokkedli)
 10 " heverő
 152 " szekrény
 80 " íróasztal
 1000 " Thonet szék
 12 " párnázott szék
 160 m² magyar perzsa
 105 " egyéb szőnyeg
 30 " csipkefüggöny
 96 " csillár
 196 " egyszerű villanybura
 196 " villanyégő
 10 " petróleumlámpa
 40 " 12 személyes alpac.ét-
 készlet
 40 " 12 sz.üveg pohárkészlet
 40 " 12. " porcellán ét "
 400 személyre zománcedény "
 400 " egyéb konyhafelszer.
 4 drb világvevő rádió
 2 " gramafon
 5 " varrógép
 150 kötetes könyvtár
 1 " parkettkefe villanyerőre
 1 " porszívó "
 1 " mosógép "
 1 " csavarógép centrifug.
 1 " mosókazán
 1 " nagy 5 hl-es rézüst
 1 " mángorló villanyerőre
 4 " 3 m-es nagyteknő
 5 " 9 hl-es kád
 3 " 3 " kád
 7 " dézsza
 7 " vasalóasztal
 5 " villanyvasaló
 5 " szenesvasaló
 10 " szabóvas
 6 " felszerelt vasalódeszka
 8 " ruháskosár
 2 " kerékpár
 4 " talicska
 640 " női ing
 640 " női hálóging
 480 " női nadrág
 320 " combiné
 240 " alsószojnya
 960 pár harisnya
 960 drb zsebkendő
 960 " damaszt törülköző
 240 " lepedő
 240 " paplanhuzat
 240 " kispárnahuzat

480 drb nagypárnahuzat
 240 " dunnahuzat
 80 " gyapjútakaró
 80 " vattapaplan
 80 " kispárna
 160 " nagypárna
 60 " tolldunna
 240 " lószőrmatrac
 21 " 12 szem.damaszt.asztal-
 készlet
 4 " 6 szem. " " "
 4 " 4 " " " "
 312 " pohártörülő
 312 " edénytörülő
 90 m gyapjuszövet
 8 drb bőr aktatáska
 12 " közepnagy bőrönd bőrből
 22 " szekrénybőrönd
 10 " vulkánfiber közes bőrönd
 14 " fonott nagy utazó kosár
 20 " fonott kis " "

Mezőgazdasági leányközépiskola
tanyagazdasága.

a) Baromfitelen.
 1 drb 3000-es keltetőgép
 1 " 1200-as " "
 1 " 200-as " "
 1 " központi fűtéses műanya
 1000 darabra
 3 " kisebb műanya (500-as)
 2 " " (100-as)
 8 " önműködő etető
 10 " " itató
 12 " etető vályu
 4 " tojászállító láda 10.000
 darabra
 3 " tojásmerleg
 1 " önműködő tojásállvány
 1200 darabra
 1 " tojásbélyegző
 3 " ágy
 2 " heverő
 2 " asztal
 4 " karosszék
 1 " ebédlőszekrény
 1 " ruhásszekrény
 1 " kombináltszekrény
 2 " támlásszék
 4 " szék
 1 " konyhasztal
 1 " vízpad
 2 " konyhaszék
 1 " 12 szem.porcellán ét-
 készlet
 1 " 12 szem.üvegkészlet
 1 " 12 szem.alpacca ét-
 készlet
 1 " konyhai tűzhely
 1 " kályha

b) Szőlő, gyümölcsös, bulgárkert.

20 drb ásó
 24 " kiskapa
 20 " nagykapa
 6 " szegleteskapa
 4 " villa
 4 " lapát
 20 " gereblye
 14 " metszőolló
 14 " szemzőkés
 2 " gyümölcszedő
 2 " hernyózólló
 2 " kerti fűrés
 4 " kisebb öntözőkanna
 6 " nagyobb öntözőkanna

c) Tanyagazdaság.

1 drb táblás /stráf/ kocsi
 3 " lófogatu igáskocsi
 2 " ökrifogatu szekér
 8 " lószerszám
 1 " homokfutó
 1 " hintó

10 wagon tűzifa
 10 " szén

K i m u t a t á s

a kiskunfélegyházi CONSTANTINUM Leánynevelőintézet épületeinek tetőfedésében tetőszerkezetében és padlássterében lévő hiányokról és rongálásokról. (320 m.hosszu épülettömb.)

A mezőgazdasági leányközepiskola felett.

A cserépfedés több helyen megrongálva. Helyreállításához 120 dbr hornyolt cserép és 22 dbr kupcserép szükséges.
Hiányzik 2 fm vápabádog és 65 cm széles, 10 fm tetőléc és padlásjárda.
A tetőszerkezetből 1 dbr kötőgerenda kivágva, 3 m hosszú, 20x23 cm vast.
Hiányzik a padlásajtó vasból készült ajtólapja 190x95 cm méretben.

A Klébelsberg szárny felett.

A hódfarku cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 150 dbr cserép és 10 fm tetőléc szükséges.
A tetőszerkezetből 1 dbr kötőgerenda kivágva, 4 m hosszú, 18x21 cm vast.
A padlásjárda teljesen hiányzik.
A mennyezet felső deszkázatából 7 m² felső saludeszka felszedve.

A polgári iskolai rész felett.

Teljesen hiányzik a padlásfeljáró lépcső 2x450x150 cm méretben.
A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 160 dbr hódfarku cserép és 8 fm kupcserép szükséges.
A tetőszerkezetből 1 kötőgerenda kivágva, 8 m hosszú, 20x24 cm vastag.
A padlásjárda teljesen hiányzik.
A tetőszerkezet ereszép. lévő rongálódás javításához 5 m² deszka szükséges.

Az előadó feletti részen.

A hódfarku cserépfedés nagymértékben megrongálódva és csak ideiglenesen van részben helyreállítva. 80 m² cserép és 24 fm kupcserép szükséges a helyreállításához.
Hiányzik 1.20x3.00 m attika csatorna faanyaga és deszkázata, és 13 m hosszú 1.20 m széles bádoganyag.
A tetőszerkezetből kivágva: kötőgerenda 2 dbr 3 m és 1 dbr 2 m hosszú 20x24 cm vastag. - váltógerenda: 1 dbr 4 m hosszú 16x22 cm vast.
A padlásjárda teljesen hiányzik.

A régi internátus feletti részen.

Az utcai homlokzati részen hiányzik 1 dbr 150x75 cm méretű ablak tokkal.
A tetőszerkezetből kivágva kötőgerenda: 1 dbr 6, 1 dbr 5 és 1 dbr 2 m hosszú 21x24 cm vastag.
A ruhatárhoz vezető lépcső teljesen hiányzik. 2x5.50x0.90 m mérettel.
Hiányzik a ruhatárhoz tartozó 2 dbr ajtó tokkal együtt 0.90x2.00 m.
Hiányzik a padlássterében lévő víztartálynak teljes burkolata 2x2x1 m méret.
A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 450 dbr hódfarku cserép szükséges.
A torony két oldalán az attika csatornából hiányzik a bádog 4 fm hosszú 1.20 m. széles mérettel.
A torony farészeiből hiányzik: 1 dbr szarufa 4 m h. 10x13 cm vastag és 20 fm tetőléc.

A torony cserépfedésének kijavításához 200 drb hódfarku cserép szükséges.
A mansard szoba és a mellette lévő kiskamra padlózata teljesen hiányzik
8.00x6.50x2.50 m méretben.
" " három darab ajtaja hiányzik tokkal együtt 0.90x2 m méret
" " egy darab lépcsős 2.50x0.70 m és falburkolat 2.50x3.-m "
" " két drb villanyfoglat és 2 drb kapcsoló hiányzik.
" " a cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállítá-
sához 100 drb hódfarku és 180 drb hornyolt cserép szükséges.

Az új internátus feletti részen.

A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 600 drb hor-
nyolt cserép szükséges,
A tetőszerkezetből hiányzik: 10x13 cm szarufa, 20 fm duc gerenda
13x16 cm 2 drb 4 m és kappánt 10x13 cm 10 drb 1.50 m hosszú fa
Megrongálódva 6 fm vápabádog 0.65 cm szélességben.

A gazdasági udvarban és épületben.

40 fm hosszú 1.50 m magas léckerítés teljesen hiányzik.
1 drb kerekes kut teljesen hiányzik
A sertésöl kifutójának deszkakerítése teljesen hiányzik 20 fm hosszban.
Az 6l-épület menyezete a deszkázatával együtt teljesen hiányzik
16.00 x 5.50 m méretben.
Az épületben a padláslépcső 4 m hosszú része erősen megrongálódva,
2.50 m hosszú része pedig teljesen hiányzik.
A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 70 drb hor-
nyolt cserép szükséges.
A tetőszerkezetből hiányzik: 2lx24 cm fa 2 drb 2.50 m hosszú, 13x13 cm f
4drb 2 m h. 10x13 cm fa, 7 drb 3 m hosszú.

Az Iványi féle háznál.

A padláslépcső teljesen hiányzik 3 m hosszban.
A padlásra felmenni nem lehetett. Látszólag ott nincs hiány.

A növényházi épület felett.

Az épület tetőszerkezetéből az ollólábak kivágva, s így a tetőszerkezet
szétesuszott oly mértékben, hogy helyreállítani csak teljes elbontással
és újrakötéssel lehetséges.

Hiányzó faanyagok: ollótalp 13x16 cm fa 4 drb 6.00 m hosszú
" " ollóláb 13x16 cm fa 4 drb 4.00 m "
" " szelemen 13x16 cm fa 2 drb 4.00 m "
" " torokgerenda 10x10 cm fa 23 drb 4. m "

Cserépfedés helyreállításához a fältetős épületrész cserepezésének
helyreállításával együtt 270 drb hornyolt cserép szükséges.
A munkaterem menyezetéről hiányzik a felső salu deszka: 13x6 m vagyis
78 m² területről.
A padlásfeljáró lépcső teljesen hiányzik 6.80 fm hosszúságban.

Kiskunfélegyháza, 1946. július 5.

K I M U T A T Á S

a kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelőintézet Szegedi-uti baromfi-telepén lévő épületekről hiányzó asztalos munkákról.

Lakóház.

3 db 90x190 cm belméretű vésett ajtólap
7 " 80x140 " " " 8 fémás ablak szárnyai (56 db)

Nyulház.

4 db 230x200 cm 3 részben nyíló levélajtó
3 " 160x200 " 2 szárnyas vésett ajtó
4 " 80x190 " belméretű vésett ajtólap
1 " 70x150 " padlásajtólap
3 " 80x135 " belméretű ablakhoz 12 db szárny
10 " 200x 70 " felülvilágító ablak 30 db szárny

Tyúkól.

4 " 200x118 cm belméretű ablakhoz 16 db szárny
3 " 80x180 " levélajtó tokkal
300 " 35x45 " tojató-ketrec deszkából
50 " 40x300 " tyúkkülő-állvány
5 méter 6 ruteszes takarmányos láda
2 db 35x200 cm fali polc

Csirke-nevelőől.

3 db 80x190 cm levélajtó tokkal
6 " 200x118 " gerébtokos ablak komplett
7 " 30x40 " tolóajtó.

Kacsal.

5 db 130x118 cm gerébtokos ablak
1 " 80x190 " levélajtó tokkal

Tyúkól.

2 db 80x190 cm levélajtó tokkal
2 " 350x118 " gerébtokos ablak

Tyúkól.

2 db 80x118 cm levélajtó tokkal
2 " 350x118 " gerébtokos ablak

Nyulketrec.

Anyagrészletezések.

600 db 50x70x40 fiókos nyulketrec deszkából
Fenyőfadeszka a fenti munkák elkészítéséhez.....21.56 m²
A fenti ablakokhoz szükséges üveg .....102.--- "
6 db bevesztő zár nyomó és címeikkel
6 " ajtóhoz 12 db diópánt
228 " ablak diópánt
228 " ablakfélfordító
456 " ablakszögletvas
256 " faesevar
5 kg vegyesméretű szög

60 kg ablakkitt
95 " olajfesték
30 db hosszupánt sarokvassal
15 " részegező kilincses pánt zár

Kiskunfélegyháza, 1946. július 25-én.

K i m u t a t á s

a kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelőintézet Szegedi úti baromfi-telepén a háború következtében teljesen teljesen megsemmisült vagy megsérült épületeinek kőműves munkáiról.

Kőműves munka.

- 1.) 36 m hosszú csirkenevelő-épület ablakainak és ajtótokjainak, valamint ezekhez csatlakozó falaknak helyreállítása a szükséges külső és belső vakolással
- 2.) 30 m² alapterületű téglából épült baromfitelep teljesen tönkrement.
- 3.) 1 db ázott kut, ami a telep területén betöltődött, újjáépítendő.

ács- és tetőfedő munka.

- 4.) Az 1.) tétel alatt említett épület megrongált menyezetzszaluzás 50 m². Ugyanitt hiányzik 4 db lécből készült válaszfal ajtóval 54 "
- 5.) 16 m² alapterületű favázas teljesen fenyődeszkából készült, hatszög-alaku kátránypapírral fedett kacsafal teljesen hiányzik.
- 6.) A 2.) tétel alatt említett 30 m² alapterületű épület menyezet és tetőszerkezete cseréphejjazata, valamint deszkából készült trágyatar-tók hiányoznak.
- 7.) 16 m² alapterületű, favázas, deszkaoldalfalu és tetőzetű kátránypapírral fedett baromfiól teljesen hiányzik.
- 8.) A meglévő épületek cseréphejjazatának javítása mintegy 400 m²
- 9.) A telep területét körülvevő, illetőleg azt részekre osztó 150 cm magas drótfonatu kerítés, amely akácoszlopokhoz volt erősítve, részben téglá, részben pedig 30 cm magas deszkalábazattal és ezek feletti 2 sor tuskésárral mintegy 500 folyóméter oszlopostól hiányzik.

A fenti anyagok pótlására, illetőleg helyreállítására szükséges anyagok a következők:

3000 db	nagyméretű falitégla	30 q	égetett mész
15.6 m ²	különböző méretű fenyőfa	5 "	portlandcement
120 m ²	bőrlemez	300 db	hornyolt égetett cserép
182 db	12 középméretű 3 m hosszú akácoszlop	1000	folyóméter tuskésárról
		500	" 150 cm magas drótfonatot.

Kiskunfélegyháza, 1946. július 25.

ÁBRÁK, KÉPEK JEGYZÉKE

1. Az iskolanővérek „családfája”. Készítette: a szerző.
2. Kunszt József (1790–1866) kalocsai érsek. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 3.
3. A kalocsai zárda 1860-ban. Forrás: Vasárnapi Ujság 8. évf. 7. sz. 1861. február 17. 77.
4. A kalocsai iskolanővérek egyenruhája. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 16.
5. Fiókház Óbecsén. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.
6. Nővérek létszáma 1860 és 1947 között. Készítette: a szerző.
7. Nővérek létszáma a jelöltnőkkel és az aspiránsokkal együtt, 1860 és 1947 között. Készítette: a szerző.
8. Fiókház Bácsban. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.
9. Fiókház Hódságon. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.
10. Fiókház Kiskunfélegyházán. Forrás: HU-MNL-BKML-XV.5.a. 527.36.
11. A fiókházak számának alakulása 1860 és 1947 között. Készítette: a szerző.
12. A házak számának megoszlása egyházmegyék szerint, 1860 és 1947 között. Készítette: a szerző.
13. A társulat által 1860 és 1946 között alapított házak. Készítette: a szerző.
14. Franz Mária Teréziának (1825–1911), a társulat első főnöknőjének képe 1860-ból. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 14.
15. Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érsek. Forrás: Értesítő Kalocsa 1934/35, 6.
16. Császka György (1826–1904) kalocsai érsek. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 60.
17. Városov Gyula (1846–1904) kalocsai érsek. Forrás: Vasárnapi Ujság 52. évf. 45. sz. 1905. november 5. 720.
18. Lichtensteiger Ferenc (1825–1895) érseki főtanfelügyelő, iskolaigazgató. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 84.
19. Kubinszky Mihály (1824–1881) érseki főtanfelügyelő, iskolaigazgató. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 42.
20. Fiókház Szabadkán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.

21. Fiókház Újvidéken. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.
22. Fiókház Jánoshalmán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.
23. Petrovác József (1845–1927), a nővérek kalocsai intézetének igazgatója. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 88.
24. A társulat pecsétje 1903-ból. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Kiskunfélegyháza város és a társulat között kötött 1907. augusztus 21-én kelt, szám nélküli szerződés.
25. Franz Mária Teréziának (1825–1911), a társulat első főnöknőjének utolsó képe 1911-ből. Forrás: Franz 1925, 202.
26. Bleilőb Mária Bernárda (1857–1939), a társulat második általános főnöknője. Forrás: Értesítő Kalocsa 1934/35, 8.
27. Csernoch János (1852–1927) kalocsai érsek. Forrás: Vasárnapi Ujság 58. évf. 13. sz. 1911. március 26. 241.
28. Várady Lipót Árpád (1865–1923) kalocsai érsek. Forrás: Vasárnapi Ujság 61. évf. 20. sz. 1914. május 17. 387.
29. Zichy Gyula (1871–1942) kalocsai érsek. Forrás: Évkönyv Kalocsa, Tanítónőképző 1941/42, 1.
30. A társulat címere. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Társulati imakönyv a társulat címerével.
31. A társulat pecsétje. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1925. december 11.
32. Vojnich Mária Aquina (1874–1951), a társulat harmadik általános főnöknője. Forrás: Értesítő Kalocsa 1934/35, 8.
33. Grósz József (1887–1961) kalocsai érsek. Forrás: Évkönyv Kalocsa, Tanítónőképző 1942/43, 4.
34. Fiókház Zomborban. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.
35. El nem vállalt házak a felkérés időrendjében, 1905–1946 között. Készítette: a szerző.
36. A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai. Készítette: a szerző.
37. Növendéklétszámok 1906–1908 között, különböző források alapján. Készítette: a szerző.
38. A növendékek létszámának alakulása 1860 és 1947 között. Készítette: a szerző.
39. A társulat összes tanítónőképző intézeti növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43-as tanévben. Készítette: a szerző.

40. A társulat kalocsai, kiskunfélegyházi, bajai és szabadkai polgári iskolai növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43-as tanévben. Készítette: a szerző.
41. Növendékek létszáma a társulat óvodáiban, elemi iskoláiban, ismétlődő iskoláiban, polgári lányiskoláiban és általános iskoláiban, 1860–1947. Készítette: a szerző.
42. Kisdédóvó. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 36.
43. Növendékek létszáma a társulat tanfolyamain, tanoncotthonában, kereskedelmi és gazdasági iskoláiban, 1916–1947. Készítette: a szerző.
44. Fiókház Bácsalmáson. Forrás: Iskolanővérek története 1900, XVII. fejezet, A fiókházak képei.
45. Konyhai gyakorlat a Constantinumban. Forrás: Értesítő Kiskunfélegyháza 1936/37, 39.
46. Kertészeti gyakorlat a Constantinumban. Forrás: Értesítő Kiskunfélegyháza 1936/37, 40.
47. Fazekas Mária Blandina (1897–1981) iskolanővér, a Constantinum főnöknője, igazgatónője. Forrás: Kapus 2017, 156.
48. Salátaszüret a zöldségeskertben. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1938/39, 22.
49. A modern főzés gyakorlati órája. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1938/39, 28.
50. Teleltető növényház a Constantinum gazdaságában. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1941/42, 28.
51. Szaporító növényház a Constantinum gazdaságában. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1941/42, 29.
52. A Constantinum Minta Otthonának előszobája. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1941/42, 30.
53. A Constantinum Minta Otthonának ebédlője. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1941/42, 31.
54. Tehénfejési gyakorlat. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1941/42, 33.
55. Sertések etetése. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1941/42, 33.
56. Növendékek a társulat pedagógusképző intézményeiben, 1869–1947. Készítette: a szerző.
57. A tanítónőképző egyik tanterme Kalocsán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 30.
58. Elemi iskolai tanítónőképzős növendékek Kalocsán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 34.

59. Fiókház Baján. Forrás: Értesítő Baja 1929/30, 1.
60. A polgári iskolai tanítónőképző egyik tanterme Kalocsán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 46.
61. A polgári iskolai tanítónőképző növendékei Kalocsán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 46.
62. Az iskolás nővérek végzettség szerinti kimutatása 1917 és 1941 között. Készítette: a szerző.
63. A kalocsai intézet egyik zeneterme. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Képsorozat a kalocsai iskolanővérek kalocsai intézetéről, é. n.
64. A kalocsai intézet Mária Kongregációjának elöljárói. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 92.
65. A kiskunfélegyházi intézet Mária Kongregációjának zászlószentelési ünnepélye. Forrás: Értesítő Kiskunfélegyháza 1915/16, 101.
66. Növendékek létszáma a társulat árvaházaiban és internátusaiban, 1860–1947. Készítette: a szerző.
67. A növendékek hálóterme Kalocsán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 26.
68. Az internátus egyik hálóterme Kiskunfélegyházán. Forrás: Évkönyv Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1938/39, 18.
69. Az árvák egyik lakószobája Kalocsán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 76.
70. Árva lányok Kalocsán. Forrás: Iskolanővérek története 1900, 80.
71. Marczekevich Mária Leticia (1868–1944) iskolanővér. Forrás: Értesítő Kiskunfélegyháza 1914/15, 4.
72. Pál Mátyás (1885–1938), a nővérek kalocsai intézetének igazgatója. Forrás: Értesítő Kalocsa, Tanítónőképző 1938/39, 2.
73. Szarvas Miklós (1890–1965) jezsuita misszionárius, a magyar hívektől kapott motorbiciklivel Kínában. Forrás: Fischerné – Lakatos – Matula 2010, 20.
74. A kalocsai iskolanővérek 1926-ban Kínába induló első csoportja. Forrás: Fischerné – Lakatos – Matula 2010, 21.
75. A tamingi missziós ház tevékenysége 1927 és 1933 között. Készítette: a szerző.
76. A tamingi hitoktatónő-képző növendékei Erna nővérrel (1.). Forrás: Fischerné – Lakatos – Matula 2010, 21.
77. A tamingi hitoktatónő-képző növendékei Erna nővérrel (2.). Forrás: Fischerné – Lakatos – Matula 2010, 21.
78. A kaichow-i missziós ház 1931 és 1933 közötti tevékenysége. Készítette: a szerző.

79. A Taming belvárosában működő missziós intézmények tevékenysége 1931 és 1933 között. Készítette: a szerző.
80. A tamingi missziós központ alaprajza. Forrás: Vámos 2003, 156–157.
- 81–82. Ismertető a kalocsai iskolánövérrek kínai missziós tevékenységéről 1936-ban. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Kínai misszió iratai. Aprónyomtatvány, 1936.
- 83–84. Ismertető a tamingi misszióról és a missziós terület térképe 1939-ből. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Kínai misszió iratai. Aprónyomtatvány, 1939.
85. A magyar jezsuiták kínai missziós telepei (1.). Forrás: Vámos 2018, első borítóbelső.
86. A magyar jezsuiták kínai missziós telepei (2.). Forrás: Vámos 2018, hátsó borítóbelső.
87. Épületkárok pénzértéke az anyaországi zárdákban. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés, 1947.
88. A bajai zárda háborús kárai. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.22. Bajai szerzetesház iratai. KSH kérdőív, dátum nélkül.
89. A hógyészi zárda háborús kárai. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Hógyészi zárda iratai. A szerzetesház kára, dátum nélkül.
90. A kalocsai anyaház és a hozzá tartozó gazdaságok háborús kárai. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.
91. A keceli Richárd-telep háborús kárai. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1945. január 30.
92. Az újjáépítésre fordított összegek zárdánként. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentések, 1947.
93. Moullion Mária Antónia nővér rajza 1945 telén Kiskunfélegyházáról. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Moullion Mária Antónia és Gracza Mária Lucencia nővérek levele 1945 decemberéből.
94. A társulat összes intézményeinek növendéklétszámai 1944–1946 között. Készítette: a szerző.
95. Bajai árváltozások pengőértékben 1945. április 15. és 1946. július 6. között. Készítette: a szerző.
96. Reggeli a Családi Házban. Moullion Mária Antónia nővér rajza, Kiskunfélegyháza, 1945 tele. Forrás: HU-MNL-BKML-XII.6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Moullion Mária Antónia és Gracza Mária Lucencia nővérek levele 1945 decemberéből.

Kőfalviné Ónodi Márta 1975-ben született Kiskunfélegyházán. 1998-ban a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem–német szakos tanári diplomát szerzett, azóta szülővárosa levéltárában dolgozik. A működését 1860-ban megkezdő Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának története középiskolás kora óta foglalkoztatja, később történész szakdolgozatát is ebben a témában írta. Levéltárosként érdeklődésének fókuszába a lokális iskola- és egyháztörténet került. Ezen témák szervesen kapcsolódnak össze elsődleges kutatási területén, a kalocsai női szerzetes közösség működésére vonatkozó források feltárásában. Számos, a társulat történetéhez kapcsolódó publikációja látott napvilágot. Feldolgozta többek között a közösség kínai missziójára (1926–1947) vonatkozó dokumentumokat, részletesen foglalkozott bizonyos fiókházakkal, sajátos iskolatípusokkal, érdekes szerzetesnői életutakkal. Szívügyének tekinti a kalocsai iskolanővérek történetére vonatkozó írásos és képi források feltárását, azok összegyűjtését a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában. A Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola „Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Programban 2020-ban megvédett PhD-dolgozatának első része lényegében eddigi kutatásainak szintézise; azt a hosszú, több mint nyolc évtizednyi korszakot (1860–1944) elemzi, amelyre a társulat építkezése, kiteljesedése, virágzása a jellemző. A mű második felében az 1944 és 1946 közé eső, a társulat életében történelmi törést előidéző, a túlélésért folytatott küzdelmekkel teli időszakot vizsgálja a fennmaradt szubjektív források, elsősorban a házkronikák tükrében. A társadalomtörténeti megközelítésű elemzés bemutatja, hogyan élte át egy országos hatókörű intézmény, egy katolikus apácarend – mint társulat és benne az egyének – a háborús éveket.

Kőfalviné Ónodi Márta munkája a *Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból* könyvsorozat harmadik köteteként jelenik meg.

MAGYAR NEMZETI
LEVÉLTÁR